

33 n/2
1333

Skujenieks, G.^{vj.}
Latvija.
119019. 2.17.

M. SKUJENEKĀS

LATVIJA

☞ ZEME UN ☞
EEDZĪVOTAJI

257950

VALSTS STATISTISKĀS
PĀRVALDES IZDEVUMS

M. Skujeneeks

La Lettonie

Pays et population

*Avec un aperçu sur l'agriculture
par J. Bokalder*

*Avec 269 illustrations, diagrammes et cartogrammes,
dont l'index en langue française se trouve à la
page 542*

*Edition du Bureau Statistique de
l'Etat en 1922*

M. Skujeneeks

33
—
1333 m/d

Latvija

Zeme un eedzīvotaji

Ar J. Bokaldera

nodāļu par lauksaimniecību

Otrais izdevums

ar 269 ilustrācijām, diagramām, kartogramām
un 4 krāsainām kartēm

Rīgā, 1922. g.

Valsts statistiskās pārvaldes izdevums

Eespeests Julija Petersona
:: grāmatu speestuvē, ::
Rigā, Suvorova eelā 20|22.

L. V. B.
№ _____ In. 119019.

0306029799

28

Preekšvārds otram izdevumam

Šis grāmatas pirmais izdevums bija nedaudzās nedeļās izpārdots. Tas leecina, ka šāda grāmata bija nepeceesama. To apleecina arī daudzee peeprasījumi pēc otrā izdevuma, kuŗus tomēr līdz šim nebija eespējams apmeerinat. To eevērojot valsts statistiskā pārvalde sagatavoja grāmatas otro izdevumu, kuŗā ir novērsti daudzi pirmā izdevuma trūkumi. Vairakas nodaļas ir pilnīgi no jauna uzrakstītas un viscaur ir eevēroti jaunakee statistiskee dati. Tā grāmatas pirmo izdevumu drukajot, 1920. gada tautas skaitīšanas materialu apstrādašana vēl nebija nobeigta un talab vairakās nodaļās (ticiba, nodarbošanās, tautas izglītība, ģimenes stāvoklis u. c.) bija jaleeto pilnīgi novecojušees 1897. g. tautas skaitīšanas materialī. Tagad šinīs nodaļās viscaur ir izleetoti jaunakee statistiskee dati. Tāpat arī nodaļas par saimneecisko dzīvi ir pārstrādātas, dodot veetu visjaunakam skaitļu materialam.

Arī ārejā eetērpa ziņā šī grāmata spilgti atšķiras no pirmā izdevuma, jo pateicotees kulturas fonda pretimnākšanai bija eespējams to bagatīgi ilustret un eeveetot daudzās diagramas un kartogramas. Sevišķa pateicība man jaizsaka peelikumā minetām personam, kuŗas man bija peepalīdzīgas sakrāt ilustraciju izvēlei vajadzīgo materialu. Par nožēlošanu kaŗa laikā ir izputīnatas daudzas vērtīgas fotografiju kolekcijas un talab ne viscaur bija eespējams atrast peeteekoši apmeerinošus uzņēumus. Visas autotipijas ir izgatavotas valsts papīru speestuvē.

Ceru, ka arī šīs grāmatas otro izdevumu latveešu grāmatu lasitāji saņems tikpat labvēlīgi kā pirmo izdevumu.

M. Skujeneeks.

Preekšvārds pirmam izdevumam

Vēl veenmēr sastopami latveeši, kuŗeem Latvija ir sveša, kuŗeem trūkst visnepeecešamako zinašanu par mūsu dzimtenes apstākļeem. Daudzkārt tam par eemeslu ir svešā skola, kuŗa ar nolūku novērsa jaunās paaudzes vēribu no savas tautas un dzimtenes. Pārtautotaji itin labi zinaja, ka mīlet un ceenit var tikai to, kas tuvi un labi pazīstams. Lai latveešu jaunajai paaudzei Latvija nebūtu miļa un dārga, ta nedrīksteja to pazīt, un talab pārķreevīnataji runaja par Latviju tikai kā par ko sīku un nenozīmīgu. Šāda audzinašana nav palikuse bez ļauna eespaida. — Tomēr daudz beežaki Latvijas nepazīšanas eemesli meklejami tanī apstākļi, ka nav grāmatas, kuŗā būtu veegli pārredzamā veidā sakopoti svarigakee materiali par Latviju. Gan laikrakstos, žurnalos un vecakās grāmatās atrodamas visai vērtīgas monografijas par visdažadakām Latvijas dzīves nozarem, bet tās plašakai publikai visai grūti peeejamas. Ari vācu valodā drukati vairaki eevērojami darbi par Baltijas apstākļeem, bet ari tee pa leelakai daļai pārvērtušeem par bibliografiskeem retumeem. Talab jau sen ir sajusta vajadzība pēc grāmatas, kuŗā būtu sakopotas svarīgākās ziņas par Latviju.

Šo robu latveešu grāmatneecībā šis darbs grib izpildit. Nevar būt divu domu par to, ka šī grāmata būtu vērtīgaka, ja atteecīgās nodaļas viscaur būtu sarakstījuši specialisti pārrunajamos jautajumos. Bet jau vairakkārt bija mēģinajumi kolektivi sarakstit m ā c i b u par m ū s u d z i m t e n i. Bet šee mēģinajumi nav izdevušeem, un tas veegli izskaidrojams ar pēdejo gadu politiskeem notikumeem. Lai šādas tik ļoti nepeecešamas grāmatas trūkumu kaut pa daļai novērstu, es šinī izdevumā sakārtoju materialus, kuŗi man bija sakrājušeem pēdejos 10 gados. Sevišķu pateicību esmu paradā Valsts statistiskās pārvaldes agrarās statistikas vadītajam J. Bokaldera kģm., kuŗš šai grāmatai sarakstījis nodaļu par lauksaimneecību, un Dr. K. Kasparsona kģm., kuŗš pārbaudījis nodaļas par ģeoloģiju, floru un faunu.

Šis grāmatas klajā nākšanu nokaveja kaŗa notikumi un ari tas, ka es gribeju izleetot 1920. gada tautas skaitīšanas iznākumus. Tas man leelā mērā ari ir izdevees, kaut gan dažās agrak uzrakstītās nodaļās, izdarot saskaņā ar tautas skaitīšanas iznākumeem pārgrozījumus un papildinajumus, biju speests izjaukt agrako darba uzbūvi, ar ko ari izskaidrojami vairaki defekti. Dažās nodaļās man ari nebija eespējams izleetot skaitīšanas gala iznākumus, un tapēc biju peespeests izleetot

eeppureeķšējos savilkumus, kuŗi tomēr tikai ļoti neecīgā mērā atšķiras no galigeem rezultateem. Uz šādām nepilnībām pēc eespējas esmu aizrādījis atteecīgās peeziēmēs. Bez tam šinī darbā nebija novēršamas dažas kļūdas, kuŗas neizbēgamas, pirmo reizi apstrādājot beeži visai pretrunigo materialu, kuŗš uzglabajees dažādās valodās un dažados laikmetos savākts. Talab būtu ļoti pateicīgs, ja dažadu apvidu labi pazineji man aizrādītu uz nepilnībām un kļūdam, kuŗu izlabošana sevišķi nepeeceesāma Valsts statistiskai pārvaldei.

Par nožēlošanu, kuŗš ar Vāciju neatļāva šo grāmatu izdot peenācīgā eetērpā un ar nepeeceesāmām ilustracijām un kartem. Tomēr ceru, ka ari savā tagadejā veidā šis darbs būs daudzēem derīgs un ka tas veicinās mūsu dzimtenes pazišanu.

M. Skujeneeks.

Rigā, 1920. g. decembrī.

Satura rādītājs

	Lapas puses
Preekšvārds otram izdevumam	V
Preekšvārds pirmam izdevumam	VI
Satura rādītājs	VIII
I. nodaļa. Stāvoklis, robežas, platība un administratīvais eedalījums	1
Ģeografiskais stāvoklis — 1. Latvijas sastāvdaļas — 1. Robeža ar Igauniju — 2. Robeža ar Kreeviju, Poliju un Leetavu — 3. Administratīvais eedalījums — 4. Platības salīdzinājums — 5.	
II. nodaļa. Fiziskā ģeografija	7
1. Orografija	7
Austrum-Eiropas līdzenums — 7. Jaunākās formācijas — 7. Jūrmalas līdzenums — 8. Kāpas un ceļojošas kāpas — 10. Rīgas un Zemgales līdzenumi — 13. Deenvidus Vidzemes augsteene — 15. Austrumu Vidzemes augsteene — 18. Limbažu augsteene — 18. Lubanes ezera līdzenums — 19. Latgales augsteene — 20. Kurzemes un Augšzemes augsteenes — 21.	
2. Hidrografija	23
Baltijas jūra — 23. A. Ezeri — 25. Lubanes ezers — 26. Burtneeku ezers — 27. Engures ezers — 28. Usmas, Leepajas, Aluksnes, Raznas un Babiša ezeri — 29. Ķīšu un Juglas ezeri — 30. B. Upes — 31. Salaca — 32. Gauja — 32. Daugava — 36. Aiveekste — 43. Leelupe — 44. Venta — 47. Abava — 48. Bārta — 49. Roja — 49. Ūdensceļi — 51.	
3. Purvi	52
Zemee purvi — 52. Augstee purvi — 53. Kūdras purvi — 55.	
4. Klimats	56
Ģeografiskais stāvoklis un klimats — 56. Temperatura — 57. Nolijumi — 60. Vēju virzeens — 61.	
III. nodaļa. Flora un fauna	63
1. Flora	63
Stāvoklis augu ģeografijā — 63. Ledus laikmeta eespaisds — 65. Meži — 67. Pļavas un purvi — 69.	
2. Fauna	69
Faunas raksturs — 69. Lācis — 70. Vilks — 71. Āpsis, breedis, meža cūka — 71. Sūrnas — 72. Pārejie ziditaji — 72.	
IV. nodaļa. Politiskā ģeografija	74
Administratīvais eedalījums un apdzīvotās veetas — 74. Pagasti — 76.	

Zemneeku mājas, muižas, mazmājas — 78. Ceemi — 80. Meesti — 81. Pilsētas — 82. Pilsētu eedzīvotāju skaita peeaugšana — 86. Svarigākās pilsētas un meesti — 88.

A. Vidzeme	89
1. Rigas apriņķis — 89. Rīga — 90. Milgrāvis — 98. Bolderaja — 99. Daugavgrīva — 99. Rigas Jūrmala — 101. Ķemeri — 103. Pārejās peldu un vasarnīcu veetas — 104. Sloka — 106. Ligate — 107. Pārejās eevērojamās veetas — 108. 2. Valmeeras apriņķis — 110. Valmeera — 110. Limbaži — 113. Rujene — 114. Ainaži — 114. Salacgrīva — 115. Pārejee meesti — 116. 3. Cēsu apriņķis — 118. Cēsis — 119. Birži — 122. Iršu kolonija — 123. 4. Valkas apriņķis — 124. Valka — 124. Aluksne — 125. Smiltene — 127. Pārejee meesti — 127.	
B. Kurzeme un Zemgale	129
1. Jelgavas apriņķis — 130. Jelgava — 131. Dobeles — 136. 2. Tukuma apriņķis — 137. Tukums — 137. Vec-Auce — 138. 3. Bauskas apriņķis — 139. Bauska — 139. Baldone — 141. Šenberga — 142. 4. Jaunjelgavas apriņķis — 143. Jaunjelgava — 143. Jēkabmeests — 144. Sēlpils — 145. 5. Ilukstes apriņķis — 145. Subate — 146. Ilukste — 146. Grīva-Zemgale — 147. 6. Leepajas apriņķis — 149. Leepaja — 150. Grobiņa — 157. Durbe — 157. Preekule — 158. 7. Aizputes apriņķis — 159. Aizpute — 159. Pavila osta — 160. Suiti — 161. 8. Kuldīgas apriņķis — 161. Kuldīga — 161. Saldus — 164. Brīvceemi — 164. 9. Ventspils apriņķis — 165. Ventspils — 166. Piltene — 168. Dundaga un Kolkas rags — 169. 10. Talsu apriņķis — 170. Talsi — 170. Kandava — 171. Sasmaka — 171. Sabīle — 172. Jūrmalas ceemi — 173.	
C. Latgale	174
Nosaukums — 174. Latgales īpatnības — 175. Platība — 176. 1. Daugavpils apriņķis — 176. Daugavpils — 177. Krāslava — 179. Krustpils — 180. Livāni — 180. Glazmanka — 180. Preiļi, Dagda, Višķi, Pridruiska — 181. Aglona — 182. 2. Rezeknes apriņķis — 184. Rezekne — 184. Varklaņi, Vilāpi un pārejee meesti — 186. 3. Ludzas apriņķis — 187. Ludza — 188. Kārsava — 189. Viļaka — 189.	
V. nodaļa. Eedzīvotāji	191
1. Daudzums, beežums un peeaugums pirms kara	191
Eedzīvotāju skaita nozīme — 191. Eedzīvotāju skaits Latvijā un citās valstīs — 192. Beežums — 193. Eedzīvotāju skaits 1914. g. atsevišķos apriņķos — 195. Eedzīvotāju skaita peeaugums — 197. Pilsētu un lauku eedzīvotāji — 200. Dzimstība un mirstība — 203.	
2. Eedzīvotāju skaits pēc kara	207
Atsevišķo apriņķu eedzīvotāju skaits un beežums 1920. gadā — 207. Eedzīvotāju skaita pamazinašanās — 208. Lauku eedzīvotāji — 209. Tagadejais eedzīvotāju skaits — 210.	
3. Dzimums un vecums	210
Vīreešu un seeveešu skaits pirms kara — 210. Dzimumu sastāvs pilsētās — 211. Vīreešu un seeveešu skaits atsevišķo tautību	

starpā — 212. Seeveešu pārsvars atsevišķos apriņķos — 213. Vecums un dzimums — 214. Kaŗa eespaids uz vecumu grupu uzbūvi — 217. Raŗoŗoŗo spēku pamazinaŗanās — 218.	
4. Ģimenes stāvoklis	219
Ģimenes stāvoklis pirms un pēc kaŗa — 220. Precejuŗos un neprecejuŗos skaits Latvijā un citās valstīs — 221.	
5. Tautiba	222
Tautibas Latvijā 13. g. simtenī — 222. Eedzīvotaju nacionalais sastāvs pēc kaŗa — 223. Latveeŗu skaita peeaugŗana — 224. Citu valstu eedzīvotaju nacionalais sastāvs — 227. Tautibas Latvijā uz laukeem — 228. Pārgrozibas Latgales eedzīvotaju nacionalā sastāvā — 229. Eedzīvotaju tautiba pilsētās — 231. Latveeŗi — 235. Latveeŗu valoda — 240. Latveeŗu skaits — 243. Lībeeŗi — 246. Kreeviņi — 248. Igaunī — 249. Vāceeŗi — 250. Kreevi — 254. Leiŗi un poļi — 256. Ebreji — 259.	
6. Reliģija	261
Latvijas eedzīvotaji, sadalīti pēc ticībam — 261. Latveeŗi sadalīti pēc ticībam — 262. Pārejās tautibas un ticība — 263.	
7. Kārtas un nodarboŗanās	264
Kārtas — 265. Latvijas eedzīvotaju nodarboŗanās 1897. g. — 266. Strādajoŗo skaits — 267. Eedzīvotaju sadalīŗanās pēc nodarboŗanās 1920. g. — 269.	
8. Izglītība	273
Analfabetu skaits Latvijā — 273. Analfabetu skaits Latvijā 1920. g. — 274. Tautas izglītība Baltijas jūŗas austrumos — 275. Rakstīt un lasīt prateji — 276. Latveeŗu valodas prateji — 278. Skolas — 279. Pārejēe izglītību veicinoŗēe faktori — 281.	
9. Izceļoŗana	285
Izceļoŗanas kustības cēloņi — 285. Agrarās eekārtas eespaids uz izceļoŗanu — 286. Izceļoŗanas kustība XIX. g. s. — 287. Latgaleeŗu izceļoŗana — 290. Izceļotaju skaits — 291. Bēgŗanas kustība 1915. gadā — 293. Eeceļotaji — 295.	
VI. nodaļa. Tautas saimneecība	297
A. Lauksaimneecība (no J. Bokaldera)	298
1. Zemes īpaŗumi un saimneecības	298
Zemes īpaŗumi pirms kaŗa — 299. Privatas un bruņneeku muiŗas — 301. Pusmuiŗas — 305. Zemneeku jeb videjēe un mazēe īpaŗumi — 308. Agrarvēsture — 309. Nepārdotas zemes — 310. Māju pārdoŗanas cenas — 313. Sikas, mazas, videjas un leelas saimneecības — 318. Saimneecības citās zemēs — 321. Latgales saimneecības — 322. Valsts zemes un meŗi — 325. Skuju un lapu meŗi — 327. Mācītajaju muiŗas — 328. Pilsētu īpaŗumi — 329.	
2. Agrarreforma	329
Valsts pārziņā pārņēmtas muiŗas — 330. Agrarreformas likums — 332. Valsts zemes fonds — 333. Valsts zemes fonda izleetoŗana — 334. Zemes gribetaji — 335. Zemes daliŗana — 337.	
3. Zemes izleetoŗana jeb zemes kulturas	339
Zemes izleetoŗana pirms kaŗa — 340. Aramzeme — 342. Aramzeme	

muižās un mazākās saimniecībās — 345. Pļavas — 347. Seena raža — 348. Nēderīga zeme — 349. Mežs — 350.	
4. Izpostītee lauku apgabali	353
Tranšejas — 354. Visvairak izpostītee apgabali un pagasti — 355. Nopostītās ēkas — 359. Atmata — 362. Aramzeme — 363. Eedzīvotāji — 366. Zirgi — 369. Leellopi — 370. Siklopi — 371. Nedzīvais inventars — 372.	
5. Laukkopība un sējumi	373
a) Sējumi — 373. Āboliņš un zāles — 374. Sējumi pirms kaŗa — 375. Sējumu samazinašanās — 376. Atsevišķu lauku augu veeta sējumu kopplatībā — 377. Galveno lauku augu rajoni — 381. b) Raža — 385. Lauku mēslošana — 386. Lauksaimniecības mašīnas un rīki — 387. Raža no 1 desetinās vaj no 1 hektara — 391. Raža citās zemēs — 395. c) Ražoto lauku produktu daudzums — 396. Kopražas pirms kaŗa Latvijā — 396. Kopražas pēc kaŗa — 397. Ražoto produktu daudzums pirms kaŗa dažādās valstīs — 401. Kopražas pēc kaŗa — 402. Pārtika — 403. Dārzkopība — 404.	
6. Lopkopība	404
Mājlopi dažādās valstīs pirms kaŗa — 406. Mājlopi Latvijā pirms un pēc kaŗa — 407. Mājlopu skaita pēeaugšana (Kurzemē) — 409. a) Zirgi — 410. Zirgi uz 100 eedzīvotājiem — 411. Zirgi atsevišķos apriņķos — 413. b) Leellopi — 414. Govslopi uz 100 eedzīvotājiem — 415. Govslopu īpašības — 417. Leellopu vecums — 419. Leellopi muižās un zemneeku saimniecībās — 421. c) Aitkopība — 422. Aitas uz 100 eedzīvotājiem — 423. Aitas atsevišķos apriņķos — 424. d) Cūkkopība — 425. Cūkas uz 100 eedzīvotājiem — 426. Cūkas uz 1 kv. km. — 427. Cūkas atsevišķos apriņķos — 429.	
7. Lauksaimniecības blakus nozares	430
Biškopība — 431. Putnkopība — 432. Truškopība un kazkopība — 433.	
B. Rūpniecība	434
1. Latvijas leelrūpniecības attīstība	434
Leelrūpniecības izcelšanās — 434. Amatniecība un māj rūpniecība — 436. Kapitalu eeplūšana leelrūpniecībā — 438. Rūpniecības nostiprinašanās — 441. Leelrūpniecības stāvoklis 1900. un 1910. g. — 443.	
2. Rūpniecības stāvoklis pirms kaŗa	445
Leelrūpniecības nozares — 445. Metalrūpniecība — 445. Ķīmiskā rūpniecība — 446. Tekstilindustrija — 446. Koku apstrādašana — 448. Minerālu apstrādašana — 449. Ēdamu un bāudu veelu izgatavošana — 451. Poligrafiskā un papīra rūpniecība — 451. Strādneeku skaits — 453. Leelrūpniecības ražojumu vērtība un ģeografija — 454. Uzņēmumu leelums — 456.	
3. Rūpniecība pēc kaŗa	456
Leelrūpniecības atjaunošanu kavejošee apstākļi — 456. Fabriku un strādneeku skaits 1920. un 1921. gadā — 457. Rūpniecības nozares — 458. Māj rūpniecība — 465.	
C. Tirdzniecība	466
1. Tirdzniecības attīstība	466

Jūras un Daugavas loma — 466. Baltijas jūras tirdzniecības nozīmes pēaaugšana — 468.	469
2. Eksports un imports pirms kara	469
Evedumu un izvedumu tirdzniecības pēaaugšana — 469. Latvijas ostu eksports 1913. gadā — 470. Evedumu preces — 475.	
3. Ārējās tirdzniecības starptautiskā nozīme	477
Latvijas tirdznieciskie sakari ar dažādām ārvalstīm — 478. Baltijas jūras ostu tirdzniecība — 479. Latvijas ārējās tirdzniecības svars — 480. Latvija un Kreevija — 482.	
4. Latvijas tirdzniecība pēc kara	483
Tirdzniecību kavejošee apstākļi — 483. Ārējā tirdzniecība 1920. un 1921. gadā — 484. Eksporttirdzniecība — 486. Tirdznieciskie sakari ar ārvalstīm — 488. Koku un linu eksports — 489.	
D. Kuģniecība	491
Jūrskolas — 492. Kuģu būvniecība — 493. Latvijas flote — 495. Kuģu kustība Latvijas ostās — 498.	
E. Satiksmes ceļi	499
Pirmskara dzelzsceļi — 500. Kara laikā būvētee dzelzsceļi — 501. Zemes ceļi — 503.	
F. Tautas bagātība (no J. Bokaldera)	503
VII. nodaļa. Vēsture kā peelikums pēe nodaļas par politisko ģeogrāfiju	506
Latveešu sakari ar citām tautam senatnē — 506. Vācu kolonizācija — 508. Zobenbrāļu ordens — 509. Muižniecība un zemniecība — 510. Landtagi — 511. Reformācija — 511. Livonijas sabrukšana — 512. Zveedrijas virskundzība — 512. Kurzeme zem hercogeem — 514. Piltene — 515. Latgale — 516. Latvija zem Kreevijas — 516. Zemneeku brīvlaišana — 518. 1841. g. kustība — 519. Tautas nacionālā atmošanās — 520. Pārkreevinašana — 522. 1905. gada revolūcija — 523. Latgale — 525. Pasaules karš — 526. Autonomijas kustība — 527. Latvijas neatkaramības kari — 530.	
Chronoloģisks pārskats	535
Svarigākee mēri	536
Ilustrāciju saraksts	537
Ilustrāciju saraksts franču valodā	542
Alfabetisks satura rādītājs	546

I

Stāvoklis, robežas, platība un administratīvais iedalījums

Latvija atrodas Eiropas ziemeļos pie Baltijas jūras austrumu piekrastes. Tur ta starp 55° 40' 30" un 58° 5' 22" ziemeļu platumā un 20° 58' 4" un 28° 14' 30" austrumu garumā no Grenvičas ceļiem apgabalū gar abiem Rīgas jūras līča un Daugavas krastiem.*)

Latvijā ir apveenota visa latvešu apdzīvotā zeme, kuŗa sastādas no Vidzemes, Latgales, Kurzemes un Zemgales. Peeturotees pie pirmskaŗa administratīvā iedalījuma Latvija sastādas no

- 1) visas Kurzemes bez 100 kkm leelā Palangas novada.
- 2) Vidzemes 4 (Rīgas, Cēsu, Valmeeras un Valkas) deenvidus apriņķiem, bez dažām ziemeļu daļas pagastu daļām, uz ko zemāk sīkākī aizrādīts.**)
- 3) agrakās Vitebskas guberņas 3 ziemeļu reetrumu apriņķiem (Daugavpils, Rezekne, Ludza), kuŗi apveenoti zem senā vēsturiskā nosaukuma — Latgale.
- 4) Jaunrozēs pagasta, kuŗš agrak pieedereja pie Veravas apriņķa Vidzemē.
- 5) agrakās Pleskavas guberņas Ostrovas apriņķa 3 (Višgorodas, Tolkovas un Kačanovas) pagasteem, kuŗi tagad ir pieveenoti Ludzas apriņķim un sastāda Pitalovas apgabalu.
- 6) Pridruiskas apgabala (agrakē Pridruiskas un Pustinas pagasti Drīsas apriņķī, Vitebskas guberņā).
- 7) Aknišas (Oknistes) pagasta, kuŗš agrak pieedereja pie Kauņas guberņas un ķilveidīgi eespeedās starp Jaunjelgavas un Ilukstes apriņķiem Kurzemē. Bez tam regulejot Kurzemes un Leetavas robežu, Kurzemei ir pieveenoti 194 kkm no agrakās Kauņas guberņas, it sevišķi deenvidos no Bauskas (148,5 kkm).

*) Vistālāk ziemeļos atrodas Ipiķu pagasts, Valmeeras apriņķī, un deenvidos Spīrna, Demenes pagastā, Ilukstes apriņķī. Galejais punkts austrumos ir Sapatņi pie Zilupes, Ludzas apriņķī, un reetumos galejais punkts ir jūrmala Nīces pagastā, Leepajas apriņķī.

**) Agrakās Vidzemes ziemeļu apriņķī (Terbata, Verava, Vilande, Pernava un Sāmu sala) ir Igaunijas brīvvalsts sastāvdaļa.

Latvijas robežu reetumos un pa daļai arī zeemeļos rada Baltijas jūra un Rīgas jūras līcis. Pavisam Latvijai ir 494 km gara jūras robeža, t. i. 29,2⁰/₁₀₀ no visas robežas. Sauszemes robeža Latvijai ir kopīga ar Igauniju, Krieviju, Poliju un Lielbritāniju.

Robeža ar Igauniju sākas zeemeļos no Aināzem pie Rīgas jūras līča un no tūreenes tā zeemeļu-austumu virzienā eiet līdz Platerei pie Valkas—Pernavas dzelzceļa. No tūreenes tā pagriežas uz dienvidu austrumiem un caur Valku un zeemeļos gar Aluksni turpinās līdz veitai, kur agrākā Pleskavas guberņā Latvijas un Igaunijas robeža sastopas ar Krievijas robežu. Galvenos virzienos Latvijas-Igaunijas robežas sakrīt ar Valmeeras un Valkas apriņķu agrākām zeemeļu un austrumu robežām.*)

Baltijas valstis

*) Latvijas-Igaunijas robežu nospraužot Igaunijai ir pievienots viss Cores pagasts un Plateres pagasta leelakā daļa, un bez tam Ipiķu, Omuļu, Leel-Lugažu, Valkas un Vec-Laicenes pagastu daļas un Valkas pilsētas daļa, bet Latvijai ir pievienota Jaun-Rozes pagasta leelakā daļa.

Latvijas robeža ar Kreeviju sākas pee Babinas*) un Vimorskas ceemeem agrakā Pleskavas apriņķī un eet pa Glubicas, Opočkas, Kuchvas, Ušas un Ludzas upem un tālak par agrako Ludzas apriņķa austruma robežu. Tādā kārtā Ludzas apriņķim ir peeveenotas Pitalovas un Žogovas stacijas, kuņas agrak atradās Ostrovas apriņķī Pleskavas guberņā. Austrumos no Daugavpils apriņķa agrakās administrīvās robežas Latvijai ir peeveenoti Pridruiskas un Pustinas pagasti, kuņi agrak peedereja pee Drisas apriņķa Vitebskas guberņā. Latvijas valsts robeža ar Kreeviju talab izbeidzas dažus kilometrus uz austrumeem no Pridruiskas.

Robeža ar Poliju sākas mazleet reetumos no Drisas un steepjas gar Daugavu un tad gar Ilukstes apriņķa deenvidus robežu, kur poļu virskundzibai padotā teritorija sneedzas līdz Daugavpils—Viļņas dzelzsceļa linijai Turmonta. stacija ir pēdejais robežu punkts starp Latviju un Poliju.**)

Robeža ar Leetavu sākas deenvidos no Ilukstes apriņķa un ar neleeleem izņēmumeem sakrīt ar Kurzemes agrako deenvidus robežu. Nospraužot Latvijas-Leetavas robežu, Latvijai ir peeveenoti 290,0 kkm agrakās Kauņas guberņas zemes un Leetavai 183,3 kkm agrakās Kurzemes zemes. Galvenais Latvijas eeguvums, regulejot robežu ar Leetavu, bija Aknišas apgabala peeveenošana Kurzemei. Tanī pašā laikā Leetavai tika peeveenots Palangas pagasts un daļa no Rucavas pagasta, pavisam 100 kkm. Līdz ar to Leetava sneedzas līdz jūrai un šķir Latviju no Memeles apgabala (agrak Prusijas), ar kuņu tai bija 6¹/₂ kilometrus kopīga robeža. Tagad Latvijas jūras robeža eesākas apm. 4 km uz zeemeleem no Sventejas upes grīvas Baltijas jūrā.

Tautas Padome izsludinaja Latviju par neatkarīgu valsti latvešu tautas apdzīvotās teritorijas robežās. Tagad visas Latvijas valsts robežas ir nospraustas***)) un Tautas Padomes mērķis ir gandrīz visā pilnībā sasneegts. Ārpus Latvijas valsts robežas ir palikuši apvidi ar kompaktu latvisku vairakumu veenīgi pee Baltijas jūras peekrastes ap Sventas grīvu agrakā Rucavas pagasta deenvidus daļā un Palangas pagasta zeemeļu daļā. Šinī apgabalā dzīvo apmēram 1000 latvešu zvejneeku un zemkopju. Bez tam ārpus Latvijas robežam paleek Kuršu joma ar apm. 1000 latveešeem un Igaunijas pārvalditā Lauru kolonija ar apm. 5000 latveešeem. Visa pārejā Latvijas robeža ir nosprausta tā, kā

*) Babina atrodas apm. 15 kilometrus deenvidus-vakaru virzeenā no Izborskas.

**) Apgabals deenvidos no Ilukstes apriņķa peeder pee teritorijas, kuņu faktiski pārvalda Zeļigovska valdība Viļņā, bet uz kuņu pretendē Leetava.

***)) Vēl nav panākta galīga veenošanās starp Latviju un Igauniju par neleelo Roņu salu Rīgas jūras līcī un Lauru koloniju agrakā Pleskavas apriņķī. Kā Roņu sala, tā ari Lauru kolonija atrodaš zem Igaunijas virskundzības, bet Latvija tās dibi-natu eemeslu dēļ peeprasa sev.

viņpus šīs robežas latveši kompaktās masās nav sastopami. Izņemot augstāk minētos neleelos novadus, visa latvešu etnografiskā teritorija ir apveenota Latvijas valsts robežās.

Latvijas valsts robežas garums ir 1,690 km, no kuŗem

- 494 km rada Baltijas jūra,
- 347 " ir kopīgi ar Igauniju,
- 269 " " " " Krieviju,
- 93 " " " " Poliju
- 487 " " " " Leetavu.

Tagad Latvija sadalas četrās apgabalos un 17 apriņķos.

Latvijas administratīvais eedalījums ir sekošs:

Apriņķi.	Platība kkm.	Apriņķi.	Platība kkm.
Rīgas	6,223,2	Tukuma	2,280,9
Cēsu	5,637,5	Jelgavas	2,882,2
Valmieras	4,937,6	Bauskas	2,245,3
Valkas	6,016,2	Jaunjelgavas	3,487,1
Vidzeme	22,814,5	Ilukstes	2,282,6
Leepajas	2,072,8	Zemgale	13,178,1
Aizputes	2,513,3	Daugavpils	4,810,2
Kuldīgas	3,272,1	Rezeknes	4,232,3
Ventspils	3,136,8	Ludzas	6,547,8
Talsu	3,213,5	Latgale	15,590,3
Kurzeme	14,208,5	Latvija	65,791,4

Tādā kārtā Latvija ir 65,791,4 kkm leela, eeskaitot 897,6 kkm ar leelakeem eekšejeem ūdeņem aplātō zemi. Salīdzinot ar Krieviju, Latvija var izliktees neleela, bet piemērojot Vakar-Eiropas mērauklu, salīdzinot Latviju ar valstīm un zemem Vakar-Eiropā, Latvija nebūt vairs nav neleela, bet gan ir peelīdzināma videja leeluma valstīm, kādas ir Ungarija, Austrija, Danija un citas. Tas redzams no sekošās tabeles:

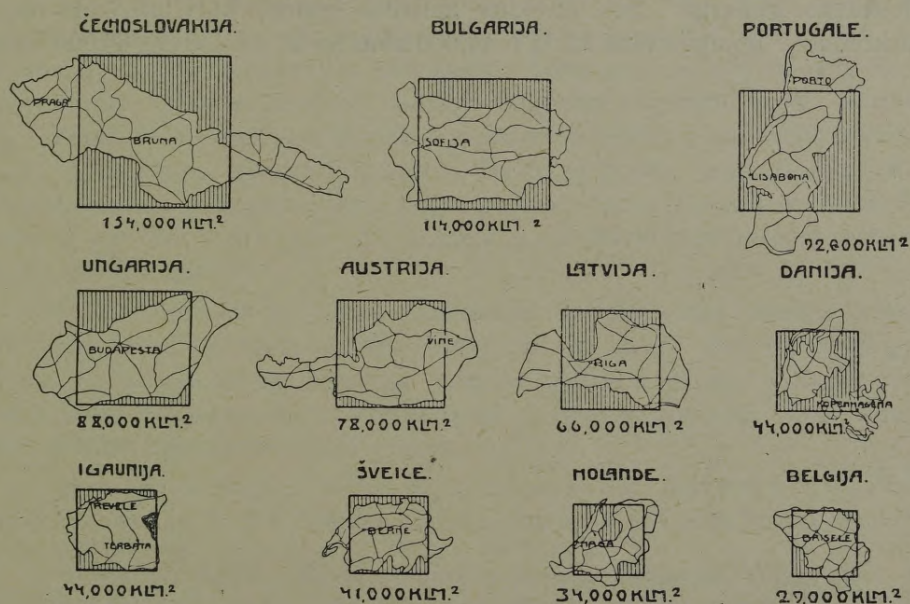
Valstis pēc Versaļas meera līguma:*)

Čeko-Slovākija	154,000 kkm	Danija	44,319 kkm
Bulgārija	114,077 "	Igaunija	44,000 "
Portugāle	91,948 "	Šveice	41,298 "
Ungārija	88,000 "	Holande	34,186 "
Austrija	78,000 "	Beļģija	29,452 "
Latvija	65,791 "	Albānija	28,000 "

*) Leetavas robežas vēl nav galīgi nospraustas un talab Leetavas platība nav zināma. Cik paredzams, tad tā būs apmēram tikpat leela kā Latvija.

Pirms pēdejā Balkanu kara arī Serbija (48,303 kkm) un Grieķija (64,657 kkm) bija mazākas par Latviju. Francija ir astoņas reizes un Anglija (bez Irijas) ir tikai $3\frac{1}{2}$ reizes leelāka par Latviju. Vācu valstu starpā tikai Prūsija un Bavārija (75,870 kkm) ir leelākas par Latviju un pat Vīrtemberga (19,507 kkm) un Saksija (14,993 kkm), šīs agrākās karaļistes, ir 3 resp. 4 reizes mazākas par Latviju. No 26 vācu valstīm 17 ir pat mazākas par vienu pašu Rīgas apriņķi. Elzas-Lotrīngija (14,522 kkm), par kuru sakarā ar kara notikumiem tik daudz runāts, ir mazāka par Latgali.

Dažu Eiropas valstu platība.

Veens no otra visattālākie punkti Latvijā ir Leepaja un Zilupes (Rozanovas) stacija Ludzas apriņķī, kuŗas atrodas veena no otras gaisa līnijā 442 km atstātu. Šis attālums apmēram ir tikpat leels kā attālums no Berlīnes līdz Holandes robežai, no Vīnes līdz Leipcigai, no Berlīnes līdz Kopenhagenai, no Rīgas līdz Stokholmai u. t. t.

Kaut gan Latvija sastāda tikai trīs tūkstošdaļas no visas agrākās Kreevijas valsts teritorijas, kaut gan Eiropas-Kreevijā bija 19 (no 50) guberņas leelākas nekā visa latveešu apdzīvotā zeme, tad tomēr salīdzinot ar Vakar-Eiropas attālumiem un administratīvi-politisko eedalījumu leelumu, Latvija nebūt nav maza, — savas teritorijas platības ziņā tā ir pat leelāka par 11 Eiropas pirmkāŗa valstīm, bet visā Eiropā toreiz bija 25 valstis.

Latveši apdzīvo agrakās Baltijas deenvidus daļu, kamēr Baltijas zeemeļu puse ir igauņu apdzīvota. Visa Baltijas platība bija sekoša:

Kurzeme	27,023,3	kkm
Latveešu Vidzeme*)	22,814,5	„
Igauņu Vidzeme	22,702,8	„
Igaunija	19,695,6	„
K o p ā	92,236,2	kkm

Tādā kārtā igauņi apdzīvo 42,398,4 kkm, kas iztaisa 46⁰/₀ no visas Baltijas, kamēr latveeši apdzīvo 54⁰/₀ no visas Baltijas. Ārpus Baltijas robežam Igaunijai vēl pēveenojas Narva ar tās apkārtni un Setukezija, kuŗa sastādas no Isborskas, Panikovas, Pečoras un Slabodkas novadeem Pleskavas guberņā. Šos apvidus apdzīvo igauņi, kuŗi ļoti leelā mērā pārkreevoti. Igaunija tādā kārtā ir 44,000 kkm leela, un Latvija 66,000 kkm.

*) Visa agrakā Vidzeme 45,517,3 kkm.

II

Fiziskā ģeografija

1. Orografija

Latvija ir Austrum-Eiropas zemā līdzenuma daļa. Šis līdzenums zeemeļos paceļas iz Baltijas jūras ūdeņiem un sneedzas deenvidos līdz Melnajai jūrai un Kaukazijas kalnajeem. Austrumos un reetumos to eero-bežo Uralu kalnu grēdas un Volinijas-Podolijas augstumi resp. Karpati. Šis zemais līdzenums peeder pee leelakeem pasaulē, jo tas aptver vairak nekā 4 miljonus kvadratkilometrus leelu teritoriju, bet tanī sastopami tikai nedaudzi paaugstinājumi, kuŗu galotnes paceļas vairak nekā 300 metrus pāri jūras līmenim. Šī milzīgā zemā līdzenuma zeemeļ-reetumu stūri atrodas Latvijā.

Neskatotees uz to, mūsu dzimtenes leelakā daļā mainas krāšņā dažadībā kalni un lejas, augligi līdzenumi un mūža mežeem apauguši purvi, dziļas gravas un zeedošas eelejas. Ainavai peešķir dzīvību simteem leelu un mazu ezeru, leelās upes un mazee strautiņi, kuŗi daudz-kārt klintīs izgrauzuši dziļas gravas.

Jaunakās formācijas mūsu dzimtenē ir ledus laikmeta šļūdoņeem nonestas.*) No Somijas un Skandināvijas nākdami, mūsu zemi ap-

*) Pamata nogūlumi Baltijā ir zilura un devona formācijas, kuŗas tomēr nav nogūlušās horicontali. Pateicotees tam, ka pirmatnejais granīts Somijā pacēlās augstak, kam, domajams, sekoja Somijas jūras līča eedobuma izcelšanās, zilura un devona kārtas Igaunijas zeemeļos paceļas augstak un tikai pamazam noslīd deenvidos virzeenā. Sākot no Somijas jūras līča uz deenvideem atrodas kambriskās formācijas eeži (Igaunijas zeemeļu peekrastē), zilurs (Igaunijā), devona smiltakmens (Zeemeļ-Vidzemē līdz Gaujas upei un Kurzemes pussalā) un jaunakee devona dolomiti (magneziju saturošee kaļķakmeņi — Vidzemes deenvidos, Latgalē un Kurzemē). Tikai Kurzemes deenvidos sastopami vēl jaunaki eeži, kā, peemēram, Permas formācija, kuŗa galvenā kārtā sastāv no tā sauktā „cechsteina“ (nosaukums cēlees Vācijā un apzīmē tipisku kaļķakmeni, zem kuŗa atrodas kapara rūda). Šī formācija pee mums sasneedz 90 pēdu beezumu. Jurā formācija steepjas no Kuršaneem līdz Nigrandei. Daži šīs formācijas slāņi bagati pārakmeņojumeem. Krita formācija līdz šim Latvijā uzeeta tikai nedaudzās veetās, jo ta nesasneedz zemes virskārtu un aplāta ar smilšaineem un glūdaineem brūnogļu slāņeem. Vispārīgi galvenā formācija Latvijā ir videjā devona nogūlumi, jo tee eeņem mūsu dzimtenes leelako daļu. Salacas, Gaujas, Ventas un Abavas krastos sastopami leeliski greezumi caur devona smiltsakmeni. Glūdas un merģeļa slāņi tajos mainas ar videjās kārtas olu smiltsakmeni.

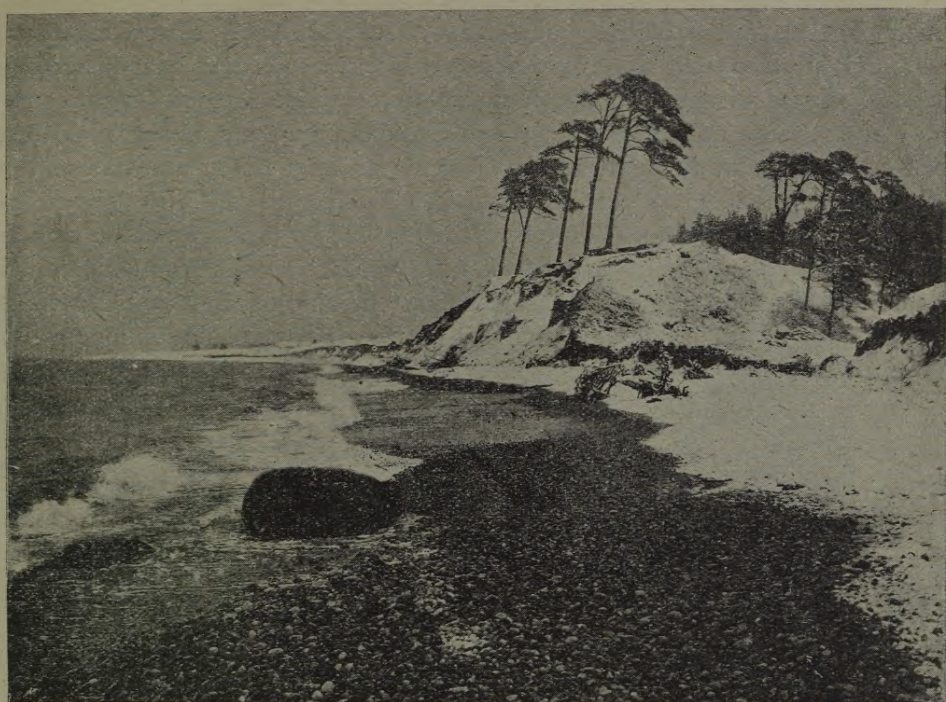
klāja 1000—2000 metrus beezī šļūdeņi, kuņi līdz ar ledu atnesa no zeemeļu zemem dažādus saberstus eezus. Tā Kurzemē un Latgalē var sastapt ledus laikmeta attīstījumos Igaunijas raksturīgo kaļķakmeni un no Somijas un Skandināvijas atnestus granīta bluķus (zemes akmeņi). Šee ledus laikmeta leecineeki mūsu dzimtenē nereti ir milzīgi leeli, bet šo peleko laukakmeņu skaits ar katru gadu eet mazumā un līdz ar to ari teikas, kuņas saistas pee šeem milžeņeem (velna akmeņeem). Eratiskee bluķi leelā mērā izleetoti dažādām būvem. Ledus saberstee un salaustee eeži attīstījuši pakalaus un lejas un ledus ūdeņeem notekot un noguldinot smiltis, granti un glūdu, radusees mūsu zemes tagadejā virskārta. Visjaunakās formācijas (aluvija nogūlumi) attīstījušās pateicotees ūdens, vēja un atmosferas darbībai. Pee tādām peeder smilšu kāpas, nogūlumi ezeru dibenos, upju uzplūdumu un straumes darbības sekas, purvu un tīreļu attīstījumi (kūdra, purvu dzelzs un pļavu mergēlis).

Ceetzeme pee mums tikai pamazam paceļas iz jūņas ūdeņeem un zemais jūņmalas līdzenums sneedzas 5—40 kilometrus tāļu zemes eekšeenē, un ja Rigas-Jelgavas līdzenumu uzskata par jūņmalas līdzenuma turpinājumu, tad tas sneedzas pat 75 kilometrus tāļu zemes eekšeenē. Jūņmalas līdzenumā sastopami tikai nedaudzas augsteenes, kuņas sasneedz 20 metrus.

Jūņas peekraste Kurzemē un Vidzemē ir visai maz robota. Par eemeslu tam ir tas, ka mūsu jūņmalas pamatā atrodas smiltsakmens, kuņš veegli padodas jūņas viļņu nolīdzinošam eespaidam. Talab mūsu jūņmalā ari nav dziļu liču un pussalu un nav ari salu. Veenīgā sala, kuņa atrodas Latvijas ūdeņos, ir Roņu sala,* kuņa atrodas Rigas jūņas līča vidū un kuņas bākai ir nozīme Rigas ostas kuņneecībā. Visbeežaki mūsu jūņmala ir šaura smilšu josla, kuņa uz zemes eekšeenes

Vee tam smiltsakmenī sastopamas alas, sevišķi tur, kur akmens ceetaks nekā citur un kur virs glūdaņeem slāņeem tek strauti vaj avoti. Eevērojamākās no šim alam ir līvu upura ala pee Svētupes, Gutmaņa, Petera un Velna alas, pee Gaujas un Māras kamaris uz Abavas krasteem. Tāpat kā augstak mineto upju dziļajās gravās redzams smiltsakmeņa profils — Daugavas izskalotos krastos redzams dolomīts. Sevišķi skaistus augšējā dolomīta stāva greezumus var redzet pee Jumpravmuižas un Stopiņu tuvumā, kur dolomīti sasneedz 30—40 pēdas leelu beezumu un sastāv no ģīpsa, kas satur glūdu un mergēli. Kurzemes un Vidzemes dolomīti dod labu būvmateriālu un bez tam blakus dolomītos sastopameem ģīpsa nogūlumeem beeži atrodas sēravoti. (Ķemeris, Baldonē, Stopiņos, Tukuma apkārtnē u. c.).

*) Sala ir 7 verstes gaļa un 4½ verstis plata un apdzīvota no zveedreem, kuņ skaits tagad sasneedz 274 un kuņi galvenā kārtā nodarbojas ar zveju un roņu medībām. Sala agrak peedereja pee Kurzemes, bet pēdeajā laikā pee Sāmu salas aprīņķa. Tagad salu eeņēmuši igauņi, kaut gan Latvija uz to pretendē, jo šī neleelā sala ir nepeeceešama Rigas ostai, kuņa pirms kuņa no radiostācijas uz salas saņēma ziņas par ledus stāvokli Rigas jūņas līcī, kas visai svarīgi Rigas ostas kuņneecībai pavasara un zeemas mēnešos.

Kāpa pee Ventspils.

Rigas jūrmala.

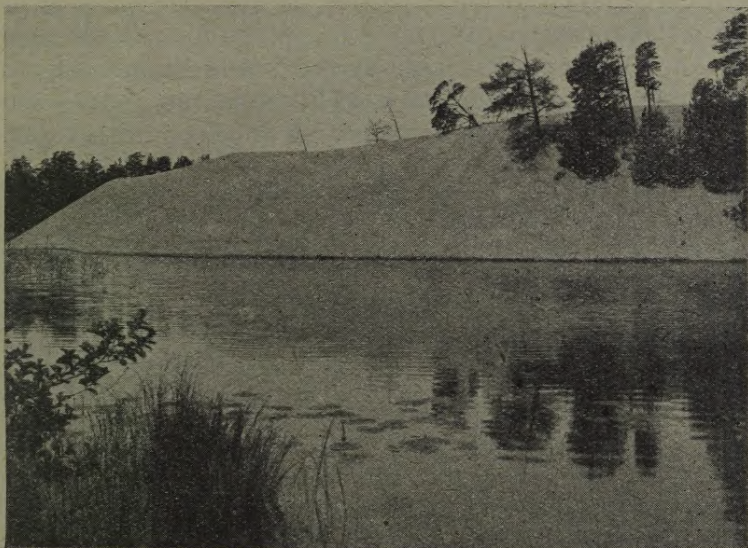
pusi paceļas smilšu kāpu veidā. Kāpas sevišķi beeži sastopamas tur, kur leelaki strauti un upes līdz ar savu ūdeni eenes jūrā dažadas ceetas veelas, it sevišķi smiltis. Cik leelu ceetu veelu daudzumu upes sanes jūrā, ir redzams no ta, ka veena pati Daugava ikgadus aizskalo uz jūru 65—90 miljonu pudu ceetu veelu. Jūra šis ar upju ūdeni atnestās smiltis atkal izskalo, saule un vējš tās jūrmalā nosusina un vējš tās paceļ un pamazam nes uz zemes eekšeeni. Daudzās veetās jūras izskalatās smiltis paceļas jūrmalā augstu smilšu kalnu veidā. Šos jūrmalas smilšu kalnus sauc par kāpam. Plašais Rigas lidzenums agrak bija Rigas jūras liča daļa un radees pateicotees upju atnesteem nogūlumeem un jūras izskalatām smiltim. Tā Rigas apkārtne sastopamās kāpas velkas

Ceļojoša kāpa pee Daugavas.

vairakās paralelās rindās un it kā viļņi eežogo jūras liča visdziļako eegreezumu un peešķir visai apkārtnei, kuŗa pa leelakai daļai ir līdzens purvajs, kalnaina apgabala raksturu. Pirmā kāpu rinda steepjas gar pašu jūrmalu, otrā 2—4 km atstatu no pirmās — ta sākas Slokas apkārtne, dodas gar Leelupes deenvīdus krastu līdz Daugavai un tai pāri. 4—5 km atstatumā steepjas trešā kāpu rinda gar Babīta ezera deenvīdus krastmalu pāri Beberbeķeem, Nordeķeem un Iļģeēemam (Dzegužu kalns) un tad pāri Daugavai uz zeemeļ-austrumeem (Grīziņkalns). Kur smiltis pašā jūrmalas tuvumā neaiztur meži un ar zāli apaugušās kāpas, tur izceļas ceļojošas kāpas, kuŗas reiz radušās, nemitīgi peeaug un veetam apber leelus preežu mežus, veselus zemneeku ceemus līdz ar dāržeem un laukeem. Tā Nices jūrmalā (deenvīdus no Leepajas) 17. gadu simtenī ceļojoša kāpa apraka 18 zemneeku mājas un muižu. Ventspils

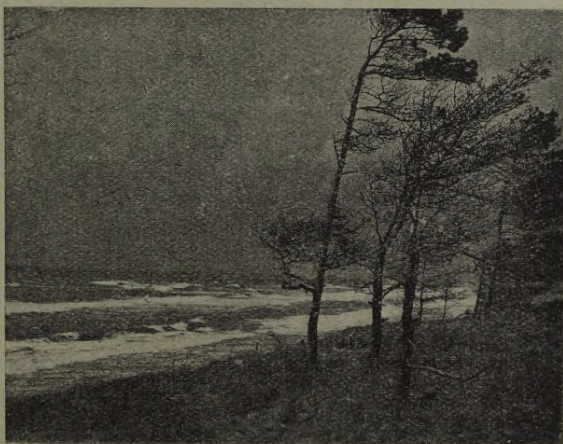
apriņķi valdība pagājušā gadu simtenī izdevusi leelas zumas kāpu apstādišanai ar priedem un zāli, jo veenigi šādā kārtā iespējams apturet kāpu tālākvirzīšanos zemes eekšeenē. Sevišķi leelu augstumu kāpas sasneedz leelako upju eeteku tuvumā. Tagad mūsu visaugstākās kāpas

Ceļojoša kāpa Vidzemes jūrmalā, kuŗa aizber ezeru.

atrodas pee Buļeem un Carnikavas jūrmalā. Ari otrā un trešā kāpu rinda sasneedz leelaku augstumu un ir apauguse priedem. Starp kāpam stee-pjas simteem metru gaŗumā tikai nedaudzus metrus platās, purvainās un ar zāli apaugušās jomas.

Ja arī smilšainās un ar priedem apaugušās kāpas ir visbeežakisastopamais jūrmalas veids, tad tomēr mūsu jūrmalai daudzās veetās ir arī

Zema jūrmala.

citads izskats. Veetām līdz pašai jūrmalai sneedzas tā sauktās jūrmalas pļavas (peem. pee Salacas). Beežaki tomēr sastopami augligi, zemkopju apstrādati līdzenumi, kuŗi sneedzas līdz pašai jūrmalai un tad

stāva krasta veidā izbeidzas jūras viļņos. Stāvā seenā ir no māleem, kuņģi leelakā vaj mazākā daudzumā satur smiltis. Šāda izskata peekraste sastopama kā Kurzemes, tā arī Vidzemes jūrmalā. Leelako augstumu stāvā peekraste sasniedz Kurzemē starp Sakas un Ušavas upem, bet it sevišķi netālu no Rīves upes grīvas pie Labraģes un Pilsberģes. Tur krasts paceļas iz jūras ūdeņem stāvas, 18—20 metrus augstas seenas veidā. Vidzemes jūrmalā sastopams arī stāvs smilšakmeņa krasts.

Tur, kur jūras peekrasti rada stāvee krasti, kā arī zemes ragu tuvumā (Mērsrags, Roja, Kolkas rags, Velna rags) jūras peekraste apsēta dažāda leeluma akmeņiem, kuņģu starpā atrodas milzīga leeluma blūķi.

Stāva jūrmala Kurzemē.

Šie akmeņi nereti apslēpti zem ūdens un ļoti apgrūtina peekrastes kuģniecību, tāpat kā to dara daudzās smilšu sēkles. Ari pašā jūrā, sevišķi jūras šaurumā starp Kurzemes pussalu un Sāmu salu, atrodas daudzas sēkles, kuņas leelakeem kuģeem apgrūtina eebraukšanu Rīgas jūras līcī.

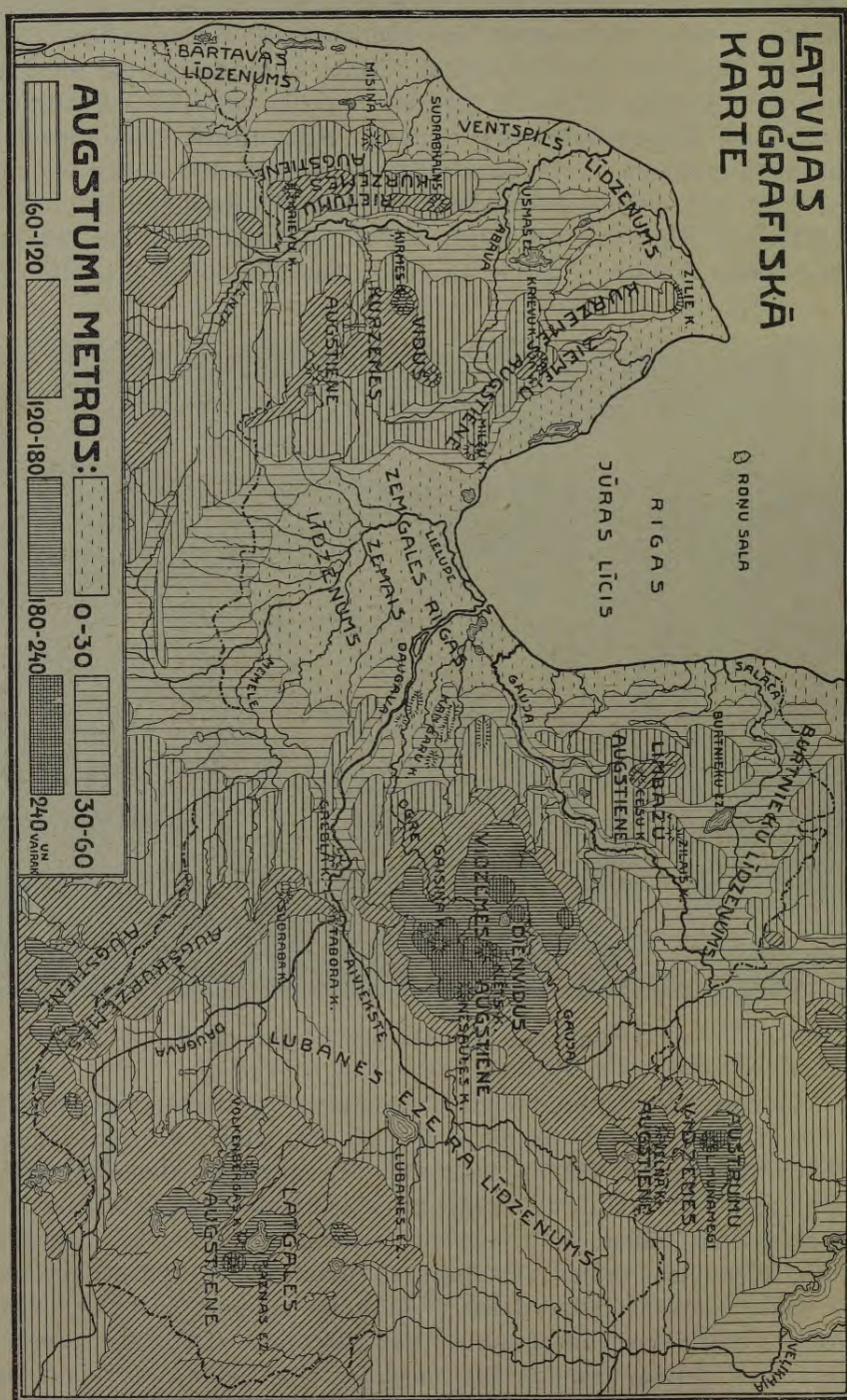
Augstak minēto apstākļu dēļ mūsu dzimtenes peekraste ir arī nabaga ostam. Trūkst dabas radītu līču, kuņģos kuģi varetu atrast patvērumu vētras laikā. Talab arī mūsu labākās ostas ir upju grīvas. Tādas ostas ir Rīga, Ventspils, Salacgrīva, Pāvilosta un Leepaja (ezera eetekā jūrā). Tikai Rojas un Ainažu ostas ir mākslīgi viļņu laužejeem izbūvetas. Senak osta atradusēs arī pie Sventajas grīvas, bet tagad tā ir aizsērejuse. Tomēr arī citās neaizsargatās peekrastes veetās (Ēngure, Mērsragaceems, Pabaži u. c.) peestājas kuģi, lai uzņemtu lādiņu.

Jūrmalas zemais līdzenums zemes eekšeenē pamazam paceļas par pakalniņu apvidu, bet veetam tas sneedzas tāļu zemes eekšeenē. Tā tas ir Rīgas jūras līča deenvidos, kur jūrmalas līdzenums gar Leelupes, Daugavas un Gaujas krasteem izplešas vairak nekā 5600 kvadratkilometrus leelajā **Rīgas-Jelgavas zemajā līdzenumā**. Šinī līdzenumā nav neveena pakalna, kušš paceltos vairak nekā 100 pēdas virs jūras līmeņa, kaut gan neleeli paaugstinājumi plašajā līdzenumā līdzinas kalneem. Tā pee Rīgas atrodas Dzegužu un Grīziņa kalni un netāļu no Jelgavas Ruļļu kalni. Jelgava atrodas tikai 12—15 pēdas virs jūras

Akmeņaina jūrmala pee Leepupes.

līmeņa un veeta, kurā celta Jelgavas ģimnazija, pat tikai 8 pēdas. Rīgā eelas bruģis pee Pētera baznīcas ir tikai 22,5 pēdas virs jūras līmeņa, Šis zemes līdzenums aptver visu Dobeles apriņķi. Bauskas apriņķa reetumu un vidus daļu un Rīgas apriņķa reetumu trīsstūri (uz reetumeem no taisnās līnijas, kuša saveeno Ropažus ar Baldoni). Pats Rīgas-Jelgavas līdzenums zemēs virspuses īpašību ziņā spilgti sadalas divās daļās. Līdzenuma zeemeļu daļa, tā sauktais Rīgas līdzenums, ir smilšains, preežu mežeem apaudzis vaj purvainis. Ceļineeks, kušš nāk no Vidzemes puses, novēro, ka no Inčukalna sākot apstrādato lauku daudzums pamazinas, un kur druvas eeraugamas, tur tās nozūd sausa-

jās smiltis un kūdru purvos. Leelo klajumu starp Jelgavu, Rīgu un Babiša ezeru eeņem plašais Tīreļa sūnu purvs, kušs sākas pee Katlakalna Vidzemē un steepjas līdz Kalnceemam un Dalbei Kurzemē un tādā kārtā ir 30 km gašs un 12 km plats. Tikai deenvidos no līnijas, kuša vilkta no Kauguru ezera pee Rīgas jūras līča gar Leelupi un Eecavas upem, ainava spilgti maina savu izskatu. Tur sākas Jelgavas jeb Zemgales līdzenums. Meži kļūst veenmēr retaki, un kur tee redzami, tur preežu veetā stājas egles, bērzi un apses. Dobeles apriņķī ceļineeka acu preekšā atveras simteem kvadratkilometrus plašs, augli-

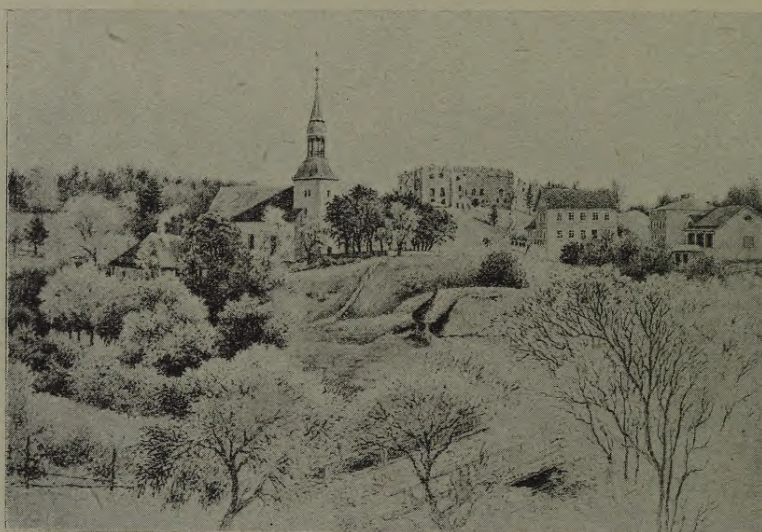

Pakalnains apvidus Cēsu apriņķī.

gām druvam aplāts līdzenums, kušā paceļas veenīgi cilveku mitekļi vecajos dārzos un retas bērzu birstalas. Tikai pee Bēnes, Bauskas un Eecavas parādas neleeli pakalni, kuši pamazam paceldamees pāreet augstumos, kuši Zemgales līdzenumu eeslēdz no deenvideem, austrumeem un vakareem.

Kad virzamees no Rīgas zemā līdzenuma uz austrumeem, tad zemes virspuse kļūst veenmēr pakalnainaka un pamazam paceļas veenmēr augstaki pāri jūras limenim un **Deenvidus Vidzemes augsteenē** sasneedz Latvijas visaugstako apvidu. Deenvidus Vidzemes augsteene aptver visu Cēsu apriņķa vidus daļu un Rīgas apriņķa austrumu daļu. To zeemeļos un austrumos eerobežo Gaujas eeleja, deenvidos Aiveekstes līdzenums un reetumos Daugava. Visa šī augsteene sastādas no neskaitameem leelakeem un mazakeem pakalneem, kušu augstākā galotne

pārsneedz 1000 pēdas pāri jūras līmenim. Eelejās atrodas dziļi ezeri. Pakalnu starpā strauti un upes izlauzušas dziļās grāvās sev ceļu un ēnaini meži, pārmaiņus ar augligām druvam, apklāj zemi. Daudzi skaisti apvidi atrodas šini augsteenē, tāpat kā plaši zemkopībai noderīgi apgabali. Šo augstumu augstākais punkts ir Gaisiņa kalns (Bērzones draudzē), kuŗš paceļas 314 metrus (1029 kreevu pēdas) augsti,*) Kalna virsotnei ir nekārtīgas piramides gala izskats un to apsedz bērzu birstala. Skaidrā laikā, it īpaši rudenī, no kalna atveŗas plaŗš skats pāri daudzem kalneem, eelejam un mezeem. Vairak nekā 3000 kvadratkilometrus skatitajs pārredz. Ir redzami Kalsnavas, Bērzones, Vesteenas,

Rauna.

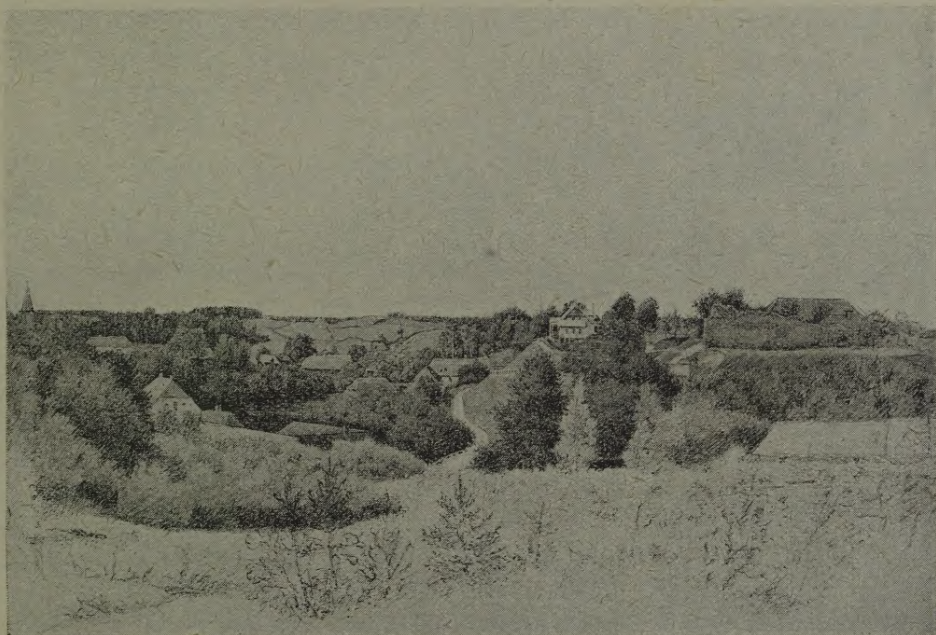
Ērgļu, Cesvaines un Lazdones baznīcu torņi, daudzas muižas un mājas un tālē izpleŗas milzīgais Lubanes ezera līdzenums. Daudzas vecas teikas stāsta par notikumeem pee šī kalna. Augstaks par Gaisiņa kalnu Baltijā ir veenīgi Leelais Munamegi (324 metri) Ānes augstumos, igauņu zemē.**) Deenvidus Vidzemes augsteenē atrodas vēl vesela virkne citu eevērojami augstu kalnu. Tā Nesaules kalns (287 m.) pee Oļu muižas, Bākuŗa kalns (280 m.) pee Lubejas, Klēts kalns (274 m.)

*) Pēc Ruekera kartes un Kupfera 314 metri, pēc Grevingka kartes 1016 pēdas.

***) Gaisiņŗš peeder pee augstakeem kalneem Eiropas austrumu līdzenumā, jo Munamegi Igaunija, Turmbergs (331 m. — augstākais kalns Vācijas zeemeļu austrumos pee Dancīgas), Lisaja gora (1060 pēd.), Dubovas augsteenes (1048 pēd.) un Valdaja augsteene (Popova gora 1080 pēdas augsta) paceļas tikai nedaudzus metrus augstak par Gaisiņu.

pee Medzules, Spiru kalns (266 m.) pee Vestenes, Elka kalns (263 m.) pee Ežeem, Slapjuma kalns (250 m.) pee Raunas u. c. Uz Klētskalna atrodas zemneku māja, kuŗa ir visaugstākais apdzīvotais punkts mūsu dzimtenē. Vispārīgi Peebalgas-Ērgļu apvidus ir augstākais Latvijā, jo viss apvidus viscaur ir 600—700 pēdas augsts.

Reetumos no Deenvidus Vidzemes augsteenes Rigas apriņķī zemajā purvainā līdzenumā paceļas Kangaru kalni. Tee ir gaŗi un šauri dambveidīgi kalni, kuŗi cēlušeēs ledus laikmetā no ūdens strāvam, kuŗas teceja pa ledus apakšu. Mazee Kangari atrodas Alažu draudzē,

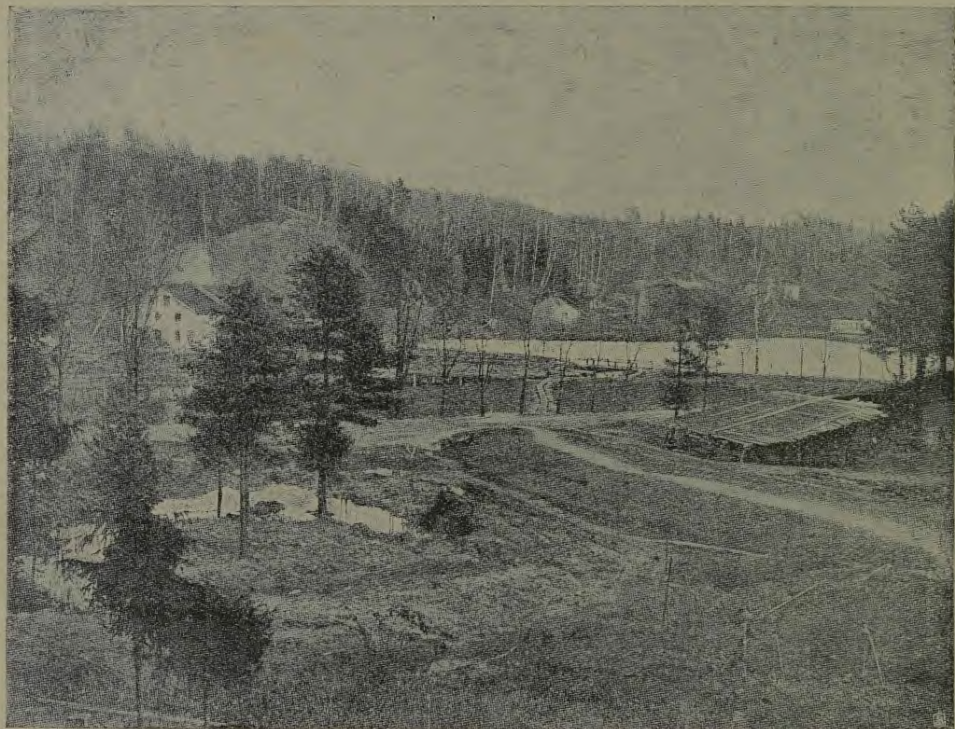

Smiltene.

ir 7 kilometrus gaŗi un 90 metrus augsti. Leelee Kangari sneedzas no Ropažeem līdz Suntažeem un ir 28 kilometrus gaŗi un 78 metrus augsti, bet Ogres Kangari steepjas līdzteku Daugavai no Rembates līdz Ikšķīlei un ir 25 kilometrus gaŗi un 73 metrus augsti. Pa Leelajeem Kangareem eet Lubanes leelceļš, bet pa Mazajeem Kangareem Pleskavas leelceļš. Šee kalni caurmērā ir 100 soļu plati, bet veetam tikai leelceļa platumā. Ceļš šo kalnu apgabalā eet pa tuksnešainu purvu un talab agrak Kangaru kalni bija ceļineekeem bīstams ceļa gabals, jo tur teem beeži uzglūneja laupitaji.

Zeemeļ-austrumu virzeenā Deenvidus Vidzemes augsteeni eerobežo 20—50 kilometrus platais un 60—120 metrus augstais Gaujas auglīgais

līdzenums, kuŗš austrumu virzeenā paceļas **Austrumu Vidzemes augsteenē**, kuŗa Aluksnes un Apes augstumos izvēršas par visai kalnainu un mūsu dzimtenes visgreznako apvidu. Augstakais kalns tur ir **Dēliņa kalns** (275 m.) pee Apekalna. No Dēliņa kalna atveras skats šķeetami neaptveramā plašumā. Zilajā tālē, pāri kalneem, lejam, mežeem, druvam, baznicam un mājam paceļas Munamegi virsotne igauņu zemē, Pečora un Pleskava kreevu zemē un Aluksne ar savu ezeru mūsu

Ligates apkārtnē.

dzimtenē. Uz vakareem no Dēliņa kalna skats atveras līdz pat Raunas kalnajeem. Netālu no Dēliņa kalna atrodas Baznīcas kalns, uz kuŗa atrodas visaugstakā baznīca mūsu dzimtenē, un Pilskalns. Ja uz pēdejā eekleedzas vaj izšauj, tad skaņa kā vētra šņākdama skan tuvejo mežu galotnēs un tad peecas reizes atbalsojas apkārtejos kalnos.

Zeemeļos no Gaujas ceļejas paceļas trīsstūra veidīgā **Limbažu augsteene**, kuŗa reetumos pamazam izbeidzas Vidzemes jūŗmalas zemajā līdzenumā; zeemeļos to eerobežo Burtneeku ezera un Salacas zemaais līdzenums, kuŗš nekur nepaceļas vairak kā 50 metrus pāri jūŗas līmenim. Šis līdzenums, tāpat kā Limbažu augsteene, neska-

totes uz daudzeem purveem Burtneeku ezera apkārtnē, ir veens no augligakeem Latvijā. Limbažu augsteenes augstākās galotnes ir eevērojami zemakas nekā Deenvidus un Austrumu Vidzemes augsteenes kalni. Visaugstakee kalni te ir Cēsu kalns (124 m.) un teiksmainais Zilais kalns (129 m.). Kaut gan kalns pats par sevi nav augsts, tad tomēr Burtneeku ezeru līdzenuma malā, zemā apvidū tas paceļas augstu un redzams tāļu visā apkārtnē. No tāļeenes raugotees kalna galotne izleekas zilos tvaikos tīta, no ka ari cēlees kalna nosaukums. Senatnē Zilais kalns bijis plaši pazīstama upuru veeta, ap kuŗu vijas daudzas teikas un kuŗu vēl tagad apdzeed dzeesmās (Imanta).

Salacas un Burtneeku līdzenumā zeemeļos paceļas neleelu pakalnu veidā Vilandes augsteene.

Deenvidos no Vidzemes augsteenam atrodas mūsu dzimtenes visleelakais līdzenums. Tas ir **Lubanes ezera līdzenums**. Tam ir zābakveidīgs izskats. Zeemeļ-reetumos to eero-bežo Deenvidus un Austrumu Vidzemes augsteene, deenvidus-reetumu virzeenā tas sneedzas pāri Daugavai (no Aiveekstes grīvas līdz Daugavpiliij) un austrumos to eero-bežo no Daugavpils uz Lubanes ezeru vilkta linija. Vēl tāļak uz austrumeem līdzenums pamazam pāreet Pleskavas ezera līdzenumā. Lubanes ezera līdzenumā tek Daugava, sākot no Daugavpils un beidzot pee Stukmaņeem, visa Aiveekste, Pededze, Kuja, Sita, Iča, Maltas un Rezeknes upju lejgali, kā ari Dubna, Uša un daudzas citas Daugavas, Aiveekstes un Lubanes ezera peetekas. Šis līdzenums Latvijas robežās eeņem vairak nekā 7500 kvadratkilometrus leelu plašumu un ta vidū atrodas Lubanes ezers. Līdzenums viscaur atrodas augstak nekā 60 metrus virs jūras līmeņa, bet nekur tas nesasneedz 120 metrus leelu augstumu virs jūras līmeņa.

Lubanes ezera līdzenums spilgti atšķiras no Vidzemes augsteenam un ari no Zemgales un Rīgas līdzenumeem. Ja ceļineeks nāk no zeemeļeem un nostājas uz kāda Vidzemes augsteenes deenvidus nogāzes kalna, tad viņa preekšā atveras skats uz šķeetami bezgalīgi plašo Lubanes ezera līdzenumu. Ceļineekam aiz muguras paleek pakalnainā augsteene, kuŗa beeži apdzīvota, kur cilveku mājokļus eeslēdz augligas druvas, kur ik uz soļa maņamas cilveka darba sekas. Savu acu preekšā, pāri Aiveekstei un tāļi Latgalē, viņš redz līdzenumu, kuŗā, izņemot mežu, nekas cits nav redzams. Un teešam mājas un sādžas tur sastopamas tikai reti, jo reti atrodams peeteekoši leels sauszemes gabals, uz kuŗa cilveki varetu apmestees uz dzīvi. Par eemeslu tam ir tas, ka Lubanes ezera līdzenumā gandrīz pilnīgi trūkst paaugstinajumu, vaj ari, vislabākā gadījumā, tur sastopami tikai pavisam neecīgi viļņveidīgi paaugstinājumi, kuŗus eelenc purvi. Ezera apkārtnē pārsvars ir purvainām pļavam, kuŗas eeņem vairakus simtus kvadratkilometrus leelu pla-

šumu. Kur nav purvu, tur aug meži un cilveku mitekļi sastopami tikai reti kā oazes tuksnesī. Tikai vasarā Lubanes ezera „klānos“ rodas neparasta dzīvība. Ļaudis saronas leelā daudzumā, lai novāktu seenu, kuņš kaudzēs sakrauts stāv līdz zeamai, jo vasarā pļavas peecetamas tikai laivās vaj arī breenot pa muklajeem. Kad ezers un purvi aizsalst, tad seenu noved uz 30—50 kilometrus atstātām sādžam, kuņas leetainā vasarā nemaz nav pecejamas no ār pasaules un talab tureenē cēdzīvotaji ir ilgus mēnešus noslēgti no pārejās pasaules.

Volkenbergas pilskalns Latgalē.

Domā, ka Lubanes ezera līdzenuma veetā senatnē atradees milzigs ezers, kuņā sakrājušees ūdeņi no visas apkārtnes. Tikai pamazam ūdens izgrauzis sev ceļu tagadejās Daugavas gultnēs veetā un atšķīris Deenvidus Vidzemes augsteeni no Augšzemes augsteenes. Samērā ar Daugavas gultnes padziļinašanos kritis arī milzīgā ezera ūdens līmenis un tagad, kā senatnes milzīgā ezera atleeka, palicis leelais Lubanes ezers, kuņš vēl tagad ir mūsu dzimtenē prāvākais. Līdzenums Daugavas peekrastes apvidos un arī gar Dubnas un Ušas upem ir auglīgaks un beezāki apdzīvots.

Līdzenuma deenvidus austrumos paceļas **Latgales augsteene**, kuņa rada Vidzemes augsteenem līdzīgu ainavu. Veenīgā starpība ir ta,

ka Latgalē ir vēl vairak ezeru. No daudzām kalnu galotnem skatotees var saskatīt vairakus desmitus ezeru, kuŗu starpā leelakais ir Raznas ezers, pee kuŗa atrodas stāvais un 230 metrus augstais Volkenbergas pilskalns. Latgales augsteene pee Raznas ezera ir viscaur vairak nekā 180 metrus augsta un tur sastopami kalni, kuŗi sneedzas līdz 260 metrus leelam augstumam.

Lubanes un Zemgales līdzenumi pamazam paceļas par **Augšzemes augsteeni**, kuŗa eeņem Ilukstes un Jaunjelgavas apriņķus, kā arī Bauskas apriņķa zeemeļu daļu. Tikai Daugavas peekrastē, no Daugavpils līdz Krustpīlij, steepjas 10—20 kilometrus plats līdzenums, kuŗš uzskatams par Lubanes ezera līdzenuma turpinājumu. Augšzemes augsteene ir daļa no Leetavas augsteenes, kuŗa senatnē bij saistīta ar Latgales un Deenvidus-Vidzemes augsteenem, bet vēlāk tās šķīra Daugavas eeleja. Augšzemes kalni, tāpat kā visi Kurzemes kalni, ir eevērojami zemaki par Vidzemes kalnu galotnem. Tā eepretim Aiveekstes grīvai atrodas Tābora kalns (159 m.), kuŗš paceļas 100 metrus pāri Daugavas ūdenim. Tālāk uz vakareem atrodas Grebļa kalns (137 m.), ap kuŗu Daugava peespeesta mest leelu likumu. No augstākām galotnem minamas Sperjānkalns un Pilskalns (106 m.), abi 2—3 verstes no Sunakstes baznīcas, Zilais kalns pee Pliksteres, Sudrabkalns 3 verstes no Sēlpils un Ormaņkalns (167 m.) pee Vec-Saukas baznīcas. Zemgales līdzenuma malā paceļas vēl Cepliša jeb Šmugaulkalns (80 m.). Ari Kurzemes visattālākā augšgalā atrodas vairaki augsti kalni. Tā pee Skrudelinas atrodas 192 metrus augsts kalns. Augšzemes pakalnainais apvidus bija bagāts mežeem un Jaunjelgavas apriņķa robežās ir samērā maz apdzīvots. Ilukstes apriņķī, kur mežu arī pirms kaŗa bija daudz mazāk nekā Jaunjelgavas apriņķī, un kur zeme daudz augligāka, eedzīvotāju skaits ir daudz leelāks.

Zemgales līdzenums reetumu virzeenā pamazam paceļas par **Lejas-Kurzemes augsteeni**, kuŗu Ventas un Abavas upju eelejas sadala Vidus-Kurzemes, Reetum-Kurzemes un Zeemeļ-Kurzemes augsteenēs. Lejas-Kurzemes augstene ir, tāpat kā Augšzemes augsteene, Leetavas augstumu turpinājums. Ari Lejas-Kurzemes pakalni eevērojami zemaki par Vidzemes kalneem.

Vidus-Kurzemes augsteene eeņem Tukuma, Talsu un Kuldīgas apriņķos apgabalū, kuŗu zeemeļos eerobežo Abava un Bērze, bet reetumos Venta. Visleelako augstumu augsteene sasneedz Ceeceres ezera apkārtnē, kuŗa viscaur atrodas vairak nekā 120 metrus virs jūŗas līmeņa. Šo apvidu sauc arī par Saldus augsteeni, jo tā paceļas vēl pāri visai Vidus-Kurzemes augsteenei. Tur paceļas arī visaugstākie kalni Kurzemē. Tā Ķīrmes kalns pee Lutriņeem (zeemeļos no Saldus) paceļas 200 metrus virs jūŗas līmeņa un ir Kurzemes augstākā

galotne. Zantes kalni Talsu apriņķa deenvidus stūrī sasneedz 150 metrus leelu augstumu, abi Lapsukalni uz Vadakstes krasteem 154 metrus leelu augstumu un kalns pee Slakteres (deenvidos no Auces) paceļas 150 metrus. Vidus-Kurzemes augsteenes ārejšais izskats līdzinas mūsu dzimtenes pārejo augsteenu izskatam un ta ir deezgan beeži apdzīvota.

Reetum-Kurzemes augsteene steepjas šauraku uzkalnu veidā gar Ventas kreiso krastu un reetumos pamazam noslīd jūrmasas līdzenumā. Ventas upes kalni nokrīt deezgan stāvi. Tā Sudrabkalns pee Snēpeles paceļas 140 metrus augstu un Ventas virzeenā 5 kilometru tālumā nokrīt 110 metrus. Talab ari upes, kuņas tek uz Ventu, ir straujas. Pee Aizputes paceļas 106 metrus augstais Misiņa kalns, kuņš sevišķi uzkrīt tadēļ, ka tas paceļas samērā zemā apkārtnē Visleelako augstumu augsteene sasneedz pee Embotes, kur Kreevu kalns, kuņu beeži nepareizi uzskata par Kurzemes augstako kalnu, sasneedz 190 metrus leelu augstumu. Tomēr Embotes augsteene ir Kurzemē viseevērojamākā, jo ta no leela augstuma samērā stāvi nokrīt eelejās un talab atver skatam plašas tāles.

Zeemeļ-Kurzemes augsteeni deenvidos un deenvidusvakaros eerobežo Abavas eeleja, bet zeemeļ-austrumos jūrmasas līdzenums. Augsteenes augstumos pee Tukuma paceļas 112 metrus augstais Milzu kalns. Talsu apkārtnē augsteene sasneedz visleelako augstumu, Kreevu kalns (175 m.) tur ir augstakā galotne. Rojas upes eeleja atdala no Zeemeļ-Kurzemes augsteenes Dundagas augsteeni, kuņa, no Rojas eelejas pamazam paceldamās, sasneedz Zilajos Slīteru kalnos 85 metrus leelu augstumu un tad stāvu nokrīt jūrmasas līdzenumā, atklādama savā kraujā smilšakmeni, kuņā atrodamas daudzas alas. No Zilajeem kalneem pāri mežeem apaugušam jūrmasas līdzenumam redzama jūra un pat Sāmu sala. Ari no jūras Zilee kalni jau tālu redzami.

Deenvidos no Zilajeem kalneem atrodas **Ventspils līdzenums**, jo tur jūrmasas līdzenums sneedzas tāļu zemes eekšeenē. Līdzenums aptver Ventas lejgalu un Ušavas, Rindas, Irbes un Stendes upju apvidus. Līdzenums ir purvainis, mežeem apaudzis un ļoti maz apdzīvots. Tāds pats ir **Bārtas līdzenums**, kuņš kopā ar Leepajas ezera apvidu apņem Grobiņas apriņķa leelako daļu. Leepajas ezera deenvidus peekraste atgādina Lubanes ezera apkārtni. Ari tur staigajas pļavas mainas ar plašiem mežeem, kuņu starpā tikai reti sastopamas apdzīvotas veetas.

Latvijas leelakā daļa tā tad ir pakalnaina. Atsevišķās augsteenes parasti šķir veenu no otras upju eelejas. Eevērojamākā augsteene atrodas Vidzemes deenvidos pee Gaujas avoteem. Ta ir Deenvidus-Vid-

zemes augsteene. Bez tam Vidzemē vēl atrodas Austrumu-Vidzemes (Apes un Aluksnes) un Limbažu augsteenes. Latgales deenvīdus austrumos paceļas eevērojama augsteene, kuŗu Daugava deenvīdus šķir no Augšzemes augsteenes. Ari Lejas-Kurzeme ir pakalnaina. Latvijā ir tikai divi leelaki līdzenumi — Rigas-Zemgales līdzenums un Lubanes ezera līdzenums. Ari jūras peekraste ir zema un līdzena un veetām sneedzas dziļaki zemes eekšeenē. Bez tam leelakās upes (Venta, Gauja, Salaca) rada prāvākus līdzenumus, tāpat kā vairāku ezeru (Burtneeku, Usmas) apkārtnē ir zemi līdzenumi.

Pakalnainee apvīdi parasti ir augliģi un beeži apdzīvoti. Līdzenumu leelakā daļa ir vaj nu smilšaina (Rigas, Ventspils, Bārtas līdzenumi) vaj ari purvainā (Lubanes līdzenums), un talab maz apdzīvoti. Tikai Zemgales līdzenums un daudzo upju zemās eelejas ir augliģas un beeži apdzīvota kulturas zeme.

2. Hidrografija

Latvija ir visai bagatā ūdeņeem. Ta atrodas peekrastes apgabalā, kur jūras vējš atnes mitrumu no Atlantijas okeana un Baltijas jūras. Talab ari pee mums līst leetus leelakā daudzumā un beežaki, nekā tāļak zemes eekšeenē, peemēram Kreevijā. Bez tam pee mums uzglabajušēs samērā leeli meži, kalab leetus un sneega ūdens nevar izgarot, bet sakrājas ezeros un pa upem notek jūrā.

Baltijas jūra,*) kuŗa apskalo mūsu dzimtenes krastus, ir Eiropas zeemeļu Vidus jūra, jo šī jūra apskalo ari Igaunijas, Kreevijas, Somijas, Zveedrijas, Danijas Leetavas un Vācijas krastus un jau senatnē radijuse ceļus, kuŗi ļāva šīm tautam sastaptees. Ar Zundu, abeem Belteem un Kategatu Baltijas jūra ir saistīta ar Atlantijas okeanu un tā mūsu peekrastes jūras braucejeem atveras ceļš uz visu plašo pasauli. Bez tam ari ķeizara Vilhelma kanals, kuŗš izrakts Jutlandes pussalas deenvīdus, saveeno mūsu jūru ar Zeemeļu jūru, tā saīsinādams ceļu no Baltijas jūras deenvīdus austrumu peekrastes uz Vakar-Eiropu.

Baltijas jūra ir 431,000 kkm leela un kādreiz bijuse saistīta ar Balto jūru (Ladogas un citi ezeri Kreevijas zeemeļos ir jūras atleekas). Vēl tagad jūras zeemeļu peekraste pamazam paceļas (apmēram 3 pēdas ik 100 gados) un zvejneeku ceemi, kuŗi agrak atradušeēs krastmalā, tagad atrodas jau kreetni tāļu no jūras (peemēram pee Botnijas līča). Baltijas

*) Vēl nesēn latveeši Baltijas jūru nosauca veenkārši par jūru, vaj ari par „leelo jūru“, lai to atšķirtu no Rigas jūras līča, kuŗu peekrastes eedzīvotāji sauca par mazo jūru, tāpat kā libeeši vēl tagad Baltijas jūru sauc par „mār“ (jūra), bet Rigas jūras līci par „pischki mār“ (mazā jūra). Zveedri un daņi mūsu jūru sauc par Oster Sjön (austrumu jūra), tāpat kā vāceēši (Ostsee).

jūra steepjas no zeemeļu-austrumeem uz deenvidus-vakareem un ir 1550 km gaŗa (starp Svinemindi un Torneo), bet visŗaurakā veetā tai ir tikai 75 km. Jūŗas dziļums starp Ventspili un Gotlandi pārsneedz 200 metrus, bet dziļakā veeta (pee Stokholmas) pārsneedz 463 m. Pateicotees tam, ka Baltijas jūŗu saista ar okeanu tikai ŷaurais jūŗas ŷaurums un ka jūŗā ceetek apmēram 250 upes, to starpā Ņeva, Visla, Ņemana un Daugava, kuŗas peeder pee Eiropas leelakajām upem, Baltijas jūŗas ūdens nav seviŗki sāŗš un Somijas un Botnijas jūŗas liŗu peekrastēs tas ir pat dzerŗanai noderigs. Neleelais sāŗls saturs un stāvoklis zeemeļos ir par eemeslu tam, ka jūŗa, it seviŗki jūŗas liŗos, zeemā aplķajas ar ledu un ar to traucē kuŗneecibu. Tā Kronŗstates osta (pee Peterpils) ir caurmēŗā 163 deenas gadā kuŗgeem nepeeetama. Helzingforsas osta aizsalst uz 139 deenam. Somijas labakā osta (Hangö) aizsalst ikgadus caurmēŗā 56 deenas, tāpat kā Revele un citas Igaunijas ostas, izņemot Baltiŗportu. Vislabvēligakos apstāķļos atrodas Leepaja un Ventspils, kuŗas tvaikoņeem ir peeetamas cauru gadu. Pat Klaipēdas osta (Memele) aizsalst caurmēŗā uz 12 deenam gadā.*) Vēŗtras salauŗ ledus ķārtu un rada ledus sablivesanos, kas ari atklātā jūŗā traucē kuŗoŗanu. Vispārigi jūŗas brauceji mūsu jūŗu peeskaita pee kuŗoŗanai visbistamakām. Kamēr jūŗas peekraste zeemeļos un vakaros ir klinŗaina un salam bagata, tikmēr deenvidus peekrasti padara nedroŗu daudzās sēķles. Bez tam pavasaros un rudeņos mūsu jūŗā pļosas niknas vēŗtras, vēji ir grozigi, tā ka nereti 24 stundu laikā vēŗŗ ir pūtis no visām debess pusēm. Samēŗā saldais ūdens veegli sabangojas un viļņi nāķ nekārtīgi un beeŗi cits aiz cita. Ari beeŗās migļas traucē kuŗu gaitu. Visvairak upurus jūŗa prasa rudeņos un pavasaros, kad vēŗtras ir visbeeŗaki un kad tās ir visniknakas. Ari peekrastei vēŗtras dara postu ar tā sauktajeem vēŗtras plūdeem, kuŗi rudeņos, vēŗjam ilgaku laiku no veenas puses pūŗot, sadzen peekrastēs leelu daudzumu ūdens, kuŗŗ appludina zemākās veetas. Tādi plūdi 1874. un 1899. gados Rigā izdarija leelu postu, jo ūdens Daugavā un Leelupē negaidot pacēļās vairak kā 8 pēdas pāri normalajam stāvoklim. Peterpils no tādeem plūdeem seviŗki ceetuse 1824. un 1903. gados. Ari Vāķijas peekrastes pilsētās vēŗtras plūdi beeŗi nodarijuŗi leelu postu.

Tomēr jūŗa atnes daudzus un leelus labumus, kuŗi bagatīgi atsver tikko mineto postoŗo darbibu. Vispirms veenigi pateicotees jūŗai vareja rastees mūsu leelās un staltās tirdņeecibas un rūpneecibas pilsētas — Riga un Leepaja, kuŗas pirms kaŗa savu turibu un gaismu izplatija pa visu zemi. Bez tam jūŗa Latvijā teeŗi uztur vairak nekā 10,000 cilve-

*) Agrakos gadu simteņos aukstums, leekas, bijis leelaks, jo tad (peemēram 1460., 1657. un 1740. gados) jūŗa pavisam aizsaluse un no veena jūŗas krasta uz otru braukuŗi zirgeem un uz ledu uzceltas patversmes ceļineekeem.

kus, kuŗi nodarbojas ar zveju. Baltijas jūra gan nav zivim bagata. It īpaši tas sakams par mūsu austrumu peekrasti, kur galvenā kārtā zvejo reņģes un plekstes, bet ari lašus, zušus, stores, sīgas, zandartus, lidakas un citas saldūdeņa zivis. Tāpat medi roņus un delfinus, mūsu jūras leelakos dzīvneekus. Leelu svētību peekrastes zemkopjeem atnes rudens vētrās izskalošanās pussatrūdejušās jūras zāles, kuŗas dēvē par jūras mēsleem un leeto lauku mēslošanai. Jūras viļņi izskalo ari dzintaru, šos aizvēsturiskā koka saceetejušos sveķus, kuŗus atron it sevišķi leelā daudzumā jūrmaalā starp Dancigu un Leepaju. Lejas-Kurzemes jūrmaalā apstrādā dzintaru (peem. pee Popes). Tāļak zeemeļos un Rīgas jūras līcī dzintaru atrod retaki un mazakos gabalos. Beidzot jūra atnes bagatību ari pateicotees tam, ka jūras peekrastē izcēlušās daudzas peldu veetas, kuŗās meera laikos desmīteem tūkstošeem pilsētneeku atrada atpūtu. It sevišķi eeceenita bija Rīgas Jūrmala, kuŗā ik vasaras saplūda daudzi peldu veesi no tāleem Kreevijas apvideem. Tomēr atklātā jūra Kurzemes peekrastē ir nesalīdzinami greznaka par Rīgas Jūrmaļu, kur jūras ūdenī stipri sajūtams Daugavas un Leelupes ūdeņu peejaukums. Krāsa Baltijas jūrai ir zaļgana un tāļak no leelo upju grīvam ta ir koši zaļa. Veenīgi pee Mērsraga, kur jūras dibenā atrodas sarkanais māls, jūras ūdens izskatas sarkans.

A. Ezeri

Latviju, tāpat kā Somiju, var ar pilnām teesibam nosaukt par „tūkstošu ezeru zemi“. Tā tikai Cēsu un Valkas apriņķos esot 540 ezeri. Latgalē, sevišķi tās augsteenē, ezeru ir ap 300. Augšzemē to ir ap 150 un beidzot ari Lejas-Kurzemē, sevišķi Auces-Saldus augsteenē un Talsu augsteenē, ir ļoti daudz ezeru. Tikai Zemgales līdzenumā nemaz nav leelaku ezeru un tāpat ari Lubanes ezera līdzenumā, izņemot pašu Lubanes ezeru, plašos apgabalos nav citu eevērojamaku ezeru.

Atsevišķos apriņķos leelaki ezeri aplāj:

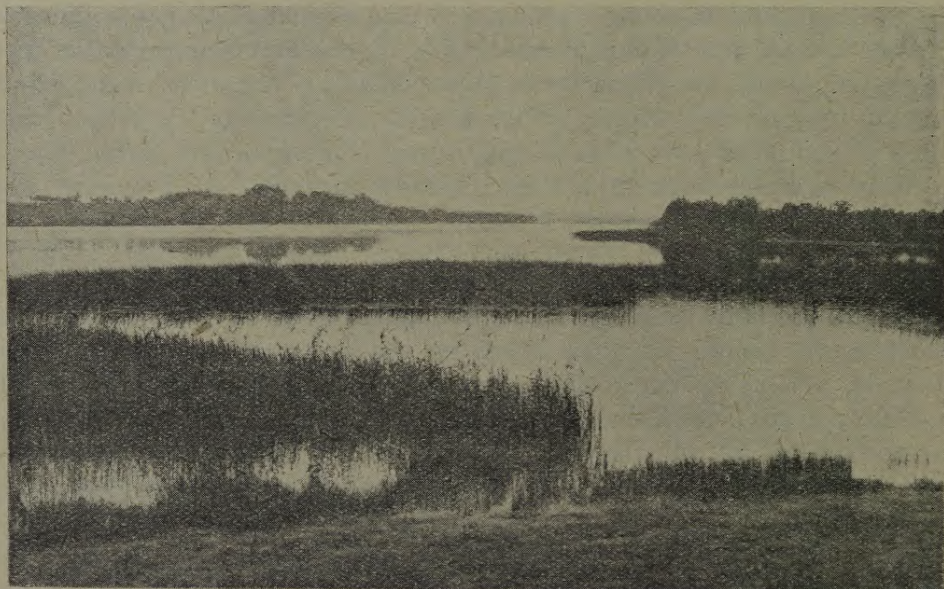
Rezeknes . . . apr.	155,9 kkm	Iļūkstes apr.	27,9 kkm
Daugavpils	141,9 „	Valkas	25,7 „
Rīgas	110,3 „	Jaunjelgavas	17,7 „
Cēsu	77,2 „	Tukuma	12,8 „
Grobiņas	75,9 „	Ventspils	10,1 „
Valmeeras	66,4 „	Aizputes	5,2 „
Ludzas	63,7 „	Dobeles	— „
Talsu	62,3 „	Bauskas	— „
Kuldīgas	44,6 „		

Tādā kārtā Latgale ir leelakeem ezereem visbagatakā. Tomēr ar tur, tāpat kā visā pārējā Latvijā, neskatotees uz ezeru leelo skaitu un uz to, ka tee aplāj 1,4% no visas zemes virspuses, viņu saimneeciskā nozīme tomēr nav sevišķi leela. Tikai leelako ezeru apkārtņē atrodas

zvejneeki, kuņi ar zveju nodarbojas kā ar arodu. Kuģniecībā pat Latvijas leelakeem ezereem ir maza nozīme, jo tee vaj nu paši visai sekli, vaj ari nav kuģojamām upem saistiti ar leelakeem centreem. Īstenībā tikai Ķīš-ezeru, Juglas ezeru un Leepajas ezeru leelakā mērā leeto kā satiksmes ceļus.

Latvijā ir 14 ezeri, kuņi aplāj vairak nekā 10 kkm leelu plašumu. Šee ezeri ir:

Lubanes . . . 88,3 kkm	Babits . . . 22,4 kkm
Raznas . . . 57,3 "	Ķīšezers . . . 18,7 "
Engures . . . 46,0 "	Rušonas . . . 16,6 "
Leepajas . . . 40,3 "	Kauguru . . . 15,6 "
Burtneeku . . . 40,0 "	Aluksnes . . . 15,0 "
Zīveras . . . 28,9 "	Papes . . . 14,0 "
Usmas . . . 39,7 "	Ežu 10,3 "

Leelezers Valmeeras apriņķi.

Lubanes ezers ir leelakais Latvijā. *) Tas ir 15 km garš un 8 km plats un aplāj 88,3 kkm leelu zemes gabalu. Tas atrodas Cēsu apriņķa deenvidos, pee kam ezera deenvidus un austrumu peekraste peeder pee Rezeknes apriņķa Latgalē. Pats ezers ir sekls. Caurmērā tas ir veenu metru dziļš un tikai Vidzemes peekrastē tas ir gandrīz 2 metrus dziļš. Ezera ūdens līmenis ir tikai veenu pēdu zemaks par apkārtejam pļavam,

*) Leelaks par Lubanes ezeru Baltijā ir 3600 kkm plašais un 135 km garais Peipusa ezers un 278 kkm plašais un 34 km garais Virvejers, kuņi atrodas Igaunijā.

kuņas, ezera ūdens līmenim paceļoties, applūst un talab ir staignajas. Šādu pļavu ezera apkārtnē ir ap 200 kkm, jo veetām tās sneedzas vairak nekā 10 km zemes eekšeenē. Ezerā eetek 10 upes, bet iztek veena pate Aiveekste, kuņa talab no paša sākuma ir dziļa un plata. Ezera apkārtnes eedzīvotaji nodarbojas ari ar zveju, kuņa, pateicotees leelajam zivju daudzumam, ir eenesiga. Leelā daudzumā greež needras, kuņas izleeto jumtu klāšanai un pinumeem. Ezera bagatības tomēr maz izmantotas, jo leelo purvu dēļ peekraste gandrīz nemaz nav apdzīvota. Veetām ezera zvejneeki uzcēluši sev uz pāļeem ēkas, zem kuņām uzplūduma laikā skalojas ezera ūdens. Šīs mājas atgādina senatnes pāļu būves.

Dzirnu ezers pee Limbažeem.

Burtneeku ezers ir otrleelais Latvijā. Tas atrodas Valmeeras apriņķa austrumos un ir 12 km garš, 6 km plats un 33 km apkārtumā. Ezera reetumu un zeemeļu peekraste ir zema, bet austrumu un deenvidus peekraste ir veetām pat stāva. Ezers ir 10—12 metrus dziļš un ļoti bagats plaužeem, kuņi ezerā sasneedz retu leelumu. Talab zveja tur eenesiga. Eevērojama ir ezera ledus plaisašana zeemā, kuņu pavada leelgabalu grāveeneem līdzigs troksnis. No ezera iztek Salacas upe, kuņa kuģošana nenoderiga. Senajās kronikās Burtneeku ezeru sauc par *Astijerw*, t. i. igauņu ezeru, jo agrak pee šī ezera sagāja latveešu ar igauņu robežu, kuņa tagad atrodas eevērojami tāļak zeemeļos. Burtneeku ezera apkārtnē peeder pee augligakām mūsu dzimtenē un bija

jau sirmā senatnē apdzīvota, par ko leecina pee Rinukalna mājam at-
rastās akmeņu laikmeta cilveku nometnes atleekas. Burtneeku ezers ar
seno latveešu Burtneeku pili saista pee sevis vairak teiku un senu no-
stāstu, kā jebkuŗš cits apvidus Latvijā.

Engures ezers ir leelakais Kurzemē. Tas atrodas Talsu apriņķī
pee pašas jūŗmalas. Ezers ir 20 km gaŗš un tikai 2—4 km plats un
apklāj 46 kkm leelu zemes gabalu. Šis ezers, tāpat kā Babits, Leepajas,
Papes un vairaki siki mūsu jūŗmalas ezeri, uzskatams par agraku jūŗas

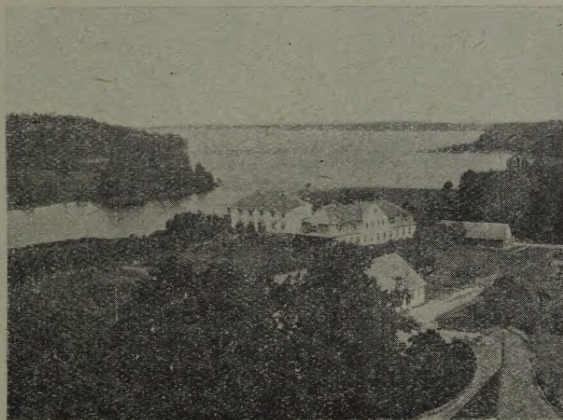

Usmas ezers.

sastāvdaļu, kuŗa vēlak kāpam atdalijusēs no jūŗas. Ezers ir 4—5 pēdas
dziļš un tikai ezera vidū steepjas 7 pēdas dziļa joma. Ezera reetumu
peekraste ir dūņaina un apauguse needram, kuŗu tur ik gadus sapļauj
vairak nekā 100.000 kūlišu un izleeto krēsļu pīšanai. Ezerā vairakas
salas — leelakā 50 pūrveetas leela. Agrak ezers bija zivim bagats, bet
pēdejos gados pirms kaŗa tur sazvejotas tikai par 2000 rbļ. zivis, kuŗas
pārdotas Rigā, Tukumā un tuvakā apkārtnē. Jūŗmalas pusē peekraste
ir smilšaina, bet zemes eekšeenē purvaina un mežeem apauguse un maz
apdzīvota. Pirms 1843. gada ezers bija daudz plašaks, bet izrokot ka-
nalu un ūdeni jūŗā nolaižot, tas eevērojami pamazinats un tanī pašā
laikā eegūtas 15 kkm pļavas.

Usmas ezers peeder pee mūsu krāšņakeem ezereem. Tas atrodas Kurzemes pussalas vidū, ir 12 km gaŗš un 6 km plats un apklāj 39,7 kkm leelu zemes gabalu. Ezers atrodas smilšainā apvidū un ta krasti ir apauguši preežu mežem. Totees pārsteidzořaku eespaaidu atstāj neparasti krāšņā veģetacija uz Morica salas, kuŗa ir pus kkm leela un peedereja Rigas dabas pētneeku beedribai. Uz šis salas grib uzglabat Latvijas pirmatnejo dabu.

Leepajas ezers, tāpat kā Engures ezers, ir senā jūŗas joma. Ezers ir 17 kilometrus gaŗš, tikai 2—3 kilometrus plats un apklāj 40,3 kkm leelu zemes gabalu. Tas ir tikai 1/2—1 1/2 metrus dziļš. Ezera austrumu un reetumu krasti apauguši lapu koku mežeem, bet deenvidus peekraste, kā ari mazakā mērā zeemeļu peekraste, ir purvainu pļavu apvidus. Ezerā eetek vairakas upites, no kuŗām eevērojamakā ir Bārta, pa kuŗu no Leetavas un Bārtas mežeem leelā daudzumā pludina kokus un pa kuŗu, labvēligam ūdens līmenim pastāvot, uztura satiksmi neleels tvaikonits, Lēzenas leellaivas un motorlaivas brauc pa Leepajas ezeru un Bārtu līdz

Aluksnes ezers.

Nicei, Bārtai un reizem pat līdz Skodai Leetavā. Leepajas ezers ir brīvezers un leelakā daudzumā tur ķer zuŗus.

Aluksnes ezers peeder pee krāšņakeem Latvijas ezereem. Tas ir 15 kkm plaŗš (5 1/2 × 4 klm) un tas atrodas 190 metrus virs jūŗas līmeņa. Ezera krasti ir augsti. Uz ezera salas atrodas ordeņa pilsdrupas.

Raznas ezers ir leelakais Latgalē. Tas ir 8,5 kilometrus plats un 9,5 kilometrus gaŗš un apklāj 57,2 kkm leelu zemes gabalu. Ezers atrodas skaistā kalnainā apvidū un ir bagats zivim, kuŗas izveda pat uz Peterpili.

Babiŗa (Babits) ezers, tāpat kā Engures un Leepajas ezeri, ir agrakā jūŗas daļa, kuŗu tagad no jūŗas atdala ūaura kāpa. Ezers atrodas Rigas jūŗas līča deenvidos un steepjas paraleli Leelupei no Slokas līdz Majoreem. Tas ir 13 km gaŗš, bet platakā veetā nesasneedz 3 km. Ezers apklāj 22,4 kkm leelu zemes gabalu. Tas ir sekls, needram

aizaudzis un peekraste ir zema un purvainā, bet veetām to rada smilšu kāpas. Ezera deenvidos sākas leelais Tīreļa purvs. Babiša ezers divās veetās saveenojas ar Leelupi, no kuņas pavasaros zivis sanāk ezerā nārstot, kalab ezerā zveja ir izdevīga un leela daļa no saldūdens zivim, kas parādas uz Rīgas tirgus, nāk no Babiša.

Ķīšu ezers atrodas austrumos no Rīgas un ir 8 km garš un mazāk nekā 3 km. plats. Ezera apkārtums 26 kilometri. Ķīsezers ir veenīgais ezers Latvijā, kuņam leela nozīme kuņneecībā. Ezeru ar Daugavu saveeno Milgrāvis un otrā galā tas ar dziļo Melderu upi sa-

Juglas ezers.

veenojas ar 5¹/₂ km garo un 2 km plato **Juglas ezeru**, kuņš arī ir kuņojams. Šee abi ezeri atrodas Rīgas nomalē un uz ezeru krasteem uzceltas vairākas leelas fabrikas, kuņas ar materialu tika apgādātas pa Ķīsezera un Juglas ūdensceļu. Tāļak Ķīsezera saveeno kanals ar abeem Baltezereem, kuņi savukārt ar kanalu saveenoti ar Gauju. Šis kanals un ezeri ir leelākais mākslīgais ūdensceļš Latvijā.

No pārejeem ezereem minami Kauguru (arī Kaugeru) ezers, kuņš 5 kilometrus garš un 3 kilometrus plats, ar zemeem, purvaineem krasteem, pee kam ezers satur tās pašas dzeedinošās dūņas, ar kuņām Arensburgas peldu un dzeedinašanas veeta slavena. Alauksts ir ezers Peebalgas austrumos un, atrazdamees 203 metrus virs jūras līmeņa, ir augstākais ezers mūsu dzimtenē. No šī ezera iztek Gauja. Papes ezers,

Leepajas deenvidos, ir 16 kkm leels un ezera peekrastē atron dzintaru. Durbes ezers, Grobiņas aprīņķī, ir 5 kilometrus gaŗš un 3¹/₂ kilometrus plats. Šis ezers ir ļoti dziļš un zivim bagats un ir no senlaikeem, tāpat kā Leepajas, Engures, Usmas, Ceeceres un Vilgāles ezeri, brīvēzers, kuŗā katrs kurzemneeks var netrauceti zvejot. Latgalē leelakee ezeri ir Nerdzas, Peimaņu, Ziveras, Rušanas un Višķu ezeri.

Araižu ezers.

B. Upes

Ari upju skaits Latvijā ir ļoti leels. Tā Vidzemes latveešu daļā Binenstams atzīmē 214 upes. Kurzemē upju skaits ir vēl leelaks un arī Latgalē tas nav daudz mazaks. Tomēr no vairak nekā 500 upem (peeskaitot sīkakos strautiņus to ir ap 1000) tikai nedaudzām ir nozīme kā kuŗu ceļeem, bet totees tām ir leela nozīme kā koku pludinašanai noderigeem ūdeņeem. Talab Latvijas upes eeņem saimneeciskā ziņā nesalīdzinami svarigaku veetu nekā ezeri.

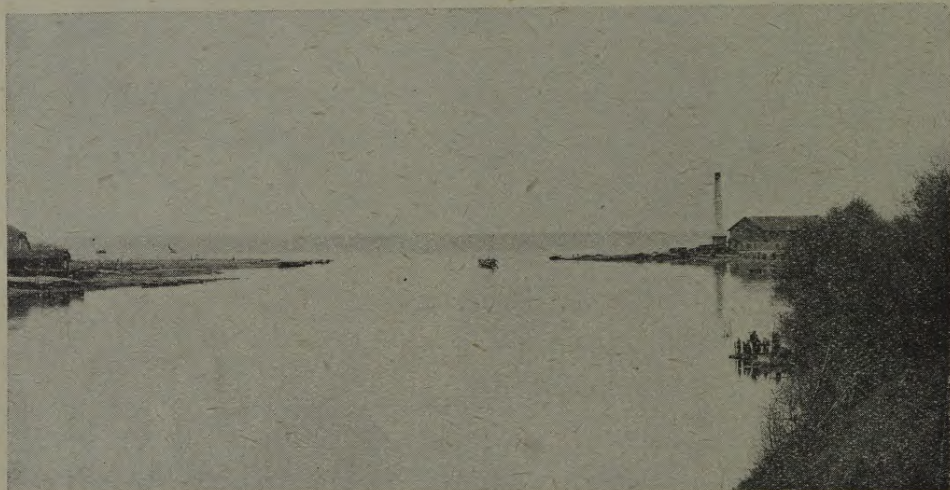
Izņemot dažas upes (Utroja, Kuchva, Kira, Lipna), kuŗas sākas Latgalē un Aluksnes augsteenes austrumu nogāzē, un Mētru*) ar Pedeli pee Valkas, visas Latvijas upes eegāžas Rigas jūras licī vaj arī atklātajā Baltijas jūrā. Pavisam Latvijas robežās jūrā eetek (nerēķinot dažus pavisam sīkus strautiņus) 47 upes un upites.

Eevērojamākās upes ir: Salaca, Gauja, Daugava ar Aiveeksti, Leelupe, Roja, Irbe, Venta ar Abavu, Saka un Bārta.

*) Mētra (Embacha) ir igauņu leelakā upe, kuŗa izceļas Pāhajerva ezerā, Vilandes aprīņķī, un aizķerdama Valkas aprīņķī tek caur Virojervas ezeru un eetek Peipusa ezerā. Uz Mētras krasteem atrodas Terbata.

Vidus laikos, kad Latvijā bija daudz vairak mežu, kuņos sakrājās leelakā daudzumā ūdens, ari eevērojamaku upju bija vairak. Tā vēsturē lasams, ka daža tagad sika upite vidus laikos bijuse kuņojama, kalab tādas pilsētas, kā Aizpute un Limbaži, vareja nodarbotees ar jūņas tirdzniecibu.

Salaca ir 81 kilometrus gaņa un iztek iz Burtneeku ezera un saveeno sevī Rujas, Īges, Sedas un Breedes (Lidece) ūdeņus. Upe ir 70—280 pēdas plata, bet vasarā ļoti sekla. Totees pavasarī ta ir ūdeņeem bagata. Tad pa upi pludina kokus, jo Salaca visā savā gaņumā ir plostojama. Ūdenskritums caurmērā ir $\frac{1}{2}$ metrs uz kilometra. Salacas grīva jau senlaikos mineta kā osta, kuņa tagad galvenā kārtā izved pa Salaci nopludinatos kokus. Kronika stāsta, ka sāmsaleešu flote eebru-

Salacgrīva.

kuse Burtneeku ezerā un tad uzbrukuse Rujenes pilij. Upes krasti daudzkārt ir stāvi un augsti un raditi no smilšakmeņa, kuņā atrodas alas (skat. pilsētu aprakstā Maz-Salaci un Salacgrīvu). Zvejai Salacā peekrīt samērā neleela loma. Galvenā kārtā tur zvejo nēģus.

Gauja ir leelakā upe, kuņa visā savā gaņumā tek caur latveešu zemi. Ta sākas Alauksta ezerā Peebalgas augsteenē, un vispirms līdz Lejasceemam tek austrumu virzeenā. Tur uzņēmuse Tirzas ūdeņus, ta sametas uz zeemeļ-vakareem, uzņem Palci un Melnupi un apmēram 10 km uz deenvideem no Valkas sagreežas deenvīdus-vakaru virzeenā un tek gar Valmeeru, Cēsīm, Ligati, lai pee Ropažeem atkal sagreestos zeemeļu-vakaru virzeenā; pēc tam ta drīz sasneedz jūņu. Austrumos no Cēsīm Gaujā eetek Rauna un tāļak vēl Amata, Bra-

sla un Ligate. Tādā kārtā Gauja, tecedama 380 km, izmet gandrīz riņķa likumu un tek caur viseem četriem Vidzemes apriņķiem. Gaujai ir no visām Latvijas upem, neizņemot arī Daugavu, visaugstakee avoti. Alauksts atrodas 203 metrus virs jūras līmeņa un Gaujas pirmās leelās peetekas — Tirzas avoti atrodas pat 260 metrus augsti pee Klētskalna. Tādā kārtā upes ūdenim līdz eetekai jūrā janokrīt vairak nekā 200 metrus. Ar to arī izskaidrojams, ka upe veetām ir ļoti strauja un kuģošanai nenoderīga. Leelakā Gaujas krāce atrodas 15 kilometrus augšpus Valmeeras, kur upe, tecedama pa akmeņainu gultni

Gauja pee Siguldas.

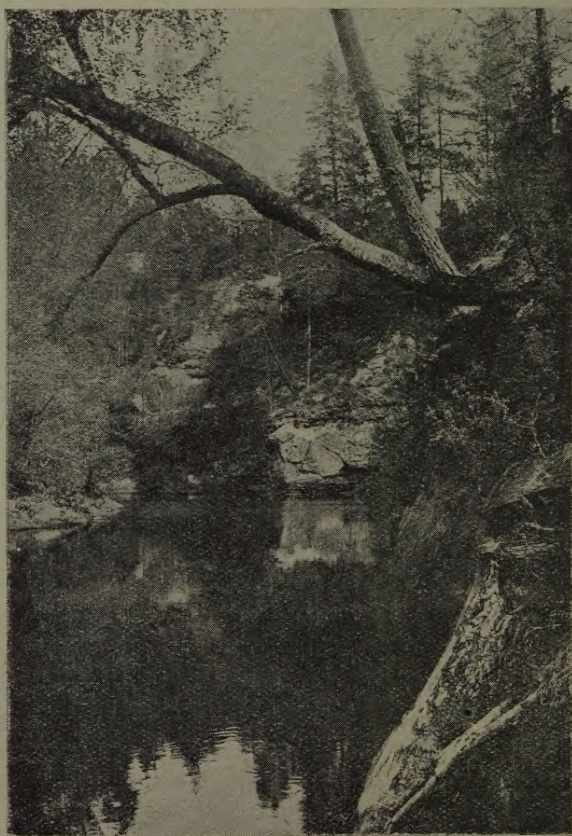
apmēram 200 soļus garā gabalā nokrīt 10 pēdas. Gauja šķir Deenvidus-Vidzemes augstieni no Austrumu-Vidzemes un Limbažu augstienem. Ta savu gultni nav izskalojuse veenīgi irdenajā zemes virskārtā, bet gan izgrauzuse sev dziļu gultni smilšakmeņa pamatos. Tādā kārtā upe radijuse savos krastos varenas klinšu seenas, gravas un alas, kuņas Gaujas eelejai starp Valmeeru un Inčukalnu peešķir burvīgu skaistumu. Tā Siguldas apkārtnē Gaujas eeleja ir 80 un vairak metrus dziļa. Upes līmenis tur atrodas 16,5 metrus virs jūras līmeņa, bet Siguldas baznīcas pamati 100 metrus virs jūras līmeņa. Pēdejos 40 kilometrus līdz jūrai Gauja tek pa zemo Rigas līdzenumu. Grauzdamās kalnainajā apvidū

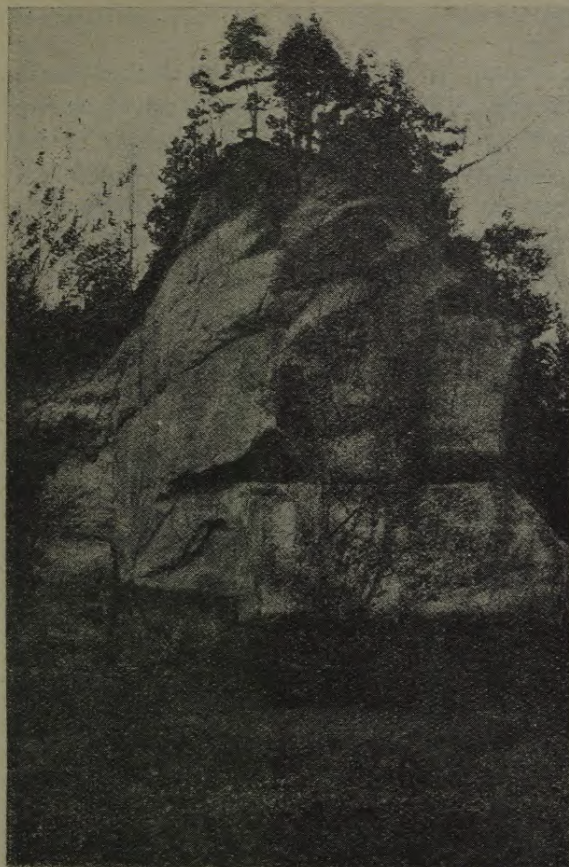
Gauja pee Ligates.

caur smilšakmeņa seenam, upe noskalojuse daļu no smilšakmeņa, kuŗu ta nes sev līdz. Upes lejgalā lēni tekošais ūdens nogulda līdzņemtās smiltis. Tā rodas leelās sēkles, kuŗas nepeelaiž kuŗošanu šini tik eevērojami leelajā upē, kaut gan ar samērā neleeleem izdevumeem būtu eespējams no Gaujas radīt lētu un ērtu satiksmes ceļu.*) Tagad Gauja ir eevērojams Vidzemes mežu bagatības pārveetošanas ceļš. Tā 1912. gadā pa Gauju peevesti Rigai 245,714 baļķi, 369,546 slī-

*) Latveešu Indriķa kronika leecina, ka senatnē Gaujā vareja eebraukt prāvi kuŗi, kamēr tagad upes grīva ir tikai 2—3 pēdas dziļa.

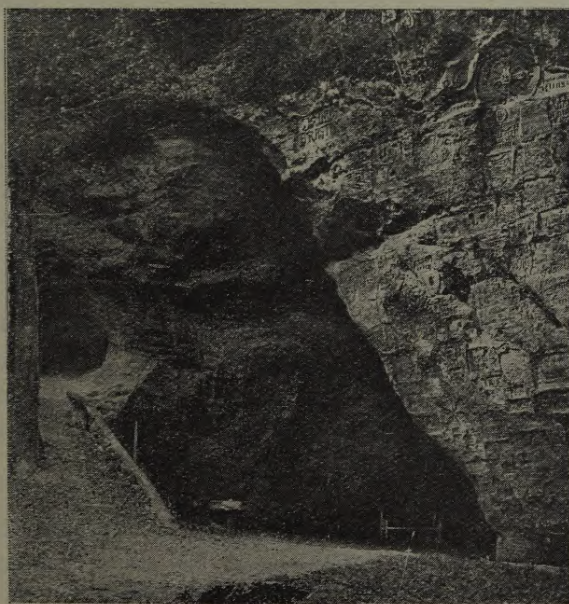
Brasla.

Klints pee Amatas.

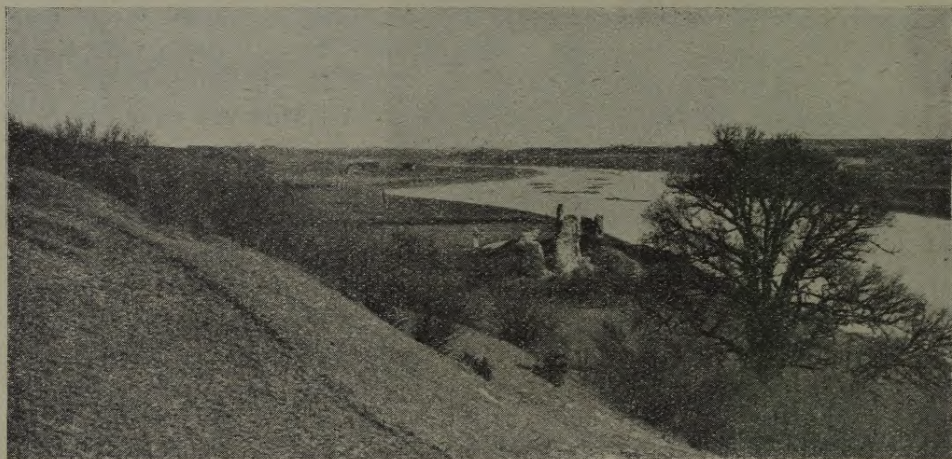
19 kilometrus gaŗumā. Ari vairakas citas Gaujas peetekas pavasaru plūdu laikā izleetoja koku pludinašanai. Zveja Gaujā ir eenesiga. Sevišķi plaši pazīstama ir Gaujas (C a r n i k a v a s) nēģu zveja. Ari Gaujas radītee dabas skaistumi ir Gaujas peekrastes eedzīvotaju eenākumu avots, jo Gaujas tuvumā, Siguldā, Inčukalnā, Ropaŗos, Ligatē u. c. ir izcēluŗās vasarniŗu nometnes, kuŗas peevelk sveŗneekus.

peri un 2,229,850 stutes malkas. Agrak pa Gauju pludinatos kokus vajadzeja no Gaujas grīvas pa jūŗu pludināt uz Rīgu, kas bija saveenots ar breesmam un materiļu risku, jo leelakam vējam izceļotees plosti beeŗi tika sajaukti. Talab jau 1662. gadā projekteja kanalu no Gaujas uz Daugavu, kuŗu tomēr atklāja tikai 1903. gadā. 5,7 kilometrus gaŗais Gaujas-Daugavas kanals sākas Gaujā netāļu no Ropaŗu stacijas un eet caur Ņīŗezeru un Baltezereem un galvenā kārtā kalpo koku pludinašanai. Gauja plostošanai un pludinašanai noderīga 359 kilometrus gaŗumā un bez tam vēl pludinašanai noderīgas Amata 12 kilometrus gaŗumā un Brasla

Gutmaņa ala.

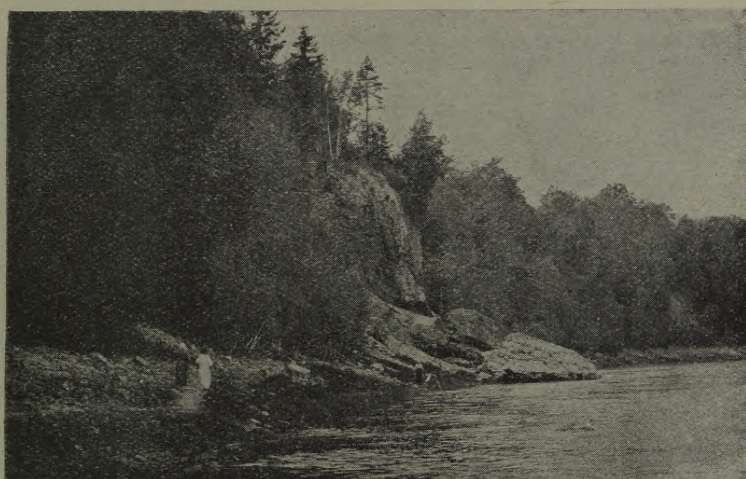
Daugava ir mūsu dižākā upe. Ta sākas Dvīņecas neleelajā ezerā, Valdaja augstienē, Tveras guberņā. 14 kilometrus atstāti no Daugavas iztekas atrodas milzīgās Volgas avoti un abas upes netālu no savām iztekām gandrīz satek kopā. Daugava ir mazleet gaŗaka par 1,000 kilometriem (940 verstes) un ar savām peetekām aptver 85,400 kvadratkilometrus leelu baseinu, kuŗā eetilpst leelākā vaj mazākā mērā Kurzeme, Vidzeme, Vitebskas, Pleskavas, Smoļenskas, Mogiļevas, Minskas, Viļņas, Kauņas, Novgorodas un Tveras guberņas. Tādā kārtā Daugavā gar Rīgu plūst ūdens, kuŗš šinī upē satecejis no Latvijas, Leetavas un 8 kreevu guberņām. Samērā ar to pa Daugavu uz jūru plūstošais ūdens daudzums ir ļoti eevērojams. Jūŗā no Daugavas ikdeenā caur-

Daugava pee Aizkraukles pils drupām.

mērā eeplūst 54,7 miljardi litri ūdens. Neskatoties uz savu leelo ūdens bagātību, Daugavas baseins samērā nav leels, jo pati Daugava viscaur tek samērā šaurā eelejā un apkārteejee kalni nepeelaiŗ leelākām upem saveenotees ar Daugavu. Ar to ari izskaidrojams, ka Aiveekste ir leelākā Daugavas peeteka. Sava baseina apkārtuma ziņā Daugava Eiropā eeņem 16. veetu, bet gaŗuma ziņā 11. veetu. Volga, šī Eiropas leelākā upe, kuŗai ar Daugavu kopīga iztekas veeta, ir 3,690 kilometrus gaŗa ($3\frac{1}{2}$ reizes gaŗaka par D.), bet tās baseins aptver 1,460,000 kvadratkilometrus (17 reizes leelaks). Daugavas platums dažādās veetās ir dažāds. Jau 30 kilometrus no savas iztekas Daugava ir 15 metrus plata, bet tikai $\frac{1}{2}$ — $\frac{3}{4}$ metru dziļa. Pee Vitebskas upe ir jau vairak nekā 100 metrus plata un gandrīz 2 metrus dziļa. Pee Daugavpils ta ir 300 metrus plata un $3\frac{3}{4}$ metrus dziļa, bet pee Rīgas šaurākā veetā jau 550 metrus (vecāis dzelzstils ir 709 metrus gaŗš) bet savā platakā veetā,

lejpus Milgrāvim, Daugava ir ap 1400 metrus plata un Rīgas osta ir 22—30 pēdas dziļa. Caur latveešu apdzīvoto zemi Daugava tek 367 kilometrus, bet neskatoties uz savu leelo platumu un ūdens bagātību, ta Latvijas robežās pa leelakai daļai nav kuģojama. Par eemeslu tam ir tas, ka upei, sākot no Aiveekstes grīvas un tālāk uz leju, jalaūž sev ceļš caur augsteeni. Augšzemes un Deenvidus Vidzemes augsteenes, bez šaubam, bija saveenotas, un tikai Daugavas ūdeņi, gadu tūkstošiem nemitīgi veldamees uz jūru, ir izgrauzuši ceetajos dolomita eēžos dziļo upes gultni. Vispirms upe noskalojuse irdeno smilti un radijuse sev platu gultni, kuŗu vēl tagad apzīmē līdz 5 kilometrus platā Daugavas

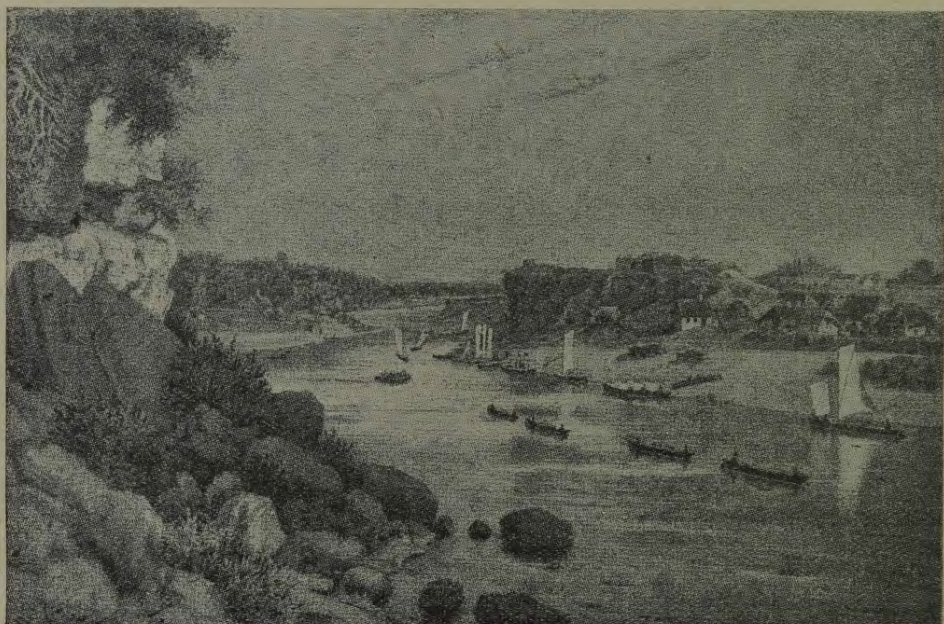
Staburags.

eeleja, bet vēlāk ta izskalojuse ari ceetos kaļķakmeņa pamatus un tā radijuse savu tagadejo romantiskās klintīs eeslēgto gultni. Veetām stāvee upes krasti paceļas 20—30 metrus augsti un nereti tce ir bagāti apauguši kokeem, krūmeem un puķem, bet citur tee parādas kailu klinšu seenu veidā, kuŗas saplaisājušas un kuŗās siki strautiņi un avoti izgrauzuši dziļas gravas. Visskaistakee skati Daugavas peekrastē sastopami starp Stukmaņeem un Koknesi, kur atrodas Staburags*) un

*) Staburags atrodas uz Daugavas kreisā krasta 1½ kilometrus no Stabes (Viganta) muižas. Ta ir milzīga radze, virs kuŗas tek bagatīgi kaļķi saturošs ūdens. Tāpat pašā radzē ir daudzi avoti. Kaļķainais ūdens aplāj ar kaļķu kārtu sūnas un citus stādus, kuŗi aug uz radzes, un tā klinšu rags pamazam aug un pārvēršas par porainu akmeni, no kuŗa nemitīgi speežas ārā ūdens lāses. Talab tautā šo klinti sauc par raudošo radzi. Ap Staburagu saistas daudzas teikas. 1861. gadā šās veenmēr raudošās radzes gals nogāzās, un tagad Daugavas ūdeņos pee radzes kājam guļ milzīgi klints bluķi. Ari kaŗa laikā Staburags ceetis no leelgabalu lodem, jo pasaules kaŗa laikā Daugava šķīra vāceēšus no kreeveem un talab upe atradās uguns linijā.

reti greznā Perzes eeleja. Kamēr Gaujas krastos, pee Siguldas, ainavai ir maigs, smaidošs izskats, tikmēr Kokneses apkārtnē Daugavas peekrastes stāvās klinšu seenas aizrauj ar savu spēka pilno un pirmatnejo mežonīgo skaistumu.

Savā klinšainajā gultnē Daugava sašaurinas un, kad eevēro, ka ta no Aiveekstes grīvas līdz Stopiņeem krīt vairak nekā 56 metrus, tad ir saprotams, ka upe tur ir visai strauja. Visleelākais upes kritums ir starp Aiveekstes eeteku un Koknesi (caurmērā 0,8 metri kilometrā), bet atsevišķās veetās upe šauj uz leju milzīgā ātrumā, nokrizdama vairakus metrus kilometrā. Kad eevēro, ka upe straujakās veetās ir sekla

Daugava pee Sēlpils.

un akmeņaina, tad saprotams, ka kuģošana un plostošana tur ir bīstama. Šīs straujās Daugavas sēkles sauc par kauleem vaj krācem. Pāri bīstamākām krācem plosti un strūgas brauc tikai t. s. enkurneeku vadībā, kuņi labi pazīst Daugavas ceļu un kuņu arods ir plostu vadišana pa Daugavas bīstamajām veetam.

Daugava ir kuģošanai noderīga no savas grīvas līdz Doles salai, kuņa atrodas 10 kilometrus augšpus Rīgas. Pee Doles salas Daugavā sākas radzes pamats, saceļas leels ūdens straujums ar akmeņainām sēklem un atvareem pa starpam. Ūdens ceļā stāvošee klints bluķi saceļ putojošus ūdens mutuļus, kuņu krākšana, līdzīgi ūdens kritumam, tāļu

sadzirdama un tadēļ radees latviskais nosaukums „krāce“. Starp Aiveekstes grīvu un Doles salu atrodas 20 leelakas krāces, no kužām eevērojamākās ir Grube, Bebru un Dūņu leja, Krustlikums pee Sēlpils, Velna svāri, Rumba pee Doles, Ulāni, Preedulājs un Ķegums pee Leelvārdes. Pēdejā krāce ir visbīstamākā. Neskatotees uz enkurneeku leetpratību un uz to, ka plosti un strūgas nāk pa Daugavu uz leju pavasara augstajam ūdens līmenim pastāvot, tomēr ikgadus teek sadragatī daudzi plosti, pee kam neretī arī cilveku dzīvības eet bojā. Upē atrodas arī vairāki leeli akmeņi, kuži apdraud plostus. Veenu no teem kreevu plostoneeki sauc par „Razbojnik“. Šo bīstamo akmeņu leelakā daļa tagad ir saspridzināta.

Augšup Jēkabmeestam Daugava ir līdz Toropas upes grīvai (180 kilometrus augšup Vitebskai) kuģojama. Tādā kārtā jau tagad Daugava ir kuģojama 640 kilometrus augšup Jēkabmeestam un 23,3 kilometrus no grīvas līdz Doles salai un tikai 156 kilometrus garā upes daļa starp Rīgu un Jēkabmeestu nav kuģojama. Talab arī milzīgā Daugava zaudē ļoti daudz no nozīmes, kuža tai varetu būt kā satiksmes ceļam un preču pārveetošanas līdzeklīm. Īstenībā Daugavai tagad ir nozīme veenīgi kā koku materiala pludinašanas ceļam. Ari agrak, kad pa Daugavu ikgadus Rīgā peenāca tūkstošeem strūgu (lēzenu laivu) ar precem, leelas neērtības sacēla tas, ka preces pa upi uz zemes eekšeeni gandrīz nemaz nevarēja transportet. Talab jau Katrinas II. laikā tika eerosināts projekts padziļinat Daugavu un padarīt to viscaur kuģojamu. Vēlak radās projekts saveenot Daugavu ar Dņepru. 1810. gadā nobeidza Berezinā kanāla būvi. Šis kanāls saveeno 192 kilometrus garo Daugavas peeteku Ulū ar Berezinu un Dņepru. Šī kanāla būve izmaksāja 1½ milj. rubļus, bet kanāls bija neērts, to maz leetoja un pēdejā laikā tas pamazam sagruva. 1842. gadā Daugavas-Dņepras kanāla radišanu eekustināja ridzineeks Haake un 19. g. s. beigās Rīgas biržas komiteja lika izdarīt sīkus Daugavas krāču mērišanas darbus. 1891. gadā beļģeešu inženeers Defos eesneedza kreevu valdībai Daugavas-Dņepras kanāla projektu, kužš tomēr izrādijās par apstākļeem nepeemērotu un neizvedamu. Kreevu militarinženeers V. Ruktešels 1904. gadā eesneedza ceļu ministrijai 2200 verstes garā Rīgas-Chersonas kanāla projektu. Šis projekts gribeja radīt leeleem jūras kuģeem peeejamu kanālu, pee kam bija paredzeta vesela slūžu zistema, kuža savukārt apgādatu visu kanāla apkārtni ar lētu elektrisku enerģiju. Šī projekta izvešanai Ruktešels bija paredzejis 100 miljonus rubļus leelus izdevumus, bet vēlāk izrādijās ka izdevumi, projektu realizejot, pateesībā būs 2—3 reizes leelāki. Pēdejos gados pirms kuža Rīgas-Chersonas kanāla ideju veenmēr nopeetnāki cilāja. Ka kanāla būve vēl nav sākta, tad pa eemeslu tam ir finansiela rakstura kaveklī. Daugava, atrazdamās zee-

meļos, pārklājas ar beezu ledus kārtu, kuŗu pavasara plūdi ar varenu spēku nes uz leju. Lai slūžas un dambji varetu saturet ūdens un ledus speedeenu, visām būvem ir jābūt ārkārtīgi stiprām. Modernā tehnika tagad gan var visus šķēršļus novērst, bet tomēr pastāv šaubas, vaj kanala būvē eeguldītee kapitāli tiktu attaisnoti ar labumeem, kuŗus kanals atnestu. Tomēr nevar būt šaubu, ka reiz peenāks laiks, kad Rigas-Chersonas kanals būs nenovērsama nepeecešamība un kad tas tiks būvets. Sevišķi no svara visai Latvijai ir milzīgais elektriskās enerģijas daudzums, kuŗu varetu dot Daugavas krāces. Ir aprēķinats, ka

Daugava pee Milgrāvja.

Rigai tuvākās krāces izmantojot var radīt elektrisku spēku, kuŗš bagātīgi apmeerinatu Rigas leelrūpneecības vajadzības pēc dzineja spēka. Talab tagad Latvijas valdību galvenā kārtā nodarbina Daugavas kritumu izmantošana elektriskās enerģijas radīšanai.

Daugava jau sirmā senatnē bija eevērojams satiksmes ceļš. Jau Ptolemejs (150. g. p. Kr.) min Rudona upi, kuŗu daži pētneeki uzskata par Daugavu. Nosaukums *Dyna* pirmo reizi sastopams 7. gadu simtenī. Daugava kļuva sevišķi pazīstama vikingu laikmetā, kad pa šo upi gāja parasti leetotais ceļš no Eiropas zeemeļeem uz deenvidus kulturas zemem. Kreevu kronisti Daugavu sauc par ceļu no Skandināvijas uz Greqķiju (Путь изъ Варягъ въ Греки). Skandinaveešu teikas un dzeesmas sauc Daugavu pēc libiskā nosaukuma par *Vina*, *Veina* un *Venu*. Skan-

dinaveeši brauca pa jūru līdz Daugavas grīvaj, tad neleelās laivās pa upi uz augšu un tālāk pa Dņepru uz leju līdz Melnajai jūrai un Biancei (Konstantinopolei). Otrs ceļš sākās arī Daugavā, bet tad novirzījās pa Volgu uz deenvideem. No tureenes savukārt ceļš virzījās vaj nu uz aizvēsturisko kalnrūpniecības zemi Altajā, vaj arī uz Kaspijas jūru, un tad tālāk uz Perziju un Indiju. Daugava un tās peekraste bija ceļš uz visām šīm kultūras zemem, un talab arī Daugavas peekrastes apdzīvotajiem nebija sveši ta laika kultūras ieguvumi. Mūsu

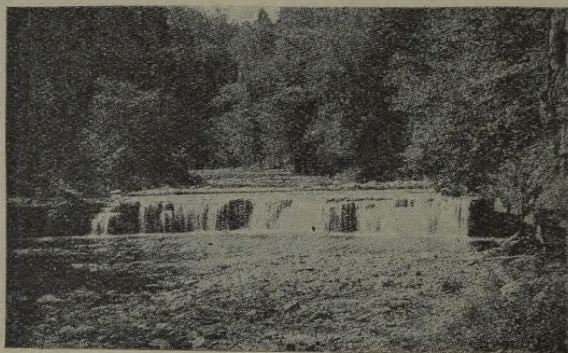

Daugava pee Jaunjelgavas.

dzimtenē senatnes kapos, pilskalnos un apdzīvotu veetu atleekās atrasti arabeešu, grieķu un perzeešu naudas gabali un tureenes metala izstrādājumi. Vidus laikos, austrumu zemju kultūrai sabrūkot, pamazinājās arī Daugavas nozīme. Pēc Rīgas dibināšanas pa Daugavu veda uz Rīgu galvenā kārtā zvēru ādas, linus, vaskus un no Rīgas izveda dažādas Vakar-Eiropas amatniecības ražojumus, bet it sevišķi greznuma leetas un sāli. Jaunākā laikā pa Daugavu strūgās sāka vest labību. Strūgas, kuņas bija būvetas veenīgi brauceenam pa straumi uz leju, vareja uzņemt līdz 14,000 pudus labības, turpretim laibas, kuņas bija mazakas un brauca arī pret straumi, vareja uzņemt 500—5000 pudus preču. Vēl 1848. gadā Rīgā peenāca 1240 precem peekrautas strūgas, bet pēc Rīgas-Orlas dzelzsceļa būves strūgu skaits ātri mazinājās. Laikā no 1866.—77. gadam caurmērā pa gadu peenāca 327 strūgas, 1901.—5. g. vairs tikai 8. Pēdejos gados pa Daugavu peeved preces uz plosteem. 1913. g. pa Daugavu Rīgā peenāca 2,885,373 pudi preču, to starpā eevērojams daudzums linu un labības. Sevišķi svarīga ir koku pludīnašana pa Daugavu. 1913. gadā Rīgā peenāca 3,3 miljoni baļķu, 1,9 miljoni slīperu un 3,8 miljoni dažādu citu koku. Pirms kara vasaras laikā visa Daugava no Doles līdz pontona tiltam bija aplāta plosteem. Pret straumi pa Daugavu pēdejā laikā preces nesūtija. Koku pludīnašana ikgadus uz Daugavas nodarbināja 30—40,000 cilvēkus.

Zveja Daugavā nav eenesīga, jo pēdejos gadu desmitos zivju daudzums tur nemitīgi mazinājees. Par eemeslu tam ir tas, ka ostu izbūvējot krasti eeslēgti granita seenās un līdz ar to iznīcinatas leelās, smilšainās un meldreem aizaugušās sēkles, kuņās zivis nārstoja. Ari ūdens bojašana ar fabriku netīrajeem atkritumeem un bojateem ūdeņeem pamazināja zivju skaitu. Vēl pirms 100 gadeem laši Rigā peedereja pe visbeežaki sastopamām zivim, jo tos Daugavā zvejoja milzīgā daudzumā, bet tagad laši ir samērā reta zivs un tikai pēdejās vasarās pēc Rigas fabriku evakuācijas zivju daudzums kļuvis leelaks.

Jau tagad Daugavas nozīme mūsu dzimtenē ir visai leela, bet novēršot šķēršļus, kuņus Daugavas kuņneecibai leek ceļā daudzās krāces, un izmantojot milzīgo spēka daudzumu, kuņu rada upes kritumi, Daugava var izvērstees vārda pilnā ziņā par savas peekrastes eedzīvotāju apgādataju-māmuļu.

Perzes ūdenskritums.

Daugavas peeteku skaits ir ļoti leels, bet tikai augšgala peetekam ir leelaka nozīme, jo tās ir gaņakas, platakas un dziļakas par mūsu dzimtenes upem, kuņas sākas Latgales, Augšzemes un Deenvidus-Vidzemes augsteenēs un kā neleelas straujas upites eekrīt Daugavā. Svarīgākās Daugavas peetekas Latvijā ir no labās puses: Indriča, kuņa bija par

robežu starp Daugavpils un Drisas apriņķeem, Liksna, plostošanai noderīga un 102 kilometrus gaņā un 2—15 pēdas dziļā Dubna ar savu 34 kilometrus gaņo un pludinašanai noderīgo peeteku Neretu un Preimaņu upi, Aiveekste (skat. zemak), Perze, kuņa pe Kokneses izgrauzuse 30 metrus dziļu gravu, kuņas klinšainās seenas veetām paceļas 30 metrus augsti. Perze netāļu no eetekas rada 8 pēdas augstu ūdenskritumu. Šis upes grava ir veena no skaistakajām veetām mūsu dzimtenē. Ogre izceļas Peebalgas augsteenē tuvu pe Gaujas avoteem, bet tek Gaujai pretejā virzeenā. 65 kilometrus gaņā gabalā ta nokrīt 550 pēdas un talab tai pa leelakai daļai ir straujas kalnu upes raksturs. Ta ir 115 kilometrus noderīga koku pludinašanai. Milgrāvis ir Kišezera (skat. to) kuņojamā izteka Daugavā un ir 95 un 85 kilometrus gaņās Leelās un Mazās Juglas upju turpinajums. No kreisās puses Daugavā eetek Dveete, Eglone, kuņa 35 kilometrus plostojava,

Suseja, kuŗa 84 kilometrus noderiga koku pludinašanai un plostošanai, Piņstere, 25 kilometrus gaŗā Sece, Œekava un Buļupe, kuŗa ir Leelupes turpinajums, 200 metrus plata, 2¹/₂—3 metrus dziļa un talab kuŗojama. Pa Buļupi braukā tvaikoņi, kuŗi uztura satiksmi starp Rīgu, Sloku un Jelgavu.

Aiveekste ir Daugavas eevērojamakā peeteka. Ta savus ūdeņus saņem no vairak nekā 10,000 kvadratkilometrus plaŗa apgabala, kuŗu eerobeŗo Deenvidus-Vidzemes, Austrumu-Vidzemes un Latgales augstienes. Aiveekste iztek iz Lubanes ezera, kuŗā eetek 10 upes, bet iztek veena pate Aiveekste, kuŗa tāļak tecedama pa Vidzemes Maleeni, uzņem vēl vairakas upes. Aiveekste ir tikai 100 kilometrus gaŗa, bet 22—140 metrus plata un 1—1¹/₂ metrus dziļa. Aiveekste viscaur tek pa Lubanes ezera lidzenumu. Krasti pa leelakai daļai ir zemi un meŗeem apauguŗi. 20 kilometrus lidz pat Lubanei upe tek pa neapdzivotu apvidu. Aiveekstes leelakā daļa kuŗojama un pirms kuŗa neleels tvaikonits uztureja satiksmi pa ŗo upi. Tomēr upē, kur ta izgrauzusēs lidz klinŗu pamateem, rāduŗees straujumi (peemēram pee Œaudonas un pee upes eetekas Daugāvā), kalab kuŗneecibai raduŗees ŗķērŗļi. Tomēr pavasaros pa Aiveeksti izvadā uz Daugavu pa peelādetai leellaivai un plostus pa Aiveeksti un tās peetekam ikgadus leelā skaitā pludina. 1907. gadā pa Aiveeksti aizgāja 447 plosti 324,000 rubļu vērtībā. No upem, kuŗas eetek Lubanes ezerā, svarigakās ir Rezekne, kuŗa 101 kilometru leelā gaŗumā noderiga plostošanai, Malta (88 kilometrus plostojama), Malmeta (15 kilometrus plostojama), Lisena (7 kilometrus plostojama) un Teiŗa (15 kilometrus plostojama). Aiveekstes prāvākā peeteka ir Pededze, kuŗa ir 133 kilometrus gaŗa un sākas Veravas apriņķi, igauņu zemē. Pavasaros pa Pededzi pludina kokus, sākot gandrīz no paŗas iztekas. Pededze bija agrak slavena ar savām pērlem, kuŗas atrada ŗis upes gleemeŗu vākos (*Margaritana margaritifera*). 18. gadu simtenī kronis izdeva pērļu mekleŗanu vairaksoliŗanā un talab ātri veen gandrīz pavisam izskauda gleemeŗus, kuŗi radija vērtīgās pērles. Leelakās un skaistakās pērles bija janodod Peterpils galmam. Tikai paŗā pēdejā laikā pērles atkal atrastas mazleet leelakā daudzumā. Ari Sedē un daŗās Gaujas peetekās atrod gleemeŗos pērles. Pededzes peetekas ir Aluksne, Sita (130 kilometrus gaŗa), Ludza un Kristaļica. Pededze viscaur tek caur meŗaineem un purvaineem apvideem. Pludinašanai derīgā Iŗa eetek teeŗi Aiveekstē, tāpat kā Kuŗa (40 kilometrus gaŗa un 32 kilometrus plostojama), Arona, Vesēte (pludin.), Aloksnite un 52 kilometrus plostojamā Leede.

Aiveekstes izteka no Lubanes ezera ir samērā ŗaura, un talab nevar uzņemt plūdu un leelaku leetus gāŗu laikā visu no Lubanes ezeru izplūstoŗo ūdeni. Talab jau 1849. gadā rakts Lubanes ezera -

Ai veekstes kanals. Rakšanas darbi prasija prāvus izdevumus, bet aprēķini bija nepareizi izdarīti un ūdens pa izrakto kanalu neteceja. Tagad kanals, kuŗš sākas Rezeknes apriņķī, Lizenas upes zeemeļos, un izbeidzas lejpus Meiraneem Aiveekstē, ir aizbiris un aizsīcis.

Leelupe ir blakus Daugavai Latvijā eevērojamākā upe. Ta izceļas pee Bauskas Mūsai un Memelei saveenojotees. Mūsai izceļas zeemeļos no Šauļeem, Leetavā, un leelu, 144 kilometrus gaŗu likumu izmetuse, ta pee Bauskas saveenojas ar Memeli (Nemani), kuŗa ari izceļas Leetavā un tāļak rada Jaunjelgavas apriņķa reetumu robežu. Memele ir 150 kilometrus gaŗa un ta uzņem Jaunjelgavas apriņķī pludinašanai reti noderigo Suseju ar Zalvi, Sauku un Vēziti. Mūsai ar Memeli saveenojas par Leelupi Zemgales lidenuma deenvidus austrumu stūrī, kur upes līmenis atrodas tikai 11 metrus virs jūras līmeņa. Talab ari

Memeles upe.

Leelupes ūdeņi plūst lēnam uz jūru. Vēl 25 kilometrus upe tek starp augsteem krasteem, kuŗi pee Bornsmindes un Jumpravmuižas parādas kailu klinšu veidā. Leelupe tur ir vēl sekla un strauja. Pee Emburgas upe jau nonākuse pilnīgā lidenumā; ūdens rāmā gaitā plūst uz jūru. Talab ari sākot no Emburgas līdz pat jūrai Leelupe ir kuŗojama, tādā kārtā radidama 100 kilometrus gaŗu, ērtu un lētu satiksmes ceļu, kuŗam bijuse milzīga nozīme Zemgales lidenuma saimneeciskā dzīvē. Starp Jelgavu un Sloku upes gultne ir mālaina un dūņaina, kā ari akmeņaina un pasekla. Talab bija nepececešami daži neleeli upes padziļinašanas darbi. No Slokas līdz savai grīvai Leelupe tek smilšainā gultnē un ir dziļa. Starp Rīgu un Jelgavu uztur satiksmi mūsai leelakee upju kuŗi,

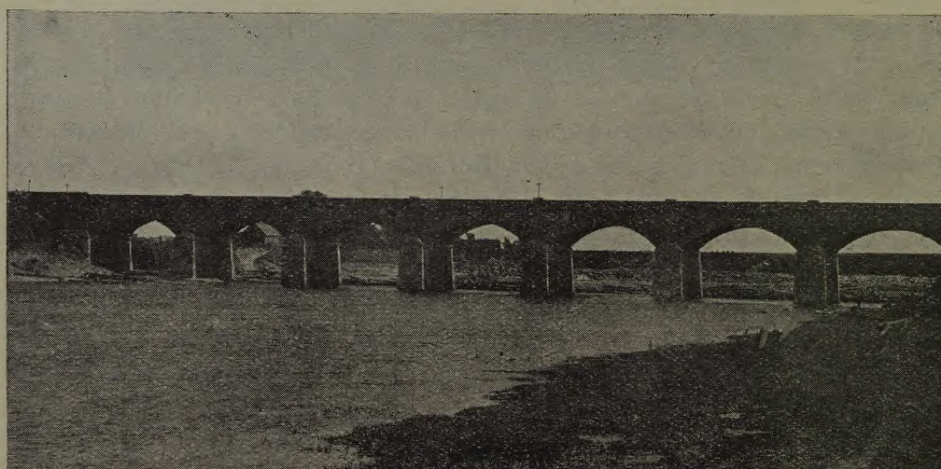
bet no Jelgavas uz Emburgu brauc sīkaki tvaikoniši. Ari dažas Leelupes peetekas ir kuģojamas. Tā Bērze, kuŗa izceļas Vidus-Kurzemes augstēnē, ir 93 kilometrus gaŗa un pa leelakai daļai noderīga koku pludinašanai. Atstājuse Auces augstēni, Bērze eetek lidzenumā un talab no Upes muižas sākot ir dziļa un lēni tekoša. Bērze ir savā lejgalā kuģojama.*) Ari Bērzes galvenā peeteka, 42 kilometrus gaŗā Džukste ir 8 kilometrus koku pludinašanai noderīga. Svēte ir otrleelā Leelupes peeteka no kreisās puses. Ta sākas Leetavā, zeemeļos no Kuršaneem, un, uzņēmuse vairakas peetekas (Auci, Vilci), ta tek gar Jelgavas deenvidus pusi un lejpus Jelgavas eetek Leelupē. Svētes lejgals ir kuģojams. Svēti ar Driksi saveeno hercoga Jēkaba eerikotais Jēkaba kanals, kuŗš vēl pirms 35 gadeem apgādaja Jelgavu ar dzeramo ūdeni, bet kuŗam tagad nav nekādas nozīmes. Turpretim jaunakā laikā no Klāšķīnu kroga rakts dziļš un plats kanals, t. s. Jaunupe, kuŗš saveeno Svēti ar Bērzi. Bez Jaunupes apkārtņē rakti vēl vairaki citi kanali (peem. Polene, kuŗa saveeno Auci ar Jaunupi). Tādā kārtā radita eevērojama, bet vēl neizkopta ūdensceļu zistema. Svēte noderīga koku pludinašanai 76 kilometru gaŗumā. No labās puses Leelupes galvenā peeteka ir Eecava, kuŗa ir 155 kilometrus gaŗa un izceļas Augšzemes augstēnes nogāzē, Daudzevas purvos. Eecava pa leelakai daļai tek pa purvainēem mežeem un ir 75 kilometrus leelā gaŗumā plostošanai noderīga. Upes lejas gals ir kuģojams apmēram 10 kilometrus leelā attāļumā no grīvas. Eecavā eetek 95 kilometrus gaŗā Misa, kuŗa izceļas Taurkalna mežos un ir noderīga koku pludinašanai. Pee Misas upes krasteem 1915.—17. gados atradās Rigas frontes linija, un tur notikušas daudzas asiņainas kaujas. Ar Eecavu saveenojas pludinašanai noderīgā Garoza, kuŗai tomēr ir ari sava eeteka Leelupē. Visas pārējās Leelupes peetekas ir sīkas un nenozīmīgas. Tomēr šo peeteku leelais skaits pelna eevēribu, jo viss Zemgales lidzenums ir pārklāts daudzām upītem, kuŗas, veena otrai paraleli tecedamas, apūdeņo šo lidzenumu. Deenvidos no Leelupes tek Izlice, Bērstele, Švitene, Leepare, Sesava, Ogleja, Andruva, Vircava (reti noderīga pludinašanai), Sudrabe, Platone (reti noderīga koku pludinašanai), Svēte, Tērvete, Auce, Džukste, Bērze un vēl vairakas citas pavisam sīkas upītes. Šo upīšu leelakā daļa vasarā izžūst. Dažas no tām tek tikai 2—3 kilometrus atstāti veena no otras. Šīs upes, kur tās nonākušas Zemgales lidzenumā, tek zemos krastos, un tikai pavasaros tāļu pārplūst. Talab gar šīm upītem ir visai eenesīgas plāvas.

Tikai pateicotees Leelupes un tās kuģojamo peeteku raditam ūdensceļam, vareja Jelgavas apkārtņē attīstītees eevērojamā keeģeļu

*) Pēc kreevu ceļu ministrijas ziņam kuģojamā upes daļa ir 23 km gaŗa (?).

rūpniecība. Ķeēģeļu izgatavošanai derīgi māli Latvijā sastopami beeži un prāvā daudzumā, bet tikai pee Leelupes, Bēzses un Eecavas ir eespējams pagatavotos ķeēģeļus pee paša ceplā eekrāut leellaiivās un novest uz Rīgu. Tikai pateicotees lētajam ūdensceļam, vareja izceltees Leelupes ķeēģeļrūpniecības rajons. Tāpat arī Rīgas jūrmaļas peldu veetas izcēļās talab, ka tās atrodas pee Leelupes, jo vairakus gadu desmitus starp jūrmaļu un Rīgu satiksmi uztureja veenīgi tvaikoņi. Bet arī citu preču pārveetošanā Leelupei peekrīt eevērojama loma. Caurmērā pa gadu, laikā no 1906.—1910. gadam, pa Leelupi tika atvesti uz Rīgu 7,887,440 pudi ķeēģeļu, 5,504 pudi linu, 4,510 pudi labības, 11,685 pudi eļļas raušu un vairaki miljoni koki. Tanī pašā laikā no Rīgas pa Leelupi aizveda 143,000 pudus mākslīgu mēslu, 221,000 pudus kolonialpreču, 28,000 pudus petrolejas, 425,000 pudus akmeņogļu un 83,000 pudus citu preču. 1907. gadā pa Leelupes straumi uz leju aizveda preces 6,692,000 rubļu vērtībā, bet pret straumi par 5,168,000 rubļeem. Pa Bēzsi tanī pašā gadā vestas preces 119,000 rubļu vērtībā, pa Svēti — 324,000 rubļu vērtībā, Eecavu — 135,000 rubļu vērtībā. Pa Misu pludināja kokus 92,000 rubļu vērtībā un pa pārējām pludināšanai noderīgām upem kopā — mazak nekā par 100,000 rubļeem.

Kamēr Daugava galvenā kārtā peegādā Rīgas eksportam koka materialu no tāļakeem Kreevijas apvideem, tikmēr Leelupe ir ūdensceļš ar veeteju nozīmi. Tomēr savas apkārtnes saimnieciskās labklājības pacelšanā Leelupei ir ļoti leela nozīme un arī Rīgas tirdzniecībā ta eeņem redzamu veetu, jo pa Leelupi aizvesto un atvesto preču vērtība pārsneedza ik gadu 12 miljonus rubļus.

Venta un tilts pee Kuldīgas.

Venta peeder pee mūsu eevērojamākām upem. Ta izceļas Telšu augsteenē, Leetavā, kur upes avoti atrodas 213 metrus virs jūras līmeņa. Ventas gaņums ir 200 kilometri, bet, eevērojot ļoti daudzus likumus, upe ir vairak nekā 300 kilometrus gaņa un ar savām peetekam uzņem ūdeņus no 11,200 kv. kilometrus plaša apgabala. Kurzemē Venta laužas caur Kurzemes augsteeni un talab ir strauja un krācem un kritumeem bagata. Kurzemē Venta katrā kilometrā caurmērā nokrīt 1,2 metrus. Tomēr galvenee kritumi atrodas augšpus Kuldigas un pee pašas Kuldigas, kur upes līmenis krīt no 15 uz 10 metreem virs jūras līmeņa. Eevērojamākais kritums ir pee Kuldigas: 8 pēdas augstā Rumba, kuņu veegli var izmantot elektriskas enerģijas radišanai. Lejpus Kuldigas upe tek rāmi un savā lejgalā, Ventspils līdzenumā, ta ir dziļa un pavi-

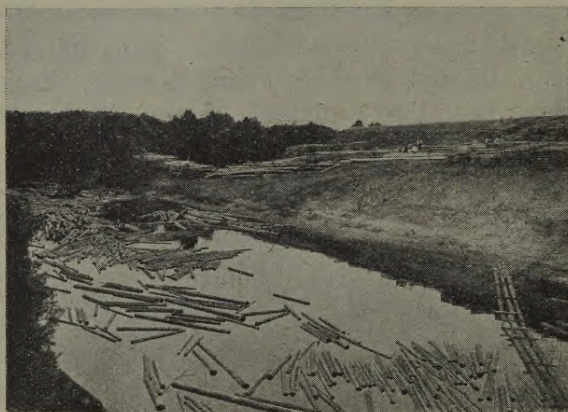
Rumbas ūdens kritums.

sam lēni tekoša. Ventas grīva ir 7—10 metrus dziļa un pat 20 kilometrus augšpus Ventspils ta ir vēl 5¹/₂ metrus dziļa. Lauzdamās caur augsteeni, Venta veetām tek pa dziļi pamatu eežos eegraustu gultni, un upes krasti veetām paceļas 2—15 metrus stāvu klinšu seenu veidā. Kurzemē Venta viscaur ir 50—150 metrus plata. Venta ir tikai lejpus Kuldigas (75 kilometrus) kuģojama. Tur satiksmi starp Ventspili un Kuldigu uztureja neleeli, lēzeni tvaikoniši. Ari augšpus Kuldigas upe būtu noderīga preču pārveetošanai paprāvās laivās, bet tas nav eespējams nekārtīgās plostošanas dēļ. Tā kā saseeti plosti neteek pāri Rumbas kritumam pee Kuldigas, kokus upes augšgalā nesaseen plostos, bet tos nekārtīgi pludina uz leju un tādā kārtā aizsprosto upi.

15 kilometrus gaņais kanals, kuņš saveeno Ventas augšgalu un Dubisu (Nemanas peeteku) 1830. gadā netika nobeigts un tagad pilnīgi aizsērejis. Ari no citeem Ventas regulešanas mēģinajumeem līdz šim nekas nav iznācis, un talab šis eevērojamais Kurzemes ūdensceļš

vēl veenmēr atrodas pirmatnejā stāvoklī (skat. pilsētu aprakstā Ventspili).

Ventas eevērojamākā peeteka ir **Abava**, kuŗa sākas Tukuma apriņķa Jaunpils purvos un ir 124 kilometrus gaŗa. Abava lauŗas caur Vidus- un Zeemeļu-Kurzemes augsteenem, un talab ta ir strauja un tās krasti ir stāvi un klinŗaini. Abavu uzskata par skaistako Kurzemes upi.

Abava.

nes eedzīvotaji zin stāstīt teikas. Pee Irlavas teetas nama upes vidū atrodas „Abavas buks“ (milzigs akmens). Sākot no Reņdas, upe ir ap 20 metrus plata, bet sekla un talab pa to tikai pavasaros var 100 kilometrus leelā gabalā pludināt kokus. Pee Abavas krasteem daudzās veetas lauŗ kaļķakmeņus, bet ūi rūpniecības nozare tur nevar plaŗaki attīstītees, jo trūkst lēta ūdensceļa. Abavas peetekas ir sīkas. Prāvakā ir 37 kilometrus gaŗā Īmuļupe, kuŗa 28 kilometrus gaŗā gabalā noderīga pludinaŗanai.

Bez Abavas Ventai ir vēl vairakas desmitas sīkakas peetekas, kuŗu starpā eevērojamākās ir Vadakste, Vardava,¹ Ceecere, Ēde, Nabe un Leitiŗu upe, kuŗas pavasaros parastī ir plostojamas.

It seviŗķi krāŗņi skati ir tur, kur Abavas eelejā neeelās peetekas eegrauzuŗas dziļas gravas. Abavas apkārtni dēvē par Kurzemes Ūveici, tāpat kā Gaujas peekrasti pee Siguldas par Vidzemes Ūveici. Uz Abavas krasteem krāŗņā apvidū atrodas Kandava un Sable. Pee Rendas tai ir 7 pēdas augsts kritums, un turpat atrodas arī plaŗi pazīstamee „Māras kambari“ (alas smiltsakmeņi), par kuŗeem apkārt-

Māras kambari Abavas krastos.

Bārta kā kuģojama upe pelna leelaku eevēribu. Ta izceļas Leetavā, Telsu augstēnē, un uzņem sevī kā peetekas ūdeņus, kuŗi notek no šīs augstēnes zeemeļu-vakaru nogāzes, kā arī no Embotes augstēnes deenvidus-vakaru nogāzes. Talab Bārtas peeteku skaits ir īsti prāvs. No Skodas upe ir plostojama un savā lejgalā ta ir 15—25 metrus plata un 1¹/₂—2 metrus dziļa un tikai nedaudzās veetās atrodas sēkles (1/2 m.). Bārta eetek Leepajas ezerā. No Nices cauru gadu brauc uz Leepaju leellaivas ar lauksaimneecibas ražojumeem. Ari neleeli tvaikoņi uztur satiksmi pa Leepajas ezeru un Bārtu, un ja šeem tvaikoņeem reizem arī ir japārtrauc savi brauceeni, tad par eemeslu tam nav ūdens trūkums Bārtā, bet gan Leepajas ezera seklums (skat. to). Jau sen bija projektets Leepajas ezerā padziļinat kuģošānai noderīgu ceļu, lai tvaikoņu satiksme nebūtu japārtrauc. Tagad Leepajas ezers un Bārta normalam ūdens līmenim pastāvot, rada 25—35 kilometrus garu ūdensceļu. Bārtas eevērojamākās peetekas ir Erla, Lube, Apšupe, Vartaja un Tosele. Erla ar kanalu ir saveenota ar Salantu, kuŗa eetek Minjā (upe, kuŗa eetek Kuršu jomā), un Apšupe ir no dabas saistita ar Ventas peeteku Leitišu. Pa Bārti Leepajā peeved gandrīz visu koku materialu, kā veetejām vajadzībam (būvei un kurinašanai), tā arī fabriku un eksporta nolūkeem.

No pārejām Latvijas upem, kuŗas teeši eetek jūrā, vēl minamas **Roja**, Talsu apriņķī, kuŗa uzņem Sasmakas ezera atteku un, labvēligam ūdens līmenim pastāvot, ir leelakām laivam kuģojama līdz Rojas ostai. **Īre** (Irbe) eetek jūrā pašā Kurzemes pussalas zeemeļu galā. Ta uzņem Stendes upi, Dižupi, Lonestu un Rindu. Pavasaros pa Īri un tās peetekam pludina kokus no Dundagas milzigajeem mežeem.

Zilupe uz Kreevijas robežas.
Kreevijas pusē kreevu robežsargs.

Īres grīva 3 verstu garumā ir dziļa un būtu kuģojama, tikai pate eeteka jūrā ir aizsērejuse un talab kuģeem nepeeetama. Īres un Rojas upes, notecejušas līdz pašai jūrmalai, spēji sagreežas pa labo roku, tāpat kā to Leelupe dara pee Slokas, un tad tek (Roja 10 un Īre 20 kilom.) austrumu resp. deenvidus-austrumu virzeenā. Ši parādība izskaidrojama ar valdošēem jūras vējeem, kuŗi no rectumu puses aizskalo upes izteku, kuŗai

tad jameklē sev jauna grīva tālāk austrumos resp. deenvidus-austrumos. Saka ir Durbes upes un Tebras saveenojums. Abas sākas reetumu Kurzemes augstienē un saveenojas 5 kilometrus no jūrmalas. Sakas

Galvenās kuģojamās, postojamās un pludinašanai noderīgās upes

Numuri uz kartes un sarakstā sakrīt. Pee upju nosaukumeem „D” nozmē Daugavas baseinu, „G” — Gaujas baseinu, „Sl” — Salaces baseinu, „A” — Aiveekstes baseinu, „L” — Leelupes baseinu, „V” — Ventas baseinu, „I” — Irbes baseinu, „S” — Sakas baseinu un „P” — Peipusa ezera baseinu.

№ 56 Abava (V)	№ 13 Mazā Jugla (D)	№ 6 Rausa (G)
„ 9 Amata (G)	„ 38 Kovra (P)	„ 24 Rezekne (A)
„ 31 Arona (A)	„ 37 Kuchva (P)	„ 57 Rinda (I)
„ 52 Auce (L)	„ 30 Kuja (A)	„ 60 Roja
„ 65 Bārta	„ 14 Lauce (D)	„ 1 Ruja (Sl)
„ 53 Bērze (L)	„ 29 Leede (A)	„ 63 Saka (S)
„ 26 Bolupe (A)	„ 15 Liksna (D)	„ 43 Zalve (L)
„ 10 Brasla (G)	„ 40 Lipna (P)	„ 2 Seda (Sl)
„ 55 Ceecere (V)	„ 35 Ludza (P)	„ 27 Sita (A)
„ 19 Dubna (D)	„ 23 Malta (A)	„ 58 Stende (I)
„ 64 Durbe (S)	„ 7 Melnupe (G)	„ 42 Suseja (L)
„ 17 Dveete (D)	„ 41 Memele (L)	„ 51 Svēte (L)
„ 45 Eecava (L)	„ 46 Misa (L)	„ 62 Tebra (S)
„ 18 Eglona (D)	„ 47 Mūsa (L)	„ 4 Tirza (G)
„ 11 Gaujas-Daugavas kanals.	„ 22 Nereta (D)	„ 21 Uša (D)
„ 3 Iģe (Sl)	„ 34 Ogre (D)	„ 61 Ušava
„ 16 Ilukste (D)	„ 5 Palse (G)	„ 36 Utroja (P)
„ 59 Ire (I)	„ 28 Pededze (A)	„ 54 Vadakste (V)
„ 48 Izlice (L)	„ 20 Peimanka (D)	„ 44 Veesite (L)
„ 25 Iča (A)	„ 33 Perze (D)	„ 32 Veseta (A)
„ 12 Leelā Jugla (D)	„ 50 Platone (L)	„ 49 Vircava (L)
	„ 8 Rauna (G)	„ 39 Vjada (P)

grīvā atrodas Pavila osta, kuŗa izved pa Sakas upi un tās peetekam sapludinatos kokus. Starp Saku un Ventu jūrā eetek vēl Rīve un Ušava, pa kuŗām dažureiz pludina kokus, bet tā kā šo upju grīvās nav ostas, tad koku eelādešana jūras kuŗos ir apgrūtinata. Dažukārt plostus vada pa pašu jūŗu līdz Ventspils, Leepajas vaj Sakas ostam. Netāļu no Latvijas robežas jūrā eetek Sventaja (64 kilometrus gaŗa un 24 kilometrus plostojama), kuŗa agrak bijuse kreetni prāva, bet tagad neeevērojama. Vēl 17. gadu simtenī no Sventajas grīvas kāda angļu tirgotaju sabeedriba uztureja rosīgu tirdzniecību ar Leetavu. Agrak Sventajas grīva atradās Kurzemē, bet noteicot Latvijas-Leetavas robežu Sventajas grīvu peešķīra Leetavai un tagad šī upe ir Latvijas-Leetavas robežas upe, izņemot šīs upes grīvu, kuŗas abi krasti peeder Leetavai. Vidzemes jūŗmalā pelna eevēribu ar saveem skaistajeem krasteem pazīstamā Svētupe, pee kuŗas klintīs atrodas divas ap 40 metrus dziļas alas. Svētupe ar neleelu kanalu (Jaunupi) saveenota ar Salaci. Maznozīmīgas Vidzemes jūŗmalā ir Vitrupe, Aģe un Peterupe.

Latvijas ūdensceļi vēl atrodas pirmatnejā stāvoklī. Tikai jūŗmalas ostās ir izdarīti eevērojamaki upju padziļinašanas un regulešanas darbi. Īstenībā pee mums atrodams veenīgi Daugavas-Gaujas kanals, kuŗam ir leelaka saimnieciska nozīme. Un tanī pašā laikā Latvija ir ārkārtīgi bagata upem un ezereem, kuŗus daudzkārt var ar samērā neeevērojamem izdevumeem pārvērst par visai noderīgeem ūdens ceļeem. Tā, peemēram, visu Zemgales auglīgo un beeži apdzīvoto līdzenumu var veegli aplāt ar kanalu tīklu, kuŗš visai zemei nāktu par labu. Tāpat Gaujas lejas gals, Daugava ar Aiveekstu, Venta, Leepajas ezers un Bārta un daudzas citas sīkakas upes un upītes vēltīgi gaidījušas uz sēkļu un krāču novēŗšanu. Tomēr jau tagad Latvijā plostošanai un koku pludināšanai noderīgo upju kopejais gaŗums pārsneedz 2950 kilometrus, bet kad peeskaita Daugavu un tās peetekas ārpus Latvijas un tāpat arī Mūsas, Memeles, Ventas un Bārtas plostošanai un pludinašanai noderīgās peetekas Leetavā, tad Latvijas upju grīvās jūŗmalā peenāk koki, kuŗi sapludināti pa 4000 kilometrus gaŗu ūdensceļu. Tomēr vairak vaj mazak netraucetai kuŗošanai noderīgi tikai 535 kilometri no mūsu upju kopejā gaŗuma. Kuŗojamas ir:

Daugava no grīvas līdz Doles salai	23,3 km
„ „ Jēkabmeesta līdz Kreevijas robežai . .	160 „
Milgrāvis ar Ķīš- un Juglas ezereem	16 „
Leelupe no grīvas līdz Emburgai	100 „
Bērze no grīvas uz augšu	23 „
Svēte „ „ „ „	14 „
Eecava „ „ „ „	10 „
Buļupe visā savā gaŗumā	9 „
Aiveekste ar pārtraukumeem	80 „
Venta no Ventspils līdz Kuldīgai	75 „
Leepajas ezers un Bārta	25 „

Saimnieciskā nozīme un, pee tam vēl ļoti leela, ir veenīgi Daugavas-Leelupes ūdensceļu zistemai, kuŗa aptver Daugavas lejgalu ar Milgrāvi, Ūšezeru, Melderupi un Juglu, Leelupi ar Buļupi, Eecavu, Bērzi un Svēti. Ši kuŗojamo ūdensceļu zistema ir 195 kilometrus gaŗa un pa to ikgadus pārveeto preces par vairakeem desmiteem miljoneem rubļeem.

Purvaina ezera mala.

3. Purvi

Purvi Latvijā vēl veenmēr aplkāj jo plašus zemes gabalus. Purvu platība nav mērita, bet peeņem, ka tee caurmērā aplkāj 3 reizes leelaku plašumu, nekā ūdeņi (ezeri). Zem leelakeem ūdeņeem Latvijā atrodas 897,7 kvadratkilometrus leels zemes gabals, un tā tad purvu pee mums būs ap 2700 kvadratkilometru. Pēc J. Bokaldera sakopotām ziņam, Kurzemē ir 210,000 desetinas purvu, Vidzemē 206,000 un Latgalē 181,000, t. i. kopā 579,000 desetinas, vaj apmēram 10% no zemes platības.

Latvijā, kā zeemeļu zemē, ir izdevīgi apstākļi purvu pastāvešanai, jo purvi visbeežaki izceļas tur, kur daudz leetus un sneega, bet mazak saules un sausu vēju. Talab deenvidus zemēs ir mazak purvu. Purvus sadala sila, jeb augstajos un zaļajos jeb lejas purvos.

Zemee purvi parasti izceļas pee aizaugošeem ezereem, vaj ari vispārīgi zemās veetās, kur pamata ūdens atrodas tik augsti, ka zemes virskārta ir mitra, vaj ari avotaiņās veetās. Stādi, kuŗi šādās mitrās

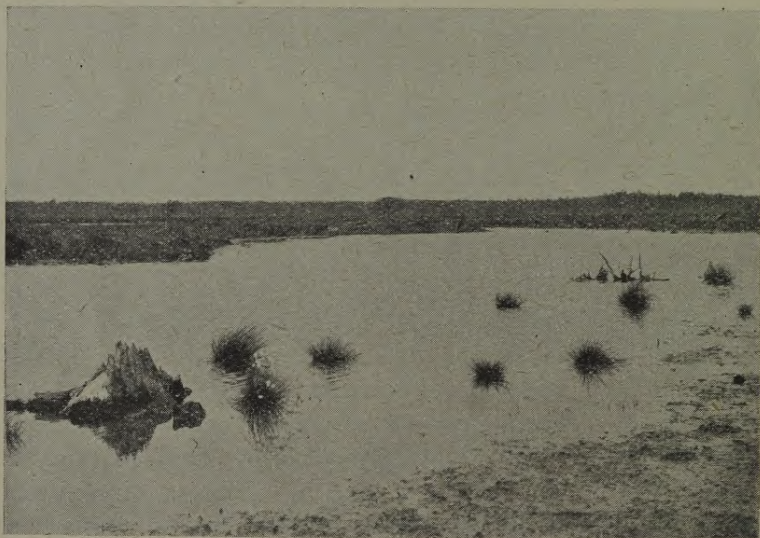

Kūdras purvs.

veetās aug, vaj nu vēja lausti vaj rudenī nokaltuši eeslid ūdeni, kuŗš aizkavē to pilnīgu satrūdešanu. Daudzu gadu laikā šāda pussatrūdejušu stādu atleeku kārtā peeņem eevērojamu beezumu. Ta ir peesūkusēs ar ūdeni un noslēdz zemes virspusi pret gaisa eespaaidu. Šee purvi ir nederīgi zemkopībai. Beeži kūdras purvos atrod cilveku un dzīvneeku līķu atleekas, jo humusa skābei ir īpašiba aizsargat organiskas veelas no satrūdešanas. Mūsu purvos atrasti pat sumbra un ziloņa kaulu atleekas un Beļavā atrasts zem beezas kūdru kārtas pilnīgi uzglabajees sendeenās būvets tilts.

Augstee sila purvi rodas no dažadām kūdru sūnu (*Sphagnum*) sugam. Šis sūnas aug ceesi veena pee otras un aplkāj zemi kā ar beezu segu. Šo sūnu augšejās daļas zaļo un aug, kamēr apakšejās daļās trūkst dzīvā olbaltuma. Totees sūnu apakšejā daļa līdzinas švamei ar neskaitamām sīkām poreim. Sakņū šim sūnam nav, bet galvenā kārtā tās izleeto ūdeni, kuŗš sakrājees sūnu apakšejās daļās, kuŗas jau nobeigušās, kamēr augšejās turpina augt. Pamirušo, ar ūdeni pildito sūnas daļu kārtā nemitīgi paleelinās, jo stādu dzīvās daļas turpina augt. Zemākās kārtas sāk trūdet, bet ūdens trūdešanas procesam neļauj norisinātees pilnīgi, un kūdru sūnas purvs aug augstumā. Pee tam augstee purvi nav atkarīgi no ūdens daudzuma zemē, jo tee paši sevī uzglabā

ūdeni. Šādi sila purvi pee mums sastopami līdz 10 metrus beežā kārtā. Veetām ir novērots, ka purvs 30 gados peeaug līdz 4—6 pēdu beezumam. Kā sila, tā ari zemajos purvos eegūst kūdru, kuŗu leeto pakaišeem un kurinašanai.*) Pee mums kūdru purvos slēpjas milzigs daudzums kurinašanai noderīga materiala, kuŗš pēc mērena novērtējuma satura 3—4 miljardus kubikmetrus kurinašanai noderīgas kūdras. Bet kūdras purvi pee mums vēl veenmēr turpina augt. Kur mežos izceļas sila purvi, tur koki (preedes) sāk nikuļot un nereti izaug tikai dažu pēdu augstumā un beidzot pavisam nozūd. Tomēr veetām purvi paši mitejas augt, bet vēl beežaki cilveki tos izdedzina, lai eegūtu zemkopībai noderīgu zemi. Tā milzīgo Cenas purvu, kuŗš sākas Rīgas reetumos, apkārtnes sīkee nomneeki nemitīgi apkaŗo un atspeeŗ tāļak uz reetumeem.

Purva ezers.

Mūsu augsteeenēs un Zemgales līdzenumā nav leelaku purvu. Turpretim Rīgas un Lubanes līdzenumi ir ārkārtīgi bagāti milzīgeem

*) Latvijā pirms kaŗa ikgadus izleetoja no 80—100 miljoni pudus akmeņogļu, kas apaļos skaitļos līdzinās 1,6 milj. tonam. Rīgā akmeņogles par tonu pārdošanas veetā maksāja 11—12 rbļ. un visā Latvijā tā tad ogles tika patēretas par vairak nekā 15 miljoneem rubļeem. Tanī pašā laikā veena tona kūdras, pēc inženeera Rezevska aprēķina, izmaksāja 425 kap. un attīstīja siltumu, salīdzinot ar ogļu cenu par 874 kap. Tādā kārtā kūdra Latvijā ir lētākais kurinašanas materials. Lai eegūtu to siltuma daudzumu, kuŗu deva pirms kaŗa Latvijā patēretais akmeņogļu daudzums, ikgadus jaizmanto apm. 5,5 kkm kūdras purvu, un tādā kārtā kūdra Latvijā var dot daudzeeem gadu simteņeeem kurinamo materialu, bet it sevišķi noderīga kūdra var būt kā kurinamais materials elektriskās spēku stacijās.

purveem. Starp Katlakalnu, pee Daugavas, un Kalnceemu, pee Leelupes, steepjas Tīreļa purvs, starp Bolveem un Baltinovu (Ludzas apriņķī) atrodas desmitām verstem gaīais Stampas purvs. Lubanes purvs eeņem gandrīz visu apvidu starp Aiveekstes, Kujas un Leedes upem. Alšvangā atrodas veens no leelakeem purveem Lejas-Kurzemē, kuš steepjas 19 verstu gaīumā un 2¹/₂ verstu platumā un pāreet tikpat gaīā un 9 verstes platā purvainā mežā. Plaši purvaini apgabali atrodas Valmeeras apriņķa zeemeļos, kur purvi šķir latveešus no igauņeem, tā ka šinī agabalā abu tautibu peederigee nesastopas un neprot veens otra valodu. Eevērojamakais purvs tur ir Sakalaura purvs. Leeli purvi atrodas arī abpus Leelās Juglas upei, pee Burtneeku ezera, Tīreļa purvs ap Sedes upi, leelais Idus purvs uz zeemeleem no Burtneeku ezera, starp Dubnu un Daugavu, Leepajas apkārtnē, bet it sevišķi Bārtes līdzenumā, pee Stendes un Rojas upem, Kurzemes zeemeļos. Ari Augšzemes un Limbažu augsteenēs, pakalnu starpā, sastopami prāvaki purvi, bet tee viscaur ir sīkaki par līdzenumu purveem. Turpretim pārejās augsteenēs nav leelu purvu.

Kūdras izstrādašana.

4. Klimats

Lai noteiktu kāda apgabala saimnieciskās un kultūrelās attīstības spēju, sevišķi jāeevēro klimatiskee apstākļi. Vaj zemi un ūdeni ilgu vaj īsu laiku aplkāj ledus un sneegs, kādi kustoņi tur var dzīvot, kādi stādi aug un nes augļus, vaj debesis veenmēr aplkātas mākoneem, vaj karstā saule izdedzina stādus, vaj vētras un auksti vēji neposta cilveka darba augļus — viss tas atkarajas no katra apgabala klimata. Pat cilveka raksturu eevērojamā mērā veido klimats, tāpat kā tas nosaka ta darba spēju.

Vispirms katras atsevišķās veetas klimats atrodas atkarībā no šīs veetas atstatuma no ekvatora. Jo vairak attālinamees no ekvatora un jo vairak tuvinamees poleem, jo mazaku siltuma daudzumu zemes virspuse eegūst no saules. Talab ari zemes zeemeļu puslodē apgabali, kuņi atrodas tālak zeemeļos, ir aukstaki. Latvija atrodas starp 55°40' un 58°05'. Tādā kārtā Latvija peeskaitama zeemeļu zemem, jo starp teem pašem platuma gradeem atrodas Danija, Skotija, Kamčatka, Labradorā, Aļaska un pat ledainā Grenlande atrodas tikai pa 2° tālak zeemeļos. Zubarktiskā josla, tas ir josla, kuņā mērenais klimats pāreet polar apgabalu klimatā, atrodas starp 58° un 66°, un tādā kārtā Latvija atrodas uz aukstās zubarktiskās joslas robežas, pat eesneegdamās ar savu zeemeļu daļu šinī joslā.

Tomēr uz veena un ta paša platuma grada var būt dažads klimats.

Kamēr Labradorā un Grenlande pa leelakai daļai ir ledus aplkātas un visai maz apdzīvotas zemes, tikmēr Danijā un Skandinavijas deenvidus daļā zemi aplkāj zeedošas druvas, meesti un pilsētas. Klimata dažadība uz veena un ta paša platuma grada atkarajas no zemes virspuses īpašibam. Realo klimatu nosaka kalnu daudzums un augstums, jūras tuvums, mežu daudzums, siltas vaj aukstas jūras strāvas, no ka ari atkarajas gaisa temperatūra, gaisa mitrums, nolijumu daudzums, vēji u. c.

Vispirms Latvijā, tāpat kā visā zeemeļu un reetumu Eiropā, klimatu padara maigaku siltā Golfa strāva. Turpretim Kamčatkas, Aļaskas un Labradoras krastus apskalo aukstas ūdens strāvas. Otrkārt Latvijā valda jūras (martimais) klimats, kaut gan ari Latvijā, attālinotees no jūras peekrastes, novērojama pāreja uz kontinentalo klimatu.

Tā kā saule daudz ātraki sasilda ceetzemi nekā jūru, tad peejūras joslā ir vēsaki pavasari un vasaras nekā tāļaki ceetzemes eekšeenē. Bet jūras ūdens ari atdzeest lēnaki nekā ceetzeme, un talab jūrmalas apgabalos rudens un zeema ir siltaki, nekā ceetzemes eekšeenē. Ari starp deenas un nakts temperaturu jūrmalā ir mazaka starpība, nekā kontinentalos agabalos, jo jūras ūdens vēl uzglabā savu saules saņemto siltumu, kamēr gaisis un ceetzeme jau paspējuši atdzist. Bez tam jūras

Temperatura

tuvumā ir beežaki miglainas un leetainas deenas un tur pūs stipraki vēji, nekā ceetzemē.

Latvija steepjas no austrumeem uz reetumeem gandrīz 450 kilometru gaŗumā un talab novērojama eevērojama starpiba starp zemes peejūŗas reetumu daļu un vairak kontinentalo austrumu daļu. Tāpat starpiba temperatūras ziņā ir starp zeemeļeem un deenvideem.

Caurmēra temperatūras dažādību dažādās Baltijas veetās raksturo sekoŗa tabele: *)

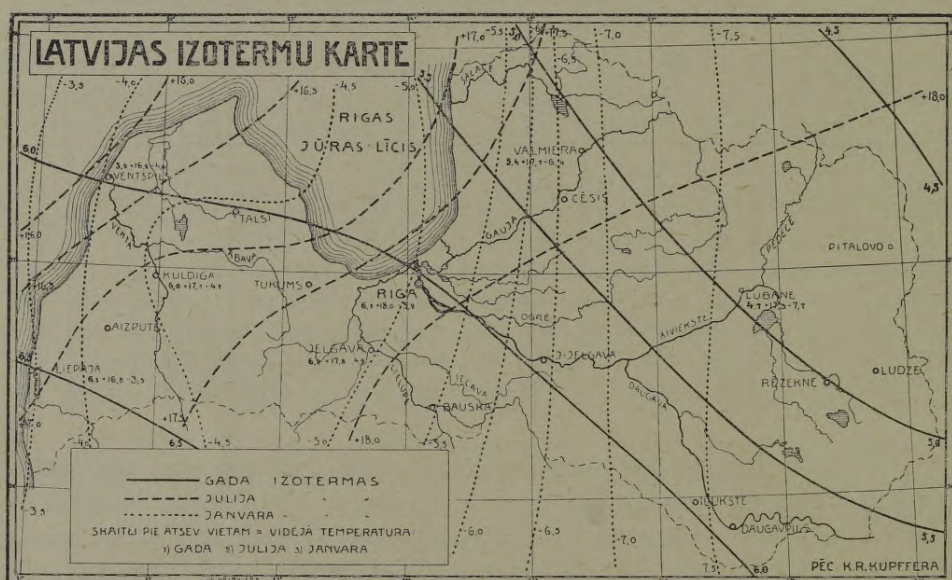
Novēroŗanas veeta	Zeemā			Pavasari			Vasarā			Rudeni			Caurmēra pa gadu
	Decembris	Janvaris	Februaris	Marts	Aprilis	Maijs	Junis	Julis	Augusts	Septembris	Oktobris	Novembris	
Leepaja	-0,7	-3,5	-3,2	-0,3	4,3	8,9	13,6	16,8	17,4	13,9	8,3	3,2	6,5
Jelgava	-2,7	-5,0	-4,4	-1,0	4,9	11,0	16,0	17,7	16,8	12,4	6,9	0,9	6,1
Rīga	-3,2	-5,2	-5,0	-1,5	5,6	10,7	15,7	18,0	17,4	12,8	6,8	0,9	6,0
Daugavgrīva	-2,9	-5,1	-5,0	-1,8	3,9	9,7	14,8	17,6	17,7	13,5	7,3	1,3	5,9
Kuldīga	-2,4	-4,8	-4,8	-1,4	4,3	9,8	14,6	16,9	16,7	12,6	6,8	1,4	5,8
Ventspils	-1,3	-4,0	-3,9	-1,2	3,5	7,8	12,7	16,1	16,9	13,2	7,7	2,6	5,8
Valmeera	-4,2	-6,6	-5,7	-2,1	3,7	10,2	15,5	17,4	16,0	11,5	6,0	-0,2	5,1
Terbata	-5,3	-8,1	-7,3	-3,6	2,7	9,6	15,4	17,3	15,9	10,7	5,0	-1,1	4,3

Šī tabele leecina par starpību, kuŗa pastāv temperatūras ziņā starp peejūŗas joslas un zemes eekŗeenes apgabaleem. Rudens ir vissiltakais jūŗmalā un zemes deenvidos. Kamēr novembrī Leepajā vel ir caurmēra 3,2^o silts, bet Ventspilī, kuŗa atrodas tāļak zeemeļos, vairs tikai 2,6^o, tikmēr Valmeerā (-0,2^o) un Terbatā (-1,1^o) caurmēra temperatūra jau ir zem nules, tāpat kā visā Latgalē. Decembrī Leepajā termometrs tikko noslid zem nules (-0,7^o), bet Rīgā, Valmeerā, bet it seviŗki tāļak Vidzemes austrumos un Latgalē jau ir eevērojamas salnas. Ari zeemas Lejas-Kurzemē ir eevērojami mīkstakas nekā Vidzemē, Augŗzemē un Latgalē. Janvars vispārīgi ir aukstakais mēnesis gadā. Leepajā janvara caurmēra temperatūra ir -3,5^o, Ventspilī -4,0^o, Kuldīgā -4,8^o, Jelgavā -5,0^o, Daugavgrīvā -5,1^o, Rīgā -5,2^o, Valmeerā -6,6^o, un Ludzā pat -8,1^o. Turpretim, pavasars eestājas zeemeļu-reetumos vēlaki, nekā zemes eekŗeenē. Kamēr ceetzeme jau sasiluse no pavasara saulites, kamēr pļavas un koki jau sāk zaļot, jūŗā vēl peld ledus blāķi un ūdens ir ledaini auksts. Talab maijā Ventspilī ir caurmēra tikai 7,8^o silts,

*) Temperatura apzīmeta grados pēc Celzija un mēneŗi pēc Gregoriana (jaunā) kalendara.

Leepajā 8,9°, bet Valmeērā jau 10,2° un Jelgavā, kuŗa atrodas tāļu no atklātas jūras un deenvidos, ir jau 11,0° silts. Ari vasaras jūŗmalā viscaur ir vēsakas.

Deenu, kuŗās temperatura noslid, kaut ari uz īsu laiku, zem nules, Leepajā caurmērā ir 100, Ventspili — 108, Kuldigā — 116, Jelgavā — 118, Rigā — 120, Valmeērā — 132 un Terbatā — 143. To pašu likumibu uzrāda maksimalā un minimalā temperatura. Visaugstakā temperatura novērota Rigā 21. jūlijā 1858. gadā, kad termometrs rādija 38,2° leelu karstumu ēnā un zemakā novērota Lubanē (— 37,5°). Leepajā turpretim zemakā novērotā temperatura bija — (26,4°).

Temperaturas ziņā vislabvēligākos apstākļos tā tad atrodas Lejas-Kurzemes deenvidus daļa un Zemgales līdzenums,*) visnelabvēligākos apstākļos Latvijā atrodas Latgales un Austrumu-Vidzemes augstienes un Lubanes līdzenums, kur rudens un zeema eestājas apm. par 3 nedeļam agrak nekā Lejas-Kurzemē un kur pavasars eestājas vēlāk nekā Vidus-Kurzemē.

Ari augsteeenēs temperatura ir zemaka, nekā līdzenumos. Pee mums temperatura krīt pa katreem 100 metreem, kuŗus paceļamees virs jūŗas līmeņa, pa 0,59°, bet vasarā un pavasarī pat par 0,68°. Pateicotees

*) Kontinentalā un jūŗas klimatu visizdevigakā krustošanās veeta ir Bauskas un Dobeles aprīņu deenvidos. Tur pavasars eestājas visagraki, vasara ir vissiltākā un rudens samērā vēls. Talab tur zemkopībai, bet it sevišķi augļkopībai, ir visizdevigakee apstākļi. Tur nes bagatas ražas tādas augļu koku sugas, kuŗas nekur citur. Latvijā nepadodas.

šim apstāklim, Deenvīdus-Vidzemes augstienē, Gaujas avotu plašākā apkārtnē, vasarā temperatūra ir par 1,7⁰ zemāka, nekā tā būtu, ja apgabalā nebūtu augstākais par jūras līmeni. Gaisīkalna galotnē augstuma dēļ temperatūra ir par 2,12⁰ zemāka, nekā virs jūras līmeņa. Vispārīgi mūsu augstienēs temperatūra ir par 1–2⁰ zemāka, nekā tā būtu, ja zeme atrastos uz veena līmeņa ar jūru. Tālab ir parasts, ka pavasaros, kad Zemgales līdzenums jau sāk tērpties zaļā segā, Peebalgas un Latgales augstienes vēl ir sneega apklātas. Augstienes klimatiskais eespaids spilgti novērojams pee Gaisīna kalna, jo uz deenvīdeem augstiene tur nokrīt tik strauji, ka Vec-Kalsnavā pavasars eestājas par 6–10 deenam agrāk, nekā kalna apkārtnē.

Lai salīdzinātu temperatūras pārmaiņas un caurmēra gada temperatūru Latvijā un dažās citās zemēs, tad peeņemsim, ka videjā temperatūra Latvijā ir Rīgā, jo šī pilsēta mūsu dzimtenē arī ģeografiskā ziņā eeņem centralo stāvokli. Aukstākais mēnesis zemes zeemeļu puslodē ir janvāris un karstākais, ar ļoti nedaudziem izņēmumiem, ir jūlijs.

Sekošā tabele salīdzina Rīgā novēroto temperatūru ar vairāku citu veetu novērošanas stacijās atzīmeto caurmēra temperatūru:

Novērošanas veeta.	Caurmēra temperatūra		
	janvarī	julijā	gadā
Irkutska	– 20,8	+ 18,4	– 0,4
Hamerfeste	– 5,2	+ 11,8	+ 1,3
Peterpils	– 9,3	+ 17,7	+ 3,7
Maskava	– 11,0	+ 18,9	+ 3,9
Stokholma	– 3,0	+ 16,7	+ 5,6
Rīga	– 5,2	+ 18,0	+ 6,0
Kopenhāgena	– 1,0	+ 16,0	+ 7,9
Berlīne	– 0,6	+ 19,2	+ 9,2
Londona	+ 3,6	+ 16,9	+ 9,7
Parīze	+ 2,2	+ 18,1	+ 9,9
Konstantinopole	+ 5,2	+ 23,3	+ 14,2
Malta	+ 13,0	+ 26,2	+ 19,0

Latvija tādā kārtā atrodas mēreni aukstajā peejūras joslā. Jūras klimats atšķiras no kontinentalā klimata ar to, ka starp zeemas un vasaras temperatūru nav leela starpība. Leepajā šī diference ir 20,3, Rīgā jau leelāka 23,2, bet Peterpilī 27,0, Maskavā 29,9, Irkutskā 39,2, un Verchojanskā (Sibīrijas zeemeļos) pat 66,2. Turpretim mazāka šī diference jau ir Stokholmā, proti 19,7, Berlīnē 19,8, Parīzē 15,9, Londonā 13,3, Maltā 13,2 un Maršalu salās pat tikai 0,4.

Hamerfestē, šinī Eiropas vistālāk zeemeļos gulošā pilsētā, janvāra temperatūra ir tāda pat kā Rīgā, bet vasarā tētes eevērojami vēsāka un Reikiavikā (Islandē) zeema ir siltāka nekā pee mums, bet vasara ir tik vēsa, ka tur pat labība neaug. Tāpat Edinburgas apkārtnē, Skotijā, zeemā temperatūra nenokrīt zem 0⁰, bet Ungārijas līdzenumā ir bargas

salnas, un tomēr Ungarijā, kā kontinentalā zemē, karstajās vasarās leeliski padodas vārigais vīna koks, kamēr peejūras Skotijas vēsajās vasarās pat mūsu parastee augļu koki nevar augt. Zeemas pee mums ir samērā bargas. Latvijas austrumos tās ir aukstakas nekā Norveģijas tāļako zeemeļu jūrmaļā, bet vasaras ir pat siltakas nekā Anglijas deenvidos. Kopenhagena atrodas tuvaki atklātai jūrai, un tur zeema talab daudz siltaka, bet vasara mazleet vēsaka. Leepajai un Stokholmai, šim abām Baltijās jūras peekrastes pilsētām, zeemas un vasaras temperatura ir gandrīz veenada. Janvari Leepajā salst — 3,8^o, bet Stokholmā — 3,0^o, bet juliā Leepajā ir 16,8^o silts un Stokholmā 16,7^o.

Samērā augstā vasaras temperatura atļauj mūsu dzimtenē augt viseem mērenā klimata stādeem. Ari parastais nolijumu daudzums ir peeteekošs stādu vajadzībam. Ja ūdens, kuŗu atmosfera gada laikā pee mums nogulda leetus, sneega, rasas, sarmas un krusas veidā, neizgarotu, neeesūktos zemē un nenotecetu, tad visa zeme pee mums būtu apmēram 0,6 metrus augstu ūdens kārtu pārklāta, t. i. Latvijā ikgadus nolīst ap 40 miljardu kubikmetru ūdeņa, bet Daugava ikgadus aiznes uz jūru 6,3 miljardus kubikmetrus.

Nolijumu daudzums ne visur ir veenads. Jūrmaļā un tās tuvumā leetus parasti līst beežaki un ari vasarā un rudenī nolijumu pee mums ir eevērojami vairak nekā zeemā.

Sekošā tabele rāda nolijumu daudzumu milimetros:

Nolijumu daudzums

Novērošanas veetas.	Zeemā	Pavasari	Vasarā	Rudenī	Zeemas pusgadā	Vas.	Gada laikā.
	Dec.— febr.	Marts— maijs	Jun.— aug.	Zept.— nov.	Nov.— apr.	Maijs— okt.	
Leepaja	133	110	186	217	261	385	646
Kuldīga	136	117	218	210	268	413	681
Jelgava	114	129	220	142	226	379	605
Madleena	116	130	220	172	250	389	639
Ventspils	126	108	155	183	228	344	572
Rīga	100	105	235	151	208	384	591
Burtneeki	88	104	211	143	177	369	546
Idus m. pee Rujenes . .	101	101	219	159	205	375	580
Gulbene	87	110	218	134	182	367	549

Visleelakais nolijumu daudzums tā tad ir Latvijas deenvidus-reetumos (Lejas-Kurzemē un Rigas-Jelgavas līdzenumā). Nolijumu daudzums pamazinas, jo vairak virzamees uz austrumeem (Gulbene) un zeemeļeem (Ventspils, Burtneeki, Idus muiža). Madleena leecina, ka ari mūsu augsteenu reetumu nogāzes ir bagatakas nolijumeem. Vasaras pusgads viscaur

ir leetainaks nekā zeemas pūsgads, bet jūrmalas tuvumā Lejas-Kurzemē rudens mēnešos list eevērojami vairak leetus, nekā vasarā, turpretim zemes eekšeenē vasara ir leetainaka par rudeni (Burtneeki, Gulbene u. c.).

Nolijumu daudzums pee mums ir pilnigi normals. Islandē, kuŗa no visām pusem peeetama mitrajeem jūras vējeem, ikgadus nolist 810 milimetri, Kristianijā — 670, Karalaučos — 630, Kopenhagenā — 560, Peterpilī — 480, Maskavā — 540, Orenburgā un Archangeļskā — 400 un Austrumu-Sibirijā tikai 270. Tā tad ari šeit, tikai leelakā apmērā, sastopama Latvijā novērojamā parādība: nolijumu daudzums pamazinas zeemeļu un austrumu virzeenā.

Vēju virzeens pee mums galvenā kārtā atkarajas no gaisa speedeena Atlantijas okeanā un Azijas ceetzemē. Tomēr ari mūsu peekraste gais virs jūras ir vēsaks, nekā virs ceetzemes, un talab virs ceetzemes novērojams zemaks atmosferas speedeens, nekā virs jūras. Zeemā atteecibas ir otradas. Talab ari zeemā un naktī gaisam japlūst no ceetzemes uz jūru, jo tad virs ceetzemes ir vēsaki, nekā virs jūras. Otradi pūš vējš deenā un vasarā. Tomēr zeemā starp deenu un nakti ir mazaka starpiba, un talab tikai karstajā gada laikā pārmaiņus novērojami jūras un ceetzemes vēji.

Visbeežaki pee mums pūš deenvidus-vakaru (silts un mitrs) vējš, kuŗš uzskatams par caurmēra vēja virzeenu. Zeemā pārsvars ir deenvidus vējam, bet pavasarī nevar būt runa par dominejošu vēja virzeenu, jo tad vējš ir visai grozigs. Vasarā galvenā kārtā novērots vakaru un zeemeļu-vakaru vējš, kuŗš zeemā atkal pāreet deenvidus vējā. Pēdejaais vasarā atnes sausū un karstu laiku, bet zeemā aukstumu. Visstiprakaais vējš pūš deenas vidū un parasti sasneedz reizē ar temperaturu savu maksimumu, t. i. ap plkst. 2 pēc pusdeenas. Vispārīgi vējš pa deenu ir stipraks nekā nakti.

Tā kā pee mums visbeežaki pūš vakaru un deenvidus-vakaru vēji, kuŗi nāk no Atlantijas okeana, tad līdz ar šeem vējeem teek atnests mītrums, un debess pee mums beeži ir apmākusēs. Lai noteiktu, vaj laiks ir apmācees vaj skaidrs, tad eedomajas debesis sadalitas 10 daļās un nosaka, cik no šām daļam ir apklātas mākoņeem. Tādā kārtā ar 0 apzīmē pilnigi skaidras debesis, ar 10 pilnigi apmākušās debesis, bet ar 5 pa pusei mākoņeem apklātas debesis u. t. t. Sekošā tabele rāda vairaku gadudesmitu laikā novēroto mākoņu caurmēra daudzumu pee debesim.

	Leepajā	Rigā	Terbatā		Leepajā	Rigā	Terbatā	
Junvaris . .	7,8	7,9	8,3		Julijs . . .	5,0	5,4	6,1
Februaris . .	7,1	7,2	7,3		Augusts . .	5,2	5,7	6,2
Marts . . .	6,6	6,7	6,7		Septembris	5,6	5,8	6,4
Aprilis . . .	5,7	5,9	6,1		Oktobris . .	7,0	7,0	7,6
Maijs . . .	4,9	5,5	6,4		Novembris	7,7	8,2	8,4
Junijs . . .	4,6	5,0	5,6		Decembris .	8,0	8,1	8,3

Caurmērā pa gadu: Leepajā 6,3, Rigā 6,5, Terbatā 6,9.

Kaut gan pee mums debess gada leelakā daļā ir apmākusēs, tad tomēr, sevišķi pavasarī un vasarā, mūsu debess ir skaidraka, nekā Kreevijā (izņemot Kreevijas deenvidus).

Mūsu dzimtene atrodas uz antarktiskās joslas robežas tāļu zeemeļos. Tomēr jūžas tuvums padara klimatu maigaku, kaut gan zeemas pee mums nereti ir visai bargas. Debess daudzo rudens un zeemas mēnešu laikā ir apmākusēs un ari vasaras ir leetainas. Talab pee mums valda mitrais un vēsais zeemeļu zemes peejūžas klimats. Kaut gan zeemā temperatura pee mums reti noslid visai zemi, tad tomēr jau neleels aukstums mitrā gaisā ir grūtaki panesams, nekā leels aukstums (pee mēram Sibirijā) samērā sausā gaisā. Tomēr mūsu klimatu nevar saukt par neveselīgu.

III

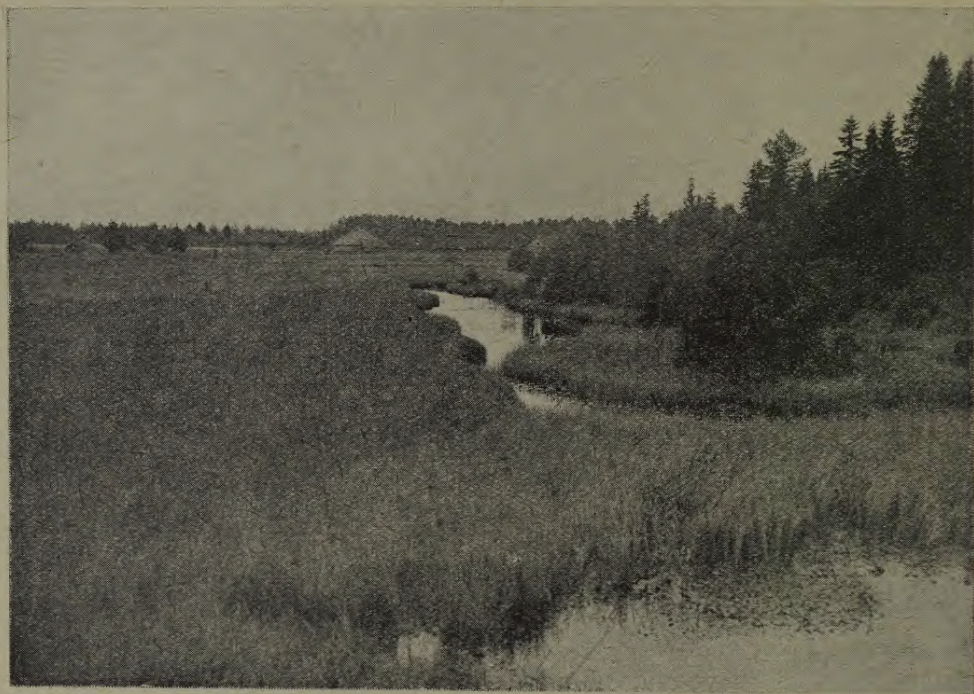
Flora un fauna

Augu un dzīvneeku sugu daudzums un īpašības atkarajas no katra apgabala klimatiskiem un zemes apstākļiem. Augu valstij ir sevišķi no svāra siltuma un mitruma daudzums. Zeemeļos un augstos kalnos augu valstij ir citads izskats, nekā siltajos deenvidos, un mitros apgabalos tas atkal ir citads, nekā sausos. Kur zemes virspusē ir kailas klintis vaj neauglīga smilts, tur stādu valsts atkal ir citada, nekā auglīgā līdzenumā. No augu valsts īpašībam leelā mērā atkarajas kustoņu valsts. Bet kā uz veenu, tā arī uz otru cilvēks atstājis leelu eespaidu, izskauzdams daudzus augus un kustoņus un eevezdams un kopdams atkal citus, kuņu dzimtene meklejama citās zemēs. Tomēr kā stādi, tā arī kustoņi var augt un dzīvot tikai tādos apstākļos, kuři daudz maz līdzinas teem, kuņos tee izcēlušees un kuņeem tee peemēroti. Talab arī cilvēks nevar pilnīgi pēc savas gribas un eeskateem pārveidot stādu un kustoņu valsti, bet tam veenmēr jāpeemērojas dabas doteem pamata nosacijumeem.

1. Flora

Augu ģeografija sadala zemes lodi vairakās augu (floras) valstīs, kuņas savukārt sadalas apgabalos, provincēs, eecirkņos un novados. Latvija atrodas zeemeļu ārpustropu augu valstī, kuņa sadalas vairakos apgabalos. Baltija un līdz ar to arī Latvijas leelakā daļa atrodas Vidus Eiropas augu apgabala zeemeļu daļā.*) Šinī apgabalā pārsvars ir lapu koku mežeem, kuņu starpā aug leelakā daudzumā skuju koki un atrodas pļavas. Tāļak austrumos šinī apgabalā atrodas stepes. Vidus-Eiropas augu apgabalā galvenā kārtā atrodas augi, kuři peeteek ar mazaku siltuma daudzumu (zem 14° kā videjo temperaturu) un kuři,

*) Agrakā augu ģeografija, eevērodama veenīgi temperatūras apstākļus, sadalija zemes virspusi veģitācijas joslās. Pēc šāda dalījuma Latvijas leelakā daļa peedereja pee aukstākās mērenās joslas, kuņa aptver apgabalu starp 45° un 58° zeemeļu platumā.

Zema pļava.

Lapu koku mežs.

atkarībā no mitruma daudzuma, ir lapu vaj skuju koki, vaj arī pļavu un purvu stādi. Latvijas deenvidus austrumu daļa (Latgale) jau peeder pee subarktiskā augu apgabala, pee kuŗa arī peeder Peterpils, Pleskavas un Vitebskas gubernas līdz ar pārejo Kreevijas zeemeļu daļu, un arī Skandināvijas leelakā daļa un Islande. Šo apgabalu raksturo skuju koku meži un lapu koki tur tikai reti sastopami (galvenā kārtā bērzi un vītoli), jo bargo zeemu dēļ tur vairs nevar augt leellapainee lapu koki. Mūsu dzimtene tā tad arī floras ziņā rada pāreju uz subark-

Egļu mežs.

tisko apgabalu. To apstiprina arī tas, ka mūsu zeme ir arktiski-alpinās floras elementu deenvidus robežu apgabals.

Kaut gan pee mums klimatiskā ziņā pāreja uz kaimiņu apgabaleem ir maz sajūtama, tad tomēr ir vairaki augi, kuŗu izplatīšanās robeža atrodas mūsu dzimtenē. Tā efeja (*Hedera helix*) aug savvaļā apgabalos, kuŗu videjā janvara temperatura nenoslid zem -4° . Tāpat īves (*Taxus baccata*) izplatīšanās robeža sakrīt ar $-4,5^{\circ}$ janvara izotermu. Talab šee augi galvenā kārtā sastopami Baltijas peekrastes salās un gar pašu jūŗmalu Kurzemē. Dažu stādu izplatīšanās robeža leecina, ka tee atkarīgi no leelaka siltuma vasarā, un citi aug tikai jūŗmalas tuvumā. Tāpat Baltijā atrodas dažu stādu deenvidus robeža. Pee tādeem peeder

kverpļa bērzs (*Betula nana*) un divkrāsainais vītols (*Salix bicolor*). Latvijas flora ir eegātņu flora, jo ledus laikmetā mūsu dzimteni aplāja simteem metrus beeza ledus kārtā, kuŗa nepeeļāva neveenai dzīvai būtnei pastāvet. Pēc ledus laikmeta Latvijas morenas tērpa plaša tundra, kuŗas atleekas vēl sastopamas sūnas purvos. Pee arktiskeem elementeem mūsu florā skaita dažadus kverpļu bērzus, dzērvenaju, šķomenaju, vāveraju, vistenaju, veenlapu, smiltenaju, brūklenaju, zilenaju, cūkpeeni un c. Pēc tam atvirzījās šurp un eeveesās purvu pļavās atgātņi

Lapu koku mežs zeemā.

no Sibīrijas. Pee šīs subarktiskās floras elementeem peeskaita leelu daļu ašķu, paparžu, smilgu, grīšļu, zikomas spilvu, glīveņu, doņu un kārkļu sugas. Tad atmetās siltaks un sausaks laikmets, kuŗā caur Vāciju no Eiropas deenvid-reetumeem eeveesās ozols, leepa, osis, goba, kļava, āra bērzs, irbenajs, lazda, zeltenajs, sausserdis, kazenajs u. c. augi, kuŗi aug pasausos mežos un pļavās. Mūsu gāršu un gravu flora ir pa leelakai daļai atleekas no ša siltā laikmeta. Vēlak, tā sauktā subbarealajā jeb stepju laikmetā (ar gandriz kontinentalu klimatu) eeradās eegātņi no Kreevijas stepem un eeveesās smiltzemē (smiltaju naglenes, dzeltenās kaķu pēdiņas un c.). Daudzi augi atvesti pa upju eelejam, sevišķi gar Daugavu. Kad atkal eestājās mitrs (subatlantiskais) klimats, tad šee

stepju floras elementi pa daļai atkal nozuda. Klimata pārgrozības ne-
mitīgi izsauca pārgrozības floras sastāvā, un mūsu flora kopš ledus laik-
meta atnākuse no citureenes, sevišķi no Sibīrijas, kuŗa ledus laikmetā
nebija aplāta šļūdoņem. Bez klimata pārgrozībam floras sastāvu
grozīja arī tīri veeteja rakstura pārmaiņas. Tā, peemēram, neleelas
pārgrozības ūdens daudzuma ziņā un pamatu ūdens līmeņa augstumā
izsauc leelas pārgrozības augu valstī.*)

Arī Latviju senatnē ap-
klāja necaurejams mežu
beezoknis. Tā vidus laiku
kronikās minēts, ka vāve-
rites varejušas nokļūt no
zemes veena gala līdz otra-
jam, nepeeskārušās pee
zemes. Mežu starpā atradās
purvi un tikai upju un
ezeru peekrāstēs, kur plūdi
un ledus neatļāva augt
kokeem, atradās pļavas.
Arī vēl tagad Latvija ir
reti bagata mežeem, kaut

Preežu mežs.

Preesdes.

gan tagadejais mežu daudzums nevar
dot pat vāju attēlojumu no agrākās
mežu bagatības. Latvijā pirms kuŗa
bija nepilni 2 miljoni hektaru mežu, bet
Danijā tikai 324,200, Irijā — 121,000,
Holandē — 260,900 un pat Anglijā bija
tikai mazleet vairak nekā miljons hek-
taru mežu. Vēl veenmēr vairak nekā
veena ceturtā daļa (28%) no visas zemes
Latvijā ir aplāta mežeem. Mežus
izskauda cilvēks, pārvērdams tos par
druvam. Protams, ka lidumi tika listi
vispirms tur, kur mežs auga uz augli-
gas zemes, un drīz veen ar mežu apau-
guse palika tikai neauglīgā smilšu un
purvu zeme, kuŗa citadi grūti izleeto-
jama. Tikai nedaudzās veetās meži vēl
atlikuši uz pirmā labuma zemes un tikai
tur var pārleecinatees par mūsu dzim-

*) Latveešu konverzācijas vārdnīca, raksts Latveeši (Flora).

tenes mežu pirmatnejo bagātību un krāšņumu. Tādi meži atrodas Rucavā (deenvidos no Leepajas), Šlotes mežmuižā (Jaunjelgavas apriņķī), bet it sevišķi krāšņa mūža meža atleekas atrodas uz Morica salas, Usmas ezerā. Smiltainajā vaj purvainajā zemē vislabaki aug peeticīgā preede, un talab ta tagad mūsu mežos ir valdošais koks. Labakā zemē tai peeveenojas vēl egle. Tomēr ne veenmēr tā ir bijis. Uzglabājušās ziņas, ka vēl vidus laikos pee mums bijuši plaši lapu koku meži, kušos blakus ozoleem auga kļavas, gobas, oši un leepas. Tagad

Preežu mežs.

Bērzu birze Kurzemē.

visvairak izplatītee lapu koki Latvijā ir (sausā ne pārak leesā zemē) apse un āra bērzs. Mitrā zemē aug vairakas alkšņu pasugas (sevišķi melnalksnis) un 17 kārķļu sugas. Skuju koku mežos beeži sastopams paeglis. Kur pārak neaugliga zeme, vētras un citi nelabvēligi apstākļi netraucē, koki Latvijā aug spēcīgi un stalti. Sastopamas egles un preedes ar 3,3 metrus leelu apjomu, bērzi ar 3 metrus, leepas ar 5 metrus, gobas ar 5,5 un ozoli pat 6 metrus leelu apjomu. Šos kokus izleeto dažadu koka rīku, trauku un mēbeļu pagatavošanai.

Pēc mežeem dabīgo augu formāciju starpā pļavas eņem otro veetu. Tās atrodas visur tur, kur zeme nav pārāk mitra vaj sausa un kur dažādu apstākļu dēļ nevar augt mežs. Tā pļavas atrodas upju peekrāstēs, kur plūdi un ledus ešana iznīcina meža kokus. Tāpat pļavas atrodas tur, kur tuvu pee zemes virsas atrodas klintis vaj pamata ūdens. Pēdeajā laikā lauksaimneeki, nosusinādami purvus, radijuši jaunas pļavas, uz kuņām ari mežs varetu augt, ja ikgādus seenu pļaujot netiktu iznīcināti jaunee kociņi. Nereti pļāvās aug dažādi krūmāji. Pļavas eņem apmēram trešo daļu no visas zemes.

Pēc pļavam nāk purvi, kuņos aug purva bērzs un kārkļu pasugas, kuņām kropls izskats. Blakus vairakām sūnu pasugām tur aug virši, dzērvenes, lācenes u. c. Tomēr ari purvus cilvēka nemitīgā darbība nav atstājuse netraucetus. Daudzi purvi nosusināti un pārvērsti par pļavam un laukeem. Pēdejee pārvēršas floras ziņā par internacionāleem, jo veenados klimatiskos apstākļos aug veeni un tee paši kulturas augi, kuņeem seko to pavadoņi — daudzās nezāles. Vēl līdz šim laikam mūsu flora nemitīgi kļūst bagātāka, jo līdz ar kulturas augeem teek evestas ari citu augu sēklas, un jaunus augus-eegātņus mūsu zemē vispirms sastop ostu pilsētu tuvumā.

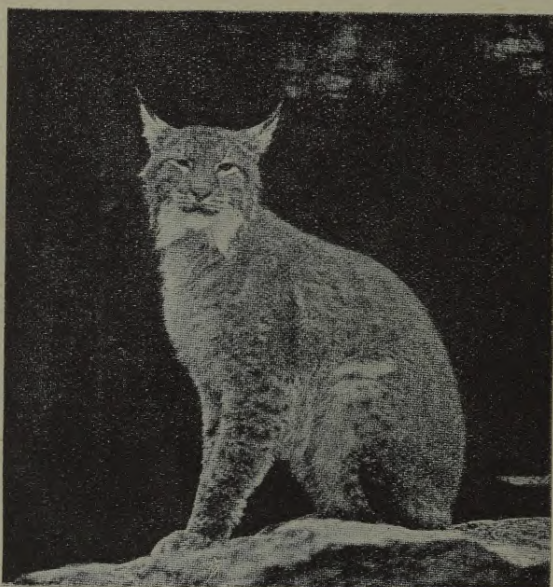
Jauni bērzi.

2. Fauna

Faunas ziņā Latvija maz atšķiras no kaimiņu apgabaleem, jo kustoņi, pateicotees savai leelakai pārveetošanās spējai, ir mazak saistīti pee zinamas veetas. Latvija peeder (pēc Möbiusa), pee Eiropas-Sibīrijas faunas apgabala, kuņš zeemeļos sneedzas līdz 70°, bet deenvidos to eeroobežo Balkanu kalni. Tomēr mūsu faunai ir zeemeļneecisks raksturs, kas izskaidrojams ar zemes ģeografisko stāvokli. Tā pee mums ir sastopams baltāis zaķis, gāga, baltā irbe un citi putni, kuņi tāļak deenvidos, peemēram, Vācijā, nav sastopami. Ari cilvēks atstājis leelu eespaidu uz kustoņeem, izskauzdamš daudzus kaitīgus kustoņus, bet beeži ari pilnīgi nekaitīgus. Pee mums pilnīgi trūkst milzīgo zīditāju, kā ziloņu, degunradžu, upes zirgu u. c., kaut gan pirms ledus laikmeta Latvijā

uzturejās mamuts un degunradzis. Vēl vidus laikos mūsu mūža mežos dzīvoja sumbri, kuņi pirms kara vēl bija sastopami Belovežas mežā, Grodņas guberņā. Milzīgais taurs, kuņš devis daudzām veetam nosaukumu (Taurupe, Taurkalns u. c.), vairs nekur uz zemes lodes nav sastopams.

Tomēr pee mums ir sastopami daudzi kustoņi, kuņi Vakar-Eiropā gandrīz viscaur jau pilnīgi izskausti. Pee teem peeder lāči, lūši, vilki, meža cūkas, breeži un citi kustoņi. Brūnais lācis tagad vēl ir uzglabājees Pireneju kalnos, nedaudzos Alpu kalnu apvidos, Karpatos,

Lūsis.

Skandināvijā un Kreevijas mežainajos apvidos. Vēl pagājušā gadu simteņa sākumā lācis bija sastopams daudzos Latvijas apvidos. Ventspils apriņķī pēdejaais lācis esot nošauts 1810. gadā, bet Jaunjelgavas apriņķī tas bija sastopams vēl pirms 50 gadeem. Vidzemē un Latgalē lāči ir uzglabājušees līdz šim laikam. Pagājušā gadu simteņa 80-tos gados tee vēl bija sastopami visos Vidzemes apriņķos, kā, peem., Limbažu, Leepupes, Alojās un M. Salacas draudzēs Valmeeras apriņķī, Trika-

tes, Opekalna, Palsmanes, Smiltenes, Velanu, Tirzas, Gulbenes, Aluksnes u. c. draudzēs Valkas apriņķī, Raunas, J. Peebalgas, Lubanes, Cesvaines, Lazdones un Ļaudonas draudzēs Cēsu apriņķī un Skultes, Lēdurgas un Peterupes draudzēs Rīgas apriņķī. Kopš pagājušā gadu simteņa 60-teem gadeem lāču skaits ātri pamazinājās un jau 90-tos gados tas bija retums. Tagad lāči Latvijā vēl mājo Ludzas apriņķa zeemeļu daļā un no tureenes izplatidamees reti sasneedz Gulbenes, Lubanes un Cesvaines mežus. Lūsis, kuņš sasneedz 100—130 cm garumu, pirms 50 gadeem bija sastopams visos leelakos Latvijas mežos, bet racionelai mežkopibai nodibinotees, pamazam to izskauda, kaut gan vēl līdz šim lūsis ir pastāvīgs eemītneeks Dundagas un Popes mežos, kā ari Jaunjelgavās apriņķa mežos. Vidzemē tas vēl apdzīvo Ainažu, Salacas un Valkas apriņķa deenvidus daļās mežus, bet citur tas sastopams tikai visai reti. Tāpat Latgales zeemeļu

daļas mežos tas ir pastāvīgs eemītneeks. It sevišķi pēc kaŗa lūši no jauna ir parādījušees apgabalos, kuŗos tee agrak bija izskausti. Vilki pirms kaŗa bija Kurzemē un Vidzemē izskausti un tikai Latgales mežos tee peedereja pee veetejās faunas. Bet pēc kaŗa tee no jauna ir parādījušees daudzos Vidzemes un Kurzemes apgabalos, izvērsideemes par mocibu veetejeem eedzīvotajeem, kaļab dažos apvidos ar kaŗa spēka palīdzību bija jāsarīko vilku medības. Vēl XIX. gadu simteņa vidū vilki bija sastopami visos leelos mežos un zeemās tee eeklīda leelos baros no Leetavas un Pleskavas me-

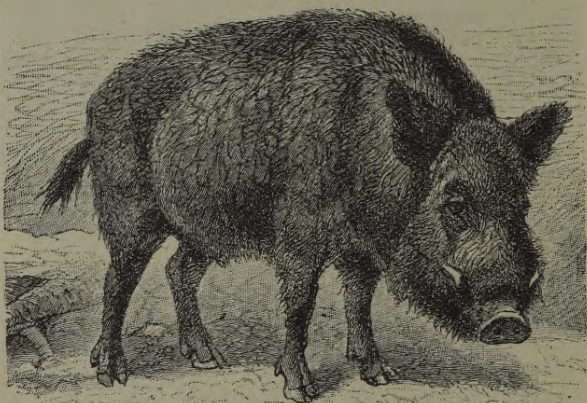
žeem. Kādu postu šee plēsi-gee zvēri izdarīja, ir redzams no ta, ka 1822./23. gadā Vidzemē vilki saplosījuši vairak nekā 30,000 mājas lopus, to starpā 3,648 leellopus. Bebris Latvijā vairs nav sastopams, kaut gan agrak tas ir bijis stipri izplatīts kustonis, par ko leecina daudzee veetu nosaukumi, kuŗi ir atvasināti no šī kustoņa vārda (Bebrene, Bebrupe, Bebrukalns u. c.).

Kurzemē bebris izzuda jau pirms simts gadeem. Pēdejee ir nošauti Dundagas mežos. Vidzemē tee uzglabājās ilgak. XVIII. gadu simtenī beбри leelakā daudzumā mājaja pee Rujas, Gaujas, Ogres, Perzes, Pededzes, Salacas, Sedes un Leelupes (Salas pagastā). Visilgak bebris pasargajees no cilveku iznīcinašanas dažās Gaujas un Aiveekstes peetekās. Pēdejaais bebris Vidzemē ir šauts Rauzas upitē netāļu no Smiltenes. Āpsis ir sastopams viscaur Latvijā un tikai ļoti beeži apdzīvotos apvidos tas ir izzudis. Pēc kaŗa tas no jauna leelakos apmēros ir izplatījees. Breedis (sasneedz 30 podu smagumu un 290 cm leelu augstumu) agrak mājaja visos leelajos mežos. 1752. gadā breežu starpā izplatījās sērga, kuŗai par upuri krita šo stalto kustoņu leelakā daļa un tikai pamazam to skaits atkal peeauga. Pirms kaŗa Latvijā nebija neveena apriņķa, kuŗā nebūtu sastopami šee mūsu mežu staltakee eemītneeki. Ap 1900. gadu breežu skaits Kurzemē tika aprēķinats uz 1000, Vidzemē uz 1600—1800 un arī Latgalē tas būs bijis apm. 1500 leels. Tādā kārtā toreiz Latvijā rēķināja apm. 4000 breežus. Tagad šo kustoņu skaits ir stipri pamazinajees, jo 1905. gadā un kaŗa laikā tee daudzos apvidos bez saudzešanas iznīcināti. Visbeežak breeži tagad ir sastopami Vidzemes austrumos un Latgales zeemeļos. Meža cūka (līdz 200 kg smaguma un 180 cm

Eevainots breedis.

gaŗuma) Latvijā bija izzuduse jau kopš vidus laikeem, kaut gan vēl XVII. gadu simtenī ta veetām bija sastopama. Turpretim vidus laikos kad Latvijā vēl auga milzīgi ozolu meži, šis kustoņis bija sastopams ļoti leelā skaitā. Tā, peemēram, XIV. gadu simtenī aiz Lubanes pils bija apdzīvota veeta, kuŗu sauca par Visagals, aiz kuŗas sākās milzīgi ozolu mezeem apauguši purvi, kuŗos dzīvoja tūkstošeem meža cūku. Pēdejos gadu simteņos Latvijā ir nošautas dažas atsevišķas meža cūkas, bet tās pee mums bija eeklīdušas no Leetavas. Kaŗa laikā, kad eedzīvotaju milzīgais vairakums bija atstājis plašus Kurzemes apvidus, šis meža zvērs leelakeem bareem ir eeceļojis Kurzemē un tagad tur ir sastopams leelā skaitā. 1921. gadā ari Rīgas apriņķī ir parādījušās meža cūkas. Šee kustoņi noposta apstrādatos laukus un tā izdara leelus zaudjumus, kalab tos nesaudzīgi izskauž. Tagad meža cūkas sastopamas Polijā, Leetavā, Latvijā, Kaukazijā un dažos Kreevijas apvidos. Stirnas

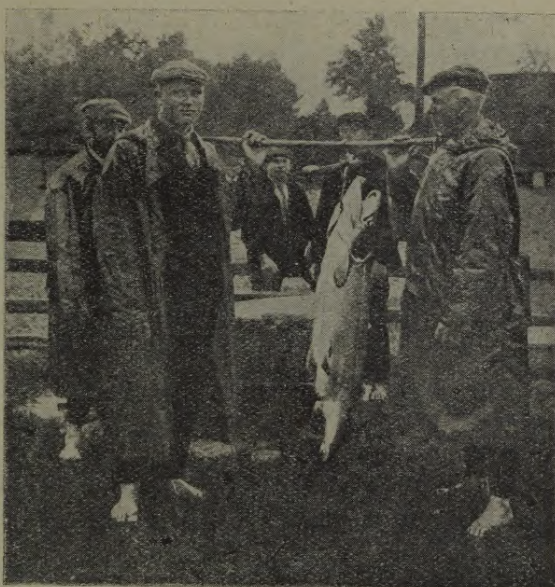
Meža cūka.

Latvijāe sot eeceļojušas tikai XVIII. g. s. no deenvideem un pagājušā gadu simtenī tās bijušas retak sastopamas, turpretim tagad stirnas atrodamas visos leelajos mežos un daudzkārt tās redzamas ari tāļu no mezeem atklātā laukā (Dobeles apr.). Stirnu skaits ir ļoti leels, jo, peem., Dundagas mežos stirnu skaitu 1908. aprēķināja uz 1500. Preekulē pirms kaŗa veenās medibās nošautas 32 stirnas u. t. t. Bez šeit

mineteem zīditaju kustoņeem Latvijā vēl ir atrodamas lapsas (ari polarlapsas), skudru lācis, ezis, kurmis, ūdenscirksnis, cauna, seskis, sermulits, žebeekste, dupurs, ūdris, vāvere, spārnainā vāvere, pelekais un baltais zaķis, daudzas sīkspārņu, žurku un peļu pasugas. Jūŗā dzīvo roņi, jūŗas cūkas (*Tümmeler*) un delfini.

Tāpat kā apstrādatee lauki iznīcinājuši staltos mežus, tāpat līdz ar leelo mežu nozušanu izzūd ari mežu leelakee kustoņi un zvēri. Galvenā kārtā uzglabājušees sikee kustoņi, kuŗi sava neleelā auguma dēļ veeglaki var noslēptees no medneeka. Latvijā vēl veenmēr ir 16 zīditaju kustoņu ģimenes ar 60 sugam, bet puse no viseem šeeem zīditaju kustoņeem ir mazaka par mūsu mājas žurku. Talab ari medneecibai pee mums nevar

peekrist saimnieciska nozīme Veenigi Maleenas - Latgales milzigos mežos medniecibai peekrīt leelaka loma un ari veetām jūras peekrastē, sevišķi Roņu salā, roņu medibam ir leelaka nozīme saimnieciskā ziņā. Daudzām inzektu, rāpuļu, abineeku pasugam ir nozīme tikai tiktāju, cik tee kaitīgi vaj derīgi zemkopim. Latvijā atzīmetas apm. 300 putnu pasugas, tomēr no visas faunas visvarīgākā loma saimnieciskā dzīvēpeekrīt zivim, un pēdejo starpā jūras zivim. Renģes, mencas (dorši) un plekstes (butes) ir plašos apmēros leetots pārtikas līdzeklis, kuņa eegūšana nodarbina vairakus tūkstošus cilveku. Ari zveja upēs un ezeros ir svariga nodarbošanās nozare.

Laša svēršana.

Kustoņu valstī vēl leelakā mērā nekā augu valstī redzams cilveka eespaids, jo tagad laukos un pļavās visuzkrītošakee kustoņi ir internacionalee mājlopi, bet mežu un lauku agrakee apdzīvotaji veenmēr vairak nozūd.

Renģes.

Literatura pirmajām trim nodaļam: K. Kupffer „Baltische Landeskunde“. A. Needra, „Latvju Tauta“. VI. grām, 1. burtnica (Fiziskā ģeografija). Jelgavā 1893. g. K. Bormans, „Zeme“, Cēsis. 1917. „Latvešu Konverzācijas vārdnīca“. Ноу, Handbuch der Klimatologie, Körpern Klimalehre, 1899. Статистический сборник Министерства Путей сообщения (1909. un 1911. gadu izdevums par ūdens ceļeem). Rücker, Generalkarte v. Est-, Liv- u. Kurland, 1914. M. Siliņa Latvijas zemes kartes 1911. g. izdev. Bienenstamm, Geographischer Abriss. Riga 1826., Possart, Statistik und Geographie d. Gouv. Kurland. 1843, Rathlef, Skizze der orographischen und hydrographischen Verhältnisse Liv-, Est- und Kurlands, 1852. u. c. K. v. Lövvis of Menar un Dr. F. Bieneman, Führer durch die Livländische Schweiz sowie Wenden und Wolmar. A. Melnalksnis. Dzimtā zeme (Dzimentenes apraksti) 1921. K. Grevé, Säugetiere Kur-, Liv-, Estlands 1909. Dr. F. Mager Kurland. Eine allgemeine Siedelungs-, Verkehrs- und Wirtschaftsgeographie. Hamburg, 1920. Latvijas statistiskā gada grāmata 1920. g.

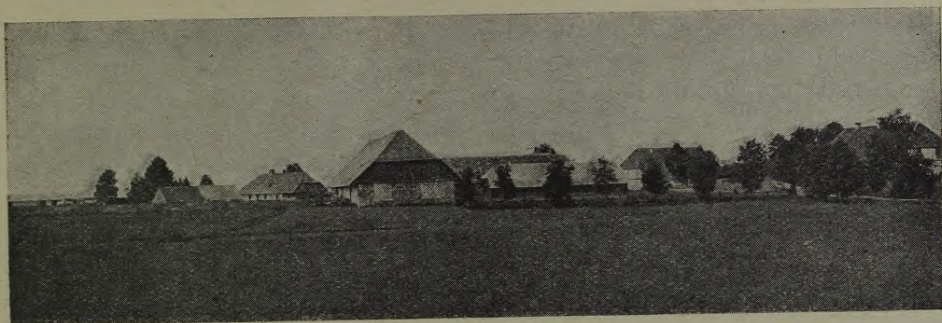
IV

Politiskā ģeografija

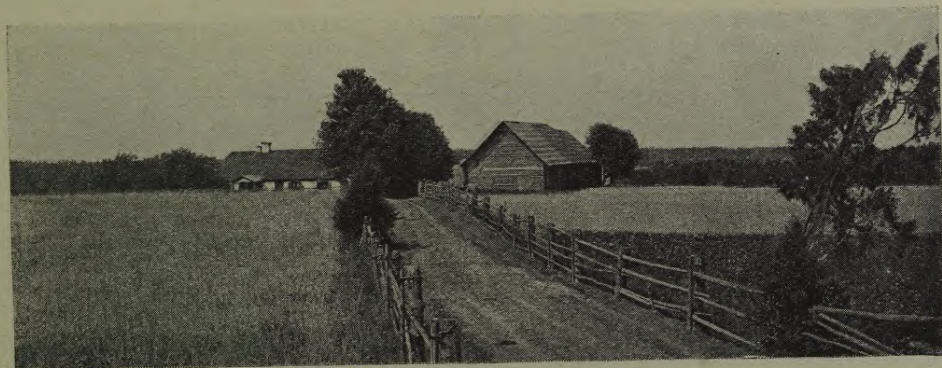
Administratīvā ziņā Latvija sadalas četros apgabalos: Vidzemē, Kurzemē, Zemgalē un Latgalē. Vidzeme savukārt sadalas četros apriņķos, Kurzeme — peecos, Zemgale — peecos un Latgale — trijos. Visa Latvija tādā kārtā sadalas 17 apriņķos. Atsevišķo apriņķu platība un apdzīvoto veetu skaits ir sekošs:

Apgabali un apriņķi	Platība kkm	Pils. un meestu skaits	Ceemu skaits	Muižu, māju un pārejo apdzīv. veetu skaits.	Apdzīv. veetu kopskaits.	Uz 100 apdzīvotām veetām nāk kkm	Eedzīvotāju sk. uz 1 apdzīvotu veetu
Rīgas apr.	6,223,3	9	52	9,208	9,269	67	8,3
Cēsu	5,637,5	3	37	9,659	9,699	58	10,4
Valmeeras	4,937,6	7	7	5,535	5,549	89	15,5
Valkas	6,016,2	6	15	7,636	7,657	78	12,4
Vidzeme	22,814,5	25	111	32,038	32,174	70	11,2
Leepajas apr.	2,072,8	5	82	5,017	5,104	42	8,4
Aizputes	2,513,3	3	1	3,355	3,359	74	11,3
Kuldīgas	3,272,1	2	9	4,148	4,159	78	10,4
Ventspils	3,136,8	2	96	3,443	3,541	88	9,5
Talsu	3,213,5	4	49	4,388	4,441	72	9,6
Kurzeme	14,208,5	16	237	20,351	20,604	68	9,7
Tukuma	2,280,9	2	4	3,134	3,140	72	9,6
Jelgavas	2,882,2	2	1	5,267	5,270	54	8,4
Bauskas	2,245,3	5	—	3,383	3,388	61	9,7
Jaunjelgavas	3,487,1	3	—	5,309	5,312	65	6,5
Ilukstes	2,282,6	8	10	3,810	3,828	58	10,5
Zemgale	13,178,1	20	15	20,903	20,938	61	8,7
Daugavpils	4,810,2	9	1,659	6,678	8,346	57	17,0
Rezeknes	4,232,3	7	1,092	6,804	7,903	53	15,4
Ludzas	6,547,8	9	1,530	8,711	10,250	63	16,3
Latgale	15,590,3	25	4,281	22,193	26,499	58	16,2
Latvija	65,791,4	86	4,644	95,485	100,215	65	11,7

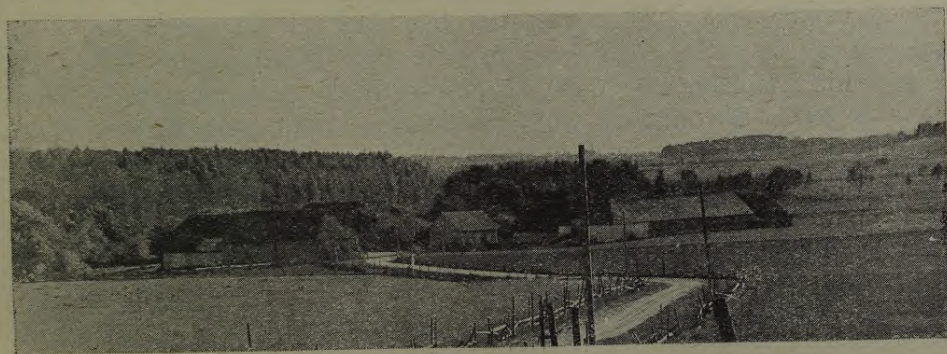
Kurzemes apriņķi tādā kārtā ir 2—3 reizes mazaki par Vidzemes un Latgales apriņķiem. Ar to arī izskaidrojās, ka Latgales 3 apriņķi ir tikpat leeli kā Dobeles, Bauskas, Tukuma, Aizputes un Grobiņas

Latvešu zemneku māja (Zemgale).

Latvešu zemneku māja (Kurzeme).

Latvešu zemneku māja (Jaunjelgavas apriņķis).

apriņķi kopā ņemti, un Vidzemes 4 apriņķi ir leelaki par visu Kurzemi, bez Ilukstes un Jaunjelgavas apriņķeem. Protams, ka līdz ar apriņķu neveenado leelumū, arī eedzīvotāju skaits apriņķos nav veenads. Tā Daugavpils apriņķi uz laukeem bija pirms kara gandrīz 170,000 eedzīvotāju un pārejos Latgales apriņķos ap 150,000 un Vidzemes apriņķos vairak nekā 100,000, bet Kurzemē arī pirms kara bija apriņķi ar mazak nekā 50,000 eedzīvotājeem (Tukuma, Bauskas, Ventspils). Vecās apriņķu robežas arī nav peemērotas tagadejeem satiksmes līdzekļeem, kalab Satversmes Supulce jau izstrādajuse apriņķu pārdališanas projektu.

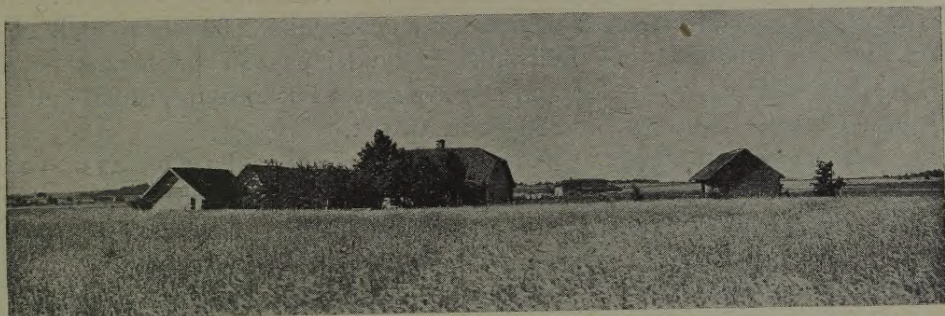
Sīkakās pašvaldības un administratīvās veenības pee mums ir pagasti.*)

	Pagastu skaits	Pagastā samērs	
		leelums kv. kilom.	eedzīvotāju skaits
Kurzemē	231	117,0	[1,517,4
Vidzemē	225	100,3	1,523
Latgalē	54	253,6	6.962
Kopā	510	124,1	2.096

Latgalē vēl ir novadi (*seļsk. obščestvo*), kuři platības ziņā līdzinas pagasteem. Tādu lauku sabeedribu Latgalē ir 230 un caurmērā katra ir 60 kv. kilometrus leela, ar 2250 eedzīvotājeem. Bez tam Vidzemes latveešu daļā ir vēl 64 draudzes, kuņas izpildija dažas pašvaldības eestāžu funkcijas.

Pagasti sava leeluma ziņā ir visai neveenadi. Visleelakee ir Latgales pagasti, kur, peemēram, Višgorodas pagastā ir vairak nekā 20,000 eedzīvotāju, Bolvu pag. ir 15,000 eedzīvotāju un Baltinovas, Michailovas, Ušvoldes, Preiļu, Maļinovkas, Tolgovas, Rozenmuižas, Liksnas un Kapiņu pagastos ir vairak nekā 10,000 eedzīvotāju. Kurzemē 1920. g. visleelakais eedzīvotāju skaits bija Dundagas pagastā — 7988 eedzīvotāji un vairak nekā 3000 eedzīvotāji bija tikai 11 Kurzemes un Zemgales pagastos. Šee leelakee pagasti pēc Dundagas ir — Ezere ar 6428 eedz., Rucava — 5580, Nice — 5120, Sarkanmuiža — 5040, Pope — 4375, Skrunda — 4016, Ārlava — 3710, Alšvanga — 3643, Lutriņi — 3305 un Kursiši — 3111. Visos pārejos Kurzemes un Zemgales pagastos ir mazak nekā 3000 eedzīvotāju, pee kam pagastu leelakā daļā eedzīvotāju skaits svārstas starp 1000 un 2000. Vidzemē eelakee pagasti ir Jaun-Peebalga (4887 eedz.), Vec-Peebalga (4497) un Lubane (4170). Bez tam vairak nekā 3000 eedzīvotāju vēl ir sekošos

*) Pagastu skaits pēc stāvokļa 1920. g. 1. jūlijā un eedzīvotāju skaits 14. jūnijā 1920. g. Pirms kara katrā Kurzemes pagastā caurmērā bija 2578 eedzīvotāji Vidzemē — 2384 un Latgalē — 10,350, bet visā Latvijā — 3292.

Latvešu zemneeku māja (Durbe).

Latvešu zemneeku māja (Nīce).

Latvešu zemneeku māja (Kurzeme).

pagastos: Adažu, Pils-Raunas, Ramkas, Pāles, Rencenu un Valtenbergas. Turpretim Latgalē ir tikai 3 pagasti ar mazāk nekā 3000 eedzīvotājiem, Vidzemē un Kurzemē tanī pašā laikā ir daudzi pagasti ar mazāk nekā 500 eedzīvotājiem, kā, piemēram, Dures pagasts Tukuma apr. ar 251 eedz., Briņģu pagasts Cēsu apr. ar 282 eedz. u. t. t.

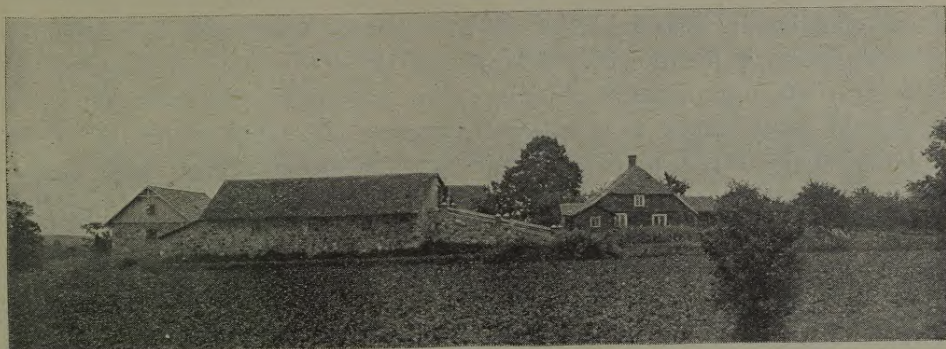
Latvijā parasti izšķir septiņas dažāda veida apdzīvotas veetas: 1) pilsētas, 2) meestus (*Flecken, Hakelwerk*) 3) ceemus un sādžas (*Dorf*), 4) muižas, 5) pus jeb blakus muižas, 6) zemneeku mājas un 7) mazmājas, zaldatu mājas un citas apdzīvotas veetas ar neleelu zemes platību.

Apdzīvoto veetu leelākā daļa Latvijā ir zemneeku mājas un muižas, jo Latveši Kurzemē un Vidzemē jau kopš viduslaikiem dzīvo atsevišķi stāvošās zemneeku mājās. Latvešu lauku māju leelākā daļa ir reti celta pēc noteikta eepreekš izstrādāta plana. Ēkas pa leelakai daļai ir celtas pēc vajadzības veena pēc otras un talab zemneeku mājas nevar uzrādīt zinamu noteiktu planu. Dzīvojamā ēka parasti atrodas augstākā un sausākā veetā. Dzīvojamās ēkas veenā pusē mēdz atrastes augļu dārzs, bet otrā pusē sēta, kuŗu eeslēdz klētis, vairakas kūtis, staļi un vāguzis. No dzīvojamās ēkas tāļak atstāti atrodas rija un pirts.

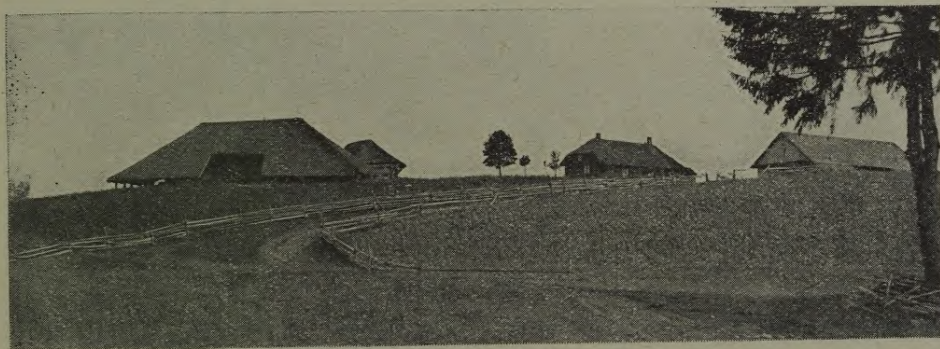
Muižas tāpat tikai ļoti retos gadījumos ir celtas pēc eepreekš izstrādāta plana. Pēc vajadzības un vadotees no acumirkļigeem apstākļeem ir celtas dažādās saimnecības ēkas. Apstrādātās zemes daudzumam peeaugot ir celtas jaunas saimnecības ēkas un talab leelās muižās ir ļoti daudzas saimnecības ēkas. Beeži bez dzīvojamās ēkas, kuŗai daudzkārt ir pils izskats, ir desmit un vairak staļu gan kungu zirgeem, gan darba zirgeem, kumeļeem, govīm, teļeem, kalpu zirgeem, cūkam u. t. t. Blakus staļeem atrodas daudzas klētis un dzīvojamās ēkas gan pārvaldneekam, uzraugeeīm, strādneekeem un amatneekeem, jo katrā leelākā muižā atrodas vismaz kaleja un galdneeka darbnica. Bez tam pee muižas atrodas dažādi rūpneciski uzņēmumi, kā brūži, spirta dedzinatava, moderneeciba, dzirnavas u. c. Muižas tuvumā parasti vēl atrodas ārsta dzīvojamā māja, apteeka un krogs. Talab muižas parasti sastāda eevērojamu apdzīvotu veetu ar daudzām dzīvojamām un saimnecības ēkam un ar vairakeem simteem eedzīvotājiem. Pēc agrarās reformas izvešanas muižu apdzīvotāju skaits ir vēl leelākā mērā peeaudzis, jo dažādās muižu ēkās ir apmetušeēs uz dzīvi bezzemneeki, kuŗeem ir peešķirta zeme, bet kuŗi vēl nav paspējuši uzcelt savas saimnecības ēkas.

Pusmuižas pa leelakai daļai ir celtas jaunākā laikā un talab tās ir celtas pēc eepreekš izstrādāta plana noveetojot saimnecības ēkas ap četrstūraino sētu.

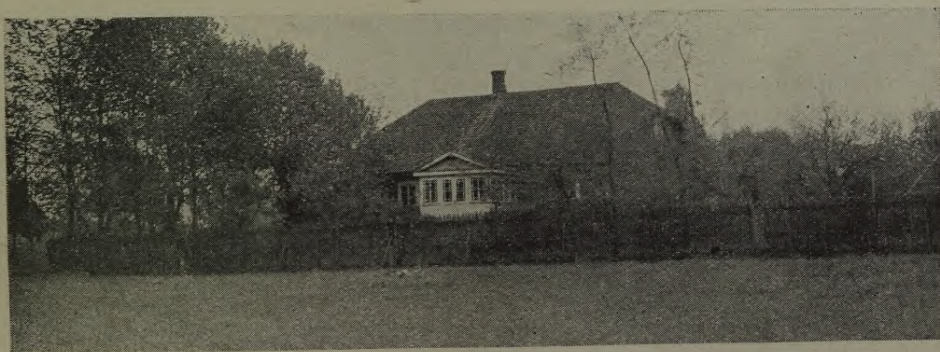
Mazmājas ir sastopamas daudzos Latvijas apvidos, bet it sevišķi Kurzemē, kur XIX. g. s., bet it sevišķi min. gadusimteņa vidū ir parceletas

Latvešu zemneeku māja (Vidzeme).

Latvešu zemneeku māja (Nītaure).

Latvešu zemneeku māja (Smiltene).

vairakas muižas (1—10 hekt.) un uz šiem neleelajiem zemes gabaleem noņemti izkalpojuši zaldati. Tā kā katras atsevišķās saimniecības zemes platība ir ļoti neleela, tad zaldatu mājas ir saceltas tuvu veena pee otras un, nereti, atstāj neleela ceema eespaidu. Ari vairaki muižu īpašneeki savā laikā ir pārdevuši saveem kalpeem neleelus zemes gabalus (1—5 hekt.), tādā kārtā radidami mazsaimneekus, kuři izpilda ari muižas strādneeku veetu. Tā, peem., ir izcēlees Pļaviņu ceems Talsu apriņķī, kur gar ceļu ir saceltas 58 mazmājas.

Veca mežsargu māja Kurzemē.

Ceemi un sādžas šī vārda parastā nozīmē Latvijā ir sastopamas veenigi jūrmalā, jūras tuvumā, it sevišķi apvidos, kuřos agrak ir dzīvojuši libeeši un Latgalē. Zvejneekus kopdarbiba jūrā ir peespeeduse celt savus mājokļus tuvaki veenu pee otra. un talab Lecpajas, Ventspils un Talsu apriņķos jūras tuvumā ir sastopams prāvs skaits ceemu. Latgalē zemneeki līdz šī gadu simteņa sākumam viscaur dzīvoja ceemos. Pirmās atsevišķi stāvošās saimniecības Latgalē cēla Kurzemes un Vidzemes izceļotaji, kuři Latgalē nodibinaja savas fermas (*folwerkus*). Tikai kopš 1905. gada sākās plašakos apmēros latgaleešu sādžu izdališanās veensētās, bet tagad tur veensētu skaits jau ir ļoti leels. Turpretim Kurzemē un Vidzemē ceemi ir visai reta parādiba, pee kam ar vārdu

„ceems“ pee mums beeži apzīmē ari tādas apdzīvotas veetas, kur tuvu veena pee otras uzceltas 3—4 lauku mājas, kamēr Latgalē parastajos ceemos gar veenu eelu (ceļu) tuvu veena pee otras saceltas vairakas desmitas zemkopju mājas.

Upmaļu ceems pee Bārtas.

Meesti atšķiras no ceemeem ar to, ka meestos eedzīvotaju vairakums nenodarbojas ar zemkopību vaj zveju, bet gan ar tirdzniecību un amatniecību. Kamēr ceemi sastādas no tuvu veena pee otra celteem zemkopju mājokļeem, tikmēr meesti ir neleelas pilsētneeku nometnes.

Ceems Latgalē.

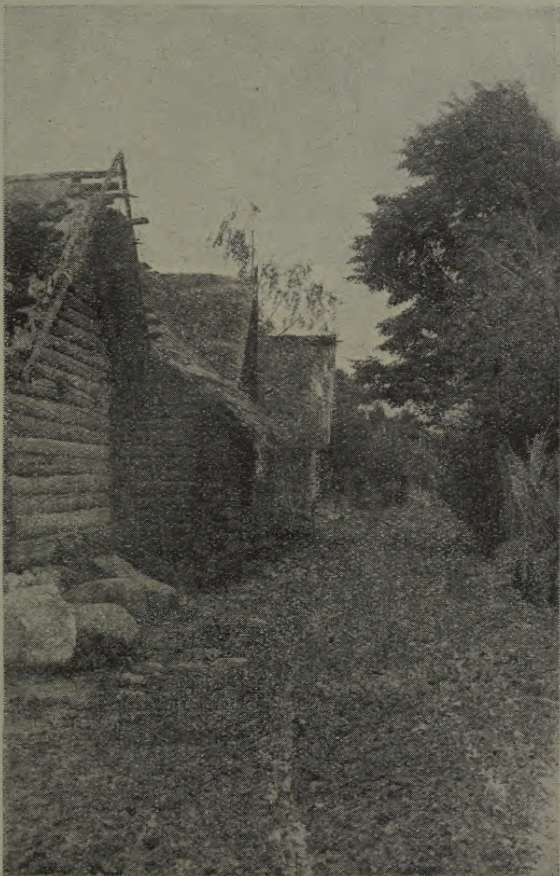
Tā tad ceemus no meesteem neatšķir dzīvojamo ēku daudzums un eedzīvotāju skaits, bet gan saimnieciskais uzdevums, kuŗu tee izpilda. Nereti ceemi izvēršas par meesteem (kreeviski *torgovoe selo*) un pilsētām (Ainaži, Mežragaceems) un pee mums dažkārt meestu nosaukumam peeveenots vārdiņš ceems (Lejasceems, Āžuceems). Pilsētas parasti atšķiras no meesteem ar to, ka tās ir leelakas, ka tur dzīvo leelaks cilveku daudzums un ka tām ir pilsētu pašvaldības eestādes. Ari meesteem var būt savas pašvaldības eestādes, bet tās atšķiras no pilsētu pašvaldības eestādem ar leelaku veenkāršību. Tomēr pēc šim

Ceems Latgalē.

juridiskām eezīmēm ir visai grūti vilkt robežu starp meestu un pilsētu, jo pee mums bija meesti ar vairak nekā 10,000 eedzīvotajeem (Grīva, Krāslava) un pilsētas ar nepilneem 1500 eedzīvotajeem (Piltene, Grobiņa). Statistika par pilsētu uzskata katru apdzīvoto veetu ar vairak nekā 2000 eedzīvotajeem. Ari ar saimnieciskām eezīmēm šāds norobežojums saskan, jo katru apdzīvoto veetu ar vairak nekā 2000 eedzīvotajeem leelakā mērā apdzīvo arī tirgotaji un amatneeki, un talab tai arī saimnieciskā ziņā ir pilsētas raksturs. Meesti ir visas tās apdzīvotās veetas, kur tuvu veena pee otras ir uzeltas dzīvojamās ēkas (tāpat kā pilsētās), kur eedzīvotāju vairakums nodarbojas ar tirdzneecību, amatneecību un citeem pilsētneeku nodarbošanās vcideem, bet ne ar zemkopību un zveju, un kur tomēr ir mazak nekā 2000 eedzīvotāju, neskatotees uz to, vaj šo apdzīvoto veetu eemītneekem ir savas pašvaldības teesības vaj nav.

Pee mums, Latvijā, apdzīvoto veetu milzīgais vairakums ir atsevišķas mājas un muižas, jo starp vairak nekā 100,000 mūsu dzimtenes apdzīvotām veetam pirms kaŗa bija tikai 42 pilsētas ar vairak nekā 2000 eedzīvotajeem un meestu ari bija apmēram tikpat daudz. Turpretim daudzos Vakar-Eiropas un Kreevijas apvidos eedzīvotaju vairakums dzīvo ceemos un meestos. Latvijā iznāk mazak nekā 1 kvadratkilometrs zemes uz 1 apdzīvoto veetu. Kurskas guberņā, turpretim, iznāk 6,2 kvadratkilometri uz veenu apdzīvotu veetu, Mogiļevas — 5, Donas apgabālā un šī apgabala Saļskas apriņķī pat 780 kvadratkilometri, pee kam katrā apdzīvotā veetā caurmērā dzīvo vairak nekā 4000 cilveki, kamēr pee mums tikai nepilni 12. Vismazakais „dvēseļu“ skaits caurmērā katrā apdzīvotā veetā ir Zemgalē, kas izskaidrojams ar kaŗa eespaidu. Tā Jaunjelgavas apriņķī katrā apdzīvotā veetā caurmērā dzīvo tikai 6,5 cilveki, Rigas apriņķī — 8,3, Leepajas — 8,4. Kurzemē visleelākais caurmēra eedzīvotaju skaits uz veenu apdzīvotu veetu ir Aizputes (11,3), Kuldīgas (10,4) un Ilukstes (10,5) apriņķos. Vidzemē šis skaits sasneedz Valkas apriņķī 12,4 un Valmeeras apriņķī 15,5. Latgalē katrā apdzīvotā veetā dzīvo caurmērā 16,2 cilveki, kas izskaidrojams ar ceemu eespaidu.

Eela kreevu ceemā Latgalē.

Mūsu pilsētas izcēlušās visdaŗadakos laikos un tāpat ari daŗadi apstākļi sekmejuši to izcelšanos. Pilsētu leelā daļa radusēs jau vidus laikos. Jau pirms vācu krustnešu atnākšanas pee seno latveešu pilim bija izcēlušās pilsētas. Apceetinatās pils tuvumā, pee tās sētas, uz ko jau aizrāda pilsētas tīri latviskais nosaukums, beeži atradās prāvaks

skaitis dzīvojamo ēku, kuŗās uzturējās virsaišu pavadonība, kareivji un ļaudis, kuŗi gan nodarbojās ar zemkopību, gan ar amatniecību (kaleji, sedlineeki u. c.). Tādas pilsētas bija pee Mežotnes, Tervetenes, Dobeles,

Apdzīvota tranšeja Kurzemē.

Sidrabenēs, Kokneses u. c. pilim.**) Ari vidus laikos, pēc ordeņa varas nostiprināšanās, meestu un pilsētu leelakā daļa izcēlās tādā pat kārtā. Pee pilim, kuŗas bija ari administratīvās pārvaldes centri, apmetās amatneeki un tirgotaji, un ja šādi ļaudis pee kādas pils bija saradušees leelakā skaitā, tad izcēlās meests un vēlāk pilsētiņa. Vidus laikos tikai trīs mūsu pilsētas — Rīga, Leepaja un Valka — ir izcēlušās kā

pilsoņu nometnes, kuŗas neslēpās stipro piļu aizvējā. Tomēr Latvijā ir tikai astoņas pilsētas, kuŗas dabujušas pilsētas teesibas pirms 1500. gada un līdz šim nepārtraukti pastāvejušas. Šīs pilsētas ir Aizpute, Kuldīga, Limbaži, Piltene, Rīga, Valmeera, Ventspils un Cēsis. 9 pilsētas izcēlušās līdz 1700. gadam. 18. gadu simtenī pilsētas teesibas dabujušas 2 pilsētas (Sloka un Tukums), bet visas pārējās pilsētas un meesti radušees tikai 19. un pat 20. gadu simteņos. 1555. gadā, kad ordeņa valsts vēl atradās pilnos zeedos, latveešu apdzīvotā zemē bija tikai 21 pilsēta vaj meests. Kāds no vecakeem autoreem saka,**) ka toreiz bijušas sekošas pilsētas: Rīga, Limbaži, Rauna, Smiltene, Dzērbene, Peebalga, Cesvaine, Gulbene, Aluksne, Koknese, Straupe, Pil-

Apdzīvota tranšeja Kurzemē.

*) J. Krodznieks „Iz Baltijas vēstures“ I. 38. un 43. lpp.

**) Casparis von Ceumern Theatridium Livonicum. Rīga, 1690.

tene, Aizpute, Cēsis, Valmeera, Trikate, Rujene, Sigulda, Kuldīga, Ventspils un Bauska. Bet šo pilsētiņu leelakā daļa izpostīta nākošo gadusimteņu kaņos un pēc Zeemeļu kaņa bija no zemes virsas nozudušas Rauna, Smiltene, Dzērbene, Peebalga, Cesvaine, Gulbene, Aluksne, Koknese, Straupe, Trikate, Rujene un Sigulda. Daudzas no šīm pilsētām nekad nav atjaunojušās, kamēr citas (Smiltene, Rujene, Aluksne) pēdejos gadusdesmitos pirms pasaules kaņa vecajās veetās radās pilnīgi no jauna. Pirms kaņa Latvijā bija 85 pilsētas un meesti, no kuņem 65 izcēlušees pēdejos simts gados.

Ārkārtīgi dzīvā meestu un pilsētu rašanās pēdejos 50 gados izskaidrojama diveem apstākļem. Vispirms, dzimtbūšanai pastāvot, zemneekem bija aizleegts atstāt savu pagastu, un talab tee nevarēja apmestees uz dzīvi pilsētās un meestos, un pēdejos talab nevarēja peeaugt eedzīvotaju skaits un ari jauni meesti nevarēja izceltees. Kur 19. gadu simteņa sākumā dibinājušees meesti, tur pirmee eemītneeki bija ebreji, kā peemēram Sasmakā. Tikai 19. gadu simteņa otrā pusē, kad zemneeki eeguva pārveetošanās brīvību, apstākļi grozijās un ļaudis pēc patikas vareja apmestees, kur tas teem šķīta izdevigaki. Otrkārt, saimneeciskais uzplaukums, bet it sevišķi satiksmes līdzekļu attīstība, radija veselu virkni jaunu meestu un pilsētu. Kamēr vidus laikos pilsētu dibinašanos noteica galvenā kārtā strateģiski apstākļi (pils aizsardzība), tikmēr jaunradušos pilsētu un meestu dibinašanu un attīstību noteica tīri saimneeciski apstākļi. Jaunakā laikā pilsētas un meesti izcēlušees: 1) kā preču izmaiņas punkti, a) pee dzelzsceļu stacijām, b) jūrmalā, c) pee vairaku eevērojamu leelceļu krustošanās veetām un d) kuņojamām upem; 2) kā rūpneecības centri; 3) kā peldu un vasarniču veetas un 4) kā administratīvās pārvaldes eestāžu sēdekļi.

Var teikt, ka tāpat kā agrak pee pilim izcēlās meesti, tā tee pirms kaņa radās pee dzelzsceļu stacijām. Dzelzsceļu staciju tuvumā dibināti, vaj ari jau agrak dibināti, bet sleežu ceļu atdzīvīnāti ir Vec-Auce, Preekule, Strenči, Rujene, Krustpils, Eecava, Aluksne, Gulbene, Smiltene, Birži u. c. Pee jūras kā ostas vaj ari kā kuņu būvešanas veetas ir radušās Pavilosta, Ainaži, Salacgrīva, Roja u. c. Pee svarigaku ceļu krustošanās veetām Āžu ceems, Saldus, Nitaure u. c. Upju radīto ceļu dēļ Jaunjelgava, Jēkabmeests un pa daļai ari Sloka. Rūpneecības eestāžu dēļ radusēs Ligate, Livani un pa daļai ari Bolderāja un Milgrāvis, kaut gan pēdejo attīstību sekmē ari Daugava. Kā peldu un vasarniču veetas radušās Rīgas Jūrmala, Sigulda, Ogre, Neibade, Ķēmeri un Baldone. Tikai retos gadījumos administratīvās pārvaldes eestāžu pārveetošana uz veenu vaj otru veetu atstājuse leelaku eespaidu uz meesta attīstību, kā tas, peem., pa daļai ir Saldū, Bīržos un Gulbenē.

Ap 1800. gadu vairak nekā 2000 eedzīvotaji bija tikai Rīgā, Jelgavā un Leepajā. Pavisam kopā šinis 3 pilsētās bija 44,120 eedzīvotaji, bet

visās pārējās pilsētās bija mazāk nekā 2000 eedzīvotāju. Ari pirms nepilnēm 100 gadeem Baltijas latveešu daļā bija tikai 6 pilsētas ar vairāk nekā 2,000 eedzīvotajeem. Tās bija Riga (41,781 eedz.*) — 1819. g.), Jelgava (9,764 — 1816. g.), Leepaja (5852 — 1823. g.), Kuldīga, Bauska un Tukums (2—3000**) — 1823. g.). Turpretim īsi pirms pasaules kaŗa visā Latvijā bija 42 apdzīvotas veetas ar vairāk nekā 2000 eedzīvotajeem un vairāk nekā 40 sīkaki meestiņi, kuŗi tomēr nemitīgi peeauga un mēģināja izvērstees par pilsētiņam. Eedzīvotāju skaita peeaugšana pilsētās redzama no sekošās tabeles:

Eedzīvotāju skaits.¹⁾

	ap 1800. g. ²⁾	1840. g. ³⁾	1863. g. ⁵⁾	1881. g. ⁶⁾	1897. g. ⁶⁾	1914. g. ⁷⁾	1920. g.
Rīga	27,813	59,960	77,467	169,329	282,230	520,000	181,443
Daugavpils	—	11,361	22,825	—	69,975	105,700	28,938
Leepaja	4,506	10,992	9,970	29,611	64,489	94,000	50,311
Jelgava	9,395	20,321	22,735	28,531	35,131	45,700	19,364
Ventspils	1,167	1,873	3,701	5,872	7,127	26,000	8,000
Rīgas Jūrmala . . .	—	—	—	—	12,000	24,100	9,965
Rezekne	—	1,091	3,371	—	10,795	22,800	9,965
Valka	500	870	2,617	4,200	10,922	21,500	—
Grīva	—	—	2,633	—	7,996	12,800	—
Tukums	1,221	2,804	3,398	6,151	7,555	12,600	4,362
Kuldīga	1,276	4,053	4,618	8,072	9,720	11,700	4,815
Krāslava	—	—	—	—	7,825	10,500	3,564
Bolderaja	—	1,381 ⁴⁾	—	—	2,345	10,500	2,040
Bauska	945	2,248	4,021	6,113	6,544	8,300	2,855
Jēkabmeests	1,448	3,316	4,201	5,512	5,175	8,200	3,459
Cēsis	1,035	1,732	2,426	4,269	6,356	7,400	6,315
Jaunjelgava	372	1,279	3,459	5,820	5,829	7,300	1,577
Ludza	—	4,414	3,234	—	5,140	7,100	5,026
Saldus	—	—	261	2,350	3,585	6,000	2,373
Krustpils	—	—	—	—	4,142	5,300	1,862
Valmeera	570	932	1,138	2,508	5,050	5,200	6,848
Talsi	—	2,300	1,485	3,407	4,200	5,100	2,954
Limbaži	600	877	1,134	1,814	2,412	4,700	2,501
Sloka	—	525	2,406	1,360	2,114	4,600	1,974
Aizpute	1,015	2,312	3,150	3,690	3,340	4,200	2,596
Ilukste	—	1,000	2,293	—	3,652	4,100	—
Rujene	—	—	—	—	3,496	4,000	3,406
Livani	—	—	—	—	2,614	3,600	1,888
Smiltene	—	—	—	—	1,484	3,500	2,293
Pavilosta	—	—	—	—	—	3,000	718
Glazmanka	—	—	—	—	2,328	2,700	878
Preiļi	—	—	—	—	2,104	2,400	1,855
Kandava	—	549	—	1,520	1,857	2,300	1,045
Subate	—	500	—	—	2,153	2,300	1,404
Varklaņi	—	—	—	—	1,810	2,100	1,919
Aluksne	—	—	—	—	1,587	2,100	1,977
Ainaži	—	—	—	—	543	2,100	—

*) Минквиць. Лифляндская губернія. (Спб. 1855).

**) Bienenstamm, Geographischer Abriss.

1—7) Skat. peezīmes nākošā lapas pusē.

Eedzīvotāju skaits. ¹⁾

	ap 1800. g. ²⁾	1840. g. ³⁾	1863. g. ⁵⁾	1881. g. ⁶⁾	1897. g. ⁶⁾	1914. g. ⁷⁾	1920. g.
Dagda	—	—	—	—	1,516	2,000	1,142
Dobeles	—	90—100	467	1,083	1,721	2,000	905
Pridruiska	—	—	—	—	—	2,000	509
Sasmaka	—	—	1,423	1,774	1,832	2,000	956
Grobiņa	571	1,167	1,618	1,594	1,490	1,400	1,354
Piltene	335	1,075	1,327	1,380	1,509	1,400	893

Pavisam Latvijā pirms kara bija 22 pilsētas ar pilsētu pašvaldības teesibam, 15 meesti ar sašaurinatām pilsētu pašvaldības teesibam un 43 meesti un apdzīvotas veetas ar meestu raksturu, bet bez pašvaldības teesibam. Latvijā ir 7 ostas (Rīga, Leepaja, Ventspils, Pavilosta, Ainaži, Salacgrīva, Roja) un vairakas jūras tvaikoņu peeturas veetas (Engure, Mērsrags, Neibade u. c.), 9 peldu un vasarniču veetas (Rīgas Jūrmala, Ķemeri, Baldone, Ogre, Sigulda, Neibade, Pabaži, Vec-Āķi, Roja), veens ceetoksnis (Daugavgrīva) veena apceetinata kaŗa spēka noliktava (Daugavpils), vairaki fabriku meesti (Ligate, Bolderaja, Livani, Milgrāvis u. c.) un leels skaits sīku tirdzniecības meestu.

Meesti un pilsētas Latvijā nav veenmērigi izdalīti.*) Ir apgabali, kuŗos tuvu veens pee otra izcēlušees meesti un pilsētas un ir deezgan plaši apgabali, kuŗos nav leelaku apdzīvotu veetu ar pilsētu raksturu. Leela loma pilsētu un meestu izcelšanās vēsturē ir satiksmes ceļeem. Tā uz Daugavas krasteem Latvijas robežās atrodas 15 pilsētas un prāvaki

¹⁾ Kur eedzīvotāju skaita veetā nodrukata strīpiņa (—), tur man nebija peeeta-
mas ziņas par eedzīvotāju skaitu.

²⁾ Kurzemes pilsētas pēc Deršau un Keizerlinga „Beschreibung der Provinz
Kurland“ un Vidzemes — pēc *Minkvica*, Лифляндская губернія (СПБ. 1855). Skaitļi
par Vidzemes pilsētām atteecas uz 1794. gadu.

³⁾ Visām pilsētām skaitļi ņemti no „Статистич. таблицы о состояннн городовъ
Россійской Имперіи“. Санктпетерб. 1842. un Kurzemes meesteem pēc P. Possarta
„Die russischen Ostseeprovinzen, Kurland“. Stuttgart 1843.

⁴⁾ Bolderaja kopā ar Daugavgrīvu.

⁵⁾ Kurzemes pilsētām un meesteem pēc 1863. g. skaitīšanas iznākumeem (Sta-
tistisches Jahrbuch für Kurland. 1863. g. izdev.). Vidzemei un Latgalei pēc Военно-
статистическій сборникъ. Выпускъ IV. 1871 г.

⁶⁾ Pēc 1881. un 1897. gadu tautas skaitīšanu iznākumeem.

⁷⁾ Pēc eekšleetu ministrijas 1913. g. izdarītās anketas, pēc jaunakām tautas
skaitīšanām, kur tādas notikušas īsi pirms kara, pēc „Статистическій Ежегодникъ“
1914. g. izdevuma un Kreevijas Centralās Statistiskās Komitejas izdevuma „Города
Росснн въ 1910 г.“ С.-Петербургъ 1914 г. Skaitļi par Vidzemes meesteem uzskatāmi
kā novecojušees, jo 1914. g. dažos meestos bija vairak eedzīvotāju, nekā šeit uzdots.
Ventspilī ar preekšpilsētām, kuŗas vēl nav pilsētai peeveenotas, pēc citām ziņām
eedzīvotāju skaits tuvojees 30,000.

*) Skat. karti peelikumā.

meesti. Visvairak pilsētu un meestu ir Rīgas, Valmieras, Talsu, Daugavpils un Ilukstes apriņķos. Šinīs 5 apriņķos atrodas leelā puse (46) no visām pilsētām un meestēm. Vispārīgi Kurzeme ir bagātāka pilsētām un meestēm, jo tur, pateicoties ebreju apmešanās tiesībam, meestu izcelšanās bija agrāk iespējama nekā Vidzemē. Vismazāk pilsētu un meestu ir Latvijas vidus daļā (Cēsu un Rīgas apriņķu deenvīdus-austrumu daļās) un Jaunjelgavas-Bauskas apriņķos, kā arī Latgales austrumos (Rezeknes un Ludzas apr.).

Atsevišķos apriņķos atrodas sekošas pilsētas,*) eevērojami meesti un vasarnīču nometnes:

Vidzemē.

Rīgas apriņķī: Rīga, Sloka, Bolderaja, Daugavgrīva, Ķemeri, Ligate, Madleena, Milgrāvis, Vecāķis.	Cēsu apriņķī: Cēsis, Birži, P.-Rauna, Ligrade. Valkas apriņķī: Valka, Aluksne, Lejasceems,	Valmieras apr.; Valmeera, Limbaži, Aināži, Aloja, Maz-Salaca, Matiši, Rujene, Salacgrīva, Strenči.
--	--	---

Zemgalē.

Jelgavas apr.: Jelgava, Dobeles.	Bauskas apr.: Bauska, Baldone, Eecava, Šenberga.	Jaunjelgavas apriņķī: Jaunjelgava, Jēkabmeests, Āži.	Ilukstes apr.: Ilukste, Grīva-Zemgale, Koplava, Skrudalina, Smelina, Subate.
--	--	---	--

Kurzemē.

Talsu apriņķī: Talsi, Engure, Kandava, Mērsragaceems, Roja, Sabile, Sasmaka.	Ventspils apr.: Ventspils, Piltene. Aizputes apr.: Aizpute, Pavilosta, Vaiņode.	Kuldīgas apr.: Kuldīga, Saldus.	Leepajas apr.: Grobiņa, Leepaja, Durbe, Paurupe, Preekule.
---	---	---------------------------------------	---

Latgalē.

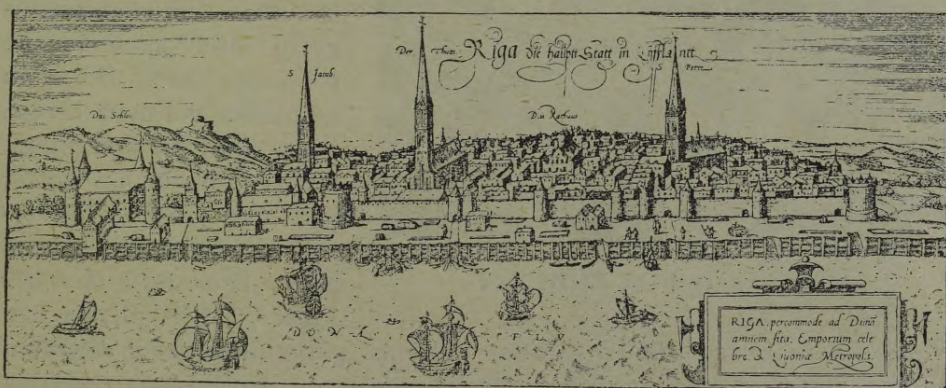
Daugavpils apriņķī: Daugavpils, Dagda, Glazmanka, Pridruiska.	Rezeknes apr.: Rezekne, Varklaņi, Vilaņi.	Ludzes apriņķī: Ludza, Kārsava.
---	--	---------------------------------------

*) Tās apdzīvotās veetas, kuņām ir sava pašvaldība, sarakstā ir pastrīpotas.

A. Vidzeme

Vidzeme eņem Latvijas zeemeļ-austrumu daļu un ir 22,814,5 kkm leela. Zeemeļos to eerobežo Igaunija, deenvidus austrumos Latgale, deenvidos Kurzeme un reetumos Rigas jūras līcis. Vidus laikos ar vārdu Livonija (*Livland*) apzīmeja visu agrako Baltiju (Kurzemes, Vidzemes un Igaunijas guberņas), Latgali un Klaipēdas (Memeles apvidu). Pēc Livonijas valsts sabrukšanas ar vārdu Vidzeme apzīmeja tikai agrako Vidzemes guberņu, t. i. Terbatas, Pernavas, Veravas, Vilandes, Valkas, Cēsu, Valmeeras, Rigas un Sāmu salas apriņķus. 1917. gadā, kad arī Kreevijā pirmo reizi sāka realizēt tautu pašnolemšanās teesības, Vidzemi sadalīja divās daļās: agrakās Vidzemes zeemeļu daļa saveenojās ar agrako Igaunijas guberņu veenā Igaunijas provincē, un latviskā Vidzemes deenvidus daļa kļuva par patstāvīgu apgabalu. Gan vācu okupācijas laikā šo sen gaidīto un dabīgo dalīšanu atcēla, bet līdz ar Latvijas un Igaunijas valstu neatkarības izsludinašanu Vidzeme no jauna sadalījās, jo abas valstis nōdibinājās savu tautu etnografiskās robežās.

Vidzeme sadalas 4 apriņķos: Rigas, Valmeeras, Cēsu un Valkas.

Rīga 1570. gadā.

1. Rigas apriņķis

Rigas apriņķis atrodas Latvijas vidū. To eerobežo Rigas jūras līcis, Valmeeras, Cēsu un Daugavpils apriņķi un Kurzeme (Tukuma, Jelgavas, Bauskas un Jaunjelgavas apr.). Rigas apriņķis ir 6,223,2 kkm leels un ir videji beeži apdzīvots, kaut gan kaŗa notikumi šī apriņķa eedzīvotajeem ir situši visai sāpigas brūces, jo apriņķa deenvidus daļā pasaules kaŗa laikā steepās kaujas linija, un talab Daugavas peekrastes apdzīvotaji stipri ceetuši no kaŗa. Zeme labuma ziņā Rigas apriņķī ir videja. Rigas lidzenumā zeme ir smilšaina un purvaina un talab neaugliga. Augligakee apvidi atrodas apriņķa videjā daļā.

Rīgas apriņķī atrodas 6 pilsētas un meesti ar savu pašvaldību, kuŗu starpā ir Latvijas galvas pilsēta, 1 ceetoksnis un 10 meesti un vasarniču nometnes, 4 valsts muižas, 120 agrakās bruņneeku muižas, 6 patrimonial muižas, 54 pagasti un 22 lut, draudzes (bez Rīgas).

Rīgas apriņķī atrodas mūsu galvas pilsēta **Rīga**. Ta atrodas uz 24°05' gaŗumā un 56°57' platumā un uz Daugavas abeem krasteem 13,3 kilometrus no jūŗas (no Rolanda tēla uz Rātsnama laukuma Eekš-Rīgā līdz bākaī pee Daugavgrīvas) un 6,8 metrus (bruģis pee Petera baznīcas) virs jūŗas līmeņa.

Rīga ir pirmā vācu dibinatā pilsēta Latvijā. Pirmā vācu tirgotāju un garīdzneeku nometne Latvijā atradās pee Iksķīles, augšpus Doles salas, kuŗu jūŗas kuģi nevarēja sasneegt. Talab bīskaps Alberts 1201. gadā eerīkoja Daugavas malā pee Rīdziņas upes (no šīs upes nosaukuma cēlees Rīgas vārds) eetekas Daugavā tirgu.*) No sākuma

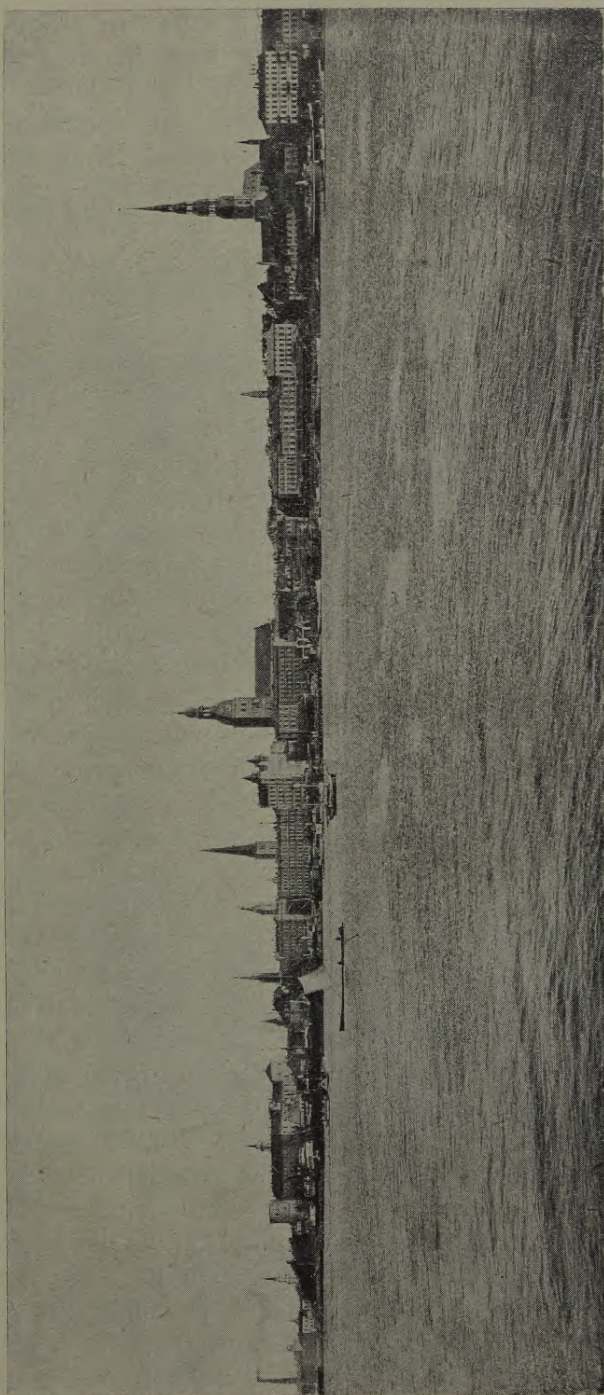

Zāļu vakars Rīgā XVIII. g. s.

tagadejās Rīgas veetā atradās tikai tirgus veeta, kuŗu pārvaldīja bīskapa eecelts eerēdnis. Veeta bija teicami izraudzīta, un talab tur tirgotāji drīz apmetās uz pastāvīgu dzīvi. Bet Rīga kā pilsēta vēl nepastāveja. Pat nosaukums šim tirgum nebija dots, un arī vēlāk, kad Rīga jau bija pārvērtusēs par pilsētu, to sauca par „*de stat tho der Rīghe*“, t. i. pilsēta pee Rīgas upes. Pirmo sākumu Rīgas pilsētas pārvaldībai radīja tirgotāju ģilde. Tirgotāju skaitam un spēkam peeaugot, tee bīskapa eerēdņa eejaukšanos tirgus un ģildes darišanās uzskatīja par neceesāmu traucejumu un 1221. gadā Rīgas tirgus apdzīvotāji, kopā ar lībeešeem un latveešeem, sacēlās pret bīskapu. Cīņas iznākumi nāca par labu Rīgas pilsētai. Bīskaps mitejās būt Rīgas tirgus īpašneeks, zeme pārgāja tirgotāju privatīpašumā, tirgus veenīgais pārvaldneeks kļuva ģilde un bīskapa eerēdņa veetā teesu sāka spreest pašu pilsoņu eevēleti teesneši. Pilsēta kļuva neatkarīga teesas leetās, pārzināja ceļus un ostu, naudas kalšanu, mērus un svarus, eeguva teesību slēgt politiskus līgumus, peeteikt kaŗu un slēgt meeru. Pirmajā laikā Rīgā no-

*) No vācu vēsturem lasītājs beeži eegūst eespaidu, ka Rīgas pilsētu isā laikā uzcēluši vāceesi. Tā nebūt nebija. Bez tam pēc J. Krodzneeka pamatotām domām tagadejās Rīgas veetā jau pirms vācu atnākšanas atradees lībeešu ceems.

dibinājās demokrātiska satversme. Visu pilsoņu sapulce bija augstākā eestāde pilsētā, kuŗa vēleja teesnešus un rāti, bet par pilsoņeem uzņēma visus, kuŗi apmetās pilsētā uz dzīvi un apņēmas maksat uzņemšanas naudu. Talab Rīgas pilsoņos toreiz uzņēma arī daudzus libeešus, latveešus, igauņus un kreevus.*) Pilsētneeku skaitam peeaugot, Rīga drīz bija eevērojama ne tikai kā saimneecisks spēks, bet arī kā militara vara. Katrs amatneeks un tirgotajs tanīs nemeerīgajos laikos prata leetot zobenu un šķēpu tikpat labi, kā savus amatarikus. Tirgotaji nekad neatstāja pilsētu bez eeročeem. 13. gadu simteņa sākumā Rīga bija Livonijas viseevērojamākais bruņotais spēks. 1285. gadā Rīga eestājās Hanzas sabeedribā. Baltijā tanī laikā jau sacensās ordens un biskaps dēļ noteicošās varas un virskundzības. Bet blakus ordeņam un biskapam izauga tre-

Rīga.

*) A. v. Bulmeringk. Die Verfassung der Stadt Riga. Leipzig 1898. S. 52.

šais spēks — Rīgas pilsonība. Drīz arī Rīgu eerāva bīskapu un ordeņa savstarpejās ķildās, pēc kam kā veens, tā otrs griebeja dabūt Rīgu zem savas varas, lai tā savā labā varetu izleietot Rīgas bruņoto spēku un lai varetu sev nodokļu veidā peesavinātees daļu no Rīgas tirgotāju bagātās peļņas. Kopš 1297. gada Rīga atradās atklātā cīņā ar ordeni, un 1330. gadā ordeņa kaŗa pulki eeņēma Rīgu un pilsētai vajadzēja atzīt ordeņa un arķibīskapa virskundzību, un tanī pašā gadā tika likts pamats ordeņa pilij, tanī veetā, kur tagad atrodas Rīgas pils. Bet cīņa ar to neizbeidzās 1484. gadā ridzīneeki nopostīja ordeņa pili pēc Rīgas, bet kaujā pēc Ādažeem tos 1491. gadā sakāva Valters Pletenbergs. Bet jau 13. gadu simteņa beigās bija notikušas eevērojamas pārgrozības pilsētas eekšējā eekārtā. Pilsētai pašai un tās bagātibai peeaugot veenmēr spilgtaki parādījās zociālās pretešķības eedzīvotāju starpā. Pilsoņi sadalījās divās leelās grupās: bagātajos (*divites, rike*), pēc kuŗeem peedereja tirgotāji, kuŗi tirgojās ar aizjūŗas zemem un Leetavu-Kreeviju un nabagos (*pauperes, arme*), kuŗu leelakā daļa bija amatneeki. Saskaņā ar šo dališanos nodibinājās divas ģildes: leelā — tirgotāju un mazā — amatneeku. Tanī pašā laikā peeauga arī rātes vara, kuŗa izvērtās par augstako lemjošo organu. To nevēleja vairs tautas sapulce, bet rātes locekļi koopteja izbījušo rātes kungu veetā jauns. Tā pamazam izcēlās 3 pilsētas pārvaldes eestādes: rāte un abas ģildes, pēc kam ģildem peekrita apmēram tās teesības, kuŗas agrak izpildīja tautas sapulce. Budžetus un jaunus nodokļus apstiprināja ģildes, bet administratīvā un teesu vara atradās rātes rokās. Tomēr kā rāte, tā arī pārējās pilsoņu organizācijas atradās stiprā atkarībā no arķibīskapa un ordeņa, un talab arī Rīgā ar preeku apsveica Lutera mācību, kuŗa solīja zemi un pilsētu atsvabināt no saimneeciski leekās un toreiz stipri izvirtsušās katoļu garidzneeku virskundzības. 1521. gadā Andreas Knepkens Petera baznīcā sāka atklātu diskusiju ar katoļu mūkeem, un pēc Rīgas reformatora Zilvestra Tegetmeiera sprediķa Rīgas eedzīvotāji sāka daudzit katoļu svētbildes un padzina grēku peedošanas zīmju pārdevejus. Ordeņa mestrs Valters Pletenbergs 1525. gadā atzina Rīgai ticības brīvību. 1559. gadā Rīgu eelenca 10,000 vīru leels kreevu kaŗa spēks, kuŗu uzbrukumu atsīta 5000 Rīgas eedzīvotāji. 1561. gadā Vidzemi peeveenoja Polijai, bet stiprā Rīga pretojās katoļticīgo poļu virskundzībai un 20 gadus pastāveja kā brīvpilsēta, kuŗa atzina tikai vācu tautības romeešu ķeizaru par savu virskungu. Pēc tam, kad Polijas karalis bija atzinis luterāņeem ticības brīvību, Rīga 1581. gadā padevās Polijai. Bet karaļa Stefana Batorija solījumus poļu administratori drīz peemirsa, un Vidzemē un Rīgā sākās visasakee ticības spaidi: Rīgā atvēra jezuitu koleģiju, luterāņu baznīcās sāka sprediķot katoļi u. t. t. Vairakkārt izcēlās nemeeri, kuŗi izbeidzās tikai pēc Rīgas peeveenošanas Zveedrijai 1621. gadā, pēc kam jau 1601. gadā Rīga bija zveedru apsēsta. Zveedru valdības laikā Rīga

pārdzīvoja zeedu laikus, jo pilsonībai labvēlīgā Zveedrijas valdība visadi sekmeja Rīgas uzplaukšanu, gan noslēgdama izdevīgus līgumus ar ārvalstīm, gan apveltīdama pilsētu ar plašiem zemes gabaleem (skat. Limbažus), gan sekmedama izglītību (Rīgā atvērta pirmā ģimnazija). 1710. gadā Rīgu eelēncā kreevu kaŗa pulki feldmaršala Šeremetjeva vadībā un pēc 9 mēnešu ilgas pretošanās, pa kuŗas laiku kaŗš un mēris bija prasījuši pilsētā 22,000 cilveku dzīvības, pilsēta 15. jūlijā zem goda pilneem nosacijumeem padēvās. Laikmetā pēc Zee-meļu kaŗa pilsēta saimnieciskā ziņā ātri uzplauka, bet teesiskā ziņā zaudeja. Kreevijā pilsonības stāvoklis bija neapskaužams. Kamēr Zveedrijā pilsonība bija brīva un ceenita kāŗta, tīkmēr Kreevijā tās stāvoklis gandrīz nemaz neatšķīrās no dzimtļaužu-zemneeku stāvokļa, un talab ari Rīgas pilsoņi zaudeja muižneecībai par labu dažu labu no savām teesībām. 18. gadu simteņa vidū Rīga bija pēc tagadejā jēguma sika pilsētiņa, jo tai 1760. gadā bija tikai 14,028 eedzīvotaju*) t. i. apmēram tik daudz cik Tukumā bija pirms kaŗa. Bet 1812. gadā tikko atspirgusē pilsēta atkal stipri ceeta no kaŗa breesmam. Kurzemi bija eeņēmis un Rīgai tuvojās franču-prušu kaŗa spēks. Pārsteidzīgais Rīgas ģeneralgubernators

fon Esens 1812. gadā, naktī uz 12. jūliju, izdeva pavēli nodedzinat visas Rīgas preekšpilsētas, kuŗas ārpus ceetokšņa vaļņeem bija izcēlušās. Nodega 4 baznīcas, 35 sabeedriskas un 705 privatas ēkas, ar ko Rīgas eedzīvotajeem izcēlās 17 miljonu rubļu leeli zaudejumi, kas tanīs laikos

Eela Vec-Rīgā.

fon Esens 1812. gadā, naktī uz 12. jūliju, izdeva pavēli nodedzinat visas Rīgas preekšpilsētas, kuŗas ārpus ceetokšņa vaļņeem bija izcēlušās. Nodega 4 baznīcas, 35 sabeedriskas un 705 privatas ēkas, ar ko Rīgas eedzīvotajeem izcēlās 17 miljonu rubļu leeli zaudejumi, kas tanīs laikos

*) „Statistisches Jahrbuch f. d. Stadt Riga“ I. 1891.

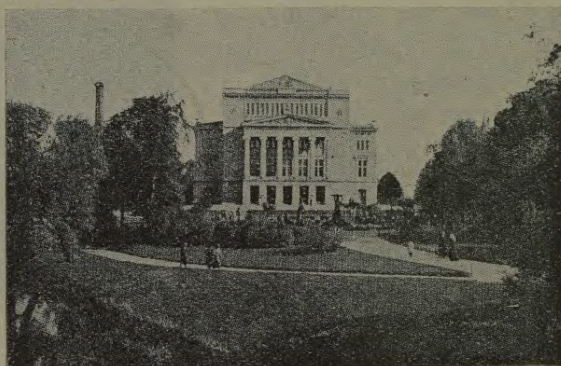
bija milzīga zuma. Ari Krimas kaŗā pilsētai tuvojās kaŗa breemas. Lai aizkavētu angļu flotes eebrukšanu ostā, Daugavas un Leelupes grīvas 1854. gadā aizsprostoja saķēdeteem baļķeem un ar akmeņeem pildītām kastem. Rīgas mūrus un vaļņus nostiprināja, jaunus leelgabalus uzstādīja un Daugavā uzbūveja leelgabalu laivu flotiliju. Bet angļi aprobežojās ar

Jūrneeku nams Rīgā.

peekrastes apšaudišanu, un Rīga ceeta veenīgi saimneciski, jo angļu blokade pārtrauca katru tirdzniecību. Vēl līdz pagājušā gadu simteņa vidum Rīga bija uzglabājuse savu viduslaiku pilsētas raksturu. Pilsētu eeslēdzta mūri un vaļņi. Eeeju atvēra stingri apsargati pilsētas vārti, un aiz vaļņeem šaurajās eeliņās atradās neleelee vecee nami. Ārpus pilsētas vaļņeem vareja celt tikai koka ēkas, lai tās aplenkšanas

gadījumā varetu nodedzinat, un talab preekšpilsētās nebija ne vēsts no tagadejām staltajām būvem un fabrikam. Bet ari Eekš-Rīgā aiz mūreem viss bija tāpat kā pirms gadu simteņeem, jo no tagadejām staltajām ēkam ari tur vēl nebija ne vēsts. Birža sanāca rātsnoma apakšējās telpās, ģildes sapulcejās savās vecajās, šaurajās un pussagruvušās ēkās, bruņneecibas nams bija no visām pusem spīķeru saspeesta, veca un peleka ēka, teatra izrādes notika šaurā, zemā telpā u. t. t. Bet 1857. gadā sākās Rīgas apceetinajumu noplēšana, kuŗu nākošos gados nobeidza, un līdz ar to, kā ari sakarā ar daudzajām reformam pilsētā un uz laukeem, kuŗas notika

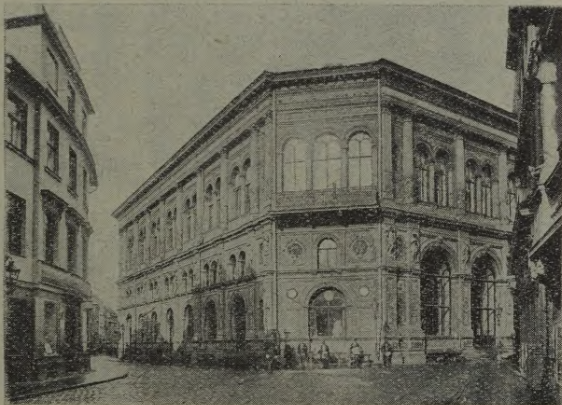
Operas nams.

Kreevijas leelo reformu laikmetā, Rīgai atvērās plašas attīstības eespēja — miba. 1852. gadā Rīgā bija 65,413 eedzīvotaji, bet sakarā ar Krimas kaŗu eedzīvotaju skaits pamazinājās līdz 60,463, bet sākot no ta laika nemitīgi

peeauga līdz pasaules kara sākumam, 1867. gadā Rīgā saskaitīja 102,590 eedzīvotājus, 1881. gadā — 169,329, 1897. gadā — 282,230 un 1914. gadā — 520,000. Protams, ka tik strauja eedzīvotāju skaita peeaugšana vareja notikt veenīgi saskaņā ar pilsētas saimneeciskā spēka peeaugšanu, kuŗa parādījās vēl nepeedzīvotā tirdzneecības uzplaukšanā un leelrūpneecības dzimšanā un augšanā. Rīgas tirdzneecības uzzeļšanu veicināja daudzo dzelzsceļu būve. 1861. gadā atklāja Rīgas-Daugavpils dzelzsceļu, kuŗu 1866. gadā pagarināja līdz Vitebskai un vēlāk vēl līdz Orlai, 1868. gadā atklāja Torņkalna-Jelgavas un 1873. gadā Jelgavas-Možeiku līniju, 1872. gadā — Rīga-Milgrāvis, 1873. g. — Rīga-Ostasdambis, 1877. g. — Torņkalns-Tukums un 1889. g. — Rīga-Pleskava-Peterpils. Šee seši sleežu ceļi atvēra Rīgai plašus apgabalus, no kureenes ta vareja eevest ar katru gadu peeaugošu preču daudzumu. Ari leelrūpneecības nozīme peeaug ātri. 1851. gadā Rīgā bija 63 fabrikas, kuŗas ražoja preces par 2,3 milj. rubļeem, bet 1900. gadā 240 fabrikas ar 87,8 milj. rbļ. leelu ražoĶumu vērtību un 1910. gadā 324 fabrikas ar 137,3 milj. rbļ. leelu ražoĶumu vērtību. Strādneeku skaits peeauga no 23,854 — 1884. gadā, līdz 61,220—1910. gadā. (Tuvak skat. nodaļu par tirdzneecību un rūpneecību.)

Eedzīvotāju skaitam peeaugot pārvēršas ari pilsētas āreĶais izskats. PēdeĶos peecdesmit gados pirms kara Rīga no neleelas viduslaiku

pilsētas pārvērtās par modernu, labeerikotu ostas un rūpneecības leelpilsētu. 1852. g. atklāja telegrafu starp Rīgu un Daugavgrīvu (pirmais telegrafs Kreevijā), 1853. g. atklāja tvaikoņu satīksmi ar Pārdaugavu 1855. g. telegrafu starp Rīgu un Daugavpili un uzcēla biržas ēku, 1858. g. būveĶa Aleksandra un MariĶas tiltus pāri kanalam, 1861. g. uzcēla leelās Ķildes ēku, 1862. g. atvēra pirmo Ķāzes fabriku, politechniku un eeraka Rīdziņupi apakšzemes kanālā, 1863. g. atklāja jauno ūdensvadu Maskavas preekšpilsētā, nodibināja biržas banku, atvēra tagadeĶo pirmo pilsētas teatri, kuŗš nodeĶa 1882. g. un kuŗu 1887. g. no jauna uzcēla pēc profesora Bonstedta plana, 1866. g. uzcēla mazās Ķildes ēku, 1868. g. — Ķertrudes baznicu, 1869. g. — politechnikas, tagadeĶās Latvijas universitates namu un latveešu beedribas ēku, kuŗa 1907. g. nodeĶa. 1872. g. — 2444 pēdas ĶaĶo dzelzs tiltu pār Daugavu, 1874. g. — BaltiĶas vagonu

Rīgas birža.

fabriku, 1875. g. atvēra otro gāzes fabriku, 1879. g. — garīgo zemināru, 1882. g. atklāja zirgu eelu dzelzsceļu un telefonu, 1883. g. — pirmo reizi leetoja apgaismošanai elektrību, 1884. g. — uzcēla pareizticīgo katedrāli, atklāja pilsētas tvaikoņu satiksmi pa Daugavu, 1893. g. nodibināja elevatoru Andreja salā, 1894. g. — lopu kautuvi, laikā no 1894.—98. g. plašos apmēros lika pamatus tagadejai kanalizācijai, 1895. g. uzcēla Pārdaugavā pareizticīgo baznīcu un nodibināja „Feniksa“ vagonu fabriku, 1896. g. atklāja pontona tiltu (izmaksāja 602,795 rbļ. un tas kara laikā nozuda) un nodibināja „Tekstila“ fabriku, 1901. g. — atklāja elektrisko tramvaju un uzcēla saldetavu, 1902. g. uzcēla jaunlaiku prasībām piemēroto Aleksandra tirgu un otro pilsētas teātri, kuŗš izmaksāja 340,000 rbļ.,

Satversmes Sapulces reprezentācijas telpas.

1903. gadā — atklāja Daugavas-Gaujas kanālu un uzcēla centrālo preču staciju, 1904. g. nodeva leetošanai jauno ūdensvadu, kuŗš Daugavas ūdeņa veetā pilsētu apgādā ar visai teicamo Baltežera ūdeni, 1905. gadā sāka darboties pilsētas elektriskā stacija un atvērta mākslas muzejs, 1906. g. ir uzcelta jaunā Ģertrudes baznīca, 1910. g. pieminekļi Barklajam

de Toli un Peterim Leelajam, Rīgas Latviešu biedrības nams, 1911. — bezdrāts telegrafa stacija Rīgā, 1912. g. Rīgā izgatavots pirmais aeroplāns. Ir pilnīgi neespējami uzskaitīt visus tos jauninājumus un pārgrozības, kuŗas notikušas pēdējos 50 gados Rīgā. Izņemot nedaudzas vecas būves, kuŗu starpā pelna eevēribu Melngalvju nams (celts jau 1334. g. un talab veena no Rīgas vecakām ēkam), pils, kuŗu 1515. gadā cēla vecās Rīgas pils veetā Valters Pletenbergs, rātsnams (celts 1750. g. un pārbūvēts 1850. g.), eekšpilsētas baznīcas, to starpā Jēkaba baznīca, kuŗa celta pirms 1226. g. un kuŗa kalpoja muižniecības vajadzībam; Petera baznīca, kuŗa 1491. g. celta koka baznīcas veetā un kuŗas milzīgais tornis 1666. g. sagrauva, nosizdams cilvēkus, tagadejais tornis celts no koka 1746. g.,*) Domu baznīca uzcelta 1211. g. pirmās koka baznī-

*) Petera baznīcas tornis ir 110,5 metrus augsts, un mūsu augstākais kalns (Gaisiņš) 314 metrus.

cas veetā un peeder pee staltakām Rīgas būvem, it īpaši ar savu gotisko gaņģi ap baznīcas dārzu, pulvera tornis, kušs celts 1650. g. un ir 80 pēdas augsts — visa modernā, dzīvības spējīgā un darbigā Rīga radusēs tikai pēdejā pus gadusimtenī.

Rīgas pilsētas teritorijas platība līdzinās 90,1 kvadratkilometrem,*) bet Londona ar preekšpilsētām 1794 kvadratkilometrus, Maskava ar preekšpilsētām — 180, Berlīne — 260, Hamburga — 77, Leipcīga 57 u. t. t. — 1910. gadā Rīgā bija 17,000 dzīvojamās ēkas (Peterpīlī — 23,988, Maskavā — 38,553, Ķījevē — 14,624). Rīgā ir pavisam 691 eela ar 383,8 verstes leelu kopīgu gaŗumu, bet bruģetas ir tikai 210,9 verstes (55,0%) un ar trotuareem 280,7 verstes (73,1%). Tā tad šīnī ziņā Rīga, salīdzinot ar daudzām mazpilsētām, ir daudz sliktāki izkopta. Eelas 1910. g. apgaismoja 43 elektriskeem, 2166 gāzes un 3674 petrolejas lukturēem, bet tagad eelu apgaismošana tikai neleelos apmēros teek atjaunota. Rīgā toreiz atradās 46 slimnīcas ar 1837 gultām, 35 apteekas un 406 āršti, 31,8 verstes gaŗš elektrisks eelu dzelzsceļš, 6 telegrafa stacijas, telefons ar 5551 abonenteem, 11 luterāņu baznīcas, pa veenai reformātu un anglikaņu baznīcai, 18 pareizticīgas un 3 katoļu baznīcas, 3 baptistu, 1 vecticībneeku un 4 pārejo sektantu (adventistu, brāļu draudzes u. c.) lūgšanas nami, 2 zinagogas un 2 klosteri, 138 bibliotēkas (to starpā 1524. g. dibinatā un 1920. g. 109,611 sējumus saturošā pilsētas bibliotēka, un politehnikas bibliotēka ar 45,000 sēj.), 58 (pirms kaŗa 90) periodiski izdevumi, 45 drukatavas, 11 leelas zāles ar skatuvēm, 5 muzeji (pilsētas mākslas, Doma vēsturiskais un dabas zinību muzeji, kaŗa un Latveešu beedribas muzejs). 1919. g. nodibinata Latvijas augstskola un tagad Rīgā pastāv 35 vidus skolas un 299 elementarskolas, 45 (?) krediteestādes un 560 dažāda rakstura beedribas, to starpā 111 aroda beedribas, 119 kooperatīvi, 158 kulturelas beedribas, 97 palīdzības beedribas, 37 sporta un 38 reliģiskas beedribas. Kaŗa laikā ļoti daudz no Rīgas laberīcības ir izputinats un iznīcinats. Sevišķu krāšņumu pilsētai peesķir daudzee parki un glītee apstādījumi. Pēdejās domneeku vēlešanās pirms kaŗa bija 5000 personas ar vēlešanu teesibām (1% no viseem eedzīvotājeem) bet 1922. gadā demokrātiskās vēlešanās bija vairak nekā 150,000 vēletāju. Pilsētai 1908. gadā peedereja 82,950 desetas zemes 10,514,900 zelta rbļ. vērtībā un 719 nami 23,622,200 zelta rbļ. vērtībā un 2,402,400 zelta rbļ. leeli kapitāli, bet tanī pašā laikā 12,145,200 rbļ. leeli paradi. Pilsētas eenākumi caurmērā pa gadu pēdejos 3 gados līdz 1910. g. bija 7,899,200 rbļ. leeli (vaj 21,3 rbļ. no katra eedzīvotāja) bet pēdejā gadā pirms kaŗa tee sasneedza 10 milj. rbļ.

*) 1215. gadā Rīgas teritorija bija 28 hektarus leela, 1554. gadā — 35 hektarus un 1784. gadā — 470, bet jaunākā laikā teritorija 90,1 kk. = 79,2 kvadrat verstēm = 9,014 hektareem.

Kaŗa laikā izpostitā leelrūpniecība pamazam atjaunojas un 1922. gada sākumā Rīgā bija gandrīz 400 rūpnieciski uzņēmumi ar vairāk nekā 5 strādneekem vaj mehanisku dzineju, kuŗu starpā ir armijas apģērba darbnicas, Ilģeceema manufaktura, akc. sabr. Lenta, Tekstils, vairakas drukatavas un kartonaŗas fabrikas, daudzas koku zāģetavas, Latvijas dzelzceļu darbnicas ar vairāk nekā 1000 strādneekem, stikla un trauku fabrikas (Kuzņecovs — 417 str.), daudzas ādu ģeretavas, tabakas fabrikas, brūži, liķeeru fabrikas u. c.

Rīga no kaŗa ārkārtīgi leelā mērā ceetuse. Rīgas ostas tirdzniecības pārtraukšana 5 gadu laikā un visu Rīgas fabriku izpostišana un mašinu evakuacija bija pārcirtuse pilsētas dzīvības nervus. Eedzīvotaju skaits pamazinajās pa $\frac{3}{5}$, jo no 517,522 eedzīvotajeem 1913. gadā bija atlikuši tikai 212,797 — 1917. gada augustā. Tikai pamazam pilsēta atdzī-

Milgrāvja osta.

vojas un 1922. gada sākumā Rīgā bija jau 260,000 eedzīvotaji. Teeši no kaŗa darbības Rīga visvairāk ceeta 1919. gadā, jo minetā gada janvarī pilsētu eeņēma leelineeki, maijā vāceesi, jūlijā latveešu zeemeļarmija, bet vissmagaki Rīga ceeta laikā no 8. oktobra līdz 11. novembrim, kad Pārdaugavu bija eeņēmuši Bermonta vācu pulki un kad kaŗa darbība veselu mēnesi norisinajās teeši pašā pilsētā.

Teritorialā ziņā ar Rīgu ceesi saistīts ir **Milgrāvis**, kuŗš, būdams Rīgas preekspilsēta, tomēr nav padots Rīgas pašvaldības eestādem, bet atradzamees uz Mangaļu pagasta zemes, to pārvalda šī pagasta valde. Milgrāvis atrodas abpus Milgrāvim, kuŗš saveeno Daugavu ar Ūīšezeru un atrodas 8 verstes no Rīgas. Tagad Rīga, pāri Sarkandaugavai, ir

saveenojusēs ar Milgrāvi, bet vēl pirms nedaudzeem gadu desmīteem tas bija patstāvīga apdzīvota veeta. Vec-Milgrāvis atrodas uz Milgrāvja zeemeļu krasta, bet Jaun-Milgrāvis uz deenvīdus krasta. Vec-Milgrāvī uz privātmuižas zemes atrodas 231 māja, kuņas apdzīvo apkārtejo koku fabriku strādneeki. Kaņa laikā izpostītas 73 mājas. Tāļi redzama staltā „Zeemeļblāzmas“ beedribas ēka, kuņu pazīstamais filantrops A. Dombrovskis uzcēla 1905. gadā sodu ekspedīcijas nodedzinātās ēkas veetā. Vec-Milgrāvī atrodas vairakas fabrikas, to starpā A. Dombrovskim pee-derīgās, veikalī, patēretaju beedriba, apteeka, skolas. Tuvu pee Vec-Milgrāvja atrodas t. s. Baltā baznica, kuņa ir veena no vecakām Latvijā, un kaņa laikā nopostītā tāļbrauceju jūrskola. Uz Jaun-Milgrāvi eet 1872. gadā atklātais 9 kilom. gaņais dzelzsceļš un Augsburga firmas tvaikonīši. 1921. gadā projektets Milgrāvi peeveenot Rīgas pilsētai.

Ari **Bolderaja** (*Bolderaa*) ir uzskatama par Rīgas preekšpilsētu. Ta ir padota Rīgas policijai, tāpat kā Milgrāvis. Šis meests atrodas pee Leelupes (Buļupes) eetekas Daugavā, apmēram 1 kilom. no Daugavas grīvas un 12 kilom. no Rīgas. Meests izcēlees jau tūļiņ pēc Zeemeļu kaņa, pārbūvejoj Daugavgrīvas ceetoksni. Ātraki peeaugt tas sāka pēc tam, kad 1873. gadā bija atklāts Rīgas-Ostasdambja dzelzsceļš. Meests ir būvets uz privātās Bolderajas muižas zemes. Muiža meestiņa eedzīvotajeem zemi iznomaja leelakais uz 60 gadeem, kalab meestā netika celtas eevērojamakas ēkas. Pēdejos gadu desmitos Bolderajā celtas vairakas leelakas fabrikas, sevišķi koku zāģetavas, kuņas 1910. gadā ražoja preces par 1,6 miljoneem. Ražojumu vērtības un strādneeku skaita ziņā Bolderaja, Latvijā eeņem pilsētu starpā peehto veetu. Tagad Bolderajā eevērojamākā rūpneecības eestāde ir Rīgas biržas komitejas kuņu un mašīnu būvetava ar 165 strādneekeem. 1840. gadā Bolderajā bija 1381 eedzīvotajs, 1914. gadā tuvu pee 10,000, bet 1920. gadā 2064, kuņi dzīvoja 574 koka mājās. Eedzīvotaju leelakā daļa ir strādneeki, zvejneeki un jūrneeki. Starp Rīgu un Bolderaju (Daugavgrīvu) uztura satiksmi tvaikoņi. Bolderaja daudz ceetuse no kaņa notikumeem, jo ta atrodas Daugavgrīvas ceetokšņa tuvumā.

Eepretīm Bolderajai, otrpus Buļupei, atrodas **Daugavgrīva** (*Dünamünde*, kreeviski Усть-Двинскъ), kuņu agrak sauca par Jūņas pili un Skansti. Daugavgrīva ir ceetoksnis un meests pee Daugavas grīvas, kur Daugavā eetek Buļupe, radidama šauro, 1—2 verstes plato salu starp jūru, Daugavu un Buļupi resp. Leelupi. Uz Buļupes labā krasta atrodas Bolderaja, bet uz kreisā, tuvak jūrai, Daugavgrīva. Agrak Daugava eeteceja jūrā tāļak uz austrumeem, kur tagad atrodas Vec-Āķis. 1208. g. Daugavas labajā krastā uzbūveja klosteri. 1228. gadā latveeši (zemgaleeši un kurši) uzbruka klosterim un nogalinaja visus mūkus. Vēlak mūki noceetinaja klosteri. Ordens redzedams klosterā

leelo nozīmi, to nopirka par 4000 sudraba markam un izbūveja to par stipru pili, ar kuņas palīdzību tas vareja pēc patikas apturet Rīgas tirdzniecību un tā cirst Rīgas pilsoņiem brūces vissāpigākās veetās. 1481. gadā ridzīnieki 4 nedeļas eelēncā pili un to pilnīgi noslaucija no zemes virsus, bet pēc 10 gadeem ordens atkal eeguva Daugavgrīvu. Vēlak tā pārgāja zveedru un kreevu valdības īpašumā. Katrinas II. laikā to uzbūveja uz Daugavas kreisā krasta, peemērojotees tā laikā kaŗa tehnikas prasibam, un tā savā laikā peedereja pee visstīprakeem Kreevijas ceetokšņeem. 1904. gadā ceetoksni no jauna pārbūveja un beidzot 1914.—1916. g. to no jauna pastīprināja, pee kam galvenee apceetina-

Rīgas Jūrmala peldu sesonā.

jumi tika vērsti pret jūru. 1917. gadā 3. zeptembrī kreevu kaŗa spēks, pēc Rīgas krišanas, atstāja ceetoksni ar daudzem leelgabaleem vācu rokās, pee kam pats ceetoksnis gandrīz nemaz nepeedalījās Rīgas kaujās. — Starp ceetoksni un jūru izbūveta plaša zeemas osta, kuŗā agrak pārzeemoja desmiteem un simteem buru kuģu. 1788. gadā uzbūveja viļņu lauzejū, 1863. gadā uz granita pamateem no čuguna uzcēla 31,4 metrus augstu bāku, kuŗa pēdeajā kaŗa laikā saspridzinata un kuņas veetā 1921. gadā uzcelta jauna 33,5 metrus augsta bāka. 1873. gadā uzbūvets Rīgas-Ostasdambja dzelzsceļš, kuŗš no Rīgas stacijas līdz zeemas ostai ir vairak nekā 17 kilom. gaŗš. Ar šī dzelzsceļa palīdzību Daugavgrīva un

Bolderaja pārvērtās par Rīgas preekšostam. 1865. gadā uzbūvēts slipdoks un 1898. g. peldošs doks, kuņš vareia uzņemt kuģus ar 2305 tonnu leelu tilpumu. 1919. g. kuņa notikumos ceetoksnis gāja no rokas rokā. 3. janvārī to eepņema leelineeki, 23. maijā latveeši, jūlijā igauņi, 11. oktobrī Bermonta nodaļas, 15. oktobrī latveeši, pēc kam Bermonta nodaļas ceetoksni un Bolderaju apšaudīja līdz 5. novembrim.

Pirms kuņa Daugavgrīvā bija vairak nekā 100 dzīvojamas ēkas ar pāri par 2000 eedzīvotajeem, galvenā kārtā ostas strādneekem un zvejneekem.

Rīgas tuvumā atrodas arī **Rīgas Jūrmala**, kuņa tagad gan ir patstāvīga pilsēta, bet kuņa, satiksmes līdzekļeem uzlabojotees, var izvērstees par Rīgas preekšpilsētu ar dārza pilsētas raksturu. Par Rīgas Jūrmalu sauc šauro zemes joslu, kuņu zeemeļos eero-bežo Rīgas jūņas līcis un deenvidos Leelupe, un kuņa gar jūrmalu steepjas 25 kilom. gaŗumā. Apdzīvotās veetas, sākot no Leelupes grīvas, ir Buļi, Bul-

Eela Rīgas Jūrmalā.

duri, Edinburga, Majori, Vec- un Jaun-Dubulti, Meluži (Karlsbade), Asari un Kauguri. Kamēr Majori, Asari un Karlsbade peedereja Nurmuižas īpašneekam baronam Firksam, tikmēr visas pārejās peldu veetas veenmēr bija valsts un zemneeku īpašums. Pirmā apdzīvotā veeta Jūrmalā bija Dubulti, kuņi savu vārdu dabuja no kāda zvejneeka Dubelta, kuņš tur ap 1533. gadu dzīvojis. Pagājušā gadu simteņa pirmajā pusē Dubultos sāka apmestees pirmee vasarneeki, bet rosigaka dzīvība Jūrmalā izcēlās tikai pēc tam, kad 1844. g. uzsāka braukat starp Rīgu un Jūrmalu pirmais tvaikonīts un kad 1877. gadā atklāja Rīgas-Tukuma dzelzsceļu. Jūrmalas attīstību veicināja arī tas apstākļis, ka koleera, kuņa 1848. gadā Rīgā plosījās un tur prasīja daudzus upurus, jūrmalā neparādījās, kalab turp aizbēga daudzas turigo Rīgas pilsoņu ģimenes. Jūrmala ar savu smilšaino, seklo krastu aicināt aicināja uz peldešanos, preedem apaugušās, veetām līdz 10 metrus augstās kāpas bija radītas meerigai atpūtai, un talab ar katru gadu peeauga vasarneeku skaits. Pēdejos gados pirms kuņa vasarneeku skaits pārsneedza 50,000, un kopā ar pastāvi-geem eedzīvotajeem Jūrmalu vasarā apdzīvoja apmēram 65,000 cilveki.

Ikdeenas uz Rīgu un atpakaļ gāja 40 vilceeni, kuŗi dažu deenu noveda vairak nekā 20,000 cilvekus, un Torņkalna stacija, gar kuŗu eet ari Jelgavas un Daugavgrīvas dzelzsceļu linijas, Kreevijā eeņēma pirmo veetu ikdeenas cauri braucošo vilceenu skaita ziņā. Majori, bet it sevišķi Vec-Dubulti pamazam peeņēma pilsētas raksturu, jo tur uz dažām eelam uzbūveta māja pee mājas, kuŗās atradās veikals pee veikala un cauru deenu plūda trokšņaina cilveku straume. Tā ka Jūrmalā nebija savas pašvaldības eestādes, tad tik ļoti apmekletās Rīgas Jūrmalas peldu veetas labeerīcības ziņā stāveja eepakaļ tamlīdzīgām veetam Vakar-Eiropā. Majoros, Dubultos un Edinburgā uzcelti leeli kūrnami, jūŗas paviljoni un koncertdārzi, kalab tur vasarā saplūda trokšņainā, izpreeces meklejošā publika. Vasaras laikā Jūrmalā bija apmēram 60 ārsti, bet zeemā 2, 3 apteekas (zeemā 2), 3 pasta un telegrafa nodaļas, 2 pareizticīgo baznīcas, 1910. gadā uzcelta Dubultu luterāņu baznīca (izmaksāja 40,000 rbļ.) un Bulduru meža baznīca, mācītāja Šmitčena vīreešu un seeveešu ģimnazijas ar internatu, kuŗu veetā tagad stājusēs Jūrmalas

Rīgas Jūrmala.

pilsētas realskola, tirdzniecības skola un vairakas elementarskolas. Tagad Jūrmalā atrodas 4 pirmmācības skolas, darbojas 6 beedribas, koku zāģetava un veena krediteestāde. Pastāvīgā eedzīvotāju leelākā daļa ir latveeši (87,1⁰/₀) un tikai sesonas laikā sabrauc cittauteeši. Pēdejos gados Jūrmalā novērots leels eebreju saplūdums. Pirms revolucijas eebreji driksteja tikai Dubultos

dzīvot, bet tagad viņu leelākā daļa dzīvo labakos apvidos. Jūrmalas pastāvīgee eedzīvotāji nodarbojas ar zveju, tirdzniecību, dārzniecību (it sevišķi Asaros, kur zemeņu dārzi ik gadus atlicināja ap 15,000 zelta rubļu leelu peļņu, un no kureenes ogu vairumu sūtīja uz Peterpili), bet sevišķi ar vasarnīču iznomašanu. Pēdejos gados Jūrmalu apmekleja ļoti daudzi kreevi, pee kam sevišķi daudzi atbrauca no Maskavas. Aprēķinats, ka peldu veesi ikgadus jūrmalā atstāja ne mazak kā 5—6 miljonus zelta rubļus. Kaŗa notikumi leelā mērā izpostīja Jūrmalu, jo ta atradās vistuvākā frontes aizmugurē. Dubultos plaši apgabali pilnīgi nodedzinati un nopostīti, un tur, kur agrak stāveja rūpīgi izkoptos dārzos glītas vasarnīcas, tagad ir tukšs

klajums, pa kuŗu vējš nes jūrmalas smiltis. Bet arī tur, kur mājas nav noplēstas stratēģiskeem nolūkeem, zaldati ir tās tā demolejuši, ka veetām atlikuši tikai ēku pamati. Pirms kaŗa Jūrmalā bija 6139 dzīvojamās ēkas, no kuŗām 3537 ir vaj nu pilnīgi, vaj arī pa daļai nopostītas, bet jau 1921. gada vasarā leela daļa nopostījumu, it sevišķi Rigai tuvākās veetās (Buļos, Bulduros, Edinburgā un Majoros) bija izlaboti. Arī Leelupes dzelzstils pēe Preedaines ir saspridzināts, un talab satiksme apgrūtināta un tikai 1922. gada vasarā ir paredzama tilta izlabošana. 1920. g. Rigas Jūrmalu pārvērtā par pilsētu, un tai tagad ir sava pašvaldība.

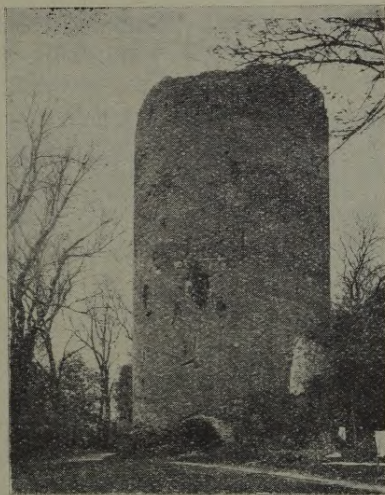
Blakus Rigas Jūrmalai, Rigas apriņķī, atrodas vēl vairākas citas peldu un vasarnīcu veetas. Eevērojamākās ir Vec-Āķis, Neibade, Pabaži Ogre, Sigulda un pa daļai arī Ropaži, Ligate, bet it sevišķi Ķemeri. Šis leelais vasarnīcu pilsētu un meestu skaits izskaidrojams ar Rigas tuvumu, jo veenīgā veeta Latvijā (izņemot neeevērojamo Poguļanku pēe Daugavpils), kur atrodas vasarnīcu nometnes, ir Rigas apriņķis.

Ķemeri (*Kemmeri*) ir sērūdeņu ārstēšanās veeta, 44 km uz reetumeem no Rigas un 6 kilometrus no Rigas jūras līča, pēe Rigas-Tukuma dzelzceļa Ķemeru stacijas. Ķemeri atrodas uz Slokas, Tukuma un Kalnceema pagastu zemes, un tādā kārtā atrodas pa daļai Kurzemē un pa daļai Vidzemē. Sēravotu jau sen leetoja apkārteejee zemneeki, bet tikai 19. gadu simteņa sākumā to sāka izleetet plašākā publika. 1818. g. avotu ūdens ķīmiski izmeklets. Drīz pēc tam valdība izdevā 100,000 rbļ. nepeeceešamo ēku celšanai. Arī 700 desetīnas zemes valdība devā no kroņa mežeem parku eerikošanai un ēku celšanai. Jau pagājušā gadusimteņa beigās Ķemeru sēravotus ikgadus apmekleja vairāki tūkstoši peldu veesi, kuŗu skaits ar katru gadu pavairojās. Peldu veetas labeerīcībai izleetotas daudz pūles. Īsi pirms kaŗa atklāja elektrisku tramvaju no Ķemereem uz jūrmalu un ar to Ķemeru saveenoja sērūdeņa dzeedinatavu ar jūras peldu veetu. Ķemeru atradās luterāņu, katoļu un pareizticīgo baznīcas, pasta un telegrāfa kantoris un apteeka. No 619 dzīvojamām ēkam 495 ir galīgi nopostītas. Par Ķemereem skat. vēl šīnī nodaļā rakstu par Baldoni. Ķemeri ir veena no pēdeejā kaŗā visvairāk ceetušām pilsētām, jo no agrāk greznās peldu veetas ļoti maz pāri palicis. Pilsētiņa (pilsētas teesības Ķemeri dabuja 1920. g.) vairāk kārt apšaudīta no abām kaŗojošām pusēm, bet visleelākos postīšanas darbus pastrādājuši kreevu zaldati. 1920. g. Latvijas valdība uzsāka dzeedinatavas atjaunošanas darbus, izsneegdama pilsētiņai pabalstus. Tagad atkal ir uzceltas plašās peldetavas, darbojas elektriskā stacija, eerīkots kūrnam, kalab tur ikgadus ārsteejas simteem slimneeku, pirmā kārtā mūsu armijas kareivji, kuŗu veselība bojāta kaŗa gados. 1920. g. pilsētā bija 865 eedzīvotāji, to starpā 797 latveeši, bet tagad eedzīvotāju skaits pārsneez 1000.

Vec-Aķis (*Vezhaken*) ir peldu veeta Rīgas apriņķī, netālu no Rīgas, veenu verstī uz austrumeem no Daugavas grīvas, veetā, kur Daugava agrāk eeteceja jūrā. Veco Daugavas grīvu tur 1855. gadā aizdambeja un 1898. gadā tur aiz augstajām kāpām cēla pirmo vasarniņu. No Vec-Āķu jūrmalas atveras krāšņš skats uz jūru: reetumos līdz Tukuma augstumeem un austrumos līdz Neibadei. Ap 50 glītās vasarniņās tur ik vasaras uzturējās līdz 500 peldu veesu. Ar Vec-Āķi uzturēja satiksmi sevišķs tvaikonis, vaj arī Milgrāvja līnijas kuģi. Salīdzinot ar Rīgas jūrmalu Vec-Āķis maz ceetis no kaŗa posta. Tāļak Vidzemes jūrmalas zeemeļu austrumos atrodas **Neibade** (*Neubad*), kuŗa ir peldu veeta pee Rīgas jūŗas līŗa, kur Peterupe eetek jūrā, 45 verstes uz zeemeļeem no Rīgas. Ar nosaukumu Neibade pēdeŗā laikā mēdz apzīmet kā Neibades, tā arī Pabaŗu un Peterupes peldu veetas kopā ņemtas. Neibades peldu veeta nodibinata jau 1823. gadā, bet satiksmes līdzekļu trūkuma dēļ ta tikai gausi attīstijusēs. Peldu veetā apm. 50 dzīvojamās ēkas un 150 pastāvīgi eedzīvotaji. Kopš 1905. gada starp Rīgu un Neibadi uztur satiksmi tvaikonis. Ūdens Neibadē ir sālaks nekā Rīgas Jūŗmalā, jo leelo upju grīvas ir atstātakas. Gaiss Neibadē ir ļoti labs, jo sākot no augstajām kāpām preežu meŗs steepjas jūdzem dziļi ceetzemē. Pagājušā gadusimteŗa sākumā un vidū Neibade bija Vidzemes aristokratijas peldu veeta. Neibadē atrodas apteeka, sezonas laikā ārsts, siltas vannas, pasta nodaļa un pirms kaŗa Rīgas pilsētas teatra muziķu grupas koncerti. Pee Neibades atrodas **Pabaŗi** (*Pabbasch*), kuŗi kā peldu veeta pastāv jau ilguŗus gadus un bija pazīstama zem Katrinas peldu veetas (*Katharinenbad*) nosaukuma. Tikai kopš 1898. gada valdība sāka pār-dot jaunus zemes gabalus apbūveŗšanai, līdz ar ko peldu veetas nozīme peeauga. Pabaŗu jūŗmala ar milzigo sauso preežu mežu, kuŗš sākas jūŗmalas kāpās, ir klusakā peldu veeta Rīgas tuvumā. Pastāvīgo eedzīvotaju ir 150.

Eevērojamākās vasarniņu veetas Latvijā, kuŗas neatrodas jūŗmalā, ir Ogrē un Sigulda. **Ogrē** (*Oger*) ir meests, kuŗš 1920. g. dabuja savu pašvaldību, un vasarniņu veeta Rīgas apriņķī, pee Daugavas un Ogres upem, 34 kilometrus no Rīgas, pee Ogres dzelzsceļa stacijas uz Rīgas-Daugavpils dzelzsceļa. Ogres veetā, domajams, atradees seno libeŗšu politiskais centrs. Jau 1862. gadā Daugavpils dzelzsceļa pārvalde pee Ogres stacijas uzcēla paviljonu (*Bellevue*), uz kuŗu svētdeenās un svētku deenās nobrauca ekstrā vilceeni ar zaļumneekeem. Paviljons pēc diveem gadeem nodega un netika vairs atjaunots. Meŗkungs Šultcs līdz 1883. g. uz zemes, kuŗu tas no pilsētas bija nomajis, uzcēla 18 vasarniņas, kuŗas tas ar peļņu iznomaja un pārdeva. Pirms kaŗa Ogrē jau bija uzceltas ap 300 vasarniņas, pee kam par pēdeŗā laikā pirktu zemi Rīga, kuŗai peeder Ogres muiŗa, ņēma, samērā ar agrakeem laikeem,

leelu maksu. Tagad Ogrē atrodas 113 dzīvojamās ēkas, bet 283 ir kaŗa nopostītas. Ogrēi, tāpat kā visām mūsu dzimtenes peldu un vasarnīču veetam, nebija savas pašvaldības. **Sigulda** (*Segewold*) ir vasarnīču noņemte Rīgas apriņķī, 53 kilom. uz zemeļ-austrumeem no Rīgas, pee Gaujas upes. — Jau pagājušā gadusimteņa vidū Sigulda bija pazīstama kā dabas skaistumeem bagatīgi apveltīts zemes stūrīts, bet tikai pēc Rīgas-Valkas dzelzsceļa atklāšanas 1889. gadā, Sigulda sāk izvērsties par vasarnīču noņemni. Pirms kaŗa Siguldā bija vairāk nekā 100 vasarnīcas un bez tam apkārteņās zemneeku mājās apmetās pa vasaru uz dzīvi daudzi Rīgas eedzīvotāji, kuŗi mekleja atpūtu skaistā apvidū. Pastāvīgu eedzīvotāju tur bija 891, bet vasarā dažkārt bija vairāk nekā 3000 eedzīvotāju. Gaujas augstajos krastos, Siguldas tuvumā, atrodas bez Siguldas pils drupam vēl Turaidas un Krimuldas pilsdrupas, daudzas skaistas gravas, alas (Gutmaņa, Velna, Petera u. c.) un daudzas citas ceļotāju un zaļumneeku labprāt apmekletas veetas, pee kuŗām saistīti daudzi vēsturiski notikumi un teikas.

Turaidas pilsdrupu tornis.

Tāpat saveem dabas jaukumeem peevelk **Koknese** (*Kokenhusen*), kuŗa vidus laikos bija eevērojama pilsēta. Ta atrodas uz Daugavas labā krasta pee Perzes upes eetekas Daugavā. Jau pirms vācu atnākšanas Latvijā pastāveja Kokneses pils, kuŗā uzturējās Polockas kņazu eerēdnis. 1208. g. Koknesi eeņēma vācu krustneši, kuŗi pili drīz izbūveja par stipru apceetinajumu, pee kuŗa mūreem izauga pilsētiņa, kuŗu jau 1277. g. min. Vidus laikos Koknese bija veena no stiprakām pilim mūsu dzimtenē, un tur parasti rezideja Rīgas arķibiskapi. Pils un pilsēta atradās uz pussalas veidīgā, augstā trīstūra, kuŗu rada Daugavas un Perzes dziļās gravas. Ap Koknesi daudzkārt bangojušas kaŗa vētras. 1625. gadā pilsētu eeņēma zveedri Gustava Adolfa vadībā, 1637. gadā. Koknesi vēl min kā ceturto Livonijas apriņķa pilsētu (pēc Rīgas, Pernavas un Terbatas), bet 1656. g. cars Aļeksejs Michailovičs pilsētu nopostīja. Ta mēģināja vēl reiz atdzīvoties, bet 1701. g. Zeemeļu kaŗā ta galīgi nopostīta un peelidzinata zemei. Tagad Koknese pelna eevēribu kā veens no skaistakeem mūsu dzimtenes apvideem, kuŗu pirms kaŗa leelā skaitā apmekleja zaļumneeki, un normaleem apstākļeem pastāvot Koknese būtu izvērtusēs par vasarnīču pilsētu. Kok-

nesē ēevērojamākās veetas iz Kokneses pilsdrupas, Perzes grava ar ūdenskritumu, Staburags un daudzi kalni, gravas, drupas u. t. t.

Veenigā apdzīvotā veeta, atskaitot Rīgu, kuŗai jau pirms kuŗa Rīgas apriņķī bija pilsētas teesības, ir **Sloka** (*Schlock*). Šī pilsēta atrodas uz 23°36' austr. gaŗumā un 56°56' platumā un uz Leelupes kreisā krasta tanī veetā, kur upe 3 kilom. attāļu no jūras sagreežas uz austrumeem un rada pussalu, uz kuŗas atrodas Rīgas Jūrmalas peldu veetas. Slokā peetur tvaikoņi, kuŗi no 1844. gada braukā starp Rīgu un Jelgavu un kopš 1877. g. gar Sloku eet Rīgas-Tukuma dzelzsceļš. Slokas pilsēta

Kokneses pilsdrupas.

savu vārdu dabujuse no mazās, jau 1255. gadā minētās Slokas upites, kuŗa netāļ no pilsētas eetek Leelupē. Jau 12. un 13. gadu simteņos tagadejās Slokas veetā esot atradusēs seno zemgaleešu noemetne, kuŗā peekopta tirdzneeciba. Agrak Sloka ar novadu peedereja pee Kurzemes, bet Peters Birons, Kurzemes pēdejais hercogs pārdeva Slokas muižu un baznicu kreevu kronim. Līdz 1783. gadam Sloka politiskā ziņā peedereja pee Kurzemes leelkungu valsts, bet minētā gadā izdaritā robežu nokārtošanā Sloku ari politiskā ziņā peeveenoja Kreevijai, resp. Vidzemei. 1785. gadā Sloka dabuja pilsētas teesības, kaut gan vēl 1820. gadā pilsētīņā bija tikai 294 eedzīvotaji, pee kam vācu pilsoņi nodarbojās ar

siktirdzniecību un kroģešanu, bet latveeši ar zvejniecību tuvajā jūrā un Leelupē. 1812. g., Napoleona kaŗa laikā Sloku eepņema prušu kaŗa spēks un pilsētas apkārtnē notika vairakas kaujas starp kreevu un prušu kaŗa spēka nodaļam. Pēdejos gados pirms kaŗa pilsēta ātri attīstījās, jo pilsētā un tās apkārtnē nodibinājās vairaki rūpniecības uzņēmumi, to starpā leelā Slokas celulozes fabrika. Pilsētas tuvumā atrodas vairakas akmeņu laustuves, kuŗās eegūst materialu krīta, kaļķa un ģipsa izgatavošanai. Slokas tuvumā pee jūŗas liŗa atrodas Kauguru ceems, kuŗu vasarās apmeklē peldu veesi. Slokā ir 567 dzīvojamās ēkas, bet kaŗā bojatas 456, to starpā daudzas ir pilnīgi nopostītas. Pilsētā bija 52 eelas, kuŗu kopgaŗums līdzinājās 18,0 verstem, bet tikai 8 verstes bija bruŗetas un tikai 4,5 verstem bija trotuari. Pilsētū pirms kaŗa apgaismoja ar petroleju, ūdeni dabuja no arteziskām akam. Kanalizācijas sākums $\frac{1}{4}$ verstes gaŗumā bija eerikots. Pilsētā atrodas luterāņu baznica (1567. g. pirmo reizi celta, tagadejā baznica eesvētīta 1854. g.), ebreju lūgšanas nams, lopu kautuve, drukatava, kuŗā vasarā kreevu valodā peldu veeseem drukaja avizi, skola, 2 beedribas, slimnica un apteeka. Sloka peeder pee vislatviskakām pilsētam, jo jau 1897. g. 79% no vīseem pilsētas eedzīvotajeem bija latveeši. Talab jau 1893. gadā eevēleja latvisku pilsētas domi. Tā Sloka bija otrā pilsēta, kuŗā pilsētas pārvalde nāca latveešu rokās (pirmā Jaunjelgava). Pilsētai 1910. gadā peedereja 30 desetas zemes, 12,000 rubļu vērtībā un 7 ēkas 25,300 rbļ. vērtībā, un tai bija 13,300 rbļ. leels kapitals. Pilsētas budŗets caurmērā laikā no 1907.—1910. g. bija 14,900 rubļus leels. 1920. gadā Slokā bija 1974 eedzīvotāji, to starpā 1917 latveeši, 21 vāceetis, 13 kreevi un 10 ebreji.

Kā fabrikas pilsēta un vēlak arī kā vasarnīcu nometne radusēs **Ligate** (*Ligat*), kuŗa atrodas Siguldas draudzē, pee Ligates upes, kuŗa netāļu no meesta eetek Gaujā, 64 kilometrus no Rīgas un 6 kilometrus no Ligates stacijas uz Rīgas-Valkas dzelzsceļa linijas. 1858. gadā Ligates papīra fabriku eeguva Rīgas papīra fabriku akciju sabeedriba, kuŗa jau kopš pagājušā gadu simteŗa sākuma pastāvošo uzņēmumu eevērojami paplašināja. 1910. gadā fabrikā strādāja 700 strādneeki un raŗoja preces par 2,246,956 rbļ. Fabrikas tuvumā izcēlees meests, kuŗu apdzīvo fabrikas strādneeki. Pavisam tur bija 1750 eedzīvotāji, apteeka, slimnica, lopu kautuve, konzumbeedriba, saveesīga beedriba un fabrikas skola (200 bērni). ļoti daudz par meesta labeerīcību ir rūpejusēs fabrikas administracija. Ligates stacija strādāja gandrīz veenīgi fabrikas vajadzībam, ik gadus transportedama gandrīz 2 miljonus pudus papīra. 1917. gada rudenī fabrika un meests atradās frontes joslā, un talab fabrika un meests no kaŗa darbības stipri ceetuši, bet 1920. gadā fabriku atkal atjaunoja un tagad ta strādā ar 500 strādneekeem. Ligate atrodas krāšņā Vidzemes Šveices apvidū un pirms kaŗa turp devās arī vasarneeki.

Eevērojams meests ar savu pašvaldību Rīgas apriņķī vēl ir **Pļaviņu meests** (*Stockmannshof*). Tas atrodas Kokneses draudzē, 112 kilom. no Rīgas, kur Daugavas tuvumā Gulbenes dzelzceļš sastopas ar Rīgas-Daugavpils dzelzceļu. Savu nosaukumu tas dabūjis no Pļaviņu mājām, uz kuŗu zemes tas izcēlees. Meesta attīstību līdz 1905. gadam kaveja dažādi aprobežojumi; tā nebija brīv uz 1/2 pūra veetas zemes būvet vairak nekā veenu māju, atvērt tirgotavas u. t. t. Meestā pirms kaŗa bija 181 dzīvojamā ēka ar vairak nekā 2000 eedzīvotajem. Bet 1920. g. bija 1125 eedzīvotaji, kuŗu starpā 947 latveeši, 59 vāceeši, 40 ebreji, 36 kreevi u. t. t. Meesta eedzīvotaji pārtika no preču apgrozības, kuŗa rodas pee to pārveetošanas no šaursleežu dzelzceļa uz Rīgas-Orlas dzelzceļu, no tirdzniecības un amatniecības. Sevišķi rosīga bija linu tirdzniecība. Meestā atrodas luterāņu baznīca, pasts un telegrafs, vairakas beedribas, apteeka, veena vidus un veena elementarskola, slimnīca, liķeeru fabrika (pa leelakai daļai pārveetota uz Jēkabmeestu) un stiklu fabrika, kuŗa pēc kaŗa nedarbojas. Meests kaŗa laikā stipri ceetis, jo ir nopostītas 43 dzīvojamās ēkas.

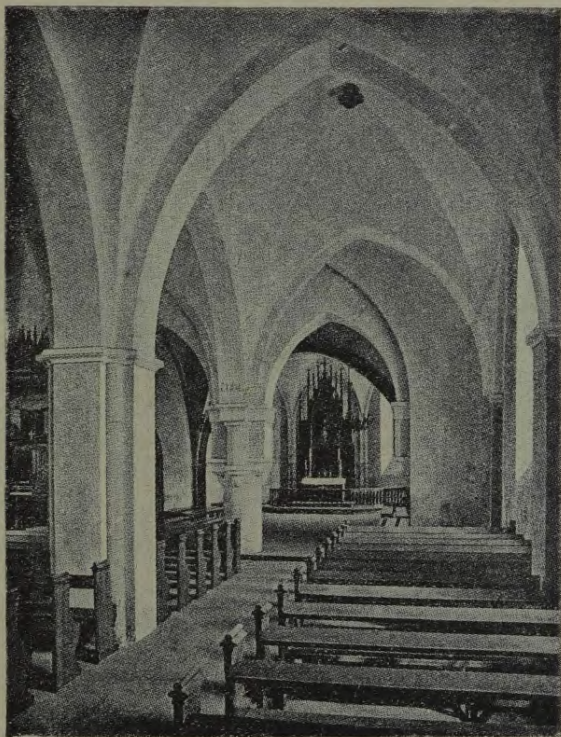
Sīkaki un maznozīmīgaki meesti Rīgas apr. ir Madleena, Nitaure un Skrīveri. Madleenas (*Sissegal*) meestiņš atrodas 80 kilom. uz austrumeem no Rīgas un 28 kilom. uz zemeļeem no Skrīveru stacijas uz Rīgas-Daugavpils dzelzceļa. Madleenas baznīca celta jau 1250. gadā par peemiņu livu nodeveja Kaupo meitai Magdalenai (talab — Madleena), kuŗa apglabata tagadejās baznīcas veetā. Tagadejais meests izcēlees tikai pagājušā gadusimteņa 90. gados un tanī apmēram 40 mājās dzīvoja apm. 400 eedzīvotaji. Pēc Rīgas krišanas meests bija kaujas līnijas tuvumā. Nitaure (*Nitau*) ir meestiņš Rīgas apriņķī, pee Nitaures muižas, uz Ligates upes krasta, 75 kilom. no Rīgas un 20 kilom. no Ligates stacijas. Jau vidus laikos pee 1277. gadā celtās Nitaures pils atradās meestiņš, bet 17. gadu simteņa kaŗos tas līdz ar pili pilnīgi nopostīts. 1613. gadā visā Nitaures draudzē no 150 zemneeku mājām bija apdzīvotas tikai 40. — Tagadejais meestiņš dibinats 1887. gadā tanī veetā, kur pee Nitaures krustojas leelceļi, kuŗi ved uz Rīgu, Cēsvaini, Peebalgu, Siguldu un Skrīvereem. 1897. g. 36 mājās dzīvoja 560 eedzīvotaji, no kuŗeem 234 bija pagastskolas skolneeki. Meestā atradās vairakas bodes, krogi un amatneeki, zirgu pasts, pareizticīgo baznīca, ārsts, 4 skolas, 6 beedribas un tvaika dzirnavas ar vērpuvi. Nitaure pēc Rīgas krišanas 1917. gadā atradās uz frontes līnijas un talab izpostīta. Skrīveri (*Römershof*) ir meests Rīgas apriņķī, pee Daugavas labā krasta, 72 kilom. no Rīgas, eepretim Jaunjelgavai, kuŗa atrodas uz Zemgales krasta. — Skrīveri kā meests izcēlees tikai 1882. gadā, kad satīksme starp Jaunjelgavu, kuŗas stacija ir Skrīveri, pee šīs stacijas radija dzīvaku kustību. Pirms kaŗa tur dzīvoja 140 namos ap 1000 eedzīvo-

taju, bet 1915. g. rudenī meests nopostīts. Skrīveros nebija savas pašvaldības.

Bez tam Rīgas apriņķī ir leels skaits prāvu ceemu, pee kam ir raksturīgi, ka šee ceemi atrodas agrak libeešu apdzīvotos novados. Visvairak prāvu ceemu ir Ādažu, Salas, Slokas un Mangaļu pagastos. Rīgas apriņķī ir daudzas pasaules kaŗa tranšeju atleekas, kuŗas beeži veen ir varenas betona būves. Ari senlaiku pilsdrupas, kā ari klosteru un baznicu drupas atrodamas Rīgas apriņķī leelakā skaitā, kā jebkuŗā

citā Latvijas apgabalā, kas leecina, ka ari senatnē Daugavas peekrastes tuvakā apkārtne bijuse vairak apdzīvota. Tā bez Kokneses, Siguldas, Turaidas un Krimuldas drupam atrodas pilsdrupas Aizkrauklē, Jaunpilī, Ropažos, Salaspilī, Mālpilī, Leelvardē, (eepretim pilsdrupam Daugavā atrodas sala, zem kuŗas, kā sena teika stāsta, atrodas Lāčplēsis) u. c. Senču kapi un apceetinajumu atleekas atrodas Bebreenē, Krapē, Alažos, Krimuldā, Dolē, Siguldā un Turaidā. Kā vēsturisku veetu veetejee eedzīvotaji atceras soda veetu Bebreenē, kur soditi 1830.—40. g. zemneeku kustības dalībneeki, un Dinamindes klostera veeta pee Skanstneeku

mājam Mangaļos. Ikšķilē atrodas vecakā baznica Latvijā, kuŗa ir celta 1186. gadā. Kā eevērojamas dabas parādības atzīmejams sēravots pee Kuiļu mājam Dolē, vēl neizpētīts mineralavots pee Kūkiņu mājam Alažos, Beerīņu muižas parka ozoli, Jaunpils milzigais ozols, kuŗš 4 pēdas no zemes ir 24,5 pēdas resnis, un 11 pēdas augstais ūdenskritums Ropažos (Juglā). Mājrūpneeciba sastopama Ikšķilē (vāģi, ragavas, koka trauki, mēbeles), Siguldā (ratiņi, mālu trauki), Morē (podneeciba, ādiniba), Mālpilī (koka izstrādajumi) u. c. Ar zveju nodarbojas visos jūrmas un Daugavas peekrastes pagastos, pee kam tur ari attīstīta

Ikšķiles baznicas eekšene.

tiklu un murdu izgatavošana. Pēdejā gadā Rīgas apriņķī ir atjaunojušās vairakas leelakas rūpnieciskas eestādes. Bez Ligates papīra fabrikas Dreiliņu pagastā darbojas Brunsa papīra fabrika ar 59 str., vesela rinda koku zāģetavu, kuŗu starpā Mūlmaņa zāģetava Ādažos nodarbina 255 strādņ., Berlina un Šalit (Dubultos) — 171 u. c. Menģeles pagastā darbojas leelaka stikla fabrika. Slokas apkārtnē, Piņķu, Katlakalna, Siguldas u. c. pagastos leelos apmēros greež kūdru, nodarbinot vairakus simtus cilvekus.

2. Valmeeras apriņķis

ir 4937,6 kkm leels un eeņem Vidzemes zeemeļu daļu. To zeemeļos eerobežo Igaunija (Pernavas un Vilandes apr.), austrumos Valkas apriņķis, bet deenvidos Cēsu un Rīgas apriņķi.

Valmeeras apriņķa deenvidus un austrumu daļa peeder pee augli-gakeem Latvijas apgabaleem. Apriņķa reetumu daļā ir smilšaina un akmeņaina zeme un ta ir visai bagata mežeem. Valmeeras apriņķī atrodas visleelakās zemreeku mājas un talab tur ir leels bezzemneeku skaits, ar ko ari izskaidrojams, ka tur Satversmes Sapulces vēlešanās socialdemokratija dabujuse abzolutu balsu vairakumu.

Valmeerās apriņķī atrodas 3 pilsētas un 7 meesti, 7 valsts muižas, 3 patrimonialmuižas, 101 bijušās bruņneeku muiža, 57 pagasti un 16 luterāņu draudzes.

Eevērojamākā pilsēta apriņķī ir **Valmeera**, kuŗa peeder pee tām nedaudzajām Latvijas pilsētām, kuŗas no kuŗa gandriņ nemaz nav ceetušas. Vāciski pilsētu sauc *Wolmar*, igauņiski *Wolmari linn*, un kreevi vidus laikos to sauca par *Vladimirec*. Pilsēta atrodas pee Gaujas, uz 25°25' austr. gaŗumā un 57°32' platumā, 1¾ kilometrus no Rīgas-Valkas dzelzceļa, 121 kilometru no Rīgas un 62 kilometrus no jūras. Valmeeras nosaukums esot cēlees no vārda Vladimir, kāda kreevu kņaza, kuŗš ap 1214. gadu padzīts no Pleskavas dzīvoja līdz ar latveešeem Autinē, kuŗa toreiz peedereja Rīgas biskapam un, domajams, atradusēs tagadejās Valmeeras tuvumā. 1285. gadā ordeņu mestris Villekins fon Endorps lika celt Valmeeras pili un baznicu. Valmeeru kā pilsētu pirmo reizi min 1323. gadā un vidus laikos ta bija eevērojama, vaļņeem, grāvņeem un mūreem apceetinata pilsēta. Valmeera ilgus gadus bija pilsēta, kuŗa atradās Livonijas valsts serdē, un kur talab sanāca landtagi un pilsētneeku preekštāvju sapulces (*Städtetage* no 1385. līdz 1500. gadam 32 reizes), kuŗos peeņemti daudzi Livonijas vēstūrē svarīgi lēmumi. Kuŗa breesmas pilsēta pārdzīvoja sākot ar 1562. gadu, kad to nesekmigi eelencā kreevu kuŗa spēks. Līdz 1622. gadam, kad Valmeeru galīgi eeņēma zveedru kuŗaļa Gustava Adolfa kuŗa pulki, poļi pilsētu 5 reizes eekuŗoja, bet bija

peespeesti to vairakkārtīgi atstāt zveedreem un kreeveem. Divdesmit kaŗa gados pilsēta bija galīgi izpostīta, lauki bija neapstrādāti, tirdzniecība un amatniecība bija izputejuse un 1623.—25. gados visam uzlika kroni mēris, kuŗš iznīcināja vēl atlikušo. Gustavs Adolfs dāvāja Valmeeru savam kancleram Oksensērnā, kuŗš par savu īpašumu rūpejās, un talab pilsēta pamazām atdzima. Tomēr 1689. gadā nodega visa pilsēta, kas aptureja tās tāļako attīstību. 4. septembrī 1702. gadā kreevi eeņēma Valmeeru un pilsēta, baznīca un pils pilnīgi nodega. Eedzīvotājus spaidu kārtā aizveda uz Kreeviju gūstniecībā, no kuŗenes tos

Skats uz Valmeeru no Gaujas puses.

atlauda tikai 1721. gadā. Tā tad pilsēta divus gadu desmitus bija drupu kaudze. 1772. un 74. gados no Zeemeļu kaŗa breesmam vēl neatspirgusē pilsēta atkal nodega. 1785. gadā to eecēla par apriņķa pilsētu un ta no jauna eeguva savas pašvaldības teesības. Tomēr vēl ilgu laiku Valmeera nevarēja atpūstees no kaŗa sistām brūcem. No vidus laikos eevērojamās pilsētas ta bija noslīdejuse par neecīgu lauku meestīņu, kuŗa eedzīvotāji ar pūlem eeguva sev pārtiku kā siktīgotāji un amatneeki. Pirms simtu gadeem Valmeerā bija tikai 674 eedzīvotāji, bet pagājušā gadu simteņa beigās pilsēta ātri uzplauka un attīstījās.

Tagad Valmeera peeder pee glītākām Latvijas pilsētām. Ta ari ir vislatviskakā pilsēta, jo jau pirms kaŗa tur 85% no viseem eedzīvotājiem bija latveeši, bet 1921. g. novembrī tur bija 7722 eedzīvotāji, kuŗu starpā

bija 7364 (95,4%) latveši, 94 vāceši, 90 kreevi, 116 ebreji un nedaudzi citu tautību pēdērieši. Ari kā latvešu skolotāju audzinašanas veeta Valmeera bija eevērojama, jo Valmeeras skolotāju zeminarā (dibin. 1839. g.) eeguvuši savu izglītību daudzi eevērojami latvešu sabeedriski darbineeki. Tagad pee Valmeeras krustojas Rigas-Valkas un Smiltenes-Ainažu dzelzsceļi, pee kuŗu peestātnem izauguse jauna Valmeeras preekš-

Komponista Baumaņa peemineklis Limbažos.

pilsēta — Karlovka. Ari uz Gaujas kreisā krasta, pilsētai eepretim, izauguse preekšpilsēta, tā sauktā Jaunpilsēta (Pārgauja), kuŗa atrodas uz Kauguru muižas zemes. Pilsēta atrodas pee diveem dzelzsceļeem, visai augligā apgabalā, un talab ta ir rosigas lauku tirdzneecibas centrs. Tirdzneeciba un rūpneeciba pilsētā ātri uzplauka, kaut gan tikai apmēros, kuŗi peemēroti neleelai lauku pilsētai. 1920. g. Valmeerā bija 6848 eedzīvotāji, kuŗi dzīvoja 633 dzīvojamās ēkās (92 mūra). Pilsētā ir elektrība, ūdensvads un kanalizācija, kaut ari tikai pilsētas centrā. Pilsētā ir 2 slimnīcas, pareizticīgo un luterāņu baznīcas, zektantu un ebreju lūgšanas nami, bibliotēka, drukatavas, 2 vidusskolas un 7 pirmmācības skolas. Tagad Valmeerā štādā linu vērpstuve (Petersona) ar 58 strādneekem, čuguna leetuve ar 19 strādneekem. Valmeeras peevedu dzelzsceļa darbnīca un vairakas sīkakas darbnīcas, kuŗu starpā ir vairakas koku zāģetavas (Luciņa 36 str.). Pilsētai peeder 92 desetinas zemes 35,000 zelta rbļ. vērtībā un 7 ēkas 40,000 zelta rbļ. vērtībā. Jau 1897. gadā pilsētas domneeku vēlešanās uzvareja latvešu vēletāju grupa. Pēc 1907. gada bija tikai 3 vācu tautības domneeki.

No kuŗa pilsēta nav ceetuse, izņemot visā Latvijā parasto zaldatu izdarīto dzīvojamo telpu bojašanu.

Pēc Valmeeras pee vecakajām pilsētām aprīņķī peeder **Limbaži** (*Lemsal*). Ta arodas uz 24°43' austr. gaŗumā un 57°31' platumā, 20 kilom. no jūŗmalas, 88 kilom. no Rīgas un 55 kilometrus no Valmeeras. Tuvakā dzelzsceļu stacija ir Ozoli uz Ainažu-Valmeeras dzelzs. ceļa. Pilsēta atrodas pee Limbažu ezera, kuŗa līmenis atrodas 50 metrus virs jūŗas līmeņa.

Limbažu veetā senatnē atradās libeešu pils, kuŗu biskaps Alberts jau 1223. gadā izbūveja un apceetināja. Jau 1362. gadā Limbažus min kā pilsētu un 1369. g. kā Hanzas locekli. Limbaži beeži mainījuši savus virskungus. Brīzeem pils un pilsēta peedereja ordenim, brīzeem Rīgas arķibiskapam.

Vēlak pilsētu pārmaiņus eeņēma kreevi, poļi un zveedri. 1602. gadā zveedri to eeņēma un nodedzināja. 1621. g. zveedru karalis Gustavs Adolfs atdāvināja mazo Limbažu pilsētiņu leelajai Rīgai „kā atalgojumu par viņas sirdīgo un dūšīgo aizstāvešanos“. Limbažos toreiz bija tikai 12 personas ar pilsoņu teesibām, kuŗām bija Rīgas

Limbažu pilsdrupas.

pilsētai jazvēŗ uzticība. 1747. gadā Limbaži nodega no jauna un pilnīgi, jo atlika tikai 4 nami. Bet pilsētiņa tomēr atspirga un 1783. gadā ta no jauna eeguva patstāvīgas pilsētas teesības, kaut gan šīs teesības pilsētneekem dāŗgi maksāja, jo teem bija daudzkāŗt jasūdžās Peterpilī par apspeešanām un netaisnībām, kuŗas teem bija jaceeš no Rīgas rātes. Daudzi ta laika advokati dzīvoja no Rīgas-Limbažu prāvas. Tanī laikā ari šķīra no Limbažeem Lādes un Limbažu pilsmuižas, kuŗas vēl līdz šim laikam ir Rīgas pilsētas īpašums. Vidus laikos Limbaži peekopa deezgan rosīgu jūŗas tirdzniecību pa Svētupi, kuŗa tagad, tāpat kā vairakas citas Latvijas upes, vairs nav kuŗojama. Eevērojot pilsētiņas nelabvēlīgo stāvokli tāļu no satiksmes līdzekļeem, tirdzniecība un rūpniecība tur ir neeevērojama. Pilsētiņa pastāv kā tirdzniecības centrs ar šauraku veeteju nozīmi (rudeni tirdzniecība ar zivīm) un kā vairaku valsts eerēdņu, baznicu, skolu, ārstu u. t. t. dzīves veetu. Pilsētiņas zeemeļos atrodas arķibiskapa pils atleekas. Līdz šim uzglabajusēs pils austrumu daļa ar pils galveneem vārteem, kuŗu tagad nepāŗbūvetu izleeto kā klēti. Līdz

16. gadu simtenim Limbažos bija franciskanešu, augustinu un mūķeņu klosteri.

Namu Limbažos ir 215 ar 2501*) eedzīvotāju (1920. g.), kuŗu starpā 2264 ir latveeši, 94 ebreji, 86 vāceeši un nedaudzi kreevi un igauņi. Pilsēta apgaismota ar petroleju, kanalizācijas nav un ūdeni smeļ no akam. Pilsētā ir slimnica, apteeka, 3 ārsti, pareizticīgo un luterāņu baznīcas, lopkautuve, bibliotēka, 2 drukatavas un 3 skolas, to starpā vidusskola.

No kara notikumeem pilsēta nav ceetuse, izņemot to, ka apstājušās rūpniecības eestādes. Tā pilsētā pirms kara darbojās Beļģijas akciju sabiedrības cepuru fabrika un vērptuve, kuŗa nodarbināja ap 200 strādneekus. Tagad fabriku izlabo, lai darbus atjaunotu.

Pee Latvijas jaunajām un strauji uzplaukstošām pilsētām peeder **Rujene** (*Rujen*), kuŗa atrodas apriņķa zeemeļu austrumos, 48 kilom. no Valmeeras, pee Valkas-Pernavas peevedu dzelzsceļa un pee Rujas upes. Rujene izcēlās 1872. gadā un tagad tai ir pilsētas teesības un 570 dzīvojamās ēkas. 1897. g. Rujenē bija 3496 eedzīvotāji, bet kara laikā eedzīvotāju skaits vēl peeauga. 1920. g. jūlijā saskaitīti 3406 eedzīvotāji, bet zeemā, kad darbojas skolas un daudzee eedzīvotāji atgreetušeēs no laukeem, eedzīvotāju skaits peeaug līdz 4500. Sv. Bartolomeja baznīca celta pirms 1270. gada. — Rujenes leelajā muižā mājas par dzimtu pārdeva agrak nekā citur, un talab Rujenes apkārtnē eedzīvotāji samērā turīgi un izglītoti. Rujenē ir vidus skola un 2 pamatskolas un projekteta ir arī zemkopības skola, 9 beedrības, to starpā 2 krediteestādes, 4 ārsti, slimnica un apteeka. Pirms kara Rujenē atradās dažādas kroņa eestādes, dažas leelakas rūpniecības eestādes (nažu fabrika, zāģu dzirnavas, konfektu un limonades fabrikas), bet tagad darbojas tikai dažī zāģu gateri. Rujenes tirdzniecība bija eevērojama, jo pirms kara no Rujenes ikdeenās izveda 100 vagonus dažādu veetejo ražojumu. Kaut gan Rujenē no 3406 eedzīvotājeem 3243 ir latveeši un 27 igauņi, tad tomēr Igaunija savā laikā pretendeja uz Rujeni un tās apgabalu.

Bez tam Valmeeras apriņķī pelna eevēribu divas ostas: Ainaži un Salacgrīva. **Ainažu** (vāciski *Haynasch*, igauņiski *Ainaste*) osta eeņem ceturto veetu Latvijas ostu starpā un Ainažu meests ir pēdeajā apdzīvotā veeta Vidzemes jūrmalā, kur eedzīvotāju vairakumu sastāda latveeši. Agrak Ainažu apkārtnē dzīvoja libeeši. Vārds „*ainagi*“ libiski nozīmē „veentuļš“. Ainažu meests dibinats 1869. gadā, bet osta izbūveta tikai 1903. gadā. Pirms kara Ainažos bija apm. 1000 eedzīvotāju, kuŗi dzīvoja 74 mājās. Ainažneeki, atrazdamees veentuļi plašās, gandrīz neapdzīvo-

*) Zeemā, kad skolas darbojas un daļa eedzīvotāju atgreetusēs no lauku darbeem, eedzīvotāju skaits pilsētā pārsneedz 3500.

tas postažas nomalē („ainagi“), bija no dabas speesti jau no laiku laikeem eegūt sev peļņu un pārtiku jūrā. Tee tadēļ attīstījušees par teicameem jūrneekeem un eeņem pirmo veetu latveešu jūras brauceju starpā. Ainaži uzskatami par latveešu jūrniecības šūpuli, jo tur būveti 50 jūras kuģi, kuři peeder latveešeem, un tur atrodas pirmā jūrskola Latvijā, kuņa sagatavojuse vairakus simtus jūrneekus. Ainažu osta izveda (1907. g.) labibu (44,000 pudi), baļķus (6000), malku un dažadas preces (80,000 pudi), kuņu starpā eevērojama daļa nāca no Staiceles papiru fabrikas. Ostā

Ainažu osta.

eeveda sāli (11,000 pudi), ogles (97,000 pudi) un dažadas preces (82,000 pudi). Ostā eebrauca 1907. g. 67 kuģi. Tagad Ainažus saveeno šaur-sleežu dzelzsceļš ar Valmeeru un Smilteni. Dzelzsceļš eevērojamā mērā paplašinās Ainažu eespaida aploku, bet kuņa dēļ dzelzsceļš vēl nav paspējis atstāt savu svētigo eespaidu uz ostu. Ainažos atradās 7 rederi, tvaika dzirnavas, 1864. g. dibinata jūrskola, elementarskolas un vairakas beedribas.

Salacgrīva (*Salismünde*) ir osta pee Salacas upes grīvas, kuņa ir 3—4 metrus dziļa un 200 metrus plata. Talab ari leelaki jūras kuģi varetu eebraukt Salacgrīvas ostā, ja jūras sēkles (1—1½ metri) neaiz-

sprostotu eeeju ostā. Jau 1870. gadā projektets ar divu viļņu lauzeju palīdzību aizsargāt ostu no aizsērēšanas, bet šim darbam vajadzīgos 300,000 rbļ. nebija iespējams sadabūt, vēl vairak talab, ka valdība tuvo Ainažu ostu izbūveja par glābšanas ostu. Salacgrīva kā osta mineta jau 14. gadu simtenī, bet tagadejais meests tur izcēlees tikai pēdejos 40. gados. Pirmā tirgotava tur atvērta 1860. gadā. Tagad Salacgrīvā atrodas apmēram 70 dzīvojamās ēkas un 40 spīķeri. Eedzīvotāju ir apm. 700. 1907. gadā ostā eebruca 160 kuģi. Galvenā kārtā izveda labibu (200,000 pudi), sliperus (60,000), baļķus, brusas un malku (4000 asis). Eeveda galvenā kārtā sāli (25,000 pudi) zivju sālišanai un akmeņogles (10,000 pudi). Meesta un apkārtnes eedzīvotāji nodarbojas

Maz-Salacas meests.

ar jūrniecību, zvejniecību un tirdzniecību. Tvaikoņu satiksmi ar Rīgu, labam laikam pastāvot, uztureja Rīgas-Pernavas līnijas tvaikoņi. Tomēr leelaki kuģi peespeesti izmest enkuru 2 kilometrus no peekrastes ārpus sēra. Salacgrīvā atrodas vidus skola un tvaika zāģu dzirnavas. Salacgrīvā pagājušā gadusimtenā vidū dzīvoja pēdejee libeeši Vidzemē.

Bez tam Valmeeras apriņķī vēl atrodas vairaki sikaki meesti, kuŗu starpā eevērojamakee ir Maz-Salaca, Matiši, un Alojā **Maz-Salaca** (*Salisbury*) atrodas uz Salacas upes krasta, 11 kilometrus no veetas, kur šī upe iztek no Burtneeku ezera. Meests atrodas 48 kilometrus no Valmeeras, tas ir izcēlees pēc 1870. gada un tur bija 110 dzīvojamās ēkas ar 861 eedzīvotāju (1897. g. — 600). Maz-Salacai ir kopš 1921. gada meesta pašvaldības teesibas. Tur darbojas privata

realģimnazija. Meests atrodas veenā no dabas bagatibam visvairak apveltiteem Vidzemes apvideem. Salacas krastos lejas un gravas apaugušas birzem un mežeem, kuŗos atrodas ezeriņi un tek strauti. Kreisais upes krasts paceļas meestam epretim kā stāva klints seena. Pus versti no „Velna pagraba“ atrodas 35 metrus augstā un pilnigi stāvā klints seena, kuŗu sauc par Skaņo kalnu, pee kuŗa novērota reti skaņa atbalss. Turpat atrodas romantiskā Lapu leja. Maz-Salaca atrodas visaugligakā Vidzemes daļā, un talab ari meestā attīstijusēs tirdznieciba ar lauksaimniecības ražojumeem un ari kā linu tirgus meests plaši pazīstams. Tur atrodas ari vilnas vērptuve, austuve un krāsotava (tvaika). Pee meesta atrodas Sv. Marijas baznica, kuŗa celta 14. g. s. un kuŗa agrak glabaja miroņus. Maz-Salacas draudzes mācītājs Guleke (mir. 1844. g.) tur nodibinaja sātības beedribu, kuŗa ir veena no pirmajām beedribam, kuŗā peedalijās ari latveešu zemneeki. Šo beedribu tomēr drīz slēdza.

Matiši (*Sankti Matthiä*) ir meestiņš, kuŗš atrodas 29 kilometrus uz zeemeļeem no Valmeeras un 16 kilometrus no Ozolu stacijas, uz Ainažu dzelzsceļa. Meests pastāv kopš 1890. gada. Meestā ir apm. 30 dzīvojamās ēkas ar 200 eedzīvotajeem. Meestā atrodas baznica, apteeka, kopmoderneeciba, daži amatneeki, tirgotaji, bodes un krogī. Alojās (*Allendorf*) meests atrodas uz Ungurpils pagasta zemes, 51 kilometru no Valmeeras, zeemeļ-austrumos no Ārceema stacijas, uz Ainažu-Valmeeras dzelzsceļa. Meestiņš 1897. gadā dibinats uz Alojās mācītāja muižas un Ungurpils muižas zemes. 1920. gadā meestā bija 30 dzīvojamās ēkas ar 310 eedzīvotajeem. Alojā darbojas kopmoderneecības sabeedriba un Alojās lauksaimniecības beedriba, kuŗai peeder izrikojumeem derigs nams (450 veetas). Rencenu meestā 25 mājās dzīvo 151 eedzīvotājs, kuŗi nodarbojas ar amatneecibu un peļņā eešanu. Meestā atrodas ārsts un apteeka. Staiceles meestā (Rozenū pagastā) atrodas Staiceles papiru fabrika, kuŗa no kaŗa maz ceetuse un kuŗa 1920. g. vasarā strādaja ar 80 strādneekeem, izleetodama Salacas ūdens un tvaika spēku. Bez tam Valmeeras apriņķī vēl atrodas sikee Dikļu un Oleru meesti.

Valmeeras apriņķī atrodas vairakas pilsdrupas un senču pilskalni. Tā pee Vaidavas ezera atrodas pilskalns ar veceem vaļņeem, pee Vecmuižas (Rozbeķos) pilsdrupas un kaŗa kapi no Jāņa Breesmigā laikeem, pee Ternejas bruņneeku pilsdrupas, Beveriņas pilskalns (?) Kauguru pagastā un pilskalni Augstrozē, Umurgā, Mujanos (ar drupam), Unguros, Maz-Straupē, Raiskumā (Sotekla), Ungurpili, Dikļos, Rujenē, Vainižos, Salacgrīvā un Skulbergē. Valmeeras apriņķī atrodas vēl apdzīvota vidus laiku pils — Straupe un visvecakā atrastā apdzīvotā veeta mūsu dzimtenē — Rinu (Riņņu) kalns, kuŗā atrastas akmeņu laikmeta cilveku nometnes atleekas. Rinu kalns atrodas uz Bauņu un Vec-Attes

pagastu robežas. Eevēribu pelna arī livu upuru ala Zvejceema pagastnama tuvumā uz Svētupes krasteem, Jumeras upes leja (pēc Rimju kronikas „Jauna upe dziļā gravā“, pāri kuņai „latveeši zin ceļus“). Koku pagastā, Zilais kalns Mujanu pagastā, veci kapi uz 60 pēdas augstā Burtneeku ezera krasta, kuņā atrodas ala, milzīgie ozoli Burtneeku apkārtnē un apm. 900 gadus vecs ozols Sēļu pagastā. Mājrūpniecība apriņķī agrāk bija stipri attīstīta, bet tagad ar to nodarbojas tikai nedaudzās mājās Kauguru un Vaidavas pagastos (krēslu izgatavošana) un Steenes pagastā, kur izgatavo lauksaimniecības pederumus (ratus, ragavas, ecešas u. t. t.). Bez Staiceles papīra fabrikas apriņķī ir vēl vairāki sīkaki rūpniecības uzņēmumi, kuņu starpā minama P. Raiskas vilnas un linu vērptuve Maz-Salacā ar 43 strādneekem.

Straupes pils.

3. Cēsu apriņķis

Cēsu apriņķi visapkārt eeroberžo latveešu apdzīvotā zeme. Tas ir 5637,5 kkm leels un atrodas starp Rīgas, Valmeeras un Valkas apriņķeem Vidzemē, un Latgali. Cēsu apriņķis atrodas visaugstākā Latvijas apvidū un ir videji auglīgs. Tomēr zeme ir rūpīgi apstrādāta, jo Cēsu apriņķī pārsvars ir sīksaimniecībam. Kaut gan apriņķis peeder pee leelakajeem Latvijā, tad tomēr pilsētu un meestu ir ārkārtīgi maz, jo visā apriņķī ir tikai veena pilsēta, bet meestu, kuņeem ir savas pašval-

dibas, nav nemaz. Apriņķī atrodas 16 valsts muižas, 98 agrakās bruņneeku muižas, 4 patrimonial muižas, 64 pagasti un 19 draudzes.

Cēsis (vāciski *Wenden*, igauniski *Wannu linn*) atrodas uz 25°16' austr. gaļumā un 57°19' platumā, 93 kilometru uz zeemeļu austrumeem no Rigas, pee Rigas-Valkas dzelzsceļa, 2 kilometrus uz deenvideem no Gaujas, 100 metrus (baznīcas sleegsnis) virs jūras līmeņa un 78 metrus virs Gaujas upes līmeņa pee pilsētas.

Cēsis dibinātas ap 1200. gadu. Veetā, kur tagad atrodas Cēsu pilsdrupas, jau atradusēs mūsu senču pils, un, domājams, ka ta ir vendu*) celta. 1208. gadā, dalot Baltiju starp zobeņbrāļeem un bīskapu, Cēsis peekrita pirmajeem, kuļi tūliņ ķērās pee apstiprinātās pils celšanas. Jau

Cēsis.

1218. gadā mineta ordeņa pils Cēsis, kuļa kļuva par ordeņa mestru galveno sēdekli. Sakarā ar to pili pastāvīgi paplašināja un izgreznoja, jo Cēsis uzturējās ne mazak kā 44 ordeņa mestru galmi. Pee bruņneeku pils jau 1224. g. izcēlās meestiņš, bet Cēsis kā pilsētu pirmo reizi min tikai 1383. gadā. Cēsis bija stipreem mūreem un 3 leeleem torņeem eeslēgta pilsēta, uz kuļu eeeju atvēra 4 vārti. Pirmajos pastāvešanas gadu simteņos Cēsis vareja netrauceti attīstītees, bet 1577. g. pilsēta pirmo reizi ceeta no kaļa breesmam. Minetā gadā pilsētu eeņēma kreevu cara Jāņa Breesmigā kaļa pulki, kuļi izkāva pilsētas eedzīvotajus un eelenca pili, kuļā bija patvērumu meklejuši ap 300 cil-

*) Vendu cilts agrak dzīvojuse Ventas lejgalā, bet 12. gadu simteņa beigās kurši tos izspeeduši un tee apmetušeas vispirms tagadejās Rigas veetā un vēlāk pee Cēsim.

veku. Kad pils mūri bija leelgabalū sagrauti, pils eemītneeki sapulce-
jās telpās virs pulvera pagraba un kāds kaŗavīrs peelika uguni pee
pulvera mucam un daļa no pils ar vīseem tās eemītneekem tika uzspri-
dzinata. Pēc tam Cēsis vairakkārt eeņēma poļi un zveedri. 1626. g.
Cēsis eeņēma zveedru karalis Gustavs Vaza, kuŗš pilsētu atdāvināja
savam kancleram Akselam Oksensērna. Tomēr pilsētai nebija lemts
atdzīvoties un uzplaukt. 1671. gadā pilsēta gandrīz pilnīgi nodega.
1700. gadā to eeņēma zakšu kaŗa pulki, 1701. gadā zveedri un 1703. gadā.
kreevi, kuŗi izpostijā nedaudzo, ko agrakee eebruceji vēl bija atstājuši.
Cēsis pārvērtās par nožēlojamu sādzu, kuŗu 1747. g. kā dāvanu no ķei-
zareenes Elizabetes saņēma kreevu grafs Bestuževs. 1748. gadā pilsēta,
baznīca un pils no jauna un pilnīgi nodega. Pēc šī ugunsgrēka pils-
kungs peesavinājās arī visu pilsētu, un atļaudams pilsētneekem no
jauna uzcelt savas mājas, pilsētas eelas tomēr izsludināja par savu īpa-

Ordeņa pils drupas Cēsis.

šumu un lika tās auzam
apsēt, kuŗas, peedraudot
nāves sodu, neveens ne-
driksteja aizskārt vaj bojat.
Šāds stāvoklis pastāveja
17 gadus. Pilsēta vēl ilgi
nikuļoja. 1816. gadā, tā
tad pirms 100 gadeem, visa
Cēsu pilsēta bija 900 oлектis
gaŗa un 300 oлектis plata
ar 295 vīreešu un 311
seeveešu dzimuma eedzī-
votajeem (pēc Bienen-
stamma „*Geographischer*
Abriss“). 1777. g. pili eeguva grafs Zīvers, kuŗš lika atjaunot veenu
daļu no izpostītās pils, kuŗa vēl tagad apdzīvota. Par aprīņķa pilsētu
Cēsis eeceltas 1785. g.

Pēdejos gadu desmitos pilsēta ātri uzplaukuse. 1889. g. atklāja
Rīgas-Valkas dzelzsceļu, kuŗš atvēra ceļu deezgan rosīgai tirdzniecībai
ar apkārtejeem lauku eedzīvotajeem, pee kam jāeevēro, ka Cēsis, sevišķi
deenvidus virzeenā, saista pee sevīm prāvus lauku apvidus, jo apkārtnē
nav citu pilsētu un meestu. Pilsētas tuvumā, sevišķi Gaujas malā,
izcēlās prāva vasarnīču nometne, kuŗa peevilkā zaļumneekus kā no
Rīgas, tā arī no Kreevijas. Eedzīvotaju skaits ātri peeauga un 1921. gada
novembrī Cēsis bija 7403 eedzīvotaji, to starpā 3260 vīreeši un 4143
seeveetes. Pilsēta ir labi kopta; glītee nami parasti atrodas dārzos,
eelas ir samērā labi bruģetas un tīras. Cēsis ir arī veena no vislatvi-
skakām pilsētām, jo 1920. g. no 6315 pilsētas eedzīvotajeem 5608 bija

latveši, 272 vāceši, 240 ebreji, bet pārejo tautību peederigo bija mazak nekā 100. Pilsētā jau pirms kara bija kanalizācija, ūdensvads, elektriska apgaismošana un lopu kautuve. Tagad Cēsis atrodas slimnīca, telefons, telegrafs, 2 baznīcas, vairāki lūgšanas nami, bibliotēka, lasītava, 3 vidusskolas, skolotāju seminārs Bērzonē pie Cēsim un 4 pirmmācības skolas (1910. g. 17,1% no visiem eedzīvotājiem apmeklēja skolas), beedribas ar stalteem beedribu nameem, kuŗos beeži noteek teatra izrādes. Staltais latveešu beedribas nams (800 veetas) 1919. g. Cēsu kauju laikā ir vācu nodedzināts.

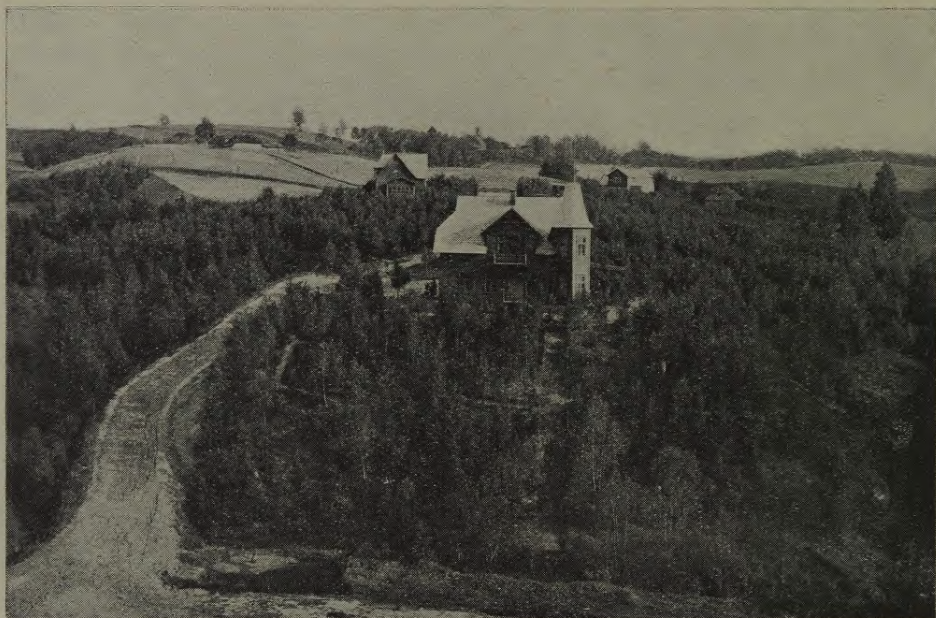

Cēsu pilsdārzs.

Pilsēta ar savu samērā leelo labeerīcību, glitajām eelam un nameem, baznīcu (būveta 1283.—87.), kuŗā atrodas vairāku ordeņa mestru un bīskapu kapu peeminekļi un citi peeminekļi, to starpā arī mestra Valtera Pletenberga peeminekļis, kā arī ar savām pilsdrupām, bet it sevišķi ar savu dabas jaukumeem bagāto apkārtni, teek dēveta par pērlī mūsu pilsētu starpā. Līdz 1879. gadam pilsētu pārvaldīja rāte, kuŗas veetā minētā gadā nāca pēc Kreevijas likumeem vēletā pilsētas dome, kuŗā jau 1897. gadā latveeši eeguva vairākumu. Tā tad Cēsis ir veena no pirmajām Latvijas pilsētām, kuŗas pārvaldē vairākums ir latveešu. 1908. gadā pilsētai peedereja 782 desetinas zemes 164,000 zelta rbļ. vērtībā un 22 nami 164,500 zelta rbļ. vērtībā un 9200 rbļ. leels kapitāls.

1910. gadā pilsētas eēnākumi un izdevumi bija 46,100 zelta rbļ. leeli un pilsētas paradi 61,700 zelta rbļ. leeli.

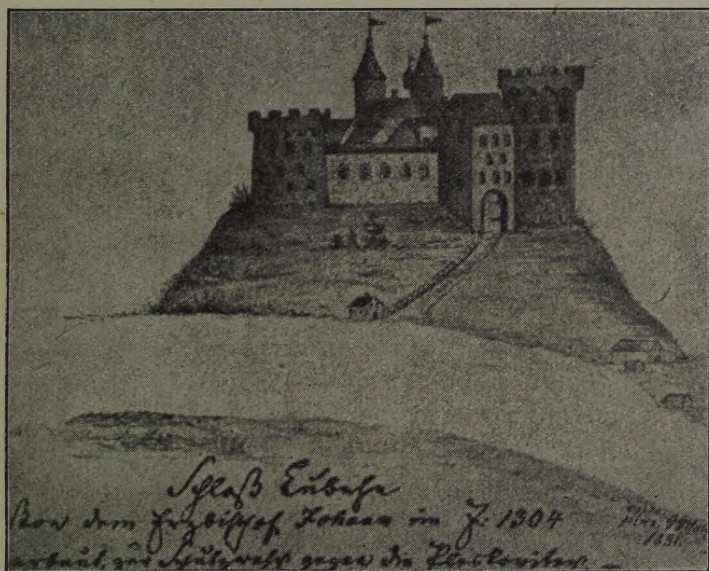
Pasaules kaŗa notikumi nonāca līdz pašeem Cēsu vārteem. Tomēr pate pilsēta teeši no kaŗa notikumeem nav ceetuse, kaut gan eedzīvotaji brīžeem sajuta kā smagu nastu milzigo zaldatu un kaŗa eestāžu skaitu, kurš uzturejās Cēsīs, kā tuvākās aizmugures un vēlāk fronteī vistuvakā pilsētā. No otras puses, leelais svešneeku skaits atvēra pilsētneekeem arī prāvakuus peļņas avotus. Visvairak pilsēta ceeta 1919. g. vasaras kaujās.

Vasarnīcas pee Cēsīm.

Birži (*Modohn*) ir eevērojamakais meests Cēsu apriņķī. Tas atrodas 91 kilometru uz deenvideem no apriņķa pilsētas, pee Pļaviņu-Valkas dzelzsceļa, uz Lazdones un Sarkanmuižas pagastu zemes. Meests dibinats 1900. gadā, un apmēram 60 dzīvojamus namos tur uzturas vairak nekā 600 pastāvīgu eedzīvotaju. Meestā atrodas dažadas valsts eestādes, apteeka, privata vidusskola, izglītības beedriba un vairak tirgotaji un amatneeki. Raunas meestiņš atrodas 22 kilometrus no Cēsīm. Raunas pils celta 1262. gadā un pee pils izcēlās pilsēta, kuŗa vidus laikos eepēma redzamu veetu Livonijas pilsētu starpā. Zeemeļu kaŗā pili un pilsētu izpostija un tikai pēdeajā laikā izcēlees neleelais Pilsraunas meestiņš, kuŗā 21 mājā dzīvo 194 eedzīvotaji. Tur atrodas luterāņu baznīca, skola, apteeka un ārsts. Ligrades meestiņš atrodas Ļau-

dones draudzē, 11 kilometru no Marceenes stacijas. Meests savu kreevisko vārdu dabujis no muižas agrakā īpašneka fon Meinersa, kušs to nosaucis pēc savas seevas — Lia — vārda. Meests pastāv kopš 1840. gada, bet tanī pirms kaŗa bija tikai 23 dzīvojamās mājas ar apmēram 200 eedzīvotajeem Ligradē pectureja tvaikonītis, kušs braukaja pa Aiveeksti. Meestā atrodas pareizticīgo baznica, vairaki tirgotaji un amatneeki. Tādi pat siki meestiņi ir: Lubane (27 mājas), Ļaudona un Veetalva. Bez tam ceemi atrodami trijos apriņķa pagastos: Iršu pagastā, Ļaudones-Odzeenes un Skujenes pagastos. Eevēribu pelna Preekuļu lauksaimneecības skola pee Cēsīm un Cesvaines pils, kuŗa peeder pee staltakām Latvijā.

Lubanes senā pils.

Īpatneju stāvokli Latvijā eeņem Iršu kolonija. Ar nolūku eepazīstinat latveešu zemneeku ar Vakar-Eiropas zemkopības tehniku ķeizareene Katrina II. 1763. gadā pavēleja nodibinat vācu zemneeku nometni. 1763. gadā tika atvesti vācu zemneeki, kuŗi radija noslēgto Iršu koloniju. Tagad Iršu kolonijā dzīvo 1979 cilveki, to starpā 1685 vāceeši un 279 latveeši. Pavisam Cēsu apriņķī ir 2530 vāceeši, no kuŗeem 272 dzīvo Cēsu pilsētā. Atskaitot šo pilsētu un Iršu koloniju, visā pārējā apriņķī atleek tikai 573 vāceeši. 1916. gada martā visus kolonistus izraidija uz Permas guberņu, no kureenes tee pamazam atgreezušees. Viņu prombūšanas laikā viņu saimneecības ir ļoti ceetušās.

Cēsu apriņķī atrodas daudzas senču un viduslaiku piļu atliekas un drupas. Tā pilsdrupas atrodas Aražos, Ērgļos, Raunā un Cesvainē. Pilskalni atrodas Leezerē, Marceenā, Ramkā, Sāveenā, Vesteenā, Vec-Peebalgā un Prauleenē. Prauleenes pilskalna tuvumā atrodas Upuru kalns un Baznicas kalns, pee kuņķem atrasti akmeņu un bronzas laikmetu atliekas. Eevēribu pelna ari zveedru laiku apceetinajumi Baiškalna pagastā un Kronvalda peeminekļis Vec-Peebalgā.

Cēsu apriņķis ir bagats skaisteem dabas skateem. Starp daudzem citeem minamas Patkules grava, Raunas ūdenskritums Baiškalna pagastā, Aiveekstes un Leedes kritumi Lubanes pagastā, Saltupes avots ar 5 pēdas augsto kritumu, Ilziņ ezers Vesteenē ar salu, kuņa dažkārt paceļas iz ezera ūdeņeem, lai tanī atkal nogrimtu, un milzigais akmens pee Ivanu mājām, Patkules pagastā, kuņu veetejee eedzīvotaji sauc par velna sēdekli un kuņš senatnē esot bijis upuru altars (?).

Leelaku rūpneecisku eestāžu apriņķī ļoti nedaudz. Darbojas vairakas vilnas kāršanas un vērpšanas eestādes, linu vērpstuve, koku zāģetava, tvaika dzirnavas u. c. neleelas rūpneecibas eestādes. Totees māj-rūpneeciba daudzos apriņķa pagastos ir eevēribu pelnoša.

4. Valkas apriņķis

Valkas apriņķis ir 6016,2 kkm leels un atrodas Latvijas zeemeļu-austrumos. Zeemeļos un austrumos to eeroberžo Vilandes, Terbatas un Veravas apriņķi Igaunijā un Pleskavas apgabals, deenvidos Lūdzas apriņķis un reetumos Cēsu un Valmeeras apriņķi.

Apriņķī atrodas 3 pilsētas, 7 meesti, 4 valsts muižas, 104 bijušās privatas muižas, 49 pagasti un 16 lut. draudzes.

Valka (vāciski *Walk*, igauniski *Walga linn*) ir šī apriņķa senā apriņķa pilsēta. Ta atrodas uz 26°01' austr. garumā un 57°47' platumā, 168 kilometrus uz zeemeļ-austrumeem no Rigas. Vidus laikos pilsētu sauca pēc upes, uz kuņas krasta ta atrodas, par *Peddel*. Valka kā meests pastāveja jau 1334. gadā un ta nekad nav bijuse apceetinata un pee Valkas ari nav atradusēs bruņneeku pils, un tādā kārtā Valka peeder pee tām ļoti nedaudzajām pilsētām, kuņas jau viduslaikos pastāvejušas veenigi kā tirgotaju un amatneeku nometnes. Valka atrodas senās Livonijas centrā, un talab tur, blakus Valmeerai, beeži sanāca landtagu un pilsoņu deputatu sapulces. Kopš 1369. gada Valku sauc par prāvu meestu un 1424. gadā par mazu pilsētiņu, kaut gan tikai 1584. gadā tai peešķirtas pilsētas teesibas. Jau no saveem sirmajeem pastāvešanas gadeem Valka daudz ceetuse no kaņa posta. 1345. gadā to izlaupa un noposta leišu kunigaišķis Olģerts. 1627. gadā (zveedru poļu kaņā) pilsētu galīgi noposta un tur atleek tikai 3 pilsoņi un māci-

tajs. 1626. gadā zveedru karalis atdāvina panikušo pilsētiņu līdz ar apkārtejām muižām kādam no saveem kaŗa vīreem, un 1678. gadā pilsētneekēm jazvēr uzticiba zveedru pulkvedim Andrepam, kuŗa īpašumā pilsēta bija pārgājuse. Zeemeļu kaŗā (1708. gadā) pilsētu galīgi noposta, un ta vairakus gadus nemaz nav apdzīvota. Tikai 1718. gadā ta atjaunojas un 1790. gadā ta kļūst par Valkas apriņķa pilsētu, kaut gan 1819. g. tur 72 namos dzīvoja tikai 451 cilveks — pat sava mācītāja Valkai toreiz nebija. Pilsētas eedzīvotāju skaits peeaug ļoti lēnam un tikai pēc Valkas peeveenošanas dzelzsceļa tīklam, ta ātri atspirga. Tagad Valka ir 5 dzelzsceļu izejas punkts un talab, blakus Rigai, Daugavpilij un Jelgavai, leelakais dzelzsceļu mezglis mūsu dzimtenē. No Valkas eet kopš 1889. gada sleežu ceļi uz Rīgu, Pleskavu un Terbatu, kopš 1897. g. uz Pernavu, Vilandi un Veisensteinu un kopš 1903. gada uz Aluksni un Gulbeni. Valka celta uz pilsētas, vairaku muižu un zemneeku māju zemes. 1910. g. tur bija 855 ēkas (to starpā 55 mūra), kuŗās dzīvoja (1914. g.) 18,500 eedzīvotaji. Pilsētas domneeku vēletāju pēdejās vēlešanās pirms kaŗa bija 482, bet 1917. g. 8930. Pilsētas domē līdz tam bija igaunisks vairakums, bet 1917. g. bija apmēram 670 latveešu vēletāju vairak nekā igaņu.

Valka atrodas uz pašas latveešu un igaņu robežas un talab tur apmēram veenadā daudzumā dzīvoja igaņi un latveeši. Pirms kaŗa latveešu bija neleels vairakums, bet 1919. g. igaņu valdiba darija visu, lai pilsētu padarītu par igaunisku. 1919. g. 1. augustā tur tika saskaitīti 7705 igaņi, 6560 latveeši, 481 kreevs, 337 vāceeši, 784 ebreji un 310 dažādu citu tautību peederigee. 1920. g. jūlijā sevišķa starptautiska šķīreju teesa, ar angļu pulkvedi Talentu preekšgalā, nokārtoja Latvijas un Igaunijas robežu strīdu, pee kam Valkas leelakā daļa tika peeveenota Igaunijai un Latvijai palika tikai pilsētas reetumu preekšpilsēta ap Lugažu laukumu. Uz šo neleelo Valkas daļu tagad ir pārceltas visas apriņķa eestādes un tur 1920. g. oktobrī bija 2,658 eedzīvotaji. Tādā kārtā tagad ir nodibinatās divas Valkas pilsētas: Latvijas Valka un Igaunijas Valka, kuŗas abas ceeš no robežas linijas, kuŗa pārdalījuse dzīvo pilsētas organismu. Abas Valkas savu eksistenci turpina veenīgi pateicotees savu valdību pabalsteem.

Pēc Valkas sadališanas Valkas apriņķa leelakās pilsētas ir Smiltene un Aluksne, kuŗas tikai Latvijas pagaidu valdības laikā dabujušas savu pašvaldību.

Aluksne (*Marienburg*, igauniski *Maria linn*), pilsēta Valkas apriņķa deenvidos, 92 kilometrus no Valkas, pee Pļaviņu-Valkas dzelzsceļa un 5,5 kilometrus gaŗā Aluksnes ezera (191 m. virs jūŗas līmeņa). Ap 1350. gadu ordens lika uz prāvā Aluksnes ezera salas uzbūvet pili, kuŗas uzdevums bija aizsargat Vidzemi pret kreevu eebrukumeem. 1560. gadā

kreevi eeņēma Aluksni, pee kam ordeņa kaŗa vīri nemaz nepretojās. Līdz 1582. gadam Aluksne peedereja kreeveem. Jau vidus laikos eepretim pilij uz ceetzemes bija izcēlees meests, kuŗu saveenoja tilts ar salu un pili. Vēl pagājušā gadu simteņa vidū bija redzamas šī tilta atleekas. 17. gadu simteni pili vairakkārt eeņēma poļi, zveedri un kreevi. 1701. gadā pils zveedru garnizons sekmīgi atsita zakšu uzbrukumu, bet 1702. gadā kreevu kaŗa vadoņa Šeremetjeva pulki to eelencā un uz plosteem tuvojās leelgabaleem sašautai pilij. Pils pavēlneeks padevās un kreevi apsolijās atļaut pils eemītneekem brīvi aizeet. Bet kāds zveedru virsneeks uzspridzināja pili ar eemītneekem. Saniknots par šo līguma neeevērošanu, Šeremetjevs lika aizvest gūstneecibā visus dzīvi

Aluksne.

palikušos pils eemītneekus, to starpā ari mācitaju Glūku un Martu Skavronsku, Višķu (Latgalē) zemneeka Zamueļa Skavronska meitu, vēlako ķeizareeni Katrinu I., kuŗa toreiz dzīvoja mācitaja ģimenē. Zeemeļu kaŗa cīņās Aluksnes meestu pilnīgi iznīcināja. Tagadejais meests pastāv kopš 1888. gada. Meestā ir 305 dzīvojamās ēkas ar mazleet vairak nekā 2000 eedzīvotajeem (1920. gada junijā — 1976). Meestā atrodas vairakas valsts eestādes, pareizticigo un luterāņu baznīcas, ebreju lūgšanas nams, vairakas skolas, to starpā vidus skola, 6 beedribas, krājaizdevu kase, vairaki tirgotaji un amatneeki, tvaika dzirnavas ar zāģu gateru (Aluksnes draudzē pirms kaŗa bija 10 koku zāģetavas) un leelakas vilnas un linu vērptuves, trikotažas fabrika un citi sīkaki rūpneeciski uzņēmumi. Leelakā rūpneecibas eestāde ir R. Šlosa dzirnavas ar 66

strādneekem, kuŗa apgādā pilsētu ar elektrisku gaismu. Meests kopš 1903. gada atrodas pee dzelzsceļa, kuŗš sekmeja un eerosinaja dzīvu jirdzniecību ar lauksaimniecības ražojumeem, kuŗus no Aluksnes apkārtnes pa dzelzsceļu leelā mērā izveda arī uz Peterpili.

Smiltene (*Smilten*) atrodas 48 kilometrus no Valkas, 32 kilometrus no Valmeeras un 89 metrus virs jūŗas līmeņa. Smiltenes pils celta 1370. g. un 1577. g. Jāņa Breesmīgā cebrukuma laikā to nopostīja. Jau vidus laikos pee pils bija izcēlees paprāvs meests, jo Smiltene bija veena no Rīgas arķibiskapa vasaras rezidencem. 1560. gadā šo meestiņu nopostīja kreevi, bet 1601. gadā tas atkal izcēlās, bet tur bija tikai 18 nami — visi krogi. Zeemeļu kaŗā meestu atkal izpostīja. 1702. g. kreevi nodedzināja baznicu, mācītajmuižu, skolu, 204 mājas un aizveda

Smiltene.

sev līdz 23 cilvēkus, 143 zirgus un baznīcas zvanu. Pārejie eedzīvotāji slēpās mežos. Tikai 1882. g. meestu no jauna dibināja un tas ātri attīstījās par mazu pilsētiņu, kuŗai 1920. gadā peešķīra pašvaldību. Sevišķi pēc Smiltenes-Valmeeras-Ainažu dzelzsceļa atklāšanas Smiltene ātri uzplauka. 1897. g. tur bija 1484 eedzīvotāji, bet 1920. g. 2295, to starpā 1967 latveeši, 272 ebreji, 20 vāceeši un 3 kreevi. Pilsētā atrodas 201 dzīvojams nams (46 mūra), luterāņu un pareizticīgo baznīcas, ebreju lūgšanas nams, veena vidusskola, 3 pamatskolas, slimnīca, 5 ārsti, apteeka, bibliotēka ar 1800 sējumeem, 10 beedribas, to starpā zemkopības beedriba, kuŗai peeder stalts nams ar zāli, kuŗā 750 sēdveetas. 2 krediteestādes, leelaka vilnas apstrādašanas eestāde un daudzi amatneeki. Pilsētas eedzīvotāji nodarbojas ar peļņā eešanu un talab zeemā Smiltenes eedzīvotāju skaits pārsneedz 3000.

Bez augšā minētām 3 pilsētām savas pašvaldības eestādes ir Strenčeem, Apei un Lejasceemam.

Lejasceems (*Aahof*) atrodas 78 kilometrus deenvid-austrumos no Valkas un 24 kilometrus no Vec-Gulbenes stacijas. Meestiņš atrodas

pee Tirzas eetekas Gaujā. No kronim peederīgās Lejasmuižas atdalītā zeme sadalīta parcelēs, uz kuņām uzbūvetas apmēram 106 dzīvojamās ēkas, kuņās dzīvo (1920. g.) 431 eedzīvotajs, to starpā 425 latveeši. Meestiņš pastāv kopš 1867. g. Meestiņa eedzīvotaji pavasaros nodarbojas ar koku pludinašanu pa Gauju uz Tirzas upem. Meestiņā pirms kaņa bija 30 amatneeki, vairaki tirgotaji, apteeka, ārsts, skola, luterāņu baznica, ebreju lūgšanas nams un zirgu pasts. 1920. gada rudenī atvērta 6 klasīga vidusskola.

Strenči (*Stakkeln*) ir meests ar savu pašvaldību. Tas atrodas 27 kilometrus uz deenvid-vakareem no Valkas, pee Strenču stacijas, pee kuņas, pateicotees rosigai tirdzneecibai, sevišķi ar koka materialeem, 1895. gadā nodibinājās meests. Meests atrodas uz triju pagastu zemes un tam kopš 1920. gada ir pašvaldības eestādes un taņi 375 mājās dzīvo 1255 eedzīvotaji (1079 latv.). 1907. gadā uzcelta luterāņu baznica. Pee Strenčeem atrodas visā Vidzemē pazīstamā un valsts uzturetā vājprātīgo dzeedinatava ar 150 gultam. Skolas ir kopejas ar apkārtejeem pagasteem.

Apē (*Hoppenhof*) ari Ope, meests ar savu pašvaldību, kuņš atrodas pa dzelzsceļu 60 kilometrus no Vec-Gulbenes. Jau ap 1908 gadu Apē bija 47 dzīvojamās ēkas ar 571 eedzīvotaju, bet 1920. gadā 114 ēkas ar 736 eedzīvotajeem. Tur pirms kaņa atradās pasts, telegrafs, apteeka, ārsts, vairakas tirgotavas un amatneeki, patēretaju beedriba un lauksaimneecibas beedriba. Meestu pārvaldija Apes muižas pārvaldneeks, jo meests atrodas uz šīs muižas zemes un tikai pagaidu valdības laikā tur eevesta meesta pašvaldība. 1919. g. 17. februārī pee Apes notika kaujas starp leelineekeem no veenas puses un someem un igauņeem no otras puses. 28. maijā tur notika kauja starp leelineekeem un latveešu Valmeeras pulku.

Kā sīkaki meestiņi Valkas apriņķī atzīmejami Cerstu meests Smiltenes pagastā, Dzeņu meests Palsmanē, Jaun-Annas (Vārnas) meests un Ērgemes meests. Kā vēsturiskas veetas minamas Ērgemes, Gaujenes un Smiltenes pilsdrupas. It sevišķi labi drupas uzglabajušās Ērgemē.

Valkas apriņķī atrodas vairakas leelakas rūpneecibas eestādes. Sevišķi minama Litenes papira fabrika, kuņa 1922. gada sākumā strādaja ar 139 strādneekeem un leetoja ūdens un tvaika spēku. Jaun-Laicenes papes fabrika ar 27 strādneekeem, Manteļa un Cennera papes fabrikas Gaujenē, „Švandarfa“ sērkočiņu steebru fabrika Jaun-Gulbenē ar 132 strādneekeem, leelakas koku zāģetavas Smiltenē un Vec-Gulbenē, vairakas linu un vilnas vērptuves un austuves un Vec-Gulbenes dzelzsceļu mezglā remonta darbnicas.

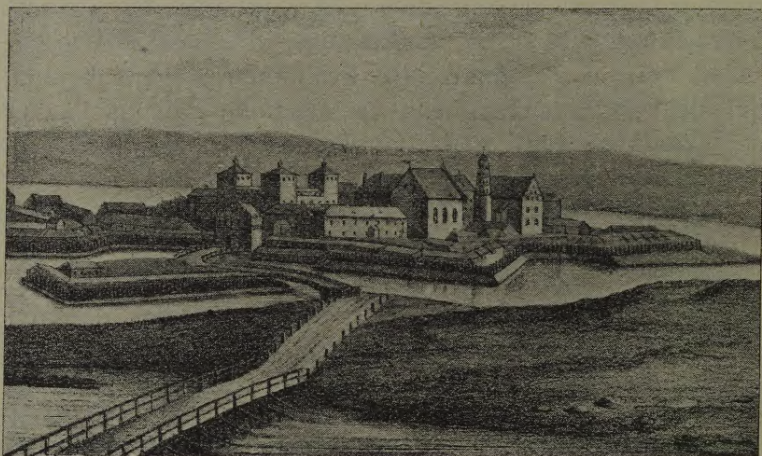
B. Kurzeme un Zemgale

Ar vārdu Kurzeme līdz pēdejam laikam apzīmeja visu Latvijas deenvidus daļu, kuŗa kopš hercogu laikeem sastādīja veenu politisku veenību un kuŗa līdz 1915. gadam bija veena no Kreevijas gubernam. Kurzeme šinī plašākā vārda nozīmē eeņem Latvijas reetumu un deenvidus daļu. Ši apstākļa dēļ, kā ari augligās zemes dēļ, Kurzeme veenmēr ir bijuse bagatakais Latvijas apgabals. Kurzemi reetumos eerobežo no Palangas līdz Kolkas ragam 270 km gaŗa jūŗas robeža un no Kolkas raga līdz Vidzemes robežai pee Kauguru ezera 100 km gaŗa jūŗas robeža. Rigas jūŗas līcis un atklātā Baltijas jūŗa rada prāvo, trīsstūra veidīgo Kurzemes pussalu, uz kuŗas atrodas Ventspils, Talsu un pa daļai Kuldīgas apriņķi. Tāļak Kurzemi eerobežo Rigas un Daugavpils apriņķi, pee kam robežu starp šeem apriņķeem un Kurzemi ar neleeem izņēmumeem (it sevišķi pee Rigas) rada Daugava, kuŗas deenvidus resp. reetuma krasts peeder pee Kurzemes, bet zeemeļu resp. austrumu krasts pee Vidzemes vaj Latgales. Deenvidos Kurzemi eerobežo Leetava. Agrak Kurzemei bija 6 kilometrus gaŗa kopīga robeža ar Prusiju, bet nospraužot robežu ar Leetavu, Palanga tika peešķirta pēdejai un talab kopš 1921. gada Kurzemi no Prusijas, resp. Klaipēdas apgabala šķir Leetava.

Agrak Kurzemes teritorija bija eevērojami leelaka. Pee Kurzemes peedereja ari Klaipēdas apgabals, kuŗš vēlāk peeveenots Prusijas ordeņa zemem. Ari Telšu apgabals peedereja pee Kurzemes, tāpat kā plašs apgabals Mūsas un Memeles un to peeteku apvidos (deenvidos no Bauskas). Savas tagadejās robežas Kurzeme dabuja hercogu laikos un tikai Palangas apvidus Kurzemei peeveenots 1819. gadā. Ordeņa laikos tagadejās Kurzemes veetā pastāveja trīs apgabali: istā Kurzeme, Zemgale un Sēļu zeme (*Selonien*). Pirmais eeņēma visu Kurzemes pussalu un Ventas apgabalu līdz jūŗai, otrs atradās tagadejā Vidus-Kurzemē (Bauskas-Dobeles apgabals) un trešais Augš-Kurzemē (Jaunjelgavas-Ilukstes apvidus). Zemgale toreiz sneedzās tāļu tagadejā Leetavā. Hercogu laikos tagadejā Kurzeme sadalījās Kurzemē un Zemgalē un hercogi saucās par „*Fürst und Herr in Liefland, zu Kurland und Semgallen, wie auch in Schlesien zu Sagau Herzog etc, etc*“. Pēc hercoga Gotharda nāves valsti sadalīja viņa dēļu starpā tā, ka veenam peekrita Kurzeme un otram Zemgale. Kreevu laikos Zemgales nosaukums praktiskā dzīvē bija iznīcinats, kaut gan Kreevijas ķeizara tituli Zemgales nosaukums bija uzglabajees.*) Pēdejā laikā Zemgale* kā atsevišķs apgabals atkal atjaunota. Uz to pamudināja Latvijas valdību praktiskā nepeecee-

*) Pilnā ķeizara tituli lasam pēc Polijas, Somijas, Vidzemes ari князь Курляндскій и Семигальскій u. t. t.

šamība, jo 1919. gada vasarā un rudenī, kad Bermonta karaspēks atradās Jelgavā un Vidus-Kurzemē, teešā satiksme ar Kurzemes reetumu daļu bija pārtraukta un talab Leepajā nodibinata atsevišķa Kurzemes pārvalde un, vēlāk, Jelgavā Zemgales pārvalde. Ari Satversmes Sapulces vēlešanās Kurzeme un Zemgale bija atsevišķi vēlešanu apgabali, pee kam katrs no šeem apgabaleem sadalas 5 apriņķos. Kurzemē ir Leepajas (agrak Grobiņas), Aizputes, Kuldigas, Ventspils un Talsu apriņķi un Zemgalē -- Tukuma, Jelgavas (agrak Dobeles), Bauskas, Jaunjelgavas un Ilukstes apriņķi. Kurzeme ir mazleet leelaka par Zemgali, jo peeskaitot ūdepeem aplkātō zemi, Kurzeme ir 14,208,5 kkm leela, bet Zemgale 13,178,1 kkm leela. Turpretim eedzīvotaju skaits abos apgabalos pirms kaŗa bija gandrīz veenads, jo Zemgalē bija (1897. g.) 334,189 eedzīvotaji, bet Kurzemē — 339,845. 1920. gadā Kurzemē bija 282,453 eedzīvotaji, bet Zemgalē — 220,785.

Jelgavas pils 1659. gadā.

5. Jelgavas (Dobeles) apriņķis

Jelgavas apriņķi sauc arī par Dobeles apriņķi, kaut gan jau sen visas apriņķa eestādes atrodas Jelgavā un nosaukums uzglabajees no laikeem, kad šo apriņķi pārvaldija Dobeles kōmturi un hauptmaņi. Šis apriņķis atrodas Zemgales līdzenumā, tas ir 2882,2 kkm leels un to eerobeŗo Rigas, Tukuma un Bauŗkas apriņķi un Leetava. Jelgavas apriņķis atrodas vislabak apūdeņotā Latvijas daļā, kur arī zeme ir visaugligakā un pastāv visizdevigakee klimatiskee apstākļi. Talab Jelgavas apriņķis, blakus Bauskas apriņķim, ir visaugligakais un bagatakais Latvijas apgabals un pirms kaŗa tas peedereja pee visbeeŗaki apdzīvoteem Latvijā.

Jelgavas apriņķī atrodas tikai veena pilsēta un veens meests ar savu pašvaldību. Apriņķī atrodas 57 valsts muižas, 54 bijušās bruņneeku muižas un 32 pagasti.

Apriņķa pilsēta ir **Jelgava**,*) kuŗa ne tikai savā apriņķī, bet arī visā Latvijā ceņem eevērojamu veetu. Jelgava hercogu laikos bija Kurzemes galvas pilsēta un vēlāk guberņas un Dobeles apriņķa pilsēta. Ta atrodas uz 23°36' austr. gaŗumā un 56°39' platumā, 43 kilometrus no Rīgas, uz Leelupes krasteem.

Jelgava.

1265. gadā ordeņa mestrs Konrads fon Manderns cēla tagadējās Jelgavas veetā pili, kuŗu toreiz sauca par Mitovi (*Mytowe*). Drīz pils tuvumā izcēlās meestiņš, kuŗu 1577. gadā pirmo reiz min kā pilsētu, kaut gan ir eemesli domat, ka tam pilsētas teesības jau agrak ir bijušas. Jelgava, tāpat kā visas Latvijas pilsētas, ir daudz ceetuse no kaŗa posta. 1345. gadā Jelgavu izpostīja leiši, kunigaišķa Oļģerta vadībā. Ari

*) Vāciski *Mitau*, kreeviski *Mitawa*. A. Bielensteins domā, ka vārds Jelgava atvasinats no lībeešu *jelgab* = pilsēta, bet par Jelgavas nosaukuma izcelšanos ir vairakas hipotezes.

1361. un 1376. gados leiši uzbruka pilsētai, bet 1621. gadā to eeņēma zveedru karalis Gustavs Adolfs, 1622. gadā poļi un 1625. gadā atkal zveedri. Pilsēta daudz ceeta šinīs kaņa gados. — Par Kurzemes galvas pilsētu Jelgava kļuva tikai 1596. gadā un par tādu ta palika līdz 1795. gadam. Pilsēta sevišķi uzplauka hercoga Jēkaba un viņa pēcnāceju laikā. Hercogs Jēkabs lika saveenot ar kanalu Driksi un Svēti; līdz ar to Jelgava tika apgādāta ar labaku dzeramūdeni. Vēl tagad šis kanals Jelgavā redzams. Pilsētu hercogs lika vaļņeem un grāvjeem

Eela Jelgavā.

nostiprinat un apgādāja to bagatīgi ar artileriju. Tomēr šee Jelgavas nostiprinašanas darbi nevareja atturet zveedrus, kuņi 1638. gadā eelauzās pilsētā, to izlaupija un hercogu sagūstija. 1659. gadā pilsētu eeņēma Brandenburgas kaņa spēks un 1660. gadā poļi. Zeemeļu kaņā atkal zveedri, poļi un kreevi vairakkārt eeņēma pilsētu, pa daļai to nodedzinadami, uzlikdami kontribucijas un laupidami, pee kam pat hercogu zārki netika taupiti. 1710. gadā mēris nonāveja prāvu eedzīvotaju daļu un 1706. g. kreevi uspridzināja pilsētas apceetinajumus, un no ta laika Jelgava vairs nav ceetoksnis. — Daži Kurzemes hercogi tureja visai plašu galmu, iztēreja milzigas naudas zumas dažādām izpreecam un greznuma leetam, kalab Jelgavas pilsoņi, sevišķi amatneeki, vareja pār-

tikuši dzīvot. Hercogs Ernsts Birons lika slavenajam italeešu architektam grafam Rastreli, Peterpils zeemas pils būvetajam, celt tagadejo Jelgavas pili, kuŗa ar savām 300 plašajām istabam un zālem bija leelakā pils Latvijā. Peters Birons 1775. gadā nodibināja Jelgavā akadēmiju ar univērsitātei līdzīgu programmu,*) kuŗa tur pastāveja līdz 1806. gadam un tad pamazam izvērtās par klasisku ģimnaziju. Pee akadēmijas pastāveja observatorija un biblioteka, kuŗa ar saveem 50,000 sējumem bija otrleelā Latvijā. Pēc leelās franču revolūcijas franču karalis

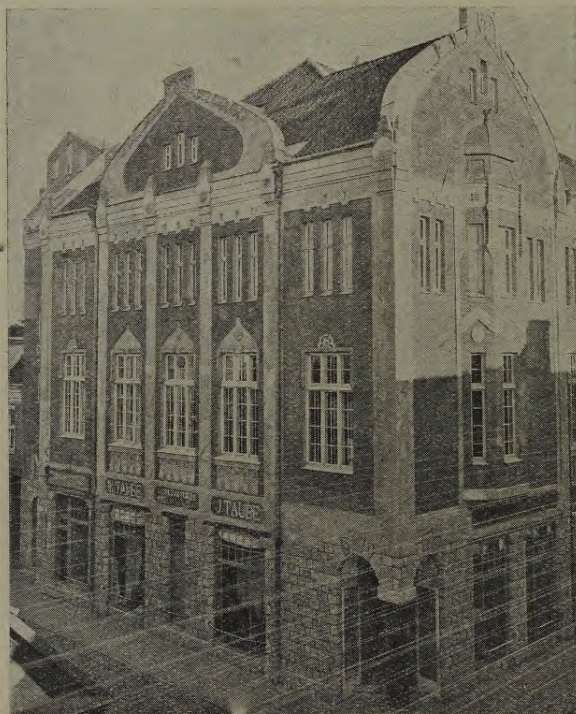
Jelgavas pils pirms nodedzinašanas.

Ludvigs XVIII. līdz ar savu galmu vairakus gadus dzīvoja Jelgavā. Ari pašā Jelgavā atskaneja dažas franču revolūcijas atbalsis. 1790. gadā nodibinājās tā sauktā „pilsoņu unija“, kuŗa gribēja eekaŗot pilsonībai teesības sūtit savus preekstāvjus uz Kurzemes landtagu, kuŗā bija reprezenteti veenīgi muižneeki. 1795. gadā Kurzeme peeveenojās Kreevijai un unijas darbība izbeidzās.

Vēl pirms 100 gadeem Jelgava bija pēc ta laika apstākļeem leela un bagata pilsēta. 1800. gadā Jelgavā bija 9395 eedzīvotāji, bet Leepajā uz pusi mazak (4506) un Rigā tikai trīs reizes vairak (27,813). Amatneeki Jelgavā daudz pelnija no izšķērdīgā galma; pilsētā dzīvoja daudzi

*) Hercogs bija nodomājis Jelgavā atvērt univērsitāti, bet to nepeeļāva pāvests, no kuŗa Kurzeme, kā katoļticīgās Polijas vasaļu valsts, bija atkarīga.

bagāti muižneeki un literāti (akademiski izglītoti pilsoņi). Ari kā tirdzniecības pilsētai Jelgavai bija leela nozīme, jo visa lina un labības tirdzniecība ar Leetavu atradās Jelgavas tirgotāju rokās. Hercogs Jēkabs pat gribēja pilsētu pārvērst par jūras ostu, izrokot kanālu no Leelupes uz jūru, Slokas zemes šauruma veetā. Kaŗa notikumi šim nodomam neļāva peepilditees. Lidz ar Rigas-Jelgavas-Moŗeiku (1873. g.) un Leepajas-Romnas (1871. g.) dzelzsceļu atklāšanu Jelgavas nozīme kā vidutājam starp Rigu un Leetavu nozuda.

Latveŗu beedribas nams Jelgavā.

Gan Jelgavā nodibinājās vairakas leelrūpnieciskas eestādes (3633 strādneeki ar 5,9 miljonus rubļu leelu raŗojumu kopvērtību 1910. g.), bet rūpniecībai Jelgavā tomēr nav īstā pamata — jūras ostas vaj leelrūpnieciskai apstrādašanai noderīgu materialu. Talab ari Jelgavā eedzīvotāju skaits peeauga ļoti lēnam. Pirms kaŗa Jelgava pārtika galvenā kārtā no daudzajiem eerēdņeem, kuŗi tur kā guberņas pilsētā dzīvoja, un no skolam. Pēdeŗā laikā Jelgava eeguva ari nozīmi kā svarīgu dzelzsceļu līniju mezgls. No Jelgavas dzelzsceļš ved uz 1) Rīgu, 2) Tukumu un tāļak uz Ventspīli, 3) Moŗeikeem un tāļak uz Leepaju un Leetavu un Poliju, 4) uz Krustpīli un Maskavu,

5) uz Šauļeem ar zara līniju uz Bausku. Bez tam Leelupe, sākot no Jelgavas, ir kuŗojama paprāveem kuŗeem, un tāļak uz augšu, lidz Emburgai, mazakeem tvaikoņeem.

Jelgava atrodas zemajā Zemgales līdzenumā. Pilsētas tuvākā apkārtne uzskatama pa Latvījas auglīgako apgabalu, kas ari veicināja tirdzniecību pilsētā. Pate pilsēta pastāv pa leelakai daļai no 1—2 stāvu koka nameem, kaut gan pēdeŗos gados pirms kaŗa celtas ari vairakas staltas mūra ēkas. 1910. gadā pilsētā bija uz 59 eelam 2000 dzīvojamās ēkas, kuŗās dzīvoja 45,700 eedzīvotāji, bet 1921. g. decembrī bija

1637 apdzīvotas ēkas ar 23,691 eedzīvotajeem. Tā tad Jelgava, pēc Rīgas, Daugavpils un Leepajas, eeņem eedzīvotāju skaita ziņā ceturto veetu Latvijas pilsētu starpā. Eelu kopīgais gaņums — 34 verstes, bet bruģetas tikai 19 verstes un trotuari ir tikai 16 verstem. Pilsētu apgaismo pa daļai ar gāzi un elektrību, bet visvairak ar petroleju. Ūdensvads pastāv kopš 1879. gada, un arī kanalizācija ir eerikota. Tagad Jelgavā ir 5 slimnīcas, 5 apteekas, 18 ārsti, lopu kautuve, telefons, 5 luterāņu, 1 reformatu, 2 pareizticīgo un 1 katoļu baznīcas, zinagoga, baptistu, ebreju un vecticībneeku lūgšanas nami, vairakas drukatavas, 4 bibliotekas (to starpā Kurzemes provinces muzeja ar 20,000 sējumeem un ģimnazijas, bijušās akadēmijas, ar 50,000 sējumeem), 4 leelas izrikojumu zāles, 2 vidusskolas, skolotāju zeminars un 7 elementarskolas, 7 krediteestādes un 22 beedribas, kuņu starpā Latveešu beedriba (dibinata 1866. gadā) ar savu stalto beedribas namu uz Katoļu eelas. Leelakā rūpnieciskā eestāde Jelgavā un veena no visleelakām Latvijā ir Hofa linu un pakulu dzijas fabrika, kuņa 1921. g. rudenī nodarbināja 1050 strādneekus. Tāļak ir minamas Dumpfa krāsotava (62 str.), Freidensteina atslēgu fabrika, Lankovski & Likopa šokolades fabrika, brūži, vairakas kokrūpnieciskas, ādu apstrādašanas, mālu podu u. c. eetaises.

Ģimnazija Jelgavā.

Jelgavas pilsētu līdz 1877. gadam pārvaldīja vācu maģistrats, kuņa veetā tad stājās pilsētas dome. Pilsētas domē pirms kaņa vāceeseem veenmēr bijis vairakums, kaut gan pilsētā latveešu eedzīvotāju bija vairak nekā puse, bet vāceešu 20%. Pēc kaņa latveešu skaits Jelgavā ir stipri peeaudzis, jo 1921. g. decembrī Jelgavā bija 17,566 (74,1%) latveešu, 2307 (9,7%) vāceešu, 1835 ebreju, 931 kreevs, 692 leišu, 196 poļu un nedaudzi igauņi, čigani un citi. Pilsētai peeder 921 desetina zemes 536,000 rbļ. vērtībā (1907. g.) un ēkas 1,043,600 rbļ. vērtībā. Paradi 1910. gadā — 99,400 rbļ., bet kaņa laikā paradu zuma jau eevērojami peeauguse. Pilsētas eenākumi caurmērā par 1907.—1910. gadeem 590,300 rbļ. un izdevumi 583,300. Ar 16,9 rbļ. leeleem eenākumeem uz veenu eedzīvotāju Jelgava (pēc Rīgas) Latvijā eeņēma otro veetu.

Jelgava no kara stipri ceetuse, it sevišķi talab, ka eedzīvotaju leelakā daļa to 1915. gada rudenī atstāja. No vairak nekā 45,000 eedzīvotajeem bija pēc vācu eenākšanas atlikuši tikai 8105, bet pēc Rigas eeņemšanas eedzīvotaju skaits ātri peeauga un 1918. gada vasarā pārseedza 20,000, t. i., tikpat daudz kā to bija 1840. g. Visleelako postu pilsētai tomēr izdarija vācu zaldatu atkāpšanās 1919. gada novembrī. Tee nodedzināja pilsētas staltakās ēkas, to starpā pili, ģimnaziju ar veco biblioteku, realskolu, un citas ēkas.

Otra eevērojamā un apdzīvotā veeta Jelgavas apriņķī ir **Dobele** (*Doblen*), kuŗa atrodas uz — 23°17' austr. gaŗumā un 56°38' platumā, uz Bērzes kreisā krasta, 23 kilometrus no Jelgavas, 10 kilom. no Jelgavas-Moŗeiku dzelzsceļa Krimunu stacijas un 75 metrus virs jūŗas līmeņa. Dobeles peeder pee vecakām apdzīvotām veetam mūsu dzimtenē. Tagadejo pilsdrupu veetā senatnē atradās latveešu (zemgaleešu) pils, kuŗa bija veens no visstiprakeem senču nostiprinajumeem. Jau pee šīs zemgaleešu pils atrodas noceetinats meests. Ar eeroču varu ordenim neizdevās eeņemt stipro Dobeles pili, bet totees ordeņa kareivji pastāvīgi izpostija zemgaleešu druvas un mājas un beidzot 1289. gadā bads peespeeda zemgaleešus atstāt savu pili, to eepreekš izpostot. Tikai 1334. gadā ordens uzcēla savu pili uz senās pils drupam. Dobeles pili 1620. gadā eeņēma zveedri un ari Zeemeļu kuŗā ta stipri ceeta. Līdz 1730. gadam pils vēl bija apdzīvota, bet tad to atstāja un ta pamazam sagruva, pārvērdamās par tagadejām drupam.

Pilsētiņā 1800. gadā bija 21 dzīvojamā ēka 1897. gadā — 77 un 1910. gadā 110 ēkas ar 1973 eedzīvotajeem. Tagad atlikuši 905 cilveki 162 mājās. Meestā atrodas luterāņu baznīca, ebreju lūgšanas nams, apteeka, slimnīca, biblioteka, skolas un 6 beedribas. Dobeles pilsētiņa ceeta no kuŗa galvenā kārtā talab, ka 1915. gada rudenī eedzīvotaju leelakā daļa aizbēga un tur atlika tikai 375 eedzīvotaji.

Atskaitot abas minētās pilsētas, Jelgavas apriņķī nav eevērojamaku apdzīvotu veetu. Sīks meestiņš ir izcēlees uz Džūkstes-Peenavas pagasta zemes. Džūkstes meestiņā 60 dzīvojamās mājās 1920. g. dzīvoja 312 cilveki, kuŗi pelnas pee apkārtejeem saimneekeem, vaj nodarbojas ar amatneecibu. Veenīgais ceems apriņķī bija Butkunu ceems, Leel-Sesavas pagastā. Sis ceems, līdzīgi Ņoniņu ceemam Kuldīgas apriņķī, bija brīvceems, un tas atradās uz Leetavas robežas un pa leelakai daļai tanī dzīvo leiši, kalab to 1921. gada vasarā, regulejot robežu ar Leetavu, peešķīra pēdejai. Zaļeneekos atrodas Jelgavas apriņķa vidus skola. — Jelgavas apriņķī darbojas vairakas koku zāģetavas un tvaika un ūdens dzirnavas.

Jelgavas apkārtnē atrodas vairakas eevērojamās pils. Tā Kroņa Vircavā atrodas Kurzemes hercogu eemīlotā pils ar 40 pūrveetas leelo

vecu parku. Šo stalto pili kreevu laikā izleetoja kā kazarmu un 1919. g. bermonteeši to nodedzināja. Hercogu laiku pilis atrodas arī Svētē un Zaļā muižā. Kalna muižas pagastā atrodas senās Tervetes pilskalns un vācu bruņneku celtās Kalna muižas pilsdrupas. Arī Leel-Platonē un dažās citās apriņķa veetās atrodas seni pilskalni un Emburga pazīstama kā veeta, kuŗā hercogs Jēkabs bija eerīkojis vairakas rūpniecības eestādes. Veena no eevērojamakām vēsturiskām veetam atrodas Kalnceema pagastā — tā sauktais Ložmeteju kalns, ap kuŗu 1916. g. decembrī un 1917. g. janvarī norisinajās asiņainas cīņas starp latveešu strēlneeku pulkeem un vāceeseem.

6. Tukuma apriņķis

Tukuma apriņķa leelakā daļa orografiskā un hidrografiskā ziņā jau peeder pee Kurzemes pussalas, jo šinī apriņķī atrodas Lejas-Kurzemes augsteenes daļa un arī apriņķa upju leelakā daļa (Abava) peeder pee Kurzemes pussalas upem, bet administratīvā ziņā šo apriņķi jau peeskaita Zemgales apgabalam. Tukuma apriņķis ir 2280,9 kkm leels un to reetumos eerobežo Kuldigas un Talsu apriņķi, austrumos Jelgavas apriņķis, deenvidos Leetava un zeemeļu austrumos Rīgas apriņķis un Rīgas jūras līcis (5 km gaŗa robeŗa ar jūru). Arī šī apriņķa leelakā daļa ir visai augliga, bagata un pirms kaŗa tā bija beeŗi apdzīvota.

Tukuma apriņķī atrodas tikai divas pilsētas, pee kam veena no tām pilsētas teesības dabujuse tikai 1920. g., 3 ceemi, 30 pagasti, 56 bijušās privatās muižas un 15 valsts muižas.

Apriņķa pilsēta **Tukums** (*Tuckum*) atrodas uz 23°09' austr. gaŗumā un 56°59' platumā, 57 kilometrus no Jelgavas un 68 kilometrus no Rīgas pee Rīgas-Ventspils dzelzsceļa līnijas. Jau 1253. gadā min Tukuma vārdu, kaut gan ordeņa pils tur uzcelta tikai ap 1300. gadu. Ir eemeslis domat, ka pee Tukuma pastāvejuse seno latveešu noceetinats meests (pils). Tagadejās pilsētas tuvumā 13. gadu simtenī norisinajušās daudzas cīņas starp kuršeem un ordeni. Tukums kā meests pee pils pirmo reizi minets 1445. gadā. 1605. gadā meestu un pili izlaupija zveedri, kuŗi kuŗos bija atbraukuši līdz jūŗmalai pee Tukuma. Arī turpmakos kaŗos pils tika eeņemta un 1653. gadā uz hercoga Jēkaba pavēli pili izlaboja, bet pēc 1730. gada arī Tukuma pili, tāpat kā gandriŗ visas viduslaiku pilis Latvijā, atstāja savam liktenim un tā pamazam sagruva. Par eemeslu tam bija tas, ka kaŗa tehnika bija tiktāļu attīstijusēs, ka mūretām pilim vairs nebija pretošanās spējas. Meesta eedzīvotaji sāka pils drupas izleettot savu namu celšanai un tagad atlicis tikai veens pils tornis un apakšzemes telpas, kuŗu eeejas 1857. gadā aizmūretas, kad pils pagrabos un apakšzemes gaņŗos bija bērni apmaldijusēes. 1798. gadā meests dabuja

pilsētas teesibas. 1812. gadā tas daudz ceeta no toreizejiem kaŗa notikumeem. 1905. gadā pilsētu, kuŗā atradās apbruņojušees revolucionari, apšaudija ar leelgabalu kreevu ģeneraļa Chorunšenko kaŗa spēka nodaļa. 1863. gadā Tukumā bija 3398 eedzīvotaji, 1877. gadā atklāja Zasulauka-Tukuma dzelzsceļu un 1881. gadā Tukumā bija 6151 eedzīvotajs, 1897. gadā — 7555, 1904. gadā atklāja Jelgavas-Tukuma dzelzsceļa liniju un 1914. gadā Tukumā bija 12,600 eedzīvotaji, bet 1915. gada rudenī, pēc bēgšanas, tur atlika tikai 1221 eedzīvotajs. 1920. g. jau bija 4362 eedzīvotaji, to starpā 3353 latveeši, 297 vāceeši un 595 eebreji. Pilsēta atrodas ļoti skaistā apvidū. Pašā pilsētā vēl tagad rāda ordeņa mestra

Tukums.

Valtera Pletenberga stādītu leepu. 1920. gadā Tukumā bija 783 dzīvojamās ēkas, 36 eelas (15 verstes gaŗas, bet tikai 7,5 verstes bruģetas). Pilsētā atrodas slimnica, 2 apteekas, pareizticīgo un luterāņu baznīcas, zinagoga, baptistu lūgšanas nams, 4 bibliotekas ar 2600 sējumeem, 4 izrikojumu zāles, to starpā Tukuma Veestigās beedribas zāle ar 1000 veetam, 2 vidusskolas un pamatskolas, kredit eestādes, leprozorija (6 verstes no pilsētas). Pilsēta atrodas skaistā apvidū un tās deenvidus pusē ir nepārtraukti dārzi, kuŗi pa daļai terasu veidīgi nolaižas uz aizdambeto Slocones upi. Pilsēta atrodas turīgā apvidū un ir dzelzsceļu krustošanās veeta, kalab tur ari bija visai rosīga saimneeciska dzīve un pilsēta ātri uzplauka. Pilsēta ļoti ceetuse no kaŗa, kaut gan mazak teeši no kaŗa darbeem, bet gan talab, ka eedzīvotaji to atstāja un talab, ka katra saimneeciskā darbiba bija pamiruse. Kaŗa gados pilsētā mainijušās 7 dažadas pārvaldes.

Vec-Auce (*Alt-Auz*) kopš 1890. gada pastāv kā meestiņš pee Jelgavas-Mozeiku dzelzsceļa linijas. Pilsētiņā 1920. g. bija 1541 eedzīvotajs, to starpā 1280 latveeši, 37 vāceeši, 138 eebreji un 33 leiši. Aucē ir 190 dzīvojamās mājas (leelā puse ir mūra), luterāņu baznīca, eebreju lūgšanas nams, 2 pamatskolas, J. Kleina tvaika dzirnavas ar gateri

un elektrisko staciju, 2 izrikojumu zāles, slimnīca, apteeka un ārsts. Kaŗa laikā vāceši Aucē bija eeriķojuši lidotāju skolu un leelisku aerodromu ar plašām darbnīcām un pēvedu dzelzsceļu.

Apriņķī vēl atrodas sikais Bēnes ceems, Klopķolu un Apšu ceemi, kuŗi atrodas jūŗmalā un ir zvejneeku ceemi, un Pasaiņu ceems Praviņu pagastā, kuŗš īstenībā ir 38 tuvi veena pēe otras sabūvetas zaldatu mājas. Kā stalta būve eevēribu pēlna Vec-Auces pils un vairaki beedribu nami. Pilskalni atrodas Leel-Auces un Tukuma pagastos, kā ari pēe Inceneem, kur atrodas Dobes pilskalns un pēe Skares muižas, kur atrodas Sidrabenes pilskalns. Leelaku rūpneecisku uzņēmumu apriņķī nav. Darbojas vairaki ķeeģeļu un kaļķu ceplī.

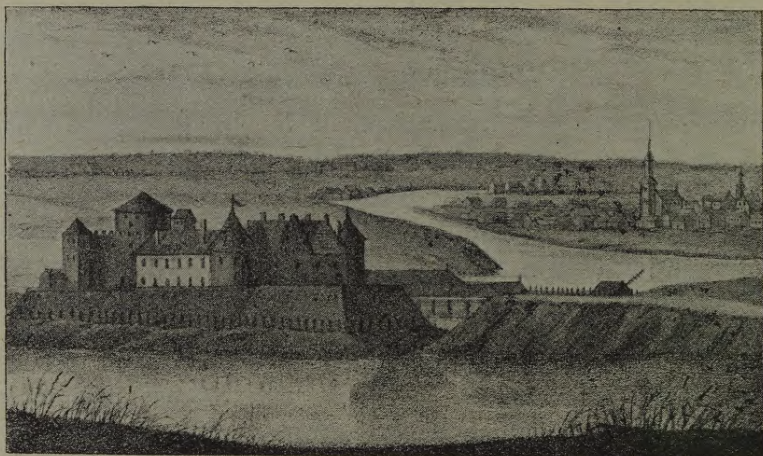
7. Bauskas apriņķis

Bauskas apriņķis ir 2245,3 kkm. leels un tas atrodas Leelupes augšgalā un to eerobežo zeemeļos un deenvidos Vidzeme un Leetava, bet reetumos Jelgavas apriņķis un austrumos Jaunjelgavas apriņķis. Bauskas apriņķis pa daļai atrodas augligajā Zemgales līdzenumā un klimatiskā ziņā šī apriņķu deenvīdus daļa eeņem vislabvēligako veetu visā Latvijā. Apriņķī ir tikai veena pilsēta un 3 meestiņi. Apriņķis sadalas 22 pagastos un tanī atrodas 40 bijušās privatās muižas un 22 valsts muižas.

Apriņķa pilsēta ir **Bauska** (*Bausk*), kuŗa atrodas uz 24°12' austr. gaŗumā un 56°25' platumā, uz trīsstūra, kur Mūsas un Memeles upes saveenojas par Leelupi un 46 kilometrus no Jelgavas.

Laikā starp 1443. un 1456. gadeem ir celta Bauskas ordeņa pils un drīz pils tuvumā, abu upju saveenošanās veetā izcēlās pilsētiņa, kuŗa 1511. gadā eeguva pilsētas teesibas. 1559. gadā Bauska, kopā ar Augš-Kurzemi un Latgali, tika atdotas Polijai, kuŗa Kurzemes daļu savukārt atdeva Brandenburgas Vilhelmam, no kuŗa hercogs Gothards Ketlers to 1662. gadā eeguva Kurzemei. Šinī laikā uzplauka pilsētiņa, kuŗa atrodas augligā un bagatā apvidū. Pilsētā bija divas luterāņu baznīcas, vairakas amatneeku saveenibas un tirgotāji peekopa rosīgu tirdzneecību ar Rīgu un ārzemem. No savas pirmatnejās veetas pēeaugušo pilsētu pārcēla uz tagadejo pilsētas veetu. Hercogu laikos Bauskā beeži sanāca Kurzemes landtagi. 1638. gadā hercogs apstīprināja Bauskas zeltkaļu cunftes nosacījumus, un tā ka toreiz pilsētiņā bija 4 zeltkaļi, tad no ta var spreest par toreizejo labklājību. 1625. gadā pils caur nodevību nāca zveedru rokās un izlaupot pili un pilsētu, uz katru zaldatu iznāca simteem un pat tūkstošeem dalderu leels laupījums. No 1628. g. līdz Zeemeļu kaŗa beigām pili un pilsētu daudzkārt eeņēma un izpostīja gan poļi, gan zveedri un kreevi. 1706. gadā kreevi uzsprīdzināja pili un tās apceetinājumu leelako daļu. Tomēr pils veenas daļas atleekas vēl

samērā labi uzglabājušās. Drupu zeemeļu daļā uzglabajees mūris ar logu rindu un reetumos stāv masīvie mūri ar apceetinajumeem un diveem torņeem. Zem mūreem un torņeem atrodas plaši pagrabi un apakšzemes gaņģi, no kuņeem veens sneedzotees 6 verstes tāļu līdz Jumpravas muižai un Bornsmindei. 1821. gadā, kad ķeizars Aleksandrs I. uzturējās Bauskā, apakšzemes telpas aizmūreja. 1812. gadā pilsētu eeņēma ar frančeem sabeedrotee prūšu kaŗa pulki. Pēc Zeemeļu kaŗa pilsēta panīka. Kaŗa laikā bads un mēris nonāveja gandrīz visus eedzīvotajus un pirms 100 gadeem Bauskā bija tikai 1600 eedzīvotaju. Bet līdz ar labklājības peeaugšanu augligajā pilsētas apkārtnē, atdzīvojās

Bauska 1659. gadā.

ari pilsēta, kuŗas eedzīvotaji apgādaja apkārtejos laukus ar pilsētu ražojumeem. Ari pašā Bauskā nodibinājās leelrūpneecības eestādes (vilnas vērptuve, koku zāģetava, zeepju fabrika un brūzis), kuŗas ražoja preces par vairak nekā miljonu rubļeem. Bauska un tās apkārtnē pelna arī eevēribu ar saveem augļu dārzeem, kuŗus jau pirms vairak nekā 100 gadeem iznomaja kreeveem, kuŗi dārza ražu pārdeva Rīgā un citās pilsētās.

1914. gadā Bauskā bija 8300 eedzīvotaji, bet 1920. gadā vairs tikai 2852, kuŗi dzīvoja 331 dzīvojamā ēkā, no kuŗām puse bija no akmeņeem celta. Bauskā ir slimnica, luterāņu, katoļu un pareizticīgo baznīcas, zinagoga, ebreju un baptistu lūgšanas nami, biblioteka, 3 vidusskolas un pamatskolas.

1915. gadā pee pilsētas notīka kaujas un 18. jūlijā pilsētu eeņēma vācu kaŗa spēks. Pilsētneeku leelakā daļa jau pirms tam tīka izraidīta, kalab pilsēta daudz ceeta. 1918. gada novembrī Bauskā nodibinājās

Latvijas valdības eestādes, bet 7. janvarī 1920. gadā pilsētu eeņēma leelineeki, kuři tur palika līdz 22. martam. 5. oktobrī 1920. gadā pilsētu eeņēma Bermonta nodaļas, kuņas 17. novembrī izdzina Latvijas kaņaspēks. Kaņa laikā vācu kaņa pārvalde uzbūvejuse no Jelgavas uz Šauļeem dzelzsceļu, kuņš no Meitenes stacijas saveenots ar Bausku, un kuņš turpmak pilsētai atnesīs leelus labumus.

Pārejee aprinņa meesti ir siki un nenoziimigi. Veenigi **Baldone** (*Baldon*) ir plašaki pazīstama. Baldone atrodas aprinņa zeemeļu daļā, 15 kilometrus no Ikšķiles stacijas un 17 kilometrus no Doles tvaikonīša peestātnes, pee neleelās Ķekavas upites. Sērūdeņa avoti mūsu dzimtenē nav retums. Tomēr dzeedinašanas nolūkeem pirms kaņa leelakos

Bauska.

apmēros leetoti veenigi Baldones un Ķemeru avoti. Ķemeru avots sērūdeņraža gāzu satura ziņā ir mazleet bagataks par Baldones avotu. Baldonē šīs gāzes uz 100 kubikcollam ūdeņa ir 0,776 kub. collas, bet Ķemeru uz 16 uncem 0,403 kubikcollas. Ķemeru avots ir arī daudz ražigaks, jo tas stundā izdod 494 kubikpēdas ūdeņa, bet Baldones avots $78\frac{1}{3}$ kubikpēdas (1 litru zekundē). Baldones sēravota tuvumā atrodas arī dzelzsūdeņa avots. Pate Baldone atrodas košakā apvidū nekā Ķemeri: apgabals sauss, pakalnains (270 pēdas augstais Ceplits) un skuju mežeem apaudzis. Baldones meestiņš pastāvejis jau 17. gadu simteni. 1648. gadā hercogs Jēkabs Baldonē lika eerikot dzelzsāmuru, kuņš pagatavoja dzelzi no Baldones apkārtnē leelā daudzumā sastopamās purvu rūdas. Baldonē eegūto dzelzi izstrādaja eeročos un kuņu peederumos. Ilgajos kaņa gados šee dzelzsāmuri izpostiti un līdz ar teem nozuda arī

Baldones meestiņš. — Vēlāk meestiņš no jauna radās kā peldu veeta. 1795. gadā ķeizareene Katrīna II. lika avota ūdeni ķīmiski izmeklet un atvērt dzeedinatavu. Jau 1799. gadā Baldonē uzturējās 102 peldu veesi. Pagājušā gadusimteņa sākumā Baldonē bija kurmāja, apteeka un 10—12 dzīvojamās ēkas. Savus zeeda laikus Baldone pārdzīvoja pagājušā gadusimteņa vidū, kad Baldone bija Rīgas turīgako tirgotāju eeceenita atpūtas veeta. 1877. gadā Ķemerus ar Rīgu saveenoja dzelzceļš, un kopš tā laika Baldones nozīme slīd uz leju. Pirms kaŗa Baldonē bija 47 dzīvojamie nami, no kuŗeem 8 kaŗa laikā nopostīti, jo 1915. gada 10. oktobrī meestu eeņēma vācieši, un 8 kilometrus no meesta atradās kaujas līnija. No 8. janvāra līdz 22. maijam 1919. gadā, meestā valdīja leelineeki, vēlāk bermonteeši un 11. novembrī 1919. gadā to eeņēma Latvijas kaŗaspēks.

Neleels meestiņš uz Leetavas robežas ir **Šenbergas** (*Schönberg*), kuŗš atrodas 32 kilometrus no Bauskas, uz Memeles krasta un Leetavas robežas. Šenbergas muižas īpašneeki,*) kuŗi bija cītīgi katoļi, 1658. g. uzcēla staltu katoļu baznīcu un 1677. g. katoļu klosteri, kuŗā apmetās jezuiti. Pēdejee prata Šenbergu pārvērst par eeceenitu svētceļotāju saplūšanas veetu. Sevišķi Marijas debesbraukšanas deenā vēl tagad turp saplūst tūkstošiem ļaužu no apkārtejām katoļu draudzēm. Bez tam 8 gada tirgi notika Šenbergā un arī tad turp saplūda leeli ļaužu pulki. Citādi Šenbergā ir panicis meestiņš, kuŗā 39 dzīvojamās ēkās dzīvo 520 eedzīvotāji. Šenbergā atrodas pasts un telegrafs, telefons, katoļu baznīca, (klosters pārvērst par baznīckungu dzīvojamu ēku), zinagoga, krājķase, patēretāju un atturības beedribas. Beidzot Bauskas apriņķī vēl atrodas sīkais *Eecavas* (*Eckau*) meestiņš pee Ventspils-Krustpils dzelzceļa Eecavas stacijas, kuŗas tuvumā atrodas vairakas rūpneecības eeetaises. Pašā meestā atrodas 43 dzīvojamās ēkas ar 139 eedzīvotājiem 1920. g. Meestiņš divus gadus bija kaujas līnijas tuvākā aizmugurē un talab ļoti ceetis no kaŗa. Pirms kaŗa Eecavā atradās visā pasaulē pazīstama liķeeru fabrika.

Eevērojamas būves un vēsturiskas veetas apriņķī ir sekošas: seno zengaleešu Mežotnes pils veeta, kur atradās grafu Livenu staltā 1797. g. būvetā pils, Rundales pils, kuŗa hercogu laikā celta pēc italeešu arhitekta Rastrelī plāna, kaujas veeta Vec-Saules pagastā, kur pee Saulupes 1263. gadā zengaleeši, kopā ar leīseem, sakāva leelu ordeņa kaŗapulku. Senču pilskalns atrodas Baldonē.

*) Pirmais muižas īpašneeks bija Heinrichs Schönbergs un meesta nosaukums cēlees no īpašneeka vārda.

8. Jaunjelgavas apriņķis

Sēlpils apr.

Jaunjelgavas apriņķis ir 3487,1 kkm leels un atrodas Kurzemes Augšzemē, kuŗai peeskaita arī Ilukstes apriņķi. Senatnē abi Augšzemes apriņķi bija apveenoti zem nosaukuma Sēļuzeme („Selonija“), kuŗš cēlees no latveešu cilts „sēļi“ vārda. Tagad šis cilts vārds vēl uzglabajees Sēlpils nosaukumā. — Jaunjelgavas apriņķis zeemeļos un austrumos ir Daugavas eeroberžots (Rigas un Daugavpils apr. robeža), deenvidos to eeroberžo Leetava un Ilukstes apriņķis, bet reetumos Bauskas apriņķis. Jaunjelgavas apriņķis ir visleelakais apriņķis Kurzemē un tanī pašā laikā tur arī visleelakais mežu daudzums, kaut gan vācu okupācijas laikā tur meži daudz ceetuši. Līdz ar to šis apriņķis veenmēr ir bijis maz apdzīvots. Apriņķī atrodas divas pilsētas un veens meestiņš, bet ceemu, tāpat kā visā Zemgalē un Augšzemē, arī Jaunjelgavas apriņķī nav nemaz. Apriņķī atrodas 33 agrakās privatas un 27 valsts muižas un tas sadalas 22 pagastos.

Apriņķa pilsēta bija **Jaunjelgava** (*Friedrichstadt*), kuŗa atrodas 25°05' austr. gaŗumā un 56°37' platumā, uz Daugavas kreisā krasta, eepretim 3¼ verstes tāļai Skrīveru stacijai, 73 kilometrus no Rigas un 100 kilometrus no Jelgavas.

Kurzemes hercogs Fridrihs īsi pirms 1600. gada nodibināja šo pilsētu, kuŗu toreiz sauca par Jaunpilsētu (*Neustädtchen*). Šo pilsētu dibinot ņēma vērā, ka pee Jaunjelgavas Daugavas krāces jau mazak kavē kuģneecibu, un ka talab šī pilsēta varēs būt par vidutaju starp Rīgu un Augšzemi, izvedot lauksaimneecibas ražojumus uz Rīgu. Tomēr jau 1600. gadā zveedru-poļu kuŗa notikumi pilsētiņu noslaucija no zemes virsus. Tikai 1646. gadā hercoga atraitne lika pilsētiņu atjaunot un savam mirušam vīram par peemiņu nosauca to par *Friedrichstadt*. Jauno pilsētu apdāvināja leeleem zemes īpašumeem un pilsētneekeem peešķīra daudzas privileģijas, kalab Jaunjelgava ātri atjaunojās. 17. un 18. gadu simteņos Jaunjelgava bija rosīga un zeedoša pilsētiņa, kuŗas eedzīvotaji kļuva turīgi kā linu un labibas tirgotaji, kuŗi prata izmantot Daugavas kuģneecibu. Visas preces, kuŗas no Rigas sūtija pa Daugavu uz augšu, Jaunjelgavā pārkrāva vezumos, lai tās pa zemes ceļu vestu uz Augšzemi vaj Leetavu un Jēkabmeestu, jo Daugava starp šīm abām pilsētām nav kuģojama pret straumi. Arī visas strūgas un plosti, kuŗi nāca no Kreevijas, peetureja Jaunjelgavā, lai tur atstātu enkurneekus. Dažu gadu no Jaunjelgavas uz Jēkabmeestu sūtija vairak nekā 8000 preču vezumus. 1710. gadā arī Jaunjelgavā, tāpat kā visā Kurzemē, plosijās mēris, 1743. un 1773. gados pilsētiņu nopostija plūdi, jo ta atrodas zemā Daugavas eeļējā. 1750. g. Jaunjelgavā izcēlās pilsoņu nemeeri, kuŗi bija vērsti pret maģistratu, kuŗš bija nekārtīgi darbojees. 1812. gada kuŗā pilsēta

beeži gāja no rokas rokā, un ikreiz to izlaupīja. 1861. gadā, atklājot Rīgas-Daugavpils dzelzsceļu, Jaunjelgavas saimnieciskā nozīme izzuda un pilsētiņa, kurā bija saradušies visai daudzi ebreji (63,2% — 1897. g.), pamazām panīka. Jaunjelgava ir veenīgā pilsēta Baltijā, kurā ebreji pirms kara sastādīja eedzīvotāju abzuloto vairakumu. Ari pēdejā karā pilsēta ļoti ceetuse, jo ta atradās uz pašas kaujas linijas, un tur nopostitas vairak nekā 1000 ēku. Ir jašaubas, vaj ta jel kad atžirgs. Jaunjelgavā ir 466 dzīvojamas ēkas ar 1577 eedzīvotajeem 1920. gada vasarā, kuŗu starpā bija 1005 latveeši un 447 ebreji. Pilsētā atradās luteranu, pareizticigo un katoļu baznīcas, 3 zinagogas, vecticībneeku lūgšanas nams un elementarskolas. Leelrūpneecisku uzņēmumu pilsētā nemaz nebija. Tā ka ebrejeem pēc agrakā vēlešanu likuma nebija vēlešanu teesības, tad pilsētā jau 1892. gadā pilsētas domē latveeši eeguva vairakumu. Vēl tagad Jaunjelgava, savas teritorijas plašuma ziņā, ir pēc Rīgas visleelakā pilsēta Latvijā. Pilsētas zeme aptver 2830 desetinas, bet bruģetas, tā tad teeši apbūvetas, ir tikai 6792 kv. asis (nepilnas 3 desetinas).

Jēkabmeests (*Jakobstadt*) ir otra pilsēta Jaunjelgavas apriņķī. Ta atrodas uz 25°51' austr. gaŗumā un 56°30' platumā, uz Daugavas kreisā krasta, eepretim Krustpilij, kuŗas stacija atrodas 2 kilometrus no Jēkabmeesta. Tāpat kā Jaunjelgava, ari Jēkabmeests izcēlees tās peļņas dēļ, kuŗu atmet Daugava. Jau 16. gadu simtenī pee Salaspils kroga izcēlās meests, kuŗu galvenā kārtā apdzīvoja enkurneeki un kreevu vecticībneeki-bēgļi. Pee Jēkabmeesta sākas Daugavas krāces, un talab tur peetur strūgas un plosti, lai uzņemtū enkurneekus, šos Daugavas ločus, kuŗi plostus un strūgas novada pa bīstamām krācem un akmeņaino upi līdz Jaunjelgavai. Tāpat pee Salaskroga pārkrāva kuģos preces, kuŗas no Jaunjelgavas bija pa zemes ceļu atvestas. Salaspils meestiņa peeaugšanu paātrināja kreevu emigrantu noņemnes izcelšanās. Vecticībneeki, kuŗus Kreevijā vajaja, bēga uz Latgali, Vidzemi un Kurzemi, kur tee netrauceti vareja peekopt savu ticību. Ari pee Salaskroga apmetās uz dzīvi daudzi šādi kreevu bēgļi, un 1670. g. hercogs Jēkabs šai noņemnei peešķīra pilsētas teesības un tagadejo nosaukumu. Jau 1703. gadā tur bija kreevu baznīca. Zeemeļu karā pilsētu pilnīgi izpostīja, laikā no 1769.—1880. gadam ta 4 reizes gandrīz pilnīgi nodega, 1710. gadā tur plosījās mēris, 1831. un 1848. gados koleera un 1835. un 1892. gados baku epidemijas, kas ikreizes eevērojamā mērā pamazināja eedzīvotāju skaitu. 1708. gadā pilsētu izlaupīja poļi, 1812. gadā to eeņēma franču-prušu karaspēks un tur noveetoja armijas štābu, un beidzamā karā pilsēta ārkārtīgi leelā mērā ceetuse, jo ta atradās zem artilerijas uguns, talab ka pilsētā atradās vācu pirmās eerakumu linijas. Leela pilsētas daļa nodeguse (no 736 nameem nopostiti 257) un atlikušās ēkas izpostitas.

Ar dzelzsceļu būvi Daugavas kuģnecības nozīme ar katru gadu pamazinājās, bet Jēkabmeesta eedzīvotāji atrada citus peļņas avotus. Pilsētiņai bija leela nozīme kā administratīvam centram, jo tur atrodas apriņķa pārvaldes un teesu eestādes. Pēdejos gadu desmitos tur nodibinājās vairakas prāvakas rūpnecības eestādes, kuņas ražoja preces (1910. g.) par vairak nekā 800,000 rbļ. Pilsētā 1920. gadā bija 3459 eedzīvotāji, to starpā 2132 latveeši, 49 vāceeši, 664 ebreji un 473 kreevi. Ūdensvada, elektrības un kanalizācijas pirms kaņa nebija, bet tagad elektrību leeto apgaismošanai. Pilsētā atrodas luterāņu, pareizticigo, un katoļu baznīcas, zinagogas, vecticībneeku un ebreju lūgšanas nami, vidusskola un vairakas beedribas. Starp Krustpili un Jēkabmeestu satiksmi uztureja tvaikonits. Darbojas leelaka koku zāģetava (P. Lukstiņa — 165 str.).

Veenīgais meests apriņķī ir **Āžu meests** (*Eckengraf* jeb *Asche*), kuņš atrodas deenvīdu reetumos no Jēkabmeesta, uz Eķengraves muižas zemes. Meestiņš pastāv kopš 1890. gada un pirms kaņa tur bija 115 dzīvojamās ēkas ar 462 eedzīvotājiem, kuņi nodarbojās ar amatnecību un sīktirdznecību. Eedzīvotāju vairakums bija ebreji. Meestā atrodas visas Eķengraves pagasta eestādes, pagasta krāj-aizdevu sabeedribas nams ar izrīkojumu zāli, ebreju lūgšanas nams, apteeka, krājcase, tvaika dzirnavas un eetaise vilnas apstrādašanai. 1915. gadā visus eedzīvotājus izraidīja un tikai 1918. gadā tee sāka atgreestees. Meestā kaņa laikā nopostītas 12 dzīvojamās ēkas.

Bez tam pirms Zeemeļu kaņa arī Sēlpils bija pilsēta. 1207. g. ordens uzbūveja Sēlpili, kuņa 1627. g. dabuja pilsētas teesības, bet kuņu zveedri 1704. g. gālīgi nopostīja un tagad atlikuņas tikai nēcīgas drupas, kuņas leecina par šo pilsētu. Pilskalni atrodas vēl Varenbrokas, Lindes un Biržu pagastos. Jaunjelgavas apriņķa robežās atrodas arī visā Latvijā pazīstamais **Staburags**, kuņš kaņa laikā arī ir ceetis no leelgabalu šāveeneem un kuņa avoti izsīkst, jo apkārteejee purvi ir nosusināti (skat. 37 lapp.). Sunakstes pagastā atrodas 1796. g. mirušā Vecā Stendera kaps ar raksturīgo uzrakstu: „Še aprakts G. F. Stenders, Latvis.“

Pasaules kaņa laikā Jaunjelgavas apriņķa robežās uzbūveti vairaki šaursleežu dzelzsceļi, gan vācu frontes vajadzībam, gan mežu izmantošanas nolūkeem. Leelaku rūpnecīsku eestāžu Jaunjelgavas apriņķī nav, tāpat kā visā Zemgalē.

9. Ilukstes apriņķis

Ilukstes apriņķis ir 2282,6 kkm leels un tas eeņem Latvijas deenvīdus stūri. Zeemeļos to eerobežo Jaunjelgavas apriņķis, austrumos un zeemeļaustrumos Daugava resp. Daugavpils apriņķis un deenvīdu reetumos

Leetava (agrakās Kauņas un Viļņas guberņas). Šis apriņķis ir auglīgs un rūpīgi apstrādats. Tur pārsvars ir visai sīkām saimniecībām. Ilukstes apriņķis, it īpaši apriņķa deenvīdus daļa ir veens no visskaistākajiem Latvijā. Augsto, kokeem apaugušo kalnu starpā atrodas daudzee ezeri un visur atklājas jo krāšņi dabas skati. Ilukstes apriņķa zeemeļu daļa ir tīri latviska, bet deenvīdus no Kalkunu-Eglaines dzelzsceļa līnijas dzīvo leelā skaitā leiši un poļi un apriņķa austruma daļā — baltkreevi. Ari ticību ziņā apriņķa eedzīvotāju sastāvs ir visai raibs. Blakus luterticīģeem un katoļticīģeem latveešeem, leišeem un poļeem, tur dzīvo vec-ticīgi leelkreevi, katoļticīgi baltkreevi un mozusticīgi ebreji.

Apriņķī nav neveenas pilsētas, jo ari pirms kaŗa apriņķa pilsētas veetu izpildīja Ilukstes meests, kuŗam gan bija saŗaurinatas paŗvaldības teesības. Tagad Ilukste ir galīgi nopostīta. Totees apriņķī ir visai daudz meestu. Apriņķis sadalas 19 pagastos.

Subate (*Subbath*) tagad ir eevērojamākais meests apriņķī, kuŗš īsaku laiku ari izpildīja apriņķa pilsētas veetu. Meests atrodas uz 25°55' austr. gaŗumā un 56°00' platumā, 27 km uz zeemeļu reetumeem no Ilukstes, 10 verstes no Daugavpils-ŗauļu dzelzsceļa un pee Subates ezera, uz kuŗa reetumu krasta 1550. g. dībinats Vec-Subates meests un uz austrumu krasta 1685. gadā Jaun-Subates meests. 1571. gadā Vec-Subatē bija 25 eedzīvotāji, bet abos meestos kopā 1819. gadā bija 350 eedzīvotāji. 1894. gadā abi meesti saveenoti par veenu paŗvaldības veenību ar saŗaurinātu pilsētas paŗvaldību. 1914. g. tur bija 2300 eedzīvotāji, galvenā kārtā ebreji, kuŗi nodarbojās ar tirdzniecību un amatniecību, bet it seviŗķi ar līnu tirdzniecību. 1920. gadā bija atlikuŗi 1404 eedzīvotāji, to starpā 268 latveeŗi, 179 leiŗi, 533 ebreji, 146 leelkreevi un 22 vāceeŗi. 1920. gadā meestā bija 289 dzīvojamās ēkas. Meestā atrodas katoļu un luterāņu baznīcas, zinagoga, vecticībneeku lūŗšanas nams, apteeka, slimnīca, vidusskola, pasts un vairakas tīrgotavas un amatneeki.

Pirms kaŗa apriņķa pilsētas veetu izpildīja **Ilukste** (*Illuxt*), kuŗa bija meests ar saŗaurinatām pilsētas teesībām. Meests atradās uz 26°17' austr. gaŗumā un 55°59' platumā, 3 kilometrus no Daugavpils-Poŗveŗas dzelzsceļa līnijas. Ilukste atradās uz Œlosbergas muiŗas zemes un ta pastāveja jau ordeņa laīkos, bet reformācijas laīkā Ilukstes un apriņķa eedzīvotāji peeņēma luterāņu ticību. Vēlak, pēc Latgales peeveenoŗanas Polījai, ari Œlosbergas īpaŗneeks Zībergs, tāpat kā visi Latgales vācu muiŗneeki, atgreetās pee katoļu ticības, un kad 1635. g. bija miris Ilukstes pēdejs luterāņu mācītājs, muiŗas īpaŗneeks pārvērtā, neraugotees uz Kurzemes hercoga, teesu eestāŗu un pārejo muiŗneeku pretestību, Ilukstes baznīcu par katoļu deevnamu. 1770. gadā tur uzcēla staltu, diveem torņeem grez-

notu katoļu katedrāli, kuŗa bija leelakā un staltakā katoļu baznīca Baltijā. No šīs baznīcas izejot, pamazam visa Ilukstes apriņķa deevīdus daļa nonāca zem katoļu un poļu eespaīda. 1865. gadā atkal uzcelta neleela luterāņu baznīca. Ilukstē 1910. gadā bija 435 dzīvojamās ēkas un 4100 eedzīvotāji, kuŗi gandrīz veenlīdzīgā mērā sadalījās starp latveešem, leišem, poļeem, ebrejeem un kreeveem. Meestā atradās katoļu mūķeņu klosteris ar apkārtejos apriņķos plaši pazīstamo meiteņu skolu un internatu. Ilukste ilgaku laiku atradās uz pašas kaujas līnijas, vairakkārt gāja no rokas rokā, un talab pilnīgi nopostīta. Tagad agraku namu un stalto deevnamu veetā rēgojas drupu kaudze, kuŗā veltīgi meklē patvērumu no tāleenes atgreetušeem bēgļi.

Ilukste pēc kara.

Jau pirms kara eedzīvotāju skaita ziņā Ilukstes apriņķī meestu starpā pirmo veetu eeņēma **Grīva** (ari Grīva-Zemgale), kuŗa atrodas uz Daugavas kreisā krasta, teeši pretīm Daugavpilij. Jau tūlit pēc Zeemeļu kara eepretīm Daugavpilij izcēlās meestiņš ar nosaukumu „Jeruzaleme“, bet 1818. gadā, kad ceetokšņa vajadzībam cēla Daugavpils tilta gala apceetinājumu, šo meestiņu iznīcināja. Bet drīz izcēlās divi jauni meestiņi Grīva un Zemgale, kuŗi drīz sakusa par veenu, Kurzemē visprāvako meestu. Meests steepjas divas verstes gaŗūmā gar Daugavas krastu un īstenībā ir Daugavpils preekšpilsēta. Pee Kalkunu stacijas pašā pēdejā laikā izcēlees Kalkunu meests, kuŗu galvenā

kārtā apdzīvo dzelzceļa eesrēdņi. Grīvā eedzīvotaju vairakums (42⁰/₀) ir ebreji un kreevi — vecticibneeki. Ebreji nodarbojas ar tirdzniecību un amatniecību, bet vecticibneeki ir dārzneeki, kuŗu sakņu lauki sneedzas tāļu pāri meesta robežam. 1910. gadā Grīvā 636 namos dzīvoja 12,800 eedzīvotaji. Meestā bija 16 eelas, kopā 9 verstes gaŗas, bet bruģetas bija tikai 3 verstes. Nedz ūdensvada, nedz kanalizācijas, nedz elektriskas apgaismošanas Grīvai nebija. Tāpat ari trūka slimnīcas, bet totees tur atradās pareizticīgo, katoļu un luterāņu baznīcas, 1 vecticibneeku un 6 ebreju lūgšanas nami. Meesta caurmēra budžets pirms kaŗa — 5200 zelta rbļ. tas ir 40 kap. uz katru eedzīvotaju, un tā tad visneecīgākais visā Latvijā. Pārvalde atrodas kreevu vecticibneeku rokās. Kaŗa laikā meests ļoti leelā mērā nopostīts.

Bez tam apriņķī vēl atrodas vairaki sīki meestiņi, kuŗu stārpā eevērojamakee ir Koplōva (*Koplau*), kuŗš atrodas Kurzemes pašā deenvidus-austrumu stūrī pee Daugavas, 13 kilom. no Krāslavas stācijas. Luterāņu baznīca tur nodibīnata 1567. gadā, bet tagad apkārtnes eedzīvotaju leelakā daļa ir katoļi. Meestā 52 mājās dzīvoja apmēram 400 eedzīvotaji. Skrudolina, ari Skudelina (vāciski *Skrudalina*), kuŗa atrodas 16 kilom. uz deenvidu-austrumeem no Grīvas, pastāv jau kopš 1790. gada. Pirms kaŗa tur bija apmēram 100 ēkas un 500 eedzīvotaji. Tur atrodas pareizticīgo baznīca, tirgotavas un dzīvo daži amatneeki. Eedzīvotaju vairakums ir ebreji. Janovka (vāciski *Janowka*, kreeviski *Fabianowo*, bet tautas mutē tāpat kā latviski), ir meests, kuŗš atrodas 12 verstes uz deenvideem no Daugavpils, uz Briģu muižas zemes. Tur atradās pareizticīgo baznīca un baznīcas skola, kuŗu tomēr gandrīz nemaz neapmekleja apkārtejo katoļticīgo eedzīvotaju bērni. Moderni eerīkotas ūdensdzirnavas ar vērtptuvi. Smelina (*Smelin*) ir meestiņš, kuŗš atrodas 18 verstes uz deenvidusvakareem no Grīvas. Meestā ap 600 eedzīvotaju un katoļu baznīca. Okniste (ari Akniša) ir meests, kuŗš pirms kaŗa peedereja pee Kauņas guberņas. Tas atrodas uz šaurās joslas, kuŗa starp Jaunjelgavas un Ilukstes apriņķeem ķilveidīgi eespeedās Kurzemē un peedereja pee Kauņas guberņas. Okniste tagad peeveenota Ilukstes apriņķim. Tur 34 namos dzīvo 245 eedzīvotaji, kuŗu starpā 194 ir ebreji, 22 latveeši un 25 leiši (1920. g.).

Ilukstes apriņķa deenvidus austruma stūrī Varnovīcas muižas robežās 1812. gadā Napoleona kaŗa spēki pārgāja pāri Daugavai. Rubeņu pagastā atrodas dzejneeka Raiņa dzimtene.

Savu eedzīvotaju nacionalā sastāva ziņā Ilukstes apriņķis ir visnelatviskakais visā Latvijā. Šī apriņķa deenvidus daļā sastopas latveešu, leišu un baltkreevu tautu etnografiskās robežas, pee kam šīs robežas nav noteiktas asām pārejam, bet tur daudzos pagastos dzīvo mineto

tautību peederigee raibā jucekli. Bez tam Ilukstes apriņķī prāvā skaitā dzīvo vēl poļi, leelkreevi un ebreji. Poļi tur galvenā kārtā ir pārpoļoti latveešu un baltkreevu zemneeki, bet leelkreevi ir vecticīgi, kuŗi tāpat kā Latgalē, ir apmetušeēs tur laikos, kad Kreevijā vajaja dažados zek-tantus. Ilukstes apriņķa deenvidos un austrumos neveenas tautības pee-derigee nesastāda eedzīvotaju abzuloto vairakumu un Latvijai šī terito-rija peešķirta (profesora Simpsona komisija 1921. g.) aiz saimnee-ciskeem motiveem, jo Ilukstes apriņķis ir nepececešams Daugavpils ek-sistencei. Ilukstes apriņķa deenvidus daļas eedzīvotajus beeži sauc par „muchobrodeem“, domajams talab, ka tee leelakos pulciņos gāja peļņā.

Rubeņu baznīca un skola.

10. Leepajas (Grobiņas) apriņķis

Leepajas-Grobiņas apriņķis atrodas Kurzemes leģalā. Tas sākas mazleet zeemeļos no Sventajas grīvas uz Leetavas robežas un to eero-bežo Baltijas jūra (93 km), Aizputes apriņķis un Leetava. Agrak šo apriņķi sauca par Grobiņas apriņķi, jo visas apriņķa pārvaldes eestādes atradās Grobiņā, bet Leepajai peeaugot tās pārveetojās uz tureeni. Tas notika jau kreevu laikos, bet neskatotees uz to, apriņķi turpinaja saukt par Gro-biņas apriņķi. 1920. g. to pārdēveja par Leepajas apriņķi. Šis apriņķis atrodas mazaugligā un mežainā apvidū, bet pateicotees tam, ka saim-necības tur caurmērā ir neleelas un ka daudzee eedzīvotajeem jūra

un Leepajas pilsēta sneedz blakus peļņu, šis apriņķis ir samērā beeži apdzīvots.

Leepajas apriņķī atrodas 3 pilsētas, 2 meesti un 69 ceemi, vaj sādžveidīgi māju sakopojumi. Šee ceemi atrodas Dunikas pagastā — 13, Grobiņas — 17, Nices — 11, Pērkones — 4 un Rucavas — 25. Leepajas apriņķis sadalas 23 pagastos un tur atrodas 36 agrakās privatmuižas un 14 valsts muižas.

Leepaja.

Leepaja (vāciski *Libau*; kreeviski *Libāva*) ir pēc Rīgas Latvijas eevērojamākā pilsēta. Gan Daugavpili pirms kaŗa bija mazleet vairak eedzīvotaju nekā Leepajā, bet saimneeciskā un kulturelā ziņā Leepaja to tāļi pārsneedza. Leepaja atrodas uz 20°39' austr. gaŗumā un 56°30' platumā. Pilsēta tagad atrodas uz 1,5—4 km platā zemes šauruma starp Baltijas jūŗu un Leepajas ezeru, 230 kilometrus no Rīgas.

Kur Leepajas ezers pee Pērkones rada dziļu lici, jau senatnē atradās zvejneeku ceems un osta, kuŗu izleetoja skandinaveešu un kuršu jūŗas brauceji. Šis ceems pirmo reizi rakstos minets 1253. gadā un ap 1300. g. tur apmetušees pirmee vācu tirgotaji. Pirmais Leepajas nosaukums (latinisks) bija *Lywa portus*, vēlak to sauca par „*Liba*“ un tikai jaunakā laikā to sauc par *Libau* un Leepaja. Kurši un leiši beeži uzbruka neaizsargatam ceemam un 1418. gadā leiši to pavisam nodedzinaja. 1625. gadā Leepaja eeguva pilsētas teesibas. No 1560. līdz 1608. gadam Leepaja

peedereja līdz ar visu Grobiņas apgabalu pee Prusijas, kuŗa to Kurzemes hercogam Vilhelmam atdeva līdz pūrā, kad tas preceja kādu Brandenburgas princesi. Laikā no 1655. līdz 1716. gadam Leepaja daudz ceeta no kaŗa breesmam, no ugunsgrēkeem un mēŗa. 1710. gadā veenā pašā Leepajas Latveešu draudzē mēris esot prasijis 5000 upurus. Zeemeļu kaŗa laikā pilsētai bija jamaksā 100,000 guldeņu kontribucijas naudā un tikpat daudz naturalijās. Agrakai ostai aizsērejoj, Leepaja palika bez ostas, kaut gan kuŗi tur peestāja un tirdznieciba turpinājās. No 1697. līdz 1703. g. izbūveja ostu, apmēram tādā veidā, kādā to tagad redzam. Kuŗi apstājās pee pilsētas kanalā, kuŗš saveeno Leepajas ezeru ar jūŗu. Jau pirms tam Leepajas tirdznieciba redzami uzplauka. 1739. gadā ostā eenāca 146 kuŗi, 1780. gadā — 304. Labklājibas peeaugšanu raksturo tas, ka pilsētā izcēlās 3 jaunas baznīcas un ka 1784. gadā atklāja komediju namu.

1795. gadā pilsētā bija 456 dzīv. mājas (ēkas) un 4548 eedzīvotaji. Polijai sabrūkot, Leepaju pārmaiņus eeņēma poļu konfederati un kreevu kaŗa spēks un katrreiz pilsētai bija jamaksā leelas kontribucijas. Jau 17. gadu simtenī esot bijušas tirdzniecības firmas, kuŗas pa gadu apgrozijušas vairak, nekā miljonu rubļus. 1795. gada maijā eedzīvotaji zvēreja uzticību Kreevijai, bet 1812. gadā

Graudu eela Leepajā.

pilsētu eeņēma franču-prušu kaŗaspēks, kas pilsētai atkal dārgi izmaksāja. Kaut gan Krimas kaŗā angļu flote bloķeja Leepajas ostu, tad tomēr toreizejā kaŗā Leepajas eedzīvotaji daudz pelnīja. Visas Kreevijai nolemtās preces sūtīja uz tuvejām neitralajām Prusijas ostam (Klaipēdu, Karalaučēem) un no tureenes pa zemes ceļu pāri Palangai uz Leepaju, no kureenes tās izsūtīja uz Rīgu un Kreevijū. Rīgas-Daugavpils dzelzsceļa atklāšana (1861. g.) bija smags siteens Leepajai, jo Rīgai vareja pa dzelzsceļu ērtaki peevest preces, nekā Leepajā pa zemes ceļu. Leepajā uz īsu laiku pat pamazinājās eedzīvotaju skaits no 10,992 — 1840. g. uz 9970 — 1863. g. Bet 1871. gadā Leepaju ar Možeiku-Košedaru dzelzsceļu peeveenoja Kreevijas dzelzsceļu tīklam un pēc tam pilsēta uzplauka necereti ātri un spilgti. No mazas ostas pilsētiņas ar nepilneem 10,000 eedzīvotajeem, Leepaja 50 gadu laikā izvērtās par modernu leelpilsētu

Jūrmalas pirtis apstādījumos.

atklāj kūrnamu, 1877. g. — jūrskolu, 1878. g. ostā pirmo reiz ebrauc vairak nekā 1000 kuģu gada laikā, 1880. g. nodibina biržu un gāzes fabriku, 1881. g. atver realskolu, 1883. g. — dzelzs ostas tiltu, 1885. g. — Nikolaja ģimnaziju, 1899. g. atklāj elektrisko eelas dzelzsceļu (pirmais Baltijā), 1899. g. un 1900. g. — Aizputes pēvedu dzelzsceļu, 1900. g. — komercskolu un 1908. g. paplašina pilsētas teritoriju, pēveenojot tai daļu no Saules muižas un Pērkones pagasta zemes un 1911. g. uzcelti divi elevatori. Sevišķi daudz darba izleetots Leepajas ostas izbūvei. 1868. g. ostas būvei izdeva 2 miljonu rbļ. Ostu padziļināja līdz 18 un 20 pēdam. 1877. g. un nākošos gados turpinājās ostas izbūve, to padziļinot un paplašinot viļņu lauzejus. Šee darbi izmaksāja gandrīz 5 miljonus. 1890. g. atkal bija nolemti 8,8 miljoni rbļ. ostas izbūvei. Leepaja pārvērtās par plašu modernu ostu ar zeemas ostu un preekšostu. Tagad osta ir 5,7 metrus un preekšosta 8 metrus dziļa un ostas kanals 85 metrus plats. Leepaja, blakus Ventspilij, no visām agrakām Kreevijas ostam Baltijas jūrā aizsala uz visisako laiku. Daudzus gadus kuģneciba netrauceti turpinājās visu zeemu, un caurmērā Leepaja nav pēeetama tikai

ar apmēram 100,000 eedzīvotajeem. Visās dzīves nozarēs attīstījās rosīga darbība, pilsēta izauga plašumā un tika radītas jaunas labeerīcības eestādes. 1823. g. Leepajā nodibina pirmo drukatavu, nākošā gadā sāk iznākt vācu nedeļas avize, 1830. gadā nodibina slimnicu, 1861. g. — ģimnaziju, 1869. g. — telegrafa kabeli uz Kopenhagenu, 1872. g. atver valsts bankas filiali, 1875. g.

Gulbju diķis Leepajā.

2 deenas pa gadu. Talab ari visas tās preces, kuŗas parasti būtu sūtītas caur Rīgu, Pernavu, Reveli un Peterpili, bet ātri bojajas, zeemas laikā sūtīja caur Leepaju. Pirms kuŗa Leepaja caurmērā ikgadus eveda 80,000 vagonus ar precem un izveda 30,000 vagonus, un tur pastāveja vairak nekā 2000 tirdznieciski uzņēmumi. Leepajas ostā zeemas laikā bija sevišķi rosīga kustība ari talab, ka kreevu labība, it īpaši zemneeku saimniecībās ražotā, ir mitra un nav ilgi uzglabājama. No Leepajas labību veenmēr vareja izvest, kamēr Rīgā, Revelē un Peterpili tai dažreiz bija zeemas laikā ilgi jagaida uz ledus izešanu. 1906. g. no Leepajas atklāja teešu satiksmi ar Ameriku (Ņujorku). Ēeci milzīgi tvaikoņi: „Estonia“ un „Lituania“, katra 2700 reg. tonnas, „Rossia“ — 4844,

Rožu laukums Leepajā.

„Kurska“ un „Birma“ 4658 reg. tonnas, ik nedeļas brauca uz Ameriku ar emigranteem un precem, un tā visa Kreevijas transatlantiskā tirdzniecība koncentrējās Leepajā, jo no pārējām ostām uz Ameriku sūtītas preces tika Hamburgā, Londonā un citās ārzemju ostās pārlādetas, kas sadārdzināja transportu. Bez Ņujorkas Leepaja uzturēja teešu un kārtīgu tvaikoņu satiksmi ari ar Londonu, Hullu, Kopenhagenu, Hamburgu, Stetinu, Peterpili, Ventpili un Rīgu. Ari tagad starp Leepaju un Ameriku pastāv teeša tvaikoņu satiksme, kuŗu uztur tvaikoņi „Estonia“, „Lituania“, „Rossia“ (tagad „Latvia“), un „Kursk“ (tagad „Polonia“).

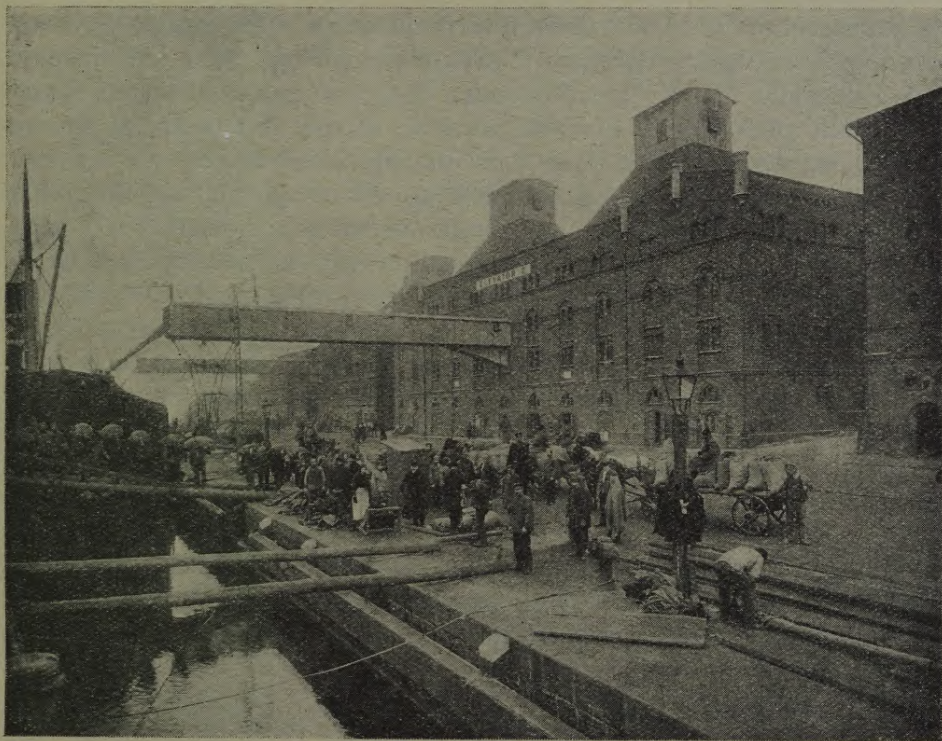
1890. gadā, 2 verstes uz zemeļeem no Leepajas, uzsāka kuŗa ostas un ceetokšņa būvi. Eerikoja aizsargatu ostu kuŗa kuģeem, stipru jūŗas ceetoksni un visu Leepaju eeslēdza vaļņu nn grāvju zistemā. Kuŗa osta

stipri trauceja tirdzniecības ostas darbību, aizkaveja pilsētas paaugšanu un rūpniecības leeluzņēmumu dibināšanu, kalab leepajneeki ar preeku apsveica vēsti, ka ceetoksnis 1908. g. 1. novembrī tiks likvidēts. Kaņa ostu sauca par „ķeizara Aleksandra III. ostu“. Pasaules kaņam izceļotees, visi vēl atlikušie ceetokšņa vaļņi, betonete fortī, tilti, darbnīcas un citas kaņa ostas eestādes tika vaj nu saspridzinātas, vaj sadedzinātas. No Leepajas kaņa ostas 1904. gadā izbrauca kreevu flote, kuņa pee Tsusimas nogremdeta un 1915. gada pavasarī pēc neecīgas sadursmes ar neleelu vācu zemes sargu nodaļu, krita vācu rokās cikkārt varenais ceetoksnis, kuņa izbūve Kreevijai bija maksājuse simteem miljonu. 1919. g. pirmajā pusē Leepajā bija Latvijas pagaidu valdības sēdeklis un 1919. g. novembrī ta sekmīgi aizstāvejās un kļuva par svarīgu izejas punktu cīņā ar vācu okupācijas spēkeem.

Leepaja pelna eevēribu ne tikai kā ostas un tirdzniecības pilsēta, bet arī kā peldu veeta, jo pee Leepajas atklātā jūrā ūdens satura daudz vairak sāls, nekā Rigas jūrmalā, kur jūras ūdens ir maisīts ar Daugavas, Leelupes un Gaujas saldajeem ūdeņeem. Leepaju dara peevilcīgu arī greznee jūrmalas apstādījumi, kuņi Vec-Leepajā sākas no ostas un steepjas platā joslā gar visu pilsētu. Apstādījumu vidū atrodas staltā peldu eestāde, kuņā ārsta pārraudzībā slimneeku leetošanā atrodas visi moderne ūdens un gaismas ārstneecības līdzekļi. Kūrmājas darzā vasarā koncer-teja pirmklasīgs zīmfonisks orķestrs. Neskatotees uz visām šīm peldu veetas labeerīcībām, peldu veesi Leepaju tomēr maz apmekleja. Par eemeslu tam ir tas, ka šī ostas un rūpniecības pilsēta nedod vajadzīgo klusumu un atpūtu, un ka zeemeļu vējeem pūšot no ostas un Jaun-Leepajas vējš atnes fabriku dūmus uz parku un vasarnīču eecīrkni. Pēdejaais atrodas pee parka, jūrmalā, un tanī ir atļauts celt tikai divstāvu ēkas, pee kam tikai veena daļa zemes apbūvejama, bet pārejā atstājama dārzam. Šinī vasarnīču eecīrkni atrodas pārmaiņus skaistee pilsētas apstādījumi, to starpā glītais gulbju diķis un privato vasarnīču dārzi. Osta Leepaju dala divās daļās: deenvīdos atrodas Vec-Leepaja ar 47,278 eedzīvotajeem 1911. g. un 30,309 eedzīvotajeem 1920. g., kuņā ir veikalneecīskais centrs un jūras peekrastē vasarnīču nometne, kur atrodas turīgās eedzīvotaju daļas dzīves veeta; ostas kanala zeemeļos atrodas Jaun-Leepaja ar 36,372 eedzīvotajeem 1911. g. un 16,980 eedzīvotajeem 1920. g. Jaun-Leepaja ir fabriku pilsēta. Vec-Leepajā galvenās eelas (Tirgoņu, Graudu, Kūrmājas prospekts u. c.) atstāj leelpilsēt-neecīsku eespaīdu. Graudu eelas galā, uz agrakā tīrgus laukuma, eerīkoti rožu apstādījumi (Rožu laukums). Jaun-Leepaja, turpretīm, ir daudz mazak izkopta un tur, pa leelakai daļai neleelos koka namos, dzīvo apkārtejo fabriku strādneeki. Pilsētas apkārte, ja neskaita jūru un plašo ezeru, ir reti veenmuļīga, jo pate pilsēta atrodas smilšainā

apvidū. Veenigi ezera malā atrodas dažas krāšņas bērzu birzes (Fridricha un Reiņa birzes).

Leelrūpniecība Leepajā ātri uzplauka. 1900. gadā tur bija 32 fabrikas, kuņas ražoja preces par 13,5 milj. rbļ., bet 1910. g. — 52 fabrikas ar 22,3 milj. rbļ. leelu ražojumu vērtību. Kā leelrūpniecības pilsēta Leepaja Latvijā eņem otro veetu. 1910. gadā Leepajā bija 7810 leelrūpniecībā nodarbināti strādneeki, no kuņeem 3440 bija nodarbināti metalrūpniecībā, 1353 — ķimiskā rūpniecībā, 971 — kokrūpniecībā un 781 — ēdamo

Leepajas ostas elevatori.

veelu izgatavošanā. Mazakā skaitā bija reprezentēti pārejo rūpniecības nozaru strādneeki. Bet kaņa laikā šī zeedošā rūpniecība izputinata, kaut gan leelo rūpniecības uzņēmumu veetā ir stājušās daudzas sikas rūpnieciskas eestādes. Tā 1920. g. junijā Leepajā bija 162 rūpnieciski uzņēmumi ar 2433 strādneekeem. Eevērojamākā rūpniecības eestāde Leepajā tagad ir kaņa ostas darbnicas, kuņas atrodas kuņu būvetava, verfts ar diveem sauseem dokeem un veenu peldošu doku. Sausajeem dokeem ir 45,000 kubikmetru ūdens tilpums. 1921. g. beigās tur strādaja 608 strādneeki. Bez tam pelna eevēribu Zeem. Vakarū met.

mechaniskā un kuģu būv. fabrika ar 674 strādneekem, satiksmes ministrijas (635 str.) un Leepajas-Aizputes dzelzsceļa (152 str.) darbnīcas, akc. sab. Lapšīn sērkokociņu fabrika, vairakas tabakas, čaulišu, liķeeru un konfešu fabrikas, brūži, koku zāģetavas (leelakās Hiršfelda, Kāna un Hillmana), ādas fabrikas (Korona), eļļas fabrika (Kielera) u. c. Bez tam labā stāvoklī atrodas bijušā Bekera un komp. drāšu fabrika, kuŗa var nodarbināt apm. 1500 strādneekus un Vikandera un Larsona linoleuma fabrika, kuŗa bija eevērojamākā Kreevijā un veenīgā Latvijā, kuŗa var nodarbināt 300 strādneekus. Leelrūpneecības sašaurinašanai sekoja pilsētneeku pāreešana uz citām nodarbošanās nozarem. Tā 1920. g. vasarā pee mežu un lauku darbeem bija nodarbināti ap 2000 leepajneeku.

Kulturelās dzīves attīstības ziņā Leepaja mūsu dzimtenē eeņem veetu tūlit pēc Rigas. Leepajā iznāk 5 avizes: 3 latveešu, 1 kreevu un 1 vācu, atrodas 2 pastāvīgi teatri (latveešu un vācu).

1911. gadā Leepajā saskaitīti 83,650 eedzīvotaji, bet skaitīti netika kaŗa ostas eedzīvotaji, kā ari apdzīvotās veetas ārpus pilsētas teritorijas, kuŗām pilnīgi pilsētas raksturs. Peeskaitot kaŗa ostu, Leepajā rēķināja 1914. gadā vairak nekā 100,000 eedzīvotajus. 1910. gadā Leepajā bija 5200 dzīvojamee nami (3200 mūra) un 203 eelas ar 80,2 verstes leelu kopīgu gaŗumu, 67,6 verstes bija bruģetas. Leepajā elektriska apgaismošana ari pirms kaŗa bija stipri izplatījusēs. Eelas apgaismo ar gāzi un pa daļai ar elektrību. Bija eerīkots deezgan plašs kanalizācijas vadu tīklis (1920. gadā peeslēgti 2337 ipašumi), bet ūdensvads trūkst vēl līdz šim, jo pilsētas tuvākā apkārtņē nav dzeršanai derīga ūdens, kuŗu varetu uz pilsētu vadīt; talab pilsētā eerīkotas daudzas arteziskas akas, bet preekšpilsētās leeto ari sliktu veenkāršo aku ūdeni. Leepajā ir 2 lopu kautuves, 4 slimnīcas, 10 apteekas, 52 ārsti, 10 verstes gaŗš elektrisks eelu dzelzsceļš, 2 luterāņu, 3 pareizticīgo un 1 katoļu baznīcas, zinagoga, vecticībneeku un 8 zektantu (galvenā kārtā baptistu) lūgšanas nami, 18 bibliotekas, to starpā pilsētas biblioteka ar 20,000 sējumeem, 4 lasītavas, 5 avizes un vairaki speciēli žurnali, 12 drukatavas, 24 izrikojumu zāles, to starpā 6 ar vairak nekā 500 veetam un greznais pilsētas teatrs (810 veetas), 8 vidusskolas un 27 pirmmācības skolas, 9 krediteestādes, pilsētas muzeja un 114 dažadas beedribas.

Pēc evakuācijas un bēgšanas 1915. gada rudeni (30 zept.) Leepajā saskaitīti 11,814 vīreeši, 19,617 seeveetes un 12,189 bērni. Pavisam kopā 43,620 eedzīvotaji — tā tad puse no meera laika eedzīvotajeem. 1920. gada vasarā Leepajā bija 50,311 eedzīvotaji, to starpā 26,031 latveetis, 5721 vāceetis un 9671 ebrejs. 1922. gada zeemā, kad daļa eedzīvotaju atgreetās no lauku darbeem un kad darbojās skolas, Leepajas eedzīvotaju skaits svārstījās ap 70,000. No Kurzemes un Daugavas peekrastes pilsētam Leepaja vismazak ceetuse no kaŗa, jo pilsētas apšau-

dišana kaŗa otrā deenā, kā ari vēlākās apšaudišanas, izdarijušas tikai veegli labojamus bojajumus. Ari leelrūpneeciskās eestādes nav evakuetas, kalab Leepajā leelrūpneecibu varēs visveeglaki atjaunot.

Leepajas apriņķa vecakā pilsēta un agrakais administratīvais centrs ir **Grobiņa** (*Grobin*), kuŗa atrodas uz 21°10' austr. gaŗumā un 56°32' platumā un 11 kilometrus uz austrumeem no Leepajas, pee Leepajas-Aizputes dzelzsceļa. — 1245. gadā ordenis nodibināja Grobiņas pili, kuŗu drīz eeņēma kurši. 1290. gadā, ordenim nostiprinotees, pili atjaunoja, un drīz pee pils mūreem nodibinajās meestiņš, kuŗš 1695. gadā dabuja pilsētas teesibas. Pēdejaais ordeņa mestrs eeķilāja Grobiņu un visu apkārtni par 50,000 guldeņeem Prusijas hercogam Albrechtam. 1659. gadā zveedri eeņēma pili un nodedzināja meestu. Grobiņā pastāveja 16. gadu simtenī pirmā skola Kurzemē. Ari pēdejos gadu simteņos Grobiņas tuvumā norisinajās kaŗa darbiba. 1794. gadā Grobiņas tuvumā tika sakauti poļu dumpineeki, 1812. gadā to eeņēma franču-prušu kaŗaspēks un 1915. g. vācu kaŗa pulki. Visniknakās kaujas pilsētas tuvumā norisinajās 1919. gada rudenī Bermonta uzbrukuma laikā. Pili vēl līdz 1812. gadam apdzīvoja; tur atradās ari apriņķa pārvaldes eestādes, bet vēlāk to neizlaboja un ta sagruva. Tagad pee dzirnavu ezera redzamas staltās pils drupas. Vidus laikos Grobiņa bija eevērojama tirdzneecibas pilsēta — Prusija no Grobiņas apgabala eeguva $\frac{1}{3}$ no viseem saveem eenākumeem no tirdzneecibas. Leepajai peeaugot, kuŗu izpostitā Grobiņa veenmēr vairak panika. Vēlak ari apriņķa pārvaldes galvenās eestādes pārveetojās uz Leepaju. Pilsētas eedzīvotāju skaits talab pastāvīgi mazinas. 1863. gadā bija 1618 eedzīvotāji, 1881. g. — 1594, 1897. — 1490, 1910. — 1359 un 1920. g. — 1354. Eedzīvotāju leelā puse ir latveeši (pārejee ebreji un vāceeši), kuŗi nodarbojas ar dārzneecibu Leepajas tīrgum. 1915. gada rudenī, pēc tam, kad pilsētu bija eeņēmis vācu kaŗa spēks, tur bija 1025 eedzīvotāji. Pilsēta istenibā pastāv tikai no veenas apm. 2 kilometrus gaŗas eelas, gar kuŗu uzceltas 184 dzīvojamās ēkas, luterāņu baznica, zinagoga, baptistu lūgšanas nams un 3 skolas.

Durbe (*Durben*) pirms kaŗa bija mazakā pilsēta Latvijā. Ta atrodas uz 21°23' austr. gaŗumā un 56°35' platumā un 3 kilometrus no Leepajas-Aizputes dzelzsceļa Leeģu stacijas, pee prāvā Durbes briv ezera.

Ap 1263. g. (?) ordens uzcēla Durbes pili, pee kuŗas 1451. gadā būveja baznicu. 1260. g. 13. julijā pee Durbes notika nikna kauja starp leišulaveešu un ordeņa kaŗa pulkeem, kuŗā pēdejee tika pilnīgi sakauti un kaujā krita mestrs Hornhauzens, Prusijas un Livonijas maršali, zveedru hercogs Karlis, vairak nekā 150 bruņneeki un daudzi kristito kaŗavīri. Vidus laikos pilsētiņa bija deezgan prāva, jo 16. gadu simtenī tur bija

30 amatneeki un 18. gadu simtenī 13 dažādu amatu meistari. Ziemeļu kaŗā (1701. g.) Durbes pili izpostīja un pagājušā gadusimteņa sākumā tur bija tikai 260 eedzīvotāji, bet 1920. g. — 447. Pirms Leepajas-Aizputes dzelzsceļa atklāšanas pilsētiņa nepeeauga, bet tuvā dzelzsceļa eespajds to atdzīvināja. Durbes eedzīvotāji nodarbojās ar tirdzniecību, zemkopību, dārzkopību Leepajas tirgum un zveju brīvezerā. Durbe ir sīkakā apdzīvotā veeta Latvijā ar pilsētu pašvaldību. Eedzīvotāju starpā ir 397 latveeši, 9 vāceeši un 30 ebreji. Durbē atrodas baznīca, apteeka, 2 beedribas, pilsdrupas un vairakas tirgotavas. Pilsētiņas tuvumā atradās Durbes progimnazija. No kaŗa Durbe maz ceetuse. 1915. g. rudenī pilsētiņu atstāja tikai $\frac{1}{5}$ eedzīvotāju. 1919. g. aprīli pee Durbes notika kauja starp veetejo latveešu garnizonu un vācu sazvērneekeem.

Bez minētām 3 pilsētām Leepajas apriņķī vēl atrodas Preekules un Paurupes meesti. Preekule (*Preekuln*) atrodas pee Leepajas-Romnas dzelzsceļa un 30 kilom. no Grobiņas. Preekules muižā (1 kilom. no stacijas) krustojas 7 leelceļi un tur izcēlees meests, kuŗā pirms kaŗa atradās vairakas skolas, slimnica, ārsts, apteeka, tvaika ķeeģelnīca (6 miljonu ķeeģeļu gadā), zāģu sudmalas, vilnas vērptuve, dzelzsleetuve, krāj-aizdevu kase un vairakas beedribas. Tagad leelakā daļa no šim eestādem ir izputinatas. Tagad meestā atrodas V. Riges prāvā ķeeģelnīca, kuŗa pa laikam nodarbina vairak nekā 100 cilvekus. Kaŗa laikā Preekule ar dzelzsceļu ir saveenota ar Klaipēdu, un līdz ar to šī stacija ir izvērtusēs par svarīgu satiksmes ceļu mezgla punktu, jo caur Preekuli ved taisnakais dzelzsceļš no Latvijas uz Vāciju. 1920. g. Preekulē bija 904 eedzīvotāji, to starpā 798 latveeši, 35 vāceeši un 30 ebreji. Preekulei nav savas pašvaldības, tāpat kā Paurupēi, kuŗa atrodas uz Rucavas pagasta zemes, 50 kilometrus no Leepajas. Pirms kaŗa Paurupē 40 dzīvojamās ēkās dzīvoja 375 eedzīvotāji. Ari Sventaja (*Heiligenaa*), kuŗa tagad ir zvejneeku ceems Palangas pagastā, agrak bija meests ar savu baznīcu, kuŗā dzīvoja vācu tautības amatneeki un tirgotāji, bet 18. g. s. šis meestiņš iznīka. Tagad ceems peeder Leetavai.

Leepajas apriņķī pagājušā gadu simteņa sākumā notikušas daudzas cīņas starp kreeveem un Napoleona kaŗa spēku, un talab daudzās veetejee eedzīvotāji zin stāstīt par franču kareivju kapeem u. t. t. Tā, peemēram, Bārtas pagastā atrodas veeta, kuŗā esot aprakti franču kareivji, kuŗi atkāpdamees nosaluši vaj badā nomiruši. Šos kapus neveens nekopj, bet zemkopji arī neapstrādā kapu veetu. — Sens pilskalns atrodas Tadaļķu pagastā, kuŗu sauc par Elķu kalnu. Vēsturiskā ziņā sevišķu eevēribu pelna pilskalns, kuŗš atrodas pee Tosmaras ezera zeemeļu krasta, kur senatnē bijuse ezera izteka uz jūru. Netāļķu no šī pilskalna, Kapsēdas muižā, Medzes pagastā, atrastas romeešu ķeizaru

naudas un skandinaveešu rotas leetas. Daži pētneeki domā, ka tur atradusēs senā Jūras pils (*Seeburg*), kuŗu jau 853. gadā min kronists Rimberts.

Palanga, kuŗa līdz 1921. gadam atradās Leepajas apriņķī, tagad ir pēveenota Leetavai.

11. Aizputes apriņķis

Šis apriņķis atrodas starp Ventspils un Kuldigas apriņķeem, no veenas puses, un Leepajas apriņķī, no otras puses, un starp jūru (40 km) un Leetavu. Apriņķis ir ar augligu zemi un apriņķa deenvidus daļa, Embotes augsteene, ir bagata skaisteem dabas skateem. Apriņķī atrodas veena pilsēta, divi meesti, 27 pagasti, 81 agrakā privatmuiža un 7 valsts muižas.

Apriņķa pilsēta ir **Aizpute** (*Hasenpoth*), kuŗa atrodas uz 56°43' zeemeļu platumā un 21°09' gaŗumā, 48 kilometrus no Leepajas un 145 kilometrus no Jelgavas, pee Tebras upes, kuŗa ir Sakas upes peeteeka un vidus laikos esot bijuse kuŗojama, pee kam Aizputes osta atradusēs Sakas grīvā. Tagadejās baznīcas veetā 13. gadu simtenī atradās seno latveešu (kuŗšu) pils. 1248. gadā ordens lika celt pili, bet 1258. gadā latveeši un leiši sacēlās un kaŗi turpinajās divu cilveku mūzus. Pēc Durbes kaujas (1260. gadā) latveeši eeņēma ari Aizputi, un Kurzemes biskapi, kuŗi Aizputi 1253. gadā bija eeguvsuši, tur vareja apmestees tikai 1295. gadā, un no šī laika Aizpute kļuva par Kurzemes biskapu un, vēlāk, Piltenes valstiņas galvas pilsētu. Līdz 1819. gadam Aizpute bija sevišķā Piltenes novada landratu koleģijas sēdeklis. Pils mūru apsardzībā drīz izcēlās pilsētiņa, kuŗa 1378. gadā eeguva pilsētas teesibas. Vidus laikos Aizpute, pateicotees savai tirdzniecībai, bija eevērojama un ceenita pilsēta. Beidzamais Kurzemes biskaps Johans Mūnchhauzens pārdeva savus īpašumus daņu karalim, kuŗš Kurzemē eegūtās zemes atstāja savam brālīm, Holšteinas hercogam Magnusam. 1583. gadā Aizputi un Pilteni nopirka Polija, vēlāk šis pilsētas ar apkārtejam zemem eeguva Zveedrija. Tikai 1795. gadā Aizpute ar pārejām Piltenes novada daļam tika saveenota ar Kurzemi. Daudzajos kaŗos un nemeera gados Aizputes pilsēta pavisam panīka, sevišķi tapēc, ka saskaņā ar Olīvas meera nosacījumeem (1660. g.). Sakas ostu aizbēra akmeņeem. Zeemeļu kaŗa un mēra laikā pilsētiņas eedzīvotaji gandrīz visi izmira. Ap 1820. gadu tur bija tikai 765 eedzīvotaji, kuŗu leelākā daļa bija ebreji, kuŗeem, sākot ar 1795. gadu, bija atļauts apmestees Kurzemes pilsētās. Ēkas pilsētiņā bija necīgas un salmeem klātas. Izgājušā gadu simteņa vidū, uzplaukstot lauksaimniecībai, ari Aizpute atdzīvojās, kaut gan gadu simteņa beigās eedzīvotaju skaits pamazinājās no 3690 — 1881. gadā uz

3340 — 1897. gadā. Tikai pēc Leepajas-Aizputes šaursleežu dzelzsceļa atklāšanas pilsēta atdzīvojās, pēaugot pilsētneeku labklājībai. Aizpute bija minētā dzelzsceļa gala punkts, bet 1916. g. vācu kara eestādes pagarināja Leepajas-Aizputes šaursleežu dzelzsceļa līniju līdz Saldum. Pilsētā pastāv leelaka kartonažas fabrika (Lindenberga), zāģu dzirnavas un vairākas sīkakas rūpnieciskas eestādes. Agrako ordeņa pili tagad izleeto kā muižas kalpu dzīvokli. Pirms kara Aizputē bija 4200 eedzīvotāji, bet 1920. g. bija palikuši tikai 2596 eedzīvotāji, kuŗi dzīvo 248 dzīvojamās ēkās. Eedzīvotāju starpā ir 1766 latveeši, 207 vāceeši un 578 eebreji. No kara notikumeem pilsēta maz ceetuse. Vācu kara spēks, virzidamees no deenvideem, ātri sasneedza Ventas līniju un pilsēta kara notikumumu joslā nemaz netika eerauta. Talab bēgļus Aizpute raidīja pasaulē tikai neleelā skaitā un arī zem leelneeku kundzības pilsēta nav ceetuse.

Eevērojamākais meests aprīņķī ir **Pavila osta** (*Paulshafen*), arī Āķugals, bet visbeežāki leetotais nosaukums ir *Sakas osta*. *Sakas osta* atrodas pee *Sakas* upes eetekas Baltijas jūrā, 59 kilometrus uz zeemeļeem no Leepajas un 68 kilometrus uz deenvideem no Ventspils. Tuvākā dzelzsceļa stacija ir 26 kilometrus tālā Dunalkas stacija, uz Aizputes-Leepajas dzelzsceļa. Meests dibinats 1879. gadā, bet tikai kopš 1890. gada, kad ostu padziļināja līdz 9 pēdam un jūrā eebūveja 100 metrus gaŗu viļņu lauzejū, osta sāka ātri attīstītees. Vēl 1889. gadā ostā eenāca tikai 5 zēģelneeki ar 88 tonnam preču, 14 zēģelneeki ar balastu un 17 tvaikoņi, bet 1894. gadā jau eenāca 70 zēģelneeki ar 2520 tonnam preču, 135 zēģelneeki (11,540 tonnas) ar balastu. Leelais skaits tukšo kuģu izskaidrojams ar to, ka *Pavila osta* galvenā kārtā ir eksportejoša osta. Agrak leelā daudzumā izveda spirtu un akmeņus Leepajas vajadzībam, bet vēlāk kokus, kuŗus cērt Aizputes, Grobiņas un Ventspils mežeem bagatos apvidos un pludina uz ostu pa Durbes, Tebras un *Sakas* upem, vaj arī pa atklāto jūru. 1907. gadā izveda 15,000 baļķus un 3000 slīperus. Zēģeļkuģi un mazakee tvaikoņi eebrauc ostā, bet leelee tvaikoņi peetura ārpus viļņu lauzejā un preces peeved bugseertvaikoņi. *Pavila ostas* eedzīvotājeem pirms kara peedereja 20 tāļbrauceju un kabotažas kuģi un 100 zvejas laivas, to starpā vairākas motorlaivas. Zveja ostas eedzīvotājeem ikgadus eenesa 40—50,000 rbļ. leelu peļņu. Ostā ir 174 dzīvojamās ēkas ar vairak nekā 718 eedzīvotājeem (1920. g.). 1913. gadā meestam peešķīra sašaurīnatas pilsētas pašvaldības teesības, bet pilsētas labeerīcības tur nav nekādas un arī pašvaldības teesības nav izleetotas. Pat eelas ir nebruģetas. Ostā atrodas apteeka, elementarskola, 3 baptistu lūģšanas nami, 11 tirgotāji un vairāki amatneeki. Ofīcieli *Sakas grīvas osta* Kurzemes bijušā gubernatora Paula fon Lilienfelda vārdā nosaukta par *Pavila ostu*. Eedzīvotāju vai-

rakums ir latveši, kuŗi sadalijušees dažadās zektēs, pee kam baptisti sastāda eedzīvotaju vairakumu.

Otrs meests apriņķī ir **Vaiņode**, kuŗa ir izcēlusēs pee Vaiņodes dzelzceļa stacijas. Leepajas kuŗa ostu būvejojot, Vaiņodes apkārtnē izdārīja leelus meža ciršanas, akmeņu spridzinašanas un kalšanas darbus. Bez tam tur atradās leela ķeeģelnica, kuŗa tagad galigi nopostita un nestrādā. Meestā ir 86 dzīvojamās mājas, kuŗās 1920. g. vasarā dzīvoja 589 eedzīvotaji (500 latveši, 19 vāceeši, 35 ebreji). Agrak eedzīvotaju skaits bija leelaks, bet tagad meesta eedzīvotaji izklīduši pee lauku darbeem. Vāci kuŗa laikā pee Vaiņodes bija eerīkojuši gaisā kuģu peestātņi ar milzigeem šķūņeem un darbnicam. Beidzot apriņķī vēl atrodas neeevērojamais Alšvangas meests, bet ceemu apriņķī nav nemaz.

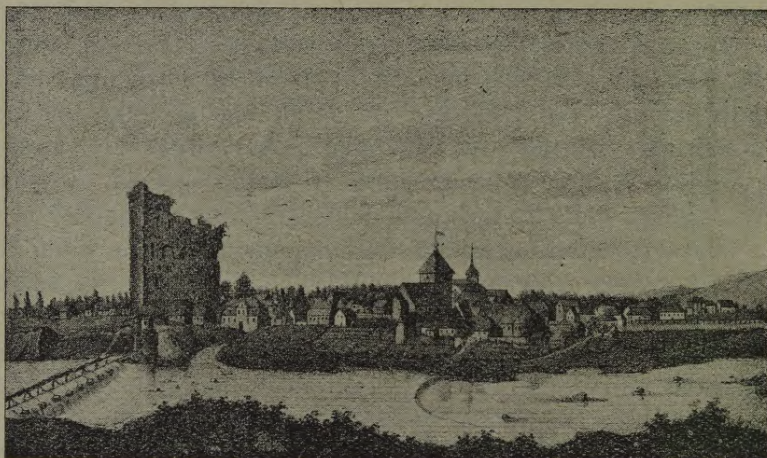
Eevērojamas veetas apriņķī ir Embotes pilskalns, kuŗu eeslēdz vēl tagad redzami no zemes uzmesi vaļņi un ap kuŗu vijas upite ar tā saukto Joda dambi. Ap Embotes pilskalnu saistas teika par Induli un Ariju. Pilsdrupas atrodas ari Valtaiķos, Alšvangā un vairakās citās apriņķa veetās. 4 km uz zeemeļeem no Sakas grīvas atrodas Sakas pils, kuŗa 1290. g. celta un no kuŗas cēlusēs baronu Osten-Zaken ģimene. Biskapu laikos ir celtas tagadejās Cīravas un Embotes pilis. Īpatneju veetu Latvijā eeņem Alšvangas un apkārtejo Pilsberģes, Gudeneeku un Basu pagasta eedzīvotaji, kuŗi apveenoti Alšvangas katoļu draudzē un kuŗus sauc par suiteem. Reformācijas laikā Alšvangā spre-diķoja luterāņu garidzneeki, bet 1573. g. muiža pārgāja kāda fon Šverina īpašumā, kuŗa dēls appreceja poleeti Barbaru Konarsku, zem kuŗas eespaida muižas īpašneeks pats peeņēmis katoļu ticību un nodibinajis katoļu baznicu, rūpejees par to, lai katoļu mācības tiktu izplatitas ari zemneeku starpā. Katoļu ticiba nošķīra Alšvangas latveešus no pārejeem apkārtnes latveešeem, un talab Alšvangā radušās daudzas īpatnibas un uzglabajušās senas eerašas (peem. tautas apģērbu valkašana), kuŗas citur sen nozudušas. Nosaukums suiti cēlees no libiskā *suoi* = purvs, *suoisti* = purva ļaudis, jo Alšvangas apgabals peeder pee purvainakeem apvideem Lejas-Kurzemē.

12. Kuldigas apriņķis

Kuldigas apriņķis atrodas Kurzemes pussalas vidū, un to deenvidu reetumos eerobežo Aizputes apriņķis un Leetava, zeemeļos Ventspils apriņķis un austrumos Talsu un Tukuma apriņķi. Apriņķī atrodas 2 pilsētas un 9 ceemi, to starpā 7 brīvceemi. Apriņķis sadalas 23 pagastos, kuŗos atrodas 63 bijušās privatās muižas un 33 valsts muižas.

Eevērojamākā pilsēta apriņķī un arī plašā apkārtnē ir **Kuldīga** (*Goldingen*), kuŗa atrodas uz 21°57' austr. gaŗumā un 56°43' platumā, 141 kilometrus no Jelgavas, 45 kilometrus no Stendes stacijas (pate Kuldīga nav pee dzelzsceļa) un uz Ventas upes kreisā krasta.

Kuldīga ir visvecākā Kurzemes pilsēta. Ordens Kuldīgas pili cēla 1242. gadā un jau pirms 1300. gada pee pils mūreem bija izcēlusēs amatneeku un tirgotāju nometne, kuŗa 1277. g., bet pēc citām ziņām 1355. g., saņēma pilsētas teesibas. Kuldīgas pils bija stiprakā Kurzemē. Ta bija kvadrātveidīga, ar 60 metrus gaŗeem sāneem, 2 metrus beezeem un 30 metrus augsteem mūreem. Ari pilsētu 1413. gadā sāka vaļņeem nostiprinat. Kuldīgu dibinot, to nosauca par Jezuspili (*Jesusburg*), bet šo nosaukumu drīz izspegda kuršu nosaukums Kuldīga. Pilsēta vairak-

Kuldīga 1800. gadā.

kārt ir bijuse Kurzemes galvas pilsēta. Sevišķi labprāt tur uzturejās hercogs Jēkabs. Hercogu laikā, pateicotees galma izšķērdīgai dzīvei un arī hercoga Jēkaba rūpībai par pilsētu labklājības pacelšanu, arī Kuldīga pārdzīvoja savus zeedu laikus. 16. un 17. gadu simteņos Kuldīga peekopa rosīgu jūŗas tirdzniecību. Tā ap 1621. g. Kuldīgā dzīvoja tirgotajs Johans Gass, kuŗš ar saveem 12 kuģeem sekmīgi uztureja tirdznieciskus sakarus starp Kurzemi no veenas puses un Spaniju, Holandi un Franciju, no otras. Ari Kuldīgā būveja jūŗas kuģus, kaut gan īstenībā Kuldīgas osta bija Ventspils. Kuldīga, tāpat kā visas Latvijas pilsētas, daudzkārt ceetuse no kaŗa breesmam. 1438. g. Kuldīgu eeņēma Livonijas ordeņa mestrs, jo Kuldīgas komturs peekopa mestram naidīgu politiku. 1658. un 1702. g. zveedri eeņēma un izlaupīja kā pili, tā pilsētu, un 1659. g. poļi darija to pašu. 1702. g., baididamees no zvee-

dreem, hercogs evakueja visu Kuldīgas pils inventaru uz Klaipēdu, un kopš ta laika pils nav apdzīvota un ir pamazam sabrukuse. Pilsētas eedzīvotaji savu ēku celšanai lauza akmeņus no pils drupam, no kuņām tagad nekas nav atlicis.

Pilsēta atrodas vairak nekā 40 kilometrus no tuvākās dzelzsceļa stacijas un tikai neleels tvaikonits nekārtīgi uztureja satiksmi ar Ventspili. Pilsētas eedzīvotaju skaits gandrīz nemaz nepeeaug. 1881. g. tur bija 8072 eedzīvotaji, 1897. g. — 9720 un 1914. g. — 11,700, bet 1920. g. bija atlikuši tikai 4815, kuņ starpā 3273 latveeši, 877 vāceeši, 18 kreevi un 558 eebreji. Pilsēta atrodas daiļā veetā, uz augstā, 100 metrus platās Ventas upes krasta. Pee pilsētas upe rada 1,5—3,5 metrus augsto Rumbas ūdens kritumu. Mājas atrodas plašos dārzos. Pilsētas eedzīvotaji

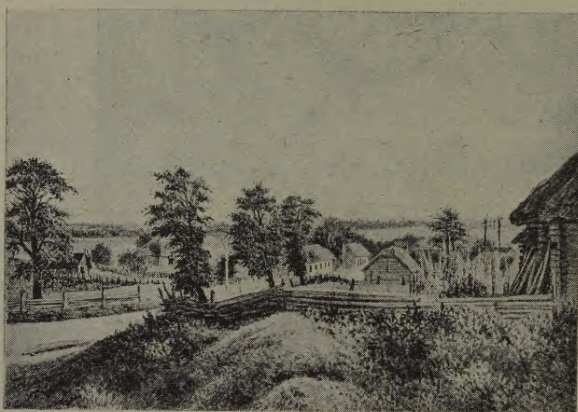
Eela Kuldīgā.

pārteek no valsts eestādem, kuņas Kuldīgā atrodas kā ari no skolam un neleelas lauku tirdzneecibas.

Pilsētā ir 686 dzivojamās ēkas (kaņa laikā 53 izpostitas), 35 eelas — kopā 10,8 kilometru gaņas. Kaut gan Kuldīga bija kreeetni prāvaka par Vidzemes mazpilsētām, tad tomēr tai trūka tureenes labeerīcibas. Pirms kaņa tikai kanalizācijas darbi bija eesākti un elektriskā apgaismošana eevesta tikai kaņa laikā. Pilsētā atrodas slimnica, pareizticigo, katoļu un 2 luterāņu baznīcas, 2 zinagogas, vairaki baptistu un citu zektu lūgšanas nami, 2 bibliotekas, drukatava, 2 leelas izrikojumu zāles, 2 vidusskolas, elementarskolas, 8 fabrikas ar apm. 400 strādneekem (pirms kaņa 8 fabrikas ar 714 strādneekem un 1,1 miljonu leelu ražojumu vērtību). Leelakā fabrika tagad ir akc. sab. Lapšin (agrak Hiršman) sēr-kociņu fabrika, kuņā strādā 252 strādneeki. Bez tam pelna eevēribu Vintelera tūku fabrika (63 str.), Švarca un bdr. adatu fabrika (46 str.) un

koku zāģetavas. Pilsēta teeši no kara samērā maz ceetuse, kaut gan 1915. g. vasarā un 1919. g. pavasarī gar Ventas upes krasteem gāja kaujas līnija. Vairak nekā $\frac{2}{3}$ no viseem eedzīvotajeem bija bēguļojuši. 1918. g. vasarā ugunsgrēks izpostīja prāvu pilsētas daļu.

Otra pilsēta Kuldīgas apriņķī ir **Saldus** (*Frauenburg*), kuŗa atrodas uz 22°40' austr. gaŗumā un 56°39' platumā, 43 kilometrus uz zeemeļvakareem no Vec-Auces stacijas. Tagad Saldu saveeno 65 kilometru gaŗš sleežu ceļš ar Aizputi. 1341. g. uzcelta Saldus pils. Vēl 1701.—2. gados Saldū bija zveedru karaļa Karļa XII. galvenais mitekļis, un pee pils atradās meests, bet kā veena, tā otrs nākošos kara gados nozuda un tikai pagājušā gadu simteņa vidū no jauna izcēlās tagadejā pilsēta. Vēl 1863. g. Saldū bija tikai 261 eedzīvotajs, bet 1897. g. jau 3585. 1920. g. tur dzīvoja 318 namos(pa leelakai daļai mūra) 2373 eedzīvotaji, to starpā 1841 latveetis, 200 vāceesi un 257 ebreji. Pilsētā bija 15 eelas, kuŗas tagad apgaismo ar elektrību, lopu kautuve, apteeka, 4 ārsti, luterāņu un pareizticīgo baznīcas, zinagoga, baptistu lūgšanas nams, pirmmācības skolas, 10 rūpniecības eestādes, kuŗu starpā leelakā ir Splinta sērkokciņu skaliņu fabrika ar 75 str. Saldus ātri peeauga un attīstījās par paprāvu pilsētiņu kā plaša un deezgan turīga lauku apvidus centrs, kaut gan teeši dabas apstākļi un satiksmes līdzekļi neveicināja pilsētas rašanos. Tuvakās

Kuršu koniņu ceems ap 1860. g.

kaimiņu pilsētas ir Tukums, Kuldīga un Aizpute, bet katra no tām ir vairak nekā 45 kilometrus atstāta no Saldus, un talab apkārteejee laucineeki savus eepirkumus labprāt izdara tuvejā Saldū, vēl vairak talab, ka tur atrodas valdības eestādes. Ari pirms kara vairak nekā 70% no Saldus eedzīvotajeem bija latveeši, un tā Saldus bija vislatviskakā pilsēta Kurzemē. Pilsētas pārvalde pastāv kopš 1894. gada.

Kuldīgas apriņķa ceemu leelakā daļa (7 no 9) ir brīvceemi. Šee ceemi ir Koniņi, Zeemeļi, Kalejceems un Pliķi, Turlavas pagastā, Draguņu ceems Griķu pagastā, un Veesgaļu un Sausgaļu ceemi Kuldīgas pagastā. Šo ceemu eedzīvotajeem vidus laikos ordeņa mestri dāvājuši dažadas privileģijas uz zemi, kuŗu tee vareja leetot līdzīgi citeem ordeņa vasaļeem — muižneekeem. Šo brīvceemu eedzīvotajus sauc par koniņeem

vaj arī kuršu koniņiem (*kurische Könige*). Koniņi savas privilēģijas pirmo reizi dabuši 1320. gadā, un vēlākā laikā tās daudzkārt atkārtotas. Neskatoties uz privilēģēto stāvokli, koniņu ceemos nav saimniecību, kuŗas ar savu bagātību atšķirtos no apkārtnes. Brīvcemu eedzīvotāji ir lepni uz savām preekšrocībām un dodas laulībā veenīgi ar sev līdzīgiem. 1703. un 1777. g. tee izslēdza no sava vidus visus tos, kuŗi nebija cēlušeem no ģimenem, kuŗas apbalvotas ar lēņu grāmatam.*)

Kuldigas apriņķi Usmas ezerā atrodas Morica sala, kuŗas nosaukums cēlees no Polijas karaļa Augusta Stiprā dēla Morica vārda. Pēdejaiss, pretendēams uz Kurzemes troni un bēģdams no kreevu kuŗaspēka, uz Usmas ezera salas eerīkoja savus apceetinajumus. Skrundas pagastā atradās Skrundas ordeņa pils, kuŗa nopostita Zeemeļu kuŗā. Šinī pagastā arī 1919. g. notikušas niknas kaujas ar leelineekeem, kuŗas kritis pirmais latveešu nacionalās armijas vadonis pulkvedis Kolpaks.

Kuldigas apriņķis, it sevišķi Ventas un Abavas peekrastes, ir bagatas dabas skaistumeem. Tur atrodas plaši pazīstamee Māras kambari, Reežu upes 8 pēdas augstais ūdenskritums un vairaki ūdenskritumi Rendes pagastā, kuŗi veegli izmantojami elektriskās enerģijas ražošanai

13. Ventspils apriņķis

Ventspils apriņķis eeņem Kurzemes pussalas zeemeļu daļu. To eeroberžo Baltijas jūŗa un Rīgas jūŗas līcis, kopā 157 km gaŗumā, un Aizputes, Kuldigas un Talsu apriņķi. Šī apriņķa leelākā daļa ir smilšaina, purvainā un mežeem apauguse. Šee meži peeder pee leelakeem Latvijā, un talab šis apriņķis visā Latvijā ir visretaki apdzīvots. Neskatoties uz visu to, Ventspils apriņķi neleelos apvidos atrodas vislabākā un eenesīgākā zeme. Neleela josla vislabākās mālu zemes atrodas pee Zūras muižas uz Ventas krasta, kur kveeši padodas vēl labaki nekā Zemgales līdzenumā. Eevērojot plašo, smilšaino un preežu un egļu mežeem apaugušo jūŗmalas joslu, Ventspils apriņķis mūsu dzimtenes zvejniecībā eeņem pirmo veetu.

Apriņķi atrodas 2 pilsētas un 102 ceemu, kuŗu leelākā daļa atrodas pašā jūŗmalā vaj arī tās tuvumā.**)

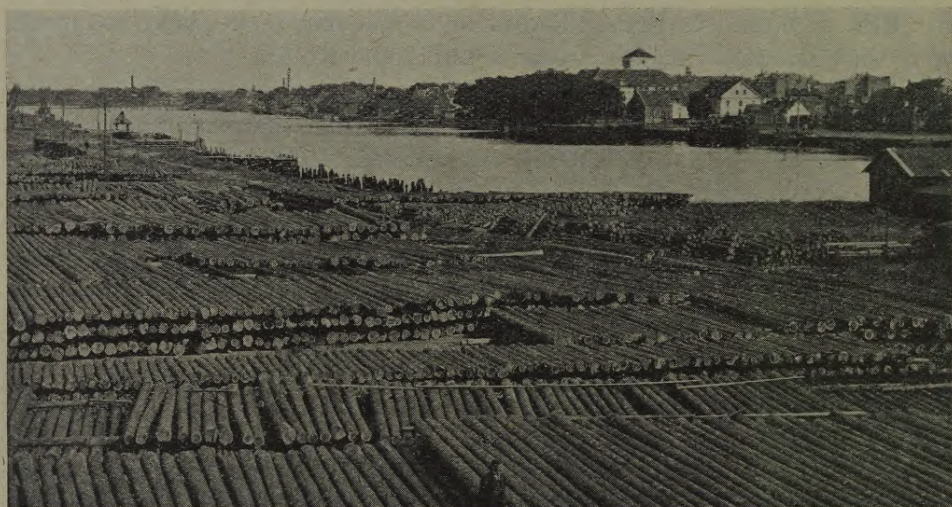
Apriņķis sadalās 13 pagastos, kuŗos atrodas 23 agrakās privatās muižas un 5 valsts muižas.

*) Vidus laikos brīvcemneeki bija sastopami visos Latvijas apgabalos, un tikai vēlākos kuŗa un nemeeru gados privilēģiju dokumenti daudzeem bija nozuduši, un talab apkārtejee muižneeki tos nospeeda līdzīgi citeem zemneekeem. Bez kuŗu koniņiem uzglabājušeem brīvcemneeki vēl Salaspils novadā, Vidzemē — Koniņi un Vedmeri, Tukuma apriņķi — Buguļi un Muižneeki, kuŗi savas privilēģijas dabuši 1464. un 1494. g. Ari Liberti Abavas muižā, Dumpiši — Mežotnē un Butkunu ceema eemītneeki, kuŗi līdz 1921. gadam peedereja pee Leel-Sesavas, ir brīvcemneeki.

***) Dundagas pagastā ir 38 ceemi, Sarkanmuižas — 24, Zūras — 15, Ušavas — 5, Vārves — 5, Piltenes — 6 un Siras — 1.

Aprīņa pilsēta ir **Ventspils** (*Windau*), kuŗa atrodas uz $21^{\circ}32'$ austr. garumā un $57^{\circ}24'$ platumā, 176 kilometrus no Rīgas. Pilsēta atrodas uz Ventas kreisā krasta, pee pašas upes eetekas Baltijas jūrā. Savā lejgalā upe ir 150—200 metrus plata un 8 metrus dziļa, un tādā kārtā rada 15 kilometrus gaŗu un plaŗu dabīgu ostu. Bez tam 6 kilometrus no jūras, kur Packules upe eetek Ventā, pate daba radijuse 9—10 metrus dziļu baseinu, kuŗā var ērti eetilpt ap 100 leelu kuŗu. Bez tam Ventas grīva aizsalst tikai visbargākās zeemās, bet parasti kuŗnecība tur turpinas bez pārtraukumeem visu gadu.

13. gadu simteŗa vidū nodibinatā ordeŗa pils līdz ar Rīgas pili ir veenīgās, kuŗas mūsu pilsētās kopŗ vidus laikeem ir uzglabajuŗās līdz

Ventspils.

mūsu deenam. Ap to paŗu laiku ari nodibinajees meestiņŗ pee upes grīvas, kuŗā jau 1341. g. eebraukuŗi leelaki ārzemju kuŗi. 1378. gadā Ventspils dabuja pilsētas teesības, un līdz 18. gadu simteŗa beigam ta bija Kurzemes eevērojamākā osta, bet vēlāk Leepaja to pārauga. Hercoga Jēkaba laikā pee Packules grīvas bija eerikota kuŗu būvetava, kuŗā pagatavoti 44 kaŗa kuŗi (to starpā tādi ar 32—70 leelgabaleem), 75 tālbrauceju tirdzneecības kuŗi un leels daudzums sīkaku kuŗu. 17. gadu simtenī Ventspils daudz ceeta no kaŗa breesmam, jo zveedru kaŗa pulki to 4 reizes (1603., 1617., 1659. un 1701. g.g.) eeņēma, izlaupija un izpostija. 1710. gadā mēŗa laikos pilsētneeki izmira tik leelos apmēros, ka pee dzīvības palika tikai 7 pilŗoņu ģimenes. Pēc peeveenoŗanas Kreevijai, bija nodomats Ventu ar kanalu saveenot ar Ņemanu Leetavā, un tā atvērt Ventspils ostai plaŗus Kurzemes un Leetavas apgalbus.

Jau 1825. g. sāka šo planu izvest dzīvē. Tūkstošiem cilvēku strādāja pēķ kanala darbeem, un par miljoniem rubļu bija peegādāti kalti akmeņi, bet 1831. g. izcēlās poļu dumpis, un Peterpils valdība negribeja aplaimot „polisko“ Leetavu ar svētību nesošo kanalu, un talab būves darbus pārtrauca. Savestee materiali stāveja bez uzraudzības gadu desmīteem ilgi un pamazam veetejee eedzīvotaji tos izleetoja ceļu un ēķu būvem. Tādā kārtā no pašas dabas eerikotai ostai bija jaturpina nīķuķot. Vēķ 1823. gadā Ventspilī bija tikai 1049 eedzīvotaji un 1897. gadā ari tikai 7127. Bet pēķ Ventspils-Maskavas-Ribinsķas dzelzsceķa atklāšanas pilsēta kā uz burvja ziķļa mājeenu atmodās un uzplauķa. Pilsētā eedzīvotaju skaits ātri peeauga, jo Ventspils izvērtās par modernu ostu. Tur ir uzcelti divi 1500 un 2000 metrus gaŗi viķņu lauķeķi, kuŗi izmaksaja 3 miljonus rubļus un aizsargā ostu no aizsērešanas, uzbūvēts elevators, kuŗā eetilpst 50 miljoni kilogramu labības un saldetava, kuŗā var eeveetot 50,000 sveesta mucas.

Kamēr 1890. g. Ventspilī eeveda un izveda preces par 1 miljonu rbļ. un 1891. gadā pat par 0,8 miljoniem, tikmēr 1912. g. Ventspils apgrozija preces par 122,8 milj. rbļ. 1911. gadā pašā pilsētā skaitīti 18,000 eedzīvotaji, bet peecos ceemos, kuŗi gan neatrodas uz pilsētas zemes, bet saimneeķiski ir tās daķa, dzīvoķa

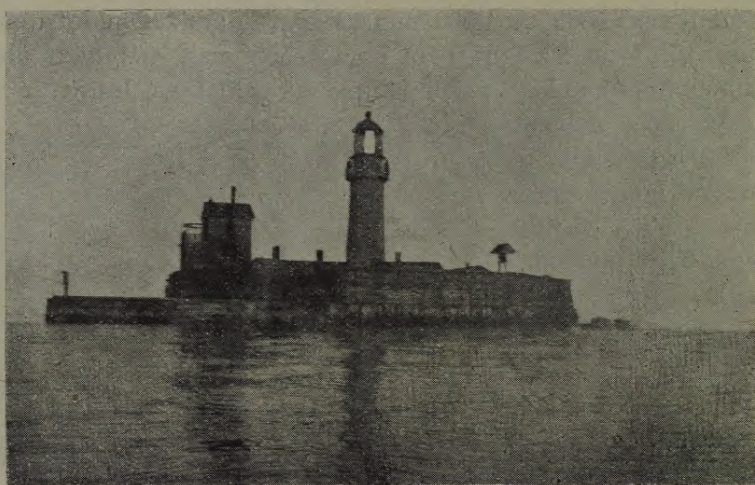
Ventspils osta.

8000 eedzīvotaji, un tādā kārtā jau 1911. gadā Ventspilī bija 26,000 eedzīvotaji un eedzīvotaju skaita daudzuma ziķā ta eeņemdama jau 5. veetu mūsu dzimtenes pilsētu starpā. Ventspils milzu soķeem mēģinaja pāraugt Jelgavu. Bet kaŗa notikumi to nepeeķāva, un 1915. g. zeķtembrī Ventspilī saskaitīti tikai 2431 eedzīvotajs, peķ kam pašu pilsētu un ostas eerīķojumus bija leelā mērā sapostījis aizejoķais kreevu kaŗaspēķs. 1920. g. Ventspilī saskaitīti 8000 eedzīvotaji, to starpā 6197 latveeķi, 733 vāķeeķi, 57 kreevi un 840 ebreķi.

1920. gadā Ventspilī bija uz 62 eelam (kopigais gaŗums — 20 kilometri) 1863 dzīvoķamas ēķas (to starpā 407 mūra). Pilsētā pastāv kanalizacija un elektriskās apģaismošanas pirmee sākumi bija jau pirms kaŗa. Pilsētā atrodas luterāņu, katoļu un pareizticigo baznīķas, baptistu un adventistu lūģšanas nami, zinagoga, 2 bibliotekas ar 5124 sēķumeem, drukatavas, 3 izriķojumu zāles, 2 vidussķolas un pirmmāķības skolas, bet pirms kaŗa Ventspilī bija realsķola, seeveeķu ģimnazija, tirdzneēķības

skola, jūrskola, pilsētas skola, zīmešanas skola un 10 elementarskolas. Pilsētā atrodas vairakas kokrūpnieciskas eestādes, 4 krediteestādes, 9 beedribas, daudzas aprīņķa pārvaldes, teesas, ostas, dzelzsceļa un muitas eestādes. Ari kā peldu veeta Ventspils sāka attīstītees. 1922. gada sākumā Ventspils osta atdzīvojās, jo Ventspili ar Rīgu saistīja ar kreevu platuma sleežu ceļu, kas Rīgas ostai aizsalstot novadija uz Ventspili kreevu tranzīta preces.

Jau pirms pasaules kara rūpniecība un zveja bija eevērojamas pilsētneeku peļņas avots. Ari tagad, kad ostas darbība ir sašaurinajusēs un rūpniecība apstājusēs, zveja ir eevērojams peļņas avots

Kolkas raga bāka.

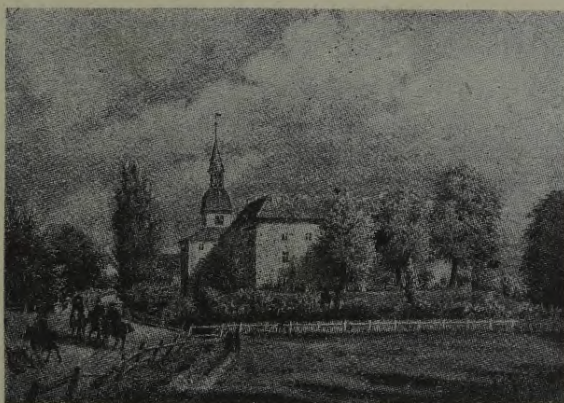
1920. gada vasarā ar zveju Ventspili nodarbojās ap 1500 cilveku, un Ventspili zvejojās zivis leelakos apmēros sūtīja uz Rīgu un citām pilsētām.

Kaŗš Ventspils pilsētai un ostai ir atnesis visai leelu postu. Pēc vairakkārtīgas pilsētas apšaudišanas no jūras puses vāceeši 1915. g. 5. jūlijā eeņēma pilsētu. Aizejošais kreevu kaŗaspēks nopostīja ostas malas izbūves un milzīgo krānu. Tāpat sapostīta saldetava un elevators. 1919. g. 30. februarī pilsētu eeņēma leelineeki, kuŗi tur sagūstīja apm. 100 vācu kareivjus, kuŗus tee tanī pašā deenā nošāva. 24. martā ar kauju pilsētu eeņēma t. s. landesvēra nodaļa, kuŗa savukārt atreebās leelineekeem un to lidzjutejeem. It sevišķi pilsēta ceeta no ta, ka daudzajos kaŗa gados pilsētas tirdzniecība bija pilnīgi pārtraukta.

Bez tam aprīņķī vēl atrodas mazā **Piltenes** (*Pilten*) pilsētiņa, kuŗa atrodas uz 21°49' austr. gaŗumā un 57°14' platumā, netāļu no Ventas

upes un 23,5 kilometrus no Ventspils. Kaut gan Piltenei ir pilsētas teesības, tad tomēr tai tagad ir mazaka saimnieciska un kulturela nozīme, nekā dažam labam sikam meestiņam. Īstenībā Piltene ari nav nekas cits, kā meestiņš, kuŗa vārds mūsu dzimtenes vēsturē tomēr paliks, jo ap to grozas vairaki deezgan eevērojami vēsturiski notikumi. — Piltenes pils celta 13. gadu simteņa sākumā un bija Kurzemes biskapu sēdeklis. 1330. gadā meestu pee pils izpostīja leiši, bet pili tee nespēja eeņemt, bet zveedru-poļu kaŗos to izpostīja. Pirms peeveenošanas Kreevijai Piltenes novads bija neatkarīga muižneeku republika. 1818. g. Piltēnē dzīvoja tikai 634 cilveki, to starpā 351 ebrejs. 1897. gadā pilsētā saskaitīti 1509 eedzīvotaji, 1910. gadā vairs 1355 un 1920. g. 893, to starpā 843 latveeši, 34 ebreji un 13 vāceeši. 1920. gadā Piltēnē bija 165 dzīvojamās ēkas. Īstenībā Piltēnē ir tikai veena 1¹/₂—2 verstes gaŗa eela. Pilsētā atrodas luterāņu baznica, zinagoga un baptistu lūgšanas nams un pirmmācības skola. Parasto pilsētas labeerīcības eestāžu Piltēnē trūkst. Piltenei peeder vēl no hercogu laikeem 1082 desetinas zemes, 37,800 rbļ. vērtībā, un 5 nami, 9100 rbļ. vērtībā.

Vēsturisko veetu starpā aprīņķī pelna eevēribu Ēdoles pils, kuŗa būveta pirms 1267. gada un 1905. g. pa daļai izdedzinata, Piltenes pilsdrupas un Dundagas muiža. Šī muiža ir leelakā Latvijā. Dundagas muižai peedereja 185,000 pūrveetas zemes, t. i. 690 kkm. Tādā kārtā šī muiža ir leelaka par 4 patstāvigām valstim Eiropā un ari leelaka par vairakām Vācijas valstiņam. Kurzemes pussala izbeidzas Ventspils aprīņķī ar aso zemes ragu, kuŗu sauc par Kolkas ragu (*Domesnās*). Šī zemes raga turpinajums sēkles veidā sneedzas tāļu jūrā un ir jūrneekeem visai bīstama veeta. Talab sēkles galā 5 km no krasta uzcelta 19,5 metrus augsta bāka, kuŗas uguns redzama 9 jūŗas jūdzes tāļu. Pee bākas atrodas ari glābšanas stacija. Agrakā bāka, kuŗa atrodas uz Kolkas raga krasta, pirms kaŗa bija novērošanas punkts, no kuŗa ikdeenas vairakas reizes telegrafeja uz Rigu par laika un ūdens stāvokli Irbes jūŗas šaurumā starp Kolkas ragu un Sāmu salu. Aprīņķī atrodas vairakas pilsdrupas. Pee Usmas ezera, uz Usmas pagasta zemes atrodas

Dundagas pils XIX. g. s. vidū.

milzīga veca leepa, kuŗu apkārtņē sauc par Elku leepu, zem kuŗas pat vēl pēdejos gadu simteņos upurets senču deeveem. Pirms kaŗa Ventspils apriņķī bija attīstīta zivju rūpniecība, kaut gan tur konzerveto kilo leelakā daļa tirgū parādījās zem Reveles kilo nosaukuma.

14. Talsu apriņķis

Šo apriņķi eerobežo Ventspils, Kuldigas un Tukuma apriņķi, kā arī Rigas jūŗas līcis (65 km). Šis apriņķis ir mezeem bagāts un talab samērā mazāk apdzīvots, kaut gan zeme tur vispārīgi ir auglīga, kas it sevišķi sakāms par apriņķa deenvidus daļu.

Apriņķī atrodas 4 pilsētiņas un 48 ceemi. Pavisam apriņķī ir 30 pagasti un 12 pagastos atrodas ceemi, kuŗu vairākums atrodas jūŗmalā vaj arī jūŗas tuvumā. Talsu apriņķī ir 68 agrakās privatās muižas un 11 valsts muižas.

Talsi.

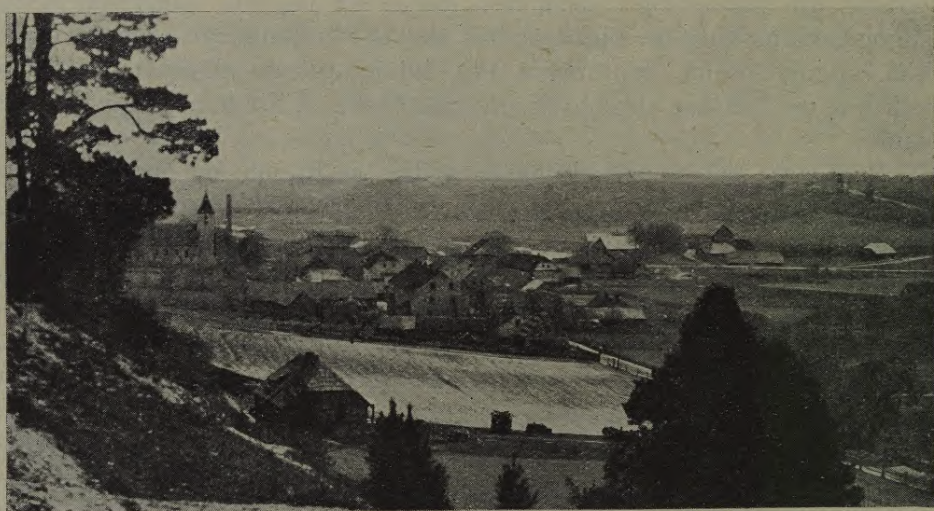
Eevērojamākā pilsēta apriņķī ir **Talsi** (*Talsen*), kuŗi atrodas uz 22°35' austr. garumā un 57°15' platumā, 52 kilometrus no Tukuma un 82 kilometrus no Ventspils. Jau 1291. gadā minēts Talsu meestiņš pee ordeņa pils, bet 1658. g. zveedri to izpostīja un 1710. gadā mēris nonāveja gandrīz visus eedzīvotājus, un talab 1819. gadā tur bija 25 namos tikai 200 eedzīvotāji, bet pirms kaŗa 1914. g. — 5100 eedzīvotāji, no kuŗeem 1915. g. zeptembrī bija atlikuši tikai 1143. 1920. g. Talsos bija 2954 eedzīvotāji, to starpā 2205 latveeši, 223 vāceeši un 451 ebrejs.

1905. g. Talsos apmetušos revolucionarus kreevu kaŗaspēks apŗaudija ar artileriju, pee kam vairaki desmiti nami nodega. Talsi, tāpat kā Kandava un Sabile, atrodas t. s. Kurzemes Ŗveicē. Apgabals ir pakalnains un eelas eet kalnā un lejā; pilsētas tuvumā atrodas t. s. Klostera kalns un Baznicas kalns, kā ari divi ezeri. Netāļu no pilsētas atrodas latveeŗu senču pilskalns, ap kuŗu, tāpat kā ap Klostera kalnu un citām vēsturiskām veetam, vijas daŗadas teikas. 1920. g. Talsos bija 429 dzivojamās ēkas, kuŗas atradās uz 18 eelam. Pilsētā atrodas slimnica, luterāņu un pareizticigo baznicas, katoļu un baptistu lūgŗanas nami, zinagoga, vidusskola un pirmmācības skolas, krāj-aizdevu kases, elektriska apgaismoŗana, leprozorija (4,5 kilometrus no pilsētas), vairakas beedribas un daudzas tirgotavas un amatneeki. Pilsēta no kaŗa ir maz ceetuse.

Bez tam savas paŗvaldības teesības ir Kandavai, Sasmakai un Sabilei. **Kandava** (*Kandau*), atrodas uz 22°46' austr. gaŗumā un 57°02' platumā, 30 kilometrus no Tukuma un 6¹/₂ kilometrus no Cēres stacijas, Kandava atrodas uz plostojamās Abavas abeem krasteem. Jau pirms vācu eenākŗanas 12. gadu simtenī uz Klostera kalna, pee tagadejā Kandavas meestiņa atradās latveeŗu pils, kuŗas valdneeki padevās ordenim. 1254. g. cēla ordeņa pili, kuŗu 1659. un 1703. gados eeņēma zveedri un izpostija meestu, kuŗŗ jau vidus laikos bija izcēlees pee pils. 1710. g. mēris nonāveja gandrīz visus eedzivotajus, kalab hercogu laikos [zee-doŗā pilsētiņa pilnigi panika un ap 1820. gadu tur bija tikai 450 eedzivotaji. Pili jau 1750. gadā kā apdzivoŗanai nederigu atstāja un pamazam pils mūri sagruva. Pils drupas leelā mērā izleetotas Kandavas meestiņa namu celŗanai. Kandava atrodas ļoti skaistā apgabalā, jo tur eesākas Kurzemes Ŗveice, kuŗa no Kandavas sneedzas līdz Sabilei. Meesta eedzivotaji nodarbojas ar amatneecibu un tirdzneecibu, pee kam koku tirdzneeciba pa Abavu uz Ventspili bija eenesiga. 1920. g. Kandavā bija 92 mūra, 46 koka un 19 jauktas dzivojamās ēkas, kuŗās dzivoja 1045 eedzivotaji, to stārpā 902 latveeŗi, 88 vāceeŗi un 44 ebreji. Kandavā no visām Latvijas pilsētām ir visleelakais akmeņu ēku procents, kam par eemeslu agrak beeŗee ugunsgrēki, pret kuŗeem eedzivotaji mēgina nodroŗinatees mūra ēkam. Kandavā atrodas apteeka, luterāņu baznica, ebreju lūgŗanas nams, pirmmācības skolas, 2 krediteestādes, 4 beedribas. 1915. g. rudenī ³/₄ no viseem eedzivotajeem aizbēga.

Sasmaka (*Sassmacken*) atrodas uz 22°35' austr. gaŗumā un 57°22' platumā, apmēram pusceļā starp Talseem un Dundagu, pee Sasmakas ezera, un 32 kilometrus no Stendes stacijas. Meests pee baznicas izcēlees pagājuŗā gadu simteņa sākumā. Ap 1805. g. tur apmetuŗees daŗi ebreju tirgotaji, bet līdz 1820. gadam meests nepeeauga. 1897. g. Sasmakā saskaititi 1832 eedzivotaji, no kuŗeem puse bija lat-

veeši un $\frac{1}{3}$ ebreji. 1920. gadā pilsētiņā bija 956 eedzīvotaji, to starpā 754 latveeši un 168 ebreji. Rojas upe, kuŗa iztek no Sasmakas ezera, ir tiktāl kuģojama, ka pa to var izvest veetejos ražojumus uz 25 kilometrus tālo Rojas ostu, kuŗa uztureja kārtīgu tvaikoņu satiksmi ar Rīgu. Sasmakā 1920. gadā bija 147 dzīvojamās ēkas un 8 eelas. Meestīņā atrodas 2 baznīcas, zinagoga un baptistu lūgšanas nams. Līdz šim pilsētiņā ir uzglabajees Krišjāņa Valdemara nams. Sasmakā sašaurinatā pilsētu pašvaldība eevesta 1894. gadā.

Sabile.

Sabile (*Zabeln*) atrodas skaistā apvidū, pee Abavas upes (Kurzemes Šveice), uz $22^{\circ}35'$ austr. gaŗumā un $57^{\circ}02'$ platumā, 13 kilometrus no Stendes stacijas un 102 kilometrus no Jelgavas. 1326. g. celta Sabiles pils, kuŗa jau 1563. g. bija tik tāļu sagrūvuse, ka baidījās tās tuvumā uzstādīt leelgabalus. Kad pee pils izcēlees meests, nav zinams, bet 1819. g. tur bija 25 dzīvojamās ēkas ar 200 eedzīvotajeem. Ordeņa laikā Sabiles apkārtnes pakalnes bija apstādītas vīna stādeem, un tur eegūtais vīns Kurzemē plaši leetots. 1920. g. Sabilē bija 143 dzīvojamās ēkas (to starpā 115 mūra) ar 926 eedzīvotajeem (1897. g. — 1680). Sabilē atrodas slimnīca, apteeka, ārsts, luterāņu baznīca, 2 zinagogas, baptistu lūgšanas nams, vairakas izrikojumu zāles, pamatskola, pasts, 2 beedribas un leelaks skaits tirgotāju un amatneeku. Sabilē atrodas „Alfa“ tvaika moderneeciba, kuŗa pirms kuŗa ikgadus izstrādāja 700,000 stopus peena, brūzis un „Alfa“ vilnas kārstuve un vērptuve. Tagad Sabiles tuvumā darbojas sērkočiņu fabrika „Stars“. Sabile un Sasmaka ir veenīgās pilsētas Latvijā, kuŗām nav savu nekustamu īpašumu.

Daudzo jūrmalas ceemu starpā ir vairaki, kuŗi ir izvērtušeas par prāveem meestem. Eevērojamakee jūrmalas ceemi ir Roja, Mērsrags un Engure. **Roja** (*Rojen*), ari Rojasceems, ir osta un peldu veeta Talsu apriņķī, Kurzemē, pee Rigas jūras liča. Roja atrodas pee Rojas upes, kuŗa iztek no Sasmakas ezera un pa kuŗu eespējams pludināt preces, kuŗas Rojā pārlādē kuģos. Pee Rojas ar diveem viļņu lauzejem izbūveta osta, kuŗa tomēr tehniskā ziņā nepilnīga un nav droša. Starp Rīgu un Roju pastāveja kārtīga tvaikoņu satiksme (2 reizes nedēļā). Rojā, kā ari tuvejā Kaltenē, Ilmatē un Upesgrīvā uzbūveti 116 latveešu jūras brauceji kuģi ar 22,897 neto reg. tonnu leelu tilpumu. Rojā atradās jūrskola. Eedzīvotaji nodarbojas ar jūrniecību un zveju. 1915. g. rudenī visus eedzīvotajus izraidīja no jūrmalas peekrastes un tukšās, atstātās mājas ļoti ceetušas, tāpat zvejas rīki un kuģi pa leelakai daļai izputejuši.

Mērsrags (*Markgrafen* jeb *Margrawen*) ir zvejneeku ceems pee Rigas jūras liča. Tas atrodas Engures ezera zeemeļu galā un 49 kilometrus atstāti no Tukuma. Meests atrodas 4 kilometrus uz deenvideem no 21,2 metrus augstās bākas, kuŗa uzcelta uz Mērsraga, kur jūŗa ir pilna sēklem un akmeņeem, kuŗi veetām slēpjās zem ūdens, bet citur paceļas virs ta līmeņa. Jūrmalā rokot beeži atrod dzintaru, un talab 1853.—55. gados tur leelakos apmēros raka dzintaru, kaut gan rakšanas izdevumi neatmaksājās. 1880. gadā, tur uzbūvēts pirmais jūŗas kuģis („Maria“ — 125 reg. ton.), bet pavisam tur uzbūveti 22 kuģi. Mērsraga eedzīvotaji nodarbojas ar jūrniecību un zveju. Tur atrodas glābšanas stacija, vairakas tirgotavas, bibliotekas beedriība un luterāņu baznica. Mērsragā pirms kaŗa divas reizes nedēļā peetureja tvaikonis, kuŗš braukaja starp Kolkas ragu un Rīgu. **Engure** (*Angern*) ir par meestu pārvērtēes zvejneeku ceems, kuŗš atrodas uz Engures muižas zemes, pee Baltupes eetekas jūŗā, 26 kilometrus no Tukuma un gaisa linīja 54 kilometrus no Daugavas grīvas. Hercoga Jēkaba laikā Engures ezera zeemeļgalā atradās dzelzsāmurs, kuŗš izstrādaja purvu rūdu. Engure jau 1866. gadā sāka būvet jūŗas kuģus. Pamazam Engure izvērtās par meestiņu, kuŗā atradās baznica, apteeka, jūrskola, elementarskola un vairaki amatneeki un tirgotaji. Pirms kaŗa starp Rīgu un Enguri uzturēja kārtīgu tvaikoņu satiksmi. Engure atrodas smilšu kāpu apvidū, un eedzīvotaju vairakums talab nodarbojas ar zveju, kuģu būvi un jūrniecību.

Talsu apriņķī atrodas vairaki pilskalni, kuŗu starpā pazīstamakee ir Valgales, Strezdes, Pūres, Līselgu un Aizupes pagastos un Matkules pilskalns uz Imulas krasteem. Uz Imulas un Amulas upem atrodas vairaki ūdenskritumi.

Talsu apriņķī, tāpat kā visā Kurzemē, uz laukeem nav eevērojamu rūpnecības eestāžu un tāpat nav sastopami māj rūpneeki.

C. Latgale

Latgale atrodas Latvijas austrumos. To zeemeļu reetumos eero-bežo Vidzeme, deenvidu reetumos Kurzeme, bet austrumos Pleskavas guberņa un Vitebskas guberņas Drisas un Sebežas apriņķi. Latgale ir seno latveešu zeme, jo par latgaleešiem vaj latveešiem senatnē sauca visus latveešus, kuŗi dzīvoja uz zeemeļiem un austrumeem no Daugavas. Tā tad arī Vidzemēs deenvidus daļas eedzīvotāji bija latgaleeši. Ordens, eekarodams Vidzemi un Kurzemi, eekaŗoja arī Latgali, un tur jau 13. gadu simtenī nodibināja daudzas stipras pilis (Daugavpili, Rezekni, Volkenbergu, Ludzu, Viļaku, Krustpili). Ari nākošos gadu simteņos Latgales un pārejās Latvijas vēsture bija kopīga un tikai zveedru karalis Gustavs Vaza, satrekdams Polijas varu Baltijas jūras peekraste, atspeeda poļus no jūras, bet noslēdzot meeru, poļu rokās palika agrakās Vidzemes deenvidus daļa, kuŗu sauca par poļu Vidzemi (*Inflanty Polskie*), un no šī sakropļotā vāciski-politiskā Vidzemes nosaukuma (*Liefland-Liflandya-Inflanty*) cēlees arī agrakais, latveešu valodā leetotais nosaukums „Inflantija“, kuŗš tagad gan pilnīgi nozudis un atstājis veetu senajam latviskajam nosaukumam.

Kopš 1660. g. Vidzemes zeemeļu daļu pārvaldīja Zveedrija, bet deenvidus daļa līdz Polijas pirmai sadalīšanai (1772. g.) palika pēe Polijas. Kopš 1660. gada Latgales vēsture ir pilnīgi šķirta no pārejās Latvijas vēstures. 250 gadu laikā, t. i. apmēram 10 paaudžu laikā, Latgalē valdīja citi likumi, citas politiskas strāvas un mērķi. Galvenais bija tas, ka Polijas valdība gribeja visu Polijas valsti pārvērst par polisku un katolisku. Līdz zināmam mēram tas Latgalē arī izdevās. Reformacija Latgalē nebija laiduse dziļas saknes, un talab Latgales vācu muižneecību bija veegli atgreest pēe katoļu baznīcas, it īpaši, ja tai par to solīja visdažadākās privileģijas, kuŗu preekšā nobāleja Baltijas baronu teesības. Zemneeki vispāriģi neka nezināja no kristīgās ticības, un talab tos veenlidzīgi labi vareja saukt par katoļiem vaj protestanteem, jo pirmā baznīca Latgalē celta tikai 17. gadu simtenī. Latgale kļuva par katolisku zemi un valdošā muižneecība pārpoļojās, un veenīgi Latgales poļu muižneeku vārdi (Plater, Tizenhauzen, Manteufel, Borch un t. t.) leecina, ka tee cēlušees no vāceeseem. Pārpoļoteem vācu muižneekiem pēeveenojās īstee poļu muižneeki, un visā Latgalē valdīja poļu kungi, jo līdz pašam pēdejam laikam neveens nezināja un negribeja zināt, kas ir „poļu Inflantijas“ tumšee un bezgala apspeestee zemneeki. Poļu šlachtai pēeveenojās tās neizbēgamais pavadonis — ebreji, un Latgales pilsētas un meesti drīz pārvērtās par ebreju nometnem. Pārpoļošanās sekas bija arī tās, ka daudzi latveeši, nespēdami eemācitees poļu valodu, tomēr zaudeja savu latvisko valodu un pamazam pārvērtās par katoļticīģiem baltkree-

veem. Bez tam Latgalē apmetās vēl leelkreevu zektanti, un vēlāk kreevu valdība Latgalē nometināja prāvu skaitu Pleskavas guberņas leelkreevus, lai Latgalē, šinī politiski neuzticīgā poliskā provincē, radītu sev uztīcamu eedzīvotāju slāni. Tā radees Latgales eedzīvotāju raibais nacionalais sastāvs.

Salīdzinot Latgali ar Baltiju, varam pārleecinatees par to milzīgo starpību, kuŗa ir starp Vakar-Eiropas kulturu, kuŗa Baltijā atstājuse savu eespaīdu, un kreeviski-polisko kulturu. Kamēr Vidzeme un Kurzeme, kuŗa no sākuma, pateicotees tureenes vāceešeem un jaunākā laikā pateicotees pašu latveešu gādībai, ir uzturejuse ceešus sakarus ar reetumu kulturu, ir zemes, kuŗas peelīdzinamas Vakar-Eiropai, tikmēr Latgale, kuŗa samērā neilgu laiku atradusēs zem pusaziatiskā slāvu eespaīda, ir saimneeciskā un kulturelā ziņā maz attīstīta zeme. Tikai pašā pēdejā laikā, nodibinot veenmēr ceešakus sakarus starp Latgali un pārejo Latviju, šī starpība attīstības līmeņa augstumā pamazam nolīdzinas, kaut gan paces vēl daŗz labs gadu desmits, kamēr Latgale varēs nostātees apmēram uz tās pašas attīstības pakāpes, uz kuŗas atrodas Kurzeme un Vidzeme. Bez tam nevar šaubitees par to, ka Latgale veenmēr daudzjadā ziņā atšķirsees no pārejās Latvijas, jo nav līdzekļu, ar kuŗu palīdzību varetu izdzēst iz Latgales vēstures 250 gadus gaŗo īpatnejas attīstības posmu.

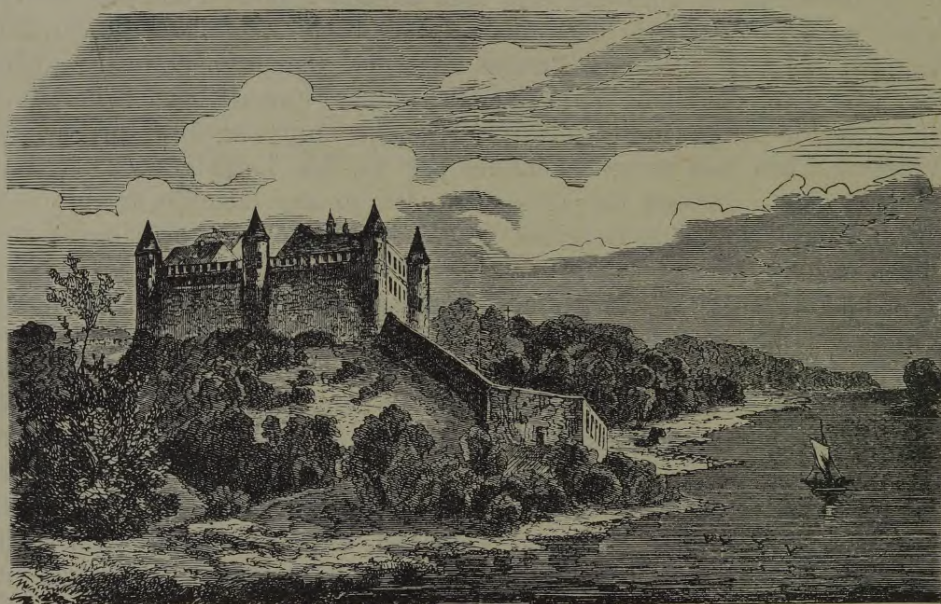
Latgale atšķiras no pārejās Latvijas trīs īpatneju apstākļu dēļ. Vispirms Latgales eedzīvotāju vairakums, bet it īpaši tureenes latveeši, ir katoļticīgi, kamēr pārejā Latvijā eedzīvotāju vairakums ir protestanti. Otrkārt, Latgalē zemneeki ir atsvabināti no dzimtbūšanas tikai 1861. gadā, kopā ar kreevu zemneekem un uz līdzigeem nosacijumeem un talab tur agrarā eekārta ir citada, nekā Kurzemē un Vidzemē. Latgalē vēl veenmēr pastāv ceemi, zeme sadalīta sņorēs, kuŗas, tēvam mirstot, sadala dēlu starpā, un talab Latgales zemneeku saimneecības ir visai sīkas. Treškārt, Latgalē nacionalās atteecības ir visai sareŗģītas, jo blakus latveešeem Latgalē prāvā skaitā dzīvo poļi, ebreji, katoļticīgi un pareizticīgi baltkreevi un pareizticīgi un vecticīgi leelkreevi. Beidzot Latgale atšķiras no pārejās Latvijas ar savu eedzīvotāju zemo kulturelās attīstības līmeni.

Latgales eedzīvotāju sastāvu padara vēl raibaku tas apstāklis, ka slēdzot meeru ar Kreeviju, Latvijai, resp. Latgalei ir peeveenots plašs zemes gabals uz austrumeem no Ludzas apriņķa, kuŗš agrak peedereja pee Pleskavas guberņas Ostrovas apriņķa, un daļa no Drīsas apriņķa, Daugavpils apriņķa austrumos. Japeezīmē, ka Latvijai peeveenotā Ostrovas apriņķa daļa ir sena latveešu zeme, kuŗa tomēr nekad nav peederejuse pee Livonijas valsts. Tureenes latveeši ir no Pleskavas saņēmuši kristīgo ticību, veenmēr bijuši pareizticīgi, tee ģērbjas pēc kreevu para-

šas, audzē bārzdas un ar svešneekem runā kreeviski, un tikai nedaudzi veci ļaudis savā starpā vēl leeto latveešu valodu. Uz A. Bielensteina etnografiskās kartes*) viss apgabals starp Ludzas apriņķa austrumu robežu un robežu upem ir atzīmets kā latveešu apdzīvots.

Visa Latgale ir 15,590,3 kkm leela (Zaksija — 14,993, Elzasa-Lotrīnģija — 14,522 kkm), tas ir vairak nekā veena peektā daļa no visas Latvijas teritorijas, bet tā kā Latgale ir beeži apdzīvota, tad eedzīvotaju skaita ziņā ta eeņem vēl redzamaku veetu, jo Latgalē dzīvo gandrīz veena trešā daļa no viseem Latvijas eedzīvotajeem un bez tam Latgalē eedzīvotaju skaita peeaugšana ir daudz ātraka, nekā pārejā Latvijā.

Tagad Latgale sadalas trijos apriņķos: tee ir Daugavpils, Rezeknes un Ludzas apriņķi.

Daugavpils vidus laikos.

15. Daugavpils apriņķis

Daugavpils apriņķis ir 4810,3 kkm leels un tas atrodas Latgales deenvidu reetumos. Zeemeļos to eerobežo Rīgas un Cēsu apriņķi, reetumos, kur robežu rada Daugava, to eerobežo Jaunjelģavas un Ilukstes apriņķi, austrumos Rezeknes apriņķis un deenvidos Kreevija.

Daugavpils apriņķis ir visbeežaki apdzīvotais visā Latvijā. Zeme viscaur ir videji auglīga un, pateicotees siksaimneecibam, eedzīvotaju

*) „Atlas der Ethnologischen Geographie Lettenlandes. St. Petersburg 1892.

skaits ir leels. Daugavpils apriņķa zeemeļdaļa eespeežas ķilveidīgi starp Kurzemi un Vidzemi un tur (Krustpils un Ungurmuižas pagastos) leelā skaitā dzīvo luterticīgi zemneeki un visa dzīves eekārta tur līdzinas vairak Baltijā parasteem apstākļeem, nekā pārejai Latgalei. Tagad Daugavpils apriņķim ir peeveenota Drisas apriņķa daļa (apmēram 250 kkm) ar Pridruisku. Šī apriņķa daļa senak esot bijuse latviska, bet pārpōļošanas politikas sekas bijušas par eemeslu tam, ka eedzīvotaji pamazam pārvērtušeem par baltkreeveem un tagad, izņemot dažus ceemus, tikai vecakee ļaudis prot latviski.

Daugavpils apriņķī ir deviņas pilsētas, pee kam Daugavpils ir sena pilsēta, bet pārejās pilsētas pirms kaŗa bija meesti ar pašvaldības teesibam, tāpat kā Talsi, Saldus un citas Kurzemes pilsētiņas. Daugavpils apriņķī ir 18 pagasti.

Eevērojamākā pilsēta visā Latgalē ir Daugavpils apriņķa pilsēta **Daugavpils**, kuŗu vāciski sauc par *Dünaburg* un kreeviski *Dvinsk*, pee kam kreevu valdība savā laikā, peedraudot sodu, noleedza pilsētu citadi saukt, kā par Dvinsku, bet neskatotees uz to, latveešu zemneeku starpā galvenā kārtā leetoja veco latvisko nosaukumu, kaut gan Rigā ari latveeši daudzkārt leetoja kreevisko vaj vācisko nosaukumu. Daugavpils atrodas uz 26°29' austr. gaŗumā un 55°53' platumā, 219 kilometrus no Rigas, uz Daugavas labā krasta, tanī veetā, kur krustojas Rigas-Orlas un Peterpils-Varšavas dzelzsceļi. Vidus laikos Daugavpils atradās apm. 20 kilometrus augšup, pee tagadejā Vecpils ceema. Pēc 1264. g. līguma starp ordeni un leišeem pili dabuja ordens līdz ar visu pārejo Latgali. Ordens pili stipri noceetināja, tomēr vēlakos kaŗos leiši Daugavpili eeņēma četras reizes, — pēdejo reizi to eeņēma Vitauts 1418. gadā. Ari kreevi Daugavpili vairakkārt eeņēma. Ordenim sabrūkot, ari Daugavpils, kopā ar pārejo Latgali, nāca poļu rokās. 1582. g. poļu karalis izpostito Daugavpili pārveetoja pilsētas tagadejā veetā, kur pēc kreevu vēsturneeku domam Jānis Breesmigais jau 1577. g. esot uzcēlis apceetinajumus, kalab tagadejā Daugavpils esot kreevu dibinata. Sakarā ar šeem problematiskeem pētījumeem pārkreevošanas laikmetā, 1893. gadā, izdeva pavēli saukt Daugavpili par Dvinsku (tāpat Daugavgrīvu par Ustj-Dvinsku). Ari jaunajā veetā pilsēta daudz ceeta no kaŗa breesmam, jo poļi un kreevi to pārmaiņus vaj nu aizsargāja vaj aplenca. 1626. gadā pili eeņēma cars Aļeksejs Michailovičs un pārdēveja pilsētu par Borisogļebsku. 1795. gadā poļu konfederanti nodedzināja Daugavpili. 1812. g. vēl nepabeigto Daugavpils ceetoksni eeņēma franču-prušu kaŗaspēks. 1823. g. nobeidza būvet ceetoksni, kuŗš ar laiku tomēr novecojās, un pēdeajā laikā pirms pasaules kaŗa to pārvērtā par apceetinatu noliktavu. Daugavpils atrodas uz zemes, kuŗa visapkārt ceeshās masās latveešu apdzīvota, kaut gan otrpus Daugavai driz sākas leišu un baltkreevu

apdzīvotā zeme. Daugavpils eedzīvotaju skaita ziņā bija otrleelā Latvijas pilsēta, bet sava saimnieciskā svara ziņā ta stāv tāļu aiz Leepajas, kuŗai bija tikai mazleet mazak eedzīvotaju. Tagad Daugavpils sastādas no 4 daļam, pee kam ari Grīvas-Zemgales meests, kuŗš gan peeder pee Kurzemes, saimnieciskā un ari administratīvā ziņā ir Daugavpils preekšpilsēta upes kreisajā krastā.

Pirms kaŗa pilsētas eedzīvotaju leelā puse (55,7⁰/o) bija ebreji; kreevu un poļu bija mazak par 20⁰/o un latveešu bija ap 2⁰/o. Daugavpils ilgus gadus nebija saistīta ar Baltijas latveešu kulturelo dzīvi un

Daugavpils ceetokšņa vārti.

talab katoļticigee Latgales latveeši Daugavpili pārpoļojās un Augšzemes mazak izglītotee luterticigee latveeši pārvācojās. Tikai pašā pēdeajā laikā pirms kaŗa ari uz Daugavpili pārgāja Latgales latveešu nacionalās atmošanās kustibas eespaids, tomēr ari tagad Daugavpili ir tikai 5⁰/o latveešu, jo no 28,938 pilsētas eedzīvotajeem (1920. g.) 11,824 ir ebreji, 8170 poļi (to starpā ļoti daudzi pārpoļoti latveeši), 4568 leelkreevu un 2162 baltkreevu.

Daugavpils ātri uzplauka pēc tam, kad to peeveenoja dzelzsceļu tīklam. Tagad Daugavpili saveenojas 5 dzelzsceļi. 1860. gadā atklāja liniju uz Pleskavu-Peterpili, 1861. gadā — uz Rīgu, 1862. gadā — uz Varšavu un 1866. gadā uz Vitebsku un tāļak uz Orlu. Bez tam no Daugavpils dzelzsceļš eet uz Poņevežu un Šauļeem. Daugavpili ir 4238 dzīvojamas ēkas (1914 mūra), no kuŗām 633 kaŗa laikā ir izpostitas. Pilsētā bija 80 eelas ar 58,2 verstes leelu kopgarumu, bet tikai

19,4 verstes bija bruģetas un tikai 32,6 verstem bija trotuari. Tādā kārtā jau pilsētas ārējais izskats spilgti atšķiras no Baltijas leelakām pilsētām. Elektriskas apgaismošanas pilsētai pirms kara nebija, tāpat arī trūka kanalizācijas. Ūdensvads bija tikai veenai pilsētas daļai. Pilsētā ir slimnīca, pareizticīgo, katoļu un luterāņu baznīcas, 30 zināgogas, ebreju un vecticībnieku lūgšanas nami, 2 bibliotēkas, 17 skolas (to starpā 4 vidus skolas un skolotāju seminārs). 1910. g. pilsētā bija 35 fabrikas ar 3370 strādniekiem, kuņi ražoja preces par 5,3 milj. rubļiem, bet tagad tur darbojas tikai neelektroenerģijas darbnīcas.

Daugavpils pastāvēja kā tirdzniecības pilsēta, kaut gan eedzīvotāju milzīgais vairākums trūcīgi eeguva pārtiku kā amatnieki un sīktirgotāji. Ari leelrūpniecisko uzņēmumu leelakai daļai peemita mājūpniecības un manufaktūras raksturs, izmantojot ebreju lēto darba spēku. Tagad pilsētā darbojas daži neelektroenerģijas rūpnieciskie uzņēmumi. Pateicoties kreevu un leišu robežas tuvumam pilsētā zeļ kontrabanda. Tagad izlābo kaķā saspridzināto Daugavas dzelzstiltu, pēc kam caur Daugavpili ees teešāis ceļš uz Poliju, kas paredzams atdzīvīnās pilsētu. 6 kilometrus no Daugavpils, uz Daugavas krasta, atrodas vasarņīču nometne **Poguļanka**, kuņu ik vasaras apmekleja vairāki tūkstoši vasarņieku. Pilsēta kaķa laikā ir stipri ceetuse. 1915. gadā eedzīvotāju leelako daļu izraidīja un pilsētā palika tikai daži tūkstoši eedzīvotāji. 1918. g. 18. februārī pilsētu eeņēma vācu kaķa spēks, 9. decembrī 1918. g. leelineeki un 3. janvārī 1920. g. latveešu un poļu kaķa pulki.

Otrleelā pilsēta apriņķī ir **Krāslava** (vāciski *Kreslau*, kreeviski *Kreslawi* vaj *Kreslawka*). Ta atrodas netāļu no Krāslavas upes eetekas Daugavā, 262 kilometrus no Rīgas un 42,7 kilometrus no Daugavpils. Krāslava pirms kara bija otrleelais Latvijas meests, jo tur dzīvoja vairāk nekā 10,000 eedzīvotāju. Jau sirmā senatnē Krāslava bija eevērojama pilsēta. Ap 1000 gadu pēc Kristus Krāslavā valdīja Ragņeeda, kuņa vēlāk bija Vladimira Svētā seeva. Vēlak Krāslava bija Latgales bīskapu sēdeklis un 1676. gadā tur nodibīnājās jezuitu ordeņa nodaļa, kuņa 1757. g. atvēra katoļu semināru, kuņu 1842. gadā pārcēla uz Mogiļevu. Krāslavā atrodas katoļticīgā Latgalē plaši pazīstama stalta katoļu baznīca, kuņā atlaidu un leelo svētku deenās saplūst svētceļotāji no visas Latgales. Pee baznīcas ir bijušā seeveešu klosterā ēkas. Eedzīvotāji, kuņu vairums ir ebreji, nodarbojas ar rosīgu līnu, līnsēklu un citu lauksaimniecības produktu tirdzniecību. Krāslavā pirms kara atradās vairākas kokrūpniecības, tekstilrūpniecības un ēdamas veelas apstrādājošās rūpniecības eestādes, kuņas 1910. g. ražoja preces par vairāk nekā 200,000 rbļ. Tagad tur atrodas 1 katoļu, 2 pareizticīgo un 1 vecticīgo baznīcas un 6 ebreju zināgogas un lūgšanas nami, apteeka, 2 ārsti, 1 vidus un 3 pirmmācības skolas un prāva ādu fabrika. Meestā atrodas 806 dzīvo-

jamas ēkas, no kuŗām kaŗa laikā nopostitas 121. Eedzīvotaju skaits samazinajees līdz 3569, kuŗu starpā ir 372 latveeši, 1446 ebreji, 500 poļi, 794 baltkreevi un 343 leelkreevi. Uz austrumeem no Krāslavas sākas baltkreevu apdzīvotā zeme.

Krustpils, (vāc. *Kreutzburg*) atrodas uz Daugavas labā krasta, eepretim Jēkabmeestam, 129 kilometrus no Rīgas un 74 kilometrus no Daugavpils. Meests pastāv jau sen. 1914. g. tur bija vairak nekā 5000 eedzīvotaju (vairums ebreju), kuŗi nodarbojas kā siktirgotaji, amatneeki un enkurneeki. Meestā atrodas luterāņu un katoļu baznīcas, ebreju lūgšanas nami, 2 skolas, tvaika un ūdens dzirnavas. Meests ātri peeauga pēc Ventspils-Maskavas dzelzsceļa atklāšanas, kuŗš pee Krustpils krustojās ar Rīgas-Orlas dzelzsceļu. Netāļu no Krustpils, pee Zilaņu stacijas, izcēlās jauns meestiņš, kuŗu galvenā kārtā apdzīvoja dzelzsceļa kalpotaji un remonta darbnīcas strādneeki. Kaŗa notikumos Krustpils ļoti ceetuse, jo ta ilgu laiku atradās leelgabalu uguns joslā, un kreevu kaŗaspēks atkāpdamees, meesta leelako daļu nodedzināja, iznīcinadams apm. 600 būves, to starpā 265 dzīvojamās ēkas. 1920. gadā bija 1862 eedzīvoaji, to starpā 462 latveeši un 1195 ebreji.

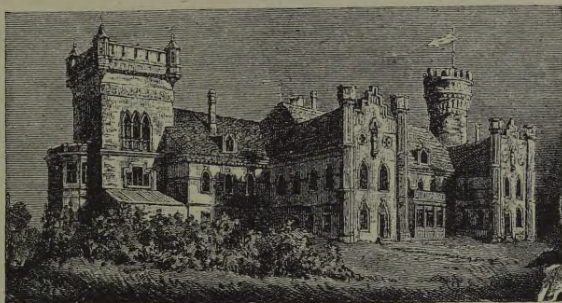
Livani (*Lievenhof*) ir fabrikas meests (dibinats 1533. gadā) pee Dubnas eetekas Daugavā un pee Rīgas-Orlas dzelzsceļa līnijas 154 kilometrus no Rīgas. 1897. gadā tur bija jau 2614 eedzīvotaji, kaut gan toreiz tur vēl nebija nodibinata leelā stiklu fabrika (dib. 1904. g.) ar 500 strādneekeem un apm. 1/2 milj. leelu raŗojumu vērtību. Vēlak Livanos nodibinata vēl korķu fabrika. Tur pastāveja kokrūpneeciska eestāde, atradās katoļu baznīca, apteeka, pasts un pirms kaŗa apm. 4000 eedzīvotaji. Meests un fabrikas atradās 2 1/2 gadus vācu leelgabalu uguns joslā un talab no 419 dzīvojamām ēkam 155 un katoļu baznīca ir pilnīgi izpostitas un eedzīvotaju skaits 1920. g. bija samazinajees līdz 1888, kuŗu starpā bija 1101 latveetis un 632 ebreji. Livani tādā kārtā ir veenīgā pilsēta visā Latgalē, kuŗā latveeši sastāda abzuloto vairakumu. Brest-Ļitovskas meera līgumā Livani bija apzīmeti kā punkts, no kuŗa toreiz projektētā Vidzemes robeŗa gāja Lubanes ezera virzeenā.

Uz Daugavas krasta, kur sastopas Vidzemes, Kurzemes un Latgales robeŗas, atrodas **Glazmanka** (saukta arī Trentelberga un Gostiņu meests, vāciski *Trentelberg*). Meests atrodas pee Aiveekstes eetekas Daugavā, netāļu no Pļaviņu stacijas Vidzemē. Meests izcēlees uz Krustpils īpašneeka barona Korfa zemes un peedēreja tam. 1897. g. meestā bija 2328 eedzīvotaji, 1920. g. — 878, kuŗu starpā 314 latveeši un 544 ebreji. Eedzīvotaji nodarbojas ar amatneecību un siktirdzneecību. Latveešu starpā bija daudzi enkurneeki, kuŗi vadīja plostus pa Daugavas krācem. Meestā atrodas apteeka, pasta un telegrafa nodaļa un 3 zina-

gogas. Meests kaŗa notikumos ir ļoti ceetis. No 192 meesta nameem 152 bija nopostiti, jo kreevu kaŗa spēks atkāpdamees meestu izlaupija un nodedzināja. Meestā pēc tam mainijās vācu, leelineeku, igauņu un latveešu valdības.

Mazak nozīmīgas ir pārejās pilsētiņas. Tā **Preiļi** atrodas 63 kilometrus uz zemeļeem no Daugavpils, veetā, kur krustojas septiņi leelceļi. Talab tur jau kopš vairak nekā 100 gadeem pastāv meests, kuŗā 1920. g. 314 dzīvojamās ēkās dzīvoja 1854 eedzīvotaji (1910. g. — 2500), kuŗu starpā 332 bija latveeši, 995 ebreji un 315 leelkreevi. Meestā atrodas katoļu un vecticīgo lūgšanas nami, 3 zinagogas, 3 pirmmācības skolas, nagļu fabrika un koku zāģetava, kuŗa apgādā meestu ar elektrību, slimnica un dažas beedribas. **Dagda** (*Dagda*) atrodas 69 kilometrus uz austrumeem no Daugavpils, pee Dagdas ezera. Meests atrodas netālu no baltkreevu robežas.

Dagdā atrodas katoļu un pareizticīgo baznīcas un 3 zinagogas. 1897. g. bija 1516 eedzīvotaji, bet 1920. gadā viņu skaits bija 1144, to starpā 101 latveetis, 727 ebreji un 206 poļi. Eedzīvotaji nodarbojas ar tirdzniecību un amatniecību, pee kam jaunā valsts robeža pamazinajuse Dagdas tirdzniecības nozīmi.

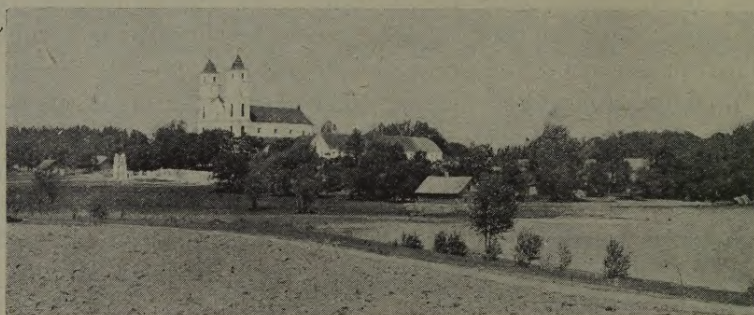
Preiļu pils.

Sikakais meests, ar savām pašvaldības teesibam Daugavpils apriņķi ir **Višķi**. 1914. g. Višķu meestā bija 1200 eedzīvotaji, bet 1920. g. meestā atradās 125 mājas, kuŗās dzīvoja 832 cilveki, to starpā 81 latveetis un 567 ebreji. Meests kopš 17. g. s. atrodas pee Dubnas upes un Daugavpils-Ludzas leelceļa. Meestā atrodas katoļu baznīca, skola un apteeka. Višķi esot Katrinas I. dzimtene.

Daugavpils apriņķim peeskaitama ari **Pridruiska**, kuŗa agrak peedereja pee Drisas apriņķa, bet saskaņā ar Latvijas-Kreevijas meera līgumu paleek Latvijai. Pilsētiņa atrodas uz Daugavas labā krasta, eepretim Drujai (apriņķa pilsēta Viļņas guberņā, 288 kilometrus no Rīgas. Pridruisku dibināja 1618. g. Jans Sapega, pee pils, kuŗu jau vidus laikos bija uzcēluši Polockas valdneeki. 1906. g. Pridruiskā dzīvoja 137 mājās 1017 eedzīvotaji (to starpā 706 ebreji), bet 1920. gadā tur bija tikai nepilni 600 eedzīvotaji. Pats meests steepjas apm. 2 kilometrus gar Daugavu.

Sevišķu eevēribu Latgales dzīvē pelna **Agļona** (latgaleešu izloksnē *Agļuna*, kas vidus izloksnē būtu Eglaina). Agļonā ir dominikaņu mūku

baznīca ar klosteri. Ta atrodas Kapiņu pagastā, 8¹/₂ kilometrus no Rušanu peestātnes, uz Daugavpils-Rezeknes dzelzceļa. Klosteri dibināja muižnece Eeva Žastovska, kuŗa 1699. g. šim nolūkam dāvāja 17 latvešu ceemus ar 90 zemneeku mājām „tā atdodama“, kā tas dāvāšanas rakstā

Aglonas klosteris.

teikts, „Deevam par godu un latveešem par labu kādu daļu no savas mantas, ko Deevs devis“. Pirmais klosteris bija no koka, bet tas nodega 1766. g. un ta veetā mūki ir uzcēluši jaunu mūra baznīcu un klostera

Romas pāvesta raksta lasīšana Aglonā.

ēkas. Aglonas baznīca ir veena no skaistākām katoļu baznīcām visā Latvijā. Tai gan trūkst bagātu izrotājumu, bet taisni ar savām veenkāršajām līnijām ta atstāj cēlu eespaaidu. Ta greznojas ar diveem torņeem. Klostera ēka ir leels divstāvu mūra nams, kuŗš celts burta T formā, ar

gaŗeem koridoreem un mūku kambareem. Baznīca un klosteris atrodas skaistā apkārtņē, uz pakalna starp diveem ezereem (Egles un Ciriŗa) un tos eeslēdz klostera mūri, aiz kuŗeem atrodas vecs dārzs (augļu dārzs ir 18 pūrveetas leels). Agrak klosterī dzīvoja dominikaņu mūki, kuŗi uztureja augstaku klosteru skolu, kuŗa sagatavoja nākoŗos mūkus un baznīckungus. Bez tam pee klosteru pastāveju sēŗūdeņa dzeedīnatava, kuŗa pagājuŗā gadusimteņa sākumā bija tāļi pazīstama un īkgadus pee-vilka daudzus slimneekus. Tagad avota ūdens ir savu sastāvu grozījis

Svinīga procesija.

un vēl veenmēŗ saturedams sēŗu, tas dzeedīnaŗanas nolūkeem ir kļūvis mazvērtīgs. Ari pats klosteris ir īzbeidzees, jo kreevu laīkos bija no-leegts klosterī uzņemt jaunus mūkus un vecee pamazam īzmīra. Vēlak klosterī pāŗvērta par veetu, kuŗā par sīkakeem, galvenā kārtā politiskeem, nozeegumeem sodīti garīdzneeki īzceeta savu sodu. Savu tāļo slavu visā Latgales katoļtīcīgā pasaulē Aglonas baznīca ir eeguvuse ar savu Deeva Mātes bildi, kuŗas īzcelŗanās vēsture nav zinama, bet kuŗa, pēc leetprateju domam, ir gleznota 17. gadusimteņī. Ta ir gleznota uz ozolu galda, un pēc austrumneeku parauga aplāta ar sudraba cauraustu ŗķīdrautu. Jau no seneem laīkeem ŗo bildi daudzīnāja par tādu, kuŗa darot brīnumus. Talab arī Aglona ir daŗdzu svētcēļotāju gala mēŗķis, kuŗi īkdeenas leelakā vaj mazakā skaitā tur eeronas. Aglonas eespaīds ir seviŗķi redzams 15. augustā (v. st.), Marijas debessbraukŗanas deenā,

kad pee klosterā saplūst no malu malam desmītem tūkstošiem cilvēku.*) Klosterā leelās popularitātes dēļ to arī izraudzīja par veetu, kurā 1920. g. svinīgā cermonijā, peedalotes apm. 50,000 cilvēkiem, eesvētīja pirmo Latvijas katoļu bīskapu. Aglona pagaidam ir arī bīskapa rezidence.

Daugavpils apriņķī atrodas daudzu vēsturisku veetu atleekas. Tā Maļinovkas pagastā Vec-Pils (Staro-Zamkovo) novadā, netālu no Jezupovas stacijas, atrodas (apm. 12 kilometrus no Daugavpils) senās Daugavpils (*Dünaburg*) pilskalns. Arī Trepū novadā atradās vecs pilskalns. Pee Cargrades (Šlosbergas pagastā, pee Daugavas) atradās senā Gercikas pils, kurā minēta jau 1203. gada dokumentos. Gercikas karaļiem (*rex*) bija padoti plaši apgabali līdz pat Cesvainei un Cēsu apvidēem. 1209. gadā vācieši eekaroja Gerciku, kurās kara pulki vairākārt bija uzbrukuši Rīgai.

16. Rezeknes apriņķis

Rezeknes apriņķis eēņem Latgales vidus daļu. To zeemeļos eero-bežo Cēsu apriņķis, reetumos Daugavpils un austrumos Ludzas apriņķi. Rezeknes apriņķa zeemeļu daļa atrodas Lubanes ezera līdzenumā un ir maz apdzīvota. Turpretim apriņķa vidējā daļa, Rezeknes pilsētas apkārtnē, ir jo beeži apdzīvota un, neskatoties uz eedzīvotāju raibo nacionālo sastāvu, ir latgaleešu kultūrelās dzīves centrs. Rezeknes apriņķī nav daudzas pilsētas. Izņemot apriņķa pilsētu, visas pārējās ir nenozīmīgi meesti. Rezeknes apriņķī ir 20 pagasti.

Rezekne (vāciski *Rositten*, kreeviski *Rjeschiza*) atrodas uz 27°20' austrumu gaļumā un 56°30' platumā, pee Rezeknes upes un Peterpils-Varšavas un Ventspils-Maskavas dzelzceļu krustošanās veetas. Rezekni dēvē par Latgales centru, par tās galveno pilsētu. Ģeogrāfiskā ziņā Rezekne arī teešam atrodas pašā zemes vidū un ar starveidīgi uz reetu-

*) Jau dažas deenas pirms 15. augusta sabrauc tūkstošiem svētceļotāju. Kad eestājas vakars, visur ir pilns ļaužu: tuvejās mājās, baznīcas šķūņos, klosterā koridoros. Neveens neatrod leelas ērtības, bet guļ kur var. Cilvēki guļ uz plīķiem pleeņēm, daudzi mirkst ratos zem klājas debess vaj nostaigā visu nakti negulejuši. Gaismai austot ļaužu straume plūst uz baznīcu, lai tur eēņemtu veetas grēku sūdzētāju rindās, kur jau vairāki 10 baznīckungi strādā nenogurdami. Pee baznīcas durvīm pilnā kaklā kleedz savus pātarus no tāļas, jo tāļas apkārtnes sanākušee ubagi: akli, kurli, klībi, veci un slīmi. Baznīca ir bāstin peebāsta. Ta tikai mazu ļaužu daļu var uzņemt, bet cilvēku leelākā daļa, cepures noņēmuši, lūdz Deevu ārā uz plašā klājuma baznīcas preekšā. Gaišs baznīcā ir saspeests, nepanesami karsts. Sabezejejušee izgarojumi tek gar seenam un pil no greesteem uz galvam; bet no ļaužu lūpām plūst dziļa lūgšana kā vēsma un eet šalkdama pa visu baznīcu. Un kad baznīckungs paceļ vissvētako zakramentu, lūgšanas pārvēršas stiprā saukšanā. Atskan vaimanas, redz raudošus cilvēkus.

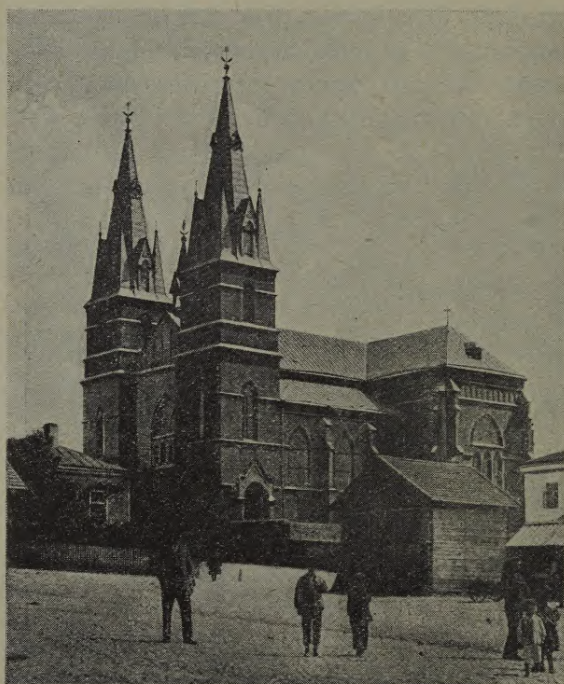
meem un austrumeem, zeemeļu austrumeem un deenvidu vakareem virzītiem dzelzsceļiem un septiņiem leelceļiem saistīta ar visām Latgales daļām. Rezeknē arī uzturas prāvs pulciņš Latgales latvešu sabiedrisko darbinieku, un tur arī sanāca visas sapulces un kongresi, kuri sprieda par visai Latgalei kopīgām lietām. Pašai pilsētai no ārpuses tomēr ir ebrejisks raksturs, kā tas parasts visās senās Polijas pilsētās. Eedzīvotāju starpā pārsvars ebrejiem (1913 latveši, 4144 ebreji, 2467 leelkreevi, 1225 poļi). Latvešu skaits ātrāki pēaudzis tikai pēdeējā gadu desmitā. Rezekne, tāpat kā Latvijas pilsētu leelākā daļa, izcēlusēs pē ordeņa pils mūreem. 1285. gadā ordeņa mestrs Endrops lika celt Rezeknes pili kādas senas latvešu pils veetā. Vairakkārt tai bija jāceš

Galvenā cēla Rezeknē ar manifestāciju pē latgaleešu kongresa.

no leišu un kreevu uzbrukumeem un poļu-zveedru kaŗā (1656.—60.) to nopostija. Tagad uz augstā pilskalna, kuŗu no veenas puses aizsargā straujā Rezeknes upe un no otras puses dziļais pilsgŗāvis, atrodas staltās pils masivo mūru atleekas. 1561. gadā pils pārgāja poļu rokās un 1772. gadā to lidz ar pārejo Latgali pēveenoja Kreevijai, un kopš 1802. g. ta ir apriņķa pilsēta. Rezekne pēder pē pilsētam ar ātri pēaugošu eedzīvotāju skaitu. 1840. gadā tur bija tikai 1091 eedzīvotājs, 1897. g. — 10,795 un 1914. g. — 22,800, bet 1920. g. — 9965. Pilsētas eedzīvotāji pārtika no deezgan rosigas tirdzneecibas ar zemkopibas raŗojumeem, kuŗus tee uzpirka visā Latgalē, lai tos Peterpili, Rigā un Daugavpili pārdotu. Uz Rezeknes upes labā krasta, aiz pilskalna, kuŗš pārvērstis par parku un kuŗā bija vasaras teatrs, atrodas pilsētas glitākā

daļa: gar platām eelam atrodas dziļi dārzos noslēpušās glītas vasarnīču stilā būvetas mājas, kuŗas vasarā izīreja peterpileešiem, kuŗi mekleja atpūtu klusajā pilsētīnā. Turpretim pilsētas deenvīdu daļā mazās nebruģētās eeliņās veena pee otras peeslējušās atrodas pussagruvušas ēkas, kuŗas pildītas visnabadzīgakeem ebrejeem. Eelas tur līdzīgas netīrumu kaudzem, mājas un paši eedzīvotāji izdēdejuši un netīri.

Rezeknes katoļu baznīca.

no Rezeknes. Varklaņu meests pastāv jau kopš seneem laikeem un tanī atrodas 317 dzīvojamās mājas, kuŗās dzīvo (1920. gadā) 1919 cilvēki (436 latveeši, 1402 ebreji un 39 poļi). Meestā atrodas slimnīca, ārsts, apteeka, valsts realskola, 3 pamatskolas un vairākas beedribas. Meestā atrodas stalta katoļu baznīca. 1920. g. 9. janvarī latveešu kaŗeivji ar kauju peespeeda leelineekus atstāt pilsētu. **Vilāņi** (kreeviski *Veļioni*) atrodas pee Maltas upes, deenvīdos no Krustpils-Rezeknes dzelzsceļa un 30 kilometrus no apriņķa pilsētas. Meestā ir 1078 eedzīvotāji (473 latveeši, 344 ebreji un 215 kreevi), kuŗi apdzīvo 208 mājas. Meestā atrodas 3 skolas, katoļu baznīca, slimnīca, apteeka, ārsts un dažas beedribas. Sīks meestiņš ir 1902. g. dibinātee **Kaunati**, kuŗi atrodas netālu no Raznas ezera, 27 kilometrus no Rezeknes. Kau-

1920. g. pilsētā bija 1608 dzīvojamās ēkas, kuŗas atradās uz 45 eelam, kuŗu kopgaŗums — 16,8 verstes. Bet tikai 7,8 verstes bija bruģētas un trotuari bija 4,5 verstem. Pilsētā ir slimnīca, 2 apteekas, pareizticīgo, katoļu (staltakā būve pilsētā) un luterāņu baznīcas, 4 zīnagogas, 1 vectīcībneeku un 5 ebreju lūgšanas nami, drukatava, tautas nams, 5 vidusskolas, elementarskolas un 15 beedribas, to starpā saveesīgā beedriba ar izrīkojumu zāli.

Leelakee meesti Rezeknes apriņķī ir Vilāņi un Varklaņi. **Varklaņi** atrodas apriņķa zeemeļu daļā, starp Lubanes ezeru un Krustpils-Rezeknes dzelzsceļa līniju, 36,5 kilometrus

Vilaņu meests.

atos 26 koka namos dzīvo 175 cilvēki, (67 latv., 66 ebreji un 28 kreevi). Meestā atrodas katoļu un pareizticīgo baznīcas, slimnīca un skola. Maltas meestiņš atrodas uz Maltas upes krasteem, 27 kilometrus no Rezeknes. Tur 82 koka namos dzīvo 377 cilvēki (211 ebreji, 50 latveši, 90 kreevi). Eedzīvotāji nodarbojas ar siktirdzniecību un amatniecību. Pavisam sīks meestiņš ir Andrupina (132 eedzīvotāji, to starpā 46 latveši). Ribeniški ir prāvaks meests (1300 eedzīvotāji 1910. g., bet 446 — 1920. g.), kuš atrodas 48 kilometrus uz deenvīdu reetumeem no Rezeknes, Silojaņu pagastā.

17. Ludzas apriņķis

Vistāļak austrumos atrodas Ludzas apriņķis. To zeemeļos eerobežo Cēsu un Valkas apriņķi, reetumos Rezeknes apriņķis, bet austrumos un deenvīdos Kreevija. Tas ir leelākais apriņķis Latgalē un steepjas no zeemeļeem uz

Deevkalpošana Andrupinas baznīcā.

deenvideem vairak nekā 160 kilometrus gaŗumā. Apriņķis, it sevišķi ta zeemeļu daļa, ir bagatīgi mežeem apaudzis, un talab tas ir visretaki apdzīvotais Latgales apriņķis. Visā apriņķī nav neveenas eevērojamas pilsētas, bet gan vesela rinda sīku meestu un leelaku sādžu. Apriņķis sadalas 21 pagastā.

Veenīgā pilsēta visā Ludzas apriņķī ir **Ludza** (vāciski *Ludsen*). Ta atrodas uz 27°44' austrumu gaŗumā un 56°33' platumā, pee Ventspils-Maskavas dzelzsceļa, austrumos no Rezeknes. 1399. g. ordeņa mestrs Brigenoje lika uzcelt Ludzas pili, lai ar tās palīdzību aizsargatu Livoniju pret kreevu eebrukumeem. Pili vairakkārt eeņēma kreevi, poļi un

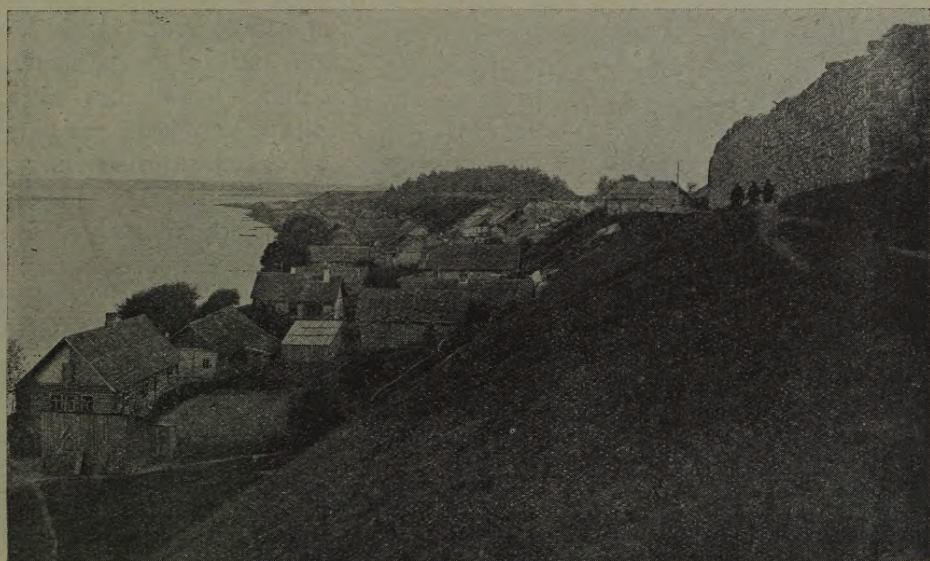

Eela Ludzā.

zveedri. 1557. gadā kreevi eeņēma Ludzi un nogalinaja visus tās eemītneekus un 1577. g. visus eedzīvotajus aizveda gūstā uz Pleskavu. Kopš 1802. gada Ludza administratīvā ziņā bija peeskaitita Vitebskas gubernai. 1920. gadā Ludzā bija 5026 eedzīvotaji, to starpā 610 latveeši, 2048 ebreji, 1547 baltkreevi, 479 leelkreevi un 284 poļi. Pilsēta ļoti lēnam peeaug, jo jau 1844. g. tur bija 4414 eedzīvotaji, un tādā kārtā 70 gadu laikā pilsētas eedzīvotaju skaits nav vairojees, kamēr daudzās citās Latvijas pilsētās tas minetā laikā bija 10—20 kārtīgi pavairojees. Ari tuvejā Rezeknē eedzīvotaju skaits minetā laikā peeauga vairak nekā divdesmitkārtīgi. Pēdeajā laikā Ludzā, kā pēdeajā Latvijas pilsētā pee Kreevijas robežas, sāk attūstitees maiņas tirdzneeciba. 1920. g. Ludzā bija 645 dzīvojamās ēkas (tikai 18 mūra). Ludzā ir 22 eelas,

kuŗas kopā ņemtas ir 13,6 verstes gaŗas. Pilsētā atrodas slimnica, apteeka, lopkautuve, pa veenai katoļu, luterāņu un pareizticīgo baznīcai, zinagoga un vecticībneeku lūgšanas nams, pareizticīgo vīreešu klosteris, biblioteka ar 5000 grāmatam, drukatava, 4 elementarskolas un 2 vidusskolas. Tagad Ludza izvēršas par ādrūpniecības centru, jo tur tagad darbojas 8 ādu fabrikas, kuŗas apstrādā gadā 15,000 leellopu ādas un 35,000 siklopu ādas. Apmēram puse eedzīvotāju ir ebreji. Pee pilsētas atrodas divi prāvi ezeri un staltās bruņneeku pils drupas.

Veenīgais eevērojamais meests Ludzas apriņķī ir **Karsava**, kuŗa atrodas pee Daugavpils-Pleskavas dzelzsceļa. Meestā 252 dzīvojamās

Ludza. Ezers un pilsdrupas.

ēkās dzīvo 1755 cilvēki (puse ir ebreji), kuŗi nodarbojas ar amatniecību un siktirdzniecību. Meestā atrodas pareizticīgo, katoļu un ebreju deevnami. Pastāv nodoms radīt no Ludzas apriņķa zeemeļu daļas un Jaunlatgales (Pitalovas) apgabala jaunu apriņķi, par kuŗa pilsētu tad būtu Karsava.

Pārejee meesti apriņķī ir visai sīki un nenozīmīgi. Agrakos gadusimteņos leela nozīme bija **Viļakai** (*Marienhäusen*). Jau 1293. gadā Rīgas arķibīskaps uzcēla uz Viļakas ezera 5 pūrveetas leelās salas stipru mūra pili, kuŗas uzdevums bija sargāt valsts austrumu robežu. 1577. g. kreevi eeņēma pili un 1559. g. ta pārgāja poļu rokās. Līdz šim ir uzglabājušās pilsdrupu atleekas uz ezera salas. Tagad meestā ir 152 dzīvojamās ēkas (21 nopostītas kaŗā ar leelineekeem), kuŗās dzīvo 834 cilvēki (256 latveeši un 506 ebreji). Meestā atrodas stalta katoļu

baznīca, skola, slimnīca, apteika un 3 beedribas. Pirms kara meesta eedzīvotāji nodarbojās ar eenesīgu linu tirdzniecību. **Bolvi** ir meests Ludzas apriņķa zemē, kurā 101 dzīvojamā ēkā dzīvoja 1920. g. 811 eedzīvotāji. Bolvos atrodas veena vidus skola, katoļu, luterāņu un pareizticīgo baznīcas un zinagoga. Eedzīvotāji nodarbojas ar sīktirdzniecību un amatniecību. Darbojas 4 beedribas, to starpā Bolvu latveešu beedriba, kuņas īpašumā atrodas nams ar izrīkojumu zāli. — Bez tam Ludzas apriņķī vēl atrodas Rozanovas meests ar 674 eedzīvotājiem (30 latv.), Poliščina — 486(47), Baltinova — 379(179), Staraja Sloboda un Rundane. Bez tam pee Zilupes stacijas

Ludzas katoļu baznīca.

kuņas laikā izcēlees neleels meestiņš, kuš pagaidam gan pastāv no kuņaspēka celtām ēkam, bet tā kā Zilupe ir pēdejā peestātne uz Latvijas teritorijas pee Kreevijas robežas, tad paredzams, ka meests peeaugs, tāpat kā tas paredzams pee Jaunlatgales (Pitalovas), kur saveenojas Gulbenes un Rezeknes dzelzsceļi, un pee Rītupe (Žogovas), kuņa ir pēdejā dzelzsceļa peestātne uz Latvijas teritorijas Pleskavas virzeenā.

Ludzas apriņķī atrodas vairakas 1812. gada kareivju kapu veetas, kā ari 1920. g. celtās tranšejas. Janovolās pagastā pee baznīcas 1850. g. notika kauja starp zemneekem, kuņi bija sacēlušees pret muižneekem.

Avoti: Adolf Richter — Baltische Verkehrs- und Adressbücher. B. I. Livland, B. II Kurland und Rigasches Adressbuch; Latveešu Konverzācijas vārdnīca, A. Spariņa Adresu grāmata preekš Kurzemes, Vidzemes un Igaunijas, K. Kupffer — Baltische Landeskunde, Kreevijas Centralās Statistiskās Komitejas izdotā Города России въ 1910 году. M. Siliņa — Latvijas zemes karte 1911. g. izd., Rücker — Generalkarte v. Est-, Liv- und Kurland (sept. izd.), Tirdzniecības un rūpniecības ministrijas Списокъ фабрикъ и заводовъ за 1910 г., H. v. Bienenstamm — Geographischer Abriss der drei deutschen Ostsee-Provinzen Russlands (1826), Beiträge zur Geschichte der Industrie Rigas (Riga 1910, Heft I), B. v. Schrenck — Beiträge zur Statistik der Stadt Riga, Baltische Bürgerkunde (T. I, Riga, 1908), A. v. Bulmeringk. Die Verfassung der Stadt Riga (Leipzig 1898), Kreevijas eekšleetu ministrijas Статистическій Ежегодникъ России, 1914. g. izdevums; Possart, Die russischen Ostsee-Provinzen 1843; A. f. Richtera Baltijas vēsture. F. Ķempra — Latgaleeši. Vitebskas guberņas statistiskās komitejas Списокъ населенныхъ мѣстъ Витебской губернии 1906 г.; 1897. g. skaitīšanas iznākumi. Valsts adresu kalendārs 1922. g. Latvijas statistiskā gada grāmata 1920. g. A. Švabes Latvijas vēsture. Memorandums par Latgales sadalīšanu apriņķos. A. Melnalkšņa — Dzimtā zeme un vairaki citi avoti.

V

Eedzīvotaji

1. Daudzums, beežums un peeaugums pirms kara

Svarīgaks par zemes platību ir zemes eedzīvotāju skaits. Var būt plaši apgabali, leelas valstis, bet ja plašā zeme nav beeži apdzīvota, tad nevar būt runa par intenzīvu kultūreļu darbību. Tā, peemēram, Grenlande ir vairak nekā 2 milj. kvadrat kilom. leela, t. i. eevērojami leelaka par visām Eiropas valstim, neskaitot Kreeviju, bet uz šīs milzīgās zemes dzīvo tikai nepilni 13,000 cilveki, t. i. apmēram tikpat daudz, kā veenā otrā Latvijas draudzē. Tāpat Kreevijas peederumi Azijā bija gandrīz divas reizes leelaki par visu Eiropu, bet eedzīvotāju skaits tur ir divdesmit reizes mazaks nekā Eiropā.

No ta, cik daudz cilveku dzīvo uz zinama noteikta zemes gabala, var spreest par to, cik atteecīgā zeme augsti attīstīta saimneeciskā un vispār kultūrelā ziņā. Apgabalos, kušos cilveki pārteek no medibam vaj arī pirmatnejās ganu saimneecības, atsevišķam cilvekam nepeeteek ar 1 kvadrat kilometru zemes. Tā, peemēram, neatkarīgajā Afrikā, kušā Eiropas kulturas eespaids vēl tiklab kā nemaz nav sajūtams, dzīvo uz 10 kv. kilometreem veens cilveks. Turpretim apgabalos ar attīstītu zemkopību, ar audzeliģu klimatu un it sevišķi ar eevērojamu leelrūpneecību, dzīvo vairaki simti cilveki uz veena kvadratkilometra.

Pirms kara (1. janv. 1914. gadā) Latvijā bija **2,552,000 eedzīvotaji**.*) Salīdzinot Latvijas platību un eedzīvotāju skaitu ar dažām citām valstim, Latvija peelīdzinama videja leeluma pirmskara valstim, kādas bija Danija, Grieķija, Norveģija, Serbija, Šveice u. t. t. Latvijas eedzīvotāju skaits bija daudz leelaks nekā Eiropas sīkajās valstīs (Melnkalne, Luksemburga, Lichtensteina un daudzās mazās valstiņas Vācijā u. c.).

*) Статистич. Ежегодникъ Россіи. 1914. г. Kreevijas centralās statistiskās komitejas izdevums. Japeezīmē, ka Kreevijas statistiskās komitejas aprēķins par eedzīvotāju skaitu nav visai pareizs, jo tas operē tikai ar eedzīvotāju dabīgo peeaugšanu un ziņam par pilsētneeku skaita peeaugšanu, neeevērojot, ka pee mums leelā mērā notika bēģšana no laukeem, kalab uz laukeem eedzīvotāju skaits ne tikai nepeeauga, bet gan gāja mazumā, un talab Latvijā nekad nav bijuši 2,5 miljon. eedzīv., bet gan par apmēram 250,000 cilvekeem mazak. Tomēr Kreevijas centralās statistiskās komitejas skaitļi pēdeģā laikā daudzkārt leetoti, un talab arī seit eedzīvotāju skaits pirms kara apzīmets pēc minētā avota, vēl vairak talab, ka par mineto laiku nav peeetamas citas pareizas ziņas.

Sekošs eedzīvotāju skaits pirms kara*) bija Eiropas valstīs, kuŗās bija vairak nekā veens miljons eedzīvotāju un teritorijās, uz kuŗām tagad ir nodibinājušās patstāvīgas valstis:

Valsts.	Eedzīvotāju skaits.	Uz 1 kkm dzīvoja	Valsts.	Eedzīvotāju skaits.	Uz 1 kkm dzīvoja
Igaunija . . .	1,143,600	25,8	Šveice . . .	3,765,123	91,1
Norveģija . . .	2,357,790	7,6	Bulgarija . . .	4,337,513	45,0
Latvija . . .	2,552,000	40,3	Irija	4,374,805	52,0
Greeķija . . .	2,631,952	40,7	Portugale . . .	5,423,132	58,5
Danija	2,757,076	70,7	Zveedrija . . .	5,604,192	12,6
Serbija	2,911,701	60,3	Holande	6,022,452	176,2
Somija	3,115,197	8,4	Belģija	7,423,784	252,0

Pirms kara Norveģijā bija pat mazak eedzīvotāju nekā Latvijā un Danijā, Greeķijā, Serbijā un Somijā tas bija apmēram tikpat leels kā Latvijā. Teritorijas platības un eedzīvotāju daudzumu ziņā Latvijai visvairak līdzības bija ar Greeķiju un Daniju. Turpretim Holandē un Belģijā, kuŗu teritorijas ir uz pusi mazakas par Latviju, dzīvo eevērojami vairak eedzīvotāju.

No vācu valstīm leelaks eedzīvotāju skaits nekā Latvijai bija Prusijai (40,2 miljoni), Bavarijai (6,9 miljoni) un Zaksijai (4,8 miljoni), bet visās pārējās Vācijas valstīs eedzīvotāju skaits ir mazaks par 2,5 miljonem. Japeezīmē, ka Zaksijas karaliste ir vairak nekā četras reizes mazaka par Latviju, bet eedzīvotāju tur ir gandrīz divas reizes vairak. Elzas-Lotringijā ir 1,874,014 eedzīvotāju.

Kara laikā dažādo valstu eedzīvotāju sastāvā ir notikušas leelas pārgrozības. Daudzām valstīm ir peeveenotas plašas teritorijas (Greeķija, Serbija, Rumenija u. c.) un līdz ar to šo valstu eedzīvotāju skaits ir stipri peeaudzis. Turpretim Latvijā eedzīvotāju skaits ir pamazinajees, jo Eiropā nav otras zemes, kuŗai kaŗš būtu prasījis tik leelus upurus kā Latvijai.

Eedzīvotāju skaits videja leeluma Eiropas valstīs (ar 1—10 miljonem eedzīvotāju) pēc pasaules kara ir sekošs:**)

Valsts	Skaitīšanas gads	Eedzīvotāju skaits	Valsts	Skaitīšanas gads	Eedzīvotāju skaits
Igaunija	1921	1,162,442	Zveedrija	1919	5,847,037
Latvija	1922	1,813,000	Greeķija	1920	6,100,000
Norveģija	1920	2,691,855	Austrija	1920	6,139,197
Leetava	—	?	Portugale	—	6,450,000
Danija	1921	3,268,807	Holande	1919	6,831,231
Somija	1918	3,331,814	Belģija	1919	7,577,027
Šveice	1920	3,861,508	Ungarija	1921	7,840,832
Bulgarija	1920	5,000,000			

*) Pēc Otto Hübnera Geographisch-statistische Tabellen un Hickmaņa statistiskā atlasā 1913. g. izdev.

***) Pēc „The statesman's Year-book“ 1921. gada izdevums.

Daudzkārt ir apgalvots, ka Latvija ir mazapdzīvota zeme un ka talab šeit atveras plašs lauks kolonizatoriskai darbībai. Šāds apgalvojums nav pamatots. Tas redzams, salīdzinot Latvijas eedzīvotāju beežumu ar eedzīvotāju beežumu Latvijas kaimiņu apgabalos. Uz 1 kkm bija eedzīvotāju 1914. gadā:

Kurzemē	29,5	Vidzemē	49,1
Latgalē	47,1	Visā Latvijā	40,3

Ir teesa, ka Eiropā ir ļoti daudzi apgabali ar eevērojami leelaku eedzīvotāju beežumu. Tā Belģijā uz 1 kkm dzīvo 252,0 cilveki, Zaksijā — 320,6, Vācijas Reines provincē — 263,7, Vestfalē — 204,6, visā Vācijā — 120,0, Anglijā (bez Irijas un Skotijas) — 238,0 u. t. t. Dibinotees uz šeem skaitļeem, ir pat aprēķinats, ka veenā pašā Kurzemē vēl varot apmestees pāris miljoni cilveku. Tā kādā vācu okupācijas laikā drukatā brošurā ir lasams, ka „Vācijā caurmērā ir 120,0 eedzīvotāju uz veena kvadratkilometra. Kurzeme ir 27,000 kkm leela. Tādā kārtā Kurzemē var eeceļot vēl 2¹/₂ miljoni cilveku, un tikai tad Kurzeme būs tikpat apdzīvota kā Vācija.“

Peevesto aprēķinu taisot ir aizmirsts, ka ne visā Vācijā ir veenads eedzīvotāju beežums, un ka Kurzemē ir citadi ģeografiski-klimatiski apstākļi, nekā daudzos beeži apdzīvotos Vācijas apvidos, un ka Kurzemē ari saimneciskai dzīvei ir citi pamati, nekā, peemēram, Vestfales, Zaksijas un Reines provinču industrijas novados. Ja neeevēro ģeografisko stāvokli, klimatiskos apstākļus un saimneciskās dzīves raksturu, bet operē tikai ar zemes platību un eedzīvotāju skaitu, kā dara augstak peevestā citata autors, tad varetu teikt, ka Zveedrijā un Norveģijā, ar kopā 770,000 kkm leelu teritoriju, varetu vēl dzīvot 85,000,000 eedzīvotāju, tas ir daudz vairak, nekā tagad ir visā Vācijā, bet Skandinavijā dzīvo tikai 8 milj. eedzīvotāju. Tāpat varetu teikt, ka Sibirijā, ja tur dzīvotu 120 cilveki uz 1 kkm, varetu eeceļot vēl kreetni vairak nekā 2 miljardi eedzīvotāju, tas ir par pus miljardu vairak, nekā dzīvo uz visas zemes lodes ļaužu.

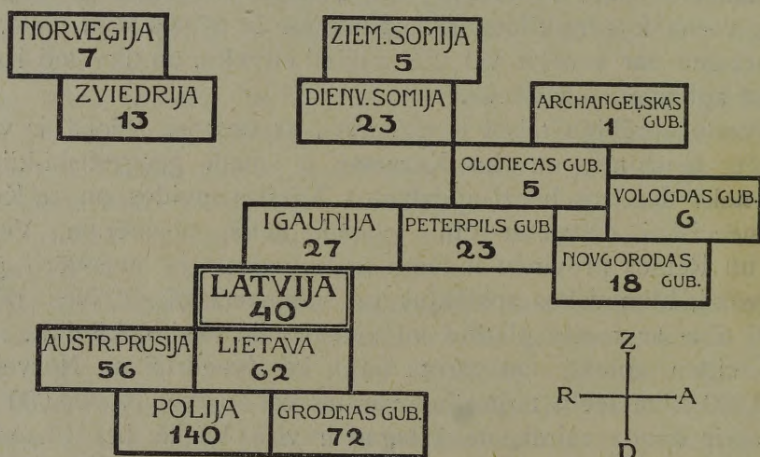
Bet šāda rēķinašana ir acimredzami aplama. Nevar prasit, lai agrarai zemei, kuŗa atrodas deezgan tāļu zeemeļos, būtu tāds pat eedzīvotāju beežums kā deenvidos attīstitam industrijas rajonam. Par to, vaj eedzīvotāju beežums kādā apgabalā ir normalis, varam spreest tikai tad, kad salīdzinam šo apgabalu ar kaimiņu apgabaleem. Kad eevēro Latvijas ģeografiski-klimatiskos apstākļus un saimnecisko eekārtu un kad salīdzina eedzīvotāju beežumu Latvijā ar eedzīvotāju beežumu kaimiņu apgabalos, norobežojot, no veenas puses, tos apgabalus, kuŗi atrodas zeemeļos un zeemeļ-austrumos no Latvijas un, no otras puses, tos apgabalus, kuŗi atrodas Latvijas deenvidos un deenvidu reetumos, tad redzam, ka Latvija ir pilnīgi normali apdzīvota.

Īsi pirms pasaules kara dzīvoja uz 1 kv. kilometra*)

Latvijā: 40,3 cilveki.

Latvijas zemeļos un austrumos:		Latvijas deenvidos un reetrmos:	
Igaunijā	27	Austrumu Prusijā	56
Peterpils gub.**)	23	Kauņas gub.	60
Deenvidus Somijā	23	Reetumu Prusijā	67
Novgorodas gub.	18	Grodņas gub.	72
Vologdas gub.	6	Pozenē	72
Oloņecas gub.	5	Galicijā	102
Zeemeļu Somijā***)	5	Ķijevas gub.	122
Archangeļskas gub.	1	Bohemijā	130

Pirms kara uz 1 kv. kilometra dzīvoja

Šee skaitļi leecina, ka pastāv visceesākā sakariba starp katras zemes ģeografisko stāvokli un tās eedzīvotāju beežumu. Eiropas zemeļos, kā arī valstīs ar mazattīstītu leelrūpneecību (Vācijas austrumu provinces, Francija, Ungarija, Kreevija, Balkanu valstis u. c.) zeme ir maz apdzīvota, kurpretim vecajos rūpneecibas apvidos ar leelām industrijas pilsētām un kalnraktuvēm (Anglijā, Belģijā, Vestfalē un c.) un arī deenvidus apgabalos, ar maigaku klimatu un ražīgu zemi, eedzīvotāji

*) Skaitļi par Kreevijas sastāvdaļām pēc Статистический Ежегодникъ 1914 г., par Vāciju pēc Statistisches Jahrbuch für das deutsche Reich 1913. g., par Austrijas provincēm pēc Otto Hübnera statistiskām tabelēm un par Somiju pēc Statistik Årsbok för Finland 1912. g. izd.

***) Peterpils gub. bez galvas pilsētas.

****) Zeemeļu Somijai peeskaitītas Kuopio, Waza un Uleaborgas provinces, bet pārējās ir peeskaitītas deenvidus Somijai.

dzīvo daudz ceešaki veens pee otra. Latvija ar saveem 40,3 eedzīvotajeem uz veena kvadratkilometra eeņem pārejas veetu no zeemeļu un austrumu mazapdzīvotieem apgabaleem uz deenvidu un reetumu beeži apdzīvotām zemem.

Japeezīmē, ka ari Vācijā ir apgabali, kuŗi ir vēl retaki apdzīvoti nekā Latvija. Tā Meklenburgā-Strelieā uz 1 kkm dzīvo tikai 36,0 cilveki un Meklenburgā-Šverinā — 46,2. Raksturīgi ir tas, ka Baltijai savas saimneeciskās un ari pirmskaŗa politiskās eekārtas ziņā visvairak bija līdzibas ar Meklenburgu. Eevērojot peevestos salīdzinošos datus, jaatzīst, ka mūsu dzimtene pirms kaŗa bija normali apdzīvota. Ar to nebūt nav sacīts, ka Latvijā nav veetas eedzīvotāju skaita peeaugšanai. Bez šaubam, ari Latvijā, pateicotees zemkopības un rūpneecības tehnikas progresam, kā agrarās eekārtas reformai, veenmēr leelaks cilveku skaits varēs dzīvot uz zinama zemes gabala. Ari kulturelē un saimneeciskā dzīve Latvijā pee tagadejā eedzīvotāju skaita var būt intensīva, ko apleecina jau tas, ka ir zemes (Norveģija, Somija) ar daudz mazaku eedzīvotāju beežumu, bet neskatotees uz to, ar eevērojami augsti attīstītu kulturelu dzīvi.

Kaŗa notikumi ir eevērojamā mērā pamazinājuši Latvijas eedzīvotāju skaitu un tagad Latvija teešam ir samērā maz apdzīvota, kalab peegeežama visleelakā vēriba eedzīvotāju politikai.

Jau tagad eedzīvotāji dzīvo beežaki tur, kur zemkopībai labvēlīgaki apstākļi un kur attīstījusēs leelrūpneecība. Latvijas **atsevišķo apriņķu eedzīvotāju skaits** īsi pirms kaŗa (1914. g. 1. ianv.) bija sekošs: (Skat. tabeli 196. lp. p.)

Pilsētām peeekaitītas tikai tās apdzīvotās veetas ar pilsētu raksturu, kuŗām ir ari juridiski pilsētu teesības. Tādā kārtā ari Grobiņa un Piltene ar mazak nekā 2000 eedzīvotajeem peeekaitītas pilsētām, bet Saldus, Grīva, Rujene un citas leelakas apdzīvotas veetas ar pilsētu raksturu, bet bez pilsētu teesībām,*) peeekaitītas lauku apvideem.

Kad pilsētām peeekaita visas apdzīvotās veetas ar vairak nekā 2000 eedzīvotajeem,**) tad, pēc 1897. g. dateem, Latvijas apriņķi pēc eedzīvotāju beežuma nāca veens pēc otra sekošā kārtā: Daugavpils — 33,8 lauku eedzīvotāju uz 1 kkm, Rezeknes — 30,8, Ludzas — 23,7, Ilukstes — 23,7, Jelgavas — 23,3, Cēsu — 21,6, Leepajas — 21,1, Bau-

*) Vairakām pilsētām, kuŗām pirms kaŗa nebija pilsētu teesības, tagad tādas ir peešķirtas.

**) Pilsētām peeekaitīti sekoši meesti: Saldus, Palanga, Subate, Grīva, Talsi un Ilukste — Kurzemē; Rigas Jūrmala, Bolderaja un Rujene — Vidzemē un Krāslava, Krustpils, Livani, Glazmanka un Preiļi — Latgalē, jo visos šinīs meestos 1897. g. bija vairak nekā 2000 eedzīvotāji. Nav peeekaitītas Grobiņa un Piltene, kuŗām bija mazak nekā 2000 eedzīvotāji.

skas — 21,0, Valmeeras — 20,8, Rīgas — 20,6, Aizputes — 19,9, Tukuma — 19,3, Talsu — 18,1. Valkas — 18,3, Kuldīgas — 16,4, Jaunjelgavas — 15,4 un Ventspils — 13,2. Visā Latvijā caurmērā uz 1 kkm dzīvoja 24,4 lauku eedzīvotāji.

Aprīņķi un apgabali.	Bedzīvotāju skaits.		Pavisam eedzīvotāju	Uz 1 kkm dzīvoja	
	uz laukeem	pilsētās		uz lauk.	pavisam
Jelgavas	74,600	47,700	122,300	26,2	43,0
Bauskas	47,900	8,300	56,200	22,8	26,8
Tukuma	47,500	12,600	60,100	21,0	26,6
Jaunjelgavas	59,600	15,500	75,100	17,1	21,5
Ilukstes	70,800	3,600	74,400	31,9	33,5
Zemgalē	300,400	87,700	388,100	23,3	30,0
Leepajas	52,400	98,000	150,400	25,0	71,7
Ai putes	53,100	4,200	57,300	21,2	22,9
Kuldīgas	62,000	11,500	73,500	19,2	22,8
Ventspils	44,600	17,500	62,100	14,3	19,3
Talsu	62,500	4,400	66,900	19,8	21,1
Kurzemē	274,600	135,600	410,200	19,5	29,1
Kurzemē un Zemgalē kopā	575,000	223,300	798,300	21,3	29,5
Rīgas	129,000	562,900	691,900	21,1	113,2
Cēsu	129,900	7,400	137,300	23,4	24,7
Valmeeras	123,000	8,800	131,800	25,1	26,9
Valkas	125,900	20,700	146,600	21,0	24,4
Vidzemē	507,800	599,800	1,107,600	22,5	49,1
Daugavpils	211,700	100,900	312,600	48,2	71,2
Rezeknes	152,800	20,800	173,600	37,5	42,6
Ludzas	153,000	6,900	159,900	29,2	30,5
Latgalē	517,500	128,600	646,100	37,8	47,1
Latvijā	1,600,300	951,700	2,552,000	25,3	40,3

Tādā kārtā pirms kara Latvijas austrumu daļa bija visvairāk apdzīvota. Austrumos no Daugavpils un Rezeknes apkārtnē dzīvoja vairāk nekā 80 lauku eedzīvotāji uz veena kvadratkilometra. Vismazāk apdzīvotie apgabali Latvijā bija mežeem un purveem bagātie Ventspils, Jaunjelgavas un Valkas apriņķi. Vispārīgi Vidzeme un Latgale uz laukeem bija beežāki apdzīvota nekā Kurzeme, kur veenīgi Jelgavas, Leepajas, Bauskas un Ilukstes apriņķos bija vairāk nekā 20 lauku eedzīvotāji uz 1 kvadratkilometra, bet pārejos apriņķos mazāk nekā 20 eedzīvotāji.

Peevestee skaitļi leecina, ka eedzīvotāju beežumu Latvijā nosaka 1) lauksaimniecībai noderīgās zemes daudzums, 2) zemes īpašuma veids un 3) leelu pilsētu tuvums. Tā Daugavpils apriņķis aramzemes daudzuma ziņā eeņem Latvijā veenu no pirmām veetam, bet Ventspils apriņķis pēdejo. Ari eedzīvotāju beežuma ziņā šee apriņķi eeņem tādas pat veetas. Visaugligakais apvidus Latvijā ir Dobeles apriņķis, kuŗš ari eedzīvotāju beežuma ziņā Kurzemē eeņem otro veetu, kamēr Baltijā pirmo veetu eeņem Ilukstes apriņķis, kuŗā ari aramzemes daudz, bet kuŗā eedzīvotāju beežumu paleelina zemes īpašuma veids. Visur, kur redzamaku veetu eeņem sīksaimniecība, ari eedzīvotāju beežums ir leelaks. Tāpat Vidzemes latveešu daļā, Cēsu apriņķi, ir vissīkakās zemneeku saimniecības, un tanī pašā laikā šis apriņķis ari eeņem eedzīvotāju beežuma ziņā pirmo veetu Vidzemē. Tas pats sakams ari par Latgali un Grobiņas apriņķi.

Eedzīvotāju skaits Latvijā ir daudzkārt grozījees. 13. gadu simtenī visā Baltijā bija tikai daži simti tūkstoši eedzīvotāji (apm. 300,000), kuŗu skaits gan vairojās, bet breesmigos 16. līdz 18. gadu simteņu kaŗos eedzīvotāju skaits ļoti pamazinājās, un daudzos pagastos palika dzīvi tikai daži atsevišķi cilveki. Bet tomēr kaŗu, mēŗa un bada sistās brūces ar laiku sadzija un eedzīvotāju skaits nemitīgi vairojās. Par eedzīvotāju skaita pēaugšanu mums ir drošakas ziņas sākot no 18. gadu simteņa pēdejeem gadeem.

Eedzīvotāju skaita pēaugšanu Latvijās atsevišķās sastāvdaļās raksturo sekoši skaitļi:

Gadi	Eedzīvotāju skaits			
	Kurzemē	Vidzemē	Latgalē	Kopā
1800	307,280 ¹⁾	260,986 ²⁾	151,500	apm. 720.000
1863	462,818 ³⁾	516,847 ⁴⁾	261,323 ⁴⁾	1,240,988
1897 ⁵⁾	674,034	753,730	501,623	1,929,387
1914 ⁶⁾	798,300	1,107,600	646,100	2,552,000

Ap 1800. gadu Baltijas latveešu daļā bija 568,300 eedzīvotāji un Latgalē ap 151,500 un visā Latvijā 19. gadu simteņa sākumā bija gandrīz 720,000 eedzīvotāji. Tā tad 113 gadu laikā visas latveešu apdzīvotās zemes eedzīvotāju skaits pavairojees 3¹/₂ reizes. Tik leelu pēaugumu var uzrādīt tikai ļoti nedaudzas zemes. Pēdejos 50 gados pirms kaŗa (1863. līdz 1914. g.), Latvijās eedzīvotāju skaits pavairojees ikgadus caur-

¹⁾ Derschau u. Keyserling. „Beschreibung der Provinz Kurland“, Mitau 1805.

²⁾ H. Storch „Materialien zur Kenntniss des Russischen Reiches“. Izdota 1798. g. Leipcīgā II. daļa, 1. tab. Skaitlis atteecas uz 1794. gadu.

³⁾ M. v. Reibnitz. „Ergebnisse der Kurländischen Volkszählung v. 29./XII. 1881.

⁴⁾ „Статистический временникъ Россійской Имперіи“ 1866, 1. daļa.

⁵⁾ Vispārīgās tautas skaitīšanas iznākumi.

⁶⁾ „Статистический Ежегодникъ Россіи“, 1914. g.

mērā par 1,03⁰%. Šāds peeauguma procents uzskatams par pilnīgi normālu, ko peerāda dati par eedzīvotāju skaita peeaugšanu visās valstīs (laikā no 1850. līdz 1900. g). Tā Vācijā ikgadus eedzīvotāju skaits peeauga par 1,12⁰%, Austro-Ungarijā — 0,96, Anglijā — 1,04, Itālijā — 0,74, Spanijā — 0,60, Belģijā, Portugālē, Zveedrijā un Danijā — 1,00 u. t. t.

1,596,131 eedzīvotāji un 24,6 cilvēki uz 1 kmm.

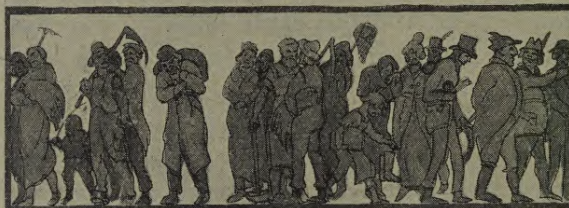
1920. g.

2,552,000 eedzīvotāji un 40,3 cilvēki uz 1 kmm.

1914. g.

1,240,988 eedzīvotāji un 19,6 cilvēki uz 1 kmm.

1863. g.

720,000 eedzīvotāji un 11,5 cilvēki uz 1 kmm.

1800. g.

**Eedzīvotāju skaita peeaugums Latvijā pēdejos 120 gados.
(Uz 1 kv. kilometra dzīvoja.)**

Ja kaŗa un revolucijas notikumi nebūtu pārtraukuši eedzīvotāju peeaugšanas normālo gaitu, tad pēc 80 gadeem, t. i. ap 2000 gadu Latvijā būtu 6,610,000 eedzīvotāju, t. i. tik daudz, cik tagad ir Zveedrijā, vaj uz pusi mazāk, nekā pirms 100 gadeem bija Prusijā, kad šo valsti uzskatīja par leelvalsti.

Nav neinteresanti salīdzināt Latvijas eedzīvotāju skaita peeaugšanu ar eedzīvotāju vairošanos valstīs, kuŗas atrodas apmēram līdzīgos ģeo-

grafiskos apstākļos. Eedzīvotāju skaita pēaaugšana pēdejā gadu simtenī Latvijā, Somijā un Danijā bija sekoša:

Gadi.	Eedzīvotāju skaits *)		
	Latvijā.	Somijā	Danijā
1800	720,000	832,659	929,001
1863	1,240,988	1,797,421	—
1897	1,929,387	2,600,033	—
1901	—	—	2,449,540
1911	—	—	2,757,076
1914	2,552,000	3,269,401	—

Šee skaitļi leecina, ka Latvijā eedzīvotāju skaits ir pēaaudzis tikpat ātri kā Danijā un tikai mazleet lēnak nekā Somijā. 19. gadu simteņa sākumā Latvijā eedzīvotāju skaits gan pēaauga lēnak nekā Danijā un Somijā. Par eemeslu tam būs bijis latveešu zemneeku sliktais stāvoklis pagājušā gadu simteņa sākumā, bet 19. g. s. otrā pusē Latvijas eedzīvotāju skaits pēaaudzis mazleet ātrak nekā minētās divās valstīs.

Atsevišķās Latvijas daļās eedzīvotāju skaits nav veenadi ātri pēaaudzis. Sekošā tabele rāda kāda daļa (%) no viseem Latvijas eedzīvotājiem dzīvoja katrā atsevišķā Latvijas sastāvdaļā:

Gadi	Eedzīvotāju procents			
	Kurzemē	Vidzemē	Latgalē	Kopā
ap 1800	42,7	36,2	21,1	100,0
1863	37,3	41,7	21,0	100,0
1897	34,9	39,1	26,0	100,0
1914	31,3	42,4	25,3	100,0

Šee skaitļi leecina, ka eedzīvotāju skaits Kurzemē pēaaudzis lēnak nekā Vidzemē un Latgalē. Isi pirms kara veena ceturtā daļa no viseem Latvijas eedzīvotājiem dzīvoja Latgalē, mazleet mazak par trešdaļu Kurzemē, un vairak nekā divas peektdaļas Vidzemē. Eedzīvotāju skaita pēaaugšanas ātrumu visspilgtaki raksturo sekošā tabele, kuŗā eedzīvotāju skaits 1863. gadā apzīmets ar 100 un tāļakos gados skaitļi apzīmē pēaaugumu, salīdzinot ar stāvokli 1863. gadā.

Gadi	Eedzīvotāju skaits			
	Kurzemē	Vidzemē	Latgalē	Kopā
1863	100,0	100,0	100,0	100,0
1897	145,6	145,8	191,9	155,4
1914	170,3	214,3	247,2	205,6

*) Skaitļi par Daniju pēc Danmarks statistisk Aarbog 1921. g. izd., par Somiju pēc Statistisk Årsbok för Finland — 1920. g. izd. un par Latviju — skat. avotus 197. lp. p.

Visā Latvijā eedzīvotāju skaits pēdejos 50 gados pirms kara ir dubultojees. Tur, kur pagājušā gadu simteņa vidū dzīvoja 100 cilvēki, tur pirms kara dzīvoja vairak nekā 200. Tomēr atsevišķos Latvijas apgabalos eedzīvotāju skaits peeaudzis daudz lēnak, vēl vairak, dažos lauku apvidos tas gājis pat mazumā. Jau pēdejās tabeles rāda, ka Kurzemē eedzīvotāju skaita peeaugšana notika lēnaki, nekā pārejā Latvijā. Pirmā kārtā tas izskaidrojas ar to, ka Kurzemē ir maz leelu un ātri peeaugošu pilsētu. Veenigā apdzīvotā veeta ar leelpilsētas raksturu tur ir Leepaja, bet ari tās eedzīvotāju skaits tikko bija sasneedzis 100,000. Tomēr ari Kurzemes lauku eedzīvotāju starpā, tāpat kā visā pasaulē, bija novērojama laucineeku teekšanās uz pilsētām. Visā civilizētā pasaulē pirms kara bija novērojama ātra un nemitiga pilsētneeku skaita peeaugšana, un tā kā pilsētneeku skaita peeaugšana neatrodas nekādā sakarībā ar pilsētneeku dabigo vairošanos, tas ir dzimstību pārsvaru pār mirstību,*) tad pilsētneeku skaita ātrā peeaugšana var notikt veenigi pateicotees tam, ka ikgadus veena daļa lauku eedzīvotāju atstāj laukus un nometas uz dzīvi pilsētās. Sevišķi ātri pilsētneeku skaits peeauga pēc tam, ka pilsētās sāka dibinatees leelrūpneeciskas eestādes, kuņas pee sevis saistija tūkstošeem un desmiteem tūkstošeem strādneeku — pa leelakai daļai agrakos laukstrādneekus un saimneeku jaunakos dēlus. Protams, ari uz laukeem eedzīvotāju dabīgā vairošanās eerobežota un tur, kur laukus atstāj vairak ļaužu, nekā dzimstību pārsvars paleelina eedzīvotāju skaitu, novērojama lauku eedzīvotāju skaita mazinašanās. Ari Latvija šini ziņā nav izņēmums. Pagājušā gadu simteņa beigās, sevišķi deviņdesmitos gados, dibināja daudzas leelas fabrikas un līdz ar to pilsētneeku skaits peeauga ļoti ātri.

Pilsētneeku skaita peeaugšanu Latvijas atsevišķās sastāvdaļās raksturo sekoši skaitļi:**)

Skaiti- šanas gadi	Kurzemē		Vidzemē		Latgalē		Kopā	
	Pavisam	%	Pavisam	%	Pavisam	%	Pavisam	%
1863.	62,198	12,0	87,189	15,8	34,413	11,7	183,800	14,8
1881. †)	112,346	17,6	183,480	29,5	?	?	?	?
1897.	115,761	23,1	309,084	41,1	85,610	17,1	550,455	28,5
1914.	223,300	28,0	599,800	54,2	128,600	19,1	951,700	37,3

*) Rīgā laikā no 1881.—1897. g. dzima vairak nekā mira 19,024 cilvēki, bet eedzīvotāju skaits tanī pašā laikā pavairojās par 112,901, tas nozīmē, ka minetos 15 gados Rīgā eeeļojuši 93,877 cilvēki.

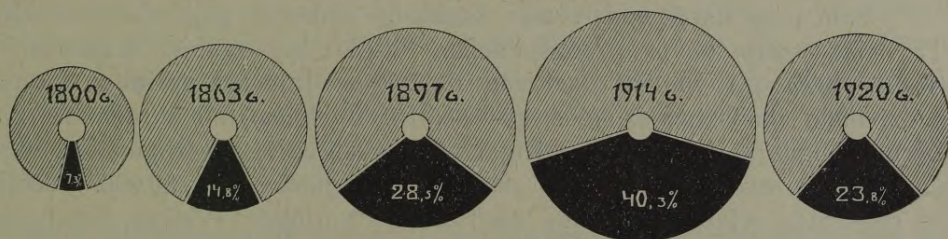
**) Pilsētneekeem peeskaitīti visu juridiski par pilsētām atzīto apdzīvoto veetu eedzīvotāji un divu apriņķu meestu (Ilukstes un Talsu) eedzīvotāji.

†) Kurzemē 1881. g. bez Ilukstes apriņķa, kuņā tautas skaitīšana toreiz nenotika.

Pilsētneeku skaits sevišķi ātri pēaudzis Vidzemē (Rīgas eespaids), lēnaki tas pēaudzis Kurzemē un Latgalē, kaut gan arī tur pilsētneeku absolūtais skaits vairojees četrkārtīgi, bet eevērojot ātro lauku eedzīvotāju skaita pēeaugšanu, pilsētneeku relatīvais skaits pēeaudzis mazak uzkrītošā ātrumā.

Kad par pilsētām uzskata visas apdzīvotās veetas ar vairak nekā 2000 eedzīvotajeem, tad 1800. gadā Baltijas latveešu daļā bija tikai 3 tādas pilsētas kopā ar 41,714 eedzīvotajeem (7,3⁰/₀ no viseem zemes eedzīvotajeem,*) bet 1914. g. Latvijā bija 41 pilsēta ar vairak nekā veenu miljonu eedzīvotajeem, kuņi sastādīja 40,3⁰/₀ no viseem eedzīvotajeem. Kamēr Latvijā pilsētneeku bija 40,3⁰/₀, tikmēr visā Kreevijā tādu bija 14,4⁰/₀, Polijā — 24,7⁰/₀ un Somijā — 15,5⁰/₀. Tādā kārtā Latvija pēedereja pēe teem Kreevijās apvideem, kuņos pilsētneeku visvairak. Arī salīdzinot ar Vakar-Eiropu, Latvijā pilsētneeku

Pilsētneeku procenti Latvijā

bija samērā daudz. Tā Anglijā pirms kara pilsētneeku bija 78,0⁰/₀, Vācijā — 56,1⁰/₀, Francijā — 41,2⁰/₀, Danijā — 38,2⁰/₀, Itālijā — 26,4⁰/₀, Zveedrijā — 21,1⁰/₀ un Ungārijā — 18,8⁰/₀.

Visā Latvijā pilsētneeku procenti pēdejos 115 gados pirms kara pēaleelinājees no 7,3 līdz 40,3 un vispār pilsētneeku skaits pēeaudzis par vairak nekā veenu miljonu cilvekeem. Īsi pirms kara Latvijas pilsētās dzīvoja vairak cilveku, nekā pirms simtu gadeem pilsētās un uz laukeem kopā. Ja pilsētneeku skaits vispārīgi ātri pēeaudzis, tad tomēr nevar teikt, ka visas pilsētas veenlīdzīgi ātri augušas. Arī pēe mums, Latvijā, ir dzīvības pilnas pilsētas, kuņū eedzīvotāju skaits pēeauga straujā, nepārtrauktā gaitā, un ir mirušas pilsētas, kuņas labakā gadījumā turpināja pastāvet savos agrakos apmēros, bet ir arī tādas, kuņas nīkuļoja un kuņū eedzīvotāju skaits pamazinājās līdz ar šo pilsētu saimneeciskā svāra mazinašanos. Ir arī pilsētas, kuņas savā laikā uzrādījušas dzīvības spēju, bet vēlāk nomāktas no kaimiņu pilsētas, kuņū stāvoklis uzlabojees vaj nu pateicotees jauneem satiksmes ceļeem, vaj arī citu eemeslu dēļ.

*) Tanī pašā laikā Anglijā bija 21,3⁰/₀ pilsētneeku, Prusijā — 7,2⁰/₀, Francijā — 9,5⁰/₀, Austrijā — 4,4⁰/₀ un Zveedrijā — 3,9⁰/₀.

Pee strauji un nemitīgi peeaugošām pilsētām peeder Rīga, Leepaja, Ventspils, Valka, Rezekne, Daugavpils un vairakas sīkakas pilsētas. Turpretim Jelgava peeaug visai lēnam. Vēl 1840. g. Jelgava Latvijā bija otrleelā pilsēta, bet tagad ta eeņem ceturto veetu. Pirms 100 gadeem Jelgava bija tikai trīs reizes mazaka par Rīgu, bet pirms kaŗa Rīga bija jau divpadsmit reizes leelaka. Pirms 100 gadeem Leepaja bija divas reizes mazaka par Jelgavu, bet pirms kaŗa Leepajā dzīvoja divreiz vairak eedzīvotāju, nekā Jelgavā. Tāpat lēnam peeaug Kuldīga, Bauska, Jēkabmeests, Jaunjelgava, Aizpute, Piltene un Grobiņa, pee kam pēdejās pilsētiņas jauzskata par mirušām, jo tur eedzīvotāju skaits ir pat mazumā gājis. Kamēr dažas pilsētiņas pat iznikst un zaudē kuŗu katru nozīmi (Piltene un Grobiņa), tīkmēr citur rodas jauni meesti, kuŗi strauji augdami peeņem pilsētu raksturu. Tādas jaunas pilsētas ir Saldus, Auce, Smiltene, Rīgas Jūrmala u. c. Vispārīgi Latvijas pilsētas peeaugušas ļoti ātri un īsi pirms kaŗa $\frac{2}{5}$ no viseem Latvijas eedzīvotājiem dzīvoja pilsētās un prāvagos meestos.

Tanī pašā laikā eedzīvotāju skaits uz laukeem gājis pat mazumā. Tā laikā starp abām preekšpēdejām vispārejām tautas skaitīšanām (1881.—1897. g.) Baltijas latveešu daļā (bez Ilukstes apriņķa) lauku eedzīvotāju skaits pamazinajees par 34,915 cilvekeem, no kuŗeem 19,123 iztrūka Rīgas apriņķī. Trijos Rīgai vistuvakos apriņķos (Rīgas, Dobeles un Bauskas) eedzīvotāju skaits pamazinajees gandrīz par 30.000. Tikai no satīksmes ceļeem tanī laikā visatstātākos apriņķos (Valkas, Kuldīgas un Ventspils) lauku eedzīvotāju skaits peeauga.

Lauku eedzīvotāju skaita mazinašanos atsevišķos apriņķos laikmetā starp divām vispārejām tautas skaitīšanām raksturo sekošie skaitļi:

Apriņķi	Lauku eedzīvotāju skaits*)		+ vaj —	Peeauguma 0/0
	1881. gadā	1897. gadā		
Jelgavas	69,832	64,458	— 5,374	— 7,7
Bauskas	48,609	43,374	— 5,235	— 10,7
Tukuma	43,137	43,521	+ 384	+ 0,9
Talsu	55,661	51,651	— 4,010	— 7,2
Kuldīgas	51,114	53,030	+ 1,916	+ 3,7
Ventspils	39,184	39,639	+ 455	+ 1,2
Aizputes	50,261	49,869	— 392	— 0,7
Leepajas	43,648	42,388	— 1,260	— 2,8
Jaunjelgavas	53,844	53,791	— 53	— 0,1
Ilukstes	???)	52,660	?	?
Rīgas	130,880	111,757	— 19,123	— 14,6
Valmeeras	107,220	105,374	— 1,846	— 1,7
Cēsu	122,505	117,852	— 4,653	— 3,9
Valkas	106,387	109,663	+ 3,276	+ 2,9

*) un **) Skat. peeziemes nākošā lappusē.

Kaut gan eedzīvotāju skaits Latvijā uz laukeem mazinājies, tad tomēr visas zemes kopīgais eedzīvotāju daudzums nemitīgi pēeaudzis, pateico-tees pilsētu pēeaugšanai.

Eedzīvotāju skaita vairošanās vaj mazināšanās atkarajas: 1) no dzimstību un mirstību daudzuma resp. no dzimstību skaita pārsvara par mirstību skaitu un 2) no izceļošanas un eeceļošanas samēreem. Pēe tam uz pirmo faktoru atstāj visai jūtamu eespaidu izceļotāju zocialais sastāvs un vecums.

Latvijā **dzimstību un mirstību** skaits ir neleels. Latvija un Igaunija pēedereja pēe Kreevijas apgabaleem ar vismazako dzimstību un mirstību skaitu. Eiropas Kreevijā uz 1000 eedzīvotājeem caurmērā pa gadu dzima 48,1 bērni, bet daudzos Kreevijas apvidos dzimstība bija vēl eevērojami leelaka. Tā atteecīgais skaitlis Kreevijas austrumu guberņās (Samaras, Saratovas, Ufas u. c.) pārsneedza 55 un Orenburgas un Voronežas guberņās dzima pa gadu pat vairak nekā 60 bērni uz 1000 eedzīvotājeem. Vismazakā dzimstība Kreevijā bija Baltijā. Kurzemē dzima uz 1000 eedzīvotājeem 26,1 bērni, Vidzemē — 26,8 un Igaunijā — 28,9.†) Visnoteiktakās ziņas par eedzīvotāju skaita dabīgās pēeaugšanas relatīvo leelumu var dabūt, eepazīstotees ar dzimstības un mirstības samēreem laikmetā ap pēedejo tautas skaitīšanu. Latvijā pēedejā vispāreajā skaitīšana pirms kaŗa notika 1897. gadā.

	Eedzīv. skaits 1897. g.	Laikā no 1897.—1903. g.			Laikā no 1897.—1903.g. caurmērā pa gadu			Uz 1000 eedzīv. caurmērā par gadu		
		dzima	mira	dzima vairak nekā mira	dzima	mira	dzima vairak nekā mira	dzima	mira	dzima vairak nekā mira
Kurzemē . . .	674,034	132,897	91,685	41,212	18,985	13,098	5,887	28,2	19,4	8,8
Vidzemē . . .	753,730	160,807	112,940	47,867	22,972	16,134	6,838	30,5	21,4	9,1
Latgalē . . .	501,623	122,915	73,486	49,429	17,559	10,498	7,061	35,0	20,9	14,1
Kopā . . .	1,929,387	416,619	278,111	138,508	59,516	39,730	19,786	30,8	20,6	10,2

Dzimstība, mirstība un eedzīvotāju dabīgais pēeaugums Latvijā tagadejā gadu simteņa sākumā uzskatams par pilnīgi normalu.

*) Vidzemē lauku eedzīvotājeem pēeskaitīti arī meestu eedzīvotāji, bet Kurzemē tee atskaitīti.

**) Ilukstes apriņķī 1881. g. eedzīvotāji pēetojās skaitīšanai, un ta nevarēja notikt. 1863. g tur tika saskaitīti 50.561 lauku eedzīvotāji.

†) Par Kreeviju un Baltiju, kur nav minēti citi avoti, skaitļi ņemti pēe „Статистика Россійской Имперіи. Движеніе населенія въ Европейской Россіи“ Спб. XLVIII. un tāļak.

Uz 1000 eedzīvotajiem:*)

	dzima	mira	dzima vairak nekā mira
Eiropas Kreevijā	49,0	31,0	18,0
Austrijā	36,6	24,0	12,6
Vācijā	33,9	20,0	13,9
Somijā	32,5	20,6	11,9
Latvijā	30,8	20,6	10,2
Belģijā	29,7	17,2	12,5
Danijā	29,3	14,6	14,7
Anglijā	28,6	16,4	12,2
Norveģijā	28,6	14,3	13,3
Šveicē	27,7	17,6	10,1
Zveedrijā	26,4	15,4	11,0
Irijā	23,1	17,5	5,6
Francijā	21,6	19,5	2,1

Mazkulturelās zemēs novērojams leels dzimstību un mirstību skaits. Eiropā visleelākais dzimušo un mirušo procents ir Kreevijā un Balkanu valstīs, kur dzimušo skaits pārsneedz 40 un mirušo 25 uz 1000 eedzīvotajiem. Latvija eeņem Eiropā vidus stāvokli un eedzīvotaju sastāva dabīgās pārgrozības ziņā visvairak līdzinas Skandināvijai, Vācijai un Anglijai.

Pēc 1905. gada Latvijā eevērojamā mērā pamazinajās dzimušo skaits, kas galvenā kārtā izskaidrojams ar leelo emigraciju pēc 1905. gada revolucijas, ar straujo pilsētu peeaugšanu un teem zocial-psiholoģiskeem motiveem, kuru dēļ visā civilizētā pasaulē nemitīgi pamazinas dzimušo skaits.

Kaŗa notikumi atstājuši dziļas pēdas uz Latvijas eedzīvotaju sastāvu. Vispirms nelabvēlige dzīves apstākļi paleelinaja mirstību visās eedzīvotaju grupās, bet it sevišķi pamazinajees spēka gados stāvošo vīreešu skaits, jo asiņainajās kaujās krituši daudzi desmiti tūkstoši jauni vīreeši. Tomēr visleelākā pļauja nāvei bija bērnu starpā. Bet tanī pašā laikā nemitīgi gāja mazumā laulību un dzimstību skaits. Tā Rigā pēc pilsētas statistiskās komisijas ziņam 1913. g. laulati 4835 pāri, bet 1916. g. vairs tikai 789 un 1917./18. g. laulības bija ģandriņ neparasta parādība. Visu kaŗa laiku nepārtraukti ir dzimstības un mirstības reģistretas veenīgi Rigā. Tureenes skaitļi spilgti raksturo kaŗa notikumu eespaidu uz eedzīvotaju vairošanas.

*) Skaitļi par ārvalstim ņemti no Statistisches Jahrbuch für das deutsche Reich 1905. gada izdevuma un atteecas uz 1901. un 1902. gadeem, bet par Kreevijū uz 1899. gadu. Ari Vakar-Eiropā tagadejā gadu simteņa sākumā novērota spēja dzimstību skaita pamazinašanās un līdz ar to eedzīvotaju skaita peeaugšanas pamazinašanās. Tā desmit gadus vēlāk, t. i. 1911. līdz 1912. g., uz 1000 eedzīvotajiem dzima vairak nekā mira: Anglijā — 9,3 (pirms 10 gadeem 12,2), Zveedrijā — 10,0 (11,0), Belģijā — 8,5 (12,5), Šveicē — 8,4 (10,1), Austrijā — 9,5 (12,6), Vācijā — 11,3 (13,9) u. t. t.

Rīgā: *)

Gadi	Dzimušo skaits.	Mirušo skaits.	Dzima vairak (+) vaj mazak (-) nekā mira.
1911.	10,457	7,715	+ 2,742
1912.	11,180	8,393	+ 2,787
1913.	11,178	8,683	+ 2,495
1914.	11,448	9,675	+ 1,773
1915.	6,803	8,687	- 1,884
1916.	2,600	7,247	- 4,647
1917.	2,202	9,043	- 6,841
1918.	1,957	8,875	- 6,918
1919.	2,352	12,844	- 10,492
1920.	2,490	3,851	- 1,361
1921.	4,167	3,550	+ 617

Kopš Latvijas neatkaramības Rīgā dzima vairak (+) vaj mazak (-) nekā mira:

Mēneši	1918. g.	1919. g.	1920. g.	1921. g.
Janvaris	—	— 547	-373	- 22
Februāris	—	-1,106	-251	- 2
Marts	—	-1,176	-229	- 26
Aprīlis	—	-1,720	-104	+ 32
Maijs	—	-1,529	- 21	+ 23
Junījs	—	-1,471	- 12	+101
Julījs	—	-1,092	- 32	+ 98
Augusts	—	- 820	- 84	+ 73
Septembris	—	- 225	- 16	+ 85
Oktobris	—	- 308	- 28	+102
Novembris	-699	- 324	- 75	+ 83
Decembris	-678	- 274	-136	+ 70
Caurmērā pa mēnesi	-576	- 874	-113	+ 51

Līdz kaŗa desmitam mēnesim dzimstību skaits vēl bija normals. Tā kaŗa devītā mēnesī (1915. g. aprīlī) vēl dzima 111 bērnu vairak nekā mira, bet desmitā mēnesī (maijā) jau mira 112 vairak nekā dzima. Kaŗa laikā dzimstība pamazinājusēs apm. peeckārtīgi un mirstību skaits paleelinajees dažos mēnešos (relatīvi) pat desmitkārtīgi. Vismazakais dzimušo skaits bija 1917. g. beigās un 1918. g. sākumā, kad ikmēnešus dzimušo skaits svārstījās ap 150. Visbagatakā pļauja nāvei Rīgā bija leelineeku laikos, kad, atskaitot varmācīgā nāvē nogalinatos, mirušo relatīvais skaits bija 8—9 kārtīgi leelaks nekā pirms kaŗa (1919. g. aprīlī — 90 no 1000 eedzīvotajem).

Kamēr 1913. gadā Rīgas eedzīvotaju skaits dabīgi pavairojās par 2440 cilvekeem, tikmēr 1919. g. tas pamazinājās par 10,255. It sevišķi leela bija bērnu mirstība bēgļu ģimenēs. Tā pirms kaŗa uz 100 bērneem, kuŗi jaunaki par 5 gadeem, bija 95,8 bērni 5—10 gadu vecumā, bet bēgļu starpā bija uz 100 pirmās grupas bērneem 131,2 otrās grupas

*) Neleelā nesaskaņa starp skaitļeem, kuŗi šeit nodrukati un teem, kuŗi ir lasami pirmā izdevumā — izskaidrojas ar to, ka šeit leetoti galīgi pārbaudīti materiali.

bērnu, kas raksturo bērnu mirstības apmērus. Uz 100 seeveetem, kuŗas 20—50 gadus vecas, Kurzemē pirms kaŗa bija 102,7 bērni līdz 12 gadus leelam vecumam, bet bēgļu ģimenēs 1916. g. bija atlikušeas tikai 86,2 bērni. Tanī pašā laikā Kurzemē bērnu relatīvais skaits gan bija paleelinajees, jo beeži aizbēga peeaugušeas, atstādami bērnu veena cilveka uzraudzībā. Ar to ari izskaidrojas, ka pirms kaŗa Kurzemē vecumā līdz 14 gadeem bija 26,5% no viseem eedzīvotajeem, bet 1915. gada 30. zseptembrī 28,8%.

Kopš 1920. gada mirstību skaits eevērojami pamazinajees, noslīdēdams līdz parastam skaitam. Ari dzimstību skaits lēnam peeaug un 1921. gads jau var uzrādīt neelelu eedzīvotaju skaita dabīgu peeaugšanu. Kopš 1915. gada maija Rigā eedzīvotaju skaits nemitīgi mazinajees un tikai kopš 1921. gada aprīļa, tas ir pēc 71 mēneša, tas atkal sācis dabīgi peeaugt. *)

Ari pārejā Latvijā kaŗa laikā nāvei bija baġatīga plauja, pee kam pelna eevēribu, ka daudz mazakā mērā miruši veci un nespēcīgi cilveki, bet gan bērni. Vēl 1920. gadā visā Latvijā bija leelaka mirstība nekā dzimstība, jo minētā gadā Latvijā dzimuši 24,037, bet miruši 31,973, t. i. mirstības pārsvars — 7936.**) 1921. gads daudzos Latvijas apģabalos jau uzrāda eedzīvotaju peeaugumu. Pēc ziņam, kuŗas eenākušas no 80% Latvijas draudzem 1921. g. pirmā pusē dzimuši 15,276 bērni, bet miruši 12,399 un tādā kārtā 1921. g. pirmā puse jau uzrāda 2877 leelu peeaugumu. Pee tam tomēr jaaizrāda, ka luterāņu draudzes ari 1921. g. uzrāda, kaut ari neelelu, mirstību pārsvaru, kamēr pārejo ticību peederigo starpā — it sevišķi katoļu un vecticigo draudzēs — ir leels dzimstību pārsvars. Talab ari Latgale uzrāda eevērojamu eedzīvotaju dabīgo peeaugumu, kamēr Kurzemē un Vidzemē eedzīvotaju skaits vēl turpina pamazinatees un Rigā un Zemgalē dzimstību skaits tikko pārspēj mirstību skaitu.

Eevēribu pelna leelais puisenu pārsvais dzimušo starpā.***) Kamēr pirms kaŗa Latvijā uz katrām 100 dzimušām meitenem bija 105—106 puiseni un ari 1920. g. visā Latvijā uz 100 dzimušām meitenem dzima tikai 106,9 puiseni, tikmēr 1921. g. uz 100 dzimušām meitenem bija 112,02 puiseni. Vidzemē uz 100 dzimušām meitenem dzima pat 120,3 puiseni.

*) Kaŗa gados Rigā vairak nomiruši nekā dzimuši 32,143 cilveki.

***) Skaitļi par 1920. g. īstenībā ir mazleet leelaki, jo 1920. g. dabīgas pārgrozības eedzīvotaju sastāvā daudzkārt netika kārtīgi reģistretas.

****) Ari pēc agraķeem kaķeem ir novērots, ka pēckaŗa dzimušo bērnu starpā ir leels puisenu pārsvars. Tā tas, peem., novērots Vācijā pēc 1871. g. kaŗa.

2. Eedzīvotāju skaits pēc kara

Pasaules kara laikā Latvijas eedzīvotāju sastāvā ir notikušas leelas pārgrozības. Pirmkārt pamazinājās eedzīvotāju skaits un, otrkārt, pamatu pamatos pārgrozījās eedzīvotāju vecuma uzbūve un dzimumu sastāvs.

Eedzīvotāju skaita pamazinašanās nav notikuse visā Latvijā veenlīdzīgi leelos apmēros. Visvairak ir ceetuse Latvijas vidus daļa — Zemgale un Daugavas peekrastes apgabali, bet daudz mazakos apmēros austrumu un reetumu apriņķi (Grobiņas, Aizputes, Ventspils, Kuldīgas Rezeknes, Ludzas, Cēsu, Valkas un Valmeeras apriņķi).

Atsevišķos Latvijas apriņķos 1920. g. dzīvoja: (*) skat. nāk. lapp.)

Apriņķi un apgabali	Eedzīvotāju skaits.		Pavisam eedzīv.	Uz 1 kkm dzīvoja	
	uz laukeem	pilsētās ar 2000 u. vairak eedzīvotaj.		uz lauk.	pavisam
Jelgavas apriņķi	45.058	19.640	64.698	15,83	22,72
Bauskas "	32.869	2.902	35.771	15,70	17,06
Tukuma "	31.721	4.433	36.154	14,02	15,98
Jaunjelgavas "	36.704	3.558	40.262	10,53	11,55
Ilukstes "	42.968	2.458	45.426	19,3	20,45
Zemgalē	189.320	32.991	222.311	14,66	17,21
Leepajas apriņķi	47.023	51.583	98.606	22,42	47,02
Aizputes "	39.199	2.680	41.879	15,64	16,71
Kuldīgas "	43.116	7.348	50.464	13,36	15,63
Ventspils "	34.591	8.205	42.796	11,06	13,69
Talsu "	45.730	2.978	48.708	14,51	15,46
Kurzemē	209.659	72.794	282.453	14,86	20,02
Kurzemē un Zemgalē	398.979	105.785	504.764	14,76	18,68
Rīgas apriņķi	80.644	199.308	279.952	13,19	45,80
Cēsu "	101.899	6.452	108.351	18,32	19,49
Valmeeras "	87.959	12.981	100.940	18,06	20,72
Valkas "	97.424	7.350	104.774	16,26	17,05
Vidzemē	367.926	226.091	594.017	16,33	26,36
Daugavpils apriņķi	150.418	32.567	182.985	32,22	39,62
Rezeknes "	125.854	9.997	135.851	30,87	33,33
Ludzas "	172.346	5.044	177.390	26,58	27,36
Latgalē	448.618	47.608	496.226	29,47	32,58
Aktivā armijā ar nezin. dzīves veetu	1.124	—	1.124	—	—
Visā Latvijā 1920 g.	1.216.647	379.484	1.596.131	18,76	24,6
Latvijā 1. janv. 1921. g.	—	—	1.727.500	—	26,3
Latvijā 1. janv. 1922. g.	—	—	1.813.000	—	27,5

Šee skaitļi leecina, ka eedzīvotāju skaits visvairak ir mazinajees Kurzemē un vismazak Latgalē. Latgalē eedzīvotāju skaits kopš pagājušā gadu simteņa sākuma ir relativ nemitigi peeaudzis. Pagājušā gadu simteņa sākumā Latgalē dzivoja 21,1⁰/₀ no viseem eedzīvotajeem, 1897. g. — 26,0 un tagad 31,5⁰/₀. Kurzemē, turpretim, pirms 50 gadeem (1863. g.) dzivoja 37,4⁰/₀ no visas Latvijas eedzīvotajeem, bet tagad tikai 25,0⁰/₀. Izrādas, ka ari kaņa laikā Kurzeme un Zemgale ir visvairak ceetušas, bet Latgale vismazak.

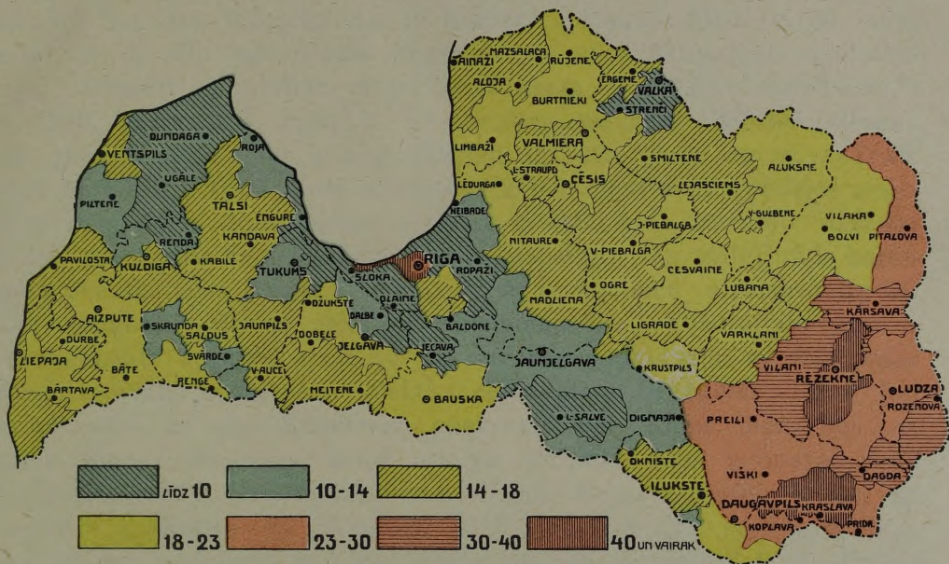
Atsevišķos apriņķos uz laukeem notikušās pārgrozības raksturo sekoša tabele:

Aprīņķi un apgabali	Uz 100 lauku eedz. 1897. g. bija 1920. g.	Aprīņķi un apgabali	Uz 100 lauku eedz. 1897. g. bija 1920. g.
Jelgavas apr.	68,1	Kurzemē un Zemgalē	77,0
Bauskas	74,7	Rīgas apr.	75,8
Tukuma	72,9	Cēsu	86,5
Jaunjelgavas	68,2	Valmeeras	83,5
Ilukstes	68,4	Valkas	99,1
Zemgalē	70,0	Vidzemē	82,7
Leepajas apr.	104,7	Daugavpils apr.	83,8
Aizputes	78,6	Rezeknes	100,2
Kuldīgas	76,2	Ludzas	109,2
Ventspils	87,3	Latgalē	96,3
Talsu	80,3		
Kurzemē	84,6	Latvijā	88,2

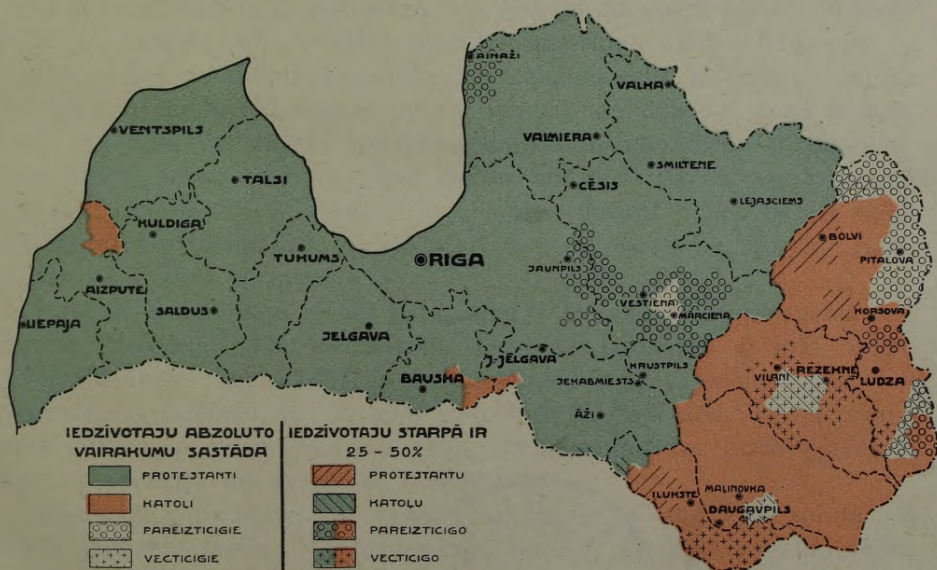
Šee skaitļi leecina, ka Latvijas austrumos (Rezeknes un Ludzas apr.) un reetumos (Grobiņas-Leepajas apr.) lauku eedzīvotāju skaits kopš 1897. g. ir pat peeaudzis. Ari Valkas, Valmeeras un Ventspils aprīņķos tas kaņa laikā nav mazinajees, jo jaeevēro, ka laikā no 1897. g. līdz 1914. gadam lauku eedzīvotāju skaits minetos aprīņķos eevērojamā mērā bija mazinajees un talab ir eemeslis peeņemt, ka tagad minetos trīs aprīņķos eedzīvotāju skaits ir pat leelaks nekā 1914. g. Visvairak eedzīvotāju skaits ir mazinajees Vidus-Kurzemē un Daugavas abos

*) Sastādot šo tabeli šīs grāmatas pirmam izdevumam tautas skaitišana vēl nebija izdarita tanīs Valkas un Valmeeras aprīņķu daļas, kuņās Igaunija 1920. g. vēl bija okupejuse, tāpat ari leišu un poļu okupetā Ilukstes aprīņķa daļā un saskaņā ar meera līgumu Latvijai peeveenotās agr. Drīsas un Ostrovas aprīņķu daļās. Talab šīs grāmatas 1920. gada izdevumā un šīnī otrā izdevumā starp mineto aprīņķu skaitļeem ir diference. Tomēr starpība ir ļoti neelela, jo aprēķins bija izdarīts ar visai labeem rezultateem. Tā pēc eepreekšējā aprēķīna Valmeeras apr. vajadzēja būt 100,942 cilvēki, bet pateesībā izrādījās 100,774, Valkas apr. 104,774 un 104,738, Ilukstes aprīņķī — 47,187 un 45,426 u. t. t. 1920. gadam aprēķīnatais Latvijas eedzīvotāju skaits bija 1,596,573, bet tautas skaitišanas iznākumi bija — 1,596,131.

IEDZĪVOTĀJU BIEZUMS. (Uz 1 kvadratkilometra ir iedzīvotāju.)

DAŽĀDO TICĪBU PIEDERĪGIE LATVIJĀ.

REIZNOTĀS BĒRUMS

1914. gada 1. janvārī

DAŽĀDO TĪKŪ PĒRĒRĒ LATVIJA

krastos, un tagad Ilukstes, Jelgavas, Bauskas, Jaunjelgavas, Rīgas un Tukuma apriņķi ir tee, kuŗos, salīdzinot ar 1897. g., ir vismazākais eedzīvotāju skaits. Tomēr pēdejos gados eedzīvotāju skaits Latvijā nemitīgi peeaug, pateicotees bēgļu atgreesšanās kustibai. Tā Kurzemē, neskaitot Bauskas, Jaunjelgavas un Ilukstes apriņķus, 1915. g. 30. zep-tembrī, tas ir tūlit pēc leelās bēgšanas un vācu okupācijas nodibina-šanās, saskaititi kā pilsētās, tā ari uz laukeem — 249,535 eedzīvotaji,*) bet 1920. g. vasarā minetos 7 apriņķos saskaititi 383,305 cilveki. 1921. gada 1. janvarī tur dzīvoja 419,800 un 1922. gada janvarī vairak nekā 456,300. Tādā kārtā Kurzemes eedzīvotāju skaits pēdejos peeci gados ir gandrīz dubultojees. Ari uz eedzīvotāju beežumu dažados Latvijas apgabalos kaŗš ir atstājis savu eespaidu. To spilgti rāda karto-grama pee šis lapas puses. Ar zilo krāsu ir apzīmeti vismazak apdzī-votee apgabali. Mazak nekā 10 eedzīvotāju uz 1 kvadratkilometra ir visā Ventspils apriņķa zeemeļu un austrumu daļā un veenīgi pašas Ventspils tuvākā apkārtņē ir leelaks eedzīvotāju beežums. Tāļak ļoti mazapdzīvota ir visa Kurzemes peekraste pee Rīgas jūŗas liča un plašais Rīgas lidzenums, kuŗā ari pa leelakai daļai ir mazak nekā 10 cilveku uz 1 kvadratkilometra. Teeši kaŗa eespaids ir tas, ka Daugavas peekraste kā Kurzemē tā Vidzemē ir ļoti maz apdzīvota. Ārkārtīgi reti apdzīvota ir Jaunjelgavas apriņķa reetumu daļa (L. Zalves apkārtne). Bez tam mazak nekā 10 eedzīvotāju uz kvadratkilometra ir ari Valkas deenvidos, kur, tāpat kā Ventspils un Jaunjelgavas apriņķos, atrodas plaši mezeem apauguši vaj purvaini apgabali, kuŗos cilveku mājokļi tikai reti sastopami. — Visbeežaki apdzīvotais apgabals Ļatvijā ir Latgale un Ilukstes apriņķa austrumu daļa. Krustpils — Varklaņu — Bolvu — Viļakas apvidi, tas ir Lubanes ezera lidzenums, ir maz apdzīvoti. It sevišķi Lubanes ezera tuvākā apkārtņē ir plaši mazap-dzīvoti apgabali. Visbeežaki apdzīvota ir Rezeknes apkārtne un Daugav-pils apriņķa austrumu daļa, kur dažos apvidos dzīvo vairak nekā 80 cilveki uz kvadratkilometra, t. i. apm. desmit reizes vairak nekā mūsu dzimtenes vismazak apdzīvotos apvidos Ventspils, Rīgas, Jaun-jelgavas un Valkas apriņķos.

Pilsētās eedzīvotāju skaits kaŗa laikā ir leelākā mērā pamazinajees, nekā uz laukeem. Tā, peemēram, Grobiņas-Leepajas apriņķi lauku eedzīvotāju skaits kopš 1897. g. ir paleelinajees par apmēram 5⁰%, bet kad peeskaita Leepaju, tas ir, ņem visu apriņķi, tad eedzīvotāju skaits minētā laikā ir pamazinajees par 11⁰%. Peeaugumu var uzrādīt veenīgi Vidzemes zeemeļu un austrumu mazpilsētas.

Vispārīgi kaŗa notikumu sekas ir pilsētneeku skaita abzoluta un relatīva pamazinašanās. Tā pirms kaŗa Latvijā bija vairak nekā veens

*) II. Verwaltungsbericht der deutschen Verwaltung für Kurland. Januar 1916.

miljons pilsētneeku, bet 1920. g. vasarā bija atlikuši tikai 377,700. No pirmšķa 40,3% pilsētneekem tagad atlikuši tikai 23,6%. Tas izskaidrojas ar to, ka pilsētu leelrūpnieciskās eestādes ir evakuetas, kalab pilsētneeki, kuŗi atgreesas no Kreevijas ir speesti meklet darbu un pārtiku uz laukeem. Pateicotees agrako pilsētneeku atplūšanai uz laukeem, lauku eedzīvotaju skaits ne tikai peeaug ātraki nekā pilsētu eedzīvotaju skaits, bet tas dažos apvidos kļūst pat leelaks, nekā tas bija pirms ķaŗa.

Bēgļu atgreesšanās kustiba vēl veenmēr turpinas. 1920. un 1921. gados no Kreevijas ir atgreesušees 197,114 bēgļi. *) Bēdigees politiskee un saimneciskee apstākļi Kreevijā sekmē atgreesšanās kustibu un 1. janvarī 1922. gadā **Latvijā bija vairak nekā 1,813,000 eedzīvotaju**. Nākošos gados, blakus dabigai peeaugšanai, sagaidama vēl bēgļu atgreesšanās un līdz ar to eedzīvotaju skaita ātra peeaugšana, kaut gan nav paredzams, ka Latvijas eedzīvotaju skaits tuvākā nākotnē pāršneegs divus miljonus.

3. Dzimums un vecums

Abu dzimumu peederigo skaita ziņā Latvija pirms ķaŗa maz atšķirās no pārējām Vidus- un Zeemeļu Eiropas zemem. 1897. gadā Latvijā bija:

	Vīr.	Seev.	Uz 1000 vīr. bija seev.
Kurzemē un Zemgalē	326,252	347,782	1,066
Vidzemē	369,256	384,474	1,041
Latgalē	250,528	251,095	1,002
Kopā	946,036	983,351	1,039

Uz 1000 vīreešeem bija seeveetes: Norveģijā — 1099, Danijā — 1061, Anglijā — 1068, Zveedrijā — 1046, Šveicē — 1034, Austrijā — 1036, Vācijā — 1026, Somijā — 1014, Eiropas Kreevijā — 1038 un Francijā — 1035. Balkanu valstīs vīreešu ir vairak nekā seeveešu. Tā, peem., Serbijā uz 1000 vīreešeem ir 957 seeveetes, Bulgarijā — 966, Rumenijā — 974 u. t. t.**)

Pate daba cenšas uzturet līdzsvaru starp abeem dzimumeem un ja kādā zemē veenam vaj otram dzimumam skaita ziņā ir pāršvars, tad tas izskaidrojas ar saimneciskeem un politiskeem apstākļeem. Seeveešu pāršvars ir visās tanīs zemēs, ķuŗas raida pasaulē daudzus izceļotajuš.

*) Šeit ir runa par bēgļeem, kuŗi uz robežas ir reģistreti, bet ķaŗa laikā atgreesās prāvs skaits bēgļu, ķuŗus neveens nav reģistreis, un talab eedzīvotaju peeaugums, pateicotees bēgļu atgreesšanās kustibai, ir leelaks.

***) L. V. Bortkiewicz. Bevölkerungswesen. S. 18.

Turpretim jaunajās kolonijās un leelpilsētās ir vīreešu pārsvars. Ari peemums leelpilsētās bija vīreešu pārsvars. Tā 1897. g. bija:

	Vīr.	Seev.
Rīgā	143,304	138,926
Daugavpilī	38,268	31,407
Leepajā	34,396	30,094
Jelgavā	17,776	17,355
Kopā	233,744	217,782

Tādā kārtā minētās 4 pilsētās bija uz 1000 vīreešiem tikai 931 seeveete. Tomēr pēdejos gadu desmitos seeveeti veenmēr vairak eerāva saimnieciskā dzīvē, izcēlās daudzas fabrikas, kuņās nodarbināja tūkstošiem seeveešu un līdz ar to ari seeveetes sāka leelakā daudzumā plūst uz pilsētām, un talab ari leelpilsētās seeveešu skaits ātri peeauga un starpība starp abu dzimumu peederigo skaitu izlīdzinājās un beidzot daudzās leelpilsētās radās pat seeveešu pārsvars. Tā Leepajā 1911. g saskaitīti 39,640 vīreeši un 44,010 seeveetes, t. i. 1110 seeveetes uz 1000 vīreešiem. Ari Rīgā 1913. g. vīreešu pārsvars bija pavisam neecigs: uz 258,803 vīreešiem bija 258,623 seeveetes. Ari Vakar-Eiropas pilsētu leelakā daļa novērojama tāda pat parādība.

Kurzemē bija leelaks seeveešu procents nekā Latgalē un Vidzemē, kas galvenā kārtā izskaidrojams ar to, ka no Kurzemes izceļoja leelaks cilvēku skaits un ka Latvijā, tāpat kā visur, izceļotāju milzīgais vairums bija vīreeši. Latgalē mazais seeveešu pārsvars izskaidrojams, vispirms ar Daugavpils eespaidu, jo atskaitot šīs pilsētas eedzīvotājus, Latgalē uz laukeem, mazpilsētās un meestos kopā ņemtos bija uz 1000 vīreešiem 1034 seeveetes un otrkārt, ar to, ka latgaleeši pagājušā gadu simtenī mazak izceļoja nekā balteeši.

Seeveešu pārsvars Latvijā būtu vēl leelaks, kad atskaitītu aktivā kaņa deenestā stāvošās personas. 1897. gadā Latvijas robežās saskaitīti 32,496 kareivji, kuņi nepeedereja pee veetejiem eedzīvotājiem, bet paleelināja vīreešu skaitu. Tanī pašā laikā tomēr 17—18,000 Latvijas jauno vīreešu izpildīja kaņa klausību*) ārpus Latvijas, un tādā kārtā vīreešu skaits Latvijā bija mākslīgi paleelinats pa 14—15,000.

Starp dažādo tautību peederīgeem vīreešu un seeveešu samērs nebija veenads. Latvijā 1897. g. bija starp latveešiem:

	Vīr.	Seev.	Uz 1000 vīr. bija seev.
Kurzemē un Zemgalē . .	239,879	266,115	1,109
Vidzemē	268,547	290,284	1,081
Latgalē	124,526	129,266	1,037
Kopā	632,952	685,665	1,083

*) Kamēr no Latvijas meera laikā atradās aktivā kaņa klausībā 17—18,000 vīreešu, tikmēr Danijas armija sastāveja no (1911. g.) 14,193 vīreem. Kaņa laikā kaņa deenestā bija eesaukti 11,07% no viseem latveešiem, kas iztaisa apm. 195,900 cilvēkus.

Tādā kārtā jau pirms kaŗa Latvijā bija 52,713 latveešu seeveešu vairak, nekā latveešu vīreešu. Šīs parādības galvenais cēlonis bija tas, ka izceļojošo latveešu starpā bija eevērojami vairak vīreešu nekā seeveešu. Latgalē izceļošanas kustība sākās tikai pagājušā gadu simteņa beigās, un talab tur starp abu dzimumu peederigo skaitu nebija tik leela starpība. Skaitliskais samērs starp latveešu vīreešiem un seeveetiem bija Latvijā apmēram tāds pats kā Norveģijā un Danijā. Tikai Portugalē seeveešu ir vēl vairak — 1107 uz 1000 vīreešiem. Tādā kārtā latveeši jau pirms kaŗa bija peeskaitami tautam ar leelu skaitlisku pārsvaru seeveešu pusē, kas katrā ziņā leecina par nenormalu dzīves eekārtu.

Pārejo Latvijā eevērojamako tautību peederigo starpā bija uz 1000 vīreešiem seeveešu:

	Starp vāceeseem	Starp kreeveem	Starp leišeem
Kurzemē un Zemgalē . .	1,140	360	872
Vidzemē	1,204	736	595
Latgalē	870	892	—
Kopā	1,178	792	789

Leelais vīreešu pārsvars kreevu un leišu starpā izskaidrojams ar to, ka šo tautību peederigee bija jaunakā laika eecēlotaji, un ka vīreeši kā uzņēmigakee, eecēlojuši leelakā skaitā, nekā seeveetes. Bez tam nedrīkst aizmirst, ka Latvijā meera laikā stāvošais kaŗa spēks galvenā kārtā sastādījās no kreeveem.

Kaŗa notikumi pilnīgi pārgrozijuši skaitlisko samēru starp abu dzimumu peederigeeem. Kamēr pirms kaŗa Latvijā bija uz 1000 vīreešiem 1039 seeveetes, tikmēr 1920. gadā to bija 1211. Vīreešu skaits pamazinajees galvenā kārtā talab, ka kaŗa notikumi tos daudz leelakā mērā nekā seeveetes, peespeeda atstāt savu parasto darbu un dzīves veetu. Visi vīreeši, kuŗi daudz maz bija noderīgi kaŗa gaitam, bija eesaukti kaŗa deenestā un sakarā ar Kreevijas armijas izjukšanu tos izklidināja pa visu plašo Kreeviju — sākot no Archangeļskas pee Baltās jūras, līdz Kaukazam un Perzijai un no Rumenijas līdz Klusajam okeanam. Visur bija sastopami latveeši, kuŗi peespeesti vaj labprātīgi cīnijās dažādās Kreevijas frontēs. Turpretim šo vīreešu peederigee: seevas, mātes, māsas, līgavas — palika Latvijā, jo 1915. gadā izbēgušo starpā vīreešu skaits bija daudz leelaks.*)

*) Kurzemē (neskaitot Bauskas, Jaunjelgavas un Ilukstes apriņķus), pēc bēģšanas bija palikuši 69,942 vīreeši un 107,510 seeveetes, kuŗi vecaki par 14 gadeem. Tādā kārtā 1915. g. rudenī Kurzemē bija uz 1000 vīreešiem 1537 seeveetes, kas leecina, kā Kurzemē bija milzigs seeveešu pārsvars un ka izbēgušo starpā vajadzēja būt leelam vīreešu pārsvaram. Bet pateesībā ari starp bēģleem bija ārkārtīgi leels seeveešu pārsvars. Uz 1000 vīreešu dzimuma bēģleem Vidzemē 1916. g. bija 1437,5 seeveetes. (Результаты переписи бѣженцевъ отъ апрѣля 1916 г.) Tik leels seeveešu skaits izskaidrojams ar to, ka vīreeši bija eesaukti kaŗa deenestā un ka tee peļņu mekledami bija aizbraukuši uz Kreeviju.

Bez tam daudzās kaujas prasījušas daudzus desmitus tūkstošus Latvijas vīreešu dzīvības. Daudzos kaŗos kritušo latveešu skaitu nav iespējams pilnīgi pareizi noteikt, jo latveeši krituši visās Eiropas un Sibīrijas frontēs. Tikai viens ir skaidrs: nāves plāuja Latvijas vīreešu starpā ir bijuse leela, pat ļoti leela.*)

Šo divu eemeslu dēļ Latvijā vīreešu skaits ir eevērojami pamazinajees. 1897. g. Latvijā bija 37,515 seeveešu vairak nekā vīreešu, bet 1920. gadā — 152,277, kaut gan eedzīvotaju skaits bija par vairak nekā 300,000 pamazinajees. Tomēr ne visu Latvijā dzīvojošo tautību peederigo starpā pārgrozības ir notikušas veenados apmēros, 1920. g. uz 1000 vīreešem bija:

Vāceešu starpā 1462 seeveetes	Latveešu starpā 1216 seeveetes	
Poļu " 1261 "	Leelkreevu " 1126 "	
Ebreju " 1224 "	Baltkreevu " 1095 "	

Ārkārtīgi mazais vācu vīreešu procents izskaidrojams ar to, ka vāceeši taisni pēdejos kaŗa gājeenos (kauja pee Cēsīm un Bermonta uzbrukums) ir visvairak ceetuši un kā uzvaretee peespeesti, vaj arī labprātīgi emigrejuši uz Vāciju. Ebreju vīreešu skaitu pamazina tas apstākļis, ka daudzus veetejos ebrejus peevilka Kreevija, kuŗā teem pirms revolucijas nebija teesības dzīvot, bet kurp tos tagad velk gan politiskā, gan saimneeciskā karjera. Kreevu starpā seeveešu relatīvais skaits ir paleelinajees pateicotees tam, ka kreevu vīreeši, t. i. kareivji un eeredņi, Latviju ir atstājuši un ka tagad Latvijas kreevu leelakā daļa ir zemneeki, kuŗi dzīvo Latgales austrumos un talab kreevu starpā skaitliskais samērs starp abeem dzimumeem ir gandrīz normals. Ari latveešu vīreešu skaits, kaut gan mazakos apmēros nekā vācu vīreešu skaits, ir mazinajees. 1897. g. bija 52,713 latveešu seeveešu vairak nekā vīreešu, bet 1920. g. 113,712. Salīdzinot 1920. un 1897. gadu skaitīšanu iznākumus, izrādas, ka latveešu vīreešu skaits kopš 1897. g. ir pamazinajees par 100,000 un seeveešu skaits par 50,000. Bet kad eevērojam, ka laikā no 1897. g. līdz 1914. g. latveešu skaits ir nemitīgi peeaudzis, tad jānāk pee slēdzeena, ka kaŗa laikā latveešu vīreešu skaits Latvijā ir pamazinajees par apmēram 180,000, bet seeveešu skaits tikai par apmēram 90,000.

*) Milzīgo kareivju skaitu, kuŗu latveeši radījuši pasaules kaŗā var redzet no 1916. g. Rigā izdotās bēgļu skaitīšanas rezultateem. („Результаты переписи бѣженцевъ въ Ригѣ“ Baltijas bēgļu apgādašanas komitejas statistiskā biroja izdevums Tab. VII.) Toreiz Rigā reģistreti 49,473 bēgļi, kuŗu starpā bija, eeskaitot bērņus, 20,297 vīreeši, bet kaŗa klausībā atradās 7540 šo bēgļu ģimeņu peederigee. Tas ir — uz katreem 100 reģistreteem vīreešu dzimuma bēgļeem bija 37,1 viņu ģimenes locekļi kaŗa deenestā.

U s 1000 vīreešiem ir seeveešu:

Rīgas apriņķī	1293	Talsu apriņķī	1213
Ventspils "	1258	Aizputes "	1193
Cēsu "	1251	Bauskas "	1181
Jelgavas "	1248	Rezeknes "	1175
Valmieras "	1246	Daugavpils "	1163
Kuldīgas "	1243	Jaunjelgavas "	1155
Valkas "	1242	Ilukstes "	1128
Tukuma "	1224	Ludzas "	1124
Leepajas "	1220	Latvijā	1211

Vīreešu skaita pamazinašanās nav notikuse veenlīdzīgos apmēros visos Latvijas apgabalos. Kamēr caurmērā visā Latvijā uz 1000 vīreešiem ir 1211 seeveešu vairak nekā vīreešu, tikmēr Latgales apriņķos seeveešu relatīvais skaits ir daudz mazaks. Tā uz 1000 vīreešiem Ludzas apriņķī ir tikai 1124 seeveetes, Rezeknes apriņķī — 1175 un Daugavpils apriņķī — 1163. Dažos apriņķos ir uz 1000 vīreešiem pat tuvu pee 300 seeveešu vairak nekā vīreešu. Tā Rīgas apriņķī uz 1000 vīreešiem ir 1293 seeveetes. Ventspils apriņķī 1258 un Cēsu apriņķī 1251. Izrādas, ka Latvijas austrumu daļā, t. i. Latgales un Kurzemes Augšzemē skaitliskais samērs starp vīreešiem un seeveetiem ir kara gados mazak grozījies nekā pārejā Latvijā.

Uzkritoša starpība starp abu dzimumu peederīgo skaitu ir arī dažādās vecuma grupās, kas redzams no sekošās tabeles.

No 1000 eedzīvotājiem bija 1897. gadā:

Latvijas pilsētās:

Vecuma grupas	Vīr.	Seev.	Kopā
Jaunaki par 20 gadeem	367	393	379
20—60 g. veci	571	511	542
60 gadus un vecaki	62	96	79

Latvijā uz laukeem:

Jaunaki par 20 gadeem	432	414	422
20—60 g. veci	465	477	472
60 gadus un vecaki	103	109	106

Visā Latvijā:

Jaunaki par 20 gadeem	413	408	410
20—60 g. veci	496	487	492
60 gadus un vecaki	91	105	98

Abu dzimumu peederīgie kopā, Latvijas atsevišķās sastāvdaļās sadalījās vecuma grupās sekošā kārtā:

Vecuma grupas	Kurzemē un Zemgalē	Vidzemē	Latgalē	Latvijā
Jaunaki par 20 gadeem	403	383	459	410
20—60 g. veci	484	520	461	492
60 gadus un vecaki	113	97	80	98

Kā visur Eiropā, tā arī Latvijā seeveešu pārsvars bija sevišķi leels starp vecajiem ļaudim. Uz 1000 vīreešiem bija seeveešu vecumā līdz 20 gadeem 1027, bet starp ļaudim, kuŗi vecaki par 60 gadeem — 1202. Bērnības gados ir pat vīreešu dzimuma skaitlisks pārsvars, jo puiseni arī pee mums dzimst leelākā skaitā nekā meitenes. Seeveešu pārsvaru vecuma gados parasti izskaidro ar to, ka seeveešu dzīve ir meerigaka, mazak saistita ar breesmam (arodneeciskām) un uztraukumeem. Tas izskaidro arī to, ka uz laukeem ir vairak vecu ļaužu nekā pilsētās, kur dzīve ir daudz intenzivaka un nehigieniskaka. Tomēr veco ļaužu relatīvo skaitu uz laukeem paleelinaja arī tas, ka tur bija mazak ļaužu spēka gados (20—60 g. veco). Pēdejo bija it sevišķi daudz pilsētās un pee tam uzkrītoši daudz starp vīreešiem, kuŗus pilsētas uzsūkušas no laukeem.

No 1000 eedzīvotajiem bija:*)

V a l s t i s	Jaunaki par 20 gadeem	20—60 gadus veci	60 un vairak gadus veci
Latvijā	410	492	98
Francijā	349	525	126
Šveicē	415	491	94
Austrijā	436	485	79
Belģijā	446	477	97
Anglijā	452	473	95
Somijā	454	466	80
Zveedrijā	423	463	114
Vācijā	449	461	80
Danijā	437	460	103
Polijā vīreeši	486	454	60
„ seeveetes	497	439	64
Eiropas Kreevijā vīreeši	490	442	68
„ „ seeveet.	483	445	72

Raugotees no saimneeciskā redzes stāvokļa pilsētās eedzīvotaju sastāvs bija labvēligaks nekā uz laukeem, jo darba spējīgā vecumā tur atradās eedzīvotaju leelā puse (54,2^o/o), kamēr uz laukeem tādu bija eevērojami mazak (47,2^o/o). Totees uz laukeem bija vairak bērnu un vecu ļaužu. Ari Vidzemē bija vairak ļaužu spēka gados nekā Kurzemē, bet Latgalē to bija vismazak (46,1^o/o), bet totees tur bija visleelākais bērnu skaits, kas sola nākotnē paleelinat ražojošo spēku daudzumu.

Latvijā eedzīvotaju sadalīšanos vecuma grupās pirms kara vareja uzskatīt pa labvēlīgu, jo Latvijā bija gandrīz puse no viseem eedzīvotajiem spēka gados. Vecumā starp 20 un 60 gadeem bija 1,254,221 cilveks,

*) Latvijā pēc 1897. g. skaitīšanas iznākumeem un ārvalstīs pēc Дядиченко, „Статистический Справочник“, pee kam šee skaitļi atteecas uz laikmetu ar 1895. g.

kuŗu starpā bija 628,085 vīreeši un 625,136 seeveetes. Leelā spēka gados stāvošā eedzīvotāju procenta ziņā Latvija pat eeņēma veenu no pirmajām veetam Eiropā. Tas redzams no tabeles 215. lapp.

Šādas skaitļu rindas novērojot Konrads saka: „Tautas spēks slēpjas 15—60 gadus veco grupā (mūsu tabelē 20—60 gadus vecajos): jo leelaks šīs grupas peederigo procentš, jo leelaks samērā būs tautas spēks.“ Talab Latvijā no saimneeciskā redzes stāvokļa eedzīvotāju sadališanās vecuma grupās pirms kara bija visai labvēlīga.

Labvēlīgu vecumu sastāvu rada 1) samērā ilgs caurmēra vecums, kuŗu ļaudis sasneedz, 2) maza mirstība un, 3) samērā neleela dzimstība. Latvijā darbojušees visi trīs minetee faktori. Latvijā ir samērā leels veco ļaužu skaits: 98 pret 70 Kreevijā, 62 Polijā, 80 Vācijā un Somijā. Tas norāda uz samērā mazu mirstību, kuŗa savukārt iztek no labakeem dzīves apstākļeem un augstaka izglītības līmeņa. Lidz ar to caurmēra vecums ir leelaks. Bez tam leela loma peekrīt mazajam dzimstību procentam, kas relatīvi paleelina spēka gados stāvošo skaitu. Latvijā jauno ļaužu (lidz 20 gadeem) skaits bija apmeerinoši leels. Tas (410) gandriz līdzinajās Šveicē (415), Zveedrijā (423), Austrijā (436) un Danijā (437) novērotam skaitam, un tāji pārsneedza Franciju (349). Daudz nelabvēligaki apstākļi nekā Latvijā bija Kreevijā un Polijā, kur bērnu skaits gan bija ļoti leels, bet dažadās slimības tikai mazakai daļai no teem atļauj sasneegt produktīvu vecumu.

Samērā augstais kulturas līmenis atļāva Latvijas eedzīvotajeem sasneegt leelaku vecumu un arī mirstību skaita mazinašanās paleelinaja spēka gados stāvošo ļaužu skaitu. Bet taņi pašā laikā pamazinajās arī dzimstību skaits, pee kam veetām tas pamazinajās ātraki, nekā mirstību skaits. Ar to gan uz īsu laiku uzlabojas vecuma grupu sastāvs, jo bērnu skaitam pamazinotees relatīvi peeaug videjās grupas peederigo skaits. Bet tikko dzimstību skaita pamazinašanās izvēršas par ilgstošu parādību, tad draud no jauna izceltees saimneeciskā ziņā nelabvēlīgs eedzīvotāju sastāvs. Nemitīgi peeaug veco, neproduktīvo ļaužu skaits, kuŗš jautur spēka gados stāvošeem, kuŗu abzolutais skaits eet mazumā, jo trūkst atjaunošanai nepeeceešamā peeauguma.

Šādu nelabvēlīgu vecuma uzbūvi karš radijis Latvijā. Ārkārtīgi leelā bērnu mirstība pilsētās un bēgļu ģimenēs, kā arī spēka gados stāvošo vīreešu skaita pamazinašanās relatīvi paleelinajuse veco ļaužu skaitu un pamazinajuse abu pirmo grupu peederigo skaitu.

No 1000 Latvijas eedzīvotajeem bija:

	1897. g.	1920. g.
Jaunaki par 20 gadeem	410	379
20—60 gadus veci	492	489
60 gadus un vecaki	98	132

Tādā kārtā eevērojamā mērā ir pamazinajees bērnu skaits, kas vairakus gadu desmitus visai nelabvēligi atsaukseees uz Latvijas eedzīvotaju sastāvu, un ir peeaudzis neproduktivo veco ļaužu skaits. Spēka gados stāvošo cilveku skaits, samērā ar abām pārejām grupam, ir tikai mazleet pamazinajees, un varetu izliktees, ka ari tagad, raugotees no saimneeciskā redzes stāvokļa, Latvijas eedzīvotaju sastāvs ir labs. Bet tā tomēr nav. Ļaunums ir tas, ka taisni spēka gados stāvošo personu starpā ir milzigs pārsvars seeveetem, kuņas saimneeciskajā darbā, galvenā kārtā lauksaimneecībā un rūpneecībā, ir mazak ražigas nekā vīreeši. Starp 1000 vīreešeem un seeveetem bija 1920. g. atteecīgās vecuma grupās:

	Vīreeši	Seeveetes
Jaunaki par 20 gadeem	412	352
20—60 gadus veci	463	511
60 gadus un vecaki	125	137

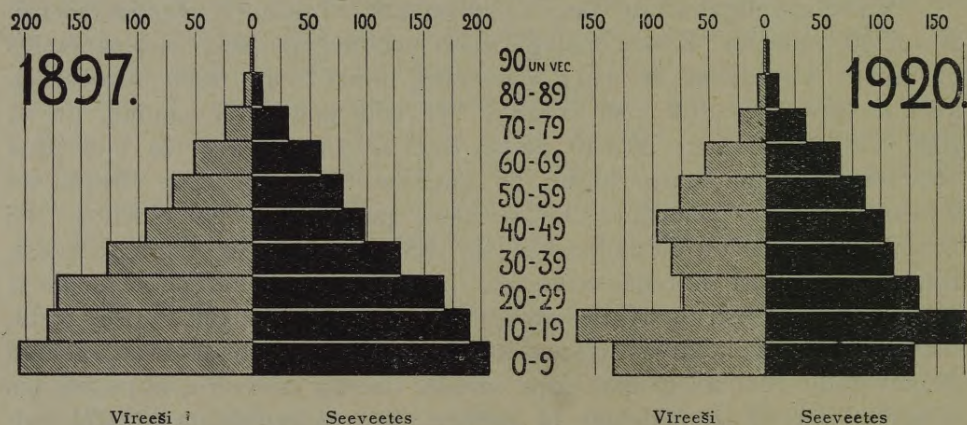
Visnelabvēligakais ir tas, ka vismazak vīreešu ir vecumā starp 20 un 40 gadeem. Kamēr Latvijā visās vecumu grupās kopā saņemtas uz 1000 vīreešeem ir 1211 seeveetes, tikmēr uz 1000 vīreešeem, kuņi ir 20—30 gadus veci ir 1841 seeveete tanī pašā vecumā, un uz 1000 vīreešeem, kuņi 30—40 gadus veci — 1383 seeveetes tanī pašā vecumā. Vecumā starp 40 un 60 gadeem diference starp vīreešu un seeveešu skaitu pamazinas, lai vecakos gados atkal paleelinatos. Tā vecumā starp 60 un 70 gadeem jau ir 1434 seeveetes uz 1000 vīreešeem. Kā visur, tā ari Latvijā visvecako ļaužu starpā seeveešu pārsvars ir visai leels, un sirmgalvju starpā, kuņi sasneeguši 100 mūža gadu, seeveešu skaits ir divas reizes leelaks nekā vīreešu skaits. Veenigā desmit gadu vecuma grupa, kuņa uzrāda vīreešu pārsvaru, ir pirmā, tas ir bērni, kuņi ir jaunaki par 10 gadeem, jo šini grupā uz 132,371 pui-senu nāk 131,821 meitene, un jau nākošā desmit gadu grupā (10—20 g.) uz 167,185 vīreešu dzimuma bērneem ir 179,290 seeveešu dzimuma.

Vecums un dzimums:

Vecuma grupas	1920. gadā		1897. gadā	
	Vīreeši	Seeveetes	Vīreeši	Seeveetes
Līdz 5 gadi	52,031	50,694	207,446	208,685
5—9	80,340	81,127		
10—14	92,532	90,422	182,761	192,002
15—19	74,653	88,868		
20—24	37,566	75,910	173,538*)	168,926
25—29	35,989	60,843		
30—34	36,564	54,854	129,187	130,972
35—39	46,115	57,953		
40—44	44,186	53,718	94,885	99,237
45—49	53,071	52,117		
50—54	39,431	45,719	71,925	79,751
55—59	38,150	42,414		
60 un vecaki	91,299	119,565	85,872	103,355

*) Nenormalības eespaaidu atstāj tas, ka vecumā starp 20 un 30 gadeem ir vairak vīreešu nekā seeveešu, bet tas izskaidrojams ar to, ka 1897. gadā skaititi ari

Kara postošo eespaaidu uz Latvijas eedzīvotaju vecumu grupu uzbūvi spilgti redzam, kad salīdzinam eedzīvotaju sadalīšanos vecuma grupās 1897. gadā un 1920. g. Zemē, kuŗas eedzīvotaji dzīvo normalos apstākļos, visvairak ir bērnu, pee kam visvairak ir tādu, kuŗi ir jaunaki par veenu gadu. Bērnu starp 1 un 2 gadeem ir jau mazak u. t. t., kamēr sasneedzam visvecakos ļaudis, kuŗu ir vismazak. Ja grafiski atzīmejam katru atsevišķo vecuma grupu, tad eegūstam zīmejumu, kuŗš atgādina piramidi. 1897. gada skaitīšanā konstatetā vecumu grupu piramide uzskatama par pilnigi normalu. Relatīvi visvairak bija bērnu zem 10 gadeem un ar katru nākošo vecumu grupu šis grupas peederigo skaits pamazinajas. No 1897. gadā konstatetās piramides spilgti atšķiras piramide, kuŗu dod 1920. gada skaitīšana. Vispirms uzkrīt neecīgais pamats, uz kuŗa šī piramide balstas, t. i. mazais bērnu skaits. Tagad

Bedzīvotaju vecums un dzimums pirms un pēc kara.

Latvijā ir daudz vairak bērnu, kuŗi ir 10—20 gadus veci, nekā to, kuŗi ir jaunaki par 10 gadeem. Šee skaitļi leecina par ārkārtīgi mazo dzimstību kara gados un neparasti leelo bērnu mirstību tanī pašā laikā.

Abas šeit attēlotās piramides ir sadalītas divās daļās. Piramides kreisajā pusē ir atzīmets vīreešu skaits un labajā pusē seeveešu skaits. Kamēr 1897. g. piramidei abas puses ir gandrīz veenadas, t. i. starp vīreešu un seeveešu skaitu nav leelas starpības, tikmēr 1920. gada piramide spilgti leecina par kara sistām brūcem. Piramides kreisā puse, tas ir vīreešu grupas, ir acim redzami sakropļota. Skaidri redzams robs, kuŗu kaŗš ir sitis spēka gados stāvošo vīreešu rindās. Tikai sākot ar ļaudim, kuŗi ir vecaki par 50 gadeem, 1920. g. piramide atkal

kareivji, kuŗu skaits Latvijā bija deezgan prāvs, un kuŗi, pa leelakai daļai, nebija veetejee eedzīvotaji, bet gan kreevi, kuŗi tādā kārtā māksligi paleelinaja jauno vīreešu skaitu.

peeņem normalu izskatu. Pee tam jau tagad parādas dzimstibu skaita pamazinašanās ļaunais eespajds uz eedzīvotaju sastāvu, jo izrādas, ka Latvijā jau tagad ir, pat abzolutos skaitļos rēķinot, vairak vecu ļaužu nekā 1897. g.

Kaŗa sisto brūču milzigo nozīmi varam noskārst no tam, ka normaleem apstākļeem pastāvot Latvijā 1920. gadā būtu apmēram 2,500,000 eedzīvotaju, un ka šo eedzīvotaju starpā būtu vismaz 780,000 cilveku, kuŗi ir 20—40 gadus veci, bet 1920. g. Latvijā bija 383,000 tādu cilveku, un tādā kārtā Latvijā tagad trūkst gandrīz **400,000** vislabakos spēka gados stāvošo cilveku, kuŗu vairakums (**245,000**) ir vīreeši. Tanī pašā laikā veco cilveku skaits ir pat peeaudzis,*) un talab atlikušam neleelajam spēka gados stāvošam cilveku skaitam ir jautur daudz leelaks neproduktivu cilveku skaits nekā pirms kaŗa.**)

Veenā ziņā neproduktivo cilveku skaita pamazinašanās notikuse arī Latvijā. Proti, ir pamazinajees bērnu skaits, jo bērnu līdz 10 gadeem, normaleem apstākļeem pastāvot, Latvijā vajadzēja būt 535,000, bet pateesībā bija mazak nekā 250,000, un tādā kārtā bērnu iztrūkums Latvijā pārsneedz ceturtdaļu miljona. Sākot ar 1920. gadu bērnu mirstiba ir eevērojami pamazinajusēs un arī dzimstibu skaits paleelinajees, bet kaŗa gados pamazinajees bērnu skaits jo nelabvēligaki atsauksees uz Latvijas eedzīvotaju sastāvu nākošos gadu desmitos.

Tagadejā nenormalā vecumu piramide lēnā gaitā uzlabojas. Tas noteek galvenā kārtā pateicotees tam, ka līdz ar bēgļeem no Kreevijas atgreežas prāvs skaits vīreešu (Imantas un Troickas pulki, sarkanarmeeši).***) Tomēr kaŗa sistās brūces būs eedzīvotaju sastāvā sajūtamas vēl vairak nekā 50 gadus.

4. Ģimenes stāvoklis

Eedzīvotaju vairošanās ātrums atrodas leelā atkarībā no ta, cik leela eedzīvotaju daļa ir precejusēs un kādā vecumā eedzīvotaji parasti slēdz laulības.

*) 1897. gadā Latvijā bija tikai 189,000 cilveku, kuŗi ir vecaki par 60 gadeem, bet 1920. g. tādu bija 211,000. Tādā kārtā vecee ļaudis kaŗa notikumus ir vislabak pārceetuši.

**) Šis apstākļis ir par eemeslu tam, ka veenigi leelā mērā paleelinata darba intenzivitate var noturet sabeedribu uz tā paša labklājības līmeņa, kā pirms kaŗa. Katram, kuŗš ir spējigs strādat produktivu darbu, tagad ir jastrādā eevērojami vairak un intenzivaki, lai uz katru eedzīvotaju ražoto vērtību caurmēra daudzums nebūtu mazaks nekā pirms kaŗa.

***) 1922. gadā uz Latviju ir atgreezušees 10,930 bijuše sarkanarmeeši.

1920. gada vasarā Latvijas eedzīvotāji pēc ģimenes stāvokļa sadalījās sekošā kārtā:

	Vīreši	Seevetes
Neprecejušees	410,477	456,474
Precejušees	274,000	289,468
Atraiņi (nes)	26,575	114,974
Šķirti	1,459	2,150
Nezinams ģimenes stāvoklis	9,416	11,138
Kopā	721,927	874,204

Precejušos relatīvo skaitu vislabāk noteikt, ja ņemam tikai tos ļaudis, kuŗi sasneeguši vecumu, kuŗš peļauj laulības noslēgšanu. Mūsu civilīkumi peļaiņ laulību vīrešeem sākot ar 18. gadu un seevetem ar 16. gadu. Ja ņemam visus vīrešus, kuŗi ir vecaki par 18 gadeem un seevetes, kuŗas ir vecakas par 16 gadeem, tad eegūstam sekošus skaitļus par eedzīvotāju ģimenes stāvokli pirms un pēc kaŗa. %

	1897. gadā.		1920. gadā.	
	Vīreši	Seevetes	Vīreši	Seevetes
Neprecejušees	38,7	35,3	33,5	36,5
Precejušees	56,9	50,1	60,3	45,2
Atraiņi (nes)	4,3	14,4	5,9	17,9
Šķirti	0,1	0,2	0,3	0,4

1920. gada skaitļos atspoguļojas kaŗa eespāids. Neskatotees uz nedrošājeem politiskeem apstākļeem, kuŗi eevērojamā mēŗā kaveja laulību noslēgšanu, izrādas, ka 1920. gadā bija leelaka daļa vīrešu precejusēs nekā pirms kaŗa, pee kam precejušos vīrešu procenti Latvijā arī pirms kaŗa bija augstāks nekā daudzās ārvalstīs. Neskatotees uz to, ka neprecejušos vīrešu procenti ir pamazinājees, tomēr precejušos seevešu procenti ir paleelinājees, kas arī turpmākos gadu desmitos būs nenovēŗšāmi, jo seevešu skaits tagad ir eevērojāmi leelāks nekā vīrešu skaits un pat tānī gadījumā ja visi peeauguše vīreši apprecetos, gandrīz veselai trešdaļai seevešu būs jāpaleek neprecetām, jo Latvijā tagad ir gandrīz 150,000 seevešu vairāks nekā vīrešu.

Leelājamī mirstībai kaŗa un leelineeku valdīšanas laikā neizbēgamī bija jāpaleelina atraiņņu skaits. Jau pirms kaŗa seevešu starpā atraiņņu bija vairāks nekā vīrešu starpā. Tas galvenā kārtā izskaidrojas ar to, ka vīreši noslēdza laulības leelākā vecumā nekā seevetes un ka, bez tam, eevērojot mazāku mirstību seevešu starpā, laulības beežāki izbeidzās ar vīra nāvi, nekā ar seevas nāvi. Bez tam otrreizējās laulības vīrešu starpā ir beežāki sastopāmas nekā seevešu starpā. Eevērojamu skaitu atraiņņu ir radījis kaŗš, jo 1920. gadā uz katrām 1000 seevetem bija 35,6 atraiņņu vairāks nekā pirms kaŗa.

Salīdzinot Latvijas eedzīvotāju ģimenes stāvokli ar eedzīvotāju grupēšanos pēc ģimenes stāvokļa citās Eiropas valstīs, jāatzīmē, ka Latvijas

eedzīvotāji arī šīnī ziņā visvairāk līdzinas eedzīvotājiem Skandināvijas valstīs.

Nepreējušos relatīvais skaits (‰) pirms kaŗa bija sekošs:*)

	Vīreeši	Seevetes
Irijā	514	483
Skotijā	407	440
Somijā	400	485
Šveicē	392	399
Zveedrijā	387	421
Latvijā	387	353
Holandē	359	393
Belģijā	352	369
Austrijā	350	354
Anglijā	349	390
Norveģijā	348	420
Vācijā	341	347
Francijā	293	270
Kreevijā	223	241
Rumenijā	221	194
Serbijā	201	189

Šee skaitļi leecina, ka Latvija spilgti atšķiras no Kreevijas un Balkanu zemem un ka vecums, kuŗā cilvēki parasti noslēdz laulības, ir apmēram tāds pats kā pārejā Zeemeļ-Eiropā. Samērā leelais nepreējušos procents leecina ka Latvijā laulības teek noslēgtas vēlu. Kamēr Kreevijas deenvidos vīreeši jau ap 20. mūŗa gadu precas, tikmēr Latvijā pirms kaŗa vīreešiem caurmēra vecums precotees bija 26 gadi. Ari pārejās zeemeļu valstīs laulības noslēdz samērā vecaki ļaudis.

Atsevišķos Latvijas apgabalos preceto un nepreceto ļauŗu skaits bija sekošs:

	Precejušos ‰						
	1897. gadā		1920. gadā				
	Vīreeši	Seevetes	Vīreeši	Seevetes			
Zemgalē	}	396	369	400	349		
Kurzemē				393	343		
Vidzemē				362	342	400	336
Latgalē				334	324	340	310

	Nepreējušos ‰						
	1897. gadā		1920. gadā				
	Vīreeši	Seevetes	Vīreeši	Seevetes			
Zemgalē	}	575	527	545	492		
Kurzemē				555	511		
Vidzemē				610	547	547	504
Latgalē				637	592	610	565

*) Skaitļi par Kreeviju atteecas uz 1897. gadu, bet par V.-Eiropas valstīm uz 1910. gadu.

Visos Latvijas apgabalos precejušos skaits pēc kara ir paleelinajees. Ja Latgalē neprecejušos procentis ir mazaks nekā Kurzemē un Vidzemē, tad tas izskaidrojas ar leelaku bērnu skaitu Latgalē, jo peevestee skaitļi attecas uz viseem eedzīvotajem, ari bērneem.

5. Tautība

Gadu simteņu laikā Latvijas eedzīvotaju nacionalais sastāvs ir nemitīgi grozījees. Mūsu rakstītās vēstures laikmeta sākumā latveeši apdzīvoja gandrīz visu to zemi, kuņā tee tagad dzīvo. Veenīgi libeeši, kuņi tagad ir pārlatvoti, apdzīvoja visu tagadejā Rīgas un Valmeeras apriņķu reetumu daļas. Kad velkam taisnu līniju no Burtneeku ezera

Tautības Latvijā XII. gadu simtenī.

uz Leelvardi, Daugavas peekrastē, tad Vidzemē reetumos no šīs līnijas dzīvoja libeeši. Bez tam libeeši apdzīvoja Kurzemes pussalas zeemeļu peekrasti un bija sastopami izkaisīti starp kuršeem Lejas-Kurzemē. Visu pārejo tagadejās Latvijas daļu apdzīvoja latveešu ciltis. Visu Latvijas daļu, kuņa atrodas uz zeemeļem un austrumeem no Daugavas, tas ir Latgali, Valkas un Cēsu apriņķus, kā ari Valmeeras un Rīgas apriņķu austrumu daļas, apdzīvoja latgaleeši, kuņi bija skaita un apdzīvotās teritorijas leeluma ziņā stiprakā un leelakā latveešu cilts, un vēlāk devuši visai latveešu tautai vārdu. Augš-Kurzemē (Jaunjelgavas un Ilukstes apr.) dzīvoja sēļi un visā Vidus-Kurzemē (Jelgavas un Bauskas apriņķos, kā ari Tukuma apr. deenvidus daļā) bija zemgaleešu

apdzīvota. Visu Lejas-Kurzemi, tāļu līdz Kuršu jomai, apdzīvoja kurši.*) Latgaleeši, zemgaleeši, sēļi un kurši bija četras galvenās ciltis, kuŗas sakuzdamas un uzņemdamas sevī libeešus, radijušas latveešu tautu, kuŗa sastāda Latvijas eedzīvotāju milzigo vairakumu. Sākot ar 12. gadu simteni Latvijā eeceļoja vāceeši. Poļu virskundzības laikā teem sekoja poļi ar saveem pavadoneem — ebrejeem, kuŗi leelakā skaitā Latvijā apmetušeas tikai pēdejos 150 gados. Pagājušā gadu simteņa beigās eeceļoja kreevi un leiši, un tā radees tas raibais nacionalais sastāvs, kuŗu tagad redzam Latvijā.

1920. gada vasarā izdaritā tautas skaitišanā visā. Latvijā ir saskaititi 49 dažadu tautu peederigees. Sekošā tabele rāda kā Latvijas eedzīvotāji 1920. gadā sadalijās nacionalā ziņā:

Latvijas eedzīvotāji sadaliti pēc tautibam 1920. gadā

Tautiba	Vidzemē pavisam	0/0	Zemgalē pavisam	0/0	Kurzemē pavisam	0/0	Latgalē pavisam	0/0	Kopā	0/0
Latveeši	486.934	81,97	174.011	78,27	234.558	83,04	265.901	53,46	1.161.404	72,76
Vāceeši	35.458	5,97	5.199	2,34	16.676	5,90	780	0,10	58.113	3,64
Leelkreevi	13.652	2,30	10.563	4,75	2.146	0,76	98.385	19,78	124.746	7,82
Baltkreevi	3.136	0,53	4.813	2,17	700	0,25	66.981	13,47	75.630	4,74
Ebreji	29.090	4,90	5.827	2,62	14.396	5,10	30.331	6,10	79.644	4,99
Poļi	9.249	1,55	11.256	5,06	3.749	1,33	30.313	6,10	54.567	3,42
Leiši	6.002	1,01	9.765	4,39	8.636	3,06	1.185	0,24	25.588	1,60
Igauņi	7.836	1,32	125	0,06	466	0,16	342	0,07	8.769	0,55
Pārejee	2.006	0,34	347	0,16	868	0,31	620	0,12	3.841	0,24
Nez. taut.	654	0,11	405	0,18	258	0,09	2.512	0,50	3.829	0,24

Bez tam 1920. gadā Latvijā vēl saskaititi 1040 ukraineeši, 1023 čigani, 131 soms, 160 franči, 313 zveedri, 236 daņi, 151 anglis un 115 tatari. Pārejo tautību peederigo ir mazak nekā 100.

Kopš 1897. gada, kad Latvijā pirms kuŗa pēdejo reizi ir izdarita tautas skaitišana, ir notikušas eevērojamas pārgrozības. Tās redzamas salīdzinot 1897. un 1920. gada skaitišanu iznākumus, kuŗi leecina, ka, neraugotees uz visa eedzīvotāju skaita pamazinašanos, latveešu skaits relatiivi ir peeaudzis. No kuŗa un revolucijas notikumeem ir ceetušas visas tautas, kuŗas dzīvo Latvijā, bet visleelako pretošanās spēju tomēr ir uzrādijuse latveešu tauta, kuŗas peederigo procents ir peeaudzis no 68 uz 75.

*) Agrak kuršus nepareizi peeskaitija somu ciltim. Profesors Endzelins savos pētījumos ir peerādijis, ka ari kurši ir bijuši leišu-latveešu cilts. Viņš raksta, ka „kuŗši bijuši ne libeeši, un ari ne leiši, ne latveeši, bet sevišķa baltu cilts, kas runajuse pārejas izlokni starp leišu un latveešu valodu un vēlāk peeņēmusse deenvidos leišu tautību, zeemeļos — latveešu.“ Druva 1912. № 5. „Par seno kuŗšu tautību un valodu.“

Tautības pirms un pēc kara

Tautība	1897. g.		1920. g. *)	
	Pavisam	0/0	Pavisam	0/0
Latveeši	1,318,112	68,3	1,159,396	74,9
Vāceši	120,191	6,2	58,097	3,7
Leelkreevi	152,681	7,9	91,477	5,9
Baltkreevi	79,523	4,1	66,194	4,3
Poļi	65,056	3,4	52,244	3,4
Ebreji	142.315 **)	7,4	79,368	5,1
Leiši	26,033	1,4	25,538	1,6
Igaņņi	17.990	0,9	8,701	0,6
Pārejee un nezin. taut.	7,486	0,4	7.041	0,5
Kopā:	1,929,387	100,0	1,548,056	100,0

Visvairak Latvijā ir pamazinajees vācešu, ebreju un leelkreevu procents, bet vismazak latveešu, leišu un baltkreevu. Nedrīkst aizmirst,

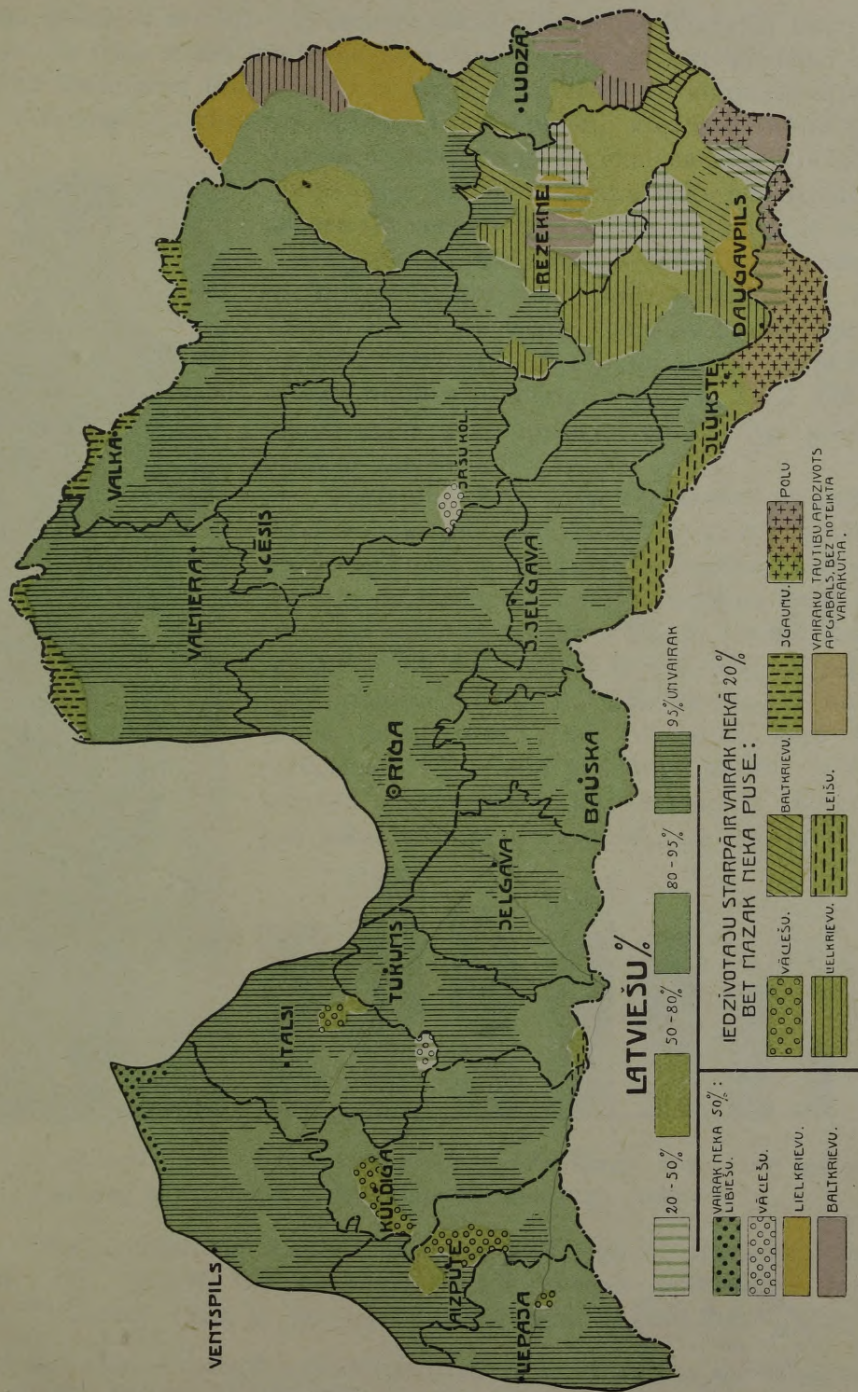
*) 1920. gadam skaitļi ņemti veenigi par Latviju sastādošo 17 aprīņķeem pirms kara robežās, nepeeskaitot Pitalovas un Pridruiskas apgabalus, par kuņu eedzīvotāju sastāvu 1897. g. trūkst datu, kalab šos apgabalus peeskaitot nebūtu eespējams izdarit salīdzinajumu ar 1897. g. skaitļeem. Ar to ari izskaidrojama difference starp šo un eepreekšejo tabeli.

**) 1897. gada tautas skaitīšanā eedzīvotāju peederību pee veenas vaj otras tautības noteica pēc atsevišķo cilveku mātes valodas. Bet pee mums leelā skaitā dzīvo ebreji, kuņi, bez šaubam, ir tauta, bet kuņai tomēr nevar būt mātes valodas, jo ebrejeem nav savas valodas. Parasti ebreji runā tās tautas valodu, kuņas vidū tee dzīvo. Tā Francijā ebreji runā franciski, Anglijā — angliski, Spanijā — spaniski un tā tāļak. Tikai Kreevijā un Polijā ebreju vairums runā savā valodā (žargonā — *idisch*), kuņa tomēr ir tikai līdz neespējamībai sakropļota vācu valoda ar kreevu' poļu un citu valodu atsevišķu vārdu peemaisijumu. Tādā kārtā radees ebreju žargons. Tomēr inteligentā ebreju daļa ari pee mums runā savā ģimenē un savstar pigā satiksmē kādu veeteju valodu. Vispārīgi ir novērots, ka prāvākā ebreju daļavalodas ziņā peeslejas valdošai tautībai. Talab ari pirms pārkreevošanas laikmetam Baltijas ebreju vairakums parasti leetoja vācu valodu. Vēļak, līdz ar pārkreevošanas laikmetu, ebreju starpā sāka dominet kreevu valoda un ebreju jaunā paaudze bija tikpat kreeviska, kā vecā paaudze vāciska. Tomēr ebreji, ar ārkārtīgi neecigeem izņēmumeem, nemitejas būt ebreji, neskatotees uz to, kādā valodā tee parasti runā. Talab ari augšejā tabelē, sadalot Latvijas eedzīvotājus pēc tautībam, visi Mozus tīcības peederigee ir peeskaitīti ebreju tautībai, neskatotees uz to, kādā valodā tee parasti runā. Ebreju milzīgais vairakums (86,50/0) bija uzdevuši kā savu mātes valodu žargonu, bet atlikušee pēc valodas sadalījās sekošā kārtā:

	Kurzeme	Vidzeme	Latgale	Kopā
Vācu	12,691	4,389	41	17,121
Kreevu	320	1,240	351	1,911
Latveešu	450	46	9	505
Poļu	12	16	4	32
Leišu	7	13	—	20

Visi šee vāciski, kreeviski, latviski u. t. t. runajošee ebreji, kur ir runa par 1897. gada skaitīšanu, ir peeskaitīti ebreju tautībai. Tagad ir eevērojami leelaks skaits latviski runajošu ebreju.

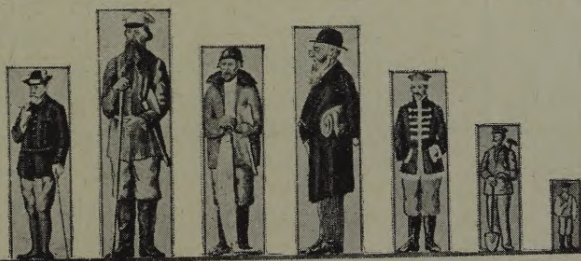
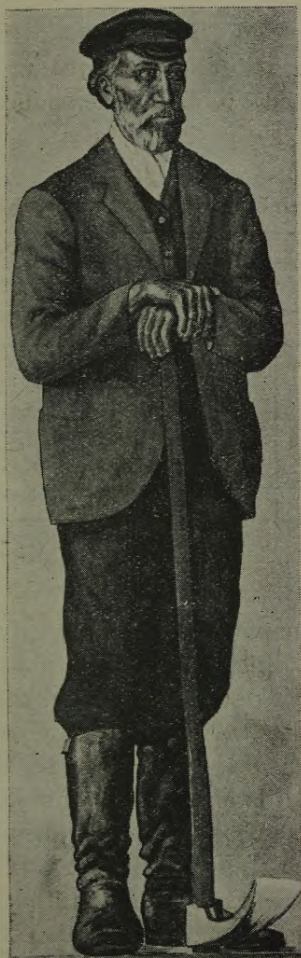
Tautības Latvijā 1920. g.

ka kara gados, it sevišķi pēc leelineeciskās revolūcijas Kreevijā, Latvijā ir sabraucis leels skaits bēgļu no Kreevijas, kuŗi tagad Latvijā dzīvo un paleelina cittauteešu procentu. Bet Latvijas politiskā un kulturelā dzīvē svars ir veenīgi Latvijas pilsoņeem, tas ir ļaudim, kuŗi ir cēlušeem no Latvijā eetilpstošeem apgabaleem, vaj arī tādi ļaudis, kuŗi Latvijā ir ilgaku laiku nodzīvojuši. Ja ņemam veenīgi Latvijas pilsoņus, tad Latvijā ir: **latveešu** — 76,63%, vāceešu — 3,05%, leelkreevu — 7,53%, baltkreevu — 4,68%, ebreju — 4,11%, poļu — 2,84%, leišu — 0,61%, igauņu — 0,32% un pārejo un nezinamas tautības peederigo — 0,28%. Tādā kārtā vairak nekā divas trešdaļas no Latvijas pilsoņeem ir latveešu. *)

1897. un 1920. gada skaitišanas rezultati nebūt neraksturo pilnā mērā tās milzigās pārgrozības, kuŗas ir notikušas kara laikā Latvijas eedzīvotaju nacionalā sastāvā. Latvijas leelrūpneecibai attistotees, kopš 1897. g. Latvijā bija saplūduši ļoti leelā skaitā kreevi, leiši un poļi, kuŗi draudeja novilkēt sev līdz uz zemaka kulturela limeņa visu zemi. Visvairak kaŗš ir pamazinājis šo tautību peederigo skaitu, jo kā jaunakā laika eenaēceji, kuŗi vēl nebija zaudejuši sakarus ar savu dzimteni, tee kā pirmee

Latveeši Vāci L.-Kreevi B.-Kreevi Ebreji Poļi Leiši Igauņi
Latvijas eedzīvotaju nacionalais sastāvs 1920. gadā.

atstāja kara apdraudeto Latviju. Kamēr 1897. gadā Kurzemē un Vidzemē bija 88,854 kreevu (1913. gadā veenā pašā Rigā bija 99,603), **) tikmēr 1920. g. tur bija atlikuši tikai 34,000 kreevi, kuŗu

*) Kad neskaita Latvijai peeveenotos Pitalovas un Pridruiskas apgabalus, tad Latvijas pilsoņu starpā ir 79% latveešu.

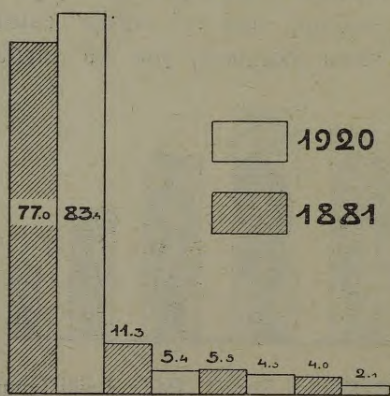
**) Kurzemē un Vidzemē 1914. g. bija ne mazak kā 165,000 kreevu.

starpā dominē vecticīģee kreevi, kuŗu preekšteči ņeit apmetuņees jau 17. un 18. gadu simteņos un kuŗi talab Latviju uzskata par savu pastāvīgu dzīves veetu. Turpretim neskaitamee kreevu eeredņi ar savām ģimenem, kreevu kaŗaspēks un strādneeki — peļņā gājeji ir atstājuņi Latviju. Tāpat ir ari ar poļeem un leiņeem.

Vidzemē un Kurzemē, izņemot Ilukstes apriņķi, ir notikuņas trīs vispārejas tautas skaitīšanas. ņo skaitīšanu iznākumu salīdzinājums spilgti rāda, kādā virzeenā Latvijā pārgrozās eedzīvotāju nacionalais sastāvs.

Eedzīvotāju nacionalais sastāvs Vidzemē un Kurzemē, bez Ilukstes apriņķa

Tautība	1881. g. tautas skaitīšana		1897. g. tautas skaitīšana		1920. g. tautas skaitīšana	
	Pavisam	o/o	Pavisam	o/o	Pavisam	o/o
Latveeņu	925,350	77,0	1,045,374	76,9	878,520	83,40
Vāceeņu	135,120	11,3	114,103	8,4	57,137	5,43
Kreevu	48,236	4,0	67,549	4,9	21,842	2,07
Ebreju	66,534	5,5	71,708	5,3	47,972	4,55
Pārejo	26,169	2,2	62,569	4,5	47,884	4,55
Kopā	1,201,409	100,0	1,361,303	100,0	1,053,355	100,00

Latveeņi Vāceeņi Ebreji Kreevi
Galveno tautību peederīgo procenti 1881. un 1920. gadā.

nelabvēlīģeem apstākļeem ir bijuse daudz mazaka, nekā latveeņeem, un talab it seviņķi vācu un kreevu skaits ir ārkārtīgi leelā mērā mazinajees. Kamēr latveeņu skaits ir relatiivi peeaudzis, tikmēr pārejo tautību peederīgo skaits ir abzoluti un relatiivi mazinajees. Vis-

ņee skaitļi nepārprotami leecina, ka Latvija nemitīgi kļūst latviskaka un ka latveeņu relatiivā skaita peeaugņšana notikuse seviņķi strauji pēdejos gados, kaut gan politiskee apstākļi latveeņeem beeži ir bijuņi daudz nelabvēlīģaki, nekā pārejām tautībām, kuŗas dzīvo Latvijā. Pagājuņšā gadusimteņa otras puses sākumā Baltijas latveeņu daļā bija apmēram 70% latveeņu, bet pēc viseem kaŗa notikumeem latveeņu procenti peeaudzis līdz 83,4. Tik ātra latveeņu procenta peeaugņšana ir notikuse pateicotees tam, ka visu pārejo tautību peederīgo pretoņšanās spēja dažadeem

vairak ir mazinajees kreevu skaits, jo kreevu Vidzemē un Kurzemē ir gandrīz trīs reizes mazak nekā 1897. g. Vāceešu tagad taisni divas reizes mazak nekā eepreekšējā skaitīšanā, pee kam vāceešu skaita mazinašanās kopš pagājušā gadu simteņa vidus noteek nepārtraukti. Vēl 1881. g. Kurzemē un Vidzemē bija 11,8% vāceešu, bet tagad tikai 5,5%. Ari ebreju skaits un procentis ir mazinajees, kaut gan Latvijas leelpilsētās — Rigā un Leepajā viņu relatīvais skaits ir peeaudzis.

Neskatotees uz leelo latveešu procentu, Latvija tomēr ir zeme, kuŗā veeni otreem blakus dzīvo daudzu tautu peederigee, pee kam katrai tautai savi mērķi un centeeni, katra tauta grib dzīvot savu dzīvi. Latvija peelīdzinama naciju valstīm, kuŗām pretim nostāda nacionalās valstis, kuŗās dzīvo tikai veenas tautas peederigee. Tomēr nacionalu valstu vārda šaurakā nozīmē gandrīz nemaz nav. Tikai Skandināvijas valstīs, Itālijā un Portugalē dzīvo tikai veenas tautas peederigee. Ari Franciju un Vāciju var peeskaitit nacionalām valstīm, jo tur cittauteešu ļoti nedaudz. Vācijā bija vāceešu pirms kaŗa 51,900,000 (92,2%), poļu — 3,300,000 (6,07%), franču — 223,500 (0,41%), daņu — 141,060 (0,25%), čechu — 107,400 (0,21%), leišu — 106,300 (0,21%) un vēl daži desmit tūkstoši holandeešu, vendu un italeešu.*) Francijā bija pirms kaŗa 1,132,700 ārzemneeku un bez tam vēl flami un baski. Kreeviju sauc par leelkreevu valsti, bet tanī bija tikai 44,8% leelkreevu un 66,8% leelkreevu, baltkreevu un ukraineešu kopā ņemtu. Polijas caristes robežās, starp 9,4 miljoneem eedzīvotajeem 1897. g., bija tikai 7,9 miljoni poļu. Kaunās gubernā, Leetavas visleitiskakajā daļā no 1,544,564 eedzīvotajeem leišu bija 1,019,774, Belģijā 43,0% no viseem eedzīvotajeem ir flami, Bulgarijā bulgaru ir 79,8%, Šveicē 69% no eedzīvotajeem ir vāceeši, 21% franči un 8% italeeši. Somijā ir 82% somu, 11% zveedru un 7% pārejo tautu peederigee. Ari Greeķijā un Serbijā līdzigs nacionalais sastāvs. Latvija nacionalā sastāva ziņā eeņem labvēlīgaku stāvokli, nekā daudzas minētās Eiropas valstis.

Lauku eedzīvotaju nacionalo sastāvu raksturo sekošā tabele, kuŗā atzīmets lauku eedzīvotaju nacionalais sastāvs 1920. g., peeskaitot pilsētām visas apdzīvotās veetas ar pāri par 2000 eedzīvotajeem. Pēdejas darīts talab, ka pee mums ir prāvi meesti, kuŗeem pilnīgi pilsētu raksturs un kuŗos eedzīvotaju vairakums ir ebreji, kreevi un citi. Šee meesti peeskaitīti pilsētām, bet laukeem ir peeskaitīti tee meesti un pilsētas, kuŗās mazak par 2000 eedzīvotajeem.

*) Ķārvalstīm pēc *Justus Perthesa „Taschen Atlas“* un Kreevijas ķeizara valsts sastāvdaļām pēc Djadičenko „Статистич. Справочник“.

Apriņķi un apgabali	T a u t i b a								
	Lat- veeši	Vāceši	Lecl- kreevi	Balt- kreevi	Ebreji	Poļi	Leiši	Igauņi	Pārejie
Rīgas	96,16	1,30	1,03	0,17	0,33	0,39	0,30	0,22	0,10
Cēsu	96,24	2,23	0,59	0,15	0,20	0,19	0,14	0,10	0,16
Valmeeras	96,48	0,40	0,86	0,13	0,03	0,18	0,04	1,78	0,10
Valkas	93,95	0,45	0,83	0,10	0,23	0,17	0,10	4,06	0,11
Vidzeme:	95,62	1,13	0,83	0,14	0,20	0,24	0,14	1,58	0,12
Leepajas	92,50	1,69	0,38	0,06	0,38	0,59	4,22	0,04	0,14
Aizputes	88,79	7,26	0,24	0,03	0,63	0,45	2,51	0,02	0,07
Kuldīgas	91,56	5,28	0,16	0,04	0,27	0,17	2,36	0,03	0,13
Ventspils	96,22	2,26	0,15	0,03	0,25	0,24	0,15	0,52	0,18
Talsu	94,26	3,71	0,95	0,13	0,08	0,26	0,18	0,15	0,28
Kurzeme:	92,60	4,04	0,39	0,06	0,32	0,34	1,95	0,14	0,16
Jelgavas	93,79	1,27	0,40	0,11	0,05	0,43	3,63	0,03	0,29
Bauskas	92,55	0,94	0,46	0,19	0,70	9,55	4,28	0,07	0,26
Jaunjelgavas	92,89	0,26	0,80	0,19	0,26	0,47	5,06	0,03	0,04
Ilukstes	39,46	0,41	17,22	10,36	2,75	21,66	8,06	0,02	0,06
Tukuma	93,65	2,88	0,41	0,05	0,10	0,42	2,33	0,07	0,09
Zemgale:	80,64	1,15	4,33	2,46	1,20	5,28	4,74	0,04	0,16
Daugavpils	58,52	0,11	14,92	15,10	3,45	7,53	0,30	0,01	0,06
Rezeknes	65,87	0,04	18,91	10,76	0,24	3,87	0,14	0,02	0,15
Ludzas	54,22	0,04	25,85	15,48	1,73	2,32	0,13	0,16	0,07
Latgale:	58,58	0,07	20,13	13,96	2,42	4,49	0,19	0,07	0,09
Visā Latvijā:	78,91	1,25	8,45	5,57	1,30	2,61	1,25	0,53	0,13

Kad eevēro, ka šeit laukeem ir peeskaitītas visas mazās pilsētīnas un meesti (Sloka, Grobiņa, Piltene, Dobeļe, Aluksne, Krustpils, Livani u. t. t.), kuŗos mazak nekā 2000 eedzīvotāju, bet kuŗos blakus latveešeem dzīvo prāvs skaits cittauteešu, tad saprotams, ka Kurzemē un Vidzemē uz laukeem latveešu vairak nekā 95,0% no viseem eedzīvotājiem.

Kamēr Vidzemē un Kurzemē uz laukeem dzīvo gandrīz veenīgi latveeši, tikmēr Ilukstes apriņķī un Latgalē arī uz laukeem dzīvo prāvs skaits cittauteešu.

1920. g. Latgalē*) uz laukeem bija latveešu:

	Daugavpils apr.	Rezeknes apr.	Ludzas apr.	Latgalē
1897. gadā	63,2 ⁰ / ₀	63,7 ⁰ / ₀	67,4 ⁰ / ₀	64,7 ⁰ / ₀
1920. „	64,4 ⁰ / ₀	65,8 ⁰ / ₀	71,0 ⁰ / ₀	67,0 ⁰ / ₀

Kamēr visā Latvijā visu tautu peederigo skaits, neizslēdzot arī latveešus, pamazinājees abzoluti, tikmēr latveešu skaits Latgalē kopš 1897. g. ir peeaudzis arī abzolutos skaitļos. 1897. gadā visā Latgalē saskaititi 253,792 latveeši, bet 1920. gadā 263,756. Pee tam jaeevēro, ka Daugavas joslā, kuŗā pasaules kaŗa laikā norisinajās kaŗa darbiba, latveešu skaits ir eevērojami pamazinājees, bet totees pārejā Latgalē tas ir peeaudzis. Latveešu bija:

A p r i ņ ģ i	1897. g.	1920. g.	Latveešu skaits kopš 1897. g. ir vairojees (+) vaj mazinājees (-)	Uz 100 latveešiem 1897. g. bija 1920. g.
Daugavpils	92,527	89,204	- 3,323	96,4
Rezeknes	78,960	83,093	+ 4,133	105,2
Ludzas	82,305	91,459	+ 9,154	111,1
Latgalē	253,792	263,756	+ 9,964	103,9

Tomēr latveešu skaits Latgalē ir vairojees tikai tad, kad salīdzinam 1920. gada skaitišanas iznākumus ar 1897. gada skaitišanas rezultateem, un neeevērojam to, ka laikā no 1897. g. līdz 1915. gadam Latgales latveešu skaits bija eevērojami peeaudzis, un ka 1915. gadā talab Latgalē bija daudz vairak latveešu nekā 1897. gadā. Pēc ziņam, kuŗas 1910.—11. gados eevākuse katoļu baznica,**) 60 Latgales katoļu draudzēs toreiz bija 326,400 latveešu. Luterticigu latveešu toreiz skaitija ap 50,000 un pāreizticigo latveešu ap 5000. Tādā kārtā ap 1910. gadu Latgalē bija apm. 380,000 latveešu, bet visā Latgalē skaititi 601,800 eedzīvotaji.***) Tādā kārtā līdz ar visu eedzīvotaju skaita pamazinašanos kaŗa laikā ir pamazinājees arī latveešu skaits. Vēl leelakā mērā pamazinājees citu tautu peederigo skaits.

Tautības Latgalē	Eedzīv. skaits laikā no 1897.—1920. g. mazinājees (-)	Uz 100 eedzīv. 1897. g. bija 1920. g.
Kreevi	- 25,119	82,3
Ebreji	- 33,850	46,9
Poļi	- 3,752	87,9

*) Lai 1920. g. skaitļus varetu salīdzinat ar 1897. g. skaitļeem, apriņķi ir ņemti pirmskaŗa robežās, nepeeskaitot tagad peeveenotās Drivas un Ostrovas apriņķu daļas.

***) Skat. „Dzimtenes Vēstnesi“ № 302, 1911. g.

****) Статистический Ежегодникъ Россiи 1910. gada izdevums.

Neskatoties uz cittauteešu skaita pamazinašanos un latveešu skaita pēaugšanu, Latgale tomēr vēl veenmēr ir ta Latvijas daļa, kuŗā ir daudz cittauteešu. Latgales zeemeļu un reetumu daļa, tas ir visa Latgales daļa, kuŗa atrodas uz zeemeļeem no Daugavpils-Rezeknes-Pitalovas dzelzsceļa, ir tīri latviska, jo tur ir pagasti, kuŗos ir vairak nekā 95,0% latveešu, un vispārīgi latveešu procentis tur ir viscaur leelaks par 80. Visā Latgalē ir tikai 11 pagasti, kuŗos latveešu ir mazak par pusi no viseem eedzīvotajeem. Nelatviskee pagasti rada Latgalē trīs cittauteešu salas. Pirmā atrodas Rezeknes deenvidos un reetumos un sastādas no Ozolmuižas (37,6% latveešu), Rozenmuižas (46,8%), Rušinas (46,8%), Salojaņu (44,8%) un Kapiņu (43,4%) pagasteem. Otrā veeta Latgalē, kur latveeši nesastāda eedzīvotaju vairakumu, atrodas Ludzas apr. deenvidos. Tee ir Rundanu (15,2% latv.), Istras (17,1%), Posinas (0,8%) un Janovales (32,4%) pagasti. Bez tam Daugavpils aprīņķī, austrumos no aprīņķa pilsētas, latveeši atrodas mazakumā Maļinovkas (18,9%) un Izabelinas (34,6%) pagastos. Visos pārējos Latgales pagastos eedzīvotaju leelo pusi sastāda latveeši un uz pašas Kreevijas robežas ir pagasti (peem. Ošunas ar 78,0% latv.), kuŗos eedzīvotaju milzigais vairakums ir latveeši. Tanīs pagastos, kuŗos latveeši nesastāda eedzīvotaju leelako daļu, parasti dzīvo raibā jucekļī dažadu tautību peederigee un abzuloto vairakumu nesastāda neveenas tautības peederigee.*)

Saskaņā ar Latvijas-Kreevijas meera līgumu Latvijai ir peeveenoti trīs agrakā Ostrovas aprīņķa pagasti un divi Drisas aprīņķa pagasti, kuŗos eedzīvotaju vairakumu sastāda leelkreevi un baltkreevi. Šee pagasti ir beeži apdzīvoti — tanīs ir vairak nekā 50,000 eedzīvotaju, un šee pagasti Latgalē pamazina latveešu procentu no 67,4 uz 58,6. Tomēr, peeskaitot arī šos pagastus, Latgalē latveeši sastāda vairakumu, vēl vairak talab, ka 1920. g. tautas skaitišana notika nenormalos apstākļos un daudzi tumšaki latveešu zemneeki sevi uzdeva par baltkreeveem un poļeem.

Visu teikto eevērojot, janāk pee slēdzeena, ka Vidzeme, Kurzeme un Zemgale uz laukeem ir gandrīz veenīgi latveešu apdzīvotas, jo tur vairak nekā 95% no viseem lauku eedzīvotajeem ir latveeši. Ari Latgale ir latviska zeme, jo tur uz laukeem vairak nekā $\frac{2}{3}$ no viseem eedzīvotajeem ir latveeši, un tikai nedaudzās veetās ir māksligi raditas kreevu kolonistu salas.

Ja Latvijas lauku apgabalos, ar neleeleem izņēmumeem, latveeši sastāda eedzīvotaju milzigo vairakumu, tad pilsētās apstākļi ir citadi. Mūsu leelakām pilsētām ir stipri internacionals raksturs. Leelakajās

*) Peemēram Kapiņu pagastā, Daugavpils aprīņķī, ir 43,42% latveeši, 24,67% leelkreevi, 16,48% baltkreevi, 14,52% poļi, 0,65% ebreji un 0,26% citu tautību peederigee.

Riģā

Tautības	1867. gadā 3. martā ¹⁾		1881. gadā 29. decembrī ²⁾		1897. gadā 28. janvarī ³⁾		1913. gadā 5. decembrī ⁴⁾		1917. gadā 1. augustā		1919. gadā 2. februārī		1920. gadā 14. jūnijā	
	Pavisam	‰	Pavisam	‰	Pavisam	‰	Pavisam	‰	Pavisam	‰	Pavisam	‰	Pavisam	‰
Latveši	24,199	23,6	49,974	29,5	127,046	45,0 ¹⁾	218,097	42,2	114,379	54,3	109,660	51,5	99,580	54,3 ²⁾
Vācieši	43,980	42,9	66,775	39,4	67,286	23,8	69,016	13,3	30,141	14,3	36,812	17,3	28,571	15,7 ⁵⁾
Kreevi	25,772	25,1	31,976	18,9	45,452	16,1	99,603	19,3	18,320	8,7	15,152	7,1	12,125	6,8 ⁶⁾
Ebreji	5,254	5,1	14,222	8,4	16,922	6,1	33,651	6,5	21,522	10,3	28,719	13,5	24,721	13,6 ⁷⁾
Igauni	872	0,8	1,565	0,9	3,702	1,3	9,020	1,7	2,081	0,1	2,485	1,2	1,616	0,8 ⁸⁾
Polji			3,197	1,9	13,415	4,8	47,595	9,2	10,945	5,2	9,544	4,5	7,859	4,3 ⁹⁾
Leiši	2,513	2,4			6,362	2,3	35,156	6,8	11,604	5,5	6,371	3,0	5,303	2,9 ¹⁰⁾
Pāreje un nezināmie			1,620	1,0	2,045	0,7	5,384	1,0	1,598	0,8	4,054	1,9	1,668	0,9 ¹¹⁾
Kopā	102,590	100,0	169,329	100,0	282,230	100,0	517,522	100,0	210,590	100,0	212,797	100,0	181,443	100,0

1) Р. Экардь „Результаты произведен. 3. марта 1867 г. въ городахъ Лифл. губ. народной переписи“. Рига 1871.

2) Statistisches Jahrbuch für die Stadt Riga 1891.

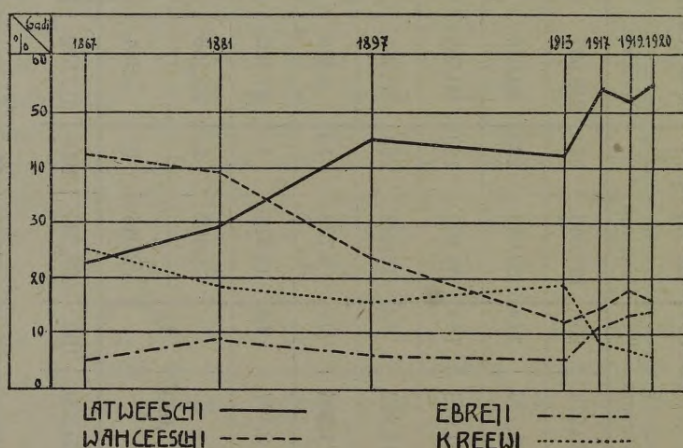
3) „Первая всеобщая перепись населения Россійской Имперіи, 1897 г.“ XXI Лифл. губ. 1905.

4) Перепись населения въ г. Ригѣ и Рижск. патримониальномъ округѣ отъ 5 декабря 1913 г. Вып. I. 1914.

pilsētās līdz kaņam pat nebija neveenas tautības, kuņai veenai pašai būtu peederejis abzolutais vairakums eedzīvotaju starpā.

Tagad latveeši sastāda abzoluto vairakumu kā lauku, tā ari pilsētu eedzīvotaju starpā, bet vēl nesen tas tā nebija. Līdz 19. gadu simteņa otrai pusei zemneeku pārveetošanās brīviba bija eerobežota, un talab pilsētas tikai lēnam peeauga. Latvijas pilsētu leelakajā daļā vāceeši sastādija eedzīvotaju relatīvo un veetām pat abzoluto vairakumu. Tikai dažās Kurzemes mazpilsētās un prāvajos meestos bija eevērojamā mērā reprezenteti ebreji un Augš-Kurzemes un Latgales pilsētās bez eebrejeem ari kreevi un poļi. Pēdejos peecdesmit gados pilsētās leelā skaitā eeceļoja latveeši un drīz tee daudzās pilsētās eeguva vairakumu. Pēdejos gadu desmitos, kad leelrūpneecības peeaugošās prasības pēc darba spēka vairs nevareja apmeerinat ar veetejeem strādneekeem, pilsētās saplūda leiši un kreevi, pee kam pēdejo vairošanos pārkreevošanas laikmetā veicinaja Peterpils valdiba, peeņemdama kroņa darbos gandriž veenigi kreevus.

Pārgrozības Rigas eedzīvotaju nacionalā sastāvā.

Pārgrozības pilsētneeku nacionalā sastāvā raksturo Rigā izdarīto tautas skaitīšanu iznākumi (Skat. tab. 231 lapp.).

Šee skaitļi leecina, ka Riga ari pirms 50 gadeem jau bijuse internacionala pilsēta. Veeni otreem blakus dzīvoja dažadu tautību peederigee, pee kam abzolutais vairakums nebija neveenas tautas peederigeeem, kaut gan vāceešeem līdz 80 gada vidum peedereja relatīvais vairakums. Bet pamazam pārsvaru eeguva latveeši, kuņi leelā skaitā eeceļoja no laukeem. Tā laikā no 1881.—1897. gadam Rigas eedzīvotaju skaits pavairojees par 112,901 cilveku, kaut gan tanī pašā laikā Rigā dzima vairak nekā mira tikai 19,024 cilveki. Tādā kārtā mineto 15 gadu laikā eeceļojuši 93,877 cilveki, kuņi pa leelakai daļai bija latveeši, jo minētā

laikā latveešu skaits pavairojies 2^{1/2} reizes. Bet 20. gadu simtenī vēl leelakus apmērus peepēma leišu-poļu un kreevu eecelošana. Kaut gan latveešu skaits no 1897.—1913. gadam gandrīz dubultojes, leišu-poļu skaits tomēr paleelinajās četrkārtīgi, un talab latveešu relatīvais skaits pēdejos gados pirms kaŗa gāja mazumā. 1917. gada skaitīšanas iznākumi raksturo kaŗa laikā notikušās pārgrozības. Visu tautību peederigo skaits leelos apmēros gājis mazumā. Tā kā Rigas kreevi pa leelakai daļai nebija veetejee eedzīvotāji vārda šaurakā nozīmē, bet šurp atsūtīti eeredņi, tad līdz ar kreevu kroņa eestāžu evakuāciju kreevu skaits pamazinājes seškārtīgi. Mazākā mērā pamazinājās vāceešu un latveešu skaits, pee kam pēdejo skaitu vēl paleelināja Rigā saplūdušee bēgļi. Vismazāk pamazinājes ebreju skaits. Bēgšanas laikā Rigas ebreji nedriksteja pilsētu atstāt, un prāva daļa Kurzemes ebreju, kuŗus 1915. g. no tureenē izraidīja, apmetās Rigā. Visvairāk ebreju Rigā bija leelīneeku laikā, bet ari tagad Rigā ebreju relatīvi daudz vairāk, nekā pirms kaŗa, jo 1913. gadā Rigā bija 6,5% ebreju, bet 1920. g. — 13,6%. Kopš 1915. g. latveeši Rigā sastāda eedzīvotāju abzuloto vairakumu, un tādā kārtā Riga ir pirmā leelpilsēta ar latvisku eedzīvotāju vairakumu.

Tautas skaitīšanu iznākumu salīdzinājums leecina, ka Rigā jau pirms kaŗa nemitīgi peeauga latveešu skaits, kamēr vācu skaits gandrīz nemaz negrozījās, bet tā kā pilsētas eedzīvotāju kopskaits ātri peeauga, tad vācu relatīvais skaits nemitīgi gāja mazumā (no 42,9% līdz 13,3%). Tikai pēc 1915. gada vācu relatīvais skaits peeauga, jo vācu eedzīvotāju daļa pamazinājās lēnak nekā visas pilsētas eedzīvotāju skaits. 1913. gadā vācu bija 13,3%, 1917. gadā 14,3%, 1919. gadā — 17,3%, bet pēc Cēsu kaujam vācu procents Rigā atkal pamazinājās uz 15,75.

Ari Leepajā rāda līdzīgu ainu:*)

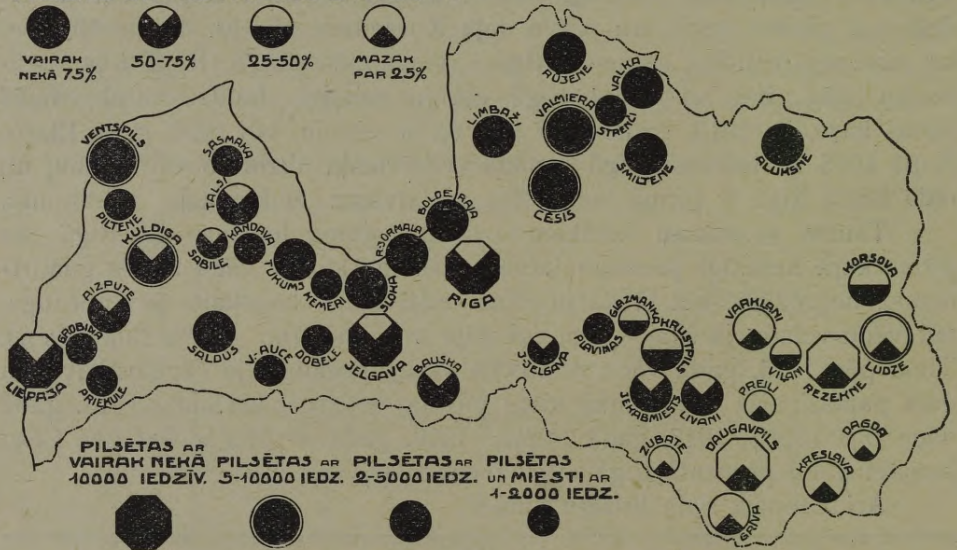
Tautības	1863. g.		1881. g.		1897. g.		1911. g.		1915. g.		1920. g.	
	Pa-visam	0/0	Pa-visam	0/0	Pa-visam	0/0	Pa-visam	0/0	Pa-visam	0/0	Pa-visam	0/0
Latveeši . . .	1,627	16,3	9,344	31,6	24,918	38,6	35,947	43,0	20,869	47,8	26,031	51,74
Kreevi . . .	320	3,2	2,470	8,3	7,492	11,6	8,244	9,9	2,347	5,4	1,731	3,45
Vāceeši . . .	7,892	79,2	9,803	33,1	11,627	18,0	9,617	11,5	5,957	13,7	5,721	11,37
Ebreji . . .			6,651	22,5	9,461	14,7	10,308	12,3	7,163	16,4	9,671	19,22
Leiši	11	0,1	528	1,7	3,587	5,6	17,657	21,1	3,003	6,9	3,738	7,43
Poļi	114	1,2	497	1,6	6,007	9,3			4,275	9,8	2,843	5,65
Pārejee . . .	6	0,0	318	1,2	1,397	2,2	1,877	2,2	6	0,0	576	1,14
Kopā	9,970	100,0	29,611	100,0	64,489	100,0	83,650	100,0	43,620	100,0	50,311	100,00

*) 1863. gadam pēc „Statistisches Jahrbuch für Kurland“ 1863. g., 1881. g. — M. v. Reibnitz, Ergebnisse der Kurländischen Volkszählung v. 29./XII. 1881.; 1897. gadam pēc oficiālā skaitīšanas iznākumu publicejuma, 1911. g. pēc policijas skaitīšanas iznākumeem, 1915. g. pēc „II. Verwaltungsbericht der deutschen Verwaltung in Kurland“ un 1920. gadā pēc pirmās Latvijas tautas skaitīšanas iznākumeem.

Ari Leepajā latveešu procents nemitīgi peeaug, 1915. g. skaitīšanu izdaria 30. septembrī, tas ir gandrīz pus gadu pēc tam, kad Leepaju bij eevējis vācu kaŗa spēks. Talab 1915. g. skaitļi rāda Leepajas eedzīvotaju nacionalo sastāvu pēc bēgšanas laikmeta. No Leepajas visvairak bēguši kreevi un leiši-poļi, kamēr ebreju relatīvais skaits tāpat kā Rīgā ir pat peeaudzis.

Kamēr Vidzemes mazpilsētās kaŗa notikumi pilsētu eedzīvotaju nacionalo sastāvu maz pārgrozījuši, tikmēr Rīgā un Kurzemē notikušas leelas pārgrozības. Rīgā un Leepajā notikušas pārgrozības šeit jau atzīmetas. Kurzemes mazpilsētās, izņemot Aizputi, 1915. g. rudenī tika

PILSĒTAS UN MIESTI Kuros LATVEEŠU IR:

Pilsētu leelums un latveešu procents tanīs.

izraidīti visi ebreji un talab jau šī apstākļa dēļ veen dažās pilsētās eedzīvotaju skaits pamazinājās pa 20—50%. Vēlak arī latveeši, kreevi un daļa vāceešu atstāja Kurzemi un talab pilsētu eedzīvotaju skaits eevērojamā mēŗā pamazinajees. Tomēr šo pārgrozību rezultats ir tas, ka pēc bēgšanas un ebreju izraidīšanas latveešu relatīvais skaits Kurzemes pilsētās bija leelaks nekā pirms kaŗa.

Tabele 235. lapp. nepārprotami leecina par latveešu svara peeaugšanu Latvijas pilsētās. Tanī pašā laikā visu pārejo tautību peederigo skaits un svars pilsētās ir gājis mazumā. Pilsētu un meestu ar vairak nekā 1000 eedzīvotajeem 1920. gadā Latvijā bija 40 un 28 pilsētās latveeši veeni paši sastādīja eedzīvotaju vairakumu. 3 meestos eedzīvo-

taju leelo pusi sastādija ebreji, bet atlikuās 7 pilsētās neveenai tautibai pašai par sevi nepeedereja vairakums. Latvijas pilsētās un lauki savā visumā ir latviski. Tīri latviska ir Vidzeme (izņemot Rīgu), jo tur kā pilsētās, tā arī uz laukeem ir vairak nekā 90% latvešu, un visvairak cittauteešu eespaids ir sajūtams Latgalē, kur pilsētu ar latvisku vairakumu vēl ir ļoti nedaudz.

Latvešu procenti Latvijas pilsētās un meestos, kuŗos vairak nekā 1000 eedzīvotaju :

	1897. g. ¹⁾	1915. g. ²⁾	1920. g.		1897. g. ¹⁾	1915. g. ²⁾	1920. g.
Sloka	79,5	—	97,1	Aizpute	47,3	59,9	68,0
Rujene	—	—	95,2	Kuldīga	50,7	71,6	68,0
Valmeera	76,5	—	92,7	Bauska	45,6	—	65,9
Limbaži	74,4	—	90,5	J.-Jelgava	28,4	—	63,7
Cēsis	65,5	—	88,8	Jēkabmeests	32,3	—	61,7
Valka ³⁾	40,8	—	88,4	Livani	—	—	58,3
Jūrmala ⁴⁾	—	—	86,8	Rīga	45,0	—	54,9
Kandava	—	77,8	86,3	Leepaja	38,6	47,8	51,7
Strenči	—	—	86,0	Vilāņi	—	—	43,9
Smiltene	—	—	85,8	Kārsava	—	—	30,7
Plaviņas	—	—	84,2	Krustpils	—	—	25,0
V.-Auce	—	—	83,1	Varkļāņi	—	—	22,7
Aluksne	—	—	81,3	Rezekne	7,7	—	19,2
Grobiņa	54,6	75,4	81,2	Subate	—	—	19,1
Bolderaja	—	—	80,2	Preiļi	—	—	17,1
Ventspils	58,0	70,8	77,6	Ludza	4,6	—	12,1
Saldus	—	86,6	77,6	Krāslava	—	—	10,4
Tukums	52,2	74,6	76,9	Dagda	—	—	8,8
Talsi	49,7	76,0	74,7	Daugavpils	1,8	—	5,1
Jelgava	45,7	48,3	71,5				

Latvijas pirmeedzīvotaji ir **latveeši**, kuŗi vēl 13. g. s. sadalījās četrās ciltīs un lībeeši, kuŗi sakuzdami radijuši tagadejo latveešu tautu. Latveeši peeder pee baltu tautam, kuŗas indo-eropeešu tautu saimē uzskatama par patstāvīgu veenību, kalab ir pilnīgi aplami uzskati, itkā latveeši būtu slavi.*) Baltu jeb aisteešu valodu no-

1) 1897. g. skaitīšanas rezultatu publicejumos uzdotas ziņas par eedzīvotaju tautību veenīgi pilsētās un apriņķu meestos, bet pārejee meesti ir peeskaititi laukeem.

2) 1915. g vācu okupācijas eestādes izdaria skaitīšanu veenīgi Lejas- un Vidus-Kurzemē.

3) Skaitļi par Valku 1897. g. atteecas uz visu agrako Valkas pilsētu, bet 1920. g. skaitļi veenīgi uz to Valkas daļu, kuŗa ir peeveenota Latvijai.

4) Skaitļi par Rīgas Jūrmalu atteecas veenīgi uz veetejeem Jūrmalas eedzīvotajeem. Kad peeskaita peldu veesus, kuŗi skaitīšanas deenā (14. jūnijā) tur dzivoja, tad latveešu procenti pamazinas uz 57,64.

*) Kaŗa sākumā daži laikraksti aplami apgalvoja, ka latveeši esot slavi. Ari dažos vācu izdevumos tas bija lasams. Eevērojamaakee valodneeki pret to ir cēluši noteiktus eebildumus, aizrādīdami, ka zinatne par latveešu peederību pee slavu ciltis neko nezina.

Latveši XVIII. g. s. vidū.

zare pastāv no 1) izmirušās senprūšu, 2) leišu un 3) latvešu valodam. Bez tam pee tās pašas tautu saimes ir vēl peederejušas mazāk pazīstamas un senāk izmirušas ciltis: zudeņi, galindi un jatvegi, kamēr latvešos ir pārgājušas leišu-latvešu starpciltis: kurši, zengaleeši un sēļi. Senprūši galīgi atmēta savu valodu 17. g. s., pāreedamī austrumu Prusijas vācee-

Latveši Latgalē XVIII. g. s. beigās.

šos, kuņi vēl tagad leeto dažu retu senprūšu vārdu. Nav šaubu, ka senprūšu valoda ir agraki atdalijusēs no baltu pirmvalodas, kamēr leišu un latveešu senči vēl kādu laiku runājuši veenu kopeju valodu, bet 9. g. simtenī kā vērojams, ari leiši un latveeši bijuši šķirti.*)

Latveešu apdzīvotā teritorija ar neecieem izņēmumeem sakrīt ar Latvijas valsts robežu. Agrak, turpretim, latveešu apdzīvotās zemes robeža veetām bija eevērojami citada nekā tagad. Tā Drisas apriņķis Vitebskas gubernā agrak bija leelā mērā latvisks, bet pēdejos

Seeveetes pee baznicas (Kurzemē).

gadu simteņos tureenes latveeši pārpoļoti un, galvenā kārtā, pārbaltkreevoti. Vēl pirms pasaules kaŗa 6 Drisas-Sebežas dekanata draudzēs prāva eedzīvotaju daļa bija latveeši. Vēl tagad tur Saveiķu draudzē veseli ceemi runā latviski, bet pa leelakai daļai Drisas apriņķī tikai vecakee ļaudis vēl prot latviski. Ari Ilukstes apriņķa leelakā daļa agrak bija tīri latviska (skat, zemak par baltkreeveem) un ari Leetavas zeemeļos plaši agrak latviski apvidi tagad ir leitiski, jo Kurzemes deenvidus robeža savu tagadejo veidu ir dabujuse tikai 1586. gadā. Ir

*) P. Šmidta Ievads valuodniecībā. Rigā 1921. — 31 lapp.

Nīceete.

vošanas eespaidam, daži agrak latviski apgabali ir zuduši latveešu tautai. Latvijas deenvidos ir runa par kuršiem, kuŗi Leetavā ir pārvērtušeem par leišeem. — Veenigi Latvijas zeemeļos un zeemeļu austrumos, pilnīgi preteji vispārīgi peņemteem eeskateem, latveešu tautas teritorija ir paplašinajusēs, jo vēl vidus laikos Valmeeras apriņķa zeemeļu daļa (Burtneeku ezera zeemeļos) un tagadejā Valkas apriņķa daži austrumu daļas pagasti bija igauniski, bet tagad tee ir tīri latviski.

Par „latveešu“ vārda celšanos un nozīmi pētneeki un valodneeki ir izteikuši dažadas domas. Domajams, ka latveešu vārds ir cēlees

*) Schlözer, Allgemeine nordische Geschichte, 1771, 391. lp. p.

eemesli domat, ka toreiz Kurzemei zuduše apgabali bija latveešu apdzīvoti, jo ordeņa valsts robežas parasti sakrita ar latveešu, resp. igauņu tautu robežam (Bielenstein, Die Grenzen 11. l. p.). Ir zinams, ka 18. g. s. sākumā Kauņas guberņā bijušas prāvas latveešu draudzes,*) kuņas sastādijušās no tureenes latveešu pirmeedzīvotajeem un jauneem eenācejeem. Tāpat latveeši kopš sendeenam apdzīvoja apgabalu Ostrovas apriņķī Pleskavas guberņā, starp Ludzas agrako austrumu robežu un Utrojas upi. Sis apgabals nekad nav peederejis pee Livonijas valsts vaj Latgales, tureenes latveeši ir saņēmuši kristigo ticību no Pleskavas un talab ir no sendeenam pareizticīgi (skat. kartogramu pee 208 lp. p.) un tagad pilnīgi pārkreevoti. Tādā kārtā Latvijas austrumos, pateicotees pārpoļošanas un pārkree-

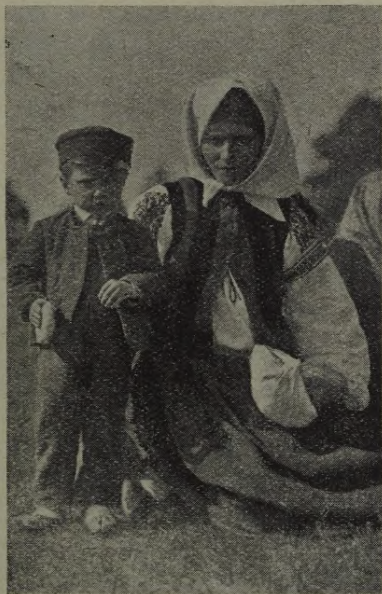
Rucaveetes.

no latgaļu cilts nosaukuma, jo 13. gadu simtenī ar vārdu Latvija — latiniski *Letitia* — apzīmēja tikai toreizejo Latgali, tas ir tagadējās Vidzemes deenvidus daļu un Latgali kopā ņemtas. Latīņu vārdu *Letitia* vāci 12. gadu simtenī aizņēmuši no libešeem, kuŗi mūs, tāpat kā igauņi, sauc par „*letti*“, jo vāceši vispirms eepazinās ar libešeem.*)

Latveeši ir uzskatami par visai leela auguma cilvekeem. Tā mērot vairakus desmitus tūkstošus rekrušus ir izrādījees, ka 21 gadu veci latveešu vīreeši ir 169,4 cm leeli, 22 gadus veci — 170,0 cm un

Latveešu zemneeki Latgales austrumos.

Rucaveete.

23 g. veci — 171,0 cm. Šee skaitļi leecina, ka latveeši auguma ziņā ir peeskaitami Eiropas leelakām tautam,**) pee kam ir peezīmejams,

*) A. Švabe. Latvijas vēsture. 1. daļa 6. lp. p.

**) Pēc Bollingera dažādu tautu peederigo augums centimetros ir sekošs:

Patagoneeši . . .	180,3	Latveeši	170,4	Ķīneeši	162,5
Z.-Amerikas S. V.		Zveedri	170,3	Bavareeši	162,0
reetumos	177,0	Belģeeši	168,6	Italeeši	162,0
Z.-Amerikas S. V.		Zeemeļvāceeši .	168,0	Malaji	157,0
austrumos	173,0	Austrijas vāceeši	167,0	Lapi	152,4
Libeeši	173,6	Igauņi	164,3	Bušmeņi	137,3
Angļi	172,7	Deenv. franči . .	163,0		

Šee skaitļi pēdejā laikā vairakkārt ir laboti. It sevišķi igauņi ir eevērojami leelaka auguma, nekā Bollingera tabelē minets.

ka Latvijas eedzīvotāji, izņemot ebrejus, vispārīgi ir leela auguma.*) Caurmērā auguma ziņā visleelākie cilvēki Latvijā ir Ventspils, Leepajas, Aizputes un Valmeeras apriņķos, bet ar minimālo caurmēra augumu Latgales apriņķos. Meesas būve latveešiem ir stipra un labi samērīga. Druknums ir tikai reti sastopams, meesas krāsa balta, matu spalvu pēc meesas pamaz. Galvas mati ir gludi vaj veegli, reti stipri krūzaini. Vairāk nekā 80% latveešu ir gaišmataini ar zilām, pelekām vaj pelekzilām acīm. Bārda vīriešiem ir videji kupla. Par latveešu galvas kausa gaŗumu pētēieki izsakas dažādi. Lisauers Karalaučos to nosauc

Latveešu zvejneeki.

par videji gaŗu, O. Vebers saka, ka latveešu galva ir mēreni gaŗa un puslīdz plata, bet Wirchovs par garenu. — Latveešu seja ir eegareni apaļa, reti plata vaj stūrainā (libeešu peemaisijums). Sejas krāsa veselīga — seeveetes beeži sārtām skaistām sejam. Peere augsta, deguns taisnis un pagaŗš, bet sastopami arī īsi un plati deguni.

Latveešu valodā izšķir trīs izloksnes: 1) vidus izloksni, 2) tāmneeku izloksni un 3) augšzemneeku izloksni. Vidus izloksnē runā latveeši Latvijas videenē no Maz-Salacas un Ērgemes, uz deen-

*) 1921. gada rudenī Latvijā eesaukto 20 gadus veco rekrūšu starpā bija latveešiem 169,7 cm leels caurmēra leelums, igauņiem — 169,6 cm, leišiem — 169,1 cm, vāceešiem — 168,8 cm, poļiem — 168,5 cm, kreeveem — 168,3 un ebrejiem — 164,3 cm.

Latveešu zemneeki (Kurzeme).

visām personam trešās personas formu (peem. „es sit“, „mēs sit“, „jūs sit“). Tāmneeku izloksnē runā ļaudis tanīs apvidos, kuŗi agrak bija

videem par Valmeeru, Cēsim, Jelgavu un Dobeli līdz leišu robežai. Vidus izloksne ir kļuvuse par latveešu rakstu valodu, pee kam vistuvaki rakstu valodai stāv Dobeles un Jelgavas izloksnes. Par tāmneekem mēdz saukt latveešus, kas dzīvo apmēram starp Kuldigu, Talseem, Dundagu, Ventspili; bet valodas ziņā tā var saukt arī latveešus starp Skulti, Limbažem, Leel-Salaci, kas runā ļoti līdzīgi Kurzemes tāmneekem. Eevērojamākās tāmneeku īpatnības ir šādas: īsee galotņu patskaņi izzūd (peem. „mās māc brāl“ = māsa māca brāli), un gaŗos galotņu patskaņus mēdz saīsinat; seeveešu kārtu izskauŗ vīreešu kārtā (peem. „tee cūks ir dārg“ = tās cūkas ir dārgas); konjugacijā leeto pee

Pee pajūga (Vidzeme).

libeešu apdzīvoti. Talab peeņem, ka tāmneeku izloksnē novērojams libeešu valodas eespāids. Augšzemneeku izloksnē runā Augš-Kurzemē, Latgalē un Vidzemes Maleenē, t. i. 25—45 kilometrus plašā joslā gar Vidzemes deenvīdus austrumu robežu. Galvenās augšzemneeku

īpatnības ir šādas: ležzemneeku *a* zinamos gadījumos pārvēršas par tīru (vācu vaj kreevu) *o* (peem. „golva“ = galva); gaṛais *a* pārvēršas par tīru (vācu) *o* (peem. „brōļi = brāļi) un dažādās izloksnēs tāļak par divskani *oa* („broaļi“); platais *e* pārvēršas par *a* (peem. „vacs“ = vecs, „tāvs“ = tēvs); gaṛais *i* pārvēršas par *ei* (peem. „veirs“ = vīrs), un gaṛais *u* par dažādās izloksnēs dažadi izmantotu divskani (peem. „couka“ jeb „ceuka“ jeb „ciuka“ = cūka); *ee* pārvēršas par gaṛu *i* (peem. „mīgs“ = meegs) un *o* par gaṛu *u* (peem. „zūbs“ = zobs); steeptā akcenta veetā eestājas krītošais; *šķ* un *žģ* izrunā kā *šk* un *žg*; *ķ* pārvēršas par *č* un *ģ* par *dž*. Šis trīs izloksnes nav stingri veena no otras šķirtas, bet caur pārejas izloksnem pamazam pāreet veena otrā*.) Vidus izloksne pārvērtusēs par rakstu valodu un līdz ar rakstītā vārda

Latvešu kareivju grupa (Bermonta kaujās ar franču kaṛa medali apbalvoti).

izplatišanos tautā, pamazam izskauž izloksnes, un daudzos apvidos vecee ļaudis runā citadi, nekā jaunā paaudze, kuṛa skolās un avīzēs mācījusēs vidus izloksni. Ari latgaleešu izloksne, kuṛu beeži aplami nosauc par valodu, tikai maz atšķiras no maleneešu un augšzemneeku izloksnem, un tāpat kā Baltijā, augšzemneeku izloksnes runataji bez kādām grūtībam peeraduši pee vidus izloksnes, tāpat ari latgaleeši pee tās peeradīs. Ar to nebūt nav teikts, ka vidus izloksne Latgalei spaidu ceļā uzspeežama. Taisni otradi. Skolās, sevišķi zemakās klasēs, mācama ari izloksne, bet peegreežot tanī pašā laikā nopeetnu vēribu rakstu valodai. Jaeevēro, ka latgaleešu izloksne atšķiras no rakstu valodas daudz mazakā mērā nekā, peemēram, Bavarijas vaj citas Vācijas deenvidus daļas eedzī-

*) J. Endzelina un K. Mūlenbacha latveešu gramatika, Rīgā, 1907. g. 7. lpp.

votaju izloksne no vācu rakstu valodas. Ja vācu tautai pastāv tikai veena rakstu valoda, kur izloksnes daudz leelakā mērā atšķiras no rakstu valodas, tad nav šaubu par to, ka latvešu tautā izloksnes neradīs šķēršļus veenotas kultūras radišanai. Tagad augšzemneeku izloksnē (latgaliski) ir izcēlusēs neleela literatura, kuŗā ir pārsvars reliģiska un lauksaimnieciska satura raksteem. Izņemot Latgali, visā Latvijā jaunā paaudze runā ari vidus izloksnē.

Par latvešu skaitu trūkst pilnīgi neapstrīdamu ziņu. Tomēr veens ir skaidris. Neskatotees uz pēdejā gadu desmitā novēroto dzimstību skaita mazinašanos Baltijas luterāņu draudzēs, visi peeeetamee statistiskee dati nepārprotami leecina, ka latvešu skaits līdz kaŗam ir nepārtraukti un leelā mērā peeaudzis. Tas redzams, peemēram, no sekošeem skaitļeem:

		1820. g.	1897. g.
Latvešu skaits*)	Kurzemē . .	332,651	505,994
" "	Vidzemē . .	251,014	563,829
	Kopā	583,665	1,069,823

Tā tad Baltijā 76 gadu laikā latvešu skaits paleelinajees par 83,3^o%, tas ir vairak nekā par 1% caurmērā pa gadu. Tik leelu peeaugumu var uzrādīt tikai ļoti nedaudzas tautas. Pee tam vēl jaeevēro, ka šeit nav peeskaitīti tee daudzee desmiti tūkstoši latveši, kuŗi līdz 1897. g. bija izceļojuši.

Ari pēdejos gadu desmitos pirms kaŗa latvešu skaits ir turpinajis peeaugt. Tā Baltijas latvešu daļā, bez Ilukstes apriņķa,**) bija latvešu 1881. g. — 925,350, 1897. g. — 1,045,374.

Ari Latgalē latvešu skaits ir ātri, varbūt vēl ātraki nekā Baltijā, peeaudzis. Tomēr Latgalē ir grūtak izdarīt salīdzinajumus, jo tur notikuse tikai vecna tautas skaitīšana. 1858. g. Latgalē esot bijuši 140,000 latveši,***) bet 1880. g. A. Bielensteins Latgales latvešu skaitu aprēķina uz 217,000, to starpā 189,000 katoļu un 28,000 protestantu.†) 1897. g. Latgalē tika saskaitīti vismaz 253,783 latveši un pēc baznīcas ziņam 1910. g. tur bija 380,000 latvešu. Tā tad latvešu skaitļu peeaugšanu raksturotu sekoši skaitļi. Latvešu bija Latgalē 1858. g. — 140,000, 1880. g. — 217,000, 1897. g. — 253,783, 1910. g. — 380.000.

*) Skaitļi par 1820. g. ņemti no Vidzemes kameralpalatas un citeti pēc H. v. Bienenstamm. Geographischer Abriss der drei deutschen Ostsee-Provinzen. 1826. g. un 1897. g. skaitļi pēc tautas skaitīšanas iznākumeem, skaitot visus Vidzemes latveešus, bet ne tikai toreizejās Vidzemes deenvīdus puses, jo ari 1820. g. skaitļi atteecas uz visu Vidzemi.

***) Ilukstes apriņķi 1881. g. nenotika skaitīšana, jo eedzīvotaji tai pretojās.

***) J. Eckards pēc „Atlas ethnographique des provinces habitées en totalité ou en partie de Polonais. St. Ptbg. 1863.

†) A. Bielenstein. Die Grenzen S. 23.

Kaut gan neveens no šiem skaitļiem nav uzskatams par pilnīgi drošu, tad tomēr šie skaitļi leecina, ka latvešu skaits arī Latgalē ir ātri pēaudzis.

Pēc 1897. g. visā Kreevijā izdarītās tautas skaitīšanas iznākumu oficiēem publicejuēm bija latvešu:

Kurzemē	505,544
Vidzemē	558,785
Latgalē	253,783
Latvijā	1,318,112
Kauņas gubernā	35,188
Pleskavas „	11,127
Vitebskas „ bez Latgales	10,270
Peterpils „	10,251
Pārejā Eiropas Kreevijā	31,570
Polijā	5,064
Sibirijā	6,714
Kaukazijā un Vidus-Azijā	2,138
Kuršu jomā, Prusijā*)	1,200
Pārejās Eiropas valstīs un Amerikā**)	35,000
Ārzemēs	148,522
Pavisam	1,466,634

Kad eevērojam, ar kādu paviršību 1897. g. daudzos Kreevijas apvidos izdarīta tautas skaitīšana, tad neizdarīsim kļūdu, ja peēņemsim, ka 1897. g. bijuši 1,5 miljoni latvešu. Ja peēņemam, ka latvešu skaits pēc 1897. g. vairojees ikgadū tikai par 1°/o, tad 1914. g. vidū bija vismaz 1,770,000 latvešu.

Apaļos skaitļos ņemot latvešu skaita peeaugšana bija sekoša:

1720. gadā apmēram	200,000***)
1820. „ „	695,000†)
1881. „ „	1,230,000††)
1897. „ „	1,500,000
1914. „ „	1,800,000†††)

*) A. Bielensteins pēc V. Didrichsa aizrāda, ka Kuršu jomā 1871. g. bijuši 1926 eedzīvotāji un 1885. g. — 2744 un ka veena trešā daļa no teem runajuse latviski (Die Grenzen S. 4). A. Becenbergers („Austrums“ Nr. 1. 1896.) aizrāda, ka toreizejais latvešu skaits Kūršu jomā pārsneedzis 1000.

**) Skat. manu rakstu „Eeēlošana un izēlošana Latvijā“, „Domas“ 1913. g.

***) Spreežot pēc dzimsību un mirstību skaita 18. g. s. un atrodot skaitli, kuŗš sakarā ar to vareja peeaugt 1820. g. līdz 695.000.

†) Baltijas latvešu daļā 583,000 + 112,000 Latgalē.

††) 1881. g. saskaitīti 925,350, kuŗeem peeskaitīti 217,000 latgaleēši un apm. 90,000 izēlojuši latveēši: A. Bielensteins 1881. g. aprēķina latveēšu skaitu uz 1,225,823. Tomēr izēlojušo latveēšu skaitu Bielensteins peēņēmis mazaku, nekā tas toreiz pateesībā bijis.

†††) Laikmetā starp 1905. g. un 1914. g. latveēšu skaits pašā Latvijā peeauga visai lēnam, jo minētā laikā peēņēma leelus apmērus latveēšu izēlošanas kustība.

Tā tad par latvešu izmiršanu ir aplami runat, kaut gan pēdejā gadu desmitā pirms kaŗa un kaŗa laikā dzimstību skaita mazinašanās arī Latvijā ir peepēmuse apdraudešanas apmērus.

Kaŗa laikā latvešu skaits, bez šaubam, ir eevērojamā mērā pamazinajees. 1920. g. visā Latvijā ir saskaititi 1,159,396 latveeši, tas ir tikpat daudz kā 1881. g., kad Latvijā bija 1,150,000 latveešu. Pirms kaŗa Latvijā bija vismaz 1,400,000 latveeši (1897. gadā — 1,318,112,

Latvešu skaita peeaugšana.

un tādā kārtā latveešu skaits Latvijā 1920. g. vasarā bija par 250,000 mazaks nekā 1914. g. Tomēr 1920. g. latveešu skaits Latvijā atkal bija peeaudzis, jo 1918. g. sākumā Latvijā bija tikai mazleet vairak nekā 900,000 latveešu, bet kopš Brest-Ļitovskas meera ir uz Latviju atgriezušees jau apmēram 430,000 latveešu bēgļu. Latveešu skaitu visā plašajā Kreevijā un Sibirijā nav eespējams pareizi noteikt. Ir tikai zinams, ka vēl veenmēr latveeši sastopami katrā leelakā Kreevijas pilsētā, pee kam daudzās veetās ir vēl tūkstošeem latveešu, un talab izleekas pareizi apgalvojumi, ka Kreevijā ir vēl vairaki desmiti tūkstoši latveeši. Nav arī zinams kaŗa laikā bojā gājušo latveešu skaits. Cik daudzi ir kaujās krituši,

Pēc dažu autoru domam arī skaitlis 1,800,000 ir pārak mazs. Salidzinot 1897. g. skaitišanas iznākumus ar skaitišanas iznākumeem 1920. gadā Latgalē un Ilukstes apriņķī, ir janāk pee slēdzeena, ka tee galvenos vilceenos bija pareizi un talab ir grūti peerādīt, ka latveešu 1914. g. bija vairak par augstak minēto skaitli.

cik miruši vācu gūstā, cik bēguļodami miruši no bada un aukstuma un cik nokauti revolūcijas gados gan no leelineekeem, gan vāceeseem? Juku un pārgrozību laikā neveens šos notikumus nav reģistrejis, un ja tas arī veetām ir noticis, tad reģistrācijas dati ir izputejuši. Nāves pļauju kara laikā latveešu starpā nav eespējams skaitļos izteikt. Bet skaidrs ir tas, ka tā bijuse ļoti leela. Tomēr ir skaidrs, ka pēc kara latveešu skaits vēl veenmēr pārsneedz 1,500,000 un ka jau nākošos gados Latvijā atkal būs tikpat daudz latveešu kā šī gadu šimtena sākumā.

Lībeete no Žaunragcema.

Lībeetis no Žaunragcema.

Pee Latvijas pirmeedzīvotājiem ir peeskaitami arī **lībeeši**, kuŗi sakuzdami ar latveešeem ir zināmā mērā kļuvuši par tagadejo latveešu senčeem. Lībeeši 12. gadu simtenī dzīvoja gar Vidzemes jūrmalu līdz Ainazeem un gar Daugavu līdz Aizkrauklei. Sigulda, Krimulda un Turaida bija lībeešu pilis. Ari Kurzemes pussalas peekrastē tee dzīvoja. Līdz 16. gadu simtenim dokumentos beeži sastopams lībeešu vārds, bet tad tā veetu eeņem nenoteiktais „Undeutsche“. Tikai pēdejos gadu simteņos atkal sāka leetot šis tautas nosaukumu, bet tad lībeešu apdzīvotās zemes robežas bija jau ļoti sašaurinājušās. Vēl 18. gadu simtenī lībeešu skaits bija deezgan leels, kaut gan viņu iznikšanas process bija jau skaidri noskārstams. Hupels saka ap 1770. gadu: „Tagad lībeešus vairs neuzskata par patstāvīgu tautu; šī tauta pamazam

iznīkst un sajaucas ar latvešiem, igauņiem un kuršiem.“*) Bet 12. gadu simtenī lībeeši bija pazīstamākā Baltijas tauta. Viņi pat devuši visai Baltijai savu vārdu (*Livonia — Livland*). Tagad, turpretim, no šīs tautas atlikušas tikai necīgas drumstalas. Ir nepareizi domāt, ka lībeeši ir izmiruši. Jau pirms vāciešu eennākšanas 12. g. s. lībeešu nebija daudz. Bet viņu zemes ģeografiskais stāvoklis pēleelako upju eetekam jūrā bija labvēlīgs un talab viņi kultūrēlā ziņā stāveja augstaki par saveem kaimiņiem, bet savas turības dēļ teem arī bija daudz jaceeš no leišu, latveešu un igauņu uzbrukumeem. Ari vēlakos kaņos taisni lībeešu apdzīvotā zeme vairakkārt bija kaņa lauks, kuņu izpostija un izlaupija. Atstātās lībeešu mājās meera laikā apmetās latveeši, baznicās sprediķus

Lībeešu māja ar lubu jumtu (Mazirbe).

lasija latviski un mazā lībeešu tauta pamazam pārlatvojās. Īstenībā lībeešu tautu iznīcināja leelais Zeemeļu kaņš, jo vēl 17. g. s. beigās lībeeši apdzīvoja Rīgas un Valmeeras apriņķu reetumu daļas. Tā 1690. gadā puse no Siguldas draudzes baznicas vecakeem vēl bija lībeeši, bet 18. g. s. visi bija latveeši. Vēl 1846. g. pēle Salacas dzīvoja 22 šīs vecās tautas pēdīgeē peederīgeē Vidzemē,**) bet pēdejaais lībeetis Vidzemē bija savā laikā plaši pazīstamais būvuzņēmejs Mārcis Sārums, kuņš mira 1859. gadā un līdz ar viņu Vidzemē izbeidzās līvu tauta.

*) A. V. Hupel. Topographische Nachrichten von Liv- und Estland, Bd. I, S. 135. Rīga 1774.

***) П. Семеновъ. Географически-статистическій словарь Россійской Имперіи. 1866. т. III. Raksts „Ливы“.

Kurzemē, turpretim, maza saujiņa lībeešu uzglabajusēs vēl līdz šai deenai. Pēc A. Bielensteina ziņam*) lībeeši apdzīvoja šauru zemes strēmeli gar jūrmaļu pee Kolkas raga. Lībeešu apdzīvotā jūrmala toreiz steepās 60 kilom. gar atklāto Baltijas jūru un 13 kilom. gar Rīgas jūras līci. Tur uz 73 kilom. garās peekrastes atrodas 14 ceemi, kuŗos 1846. g. dzīvoja 2052 cilveki,**) 1852. g. (pēc Bielensteina) 136 mājās dzīvoja 2324 cilveki un 1881. g. Ventspils apriņķī saskaitīja 2374 lībeešus. 1897. g. skaitīšanā lībeeši netika vairs atdalīti no latveešiem. Kurzemē lībeešu tautu aizsargāja plašee meži, purvi un kāpas, kas jūrmalas lībeešus šķīr no latveešiem. Bet arī paši lībeeši līdz pašam pēdejam laikam bailīgi izvairījās no laulībam ar latveešiem. Tagadejā kaŗā lībeeši daudz ceetuši, jo viņi 1915. g. rudenī bija peespeesti atstāt savus ceemus. Lībeešu skaits jau pats par sevi nemitīgi mazinājās un kaŗa notikumi vēl paātrināja šīs tautīņas iznikšanas procesu. 1920. g. visā Latvijā saskaitīti tikai 831 lībeetis.***) 802 lībeeši dzīvoja Dundagas pagastā, 14 pārejās Ventspils apriņķa daļās un atlikušie ir izkaisīti pa visu Latviju. Tā kā lībeešu apdzīvotā zeme ir neauglīgas smīļu kāpas, tad viņi visi ir zvejneeki un jūrneeki un paši sevi sauc par „kala mied“ t. i. zvejneekiem, vaj „randa mied“ t. i. jūrmalneekiem. Tee ir leela un spēcīga auguma cilveki, kuŗus cīņa ar jūru ir norūdījuse un padarījuse izturīgu un enerģisku. Lībeeši ir somu tautu grupas peederīgie un viņu valoda vistuvāki rada kareļu valodai.†) Visi lībeeši prot latviski un arī apģērba un eerašu ziņā neatšķīras no apkārtejiem latveešiem. Baznīcās un skolās leeto latveešu valodu un veenīgā lībeešu valodā drukatā grāmata ir Mateja evaņģelijs. Plašos Vidzemes un Kurzemes jūrmalas apvidos lībeeši ir pārlatviskojušees un talab lībeešu vēsture uzskatama arī par latveešu vēsturi. Vēl tagad uzmanīgs novērotājs atrod Talsu un Ventspils apriņķu, kā arī Vidzemes jūrmalas un Daugavas peekrastes (Ikšķīles, Leelvardes) u. c. eedzīvotāju seijas īpatnības, kuŗas leecina, ka šo ļaužu dzīslās tek lībeešu-somu asinis.

Pee tautam, kuŗas latveeši, līdzīgi lībeešiem, sevi uzņēmuši, peeder arī kreeviņi, kuŗu atleekas vēl izgājušā gadu simteņa pirmajā pusē bija sastopamas Bauskas tuvumā, pee Memeles upes. Kamēr lībeeši ir peeskaitāmi mūsu dzimtenes pirmeedzīvotājiem, tikmēr kreeviņi ir eenāceji. Ap 1445. g. Livonijas ordeņa kaŗa pulki Novgorodas zemēs

*) A. Bielenstein. Die Grenzen etc. 2. lpp.

**) П. Кеппелъ. Объ этнографич. картъ Европ. Россіи. Спб. 1852. 19.

***) Lībeešu starpā 1920. g. bija 355 vīreeši un 476 seeveetes, 296 lībeeši bija jaunāki par 20 gadeem, 374 bija 20—60 gadus veci un 191 bija vecāki par 60 gadeem. Jau šee skaitļi leecina, ka lībeeši ir izmirstoša tauta, jo gandrīz 25% no visiem lībeešiem ir vecāki par 60 gadeem, kamēr tautā ar normalu vecumu grupu uzbūvi ir apmēram tikai 10% šādu vecu ļaužu.

†) Kareļi tagad apdzīvo Somijas austrumu daļu un ir someem radneecīga tauta.

sagūstija leelaku skaitu someem un igauņeem radneecigās votu tautas peederigos, kuņi dzīvoja Ingermanlandes zeemeļreetusos. Šos votus, kā no Kreevijas atvestus, apkārtejee latveeši sauca par kreeviņeem. Ordens tos nometināja Bauskas tuvumā un nodarbināja pee Bauskas pils celšanas. Vēl 18. gadu simteņa beigās esot bijuši kādi 3000 kreeviņi, bet vēl agrakos gadu simteņos viņu skaits bijis vēl leelaks.¹⁾ Bielensteins saka, ka vēl ap 1820. gadu bijuši 1600 kreeviņi. Viņš zem teem būs sapratis cilvekus, kuņi ar savu apgērbu un eerašam atšķiras no apkārtejeem latveešeem, jo Posorts saka, ka ap 1840. g. Kurzemē bijuši vairs tikai 15 kreeviņi.²⁾ Tagad šī mazā tautiņa bez vēsts nozuduse. Viņa nav izmiruse, bet pamazam sakususe ar apkārtejeem latveešeem.

Igaunu visā Latvijā 1920. g. saskaititi tikai 8700; to starpā Valkas apriņķī 4146 igauņi, Valmeeras apr. 1639 un Rīgas apriņķī 1915 un tādā kārtā visā pārējā Latvijā bija tikai 1000 igauņu. Tomēr agrak bija daudz plašāki apvidi igauņu apdzīvoti. Ilzenē vēl 1883. g. leetoja mājas dzīvē igauņu valodu,³⁾ bet tagad tur šo valodu prot veenīgi vecakee ļaudis. Tāpat arī Kalnamuižas un Zeltiņu pagastos vēl pagājušā gadu simteņa 50. gados runāja igauņiski, bet tagad veenīgā leetotā valoda ir latveešu valoda. Ari Gaujene reiz bija igauņiska, un vēl 19. g. s. 60. gados Gaujenes un Zeltiņu draudzēs dzīvoja ap 2000 igauņu. Bielensteins domā, ka arī Mārceenā dzīvojuši igauņi, jo šī apgabala eedzīvotāju apgērbi un eerašas līdzinājušās igauņiskām, bet tur igauņi katrā ziņā bija eeceļotāji. Vidus laikos viss tagadejais Valmeeras apriņķis, uz zeemeļeem no Burtneeku ezera,⁴⁾ bija tūri igauņisks un pirms 60—70 gadeem tur bijušas kādas 40 leelakas igauņu nometnes.⁵⁾ Pat Latgalē igauņi apdzīvoja vairākus ceemus. Ludzas apriņķī, Pildas un Nerzas pagastos, igauņi jau no sendeenam dzīvo kādās 6 sādžās,⁶⁾ divās kroņa muižās — Michailovā un Janovolē šo igauņu skaits sasneedza pagājušā gadu simteņa vidu 3000,⁷⁾ bet 1897. g. tur bija mazāk nekā 500 igauņu un 1920. g. visā Ludzas apriņķī saskaititi tikai 205 igauņi. Ja Latgales zemneeki vispārīgi ir ļoti tumši un neizglītoti, tad Pildas igauņi divkārt nekul-

¹⁾ J. J. Wiedemann. Über die Sprache und Nationalität der Krewinen in Kurland. 114. lpp. (Skat. „Memoires de l'Academie imperiale des sciences de St-Petersbourg. VI serie. Tome XVI).

²⁾ A. Bielenstein. Die Grenzen des lettischen Volksstammes. S.-Pet. 1892. S. 19.

³⁾ Эстляндскій сборникъ. Ревель 1870. 110. lpp. Pēc Bielensteina (Grenzen, 19. lpp.) veenā pašā Gaujenē bijuši 1820. g. apm. 700 igauņi.

⁴⁾ Libiski Burtneeku ezeru sauca par *Astijerw*, kas nozīmetu „Igaunu ezers“, jo *Asti* = igauņi, *jerw* = *jārwa* = ezers. 12. g. s. pee Burtneeku ezera arī bija latveešu (tālaveešu), igauņu un libeešu robežas apgabals.

⁵⁾ Военно-статистическое обозрѣние Россійской Имперіи. Т. VII, часть II, стр. 271.

⁶⁾ Fr. Kemps. Latgaleeši. 46. lpp.

⁷⁾ A. Bielenstein. Die Grenzen etc. 46. lpp.

tureli. *) Tas arī saprotams, jo šee igauņi dzīvoja pilnīgi atšķirti no pārejās igauņu tautas, bet ar latveešiem tee vēl nebija sakusuši, lai varetu ar teem dzīvot kopīgu garīgu dzīvi. Turpretim igauņi Valkas un Valmeeras apriņķu peerobežu novados prot latveešu valodu un leelā mērā dzīvo kopīgu kulturelu dzīvi ar pārejiem igauņiem. Visas igauņu nometnes, kuŗas neatrodas uz pašas Igaunijas robežas, ir jau pilnīgi pār-latvojušās. Domājams, ka igauņu nometnes Vidzemes latveešu daļā un Latgalē izcēlušās dzimtbūšanas laikos, kad muižneeki, kuŗeem bija īpašumi Igaunijā un Latvijā, pārveetojuši igauņu zemneekus uz savām muižām Latvijā.

Apgalvojums, ka Valkas un Valmeeras apriņķos igauņi izspeestu latveešus, nav pamatots. Tā Valkas un Valmeeras apriņķu lauku apvidos 1881. g. bija 7531 igauņi, bet 1897. g. — 8766, t. i. igauņu skaita pieaugšana sakrīt ar dabīgo vairošanos. Arī 1920. g. skaitīšana liecina, ka par apdraudošu igauņu vairošanos peerobežas apgabalos nevar būt runa, jo pēc valsts robežu nospraūšanas 1920. g. oktobrī Valkas un Valmeeras apriņķos bija tikai 5785 igauņi. Vēsturiskos laikos latveešu-igauņu robeža ir grozījusēs latveešiem par labu un pretejee apgalvojumi dibinājas uz atsevišķiem novērojumiem, kuŗi neraksturo vispāreju procesu.

Igauņu valoda, tāpat kā libeešu un kreeviņu valodas, peeder pee somu-ugru saimes, pee kuŗas peeder arī somu, ungaru, votjaku, mordvinu un Kreevijas pārejo somu tautiņu valodas. Kopā ar mongoļu, japaņu, turku-tataru un dažām citām valodām tās sastāda ural-altaisko valodu grupu, kuŗa eevērojamā mērā atšķiras no indoeiropiešu valodām, pee kuŗām peeder slāvu, ģermaņu, romaņu, baltu u. c. valodas.

Igauņu valoda sadalās divās izloksnēs: Reveles un Veravas. Pirmā ir kļuvuse par rakstu valodu. Talab ka ar latveešiem ir sakusis prāvs skaits libeešu, kreeviņu un igauņu, arī latveeši antropoloģiskā ziņā daudzos apgabalos līdzinas somu tautām. Vismazāk ar citām tautām sajaukti latveeši ir Maleenā, Augš-Kurzemē, Vidus-Kurzemē (izņemot Bauskas apkārtni) un Lejas-Kurzemes deenvīdu austrumu daļā.

Vāceēši Latvijā galvenā kārtā ir pilsētneeki. Visā Baltijā pēc 1897. g. skaitīšanas iznākumiem bija 148,347 vāceēši,**) no kuŗeem 76,859 dzīvoja Vidzemē, 38,326 — Kurzemē un 16,037 — Igaunijā. Latgalē bija 5006 vāceēši, bet visas Latvijas robežās toreiz dzīvoja 120,191 vāceētisi.

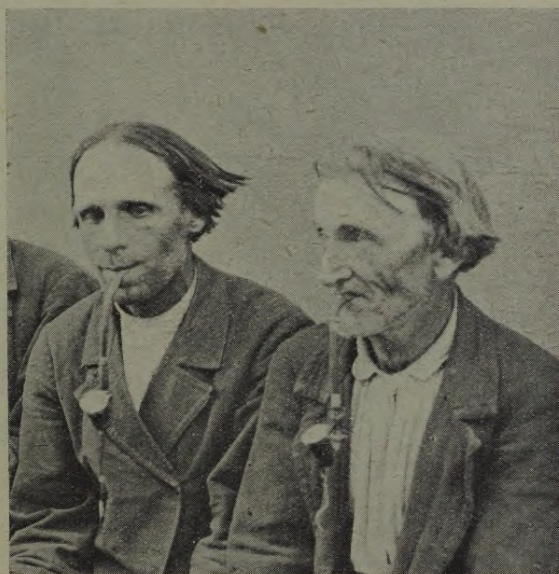
*) Drywa Nr. 48. 1911. g.

**) Pavisam Baltijā 1897. gadā saskaitīti 165,627 cilvēki, kuŗi bija uzdevuši kā savu mātes valodu vācu valodu, no kuŗeem Kurzemē 12,691 un Vidzemē 4589 bija Mozus ticīgi un kuŗi talab kā ebreji šeit viscaur ir atskaitīti.

1897. gadā $\frac{4}{5}$ visu Latvijas vācešu dzīvoja pilsētās. Vācešu bija:

Rīgā	63,322	
Leepajā	11,627	
Jelgavā	7,079	
Trijās pilsētās kopā		82,028 = 68,8% visu vācešu.
Pārejās Vidzemes pilsētās	3,038	
„ Kurzemes „	7,474	
„ Latgales „	3,168	
Visās Latvijas pilsētās		95,708 = 79,6% visu vācešu.
Kurzemē uz laukeem	12,146	
Vidzemē „ „	10,499	
Latgalē „ „	1,838	
Uz laukeem		24,483 = 20,4% visu vācešu.
Pavisam		120,191

Kaŗa gados un, leekas, arī pirmskaŗa laikmetā vācešu skaits daudzos Latvijas apgabalos ir stipri pamazinajees. 1920. gadā Latvijā bija 58,113 vāceši, no kuŗeem 29,533 dzīvoja Rīgā, 5864 — Leepajā un 2428—Jelgavā. Tādā kārtā arī tagad trijās minētās pilsētās dzīvo 65,2% no viseem Latvijas vācešeem, bet visās Latvijas pilsētās dzīvo 74,8% visu Latvijas vācešu. Citeem vārdeem: arī tagad vāceši Latvijā ir pilsētneeki, jo $\frac{3}{4}$ visu Latvijas vācešu dzīvo pilsētās. Tomēr vairak nekā 10% vācešu 1920. gadā

Vācu kolonisti.

bija tikai 5 pilsētās: Kuldigā—18,7%, Rīgā — 16,0%, Jelgavā — 12,4%, Leepajā — 11,4% un Rīgas Jūrmaļā — 10,5%. Latvijā ir pavisam 75 pilsētas un meesti, kuŗu starpā ir 5 ar vairak nekā 10% vācešu, 11 ar 5—10% vācešu, 4 ar 3—5%, 30 ar $\frac{1}{2}$ —3% un 25 ar mazak nekā $\frac{1}{2}$ % vācešu.

Uz laukeem vāceši galvenā kārtā sastopami Latvijas reetumu daļā (skat. kartogramu 252. lpp.). Austrumos no linijas, kuŗa ir vilkta no Valkas uz Jēkabpili, vācešu gandrīz nemaz nav. Visleelakaais vācešu skaits uz laukeem atrodams Kuldigas un Aizputes apkārtnē, kā arī

Tukuma, Talsu, Ventspils un Aizputes apriņķos. Tur vāceši leelākā skaitā ir cevesti kā kolonisti pēc 1905. gada. Tee nav nākuši teši no pašas Vācijas, bet ir dzimuši Peevolgas vācu kolonijās un tamdēļ ir atnesuši sev līdz daudz kreeviska. Tomēr uz laukeem vācešu ir ļoti nedaudz. Latvijā 1920. gada vasarā bija 521 pagasts. Vācešu procents šinīs pagastos bija sekošs:

Nemaz nebija vācešu	74	pagastos
Mazāk nekā 1/2 0/0 vācešu bija	210	"
1/2 — 1 0/0	85	"
1 — 3 0/0	94	"
3 — 5 0/0	26	"
5 — 10 0/0	11	"
10 — 20 0/0	13	"
20 — 50 0/0	6	"
50 un vairāk 0/0	2	"

Kopā 521 pagasts

Vācešu procents Latvijā.

Vairāk nekā 20% vācešu ir 8 pagastos: Iršu kolonijā 85,0% (Cēsu apr.), Zantē — 55,0% (Talsu apr.), Kurmalē — 42,9% (Kuldigas apr.), Cērē — 36,6% (Talsu apr.), Tašu-Padurē — 34,8% (Aizputes apr.), Virgā — 34,9% (Leepajas apr.), Kazdangā — 31,4% (Aizputes apr.) un Planicā — 29,9% (Kuldigas apr.).

Uz laukeem vāceši peedereja pee muižu īpašneku ģimenem un bez tam tee bija mācītāji un muižu eeredņi. Ilgu laiku Baltijā bija tikai veena vācu zemneku kolonija. 1766. g. Iršu un Altenes muižās nometinatas 86 vācu ģimenes (321 cilveks), kuŗus atveda no Virembergas un

Bavarijas. Šee vācu zemneeki atvesti, lai veicinātu latveešu zemneeku saimniecību attīstību. Teem vajadzēja latveešu zemneekus eepazīstināt ar ārzemju zemkopības paņēmeeneem. Bet kolonija savu nolūku nesa-sneedza, jo kolonisti drīz veen peeņēma veetejo latveešu zemneeku zemes apstrādašanas paņēmeenus. 321 pirmo eeceļotaju veetā 1836. g. jau bija 2751. *) Sāds daudzums kolonistu tur bija arī pirms kaŗa.

Pēc 1905. gada vācu kolonistu skaits Latvijā eevērojamā mērā paleelinājās. Nodibinājās sevišķa vācu beedriba, kuŗas preekšgalā atra-dās Silvio Brōdrichs, Kazdangas barons Manteufels un Virgas barons Nolde, kuŗi ar leelu enerģiju organizēja vācu kolonistu pārveetošanu no Polijas, Volinijas un Volgas apgabaleem uz Latviju. Pavisam laikā no

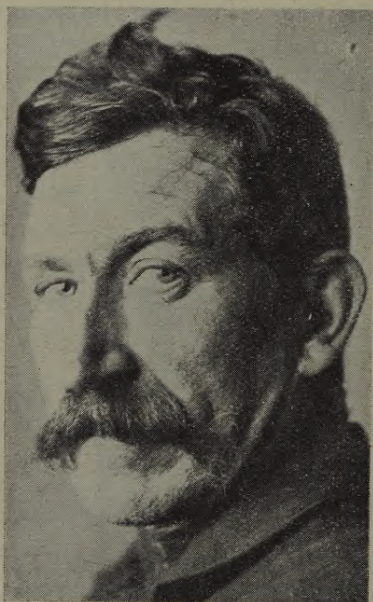
Vecticīgi leelkreevi Latgalē.

1907.—1912. gadam Kurzemē eevestas 1028 vācu zemneeku ģimenes ar 5200 peederigeem,**) kuŗas galvenā kārtā nometinatas Kuldigas un Aizputes apriņķos, jo kolonizatoru nolūks bija Lejas-Kurzemi vispirms pārvācot un no tureenes virzītees tāļak uz austrumeem. Vācu kolonistu leelakā daļa Kurzemē ir pārdzīvojuse kaŗa un revolucijas gadus un pamazam pārlatvojas. Jau pirms kaŗa vāceešu skaits Latvijā nekur

*) Военно-статистическое обозрѣніе Р. И. Т. III., ч. II. стр. 303.

**) Земель. Казенныя имѣнія въ Курляндской губерніи и вопросъ о русской колонизаціи названной губерніи. Вильна 1913. Dr. T. Magers savā grā-matā „Kurland“, kuŗa drukata Hamburgā 1920. gadā, aplami saka, ka Kurzemē eevesti līdz 20,000 vācu kolonistu. 1920. gadā visā Latvijā uz laukeem bija tikai 14,721 vācee-tis, no kuŗeem Kuldigas apr. uz laukeem dzīvoja 2273 un Aizputes apr. — 2769.

nevairojās, bet daudzkārt gan gāja mazumā. Tas novērots Vidzemē uz laukeem un visās Kurzemes pilsētās. Talab 1914. g. vāciešu Latvijā nekādā ziņā nebija vairak nekā 1897. g., bet 1914. g. Latvijā bija 2,552,000 eedzīvotaju, no kuŗeem, leelakais, 120,000 bija vāciešu, un tādā kārtā pirms kaŗa Latvijā bija tikai 4,8% vāciešu, bet pēc Bermona vāciešu padzišanas, vācu procenta Latvijā vēl pamazinajees, un 1920. g. vasarā visā Latvijā bija tikai 3,6% vāciešu, pee kam Vidzemē un Zemgalē uz laukeem to bija tikai mazleet vairak par 1 proc. un ja skaita veenigi Latvijas pilsoņus — vāciešus, tad viņu Latvijā ir tikai 3,05%.

Katoļticīgs baltkreevs Latgalē.

Kreevi Latvijā uzskatami par jaunakā laika eenaŗeeem un Baltijas latveešu daļā, izņemot Ilukstes apriņķi, viņu bija ļoti nedaudz. Vēl līdz 18. gadu simteņa beigam tur kreevi bija sastopami veenigi Rigā kā tirgotaji. Ap 1790. gadu tur bija 3443 kreevi*) un $\frac{2}{3}$ no teem bija vīreeši, kas leecina, ka kreevi ari toreiz bija eeceļojuši uz īsaku laiku. Tomēr jau Katrinas II. laikā sākās Baltijas pārkreevošanas mēģinajumi. Ši ķeizareene rakstija ģeneralprokuroram Vjazemskam: „Vidzemi, Igauniju un Kurzemi vajaga novest līdz tam, ka tās pārkreevojas un beidz izskatitees kā vilki mežā.“ Tomēr pārkreevošanas nodomeem, izņemot pašus pēdejos gadu desmitus pirms kaŗa, nav bijuši itin nekādi panākumi. Kreevu skaits, izņemot Rīgu un Latgali, Latvijā nekad nav bijis leels, un sakarā ar kaŗa notikumeem tas vēl eeveŗojamā mērā samazinajees.

1897. g. Latviju sastādošos 17 apriņķos bija 232,678 kreevi, no kuŗeem 144,324 dzīvoja Latgalē un 21,625 Ilukstes apriņķī, bet pārējos 13 apriņķos bija tikai 66,729 kreevi. No pēdejeem 57,417 dzīvoja mūsu trijās leelakās pilsētās — Rigā, Jelgavā un Leepajā un 2456 Valkā un Jēkabmeestā, kur ari bija vairak nekā 1000 kreevu katrā. Atskaitot šīs 5 pilsētas, atlikušos 14 apriņķos pilsētās, meestos un uz laukeem bija tikai 6856 kreevi, kas iztaisa 0,79% no viseem eedzīvotajeeem. Un šinis kreevos eeskaitīti kā zaldati, tā ari eeredņi, kuŗi nav peeskaitami

*) W. Ch. Friebe, Phisisch-ökonomische und statistische Bemerkungen von Liv- und Estland. Riga, 1794. S. 69.

veetejeem eedzīvotajeem. Kad pēdejos atskaita, tad kreevu procentus Kurzemes un Vidzemes apriņķu vairakumā svārstījās starp 0,0—0,2. Bet kaŗa notikumi bez tam vēl eevērojamā mērā pamazinājuši kreevu skaitu Latvijā. Tā 1915. g. beigās Kurzemes 7 reetumu apriņķos saskaitīti tikai 3944 kreevi (1,6 ‰), no kuŗeem 2347 dzīvoja Leepajā, un tā tad visā pārējā Kurzemē atlikuši tikai 1597 kreevu. Ari Rigā no 99,603 kreeveem 1913. g. bija 1917. g. augustā atlikuši tikai 18,320 un 1920. g. pat tikai 12,112. Talab Kurzemē un Vidzemē kreevu tagad ir visai nedaudz. Latgalē, turpretim ari vēl tagad ir ļoti daudz kreevu. Tur vairakus ceemus un pagastus apdzīvo leelkreevi-vecicibneeki, baltkreevi-katoļi un pēdejos gadu desmitos eeceļojušee pareizticigee leelkreevi.

Leelakā vecicibneeku daļa eeceļoja Latgalē un Kurzemē 17. gadu simtenī, kad Maskavas caru valdība neželīgi apspeeda dažadus pareizticigo baznīcas zektantus (vecicibneekus, duchoborus, chļistus u. c.). Katoļticīgā Polijā un protestantiskajā Baltijā šos vajato ticību peederigos labprāt uzņēma. Latvijā kreevi galvenā kārtā eeceļoja no Valdajas augsteenes un Tveras guberņas. Bet vēlāk Peterpils valdība pate sāka pabalstīt kreevu zemneeku eeceļošanu Latgalē. Jau pirms 1863. g. valdība nometināja vairakus tūkstošus kreēvus Daugavpils apriņķī, ceetokšņa tuvumā, lai radītu šīnī politiski neuzticamajā (poliskajā) zemē uztīcamu kreevu zemneecību. 19. gadu simteņa vidū veenā pašā Ušvaldes kreevu nometnē bijuši jau 3034 cilveki. Tomēr līdz 1850. g.

Kreeveete.

Latgalē bija vēl maz kreevu — apmēram 15—20,000. *) Daudz mazākā mērā Latgalē eeceļojuši baltkreevi. Vidzemē un Kurzemē (bez Ilukstes apriņķa) ir bijušas tikai divas leelakas kreevu kolonijas: Peebalgā un un Jēkabmeestā. Peebalgas muižu cars Peters I. dāvāja grafam P. A. Šeremetjevam, kuŗš uz tureeni atsūtīja no Jaroslavas guberņas kreevu zemneekus, jo kaŗa notikumi un mēris bij iznīcinājuši Peebalgas zemneeku leelako daļu. **) Atvestee kreevi tomēr ātri pārlatvojās, un tagad tikai nenoteikti nostāsti un dažas parašas leecina, ka pee baldzeni ne veenmēr ir dzīvojuši veenados apstākļos ar apkārtejeem latveešem.

*) J. Eckards pēc „Atlas ethnographique des provinces habitées en totalité ou en partie de Polonais. St.-Ptbg. 1863.

**) Fr. v. Keussler. Zur Geographie Alt-Livlands. Skat. „Mitteilungen aus der livländischen Geschichte“. Band. III. S. 332. Rigā, 1893.

Jēkabmeests izcēlās 16. gadu simtenī kā kreevu sloboda, un tur jau 1703. g. bijuse kreevu baznīca un meests, galvenā kārtā kreevu apdzīvots. Vēl līdz kara sākumam kreeveem Jēkabmeestā peekrita leela loma.

Latvijā dzīvo baltkreevi un leelkreevi, bet ukraiņešu (mazkreevu) ir ļoti maz. Pēdejo bija tikai daži simti, kuŗi izkaisīti starp pārejiem eedzīvotajiem, un patstāvīga loma teem mūsu dzimtenē nekad nav peekrituse. Baltkreevu Latvijā turpretim ir daudz. Latgalē to ir 66,981, Zemgalē (Ilukstes apr.) — 4813, Vidzemē — 3136 un Kurzemē — 700. (skat. etnografisko karti). Baltkreevi ir slavu tauta, kuŗa apdzīvo pilnīgi vaj pa leelakai daļai Mogiļevas, Minskas, Grodņas, Smoļenskas, Čerņigovas un Vitebskas guberņas. Baltkreevija peeder pee vistumšakeem un saimnieciskās kulturas ziņā vizzemaki stāvošiem apvideem zeemeļu-austrumu Eiropā. 1897. g. bija 5,885,547 baltkreevi. Lasit prašana tur ir reti sastopama māksla, zemkopībā valda 2—3 lauku zistema un spiļu arkļi un koku ecešas. Jau pēc apģērba baltkreevi ir pazīstami. Tee parasti valkā zila audekla bikses, zilu vaj sarkanu kreklu un zeemā kā vasarā aitādu kažoku. Ar savu zemo kulturelo līmeni tee nomāc Latgalē un Ilukstes apriņķī ari savu apkārtni. Leelkreevi Baltijā galvenā kārtā bija reprezenteti kā kroņa eeredņi, bet Latgalē un Ilukstes apriņķī galvenā kārtā kā zemkopji. Latgalē tee ir pa leelakai daļai vecticibneeki, kuŗi saimnieciskā ziņā ir uzņēmigaki par baltkreeveem, bet kuŗu izglītības līmenis ari ir visai zems. Pēdejos gadu desmitos kā leelkreevi, tā ari baltkreevi Latvijā bija leelā skaitā sastopami kā peļņā gājeji amatneeki. It sevišķi pee būvju un zemes darbeem tos kā lētaku darba spēku leelā mērā izleetoja. Ari tagad Rigā un citās Latvijas pilsētās šee kreevi kā lētaks darba spēks sastopami pee zemes un būvdarbeem.

Baltkreevi sastāda eedzīvotaju vairakumu 9 Latvijas pagastos: Bornas pagastā, kuŗš sastāda Zemgales galejo austrumu daļu, viņu ir 50,7⁰/₀, Pridruiskas un Pustinas pagastos Daugavpils apr. — 86,1⁰/₀ un 63,4⁰/₀, Rušinas pagastā, Rezeknes apriņķī 66,1⁰/₀ un Ludzas apriņķa Istras (93,4⁰/₀), Janovoles (66,2⁰/₀), Posinas (81,6⁰/₀), Rundanu (52,0⁰/₀) un Tolkovas (77,3⁰/₀)* pagastos — Leelkreevisks eedzīvotaju vairakums ir tikai 4 Latvijas pagastos: Daugavpils apriņķa Maļinovkas pagastā (65,7⁰/₀), Rezeknes apriņķa Ozolmuižas pagastā (58,0⁰/₀) un Ludzas apriņķa Kočanovas (81,6⁰/₀) un Višgorodas (96,7⁰/₀) pagastos. Abi pēdejee pagasti agrak peedereja pee Pleskavas guberņas.

Leiši Latvijā pirms kara bija sastopami visās leelpilsētās, galvenā kārtā kā strādneeki un apkalpotaji, un Kurzemē, Leetavas robežas tuvumā

*) Tolkovas pagasta eedzīvotaji, man šķeet, ir aplami peeskaitīti baltkreeveem, jo šis pagasts atrodas uz leelkreeviskās Pleskavas guberņas robežas un abos kaimiņu pagastos (Višgorodas un Kočanovas) galvenā kārtā dzīvo leelkreevi un talab Tolkovas eedzīvotajus pareizaki būtu peeskaitit leelkreeveem.

kā laukstrādneeki. Beeži grūti atšķirt leišus no **poļeem**, jo daudzkārt leiši paši sevi peeskaita, vaj arī pret savu gribu ir peeskaitīti poļeem. Poļu Latvijā 1920. g. bija 54,567 un leišu 25,588, bet 1897. g. 65,056 un 26,033. Leelais skaits poļu izskaidrojās ar to, ka visas Latvijas daļas īsaku vaj ilgaku laiku atradušās zem Polijas virskundzības. Visīsako laiku Vidzeme peederejuse pee poļu valsts un talab tur poļu vismazak. Tee poļi, kuŗi pēc Vidzemes peeveenošanas Zveedrijai tur palika, ir pēdejos trīs gadu simteņos pārvācojušeos un pārlatvojušeos, un tagad tikai daudzu latveešu un vācu ģimeņu vārdi leecina, ka to senči bijuši poļi. 18. g. s. beigās Vidzemē poļi dzīvoja tikai Rigā un tur to bija tikai 2491. Kurzemē, kuŗa atradās ilgaku laiku Polijas atkarībā, poļu skaits un eespaids veenmēr bijis leelaks, bet Latgale atradās veselus 210 gadus teeši zem Polijas virskundzības, un talab tur poļu eespaids ir līdz pašam pēdejam laikam visai leels. Baltijā poļi ir pārvācoti, bet Latgalē taisni otradi — tur daļa veetejo eedzīvotaju pārpoļota. Ari Latgalē, tāpat kā visā Livonijas ordeņa valstī, muižneeciba bija vāciska, bet pēc Latgales peeveenošanas Polijai, tureenes vāciskā muižneeciba ātri pārpoļojās, un tagad tikai vārdi leecina, ka tagadejee Latgales poļu aristokrati cēlušeos no vāceeseem (peem. fon der Borg, Ziberg, Korf, Plater, Engelhardt u. t. t.). Šee pārpoļotee magnati atveda uz Latgali prāvu daudzumu sīkās šļachtas peederigo un arī nedaudzos poļu zemneekus. Poļu skaitu līdz pašam pēdejam laikam paleelinaja arī latveešu pārpoļošanās. Tomēr, neskatotees uz to, poļu skaits pēdejos gadu desmitos ir pamazinajees, jo daudzas muižas, kuŗas agrak peedereja poļeem, ir sadalītas zemneekeem, vaj arī pārgājušas kreevu, latveešu un vāceešu īpašumā, un līdz ar to izzūd sīko poļu saimneeciskais pamats.

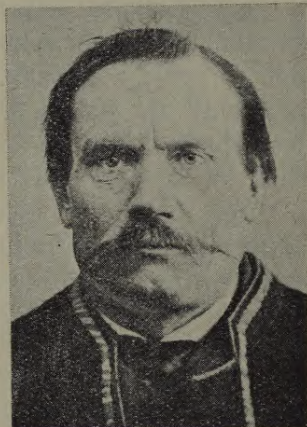
Tagad poļi sastopami leelakā skaitā tikai Latgalē, Ilukstes apriņķī, Rigā un Leepajā, bet leiši Rigā, Leepajā, Ilukstes un Grobiņas apriņķos, kaut gan arī visā Leišmalē pēdejos gados pirms kuŗa bija visai daudz leišu. Leišu un poļu bija:

	Leiši		Poļi	
	1897.	1920.	1897.	1920.
Rigā	6,362	5,303	13,415	7,859
Leepajā	3,587	3,738	6,015	2,843
Daugavpili	190	205	11,420	8,170
Jelgavā	498	616	845	257
Rezeknē	3	37	895	1,225

Tā tad šinis pilsētās dzīvo gandrīz puse no visem leišeem un poļeem mūsu dzimtenē. Kamēr vāceesi un kreevi Kurzemē un Vidzemē ir gandrīz veenīgi pilsētneeki, tikmēr poļi un leiši sastopami leelakā skaitā arī uz laukeem. Tā leišu Grobiņas apriņķī uz laukeem bija 1801*) un Ilukstes apriņķī — apm. 5000. Latgalē, Ilukstes apr., Rigā

*) Ar Palangas peešķiršanu Leetavai, leišu skaits Grobiņas apriņķī ir samazinajees par pusi.

un Leepajā dzīvoja 93 % no viseem Latvijas poļeem, un talab visā pārejā Latvijā tee sastopami, tāpat kā leiši, tikai kā atsevišķas personas.

Latgales polis.

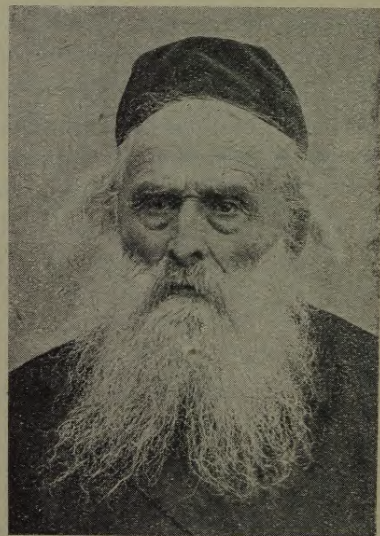
Leiši, kopā ar latveešeem, peeder pee baltu tautu saimes. Tā kā abas valodas ir visai tuvu rada, leiši Latvijā dažos mēnešos eemācas latviski. Vispārīgi var teikt, ka gandrīz bez izņēmumeem visi Baltijā dzīvojošee leiši prot latviski, un ja tos katoļu ticiba nešķirtu no protestantiskeem latveešeem, tad tee visai ātri pārlatvotos, kaut gan ari tagad leišu pārlatvošanās noteek visai ātri un plašos apmēros. Leišu nacionalā atmošanās notika eevērojami vēlāk nekā pee latveešeem. Leišu avizes un grāmatas atļāva drukat tikai kopš 1904. g., un talab leiši ir neizglītotaki par latveešeem. Latvijas pilsētās tee ir nekvalificeti strādneeki, tāpat kā uz laukeem. Tikai pēdeajā gadu desmitā leišu starpā sākusēs rosigaka kulturela darbiba un tee atšķiras no

poļeem, ar kuņeem tos poliskā katoļu garidznieciba viseem līdzekļeem mēģināja saistit.*)

Īstu poļu Latvijā nav gandrīz nemaz. Latvijas poļu vairums ir vairak vaj mazak pārpoļoti leiši, bet poļu inteliģence, izņemot Latgali, pa leelakai daļai ir pārkreevinata vaj pārvācota. Ta leišu daļa, kuņa sevi sauc par poļeem, ir mazakā mērā padota latveešu eespaidam. Īstee poļi ir slavi, un kā tādi kreeveem valodas un rakstura ziņā radneecigi.**)

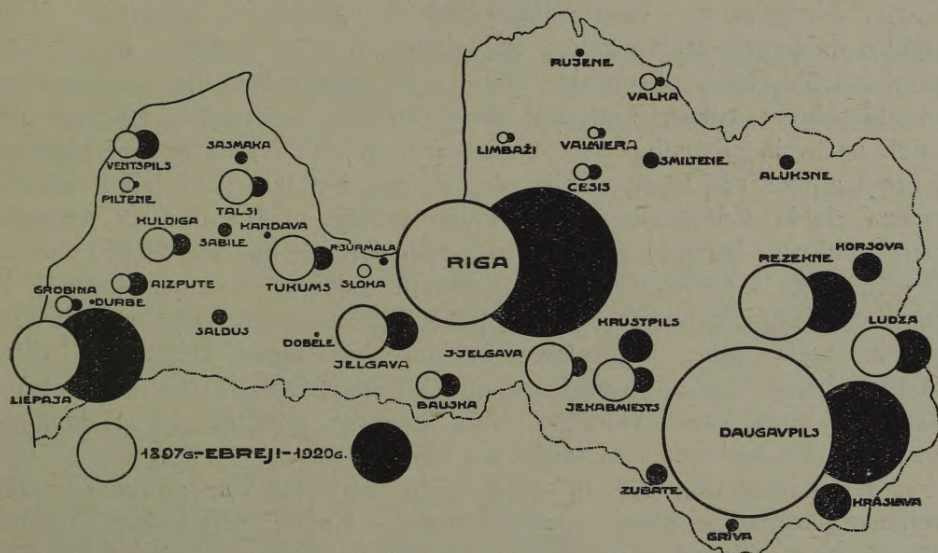
*) Leišu nav daudz vairak par latveešeem. 1897. gadā Kreevijā saskaititi 1,658,532 leiši, kuņeem peeskaitami 106,000 leiši Prusijā (1900. gadā) un ap 150—200,000 leišu Amerikā. Tādā kārtā pēc pēdejo skaitišanu dateem ir mazleet mazak nekā 2 miljoni leišu. Dr. V. Gaigalats aprēķinajis, ka kaņa sākumā Kreevijā bijuši 1,909,295 leiši un Amerikā 689,786 leiši, bet pavisam leišu esot 2,857,000 (skat. „Litauen“, Frankfurt 1917. S. 31.). Amerikā leiši, pēc baznickunga J. Tumasa ziņam, ātri pārtautojotees, kaut gan tur dzīvojot veena ceturtā daļa no viseem leišeem. Klaipēdas apgabalā leišu skaits pirms kaņa nepārtrauktā gaitā gāja mazumā.

**) Kreevijā 1897. g. saskaititi 7,931,307 poļi, Prusijā (1900. g.) — 3,300,000 un

Ebrejs.

Poļus viscaur pavadija **ebreji**. Pašā Polijā jau sen ebreju skaits ir visai leels, jo kopš 1349. gada, kad visā Vakar-Eiropā norisinājās breesmīgi ebreju slaktiņi, ebreji leeleem pulkeem eeceļoja Polijā un vēlāk arī mūsu kaimiņos — Leetavā. Polijā ebrejus un arī vācēšus labprāt uzņēma, jo tur trūka sapratīgu tirgotāju un amatneeku. Talab Polijas pilsētas vēl tagad beeži ir galvenā kārtā ebreju apdzīvotas. Līdz ar poļu eeķaŗotajeem uz Latviju atnāca arī ebreji, kaut gan teem vairakkārt noleedza eeceļošanu. Vidzemē, kuŗa visisako laiku atradusēs zem Polijas, ebreju ir vismazak, bet Latgalē visvairak. Ilgu laiku

Ebreju skaits Latvijas pilsētās pirms un pēc kaŗa.

Vidzemē ebreji bija sastopami tikai Rigā. Tur 1824. gadā bija 513 ebreji,*) bet pēc akademiķa Kōpena ziņam visā Vidzemē 1834. gadā bijuši tikai 532 ebreji. Ari tagad ebreji Vidzemē uz laukeem un mazpilsētās ir reti redzami. Turpretim Kurzemē un Latgalē vairakās pilsētās un meestos ebreji pirms kaŗa sastādija eedzīvotāju vairakumu. Kurzemē ebreji sāka eeceļot 18. gadu simtenī. Leelos apmēros ebreji eeceļoja kopš 1797. gada, kad teem atļāva apmestees pilsētās uz dzīvi. Tā kā latveešeem-dzimtscilvekeem lauku atstāšana bija noleegta un vācu skaits uz laukeem veenmēr bijis neleels, tad pilsētas drīz peeņēma ebrejisku raksturu. 1834. gadā Kurzemē bija 23,486 ebreji, 1897. gadā — 51,169 un 1920. — 19,686. Pēc izraidišanas 1915. gadā ebreji palika

Austrijā (1910. g.) — 4,967,984. Tādā kārtā poļu bija ap 16 miljoni, bet tagad poļu skaits pāršneez 20 miljonus.

*) Bienenstamm. Abriss S. 188.

tikai Grobiņas un Aizputes apriņķos, kuŗi ebreju izraidišanas laikā bija vācu eeņemti. Talab 1915. gadā Kurzemē saskaitīti tikai 9891 ebrejs, no kuŗeem 7163 dzīvoja Leepajā, 644 Aizputē un 513 Palangā. Dobeles apriņķī toreiz bija atlicis tikai viens ebrejs, Ventspils apriņķī — 3 ebreji u. t. t. Ari tagad Kurzemes ebreju leelā puse dzīvo Leepajā, jo Leepajas-Grobiņas apriņķī 1920. gadā saskaitīti 10,598 ebreji, bet visā pārējā Kurzemē tikai 9097.

Visvairak ebreju ir Latgalē. Tur poļu saimneekošanas rezultāti parādas visā spilgtumā; muižnecība veenmēr bija izoleta un nodevusēs savām intrīgam un veeglprātīgai dzīvei. Zemneeki, turpretim, bija izsūkti un pagrīmuši bezgalīgā nabadzībā un gara tumsībā un pilsētās pilnīgi trūka īstas pilsonības. Tur visa tirdzniecība un amatniecība atradās ebreju rokās, bet paši ebreji atradās bezteesību stāvokli un talab nevarēja pilsonības stāvokli vakareiropeiskā vārda nozīmē eeņemt. Ebreju apmešanās teesības bija eerobežotas, bet tanī pašā laikā viņeem peemīt leela vairošanās spēja. Talab izcēlās amatneeku un tīrgotaju pārpródukcija. Izgājušā gadu simteņa vidū Latgalē bija 15—20,000 ebreju, bet 1897. gadā jau 64,256. Tagad ebreju milzīgais vairums Latgalē ir pagrīmis galīgā nabadzībā. Kaŗa laikā, bet it sevišķi pēc revolucijas, ebreju leelā puse ir Latgali atstājuse, jo tagad Latgalē ir tikai 30,000 ebreju, kamēr pirms kaŗa viņu bij ap 80,000. Pirms kaŗa ebreji sastādīja eedzīvotaju vairumu visās Latgales pilsētās, kā ari Jaunjelgavā un Jēkabmeestā, bet tagad tas vairs tā nav.

Kā kartograma 259 lp. pusē rāda, kaŗa laikā ir notikuse eevērojama pārgrozība ebreju dzīves veetās. Kamēr pirms kaŗa (baltās ripas) ebreji galvenā kārtā dzīvoja Latgalē un Kurzemes pilsētās, tikmēr tagad ebreju vairakums ir saplūdis Latvijas leelajās ostas pilsētās. Gandrīz bez izņēmuma visās Latvijas pilsētās ebreju skaits ir pamazinajees, it sevišķi tas ir noticis Latgales pilsētās, — bet peeaudzis tas ir Rīgā, Leepajā un Ventspilī. Ar to ari izskaidrojas, ka Rīga un Leepaja draud pārvērstees par ebreju pilsētām, kaut gan pašu ebreju skaits kaŗa gados Latvijā ir eevērojami samazinajees.

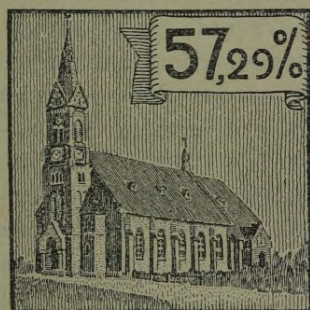
Latvijā eedzīvotaju nacionalais sastāvs nemitīgi mainījees. Atsevišķo leišu-latveešu cilšu un libeešu veetā radusēs veena latveešu tauta. Tad peenāca klāt neleels vācu skaits, vēlāk poļi, un līdz ar teem ebreji, zveedri un somi, kuŗi bez izņēmuma pārvācojušees un pārlatvojušees. 19. gadu simtenī leelā skaitā saplūda ebreji un kreevi un pašos pēdejos gadu desmitos leiši-poļi. Tanī pašā laikā nemitīgi notika asimilešanās. Veenas tautības peederīgee pārvēršas veenas vaj vairaku paaudžu laikā par citas tautības peederīgeem. Šinī meerīgajā un kulturrelajā pārtautošanās gaitā latveeši izrādījušees par izturīgeem. Kamēr Baltijā ir tikai daži 1000 pārtautotu latveešu, tikmēr latveeši sevī uzņē-

muši eevērojami leelaku skaitu cittauteešu. Beidzot jaatzīmē, ka kaŗa notikumi padarijuši Latviju latviskaku, nekā ta bija pirms kaŗa, jo cittauteeši Latviju atstājuši samērā vēl leelakā skaitā nekā paši latveeši. Neatkarīgās Latvijas valsts dibinašana, latveešu kulturas nostiprinašana un latveešu saimnieciskā un politiskā svara peeaugšana sekmēs cittauteešu skaita samazinašanos un ātrā gaitā padara Latviju veenmēr latviskaku.

6. Reliģija

Latvijas tautas skaitišanās atzīmeti gandrīz visu Eiropā sastopamo ticību peederīgee, bet leelakā skaitā Latvijā dzīvo luterāņi, katoļi, ebreji, vecticīgee un pareizticīgee. Pēc 1920. g. tautas skaitišanas iznākumeem Latvijā bija :

	Rīgā	Vidzemē*)	Kurzemē	Zemgalē	Latgalē	Kopā
Luterāņi	125,439	363,021	231,697	163,199	31,053	914,409
Katoļi	16,422	3,956	22,960	39,182	292,707	375,227
Pareizticīgee	12,974	35,387	5,385	5,470	79,587	138,803
Mozus ticīgee	24,887	4,223	14,368	5,823	30,325	79,626
Vecticīgee	3,647	483	308	7,467	61,405	73,310
Pārejee un nez.	1,768	1,810	7,735	1,170	2,273	14,756
Kopā	185,137	408,880	282,453	222,311	497,350	1,596,131

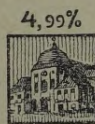
Luterāņi

Katoļi

Pareizt.

Mozust.

Vectic.

Latvijas eedzīvotāju konfesija.

Salīdzinot ar eepreekšejo tautas skaitišanu 1897. gadā mēs redzam sekošas pārģozības :

Latvijas eedzīvotāji sadalīti pēc ticībam
(procentos)

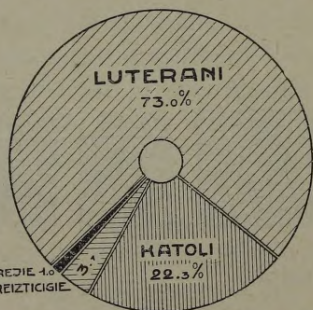
	1897. gadā	1920. gadā
Luterāņi	59,1	57,29
Pārejee protestanti	0,5	0,61
Katoļi	20,2	23,51
Pareizticīgee	8,6	8,70

*) Vidzeme bez Rīgas pilsētas.

	1897. g.	1920. g.
Vecticīgie	4,1	4,59
Pārejie kristīgie	0,0	0,07
Mozus ticīgie	7,4	4,99
Pārejie nekristītie . . .	0,1	0,01
Nezināma ticība	0,0	0,23

Tādā kārtā Latvijā dominē luterāņu un katoļu baznīcas, jo kopā šo abu baznīcu piederīgie sastāda vairāk nekā 80% no visiem eedzīvotājiem. Kaŗa laikā katoļu procenti ir mazleet paleelinājees, tāpat kā citu Latgalē leelakā skaitā sastopamo ticību piederīgo skaits. Tas izskaidrojams ar to, ka Latgalē ir samērā mazak ceetuse no kaŗa. Kurzeme un Vidzeme ir protestantiskas zemes, jo Vidzemē ir 88,8% luterāņu (bez Rīgas), Kurzemē — 82,0% un Zemgalē 73,4%. Latgalē, turpretim, pārsvars ir katoļu baznīcai, kuŗas peekriteji tur sastāda 58,8% no visiem eedzīvotājiem, kamēr Kurzemē to ir tikai 8,13% un Zemgalē 17,6% (Ilukstes apr.). Vidzemē ir tikai neecigs procenti katoļu.

Eedzīvotāju reliģiozās pederības ziņā Latvija spilgti sadalas divās daļās (skat. kartogramu pee 209. lp. p.). Latvijas centralā un reetumu daļas ir protestantiskas, bet deenvīdu austrumu daļa (Latgalē un Ilukstes apriņķis) ir katoliski. Salu protestantu starpā rada katolisku suiti Aizputes apriņķī un katoliskee latveeši zeemeļos no Œenbergas Bauskas apriņķī. Pareizticīgie sastāda eedzīvotāju vairakumu Ludzas apriņķa zeemeļu austrumu daļā, kuŗa Œim apriņķim ir peeveenota no Ostrovas apriņķa un Mārceenas-Vesteenas apvīdū Cēsu apriņķī. Bez tam prāvas pareizticīgo baznīcas atrodas Rīgas apriņķa austrumos, Cēsu apriņķa deenvīdos un Ainažu-Salacgrīvas apvīdū, kā arī daudzos Latgales apvīdos. Rezeknes apriņķa centralā daļā vecticībneeki sastāda eedzīvotāju vairakumu, tāpat kā Michailovas pagastā Daugavpils apr. Ari Ilukstes apriņķī vīņu ir kreetni daudz.

Latveeši sadalīti pēc ticībam.

Latveeši ir luterāņi, katoļi un mazakā skaitā pareizticīgi. Œo ticību peekriteju 1920. g. bija Latvijas atseviŒkos apgabalos:

Latveeši sadalīti pēc ticībam 1920. g.

	Rīgā	Vidzemē	Kurzemē	Zemgalē	Latgalē	Latvijā
Luterāņi	94,262	351,539	214,514	157,574	28,122	846,011
Katoļi	2,592	1,975	10,255	14,711	229,261	258,794
Pareizticīgie	4,109	30,048	2,677	880	4,870	42,584
Pārejie	831	1,478	7,112	846	1,640	12,007
Kopā	101,894	385,040	234,558	174,011	263,893	1,159,396

Tādā kārtā 73,0% no visiem latveešiem ir luterāņi, 22,3% katoļi, 3,7% pareizticīgie un 1,0% visu pārējo ticību peederīgo. Pēdejo starpā galveno veetu eņem baptisti un dažādi citi zektanti, kuŗu leelakā daļa atrodas Leepajā un tās apkārtnē. Bez tam latveešu starpā bija vēl 933 vecticīgie un 35 Mozus ticīgie.*) Ari nedaudzi muhamedāņi un budisti bija uzdevuši, ka tee peeder pee latveešu tautības.

Luterticīgie latveeši dzīvo viscaur Kurzemē, Zemgalē un Vidzemē, bet Latgalē, izņemot Krustpils un Ungurmuižas pagastus Daugavpils apriņķī, luterāņi ir kolonisti, kuŗi eeceļojuši tur no Baltijas. Pareizticīgie latveeši**) galvenā kārtā apdzīvo Cēsu apriņķa deenvidus daļu un Rīgas apriņķa austrumu daļu. Vispārīgi Vidzeme ir veenīgais Latvijas apgabals, kuŗā pareizticīgie latveešu starpā sastāda redzamaku daļu, jo 80,2% no visiem pareizticīgiem latveešiem dzīvo Vidzemē, kamēr Kurzeme un it sevišķi Zemgalē pareizticīgu latveešu ir ļoti maz. Ari Latgalē viņu nav daudz.

Katoļticīgi ir milzīgais vairums (86,9%) Latgales latveešu; Vidzemē katoļticīgi latveeši sastopami tikai Maleenā un Rīgā kā eeceļojuši latgaleeši un kurzemneeki. Kurzemē ir gandrīz 25,000 katoļticīgu latveešu, kuŗu leelakā daļa dzīvo Aizputes apriņķī Alšvangas draudzē (9017), Ilukstes, Bauskas un Jaunjelgavas apriņķos, kā ari Leepajā, bet visās pārējās Kurzemes pilsētās un 6 apriņķos kopā ir tikai nedaudz katoļticīgu latveešu. Alšvangas draudze ir leelakā latveešu katoļu draudze Kurzemē. Reformācijas laikā ari Alšvangas eedzīvotāji, tāpat kā visi kurzemneeki, atmeta katoļticību, bet vēlāk Alšvanga pārgāja kāda fon Šverina ipašumā, kuŗš precedams poleeti, pats peeņēma katoļticību un ari baznicā (1634. g.) lika sprediķot katoļu garīdzneekem. Katoļticīgos Alšvangas, Feliksbergas, Gudeneeku un Basu pagastu latveešus sauc par suiteem. Zemgalē katoļticība pēc reformācijas izplatījās no Ilukstes un Šenbergas, (skat. šos meestus politiskās ģeografijas nodaļā).

Vāceeši Latvijā ir gandrīz viscaur luterāņi, jo 1920. g. tautas skaitīšanā 96,15% visu vāceešu bija luterāņi, 1,50% katoļu, 0,76% pareizticīgo, 1,38% pārējo protestantu un 0,21% pārējo ticību peederīgo.

Latvijas kreevu starpā leelakā daļa ir vecticīgie, pareizticīgie un katoļi. Pēc ticībam kreevi Latvijā 1920. gadā sadalījās sekošā kārtā:

*) 1897. gada tautas skaitīšanā 505 Mozus ticīgie un 7 karaimi bija uzdevuši kā savu mātes valodu latveešu valodu. Mēdz teikt, ka par kulturas tautu var saukt tādu tautu, kuŗai ir „savi“ ebreji.

**) Pareizticībā latveeši pārgāja pēc pagājušā gadu simteņa 40 gadu zemneeku nemeereem. No veenas puses latveešu zemneeki cereja, ka pārgājuši „cara“ ticībā viņi eegūs materiēlus labumus (zemi), bet no otras puses tee, atmetot luterāņu ticību, gribeja protestet pret muižneeku patvarībam.

	Pareizticēgie.	Vecticīb.	Katoļi	Pārejējie	Kopā
Leelkreevi	32,961	55,984	1,880	652	91,477
	36,03 ⁰ / ₀	61,20 ⁰ / ₀	2,05 ⁰ / ₀	0,72 ⁰ / ₀	100,00 ⁰ / ₀
Baltkreevi	23,579	15,987	26,407	221	66,194
	35,62 ⁰ / ₀	24,16 ⁰ / ₀	39,89 ⁰ / ₀	0,33 ⁰ / ₀	100,00 ⁰ / ₀
Kopā	56,540	71,971	28,287	873	157,671
	35,85 ⁰ / ₀	45,65 ⁰ / ₀	17,55 ⁰ / ₀	0,55 ⁰ / ₀	100,00 ⁰ / ₀

Ebreju tautības peederigee ar pavisam neecigeem iznēmumeem (0,2⁰/₀) ir Mozus ticīgi, tāpat kā poļi un leiši ir katoļi (98,6⁰/₀ un 97,1⁰/₀). Latvijas igauņu vairakums ir luterāņi (80,8⁰/₀), bet bez tam ir arī deezgan prāvs skaits pareizticīgu igauņu (17,9⁰/₀).

Ticību jautajumam Latvijā peekrīt vēl veenmēr deezgan redzama veeta, jo pateicotees tam, ka Latgales latveeši ir katoļi, šis Latvijas apgabals turpina eeņemt savrūpeju stāvokli. Turpretim protestantiskās agrakās Baltijas daļās ticības jautajumam trūkst asuma, tāpat kā Latgalē un Ilukstes apriņķī daudzo ticību peederigee dzīvo saticīgi. Veenīgi agrako Baltijas sastāvdaļu — Kurzemes un Vidzemes — no veenas puses, un Latgales — no otras puses, savstarpīgās atteecībās ticības leetam peešķir dažkārt pārak redzamu veetu. Nevar noleegt, ka dažkārt latgaleešem tautas masās katoļticīgais baltkreevs ir tuvaks cilveks nekā luterticīgais latveetis. Vēl veenmēr Latvijas austrumos ir sastopami cilveki, kuži sevi peeskaita „katoļu tautibai“, un neapzinas, ka tee ir latveeši vaj baltkreevi. Pat Latgales un pārejās Latvijas apveenošanas jautajumā beeži eejauca ticības leetas.

Tomēr ticību dažadība nevar šķirt veenas tautas peederigos. To peerāda daudzas tautas un valstis. Tā, peemēram, Anglijā ticību ziņā pastāv tāda pat dažadība kā pee mums. Anglijā ir 58,6⁰/₀ evaņģ. valsts baznīcas peekriteju, 17,6⁰/₀ katoļu, 19,1⁰/₀ ev. disidentu, 4,7⁰/₀ skota baznīcas peekriteju un prāvs skaits ebreju. Vācijā ir 61,6⁰/₀ protestantu un 36,7⁰/₀ katoļu, Holandē 57⁰/₀ protestantu un 35⁰/₀ katoļu, Šveicē ir 56⁰/₀ protestantu un 42⁰/₀ katoļu u. t. t. Neskatotees uz šādu dažadību, dažādo ticību peekriteji itin labi sadzīvo veenā valstī.

7. Kārtas un nodarbošanās

Vēl nesēn arī pee mums Latvijā kārtas bija par pamatu katrai saimneeciskai un politiskai eedzīvotāju šķirošanai. Un arī vēl tagad kārtu principu cilā un runā gan par zemneecību un muižneecību kā kārtam, gan par pilsonību u. t. t. Arī vēl tagad civillikumos ir dažādi noteikumi dažādām kārtam. Tomēr tagad kārtas Latvijā uzskatamas par atceltām.

Pēc kārtu peederības Latvijas eedzīvotaji 1897. g. sadalijās sekoši:

Kārtas	Kurzemē	Vidzemē	Latgalē	Kopā
Dzimt. muižneeki	7,751	9,411	7,596	24,758
Person. „	3,176	5,186	1,713	10,075
Garidzneeki	799	1,387	444	2,630
Godpilsoņi	1,417	4,002	681	6,100
Tirgotaji	996	4,380	2,232	7,608
Mazpilsoņi	104,516	129,816	97,507	331,839
Zemneeki	549,573	586,626	389,431	1,525,630
Pārejās un nezināmās	5,806	12,922	2,019	20,747
Kopā	674,034	753,730	501.623	1,929,387

Saimnieciskā ziņā šim sadalījumam: kārtās nav itin nekādas nozīmes. Vēl pirms 60—70 gadeem katrs zemneeks bija zemes arajs, turpretim tagad ir neskaitami bijušie zemneeki, kuņeem nami un veikali pilsētās. Tirgotaji bija ļaudis, kuņi par naudu nopirka atteecigos papirus, un nereti tee bija tikai ebreji, kuņeem šee papiri bija vajadzigi lai eegūtu dzīvošanas teesības. Personigee muižneeki pa leelakai daļai bija eeredņi un to ģimeņu locekļi. Tāpat pa daļai ari godpilsoņi. Par pilsētneeku kārtam varam uzskatit personigos muižneekus, godpilsoņus, tirgotajus un mazpilsoņus, kuņi kopā sastādija 28,4% no viseem eedzīvotajeem. Bet pilsētneeku pateesībā bija dēudz vairak, jo leelo pusi pilsētneeku sastādija zemneeki. Juridiski vissvarigakās kārtas bija muižneeciba un zemneeciba, jo ar peederību pee šim kārtam ilgu laiku bija saistitas kā teesības, tā ari peenākumi. Kurzemē un Vidzemē bija 15,347 dzimti muižneeki, no kuņeem 8124 bija vācu tautības, kuņu starpā savukārt bija 2293 lauku muižneeki ar viņu ģimeņem (Kurzemē 954 un Vidzemē 1369, to starpā 436 vīreeši un 625 seeveetes). Tādā kārtā 1897. g. Kurzemē uz laukeem bija 0,18% vācu tautības muižneeku un Vidzemē 0,31 proc. Latgalē redzamacā loma peekrīt poļu muižneekeem, kuņu tur bija 5151. Vēl nesenā pagātnē (vācu okupacija) šī saujņa muižneeku neaprobežoti valdija par daudzeeņ simteem tūkstošeeem pārejeem eedzīvotajeem.

Daudz svarigaka par sadališanos kārtās ir grupešanās pēc nodarbošanās veideem un pēc stāvokļa, kuņu tee eeņem saimnieciskā dzīvē (īpašneeks, kalpotajs, strādneeks). 1897. g. visas Latvijas eedzīvotaji*) pēc nodarbošanās sadalijās sekošā kārtā:

*) Sekošā tabelē eedzīvotaju kopskaits ir mazleet mazaks nekā pārejās tabelēs eepreekšejās nodalās, kas izskaidrojams ar kļūdam 1897. g. skaitišanas rezultatu oficiālā publicejumā.

Latvijas eedzīvotāju nodarbošanās 1897. gadā.

Nodarbošanās veidi	Latvijā			Kopā
	Strādājošas personas		To ģimenes locekļu vīr. un seev.	
	Vīr.	Seev.		
Lauksaimniecība	242,605	91,412	744,478	1,078,495
Rūpniecība	114,679	33,114	196,514	344,307
Tirdzniecība	30,055	5,792	69,990	105,837
Transports	18,832	462	36,729	56,023
Armija un flote	32,496	—	2,895	35,391
Brīvās profesijas	10,443	4,147	18,412	33,002
Administrācija, teesa un policija	5,223	54	10,160	15,437
Apkalpotāji (mājās)	43,248	49,680	69,570	162,498
Bez nodarbošanās, prostituetās, ceetumneeki un t. t.	25,132	29,021	23,675	77,828
Pārejee	2,816	5,561	6,916	15,293
Kopā	525,529	219,243	1,179,339	1,924,111

Tādā kārtā Latvijā bija 744,722 cilvēki, kuŗi paši strādādami nopelnīja sev pārtiku. No vīreešēem strādāja 55,8 proc., no seeveetem 22,0⁰/*) un caurmērā 38,7⁰/. Tee paši skaitļi dažās ārvalstīs bija sekoši:**)

Valstis	Strādājošo procents		
	starp vīr.	starp seev.	starp vīseem eedzīv.
Latvijā	55,8	22,4	38,7
Zveedrijā	56,8	21,0	38,4
Norveģijā	56,1	24,0	39,5
Holandē	59,4	16,8	37,8
Amerikas Saveen. Valstis .	61,3	14,3	38,4
Danijā	62,6	28,1	44,9
Vācijā	61,1	30,4	45,5
Anglijā	64,6	24,8	44,1
Francijā	68,2	39,0	53,3
Kreevijā	41,6	8,4	24,9

Latvijas stāvoklis eedzīvotāju nodarbinātības ziņā no saimnieciskā redzes stāvokļa nebija tik labs kā citur. Tikai Kreevijā strādājošo skaits bija eevērojami mazaks. Ari Zveedrijā, Norveģijā un Holandē samērs starp strādājošēem un teem, kuŗus strādājošēe uztureja, bija tāds pats kā Latvijā. Strādājošo seeveešu skaita ziņā Latvija eeņem vidus stāvokli starp tādām valstīm kā Amerikas Saveenotās Valstis ar

*) Šeit protams ir runa par darbu, kuŗu cilvēki strādā algas vaj profita dēļ, bet ne darbs, kuŗu tee strādā ģimenes saimniecībā.

**) Par ārzemēm pēc Statistisches Jahrbuch für das deutsche Reich 1913.

14,3% strādājošām seeveetēm un Vāciju ar 30,4% un Franciju pat ar 39,0% strādājošām seeveetēm. Strādājošu vīreešu, turpretim, Vakar-Eiropā ir veetām eevērojami vairak nekā Latvijā.

Strādājošo un nestrādājošo personu skaits visos nodarbošanās veidos nebija veenads. Tā uz veenu strādājošu personu 1897. g. bija nestrādājošu: zemkopībā — 2,22, tirdzniecībā — 1,95, administracijā u. t. t. — 1,93, transportā — 1,90, rūpniecībā — 1,33, brīvo profesiju peederigo starpā — 1,26 un apkalpotāju starpā — 0,75. Šee skaitļi leecina, ka jau toreiz zemkopībā un tirdzniecībā nodarbinato ļaužu saimnieciskais stāvoklis bija samērā labaks nekā pārejo grupu stāvoklis.

Strādājošee cilveki sadalijās pēc nodarbošanās veideem Latvijā un dažās ārvalstīs sekošā kārtā:

Valstis	Zemkopība	Rūpniecība	Tirdzniecība un transports	Armija un flote	Būvās profesijas un sabiedriski amati	Mākslpotaji	Pāreie strādājošee
Latvijā (1897. g.)	48,4	21,4	8,0	4,7	2,8	13,5	1,2
Danijā (1901. g.)	48,2	25,2	11,8	0,7	3,8	8,3	2,0
Zveedrijā (1900. g.)	49,8	20,9	7,5	2,0	2,9	10,8	6,1
Norveģijā (1900. g.)	41,0	27,7	14,0	0,7	3,4	11,2	2,0
Anglijā (1901. g.)	8,8	48,0	23,0	1,2	4,5	9,8	3,7
Belģijā (1900. g.)	21,1	41,6	11,7	1,0		24,6	
Holandē (1899. g.)	30,7	33,7	17,2	1,0	5,4	10,3	1,7
Vācijā (1895. g.)	37,5	37,4	10,5	2,3	3,1	6,1	2,0
Kreevijā (1897. g.)	58,3	17,9	7,1	3,6	3,8	5,2	4,1
Ungarijā (1900. g.)	69,7	13,6	4,2	1,5	2,5	4,4	4,1

Šee skaitļi leecina, ka Latvija ari pirms kara vairak peeslējās agrarzemem. Kamēr Latvijā gandrīz puse no viseem strādājošeeem cilvekeem bija nodarbinata zemkopībā, tikmēr rūpniecībā strādaja tikai veena peektā daļa. Turpretim tipiskajā rūpniecības zemē — Anglijā, rūpniecībā nodarbinata puse no viseem eedzīvotajeem, bet zemkopībā tikai 1/11 daļa. Ari Belģijā rūpniecībā nodarbinati divas reizes vairak ļaužu nekā zemkopībā, bet Latvijā taisni otradi — zemkopībā bija nodarbinati divas reizes vairak ļaužu nekā rūpniecībā. Kreevijā zemkopībā nodarbinats pat trīs reizes leelaks cilveku skaits nekā rūpniecībā. Ari eedzīvotāju nodarbošanās veidu savstarpejās atteecības Latvijā vairak līdzinajas Skandinavijā pastāvošeeem apstākļeeem. Danijā un Zveedrijā dažado nodarbošanās veidu skaitliskās atteecības bija gandrīz tādas pat kā Latvijā. Latvija ir agrarzeme, jo izņemot dažas Balkanu zemes, rūpniecībā nodarbinato procents Latvijā pārsneedz tikai atteecigo skaitli Kreevijā, Ungarijā un Zveedrijā. Tāpat zemkopībā nodarbinato procents bija leelaks nekā Latvijā tikai Kreevijā, Ungarijā,

Zveedrijā un Itālijā. Tomēr industrializācija Latvijā bija eevērojama, jo arī pēc 1897. gada leelrūpniecība turpināja leelos apmēros augt.

Neskatoties uz to, ka Latvijas ģeogrāfiskais stāvoklis pamudina uz nodarbošanos ar tirdzniecību un kuģniecību, tirdzniecībā un transportā nodarbināto skaits samērā nebija leels. Ģeogrāfiskā stāvokļa ziņā Latvija atgādina Holāndi un Belģiju, tās ir mazās valstis, kuŗu aizmugurē atrodas plaši zemes gabali, kuŗeem savas preces jaeksportē caur šo zemju ostām. Tur ar tirdzniecību nodarbojas 17,2% un 11,7%, bet peem mums nodarbojas tikai 7,1% un kontinentālajā Ungārijā pat tikai 4,2%, bet pasaules tirdzniecības un kuģniecības centrā — Anglijā, pat 23,0%. Arī mazajā Norvēģijā tirdzniecībā un transportā (galvenā kārtā jūras kuģniecībā) bija nodarbināti 14,0%. Armijā nodarbināto ļaužu skaits peem mums bija sevišķi leels kā leelās Kreevijas robežu apgabalā. Brīvo profesiju, valsts un saheedribas deenestā stāvošo personu skaits peem mums apmēram tāds pats kā visās Eiropas kultūrelās valstīs. Turpretim mājkālpotāju skaits bija neparasti leels. Tas norāda uz veenas eedzīvotāju daļas (muižniecības) samērā leelo turību.

Ja jau dibinoties uz saimnieciski darbīgo ļaužu nodarbinašanās veidu vareja teikt, ka Latvija arī pirms kara bija agrārzeme, tad salīdzinot skaitļus, kuŗi rāda, kāda eedzīvotāju daļa pārtika no veena vaj otra nodarbošanās veida, tad vēl vairāk apstiprinās izteiktais slēdzēens. Peeskaitot saimnieciski darbīgajēem (strādājōšēem) personas, kuŗas tee uztur, eegūstām sekošus skaitļus:

No 100 cilvēkiem pārtiek no	Uz laukiem	Pilsētās	Kopā
Zemkopības	76,40	4,84	56,05
Rūpniecības	10,73	35,93	17,90
Tirdzniecības	2,50	13,06	5,50
Transporta	1,31	6,94	2,91
Kā mājkālpotāji	4,81	17,60	8,45
Valsts deenestā un saheedribas eestādēs un brīvās profesijas	1,22	5,79	2,52

Tā tad no darba zemkopībā pārtika trīs reizes vairāk ļaužu nekā no darba rūpniecībā. Ja galveno nodarbošanās veidu svaru gribam izteikt salīdzinošos skaitļos un tirdzniecību un transportu kopā saņemtu apzīmejam ar **1**, tad rūpniecība (apaļos skaitļos) apzīmejama ar **2** un zemkopība ar **7**.

Vissvarīgākā nōdarbošanās nozare bija un ir zemkopība. Latvijā zemkopībā 1897. gadā bija nodarbinātas 334,017 personas, kuŗas uztureja 744,478 cilvēkus un tā tad no zemkopības pārtika 1,078,495 cilvēki. Tanī pašā laikā Latvijā bija 86,014 lauku zemes īpašumu. Caurmērā

katrā laucineeku ģimenē bija 4,86 ģimenes locekļu,*) kuņus saista radniecības saites. Tādā kārtā zemes īpašneku un to ģimeņu locekļu bija 418,028. Bez tam caurmērā katrā ģimenē bija 0,8 cilvēku, kuņi gan nebija ar ģimenes galvu saistīti asins radniecības saitēm, bet kuņi dzīvoja ģimenes saimniecībā un nebija algoti strādneeki. Tādā kārtā zemes īpašneku saimniecībās, neskaitot algotus strādneekus, bija 486,839 cilvēki. Turpretim 591,656 cilvēki nodarbojās ar zemkopību kā algoti strādneeki, vaj bija šo bezzemneeku ģimenes locekļi. Tādā kārtā visā Latvijā bija apm. 108,400 bezzemneeku ģimenes, kuņu relatīvais svars Baltijā ir daudz leelaks nekā Latgalē, kur bezzemneeku ļoti maz, bet gan paši zemes īpašneeki, pa leelakai daļai, ir sīkgruntneeki, kuņi ceeš no zemes trūkuma.

Kaŗa notikumi ir izdarījuši leelas pārgrozības eedzīvotāju nodarbošanās veidos. 1920. gada vasarā Latvijas eedzīvotāji sadalījās pēc nodarbošanās sekošā kārtā:

Nodarbošanās veids	Vīreeši	Seeveetes	Kopā
Lauksaimniecība	324,152	406,325	730,477
Rūpniecība	43,708	17,346	61,054
Tirdzniecība	14,649	6,912	21,561
Transports	12,998	2,055	15,053
Administrācija, teesa, policija	8,278	3,180	11,458
Brīvās profesijas	3,928	4,069	7,997
Apkalpotāji	3,342	9,570	12,912
Pārejee nodarbošanās veidi	50,895	7,937	58,832
Kopā visas strād. personas	461,950	457,394	919,344
Strādājošo ģimenes locekļi un personas bez nodarbošanās	259,977	416,810	676,787
Kopā	721,927	874,204	1,596,131

Notikušās pārgrozības ir spilgti saredzamas, ja salīdzinām skaitļus par 1897. gadu un 1920. gadu.

Nodarbošanās veidi	Strādājošee cilvēki sadalījās pēc nodarbošanās veideem (%)	
	1897. g.	1920. g.
Lauksaimniecība	484	795
Rūpniecība	214	66
Tirdzniecība	} 80	23
Transports		16
Administrācija, teesa, policija	} 28	13
Brīvās profesijas		9
Apkalpotāji	135	14
Pārejee nodarbošanās veidi	59	64
Kopā	1000	1000

*) Kurzemē katra laucineeku ģimene caurmērā sastādījās no 4,47 personam, Vidzemē no 4,72 un Latgalē no 5,51.

Nepārprotami ir saredzama ārkārtīgi leelā lauksaimniecības nozīmes peeaugšana. Ja jau 1897. gadā ar lauksaimniecību nodarbojās mazāk nekā puse no visiem strādājošiem cilvēkiem, tad īsi pirms kara, pilsētneeku skaitam peeaugot un leelrūpniecībai attīstoties, lauksaimniecībā nodarbināto procents būs noslīdejis līdz 40%. Turpretim 1920. gadā lauksaimniecībā bija nodarbināti gandrīz 80% no visiem strādājošiem cilvēkiem un to cilvēku skaits, kuŗš pārtika no lauksaimniecības bija vēl leelāks.

Tanī pašā laikā eevērojamā mērā ir samazinājees visās pārējās nodarbošanās nozarēs nodarbināto cilvēku skaits. Tas arī citādi nevarēja būt pēc tam, kad karš bija izpostījis Latvijas leelrūpniecību un gandrīz pilnīgi paralizējis tirdzniecību. Tā rūpniecībā nodarbināto cilvēku skaits ir samazinājees astoņkārtīgi, tirdzniecībā un transportā nodarbināto — 2¹/₂ reizes u. t. t. Raksturīgi ir apkalpotāju, resp. mājkalpotāju skaita samazinašanās no 93,000 uz 13,000, kas leecina par daudzu agrāk bagātu saimniecību likvidešanos.

Lauksaimniecība,

Rūpniecība.

Tirdzniecība.

Administrac. un brīv.prof.

Transports.

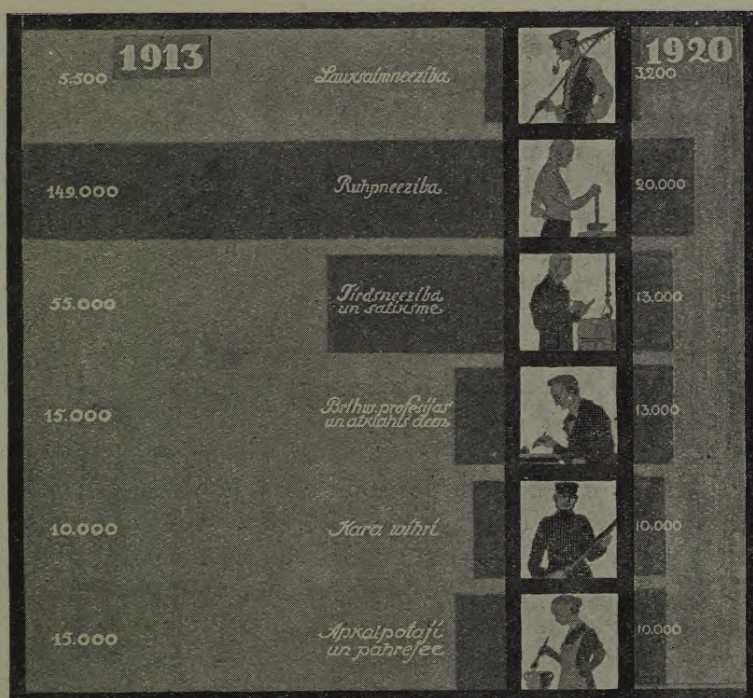
Apkalpotāji.

Latvijas eedzīvotāju nodarbošanās.

Protams, ka galvenās pārgrozības ir notikušas pilsētās. Vispirms pašu pilsētneeku skaits ir samazinājees un leela daļa agrako pilsētneeku tagad strādā lauku darbus. Pilsētas atstājušo starpā galvenā kārtā ir agrakee rūpniecības un tirdzniecības strādneeki. To spilgti peerāda diagrama 271. Ip. pusē, kuŗa rāda kā Rīgas eedzīvotāji 1913. gadā un 1920. gadā sadalās pēc nodarbošanās. Kamēr brīvo profesiju peederīgo, kuŗa vīru, lauksaimniecībā nodarbināto un apkalpotāju skaits Rīgā

nav nemaz, vaj ir tikai neleelā mērā mazinājees, tikmēr rūpniecībā nodarbinato skaits, apaļos skaitļos ir mazinājees no 149,000 līdz 20,000 un tirdzniecībā nodarbinato no 55,000 līdz 13,000.

Interesanta ir dažādo tautību peederigo peedališanās atsevišķās saimnieciskās dzīves nozarēs. Izrādas, ka lauksaimniecība galveno veetu eņem kreevu starpā. 92,0% no viseem baltkreeveem nodarbojas ar zemkopību. Tas arī ir saprotams, jo baltkreevi Latvijā dzīvo gandrīz veenīgi uz laukeem (Ilukstes apr., Pridruiskas novads un Ludzas apr.

Rīgas eedzīvotāji sadalīti pēc nodarbošanās pirms un pēc kara.

austrumu daļa). Kā zemkopju tauta otro veetu Latvijā eņem leelkreevi (82,7% lauksaimniecībā nodarbinato), kuņeem blakus stāv latveeši ar 82,2% zemkopībā nodarbinatēem. Ari Latvijā dzīvojošo poļu, leišu un igauņu starpā lauksaimniecībai pcekrīt visredzamākā veeta, jo 71%—76% šo tautu peederigo ir zemkopji. Turpretim vāceēši un ebreji ir galvenā kārtā pilsētneeki, jo tikai 30,3% no viseem vāceēseem un 2,5% no viseem ebrejeem ir nodarbinati lauksaimniecībā.

Līdz ar to ir arī saprotams, ka rūpniecība un tirdzniecība ir pilsētās dzīvojošo tautu peederigo galvenā nodarbošanās. No viseem

atsevišķās tautas peedēriģeem nodarbojās ar rūpniecību un tirdzniecību sekošs procents:

	Rūpniecībā nodarbināto procents:	Tirdzniecībā nodarbināto procents:
Ebreji	32,5	48,1
Vācieši	22,2	9,6
Latvieši	5,6	1,0
Leelkreevi	5,6	1,4
Baltkreevi	2,8	0,4

Tādā kārtā puse no visēem strādājošēem ebrejēem ir tirģotaji un veena trešā daļa ir amatneeki. Rūpniecībā un tirdzniecībā nodarbināto latviešu procents nav leels.

Aina grozas, kad aplūkojam, kā atsevišķo nodarbošanās veidos strādājošē cilveki sadalas pēc tautībām. No visēem lauksaimniecībā nodarbināteem cilvekeem 81,5% ir latvieši. Tanī pašā laikā Latvijas zemkopju starpā ir tikai 0,99% vāciešu un 0,07% ebreju. Zemkopībā pēc latviešēem redzamākā veeta peekrīt kreeveem, jo Latvijas zemkopju starpā ir 5,0% leelkreevu un 4,6% baltkreevu. Tāļak nāk poļi (2,2%) un leiši (1,3%).

No visēem rūpniecībā nodarbināteem 66,7% ir latvieši un nākošās veetās nāk ebreji (11,3%), vācieši (8,7%), leelkrveevi (4,1%), poļi (3,7%) un leiši (2,1%). Pārejo tautību peederigo rūpniecībā nodarbināto ļaužu starpā ir ļoti nedaudz.

Tirdzniecībā galvenā loma peekrīt ebrejēem, jo gandrīz puse visu tirģotāju (47,4%) ir ebreji. Tirdzniecība ir veenigā nodarbošanās nozare Latvijā, kuŗā latvieši neēņem pirmo veetu, jo Latvijas tirģotāju starpā latvieši sastāda tikai veenu trešo daļu (30,3%). Tāļak tirģotāju starpā vēl ir 10,6% vāciešu, 2,9% leelkreevu un 1,9% poļu.

Transportā nodarbināto cilveku starpā trīs ceturtdaļas ir latvieši un pārejee sadalas starp vāciešēem (4,7%), leelkreeveem (5,1%), poļēem (6,2%), leišēem (3,4%) un baltkreeveem (3,0%).

Latvijas valsts un komunalās eestādēs galveno veetu eēņem latvieši un vācieši, jo 81,9% no visēem administracijā un teesās nodarbināteem ir latvieši un 9,9% ir vācieši. Pēc tam nāk leelkreevi (2,2%), poļi (1,8%) un baltkreevi (1,3%). Tāpat brīvās profesijās latvieši un vācieši eēņem pirmo veetu, jo starp personām, kuŗas nodarbojas ar brīvām profesijām 48,9% ir latvieši un 22,2% ir vācieši. Šinī nodarbošanās nozarē eevērojamu veetu eēņem arī ebreji ar 14,3% un leelkreevi 5,6%. Pārejo tautību peederigo brīvo profesiju starpā ir samērā maz.

Šēe skaitļi leecina, ka latvieši visās saimnieciskās dzīves nozarēs, izņemot tirdzniecību, eēņem pirmo veetu. Svarigākā nodarbošanās nozare tagad ir zemkopība, no kuŗas tagad pārteek vairak nekā 4/5 no visēem valsts eedzīvotajēem. Jaatzīmē, ka zemkopji dzīves atjaunošanai

zeedo visus savus spēkus, jo starp ļaudim, kuŗi nodarbojās ar zemkopību 1920. gadā bija 17,6% jaunaki par 17 gadeem un 11,1% vecaki par 60 gadeem. Tā tad sirmgalvji un pusaudži — visi, kas kaut cik var būt derīgi, strādā lai atjaunotu izpostīto, lai ar ražīgu darbu eevirzītu dzīvi normalās, labakās sleedēs.

8. Izglītība

Latveešu modernā kultura ir jauna. Ta izauguse pēdejos 50—60 gados un pee tam apstākļos, kuŗi bija ārkārtīgi nelabvēlīgi īpatnejas latviskas kulturas radišanai. Ilgu laiku vācu valdošās varas vajaja latveešu kulturelos pasākumus, tikko tee pārsneedza elementarako zināšanu robežas, kuŗas valdošā muižneeciba atzina par vēlamam zemneekem. Vēl naidīgaki izturejās kreevu birokratija, kuŗa darija itin visu, lai Latviju pārveidotu pēc Kreevijas līdzības. Valsts un sabeedrisko eestāžu pabalsta veetā latveešu kultureleem pasākumeem bija jacīnas pret šo eestāžu raditeem šķēršļeem. Kad visu to eevēro, tad jaatzīst, ka mūsu neleelā tauta ārkārtīgi īsā laikā pilnīgi patstāvīgi eeguvuse leelus panākumus savu nacionalo kulturelo vērtību radišanā. Pamazam izauga un attīstījās latveešu avižneecība, grāmatneeciba, skatuves māksla, muzika un glezneeciba.

Pirms kuŗa vareja ar noteiktību teikt, ka latveeši, blakus igaunēem un vāceeseem, savu peederigo plašo masu izglītības līmeņa augstuma ziņā eeņēma pirmo veetu Kreevijā. Latveešu tautas masu izglītības līmenis bija tāds, kāds tas parasti ir Vakar-Eiropā un tā tad ari tautas izglītības līmeņa augstuma ziņā Latvija spilgti atšķiras no Kreevijas un peeslejas Eiropas kulturelakai daļai.

Galvenā mēraukla tautas masu izglītības līmeņa augstuma noteikšanai ir analfabetu skaits. Lasīt un rakstīt neprateju cilveku skaits, salīdzinats ar viseem zemes eedzīvotajeem, noteic visas tautas kulturelā līmeņa augstumu. Peeaugušo latveešu starpā gandrīz nemaz nebija analfabetu. Ja ari veco ļaužu starpā sastopami cilveki, kuŗi neprot rakstīt, tad lasīt neprateju nav gandrīz nemaz.

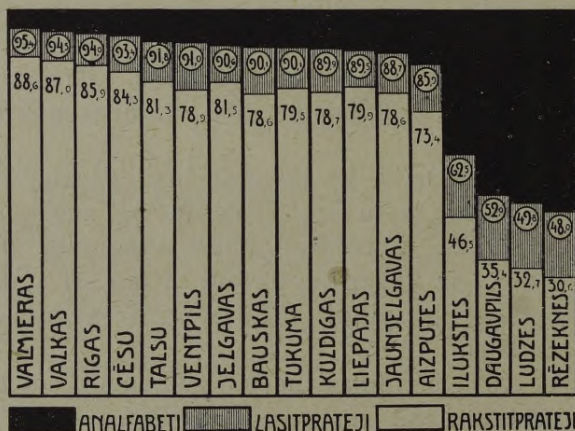
Izglītības līmeņa augstuma ziņā visi Latvijas apvidi neeeņem veenadu stāvokli. 1897. g. lasitprateju procenta starp eedzīvotajeem, kuŗi vecaki par 10 gadeem bija sekošs:

Vidzemē	90,20%
Kurzemē	88,61%
Zemgalē	81,45% ^{*)}
Latgalē	50,31%
Latvijā	78,46%

^{*)} Zemgalē lasitprateju procentu ramazina tas, ka llukstes aprīņķī, kuŗš pee pee Zemgales, bija tikai 53,41% lasitprateju.

Kopš 1897. gada tautas izglītības līmenī nav notikušas eevērojamas pārgrozības. Kurzemē un Zemgalē tas mazleet ir pacēlees, bet totees Vidzemē uz laukeem pazeminajees. Starp eedzīvotajeem, kuŗi ir vecaki par 10 gadeem, 1920. gadā bija lasitprateju:

Rigā		92,42 ⁰ / ₀	Tukuma	apriņķi	90,06 ⁰ / ₀
Rigas	apriņķi	93,97 ⁰ / ₀	Jelgavas	"	90,56 ⁰ / ₀
Cēsu	"	93,43 ⁰ / ₀	Bauskas	"	90,15 ⁰ / ₀
Valmeeras	"	95,45 ⁰ / ₀	Jaunjelgavas	"	88,74 ⁰ / ₀
Valkas	"	94,48 ⁰ / ₀	Ilukstes	"	62,50 ⁰ / ₀
Vidzemē		93,71⁰/₀	Zemgalē		84,66⁰/₀
Leepajas apriņķi		89,52 ⁰ / ₀	Daugavpils apriņķi		52,04 ⁰ / ₀
Aizputes	"	85,94 ⁰ / ₀	Rezeknes	"	48,03 ⁰ / ₀
Kuldigas	"	89,94 ⁰ / ₀	Ludzas	"	49,78 ⁰ / ₀
Ventspils	"	90,98 ⁰ / ₀	Latgalē		50,13⁰/₀
Talsu	"	91,80 ⁰ / ₀	Jaunlatgalē un Pri-		
Kurzemē		89,69⁰/₀	druiskas apgabalā.		42,82 ⁰ / ₀
			Latvijā		78,83⁰/₀

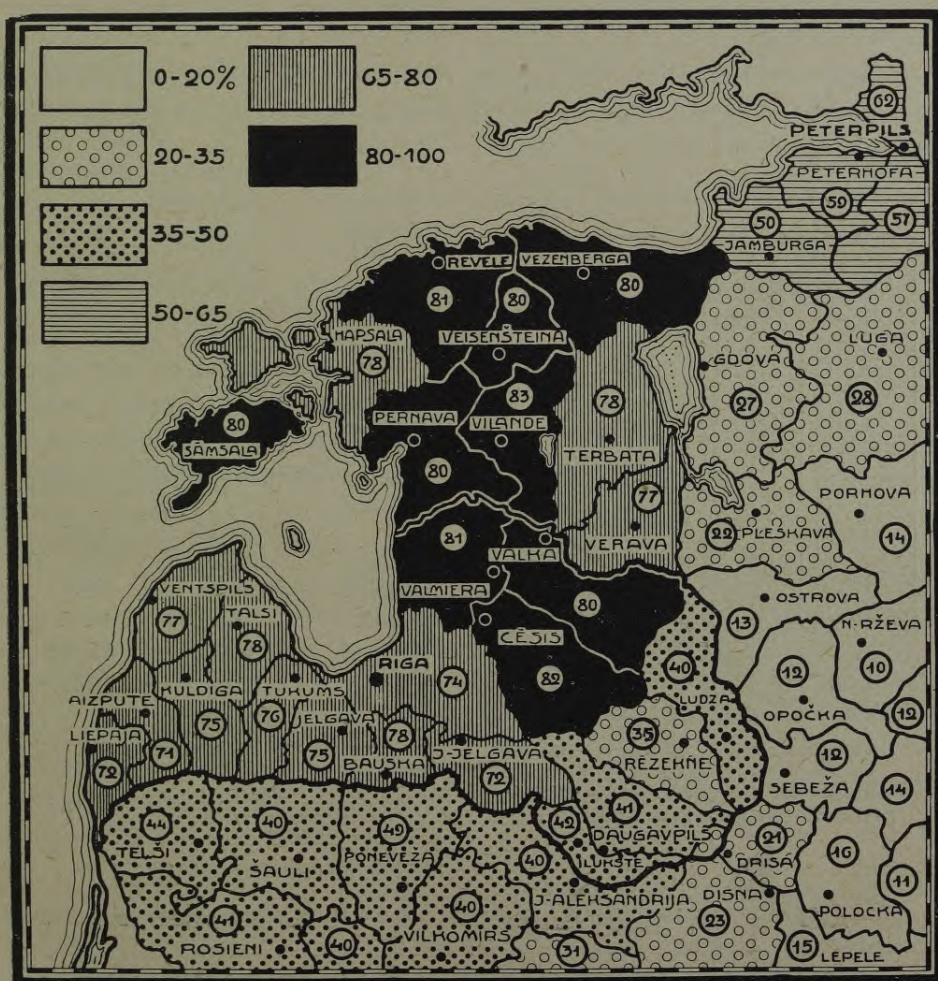

Lasit un rakstīt prateju % atsevišķos apriņķos.

Kartograma 275. lapas pusē rāda lasitprateju procentu agrakās Kreevijas zeemeļu vakaru daļā. No pārejeem apgabaleem spilgti atdalas agrakās Baltijas guberņas. Agrakās Vidzemes un Igaunijas leelakā daļā vairak nekā 80% no viseem eedzīvotajeem — peeskaitot zīdaiņus un sirmgalvjus — prata lasit. Ari Kurzemē lasitprateju procenti svārstījās ap 75, bet Latgalē un Ilukstes apriņķi tas jau bija stipri mazaks un līdzinas Leetavā konstatetam caurmēra procentam. Jo tāļak virzamees uz austrumeem, jo mazaks kļūst lasitprateju procenti, kamēr tas tīri kreeviskos apriņķos (Ostrovas, Rževas u. c.) noslīd līdz 1 no 10. Kartograma spilgti leecina, ka Latvija un Igaunija tautas izglītības stāvokļa ziņā

spilgti atšķiras no tumšās Kreevijas un ka protestantiskā Latvijas daļa ir nesalīdzināmi kultūrelaka par katolisko Latgali, kur leelakā skaitā peemaisiti citu tautu peederigee. Šee skaitļi bez tam leecina, ka tautas izglītības līmenis pamazinas proporcioneli kreevu eespaida leelumam. Jo ilgaki kāds apgabals ir atradees teeši zem kreevu virskundzības, jo tumšaks tas ir. Baltijā, kur kreevu eespajds bija mazaks, arī tautas izglītības līmenis ir augstaks un ir peelīdzinams kultūrelakām V.-Eiropas zemem.

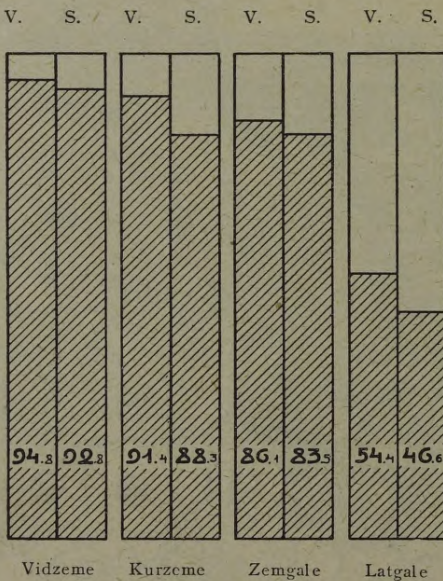
Latveešu vīreešu un seeveešu starpā lasitprateju procentis ir gandrīz veenads un veetām, seeveešu starpā ir pat vairak lasitprateju nekā

Lasitprateju procentis Baltijas jūras austrumu peekrastē pirms kara.

vīreešu starpā. Šinī ziņā Latvija un Igaunija spilgti atšķiras no Kreevijas un daudzām Vakar-Eiropas valstīm, kur seeveetes viscaur ir mazāk izglītotas nekā vīreeši. Tā peem. Latvijas kaimiņos, Vitebskas guberņā, prot lasīt 29,9% vīreešu un tikai 19,5% seeveešu un Smoļenskas gub. 28,6% vīreešu un tikai 7,1% seeveešu. Centralā Kreevijā seeveešu starpā ir 3—4 reizes mazāk lasitprateju nekā vīreešu starpā un visā Kreevijā prata lasīt 32,6% no visiem vīreešiem un tikai 13,7% no visām seeveetēm, bet pavisam tikai 21,1% no visiem eedzīvotajiem. Vidzemē turpretim prata lasīt 77,5% vīreešu un 77,9% seeveešu. Šee skaitļi leecina, cik tāļu latveešu tauta savu plašo masu izglītības līmeņa augstuma ziņā pārsneedz kreevu tautu, kuņa vispārīgi peeder pee nekulturelakām Eiropas tautam.

Laikā no 1897. līdz 1920. g. seeveešu izglītības līmenis ir mazleet noslīdejis uz leju un 1920. g. lasitprateju procents atsevišķos Latvijas apgabalos bija sekošs:

Vīreešu un seeveešu lasitprateju procents atsevišķos apgabalos.

	Vīreeši	Seeveetes
Vidzeme . .	94,85 proc.	92,84 proc.
Kurzeme . .	91,40 "	88,34 "
Zemgale . .	86,06 "	83,51 "
Latgale . .	54,36 "	46,62 "
Latvija . . .	80,85 "	77,21 "

Pats par sevi ir saprotams, ka rakstītprateju procents ir mazāks nekā lasitprateju procents. Atsevišķos Latvijas apgabalos prata rakstīt:

	Vīreeši	Seeveetes
Vidzeme . . .	90,61 proc.	83,99 proc.
Kurzeme . . .	84,40 "	74,47 "
Zemgale . . .	78,60 "	69,16 "
Latgale . . .	42,19 "	25,58 "
Latvija . . .	73,52 "	63,58 "

Šee skaitļi leecina, ka starp seeveetēm ir vairāk pusanalfabetu nekā starp vīreešiem, jo rakstītprateju seeveešu ir eevērojami mazāk nekā vīreešu.

Kad salīdzina analfabetu procentu atsevišķos apriņķos ar cittauteešu procentu, tad izrādas, ka tur, kur cittauteešu procents ir visleelākais, arī analfabetu skaits ir visleelākais. Tas leecina, ka blakus vāceeseem, latveeši ir izglītotākā tauta Latvijā. Atsevišķo tautību peederigo starpā 1920. gadā prata lasīt:

	Vīreeši	Seeveetes
Latveeši . . .	73,6 proc.	74,3 proc.
Vāceši . . .	82,6 "	86,9 "
Leelkreevi . .	42,7 "	28,3 "
Baltkreevi . .	38,6 "	27,2 "
Ebreji . . .	74,2 "	70,7 "
Poļi . . .	58,2 "	57,2 "
Leiši . . .	55,7 "	53,8 "

Vistumšakee, visneizglītotakee Latvijā ir kreevi, kuņi darija itin visu, lai novilkto ari latveešu tautu sev līdzī uz sava zemā kultūrelā līmeņa. Šee skaitļi bez tam vēl leecina, ka cittauteešu eeplūšana Latvijā veicina izglītības līmeņa pagrimšanu. Talab ari pilsētas Latvijā, preteji vispārejam likumam, ir mazak kultūrelas, nekā apkārtejee lauki, jo pilsētās saplūda cittauteeši (kreevi, leiši, poļi) leelākā skaitā nekā lauku apvidos.

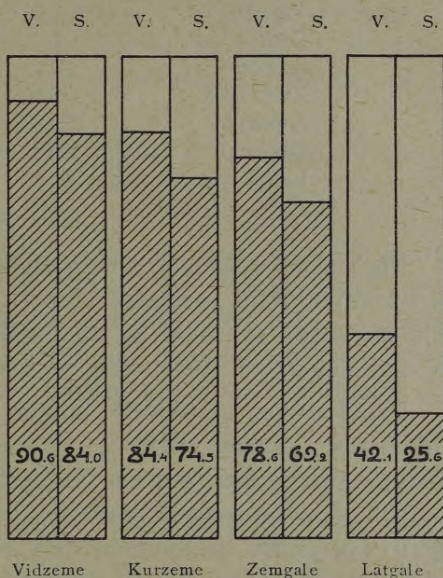
Kamēr 1897. g. visā Vidzemē bija 23,4% analfabetu, tikmēr Rigā to bija 28,7%, Jelgavā 29,1% un Leepajā 29,2%, bet Jelgavas apriņķī uz laukeem tikai 23,3%. Ari Rigā pēdejos gadu desmitos pirms kaņa, cittauteešem pilsētā pastāvīgi eeplūstot, nemitīgi slīdeja uz leju tautas izglītības līmenis un Rigā 1913. g. lasitprateju procents bija eevērojami mazaks nekā 1897. gadā.

Ari peederība pee veenas vaj otras ticības paleelina vaj pamazina analfabetu skaitu. Tā pareizticigo, bet it sevišķi vecticigo starpā ir ārkārtīgi leels analfabetu procents. Tas spilgti redzams no sekošas tabeles, kuņa rāda, kāds procents lasitprateju bija Latgalē dažu tautību un ticību peederigo starpā.

No simts Latgales eedzīvotajeem 1897. gadā prata lasit:

	Lutertic.	Katoļtic.	Pareiztic.	Vectic.	Pārejee	Kopā
Latveeši . .	63,0	41,6	37,9	—	75,3	44,3
Leelkreevi .	—	44,4	44,6	12,5	77,7	25,5
Baltkreevi .	—	29,3	16,9	12,6	—	22,8

Vakar-Eiropā tautu kultūrelās attīstības līmeni nosaka atkarībā no ta, cik eesaukto rekrūšu starpā ir analfabetu. No 1000 jaunmobilizeetee rekrūšeeem neprata lasit un rakstīt:

Vīreešu un seeveešu rakstīprateju procents atsevišķos apgabalos.

Latvešu valodas prateju skaits

Vācijā	0,1	Holandē	8
Daniņā	2	Anglijā	10
Šveicē	2	Francijā	33
Zveedrijā	2,3	Belģijā	77
Austrijā.	220	Rumenijā	410
Greeķijā	300	Serbijā	446
Italiņā	366	Kreevijā	617

Rigā starp rekruseem, kuŗi laikā no 1907.—1911. g. tika eesaukti⁴ bija uz katru 1000 eesaukto jauno cilveku 48 analfabetu un Vidzemē (1909. un 1910. g.) tikai 32 analfabeti. Ari šee skaitļi leecina, ka Latvija eerindojama kulturelako zemju starpā.

Pee Latvijas īpatnibam tautas izglītibas laukā ir japeeskaita tas, ka daudzos Latvijas apvidos, it sevišķi pilsētās, eedzīvotaji prot vairakas valodas. Inteliģenti latveeši Kurzemē un Vidzemē bez latveešu valodas prot vēl vācu un kreevu valodas, bet Latgalē poļu un kreevu valodas. Tāpat eevērojama cittauteešu daļa prot latviski, ar ko ir izskaidrojams, ka latveešu valodas prateju procents Latvijā ir leelaks nekā latveešu procents. No viseem eedzīvotajeem prot latviski:

Ventspils apriņķī	98,68 proc.	Kuldigas apriņķī	96,42 proc.
Jelgavas "	98,61 "	Aizputes "	95,63 "
Cēsu "	98,49 "	Leepajas "	88,12 "
Tukuma "	98,22 "	Rigas pilsētā	82,54 "
Valmeeras "	98,02 "	Ludzas apriņķī	69,27 "
Talsu "	97,18 "	Rezeknes "	64,67 "
Bauskas "	97,11 "	Daugavpils "	55,78 "
Valkas "	97,01 "	Ilukstes "	45,29 "
Rigas "	96,54 "	Latvijā	81,43 "
Jaunjelgavas "	96,42 "		

Tādā kārtā no 17 Latvijas apriņķeem 12 ir tādi, kuŗos vairak nekā 95% no viseem eedzīvotajeem prot latviski un tikai veenā apriņķī (Ilukstes) latveešu valodas prateju skaits nesastāda pusi no viseem eedzīvotajeem.

Dažado tautibu peederigo starpā latveešu valodas prateju procents ir dažads. No viseem zinamas tautas peederigeem, kuŗi ir vecaki par 5 gadeem, 1920. gadā prata latviski:

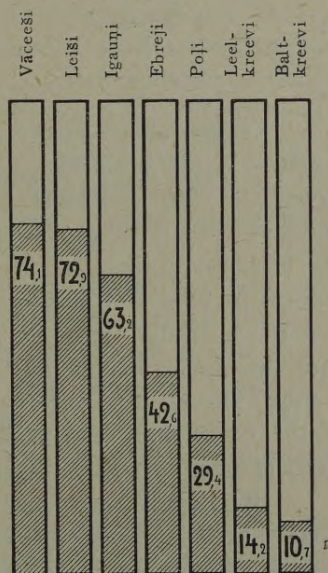
Latveeši	99,16 proc.	Ebreji	42,62 proc.
Vāceeši.	74,11 "	Poļi	29,43 "
Leiši	72,94 "	Leelkreevi	14,23 "
Igauņi	63,23 "	Baltkreevi	10,73 "

Tautas masu augstais izglītības līmenis ir iespējams veenīgi pateicotees plašam un izkoptam skolu tīklam. Skolu un skolenu daudzuma ziņā Latvija tālu pārsneedza visus agrakās Kreevijas apgabalus un ļoti daudzās Vakar-Eiropas kulturvalstis.

Pēc nepilnīgajām kreevu statistiskām ziņām*) no 1000 Vidzemes eedzīvotajeem apmekleja skolas 95,0. Tik leelu skolu apmekletaju procentu neuzrāda neveens Kreevijas apvidus un pat Kreevijas kulturas centros — Maskavas un Peterpils guberņās, atteecigee skaitļi bija tikai 88,2 un 71,1; bet provincē tas noslīd līdz 40 un 30. Tā Kauņas guberņā (Leetavā) no 1000 eedzīvotajeem apmekleja skolas tikai 30,6. Vislabaki Latvijā skolu leeta, it īpaši tautskolas izglītība, bija nostādīta pagājušā gadu simteņa 80. gados — īsi pirms pārkreevinašanas laikmeta, kad skolu un skolenu skaits Latvijā bija visleelakais. Kopš ta laika tautskolu skaits un nozīme nemitīgi slīdeja uz leju, jo pārkreevinašanas laikā, sevišķi uz laukeem, pamazinājās sabeedribas interese pret tautai svešām pārkreevinašanas eestādem.

Tā 1886. g. Baltijā bija 186,350 skolneeki, bet 1911. g. vairs tikai 113,300. Skolneeku skaita pamazinašanās ir sevišķi leela, kad eevēro, ka ta notikuse tanī pašā laikā, kuŗā eedzīvotaju skaits paleelinajees par pus miljonu. Īsi pirms tautskolu pārkreevinašanas, 5,3% no viseem Kurzemes pilsetneekem apmekleja skolas, bet drīz pēc pārkreevinašanas politikas uzsākšanas 1887. g., skolas apmekleja vairs tikai 4,2%. Uz laukeem Kurzemē skolu apmekletaju procenta pamazinājās no 6,2 līdz 5,8. Un tomēr, neraugotees uz pārkreevinašanas postošo eespaaidu, ari tautskolu un skolneeku skaita ziņā Latvija eeņēma pirmo veetu agrakās Kreevijas robežās.

Tāpat augstu bija attīstīta vidus un augstskolu izglītība. Pirms kaŗa Latvijā vidusskolas atradās katrā apriņķa pilsetā un pat uz laukeem. Pavisam Latvijā īsi pirms kaŗa bija 98 vidusskolas**) ar 22,600

Latveešu valodas prateju % dažādo Latvijā dzīvojošu tautu starpā.

*) Статистический Ежегодникъ Россіи 1914 г.

**) „Города Россіи въ 1910 г.“, peeskaitot lauku skolas. 1921. g. Latvijā bija 107 vispārizglītojošās vidusskolas un 22 speciēlas un tehniskas skolas.

skolneekēm, kuŗu milzīgais vairakums bija latveeši. Vidusskolu skaita ziņā, kā arī mazā eedzīvotāju skaita ziņā, kuŗš nāk uz katru vidusskolu, Latvija eeņēma veenu no pirmajām veetam Eiropā.*)

Valsts	Vidusskolu skaits	Uz veenu vidusskolu bija	
		eedzīvotāju	skolneeku
Latvija	98	26,100	231
Norveģija	91	26,300	171
Belģija	191	36,100	170
Vācija	1529	42,500	265
Šveice	86	43,800	188
Greeķija	51	51,600	124
Kreevija	1687	84,500	273
Rumenija	64	93,100	266
Serbija	27	108,200	277

Tā tad skolu skaita ziņā Latvija pārsneedza visas Eiropas mazās valstis. Kamēr Latvijā bija 98 vidusskolas, tikmēr Norveģijā bija 91, Šveicē — 86, Greeķijā — 51, Rumenijā — 64, Serbijā — 27, Portugalē — 50 un Bulgarijā pat tikai 20. Bet ja salīdzina eedzīvotāju skaitu, uz kuŗu nodibinata veena vidusskola, tad Latvija Eiropā eeņēma pirmo veetu, jo kamēr Latvijā veena vidusskola pastāveja uz 26,100 eedzīvotajiem, tikmēr Eiropas leelajās kulturas valstīs šis skaitlis ir eevērojami leelaks. Tā Vācijā, kuŗa tik ļoti lepojas ar savu augsto kulturu, veena vidusskola pastāv uz 42,600 eedzīvotajiem, Francijā uz 43,000, Itālijā uz 59,500, Austro-Ungarijā uz 76,800 un Kreevijā, kuŗa mums gribeja uzspeest savu kulturu — pat uz 84,500.

1921. gada otrā pusē Latvijā darbojās 1740 skolas, kuŗu starpā bija 1348 skolas ar latveešu mācibas valodu, 88 ar vācu mācibas valodu, 245 ar kreevu mācibas valodu, 30 ar ebreju mācibas valodu, 24 ar poļu, 4 ar igauņu un 1 ar leišu mācibas valodu. Pavisam bija 107 vidusskolas un 22 tehniskas un arodneeciskas skolas. Vispārizzglītojošo vidusskolu starpā bija latveešu — 62, kreevu — 32, vācu — 11, ebreju — 1**) un poļu — 1. Tādā kārtā vidusskolas abzolutais skaits Latvijā tagad ir leelaks nekā pirms kaŗa, bet eevērojot eedzīvotāju skaita mazinašanos, veena vidusskola iznāk uz apm. 17,000 eedzīvotajiem, kamēr pirms kaŗa veena vidusskola pastāveja uz 26,100 eedzīvotajiem, ar ko Latvija jau toreiz stāveja Eiropas kulturelako zemju preekšgalā. Veena pamatskola Latvijā tagad pastāv uz caurmērā 1150 eedzīvotajiem.

*) Skaitļi par ārvalstim pēc prof. Hickmaņa statistiskā atlasa 46. tabeles (1912. g. izdevums).

**) Ebreju vidusskolu leelakā daļā mācību pasneedz kreevu valodā.

Samērā ar vidusskolu skaitu atrodas arī augstskolas apmeklejušo un beigušo skaits. Pirms kara augstskolas apmekleja apm. 2000 latveeši, bet nodibinot Rīgā univerzitati, latveešu studentu skaits ir eevērojami pēaudzis un 1921. g. 26. oktobrī Latvijas univerzitatē bija 4639 studenti, kuŗu leelakā daļa bija latveeši. Šis skaitlis ir eevērojami leels, kad eevēro, ka Bulgarijā ir veena univerzitate ar 940 studenteem, Serbijā arī tikai veena univerzitate ar 1020 studenteem, Danijā 1 univerzitate ar 2000 studenteem, Norveģijā 1 univerzitate ar 1550 studenteem, Greeķijā 1 univerzitate ar 2580 studenteem u. t. t.*)

Ar tautas augsto izglītības līmeni ir saistīta intensīva kulturela dzīve, kuŗa radās un attīstījās neskatoties uz to, ka komunas un valsts, pabalstu veetā, tikai trauceja un kaveja latveešu nacionalās kulturas pasākumus. Latveešu kulturelā dzīvē avižneecība un grāmatneecība veenmēr spēlejuse eevērojamu lomu. No sīkeem sākumeem, cīnidamās ar aizspreedumeem un šķēršļeem, latveešu avižneecība izauguse par svaigu faktoru tautas dzīvē. Īsi pirms kara latveešu valodā iznāca 59 periodiski izdevumi, no kuŗeem 27 bija politiski laikrakstī, 16 reliģioza satura laikraksti un žurnali, 10 arodneeciska satura un pārejee dažada satura izdevumi. Kuŗam sākotees veenā pašā Rīgā iznāca 11 politiski deenas laikraksti latveešu valodā un Leepajā 3 deenas avizes.***) 1922. g. sākumā Latvijā iznāca 73 periodiski izdevumi (35 avizes un 38 žurnali), no kuŗeem 60 bija latveešu valodā. Pēc 1912. g. savāktām ziņām latveešu valodā iknedeļas iznāca 79 dažadu politisku avižu numuri un, kad eevēro, ka dažas avizes toreiz drukaja 70—100,000 eksemplaros ikdeenas, tad saprotams, ka latveešu avizes ikdeenas lasija ikkatrā mājā. Bez tam daudzās mazpilsētās pirms kara drukaja avizes, kā peem. Kuldīgā, Ventspilī, Limbažos, Cēsīs un Jelgavā pat 3 latveešu avizes.

Līdzī avižneecības attīstībai soļoja arī latveešu grāmatneecība. No sīkeem un neevērojameem pasākumeem (kalendaru literaturas) attīstījusēs eevēribu pelnošā grāmatneecība. Kaut gan pirms kara latveešu grāmatneecība Kreevijas tautu grāmatneecības starpā, pēc kreeveem un poļeem, eeņēma trešo veetu iznākušo grāmatu daudzuma ziņā, tad tomēr līdzšīnejā latveešu grāmatneecība uzskatama kā pirmais solis, jo līdz šim latveešu tautas grāmatneecībai trūka to pamudinošo un sekmejošo apstākļu, kuŗi veicinaja daudzu valstiski organizeto mazo tautu grāmat-

*) Gan ir jāeevēro, ka Danijā un Zveedrijā bez univerzītatem vēl pastāv citas augstskolas, kamēr Latvijas augstskolā ir apveenotas humanitāro un tehnisko zinību fakultates.

**) Vēl astoņdesmitos gados latveešu inteliģences aprīndās dzīvi pārrunaja jautajumu, vaj latveešu valodā var iznākt un pastāvet vairak kā veena deenas avīze, jo toreiz iznāca kā veenīgā latv. deenas avīze „Baltijas Vēstnesis“. Pate dzīve peerādijuse, ka latveešu avižneecība ir attīstības spējīga.

necību. Galvenā kārtā trūka latviski nacionalu skolu un nacionalā skolā izglītotu cilvēku, tas ir galvenā nosacījuma zinātniskas un plaši izplatītas daiļliteratūras radišanā. Japēzīmē, ka latviskās grāmatas drukāja ļoti leelā eksemplāru skaitā un daudzu autoru latviskie izdevumi drukāti tikpat leelā eksemplāru skaitā, kā vācu vaj kreevu valodās. Tas, peem., sakams par A. Gulbja univerzālibliotēkas izdevumeem. Latvijas grāmatnecībā eņem eevēribu pelnošu veetu daudzo vācu autoru darbi par dažādām mūsu dzimtenes dzīves nozarem.

Ari latveešu skatuves māksla, muzika un gleznecība ātri attīstījušās. Pirms kaņa Rigā pastāveja divi pastāvīgi teatri un pa veenam teatrim Jelgavā, Leepajā un Ventspilī, un bez tam mazpilsētās visai beeži tika sarīkotas Rigas akteeru veesu izrādes. Uz latveešu skatuves blakus oriģinallugam parādījās ari cittautu klasiskās un modernās lugas. Latveešu jaunā opera visā vīsumā var ceenīgi nostātees blakus labi nostādītām leelo tautu operam, un var apgalvot, ka, peemēram, visā Šveicē nav tik labas operas kā Rigā latveešu opera. — Vairaki latveešu gleznotāji un muziķi ir labi pazīstami tāļu pāri Latvijas robežam (Rožentals, Purvits, A. Kalniņš u. c.).

Sevišķu raksturojošu nokrāsu latveešu kultūrelai dzīvei peešķīra daudzās beedribas. Latveešus var ar pilnām teesibam nosaukt par beedribu tautu, jo grūti atrast citur zemi ar tik daudzām un daudzpusīgām beedribam. Kurzemē un Vidzemē pirms kaņa bija grūti atrast pagastu, kuņā nebūtu vairakas beedribas, bet bija ari tādi pagasti, kuņos darbojās 10 un vairakas beedribas. Vecakās latveešu beedribas, kuņas pastāveja vistumšākos cara laikos ir dzeedašanas beedribas, kuņās latveeši vareja pulcetees, lai blakus kora dzeedašanai, kaut ari neoficieli, varetu izteikt savas domas un veenot spēkus veenam vaj otram sabeedriskam darbam. Blakus dzeedašanas un saveesīgām beedribam drīz nodibinājās palīdzības beedribas un bēru kases un beidzot vesels tikls saimneciska rakstura beedribu, kā lauksaimnecības, patēretāju, biškopības, dārzkopības, peensaimnecības, apdrošinašanas, kredit- u. c. beedribas. Pēc 1905. g. revolūcijas, kuņa kaut mazleet atraisija rokas sabeedriskai iniciatīvei, nodibinājās ari izglītības, bibliotēku un strādneeku arodneciskās beedribas. Ar savu neatlaidīgo un enerģisko darbību it sevišķu vēribu pelna latveešu lauksaimneeku kooperatīvi un strādneeku politiskās beedribas, kuņas ilgu laiku izpildīja ari arodnecisko beedribu uzdevumus.

Līdz 1912. gadam Latvijā bija nodibināti pavisam 1087 kooperatīvi ar 161,650 beedreem.*) Šo kooperatīvu darbība sevišķi spēji peeauga īsi pirms kaņa, par ko leecina kooperatīvu budžetu ātrā peeaugšana.

*) Pēc E. Laursona kreevu valodā iznākušās grāmatas par latveešu kooperatīvo kustību.

Pēdejs 1908. g. bija 82 miljonus vācu markas (pēc pirmskaņa kursa) leels, 1909. g. — 106, 1910. g. — 136, 1911. g. — 166 un 1912. g. — 209 miljonus markas leels. Latvešu kooperatīvi apveenojās vairakās saveenībās, kuŗu starpā sevišķu eevēribu pelņa Rigas Lauksaimneeku Centralbeedriba un Latv. Lauksaimneeku Ekonomiskā sabeedriba Jelgavā. Katra no šim centralem apveenoja vairak nekā 100 veetejās beedribas ar vairak nekā desmit tūkstošeem beedreem. Tikai pateicotees šo beedribu darbībai Latvijā augsti pacēlās lauksaimneecības tehnika un plaši izplatījās lauksaimneeciskā izglītība un līdz ar to pacēlās zemneecības turība.

Tanī pašā laikā latvešu strādneeki radīja eevērojamas politiskas organizācijas. Jau pagājušā gadusimteņa 90. gados radās latvešu strādneeku pirmie politiskie pulciņi, kuŗi ātri izauga un apveenojās socialdemokratiskā organizacijā, kuŗa, neskatotees uz to, ka Kreevijas politiskā policija vajaja socialdemokratiju, prata izvērstees par eevērojamu faktoru veetejā dzīvē. Strādneeku politisko organizaciju galvenais spēks bija tas, ka tās prata aizstāvet strādneeku šķiras saimneeciskās intereses un talab tās atradās ceesā kontaktā ar strādneeku arodneeciskām beedribām. Strādneeku beedribas ir daudz darījušas, lai modinatu tautas masās garīgo dzīvi un ir veicinājušas daudzus kulturelus pasākumus, izdodamas grāmatas, sarīkodamas preekšlasījumus un pabalstīdamas skatuves mākslu.

It sevišķi leeli nopelni latvešu kulturelās dzīves attīstībā ir dažām leelakām beedribām, kā Latvešu izglītības beedribai Rigā, kuŗa uztureja vairakas vidusskolas un kuŗa vācu okupācijas laikā lauza pirmos celmus latvešu nacionalās skolas laukā, nodibinādama pirmās vidusskolas ar latvešu mācības valodu un sagatavodama ceļu Latvijas augstskolai. Tāpat skatuves mākslas attīstības sekmešanā daudz darījuse Rigas skatuves beedriba. Sevišķi leeli nopelni latvešu kulturelās dzīves attīstības vēsturē peekrīt Rigas latvešu beedribai, kuŗa pagājušā gadu simtenī daudzus gadu desmitus bija veenīgais, rosīgi darbigais kulturelas centrs, kuŗš radījis pirmo pastāvīgo latvešu skatuvi, izdevis leelu daudzumu tautā daudz lasītu grāmatu, to starpā ari konverzacijas vārdnicu u. d. c. Blakus šim leelajām beedribām darbojās daudzas desmitas sīkakas izglītības un kulturelās beedribas, kuŗas kopā veica latvešu tautas leelo izglītības darbu.

Kaņa laikā beedribu skaits, protams ir pamazinājees. 1921. gadā rudenī Latvijā darbojās 2066 beedribas, nepeeskaitot politiskās partijas un atsevišķo beedribu nodaļas. Peeskaitot pēdejās, Latvijā būtu vairak nekā 3000 beedribas un to veetejās nodaļas.*) Atsevišķos Latvijas aprīņķos 1921. g. rudenī bija sekošs beedribu skaits:

*) Valsts adresu kalendars 1922. gadam.

Rigā	560	Tukuma	apriņķī	47
Rigas	apriņķī	Jelgavas	"	138
Cēsu	267	Bauskas	"	30
Valmeeras	174	Jaunjelgavas	"	39
Valkas	72	Ilukstes	"	18
Vidzemē	1209	Zemgalē		272
Leepajas	apriņķī	Daugavpils	apriņķī	68
Aizputes	30	Rezeknes	"	49
Kuldigas	80	Ludzas	"	67
Ventspils	65	Latgalē		184
Talsu	67	Latvijā		2066
Kurzemē	401			

Visleelākais beedribu skaits ir Vidzemē, kas izskaidrojams ar to, ka tur daudzas beedribas ir nepārtraukti pastāvejušas kopš pirmskaņa laikmeta, kamēr Kurzemē un Zemgalē vācu okupācija pārtrauca kuņu katru latveešu pašdarbību.

Latveešu kultūra vēl nevar lepoties ar spilgtiem tāļi redzamiem kultūreļiem eeguvumiem, nevar lepoties ar stalteem mākslas un zinātnes tempļiem, bet totes latveešu kultūrai ir tas nopelns, ka tā ir demokrātiska vārda labākā nozīmē. Latveešu labākie rakstnieki ir pazīstami zemes visattāļākās nomalēs, latveešu avīzes lasa katrā zemneeku mājā un latveešu eevērojamākie skatuves mākslinieki, muziķi un dzeedatāji ir dzirdeti kā Rigas koncertzālēs, tā arī neskaitamu mazpilsētu izrikojumos.

Kad eevēro, ka Peterpils valdība un tās veetejee eerēdņi darija itin visu, lai izskaustu latveešu kultūrelos pasākumus, lai peelidzinātu Latviju Kreevijas centram, lai pārkreevotu latveešus, kad eevēro, ka Baltijas valdošās vācu aprindas ne mazāk eeneda latveešu kultūrelos un sabeedriskos pasākumus, ka tee visur, kur veen eespējams, lika šķēršļus cējā latveešu patstāvīgai attīstībai un ka mazā latveešu tauta tikai pusgadusimtenā laikā spējuse radīt savu kultūru, tad tā ir labākā leecība par tautas eksistešanas gribu un attīstības spēju. Vēl pirms 60 līdz 70 gadeem nevareja būt runa par latveešu kultūru. Baltijā dzīvoja „nevācu“ zemneeki un kultūreli dzīvojošā Baltijas eedzīvotāju daļa bija vāceši. Ja toreiz vēl vareja runāt par vācisko Baltiju, tad tagad, kaņa laikā vācu kaņa literatūrā tik beeži dzirdetais apgalvojums, ka Baltija un līdz ar to arī Latvija esot vācu kultūras zemes — ir uz visnoteiktako atraidams. Ja ar vārdeem „vācu kultūra“ grib apzīmēt vispārīgi eiropeešu kultūru, kā pretstatu zemajam kultūrelajam līmenim pusaziātikajā Kreevijā, tad, bez šaubām, augstāk minētie vārdi saskan ar pateesību. Latvija pēc savas kultūras, pēc saimneeciskās un kultūrelās dzīves eekārtas, ārejā izskata — itin viscaur ir vakareiropeiska zeme.*)

*) Nevar noleegt, ka pēdejos 10—15 gados pirms kaņa latveešu jaunajā paaudzē bija sajūtams stipris kreevu eespāids, kuš galvenā kārtā parādījās negatīvās īpašības.

Bet tanī pašā laikā ta kultura, kuŗu radījuši latveeši, ta kulturelā atmosfera, kuŗā dzīvo latveešu vairakums, tāļu nav vāciski. Ir teesa — latveeši ļoti daudz mācījušees no vāceešiem — saveem tuvakeem kaimiņiem. Bet ne mazak par vācu kulturu latveešiem ir pazīstami arī citu kulturas tautu darbi. Bez vācu mākslas latveešiem ir pazīstami arī citu tautu eevērojamakee mākslas darbi. Bet galvenais ir tomēr tas, ka uz latveešiem visleelako eespaidu atstājuši pašu latveešu mākslas darbi. Tādi panākumi kā Blaumanim, Aspazijai un it sevišķi Rainim, nav bijuši neveenam cittautu rakstneekam Latvijā. Rigā grūti atrast latveeti, kuŗš nebūtu redzejis Raiņa pazīstamās lugas. Latveeši it labi pazīst Ķeti un Šilleru, Pušķinu un Tolstoju, bet latveešu bērns līdz ar pirmajeem vārdeem eemācas no savas mātes latveešu tautas dzeesmas, kuŗu skaņas tas visu mūžu neaizmirst. Latveešu avizes, bez parastā informācijas materiala, ikdeenas sūta tautā neskaitamus rakstus, kuŗi nav tādi kā kreevu, vācu vaj citas tautas avizēs; runas beedribās, ikdeenišķā dzīvē — visam ir nokrāsa, kuŗa uz pirmā acu uzmeteena leek saprast, ka Latvijā mājō latveeši, kā ta ir zeme ar savu īpatneju, kaut arī vēl mazak izkoptu kulturu.

Līdz ar Latvijas neatkaramību ir novērsti neskaitami šķēršļi Latvijas tautas kulturelās attīstības ceļā. Jau tagad, pēc tam, kad valsts eestādes nepilnu gadu netrauceti darbojušās, skaidri saredzama valsts nozīme mūsu kulturelajā dzīvē. Tas sajūtams, sākot ar Latgales tumšakeem novadeem, kur latveešu bērneem pirmo reizi atveras latviskas skolas durvis, un beidzot ar latveešu grāmatneecību, augstskolu un operu. Nevar būt šaubu, ka Latvijas valstij pastāvot, latveešu tauta un Latvija izglītības un kulturelo vērtību radišanas darbā nepaliks eepakaļ pārejām mazajām kulturas tautam.

9. Izceļošana

Izceļošanas kustībai Latvijā jau vairakus gadu desmitus peekrīt redzama veeta, bet sakarā ar kaŗa notikumeem, kuŗi lika simteem tūkstošeem Latvijas eedzīvotajeem atstāt savas agrakās dzīves veetas, arī agrakā laika izceļošanas kustība pelna sevišķu eevēribu. Vēl vairak talab, ka izceļošanas kustībai ir ceešs sakars ar pārgrozibam Latvijas eedzīvotaju sastāvā un dzimstību skaita mazinašanos.

Par latveešu izceļošanas kustības sākumu jauzskata 1840. gads,

Kreevu skolās audzinatā jaunā latveešu paaudze daudzkārt fražu jūrā nogremdeja enerģiju un noteikta darba spēju. Darbu veetā nereti stājās vārdi un arī latveešu inteliģences aprindās sāka parāditees radoša darbu nespējīgs rezoners. Bet šis kreeviskais eespāids neatkarīgajā Latvijā izzudīs.

kad nenokārtoto agrarapstākļu un ar teem saistīto pastāvīgo neražu dēļ latvešu zemniekiem viņu dzimtenē draudeja bada nāve. Pagājušā gadu simteņa 30. gadu beigās latvešu zemnieku starpā izplatījās baumas, ka Jeiskas zemē pie Melnās jūras („Siltā zemē“) latveši varot meerīgi un brīvi dzīvot. Šo baumu pamats būs bijušas nenoteiktās vēstis par ģenerālgubernatora Voroncova rīcību Melnās jūras apgabalā, kur viņš 30. gadu beigās kolonizēja, neraudzidamees visai stingri uz eceļotāju dokumenteem, kalab viens otrs zemnieks tur vareja apmetees bez savas preekšneecības atvēles. Tā kā zemnieki toreiz nedrīksteja bez atļaujas atstāt nedz savu pagastu, nedz guberņu, un tā kā izceļošanas kustība draudeja peņemēt visai plašus apmērus, veetejā Baltijas administracija leetoja visbargakos līdzekļus, lai nepeelaistu zemnieku izceļošanu. Talab arī toreiz izceļošanas kustībai vēl nebija plašaku apmēru. Kustība izvērtās zemnieku nemeeros (Bebru dumpis), kurus apspeeda ar kaņa spēka palīdzību. Talab latvešu zemnieku izceļošanas kustība plašakos apmēros sākās tikai pagājušā gadu simteņa otrā pusē, peņemdama 60. gados jau īsti plašus apmērus.

Izceļošanas kustības samērā plašee apmēri var izliktees nepamatotī, jo Latvijā eedzīvotāju nekad nav bijis pārak daudz. 19. g. s. peedesmitos gados Vidzemē uz kvadratkilometra dzīvoja ap 20 cilveku un Kurzemē vēl mazak. Tā tad pārmēriģi ātra eedzīvotāju skaita peeaugšana nevareja būt par izceļošanas eemeslu. Bet neskatotees uz to, ir maldīgs apgalvojums, ka izceļošanas kustība Latvijā būtu „mākslīģi“ radīta.

Parasti eedzīvotāju pārmēriģa vairošanās ir tikai relatīva. Vispāriģi var teikt, ka eedzīvotāju pārmēriģa peeaugšana var veenīģi tad radīt trūkumu un izsaukt emigracīģu, kad valsts un sabeedriģa, pēc visu līdzekļu izleetošanas, nespēģ nodrošināt eedzīvotāģeem vajadzīģos pārtīkas līdzekļus. Izceļošanas kustība var izceltees veenīģi tapēc, ka eedzīvotāju skaits nav saskaģots ar pastāvoģeem raģošanas līdzekļeem, vaj arī ka valsts kāģu sabeedriģības daģu pārmēriģi apspeeģ un aprobeģo tās teesības. Līdz ar raģošanas tehnikģu parasti uzlaboģas arī eedzīvotāju labklāģības līmenis un uz tās pašas teritorīģas, uz kuģas agrak ļaudis mira badā, drīģ veen var prāģvs eedzīvotāju daudzums apmeerinoģi eksīstet. Tas pats panāģkams arī ar apspeeģto grupģu teesīskā stāvokļa uzlaboģanu. Talab ir nepareīģas domas, ka emigracīģa „regulē“ eedzīvotāju skaitģu un ka ar pareīģi organizetģu izceļošanas kustīģu novēģšama asā konkurences cīģa un saimneecīskēe satricinajģmī. — Taisnī otrādī, — emigracīģa nenovēģģ saimneecīskos ļaunumus, bet ģan pate ir to rezultats. Neraģam, saimneecīskām krīģem un leeleem politīskēem satricinajģmeem veenmēģ seko eedzīvotāju izceļoģšana. Masģu izceļoģšana veenmēģ leecīģa, ka sabeedriģa sirģst ar nopeetģu zocīģģu slimīģģ.*) Šāģģu slimīģģu parasti

*) D. Richters, Emigracija. Brokhauza konverzacīģas vārdnīģā.

izsauc nenormāli saimnieciski, politiski un reliģiski apstākļi. — Profesors Kaufmans*) aizrāda, ka visvairāk izceļotāju nāca taisni no tām kreevu guberņām, kuŗas bij pārk maz apdzīvotas un kuŗās talab ikgadus eeceļoja prāvs imigrantu skaits. Tā 70. gados Novorosijskas guberņā eeceļoja 50,000 cilveki, bet izceļoja 35,000, Samaras guberņā izceļoja 18,000 zemneeki, bet eeceļoja 14,000 u. t. t. Šai savadai parādībai par eemeslu ir tas, ka kreevu zemneeki kapitāla un zinašanu trūkuma vaj arī juridisku eeroberžojumu pēc nevarēja pāreēt uz racionelaku zemes apstrādašanas veidu. Ari Vācijā visleelākais izceļotāju skaits nāk no Pomerānijas, Meklenburgas un Austrumu-Prusijas, tas ir no vismazāk apdzīvotām Vācijas provincēm, kuŗās agrarā eekārta visvairāk līdzinas mūsu apstākļeem.

Ari Latvijā nevarēja būt runa par abzolutu zemes trūkumu. Un tomēr zemneeki sastādīja izceļotāju leelako daļu. Pirmo leelo izceļošanas kustības vilni radīja pagājušā gadu simteņa trešā ceturksnī plašās pārgrozības Baltijas agrarā eekārtā. Jau 1850. gadā $\frac{1}{3}$ daļa no Kurzemes mājām bija iznomata uz jaunu kontraktu pamata un 1860. gadā jau $\frac{4}{5}$ no visām muižām bija klaušu zistemu atmetušas. Klaušu veetās stājās algots darba spēks un naudas arende. Tanī pašā laikā cēlās zemkopības ražojumu cenas un līdz ar to muižu vērtība. Uzņēmīgakee muižneeki sāka nodarbotees ar muižu pirkšanu un pārdošanu. Dažas muižas isā laikā mainīja 3—4 reizes savus īpašneekus un pee katras pārdošanas cenu no jauna saskrūveja uz augšu.***) Bet arī zemes cenu paaugstinašanai ir savas robežas. Lai rentetos leele izdevumi muižas pērkot, muižu īpašneeki paaugstināja zemneekeem nomas maksu. Lai ilggadīgi kontrakti netraucetu periodisku nomas paaugstinašanu, tad muižneeki noslēdza tikai ļoti isā termina kontraktus. Tādos apstākļos zemneeki nevarēja racioneli saimneekot. Lai eegūtu augsto nomas naudu, zemneekeem vajadzeja zemi izsūkt un pēdeajā ar katru gadu zaudeja no savas vērtības. Ja kāds zemneeks eegādāja sev labākus darba rīkus vaj lopus, tad ta bija leeciba par viņa labklājības peeaugšanu, kuŗai sekoja nomaš paaugstinašana.***)) Šo eemeslu pēc zemneeku saimniecības nevarēja apmeerinat modernās zemkopības tehniskās prasības. Šis saimniecības vareja tikai nikuļot.

60-tos gados iznīcināja daudzās latveešu zemneeku saimniecības. Klaušu laikos muižas un zemneeku zeme bija izkaisita juku jukam. Racionelā zemkopība un 8 lauku zistema prasīja lauku noapaļošanu.

*) A. Kaufmann. Die innere Kolonisation. — Conrads Jahrbücher für National-oekonomie und Statistik III Folge, B. 15, S. S. 421 und 426.

**) O. v. Rutenberg, Meclenburg in Kurland. Leipzig 1863. s. 13.

***)) R. Punschel. Über lievl. Arbeiterverhältnisse und Agrarzustände. „Balt. Monatsschr.“ 1863. Heft 5. S. 426.

kuŗus zemkopība bija izmetuse, mekleja sev darbu pilsētās, bet tur leelrūpniecība tikko dzima. Tā Rīgā 1865. gadā bija tikai 5670 leelrūpniecības strādneeku, un visā pārējā Latvijā nebija pat tikdaudz. Tāpēc tikai nedaudzi vareja atrast darbu un pārtiku pilsētās.

Latvijā lauku eedzīvotāju milzīgais vairakums bija proletarizets. Pat kā algoti strādneeki tikai veena bezzemneeku daļa vareja atrast darbu un talab teem bija jameklē jauni peļņas avoti pilsētās vaj ari jaizceļo. Un teešam — izceļošanas kustība peeņēma visai plašus apmērus. Peemēram, uz Pleskavas guberņu līdz 1865. gadam izceļoja tikai 670 latveeši, bet no 1866. līdz 1875. gadam vismaz 2250.*)

Bez tam uz zemneeku izceļošanu visai leelu eespaidu atstāja kreevu zemneeku atsvabinašana no dzimtbūšanas 1861. gadā. Kreevu zemneeki un ari latgaleeši toreiz eeguva par savu īpašumu neleelus zemes gabaliņus. Visur un veenmēr katra zemes apstrādātāja ceribas un ilgās ir apstrādāt savu zemi, eegūt pašam no zemes visus tās augļus. Kļūt Latvijā par zemes īpašneeku latveešu zemneekeem bija ļoti mazas ceribas. Tā 1863. gadā Kurzemē bija tikai 63 zemneeku kārtas gruntneeki. Vēlak eepirkt zemi bija ceribas tikai agrakeem rentneekeem. Bet zemneeku mājas „spridzinot“ izpuťinateem rentneekeem un bezzemneekeem nebija tiklab kā nemaz ceribu kļūt par zemes īpašneekeem, tas ir kļūt par patstāvigeem un turigeem. Bet dziņa pēc saimneeciskas neatkaribas un materialas labklājibas latveešu zemneekos bija leela. Ja Latvijā šī mērķa sasneegšana nebija eespējama, tad bija jameklē cita izeja — emigracija. Pirmee Latvijas izceļotāji — latveeši apmetās uz dzīvi galvenā kārtā savas agrakās dzimtenes tuvumā: Pleskavas, Vitebskas, Kauņas, Novgorodas un Peterpils guberņās. Tikai pēc 1870. gada latveešu izceļotāji virzījās uz attālakām Ufas, Orenburgas un Simbirskas guberņam un pēc 1881. gada uz Sibiriju, kur 90-tos gados eeceļoja leelaks latveešu skaits Toboļskas un Jeniseiskas guberņās. Kā izņēmumi uzskatāmi pagājušā gadu simteņa vidū nodibinatās kolonijas Kaukazijā, Saratovas un Simbirskas guberņās.

Augstak mineto eemeslu pēc izceļoja desmiteem tūkstošeeem latveešu zemneeku. Tomēr zemneeki nebija veenigee izceļotāji. Ari pilsētneeki un inteligēnti raidija daudzus savus peederigos svešumā. Līdz ar latveešu nacionalās kustibas sākumu izceļoja ari jaunās latveešu intelligences peederigee. Tā sauktee jaunlatveeši nenoleedza savu tautību, ne tikai nepeeslējās vāceetibai, bet pat atbalstijās savā ciņā ar veetejeem vāceeseem uz kreevu nacionalisteem. Šī eemesla dēļ inteligēnto latveešu eksistence Latvijā bija apgrūtinata un tautiskās kustibas pirmā laikmeta vadoņu un darbineeku vairums nodzīvoja sava mūža leelako

*) Latv. kolonijas. Latv. Izglītības Beedr. Gada grāmata III. 72. lp. p.

daļu Kreevijā. No Latvijas bija izraidīti, vaj arī uz īsaku vaj ilgaku laiku izceļoja K. Beezbārdis, K. Valdemars, K. Barons, J. Allunans, Auseklis, Pumpurs, Spāģis un daudzi citi. Leelakos kreevu centros, sevišķi Maskavā un Pēterpilī, saradās prāvs skaits latveešu emigrantu un drīz nodibinājās leelakas un mazakas latveešu kolonijas.

Ari Latgales latveešu zemneeki leelos pulkos izceļojuši. Latgalē latveešu zemneeku vairakums vārda pilnā ziņā ceeta badu un pat tad, kad radās eespējamība uzlabot savu stāvokli, tee aiz nezinašanas neprata izleetot izdevību un turpināja badotees. Pēc zemneeku atsvabinašanas katram zemneekam bija „savš kaktiņš, savš stūritis zemes“, bet tas bija tik neecigs, ka peekoptā trislauku zistema nevarēja eedzīvotajus uzturet, un talab sākās izceļošanas kustība un peļņā eešana. No sākuma izceļotāju skaits nebija leels, — bija pat gadi, kad neveens neizceļoja. Tikai ap 1895. g. Latgales latveeši sāka pulkeem izceļot. Latgales emigrantu vairums jau nō paša sākuma devās uz Sibiriju, uz kuņeeni tanī laikā arī izceļoja Baltijas latveešu zemneeki. Isā laikā Sibirijā nodibinājās prāvs skaits latgaleešu nometņu. Pēc K. Skrindas ziņam Toboļskas, Tomskas un Jeniseiskas guberņās 1909. g. bija vairak nekā 125 katoļticīgu latveešu koloniju, no kuņām dažas ir kreetni prāvas. Tā peemēram, Borkovas draudze Tomskas guberņā ir 40 verstes gaŗa un tikpat plata. Kad pirms 12 gadeem Sibirijas Borkovas draudzē eeradās katoļu biskaps J. Cepļaks, tad tur sapulcejās ap 4000 latveešu. Šis notikums leecina par prāvo latgaleešu skaitu minetā novadā. Pēc Skrindas ziņam tikai trijās Sibirijas guberņās dzīvoja pirms kaŗa 17,000 latgaleeši, bet pavisam Sibirijā bija vairak nekā 20,000 latgaleešu.

Latveešu izceļotāju skaitu ļoti grūti pilnīgi pareizi aprēķinat. Izceļošanas statistika Kreevijā tikko radās un galvenā kārtā aprobežojās ar to izceļotāju reģistrešanu, kuŗi caur Sizraņu un Čeļabinsku eeceļoja Sibirijā. Pārceļošana no veena Kreevijas valsts apgabala otrā netika reģistreta. Veenīgi tautas skaitīšanas, kaut arī nepilnīgi, konstatē pārveetošanās rezultatus. Ja eevēro, ka Kreevijā bijuse tikai veena tautas skaitīšana, tad saprotams, ka ar noteikteem skaitļeem nevar raksturot izceļošanas un eeceļošanas procesu. Ja Viskreevijas tautas skaitīšana (1897. g.) arī nesneedz ziņas par eedzīvotāju pārveetošanās procesu, tad ta tomēr sneedz puslīdz pareizu ainu par eeceļošanas un izceļošanas rezultateem.

1897. g. visā Kreevijā bija 1,430,000 latveešu. Bet ārpus Latvijas dzīvoja 112,322 latveeši, kuņeem peeskaitami vēl vairaki tūkstoši ārpus Kreevijas (sevišķi Amerikā) dzīvojošee. Tādā kārtā jau toreiz ap 8% no viseem latveešeeem dzīvoja ārpus savas dzimtenes. Visus šos vairak neka 100,000 latveešus 1897. g. gan nevar uzskatīt par izceļotajeem, jo viņeem peeskaitīti arī Aknišas, Leišmales, Jaun-Rozes un citu no sen-

deenam latvešu apdzīvoto apvidu eedzīvotaji, kā arī ļaudis, kuŗi ārpus Latvijas dzimuši: tas ir — izceļotāju pēcnāceji otrā vai trešā paaudzē. Šo izceļotāju pēcnāceju skaitu tomēr atsver jau mirušie izceļotaji, kuŗu skaits, eevērojot pirmo emigrantu grūtos dzīves apstākļus, bija visai prāvs. Tājak vēl jaeevēro, ka 1897. g. Kreevijā dzīvojošo latvešu starpā atradās arī zaldatos eesauktee jauneē cilveki — apm. 17—18,000. Bet no otras puses nav reģistreti pārtautoteē latveēši, tas ir ļaudis, kuŗi būdami latveēšu bērni, svešumā dzīvodami ar laiku peeslējušees savai apkārtnei — vaj nu vācu kolonijai, vaj eedzimteem kreeveem. Eevērojot visu to, janāk pee slēdzēna, ka līdz 1897. g. bija izceļojuši apmēram 115,000 latveēši.

1897. g. tautas skaitišana arī rāda, kur visvairak apmetušeē latveēšu izceļotaji.

G u b e r ņ a s	No guberņas eedzīvotajeem bija		
	dzimuši		latveēši
	Vidzemē	Kurzemē	
Kauņas	1,602	19,766	35,188
Pleskavas	16,555	771	11,127
Vitebskas (bez Latgales)	3,360	4,912	10,270
Peterpils	37,709	8,814	10,251
Mogīļevas	3,220	2,102	7,027
Novgorodas	1,899	3,260	6,287
Vidzemes igauņu daļā .	—	941	4,998
Ufas	2,728	1,039	3,873
Smoļenskas	2,403	1,205	3,185
Minskas	753	1,432	1,686
Pavisam kopā	70,229	44,242	94,192

114,471

Visās pārējās Eiropas-Kreevijas guberņās toreiz dzīvoja mazak par 1000 latveēšeeem, bet augstak minetās 10 guberņās dzīvoja 95,7% no viseem Eekš-Kreevijas (bez Latvijas un Azijas-Kreevijas) latveēšeeem un 83,8% no viseem uz Kreevijū izceļojošeem latveēšeeem. Latgalē dzīvoja 14,159 Kurzemē dzimuši un 12,373 Vidzemē dzimuši cilveki, kuŗi pa leelakai daļai bija Baltijas latveēšu izceļotaji — fermeri Latgales mūža mežos.

Kopš 1897. gada tagad pagājuši vairak nekā 25 gadi, kuŗos izceļošanas kustiba divas reizes peeņēma katastrofalu raksturu: pēc 1905. g. revolucijas un 1915. gadā vācu kaŗa spēkam eebrūkot Kurzemē. Jau pirms leelās bēgšanas kustibas latveēšu izceļotāju skaits bija eevērojami leelaks nekā 1897. g. Salīdzinot A. Bielensteina datus par latveēšu skaitu ārpus Latvijas un 1897. g. skaitišanas iznākumus izrādas,

ka laikā no 1881. gada līdz 1897. g. izceļojuši ap 60,000 latveeši. Tā tad normalos apstākļos ikgadus izceļoja ne mazāk ka 4000 latveešu. 1906. g. izceļoja pēc toreiz, kaut arī nepilnīgi eevāktām ziņām, 10,000 latveešu. Tā tad pasaules kaŗam izceļotees ārpus Latvijas dzīvoja **220,000** latveeši, tas ir $\frac{1}{8}$ no viseem latveešiem.*) Šis skaits uzskatams par minimalo, jo pēc citeem aprēķineem latveešu izceļotāju skaits svārstas starp 250 un 300,000. Bet jau augstāk minētais skaitlis, 220,000, ir ārkārtīgi leels — tas ir leelāks nekā visas Kurzemes (bez Zemgales) lauku eedzīvotāju skaits.

Latveešu izceļotāju leelais vairākums nodarbojas ar zemkopību. Tā Kauņas guberņā 65% no viseem latveešiem ir zemkopji. Bet arī rūpniecībā nodarbināto skaits ir prāvs. Tā Peterpils, Pleskavas un Kauņas guberņās kopā bija 3044 rūpniecībā nodarbinātu latveešu.

Latveešu izceļotāju skaits būtu bijis vēl leelāks, ja arī izceļošanas kustībā, kā katrā sabeedriskā parādībā, nepastāvetu fatāla pretruņa. Taisni tee cilvēki, kuŗi savā dzimtenē dzīvo vissliktākos apstākļos un kuŗeem izceļošana varetu atnest visleelākos labumus, nevar izceļot, jo teem trūkst līdzekļu tāļajam ceļojumam un savas saimneecības nodibināšanai svešumā. Tee laukstrādneeki, kuŗi izceļoja bez līdzekļeem, parasti eestīga vēl ļaunākos apstākļos, jo Kreevijā nekvalificeto darba spēku atalgo nesalīdzināmi sliktāki nekā Latvijā. Talab vareja izceļot un jaunajā dzīves veetā daudz maz sekmīgāki eekārtotees tikai tee izceļotāji, kuŗeem bija savi, kaut arī neleeli kapitāli.

1915. gadā izceļošanas kustība peeņēma tautas staigašanas raksturu. Minetā gada pavasarī vācu kaŗa pulki tuvojās Kurzemes robežai un vasarā eeņēma visu Kurzemi līdz Daugavai. Kreevu kaŗaspēks atkāpdamees peespeeda eedzīvotājus atstāt savas mājas un bēgt. Daudzos apgabalos eedzīvotājeem paziņoja, ka viņeem ir pavēlets izpostīt laukus un mājas un bēgt. Citur kaŗa darbu joslā, eedzīvotāji bija peespeesti bēgt kaŗa notikumū pēc. Tā tas bija Leelupes apkārtnē pee Jelgavas un Bauskas, tā tas bija ap Ventas līniju. Beidzot arī avizes bija pildītas visdažādākeem šausmu nostāsteem, kuŗi ļaudīs bija radījuši paniskas bailes, un talab daudzkārt bēga arī tādu apvidu eedzīvotāji, kur teeši nedraudeja kaŗa breemas. Ari no Vidzemes un Latgales, Daugavas kaujas līnijas tuvumā, Ķemereem, Slokas, Jūrmalas, Olaines un Katlakalna eedzīvotāji bija peespeesti bēgt. Tapat arī Rīgā eedzīvotāju skaits 1915. un 1916. gados ātri pamazinājās, jo no Rīgas evakuejās visas leelrūpneecības un valdības eestādes. Talab Rīgu atstāja visi civileeredņi un fabrikas ar saveem kalpotājeem un desmiteem tūkstošeem

*) Tuvāki skat. manu rakstu virkni „Eeceļošana un izceļošana Latvijā“. Žurnālā „Domas“ 1912. un 1913. gada gājūmus. Latveešu izceļotāju skaita aprēķins 1913. g. 10. burtnicā.

strādneeku. Kaŗa notikumi tādā kārtā raidīja svešumā simteem tūkstošiem Latvijas eedzīvotāju. Par bēgšanas kustības apmēriem var spriest, salīdzinot eedzīvotāju skaitu Kurzemē un Vidzemē kaujas frontes tuvumā pirms 1915. gada un pēc bēgšanas un evakuācijas.

Kurzemē, bez Jaunjelgavas un Ilukstes apriņķiem, kuŗos 1915. un 1916. g. nav notikuse tautas skaitīšana, bija eedzīvotāju:

	1897. g. 28. janv.*)	1914. g. 1. janv.**)	1916. g. 31. dec.***)	1920. g. 14. jun.
Pavisam	542,778	648,800	269,812	419,076
Uz 100—1897. g.	100	119	50	77

Salīdzinot ar 1897. gada skaitīšanas iznākumiem, 1916. gadā Kurzemē bija atlikuši tikai 50,0% no visiem eedzīvotājiem un salīdzinot ar 1914. g. dateem, bija palikuse pat tikai mazleet vairak nekā veena trešdaļa no visiem eedzīvotājiem. Tomēr Kurzemē ir apgabali, iz kuŗiem 1915. g. rudenī bija izbēguši gandrīz visi eedzīvotāji, un atkal pagabali, no kuŗiem gandrīz neveens nebija bēdzis.

Drīz pēc vācu kaŗa spēka eenākšanas Kurzemē, izdarīta tautas skaitīšana, kuŗa rāda, kāds bija eedzīvotāju skaits drīz pēc bēgšanas kustības, tas ir 1915. gada jūnijā, jūlijā un augustā. Skaitīšana tur izdarīta 30. septembrī 1915. gadā.†) Sekošā tabele rāda, cik atteecigos apriņķos (bez pilsētām) bija eedzīvotāju 1897. gadā un 1915. gadā pēc bēgšanas:

A p r i ņ ķ i	Eedzīvotāju skaits		Uz 100 eedz. 1897. g. bija 1915. g.
	1897. g.	1915. g.	
Leepajas	44,899	39,778	88,5
Ventspils	39,639	32,651	82,2
Aizputes	49,869	34,697	69,8
Kuldīgas	56,615	30,485	53,8
Talsu	56,948	24,282	42,6
Tukumā	43,521	12,235	28,1
Bauskas	44,003	10,500††)	23,9
Jelgavas	66,179	11,661	17,6

Tādā kārtā eedzīvotāju leelakā daļa bija atstājuse Vidus-Kurzemi, turpretim Kurzemes jūrmalas apriņķos (Leepajas, Aizputes, Kuldīgas un

*) Pēc 1897. gada skaitīšanas oficiālā publicējuma XIX. burtņicas.

**) „Статистическій Ежегодникъ Россіи“ 1914 г.

***) „Das Land Ober Ost“. Izdota uz austrumu virspavēlneeka rīkojumu. Skaitīti atteecas uz Kurzemi bez Ilukstes un Jaunjelgavas apriņķiem, kā arī bez daļām no Bauskas un Dobeles apriņķiem, kuŗi atradās kaujas joslā un nebija apdzīvoti.

†) Pēc II Verwaltungsbericht der deutschen Verwaltung in Kurland. Mitau. Gedrukt bei E. F. Steffenhagen u. S.

††) Skaitīts 1916. gada 31. decembrī. Pēc „Das Land Ober Ost.“ S. 432.

Ventspils) bija palikuse eedzīvotāju leelakā daļa. No Leepajas apriņķa izbēguši, salīdzinot ar pēdejo tautas skaitīšanu, tikai 11,5^o% un no Ventspils apriņķa tikai 17,8^o%. Turpretim no Kurzemes bagatakā apvidus — Dobeles-Jelgavas apriņķa bija izbēguši 82,4^o%. Ari no pilsētām eedzīvotāji bēga, pee kam, tāpat kā no laukeem, Vidus un Augš-Kurzemes pilsētas atstāja eedzīvotāju milzigs vairums un veetām (Jaunjelgava, Jēkabmeests, Ilukste) pat visi eedzīvotāji. Ari no Ventspils bija izraidīts eedzīvotāju vairums, un Kurzemes pilsētās, kuņas atrodas uz austrumeem no Ventas, eedzīvotāju skaits leelā mērā pamazinājās pateicotees eebreju izraidīšanai pirms vācu okupācijas.

Tā Leepajā 1911. gadā tika saskaitīti 83,650 eedzīvotāji, bet 1914. gada vasarā rēķināja kopā ar preekšpilsētām 94,000 un ar kuņas ostu pat vairak nekā 100,000 eedzīvotājus, bet 1915. gadā bija atlikuši tikai 43,620. Jelgavā 1914. gadā bija 45,700 eedzīvotāji, bet 1915. gadā tikai 8105, kaut gan jau 1916. gada 31. decembrī bija jau 11,053 un 1918. gada vasarā vairak nekā 20,000. Ari Leepajā pēc Vidzemes eeņemšanas eedzīvotāju skaits ātri vairojees un 1918. gada rudenī tur rēķināja ap 55,000 eedzīvotāju. Ventspilī eedzīvotāju skaits pamazinajees no apm. 26,000 — 1914. g., līdz 2431 — 1915. gadā. Ventspils no Latvijas prāvākām pilsētām ir visvairak ceetuse. Ari Tukuma eedzīvotāju skaits pamazinajees no 1914. līdz 1915. gadam no 12,600 uz 1221, Talsos no 5100 uz 1143, Kuldīgā no 11,700 uz 2869, Saldū no 6000 uz 1249, Aizputē no 4200 uz 2572 u. t. t. Tādā kārtā Lejas-Kurzemes pilsētas (sevišķi Aizpute un Grobiņa) vismazak ceetušas no kuņas. Turpretim Augšzemes pilsētas atradās divus gadus kuņas ugunslinijā un gandrīz nopostītas.

Kuņas notikumi tāpat eevērojamā mērā ir izpostījuši Daugavas pee-krastes joslu Rigas un Daugavpils apriņķos, kā ari Slokas pilsētu, Ķemerus, Rigas Jūrmalu, Doles, Katlakalna, Olaines un Piņķu pagastus, kā ari Glazmanku, Livanus un Daugavpili. No Rigas apriņķa, dibinotees uz 1916. gada bēgļu skaitīšanas iznākumeem, pavisam izbēguši ne mazak kā 40,000 cilveki. Tāpat Daugavpils apriņķī bija peespeesti atstāt savas mājas apmēram 100,000 eedzīvotāji, bet tee pa leelakai daļai apmetās pašā Latgalē, netāļu no frontes. Visvairak bēgļu pasaulē raidijuse Riga, kuņā 1913. gadā saskaitīti 517,522 eedzīvotāji, bet 1917. gadā vairs tikai 210,590.

Pat tanī gadījumā, ja peeņemam, ka Kurzemē eedzīvotāju skaits kopš 1897. gada nav vairojees, sakarā ar kuņas notikumeem no Latvijas ir bēguši vaj evakuēti 850,000 cilveki.*) No Kurzemes bija tādā kārtā

*) Šis skaitlis būs visai tuvs pateesībai, jo jaeevēro, ka no Jaunjelgavas un Ilukstes apriņķeem īstenībā nav aizbēguši visi eedzīvotāji un ka, no otras puses, Rigā 1917. gadā nav saskaitīti visi eedzīvotāji, jo toreiz nenormālo apstākļu dēļ skaitīšana nevarēja kārtīgi noritet.

izbēguši vairāk nekā 404,000 cilvēki, no Rīgas 306,900 un no Rīgas apriņķa 40,000. Kopā ar agrāk no Latvijas izceļojušiem, 1915. un turpmākos gados Eeķš-Kreevijā bija apm. 1 miljons agrako Latvijas eedzīvotāju.

Pēc tam, kad vācu kaŗaspēks bija eeņēmis Vidzemi, sākās bēgļu atgriešanās. Veenā pašā Vidzemē bija 135,000 Kurzemes bēgļu. Tagad tee gandrīz visi atgriezušees un teem peevēenojušees desmiti tūkstoši Pleskavas, Vitebskas un citās guberņās apmetušees bēgļi. Bet daudzi nekad neatgrieziesees, jo pa ceešanu un trūkuma pilno staigāšanas laiku daudzi ir miruši un daudzi Kreevijā eedzīvojušees, kas it sevišķi sakams par teem jaunajiem ļaudim, kuŗi peeslējušees leelineekeem. Tomēr leelineeku saimneekošana Kreevijā raida uz dzimteni ari dažus, kas citados apstākļos būtu palikuši Kreevijā un talab uz Latviju atgriezees milzigais vairums izceļojušo. 1920. un 1921. gados, pēc meera noslēgšanas ar Kreevijū, uz Latviju ir atgriezušees vairāk nekā 200,000 bēgļi.

Bet tomēr ne visi atgriezušees. Iztrūkums eedzīvotāju skaitā ilgi būs sajūtams veetejā saimneciskajā dzīvē. Jau pirms kaŗa izceļošanas sekas bij vīreešu skaita mazinašanās, bet tagad šī nenormalība eedzīvotāju uzbūvē būs vēl jūtama. Ta atsauksees ari uz eedzīvotāju skaita peeaugšanu, kuŗu jau pirms kaŗa aizkaveja spēka gados stāvošo vīreešu izceļošana. Tomēr labvēligakeem saimneciskeem un politiskeem apstākļeem eestājotees, saprātīgu eedzīvotāju politiku peekopjot, ari šīs kaŗa sistās brūces Latvijā izdosees izdzeedet.

Latvijas eedzīvotāju raibais nacionalais sastāvs izskaidrojas ar to, ka dažados laikmetos Latvijā e e e e ļ o j u š i dažadu tautību peederigee. Tā kopš 13. gadu simteņa eeeļoja vāceeši, poļu virskundzības laikā eeeļoja poļi un ebreji, vēlāk nāca kreevu vecticibneeki un pārkreevinašanas laikmetā pareizticigee kreevi.

Pēdejā tautas skaitišana sneedz interesantas ziņas par eeeļošanas gaitas turpinašanos. Par šo procesu leecina ziņas par Latvijā dzīvojošo cilvēku dzimšanas veetam. No viseem Latvijas eedzīvotaieem 90,14% ir dzimuši Latvijā un tā tad veena desmitā daļa no viseem Latvijas eedzīvotajiem ir dzimuse ārpus Latvijas robežam. Ārzemēs dzimušo procents dažado tautību peederigo starpā ir dažads. Starp Latvijā dzīvojošiem atsevišķo tautību peederigeeem ir dzimuši Latvijā:

Latveeši	97,7 proc.	Vāceeši	77,6 proc.
Baltkreevi	89,8 "	Leiši	46,7 "
Leelkreevi	84,3 "	Igaņņi	42,0 "
Poļi	78,1 "	Pārejo taut.	52,4 "
Ebreji	79,8 "	Nezin. taut.	4,4 "

Tādā kārtā tikai 2,27% no viseem latveešiem ir dzimuši ārzemēs, pee kam pa leelakai daļai Latvijas peerobežas apgabalos, kas

redzams no tā, ka no visiem latviešiem Leetavā ir dzimuši 0,68⁰/₀, Igaunijā 0,17⁰/₀, Kreevijā 0,70⁰/₀, Polijā 0,03⁰/₀, Vācijā 0,02⁰/₀, Somijā 0,01⁰/₀, pārējās Eiropas valstīs 48 cilvēki, un ārpus Eiropas 61 cilvēks.

Gandrīz veena ceturtā daļa no visiem Latvijas vāciešiem ir dzimuse ārzemēs, peē kam 8,9⁰/₀ ir dzimuši Kreevijā un 4,6⁰/₀ Polijā. Šee 13,5⁰/₀ vāciešu ir galvenā kārtā pēc 1907. g. eevestee kolonisti. Bez tam 3,6⁰/₀ vāciešu ir dzimuši Vācijā un 2,4⁰/₀ Igaunijā. Citur dzimušee leelkreevi un baltkreevi galvenā kārtā ir dzimuši Kreevijā. Leelā puse (50,6⁰/₀) no visiem leišiem ir dzimuši Leetavā, tāpat kā 54,7⁰/₀ no visiem igauņiem ir dzimuši Igaunijā. Ārpus Latvijas dzimušo poļu starpā pārsvars ir Leetavā dzimušām personam (13,4⁰/₀), kamēr Polijā ir dzimuši daudz mazak (2,8⁰/₀). Tas leecina, ka leela daļa Latvijas poļu ir pārpoļoti leiši.

Eceļošanas kustibu Latvijā raksturo sekoši skaitļi:

No visiem	Rigas	eedzīvotajiem	42,9	proc.	dzimuši Rigā un	84,7	proc.	Latvijā.
"	"	Vidzemes	"	87,3	"	"	Vidzemē un	96,1
"	"	Kurzemes	"	87,2	"	"	Kurzemē	" 92,4
"	"	Zemgales	"	80,8	"	"	Zemgalē	" 91,5
"	"	Latgales	"	82,2	"	"	Latgalē	" 85,4

Tādā kārtā Rigā un Latgalē ir vairak ārzemēs dzimušu cilvēku. Tas ari veegli saprotams, jo leelā Riga peevelk cilvēkus no jo plaša apgabala, kuŗš sneedzas pāri par Latvijas robežam. Latgalē ir saplūduši daudzi bēgļi no komunistiskās Kreevijas.

Bēgļu nometne 1915. gadā.

VI

Tautas saimniecība

Saimnieciskās dzīves raksturu un attīstības iespējamības nosaka katras zemes ģeografiskais stāvoklis, klimats, zemes īpašības un minerālu bagātība, satiksmes līdzekļu daudzums un uzbūve, tautas masu izglītības līmenis, vēsturiski-politiski apstākļi u. d. c. Visi šie dažādie apstākļi atstāj veens uz otru iespaidu un visi kopā nosaka saimnieciskās attīstības virzeenu un ātrumu.

Latvijas saimnieciskās attīstības vēsturē noteicošā loma peekrituse tam apstāklim, ka Latvija veenmēr atradusēs Eiropas austrumu un reetumu tirdzniecības ceļu krustošanās veetā. Jau kopš sirmas senatnes Daugava (skat. to) bija ceļš, pa kuŗu preces no Kreevijas un, pēdeajā laikā pirms kaŗa, pat no tāļeem Azijas apgabaleem plūda uz Eiropas reetumeem un Ameriku, un otradi. Šee tirdznieciskee sakari ar Eiropas reetumeem atstājuši dziļu iespaidu uz visām mūsu [dzimtenes dzīves nozarem un, to starpā, arī uz saimniecisko dzīvi. Galvenā mūsu dzimtenes saimnieciskās dzīves attīstības virzeena noteiceja bija — jūŗa. It sevišķi tas sakams par pēdeajā gadusimteņa saimniecisko vēsturi. Jūŗa bija ta, kuŗa radija tirdzniecības floti un leelās tirdzniecības pilsētas, pateicotees jūŗai pee mums vareja attīstitees leelrūpniecība, un jūŗa neteeši — ar tirdzniecības iespējamības un leelpilsētu radišanu — veidoja mūsu agrarapstākļus.

Lauksaimniecība, rūpniecība, tirdzniecība un kuģniecība ir svarigakās saimnieciskās dzīves nozares, pee kam pee mums Latvijā, it īpaši pēc kaŗa, eedzīvotāju milzīgais vairakums ir nodarbinats lauksaimniecībā, kuŗa ražoto vērtību daudzuma ziņā arī pirms kaŗa eeņēma pirmo un galveno veetu.

A. Lauksaimniecība

(No J. Bokaldera.)

Latvija no seneem laikeem ir zemkopības zeme un par tādu tā palikuse līdz mūsu deenam. Pat pirms kara rūpnieciska uzplaukuma laikā arī lauksaimniecība jo spēji attīstījās un peeņēma arveem intenzi vakus veidus. Pirms kara vairak kā puse, jeb 56⁰/₀ no viseem Latvijas eedzīvotajeem teeši vaj neteeši pārtika no lauksaimniecības. Tagad, kad karš un pēckara pārdzīvojumi galīgi iznīcinājuši kādreiz zeedošo Latvijas rūpniecību un paralizejuši veetejo un aizjūras tirdzniecību caur Latvijas izdevīgajām ostam, — zemkopība kļūst par vis-eevērojamako saimnieciskās dzīves nozari, uz kuŗu atbalstas Latvijas tagadejā saimniecība. Ja pēc 1897. g. skaitīšanas no viseem strādajošeeem eedzīvotajeem lauksaimniecībā nodarbinati 48,4⁰/₀, tad 1920. gadā šis procents paceļas uz 79,5⁰/₀. Šo savu dominejošo lomu zemkopība vēl ilgi paturēs nākotnē.

Samērā labvēlīgs peejūras klimats, apmeerinošas zemes virskārtas dabīgās īpašības — it īpaši Kurzemē — un galvenām kārtam Latvijas lauksaimneeka darbs un saimnieciska un kulturela pašdarbība, — tee galvenee eemesli, kas Latvijas lauksaimniecībai deva eespēju rosīgi attīstītees, par spīti Kreevijās visnedadžadakeem eerobežojumeem un šķēršļeeem. Latvijas zemkopības leelgruntneeciski - muižneeciskais raksturs turpretim stiprā mērā traucejis līdzšinejo meerigo lauksaimniecības attīstības gaitu.

1. Zemes īpašumi un saimniecības

Pēc līdzšinejeem kadastra un zemes īpašumu statistiskeem eedalījumeem Latvijas zemes īpašumi sadalījās šādās galvenās grupās: privatas muižas, zemneeku zeme, valsts īpašumi, mācītajū muižas, baznicu zemes un pārejās zemes, kuŗas peeder pilsētām, beedribām, vaj citām sabeedriskām eestādem. (Skat. tabeli 300 lpp.)

Gandrīz vesela puse (48,12⁰/₀) no visas zemes peedereja privatām muižām, vaj vairak kā 2¹/₂ miljoni desetinu. Šo muižu skaitā nav eerēķīnatas ne valsts muižas (kuŗu Kurzemē veen 191 un Vidzemē 21), ne arī mācītajū muižas. Jo, runajot par Latvijas leelgruntneecību, galvenā vēriba japeegreež taisni privatām muižām.

Pēdejo, jeb tā saukto bruņineeku muižu, Vidzemē bij 414, Kurzemē — līdz 570*) un Latgalē ap 315, vaj visā Latvijā līdz 1300 privatas muižas.

*) Atsevišķos Kurzemes aprīņkos atrodas sāds muižu skaits (pēc J. Ludmera): Jelgavas — 57, Bauskas — 40, Tukuma — 56, Talsu — 69, Ventspils — 21, Kuldīgas — 63, Jaunjelgavas — 34, Aizputes — 82, Leepajas — 36 un Ilukstes — 114.

Šo muižu skaits nav sevišķi leels, totes leelaka ir to zemes platība. Kā jau teikts, šim muižam peedereja gandrīz puse no visas Latvijas zemes. (Skat. diagramu). Šai ziņā Latvija veens no vistipiskakeem vecās Kreevijas leelgruntneeciskeem apgabaleem. Pat visā Eiropas Kreevijā 1905. gadā, kad notika vispāreja īpašumu registrācija Kreevijā, privatām muižām caurmērā peedereja tikai 26% no visas zemes platības, pe mums turpretim veselas 48%; toreizejās Baltijas provincēs (kopā ar Igauniju) šis procents pacēlās pat līdz 54,5%. Muižneeciskā pirmskaņa Eiropas Kreevijā sastopami tikai nedaudzi apgabali, kur muižām peeder relatīvi vairak zemes, nekā Latvijā; tādi ir Pinska, Krima un Uralu deenvidu daļa.

Zemes īpašumi Latvijā pirms kaņa.

Otra raksturīga Latvijas leelgruntneecibas pazīme — atsevišķo īpašumu milzu apmēri; bez tam šee īpašumi beeži peeder veenas un tās pašas ģimenes locekļeem. Videjas Latvijas muižas leelums sneedzas pāri par 2000 desetīnam (Vidzemē 7425 pūrveetas); visas Kreevijas privatu īpašumu videjais leelums bija tikai 564 desetīnas. Kreevijā blakus leelajām ļatīfundijām nereti sastopamas mazakas privatas saimneecibas (muižas). Latvijā turpretim pa leelakai daļai pastāv veenīgi leelakas saimneecibas, kas redzams no tabeles 301. lpp.

Vidzemē vairak kā $\frac{2}{3}$ (70%) no visa muižu skaita ir leelakas par 1000 hektareem;* ari Kurzemē 47 $\frac{1}{2}$ % no visām muižām leelakas par 1000 desetīnam. Latgalē leelo muižu skaits nav leels. Bet taisni šim leelajām muižām visos trijos Latvijas apgabalos peeder visvairak zemes: Vidzemē muižām, kuņas leelakas par 1000 hektareem, peeder 94% no visas privato muižu zemes vaj gandrīz puse no visas Vidzemes zemes. Kurzemē muižas ar 1000 un vairak desetīnam aizņem 90% muižu kopplatības, jeb 37% no Kurzemes platības. Tāpat ari Latgalē no 669,572

*) Hektars līdzīgs gandrīz 1 desetīnai (0,915 desetīnam).

Zemes ipasumi pirms kara hektaros.*)

Apriņķi	Agrākas privatizācijas			Zemnieku zeme		Valsts īpašumi		Mācītavu muižas		Pareģa zeme		Kopā	
	Platība	%	Platība	%	Platība	%	Platība	%	Platība	%	Platība	%	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	
Rīgas	315,051,49	53,13	177,073,35	29,86	24,945,20	4,21	8,722,06	1,47	67,165,18	11,33	592,957,28	100	
Cēsu	229,415,32	41,08	306,717,29	54,22	10,566,14	1,89	10,592,15	1,90	1,195,82	0,21	558,486,72	100	
Valmieras	269,720,47	44,08	204,773,84	41,13	16,949,18	3,40	5,793,78	1,16	656,54	0,14	497,897,61	100	
Valkas	330,792,90	57,19	224,575,09	39,10	10,079,64	1,75	7,088,22	1,23	1,886,75	0,33	574,422,61	100	
Vidzemē	1,144,980,18	51,49	913,141,57	41,06	62,540,16	2,81	32,198,22	1,45	70,903,29	3,19	2,223,764,42	100	
Leepajās	64,040,16	32,35	72,667,41	36,71	57,373,31	28,98	2,160,86	1,09	1,706,48	0,87	197,948,32	100	
Aizpuses	152,966,39	60,36	80,082,43	31,60	18,465,45	7,29	1,670,43	0,66	227,24	0,09	253,411,94	100	
Kuldīgas	95,101,03	31,07	113,144,76	36,96	92,897,34	30,33	3,965,78	1,90	974,51	0,32	306,083,42	100	
Ventspils	220,580,12	66,80	73,577,69	22,28	31,565,73	9,56	2,129,32	0,65	2,378,37	0,71	330,231,19	100	
Talsu	169,265,40	56,93	90,408,09	30,41	34,412,44	11,57	2,733,62	0,92	532,05	0,17	297,353,60	100	
Kurzemē	701,953,10	50,68	429,880,38	31,04	234,714,27	16,95	12,662,07	0,91	5,818,65	0,42	1,385,028,47	100	
Tukuma	113,297,71	49,60	92,127,99	40,34	19,952,93	8,73	2,723,60	1,19	304,81	0,14	228,407,04	100	
Jelgavas	60,240,73	21,70	135,970,27	48,99	74,592,47	26,88	3,982,16	1,43	2,790,25	1,00	277,575,88	100	
Bauskas	63,062,38	31,02	96,196,81	47,31	40,773,15	20,04	3,206,49	1,58	110,34	0,05	203,327,57	100	
Jauņielgavas	70,019,42	20,64	139,759,07	41,30	121,434,53	35,80	7,068,48	2,08	964,68	0,28	339,246,18	100	
Ilūkstes	116,021,32	52,33	102,436,73	46,21	—	—	1,676,39	0,76	1,556,81	0,70	221,691,85	100	
Zemgalē	422,641,56	33,27	566,490,87	44,60	256,731,48	20,21	18,657,72	1,47	5,726,89	0,45	1,270,248,52	100	
Kurzemē un Zemgalē	1,124,564,66	42,35	996,371,25	37,33	491,445,75	18,51	31,319,79	1,18	11,545,54	0,43	2,655,276,99	100	
Daugavpils	204,383,81	47,10	211,419,51	48,72	11,569,58	2,67	2,025,49	0,47	4,527,32	1,04	433,925,71	100	
Rēzeknes	236,722,90	56,31	17,621,20	42,01	5,035	1,20	1,030,23	0,25	986,53	0,23	420,415,86	100	
Ludzas	305,164,75	57,14	169,499,19	31,74	57,123,55	10,70	1,171,16	0,22	1,059,72	0,20	534,018,37	100	
Latgalē	746,271,46	53,75	557,539,30	40,16	73,748,13	5,31	4,226,88	0,90	6,573,57	0,48	1,388,359,94	100	
Visā Latvijā	3,015,846,30	48,12	2,467,052,72	39,36	627,734,04	10,02	67,744,89	1,08	89,023,40	1,42	6,267,401,35	100	

*) Ziņas par Vidzemē zīmejas uz 1919. g. un par Kurzemē uz 1909. g. un ņemtas no veetģeem statistiskem materiālem. Latgales ziņas ņemtas no bijušās Kreevijas centrālās statistikas izdevuma „Статистика Землеуладья” 1905 г. Pēc Latvijas Kreevijas meera līguma pēvevnotee apģabalai nav eesstatīti.

Augšā pēvevsee avoti dod ziņas tikai par 6267,401 hektareem, kamēr tagadejā Latvijas platība ar jaunajiem apģabalēm sneedzās līdz 6,570,130 ha. Sadalot iztrūkstošo platību pēc katra atsevišķa apģiņa īpašumu procenta, privatīmes kopplatība sneegtos (kopā ar eekģeem īdeģeem) pēe 3,160,000 ha (Vidzemē 1,171,000 ha, Kurzemē 1,150,000 ha un Latgalē 839,000 ha) un zemnieku zemes līdz 2,583,674 ha.

Bijušo privāto muižu leeluma kategorijas.*)

Leeluma kategorijas desetinās (un hektaros)	Vidzeme				Kurzeme				Latgale			
	Saimn. skaits	o/o	Platība hektaros	o/o	Saimn. skaits	o/o	Platība hektaros	o/o	Saimn. skaits	o/o	Platība hektaros	o/o
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Līdz 100 (109,25)	12	2,87	555,14	0,05	54	10,82	2.857,98	0,26	1433	74,64	43.657,39	5,97
101—500 (110,34) (546,25)	46	11,00	15.216,48	1,33	110	22,04	32.175,22	2,89	301	15,68	71.647,24	9,79
501—1000 (547,34) (1.092,50)	70	16,75	52.269,20	4,57	100	20,04	79.431,30	7,13	71	3,70	54.997,54	7,52
1001—5000 (1.093,59) (5.462,50)	235	56,22	574.080,77	50,15	187	37,48	453.078,32	40,69	99	5,15	255.267,00	34,90
5001—10.000 (5.463,59) (10.925,00)	41	9,81	293.955,48	25,68	36	7,21	273.645,03	24,58	7	0,36	55.836,58	7,63
pāri par 10.000 (10.925,00)	14	3,35	208.592,50	18,22	12	2,41	272.220,41	24,45	9	0,47	250.101,66	34,19
Kopā . . .	418	100	1.144.669,57	100	499	100	1.113.408,26	100	1920	100	731.507,41	100

desetinām privāto zemju (частновладѣльческія земли) saimniecībām, kuŗas leelakas par 1000 desetinām, 1906. gadā peedereja veselas 514,000 desetinas jeb nedaudz mazāk kā puse no visas Latgales.

Muižas ar 5000—10,000 hektareem Vidzemē aizņēma $\frac{1}{4}$ (25,68) no muižu zemes, Kurzemē arī tikpat daudz (24,68⁰/o) un Latgalē $\frac{1}{11}$ daļu. Muižas, kas leelakas par 10,000 desetinas, Vidzemē aizņēma apaļos skaitļos 191,000 desetinas zemes (18,22⁰/o no visas muižu zemes jeb ap $\frac{1}{10}$ daļu no visas Vidzemes), bet Kurzemē — pat 249,172 desetinas (24,45⁰/o no muižu zemes, jeb arī ap $\frac{1}{10}$ daļu Kurzemes) un Latgalē 228,572 desetinas (jeb gandrīz $\frac{1}{6}$ no Latgales), vaj visā Latvijā kopā vairāk nekā pusmiljona (668,000) desetinu, t. i. vairāk kā veenu desmito daļu Latvijas. Muižām, ar noteiktu latifundiju raksturu (pāri par 5000 deset.) peedereja 1,240,000 deset. vaj vairāk kā $\frac{1}{6}$ no Latvijas zemes.

Leelakās muižas Kurzemē — Dundaga (64,000 desetinas), Pope (46,600 des.), Edvale (15,400 deset.), Leeleecava (15,200 desetinas).

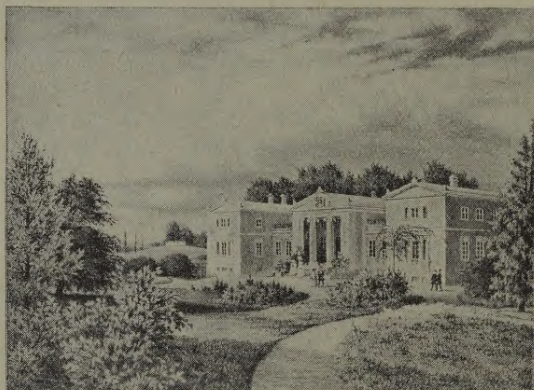
Leelakās muižas Vidzemē — Lubana (76,956 pūrveetas), Jaungulbene (56,055 pūr.), Vecgulbene (39,117 pūr.) un Latgalē — Bolvi (32,000 desetinas), Viļaki (45,028 des.) un Aleksandropole (31,000 des.).

Trešā privāto muižu raksturīgā pazīme — to muižnieciskais raksturs. No 414 Vidzemes privātām jeb bruņineeku muižām ar 1,048,637 desetinām nepārdotas zemes nemuižnieciskiem peederigās

*) Ziņas par Latgali zīmejas uz 1905. g., un privāto muižu skaitā eeskaitīti arī visi no muižām nodalīti atsevišķi mazāki zemes gabali. Tapēc privāto zemju (частновладѣльческія земли) īpašneeku skaits tur tik leels.

1915. gadā tikai 50 muižas ar 170,477 Vidzemes pūrveetam kopplatības, vaj nepilna $\frac{1}{16}$. Kurzemē arī 92,2% no visas muižu zemes peedereja muižneekem. Tāpat Latgalē muižneekem peedereja 361 muiža ar 406,037 des. privatas zemes. Agrakās Kreevijas Baltijas guberņu muižneekem peedereja 84% privatu muižu zemes, visā Eiropas Kreevijā teem peedereja caurmērā tikai 52,3% privatas zemes.*) Tādā kārtā Latvija kopā ar Igauniju bija vismuižnieciskākais apgabals un šai ziņā tas stipri atgādināja pēc visas savas saimnieciskās un sabeedriskās eekārtas dažus Austrum-Prusijas muižnieciskus apgabalus, peemēram, Meklenburgu, Šlezvig-Holsteinu un Jaunpomeraniju. —

Latvijas muižniecība savā vairumā bija vāciska un apveenojās īpašās Vidzemes, Sāmu salas un Kurzemes matrikuleto (baronu un fonu) muižneeku korporacijās; šim pēdejam no seneem laikeem peedereja plašas preekšrocības un faktiskā eespēja spreest ne tikai par savas kārtas

Santes muiža 1860. gadā.

vajadzībam, bet arī par visas zemes leetam. Eespeestees šinīs aristokrātiski-noslēgtas korporacijās eeredneeciskeem personigeem muižneekem un vispār svešem elementem bija ārkārtīgi grūti, pat neespējami. Tikai Latgalē muižneeku kārtas eestādes darbojās uz vispārejo Kreevijas muižneeku kārtas noteikumu pamata; bet arī tur privatās zemes vairums (pāri par 200,000 desetīnam kultūras zemes) peedereja poļeem.

Vidzemē turpretim pirms kara nevācešu īpašumā atradās tikai 35 videjas muižas ar 215,210 pūrveetam zemes, un arī šee nevāceši bija pa leelakai daļai kreevi (17 muižas ar 107,306 pūrveetam). Latvešem no visām vairak kā miljons desetīnam (ap 3 milj. pūrveetam) privatas zemes Vidzemē peedereja tikai neecīga daļa: 43,604 pūrveetas (14 mazaki īpašumi). Videjais muižneeka īpašums vispār leelaks, nekā videjais leelgruntneeka īpašums.

Katra Vidzemes un Kurzemes privata jeb bruņineeku muiža, pirms kara gadeem nebija saimnieciska veenība; tai peedereja vairakas publiski-teesiskas preekšrocības (medības, zvejas, tirdzneeciski-rūpneeciskas un dažas citas), kuņas atcēla tikai kara laikā (1917. g.). Bez tam

*) Проф. А. Скворцовъ, „Хозяйственные районы Европ. Россіи“ 1914 г.

līdz šim laikam katras šādas muižas robežās atrodas saimniecības un apdzīvotās veetas bija apveetas administratīvi-politiskā ziņā īpašā muižas eecirknī (*Gutsbezirk*).

54 Vidzemes muižas ar 496,488 pūrveetam nepārdotas zemes un 149 muižas Kurzemē ar 511,754 desetinam zemes mantošanas un izleetošanas ziņā padotas īpašiem majoratmuižu (majoratu, minoratu un fideikomisu) noteikumeem, kuŗu nolūks noturet leelos īpašumus to līdzšinejo īpašneeku ģimeņu (ģints) rokās un sargat tos no sadalīšanas un nepareizas izleetošanas vaj izputinašanas. Tapēc ari majoratmuižu videjais leelums pārsneedza videjo normu un tās maz apgrūtinatas ar parādeem.

Ar šādu publisku eestādījumu un īpašu teesību jeb privileģiju palīdzību Latvijas (Vidzemes un Kurzemes) leelgruntneecibai, resp. muižneekem, izdevās līdz pat pēdejam laikam savus leelos īpašumus paturet nesadalitus un neizpārdotus savās rokās.

Eiropas Kreevijā pēdejos pirmskaŗa gados muižneecības zemes īpašumi plašos apmēros likvidejās, t. i. pārgāja citu kārtu un grupu īpašumā. 1887. g. Kreevijas muižneecibai peedereja 73,076,800 desetinas zemes, bet 1905. g. jau vairs tikai — 53,169,000 des., vaj par 20 miljonem desetinu jeb par 27% mazak. Vidzemē tai pašā laikā muižneeku zemes pamazinājušās tikai par 1/3, bet Kurzemē šo pamazinašanos, pēc oficialas statistikas, nevar pat manit.*) Daudz straujaki muižneeku zemes likvidejušās Latgalē: Ludzas apriņķī, peemēram, no 256,309 desetinam muižneeku zemes 1877. g., 1905. gadā atlicees vairs tikai 113,731 des., bet Daugavpils apr. no 178,474 des. — 156,632 des. Ari pēc 1905. g., kad muižneeku zemju likvidešanās Kreevijā norisinajās vēl daudz leelakos apmēros kā pirms 1905. g., Latvijā ta tāpat ļoti maz manama.

Leelgruntneecību sadalīšanos Latvijā starp citu teeši aizkaveja ari likums (Provinciālikumu III. daļa § 605), kas noteica, ka, peemēram, Vidzemes bruņineeku muižas nedrīkst būt mazakas par 900 pūrveetam lauksaimneecibai noderīgas muižas zemes neerēķinot mežus; no šīm 900 pūrveetam vismaz 1/3 jābūt aramzemei. Katrai bruņineeku muižai senak peedereja ari atteecīgs daudzums zemneeku zemes. Saimneeciski leelgruntneecības atbalstīja muižneeku kreditbeedribas Vidzemē un Kurzemē un ari citas līdzīgas saimneeciskas organizācijas.

Apsaimneekot šīs leelās muižas to pārak leelās platības dēļ no veena centra nav eespējams. Ja peņemam, ka videjā Latvijas privatumiža 2000 desetinas leela un ka aramzemes tai ap 21%, katrai šādai caurmēra muižai aramzemes būs 400—450 des. Pateesībā muižu platība un līdz ar to aramzemes daudzums nereti kreetni leelaks. Un jo leelaka

*) „Статистика Землевладѣнія“ 1905. Лифл. и Курл. губ.

kāda muiža, jo vairak aug attāļums no paša muižas centra un līdz ar to kļūst grūtaka šīs zemes kārtīga apstrādašana no veena centra.

Pēc fon Thūnena aprēķina, zeme beidz izdot tiro atlikumu jeb beidz būt eenesīga, ja izdod:

	no 1 pūrveets	40 pudu rudzu,	tad līdz	4,7 verstem,	
» 1	»	36	»	»	» 4,2
» 1	»	32	»	»	» 3,5
» 1	»	28	»	»	» 2,8
» 1	»	24	»	»	» 1,9

galvenās saimniecības.

Visus tos zemes gabalus, kuņi, dodot attecīgu augšā mineto rudzu ražu, atrodas no saimniecības tāļaku par tikko peevesto attāļumu, neatmaksajas pārvērst aramzemē. Latvijas caurmēra ražas, salīdzinot ar tikko peevestām, zemas: ap 70 pudu no desetinas vaj ap 23 pudu no pūrveetas un sliktos gados pat vēl mazak. Tapēc visus tos laukus, kuņi atrodas tāļaku par 1,5—1,9 verstem no muižas grūti apstrādat, jo to apstrādašana neatmaksajas. Daudz laika un enerģijas prasa produktu atvešana saimniecībā, ešana, braukšana uz darbu un atpakaļ un vispār saimnekošanas izdevumi stipri peeaug.

Šādos gadījumos atleek sekošā izvēle: tāļaku atrodošos zemes gabalus pārvērst ekstenzivakās zemes kulturās, peemēram, pļavās, ganībās vaj mežos, kas prasa mazak kapitāla un darba spēka un tapēc daudz mazakā mērā jūt leelakus attāļumus no saimniecības centra. Latvijas muižu zeme savā visumā tad ari, kā to vēlāk redzesim, pa leelakai daļai apklāta mežeem, pļavam un ganibam, bet aramzemei atstāta tikai apmēram $\frac{1}{5}$ no visas videjas muižas platības (Vidzemē 19^{0/0}, Kurzemē 23^{0/0}).

Ir vēl otris ceļš, kā saimnieciski cīnīties ar nospedošo muižu leelumu, nepeelaizot muižas āreji sadrupinat resp. izpārdot. Ja nav eespējams muižu apsaimneekot no veena centra, tad ļoti dabīgi, ka blakus galvenai saimniecībai rodas citas, vairak vaj mazak patstāvīgas saimnieciskas veenības. Tapēc jau no seneem (klaušu) laikeem Latvijas muižās pastāvejušas dažadas pusmuižas, lopumuižas, folverki, muižu mežsargu saimniecības, dzirnavas, krogi un daudzas citas mazakas vaj leelakas saimnieciskas veenības. 418 Vidzemes muižās, peemēram pastāveja (1919. gada ziņas) 118 īpašas meža saimniecības. Pārejās muižās mežu apsaimneekoja teeši no pašas galvenās muižas. Šādos gadījumos īpaša meža saimniecību dibīnašana izsaukta no teicamas lauksaimniecības specialīzešanās; tāpat tas nereti noticis, dibīnot īpašas lopmuižas, kuņu galvenais uzdevums izkopt lopkopību. Ari muižu dzirnavneeku saimniecību rašanos pa daļai var izskaidrot ar šādu specialīzāciju. Austrijas valsts muižu un ari dažu Kreevijas muižu prakse šai virzeenā var uzrādīt leelus panākumus. Bet ne arveen muižas sadaļīšanas pamatos guļ šādas vēlamas specialīzācijas princips — jo ari tas

prasa daudz darba spēka un kapitāla. Latvijas muižas pa leelakai daļai saimnieciski sadalītas veenkārši sava leeluma dēļ un to daļas izmantotas, izrentejojot tās uz ilgaku, vaj uz īsu laiku un pēdējā gadījumā uz deezgan smageem noteikumeem (ap 5—6 rbļ. no pūrveetas).

Videjā Vidzemes muiža ar savām 7425 pūrveetam kopplatības sadaļijās veselās 21 atsevišķās saimnieciskās veenībās. Ja pusmuiža nekalpoja augšā minētās lauksaimniecības specializācijas nolūkeem, tad ta parasti savā apsaimneekošanas eekārtā ne ar ko neatšķirās no galvenās muižas (*Hof*); pēdejo tikai parasti labaki un intenzivaki apsaimneekoja un tai bija vairak dzīvā un nedzīvā inventara. Dažos gadījumos šim pusmuižam nav nemaz dzīvā inventara un darba riku: tos tās saņem no galvenās muižas saimniecības (centra). Blakus šādām pusmuižam pastāveja tā sauktās kalpu muižas (mājas) ar apmēram 60 līdz 120 pūrveetam zemes, ar kalpu (pārneeku) dzīvokļeem un viņu lopu staļļeem. Kalpu mājas pa leelakai daļai apstrādāja no tās saimniecības, kuņā kalpi katru deenu strādāja; bet nereti kalpi saņēma arī zinamu daudzumu aramzemes (līdz 10 pūrveetam) savā brīvā rīcībā un strādāja muižā tikai noteiktas deenas. Pirms kaņa deezgan beeži sastopam šādās saimniecībās arī pusgraudniecības. Eevērojamu vairumu pusmuižu muižas izrentē uz ilgaku vaj īsaku laiku.

Kurzemē atrodamas pāri par 900 dažadas pusmuižas un Vidzemē — 800 pusmuižas ar 284,274 pūrveetam zemes; tā tad caurmēra pusmuižas platība 350 pūrveetas. Latgalē pusmuižu veetu pa daļai aizpilda folverķi, skaitā ap 750, ar videju leelumu 50 desetinas.

Bez visām augšā minētām muižās sastopamām daudzām un dažādām saimnieciskām veenībām, Vidzemē veen ir arī prāvs skaits (pāri par 1200) ilggadīgu rentes māju. Visas šīs saimnieciskās veenības rāda tikai to, ka muiža pate ar saveem spēkeem veen un no veena centra, nevar savu leelo platību apsaimneekot. Attīstotees intenzivakai lauksaimniecībai, muižam vajaga arveen vairak kapitāla. To prasa jaunu mašīnu, riku, dzīvā inventara eegādašana, plašu saimniecisku ēku celšana un remonts, bet jo sevišķi zemes meliorešana un mēslošana. Pat kreetna daļa aramzemes, nerunajot nemaz par pļavam un tā saukto nederīgo zemi, arī muižās prasa pēc pamatīgas meliorešanas. Bez visa ta jo smagi uz muižam uzgulas leeli mājas resp. pašas muižas pils saimniecības izdevumi. Pate pils celšana jau meera laikos sneedzas vairakos miljonos (Eecavas, Cესvaines vaj Gulbenes pilis). Gadskārtīga pils uzturešana,*) kopā ar daudzem pils kalpotajeem, zirgeem, parkeem, oranžerejam u. t. l., izmaksāja caurmērā 25 līdz

*) Benno Marquart. „Die landwirtschaftlichen Verhältnisse Kurlands“. Berlin 1916. I. daļa.

30,000 rubļus. Pēdejos pirmskaņa gados šos augošos beeži veen neproduktivos izdevumus, muižas saimniecība pate reti vareja segt. Tapēc vajadzeja ķertees pee muižas mežu nesamērīgas izciršanas, vaj vajadzeja taisit parādus. Zemes kredīts Latvijā arveen bijis samērā dārgs un grūti peecjams — 4—4¹/₂% (eerēķinot ¹/₂% deldešanas zumā). Tomēr uz Vidzemes muižam ar 2,883,257 pūrveetam zemes guļ 36,337,990 zelta rbļ. + 720,000 vācu markas + 1650 angļu mārciņas vaj uz 1 pūrveetas 10,60 rbļ. + 0,25 markas uz Kurzemes muižam, bez Ilukstes un Jaunjelgavas apriņķeem, ar 854,830 desetinam platības guļ 24,142,397 rbļ. + 1,270,900 vācu markas + 2700 dalderi. Kurzemē uz 1 desetinas kop-

Vecgulbenes pils.

platības 28,24 rbļ. + 1,49 markas parādu. *) Ari Latgales muižu parādi nav mazee: Kreevijas muižneeku bankas prasības vismaz 2 milj. rbļ., Viļņas bankas 1,5 milj. u. t. t. Teesa, Latvijas muižas nekad nav tādos apmēros bijušas apkrautas ar parādeem, kā Eekskreevijas guberņu muižas, tomēr esošo parādu nastu tās sajuta deezgan smagi.

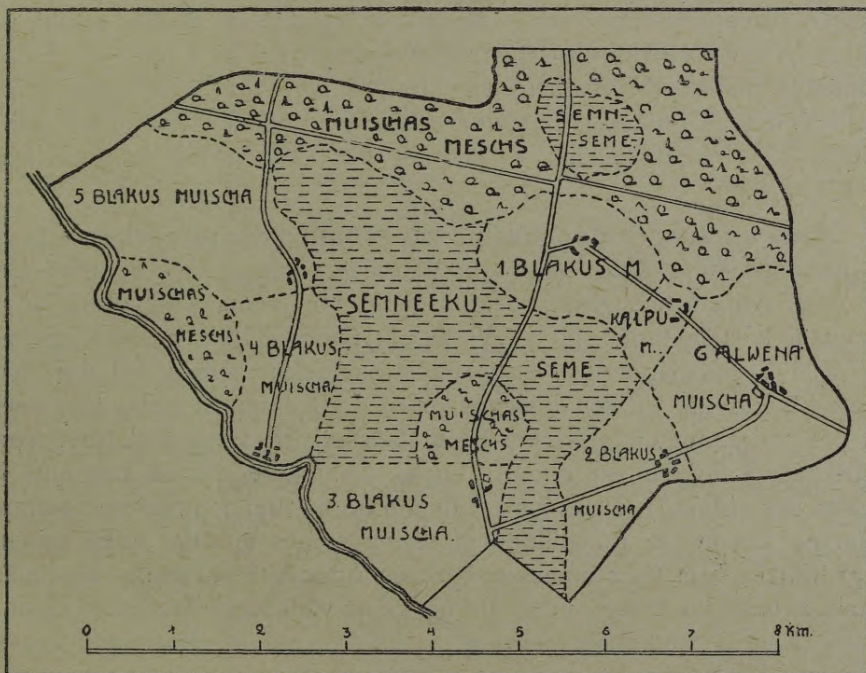
Muižu intenzīva apstrādašana prasa arveen vairak cilveku darba spēka, bet noderīga darba spēka eegūšana ar katru gadu kļuva grūtaka. Cilveku trūkumu muižas sajūt vēl stipraki, kā lauki vispār.

Mašīnu leetošana lauksaimniecībā tikai pa daļai var aizpildit šo robu. Daļa no leelgruntneekem paši ņēma teešu dalību savu muižu saimnee-

*) Skat. „Ekonomists“ № 12., 1920. g.

cibu vadišanā; jo prāvs bija arī to īpašneku skaits, kas savās muižās nedzīvoja (*absenteisms*) vaj eeradās tur tikai uz īsu laiku. Kā pirmā, tā otrā gadījumā muižas bez leela gājeju skaita prasa plašu administratīvu personālu un speciālus izdevumus uzraudzībai un kanceļejai.

Kapitāla un cilvēku darba spēka trūkums, kopā ar cītiem augšā aprādītiem nelabvēlīgiem saimnieciskiem faktoriem speeda muižas dalītes vairākās saimnieciskās veenībās. Bet visas šīs saimnieciskās parādības neizpaudās tik spēcīgi, lai muižas dabīgā ceļā sadalītos patstāvīgās saimniecībās un īpašumos. Pret šādu teesisku sadalīšanos dar-

Muižu robežas.

bojas līdzšinejee, sākumā minetee, sabeedriski-teesiskee eestādījumi un instituti un visa pirmskaŗa sabeedriskā eekārta. Tikai kaŗš un revolucijas satricinājumi un saimnieciski-politiskas cīņas izsauca arī vajadzību šos apslēpti darbojošos procesus eevadīt plašas agrarreformas gultnē un atklāti uzstādīt jautājumu par leelo muižu sadalīšanu. —

Beidzot ar pagājušā gadu simteŗa 60 gadeem, plašakas agrarreformas Latvijā nenotika (izņemot izeešanu veensētās Latgalē). Tapēc arī vēsturiski arveen vairak nobreeda prasība pēc agrarpārgrozībām, kuŗas, pirmkārt, nobīdītu pee malas daudzas savu laiku pārdzīvojušās

parādības un, otrkārt, apmeerinātu jo daudzu lauku eedzīvotāju teeksmes pēc savas zemes.

No zīmejuma 307. lpp. (pēc B. Markvarta) redzams, ka muižu robežas Kurzemē un Vidzemē ļoti izrobotas, nepeemērotas un dīvaini eespeežas zemneeku — mazgruntneeku saimniecībās, traucedamas to kārtīgu attīstību un apsaimneekošanu. Latgales mazās saimniecības šādu nenokārtotu robežu dēļ beeži veen atrodas leelā atkarībā no muižam; tām jaleeto uz servitutu teesibam muižneeku pļavas, ganības vaj ūdeņi, kuņu tām pašām nav. Ari servitutu un robežu jautajuma pilnīga nokārtošana eespējama veenīgi sakarā ar agrarreformu. Atsevišķos apriņķos privatu muižu zemes sadalītas neveenadi: dažos apriņķos to vesalas $\frac{2}{3}$ no apriņķa, citos turpretim nesneedzas pāri par $\frac{1}{5}$. Samērā ar apriņķa platību (*procentueli*) visvairak zemes leelgruntneekem peedereja Ventspils (66,80%), Aizputes (60,36%), Valkas (57,59%) un Ludzas apriņķos (57,14%), vismazak — Jaunjelgavas (20,64%) un Jelgavas apriņķos (21,70%).

Maz- un sīkgruntneekem, vaj senakeem zemneekem peedereja nepilnas 40% (39,36) vaj $\frac{2}{5}$ no Latvijas zemes. Visā Eiropas Kreevijā 1905. gadā atteecīgais procents gan ir vēl zemaks (35,3%), bet tas galvenām kārtam tapēc, ka valsts zemju Kreevijā bija nesamēriigi daudz (38,9%). Vidus-Kreevijas guberņās zemneeku zemes relatīvi daudz vairak kā Latvijā, un senakās Vidzemes un Kurzemes guberņas peedereja pee vairakām citām Kreevijas guberņam, (Peterburgas, Novgorodas, Kostromas, Vologdas un citām), kuņās zemneeku zemes procents bija zemaks par videjo.*) Pirmskaņa videjām un mazām gruntneeku saimniecībam peedereja par pusmiljonu desetinu zemes mazak, nekā privatām leelgruntniecībam (bez mācitaju muižam un valsts zemem). Nesamēriigi zemais zemneeku zemes procents un zemneeku īpašumu samērā mazā platība Latvijā galvenām kārtam izskaidrojama ar līdzšinejo īpatnejo agrareekārtas vēsturi.

Kad Kurzemē 1817. un Vidzemē 1819. gadā veetejee zemneeki dabuja eerobežotu personīgu brīvību, tad visu to zemi, ko viņi līdz tam apsaimneekoja un leetoja, šee zemneeku brīvlaišanas likumi (Kreevijas likumu krājumu XXXVI., № 21,735) atzina par neaprobežotu muižneeku īpašumu. Tapēc visa Vidzemes un Kurzemes zeme, izņemot kroņa zemes un nedaudzas sīkas zemju kategorijas, atradās juridiski muižneeku rokās. Ja zemneeks uz preekšu gribeja zemi kopt un strādat, tad viņam uz brīva līguma pamata un pēc neerobežota konkurences principa vajadzēja veenotees ar savu muižneeku. Pēdejam likums šai leetā

*) Проф. А. Э. Фортунатовъ. „Нѣскольکو страницъ изъ экономіи и статистики сельскаго хозяйства.“ Москва, 1918.

nekādus publiski-teesiskus peenākumus un eejaukšanos nedikteja preekšā, tapēc viņš ar savu zemi vareja rikotees pēc savas gribas un eeskata; tāpat kļaušas un nodevas viņš nolika pēc sava prāta. Vecais sadalījums muižas un zemneeku zemēs, tāpat no zveedru laikeem (1685.—1693. g.) pastāvošās vaku grāmatas, kas Vidzemē normeja kļaušas, ar šeem likumeem faktiski atceltas.

Sekas no šādas neaprobežotas muižneeku rīcības brīvības bija sekošas. Attīstotees intenzīvakai lauksaimniecībai muižās, sakarā ar aītkopības uzplaukšanu, ar kartupeļu stādīšanu un degvīna un alus rūpniecības uzplaukšanu, arveem vairak zemneeku mājas tika peeveenotas teešai muižu saīmniecībai, ēkas nereti noplēstas, bet līdzsīnejee leetotajī pārvērstī par muižas strādneekeem, vaj ari viņeem eerādīta zeme kādā attāļakā neapstrādātā stūrī. Tādā kārtā dažu muižu aramzeme paleelinajās par 100%, bet nedaudzās Vidzemes muižās (9 pēc Al. Tobiena ziņam) visa zemneeku zeme peeveenota muižam.*) Samērā leelais zemneeku saīmniecību skaits caur šādu saīmniecību iznīcīnašanu un noapaļošanu eevērojamā mērā XIX. gadu sīmteņa sākumā sarāvās. Šīs process plašos apmēros neeerobežots turpīnajās līdz pat XIX. g. sīmteņa vīdum un dažā ziņā atgādīna līdzīgu parādību Anglijā 18. gadu sīmtenī.

1849. gadā Vidzemes zemneeku likums (Kreevījas likumu krājuma II. izdevuma XXIV. sējums, № 23, 385) pēc 30 gadeem atkal pa daļai atjaunoja zemes eedalījumu muižas zemē un zemneeku zemē. Pīrmā „pīlnīgī pāreet muižneeka brīvā un neeerobežotā rīcībā“, bet nenes nodevas un nodokļus un tapēc saucas ari par neapleekamo zemi (*schatzfrei*). Šo muižas zemi zvērīnateem mērneekeem zem teesu eestāžu stīngras kontroles uz kartem, ar sarkanu strīpu vajadzeja atdalīt no zemneeku zemes (§§ 17 un 22) uz 1809.—23. g. zemes novērtešanas (kadastra) pamata. Šo zemi muižneeks vareja izrentet vaj pārdot veenīgī pagastu saheedrības locekļeem, resp. zemneekeem (§ 126), un šai zemei bija jānes vīsī zemes nodokļī, nodevas un jāpīlda peenācīgās kļaušas, kapēc viņa ari saucas par vaku zemi jeb kļaušu zemi. Ja neradās rentneeks (augsto noteikumu dēļ), muižneeks vareja zinamos gadījumos ari šo zemneeku zemi neizrentet vaj atstāt neapstrādātu, jo izrentešana ari pēc 1849. g. likuma notīka uz brīva līguma pamata un rentes augstuma robežas likums nenoteīca.

Vēl vairak: ari 1849. g. zemneeku likums nenoleedz zemneeku zemes peeveenošanu muižam: tas cenšas tīkai eeroberēžot un noteīkt pārmērīgo un nezīstematīzeto zemneeku zemes peesavīnašanos un zemneeku nodzīšanu no zemes. Blakus zemneeku zemei un muižas zemei

*) A. Tobien Die Agrargesetzgebung Livlands in XIX. Jahrhundert. II. daļa, 200. l. p. un I. daļa, 418. l. p. kreevu tulkojumā.

radās ar 1849. g. likumu jauna juridiska zemes kategorija, tā sauktā kvotēs zeme (Igaunijā sestdaļu zeme). Ta ir likumos noteikta (36 dalderi no veena arkla jeb no 80 daldereem) zemneeku jeb kļaušu zemes daļa (kvota), ko muižneeks var pilnīgi pēveenot pēe savas muižas. Šo likumīgā ceļā pēveenoto zemneeku zemi muižneeks var izleetot pēc savas patikas: var apstrādat pats, var iznomat, var arī pārdot. Bet no sabeedriskām nodevam un kļaušam, (šķūšu došanas, ceļu taisīšanas un t. l.) ar to šī zeme neatsvabinājās; tapēc viņu mēdz arī saukt par apleekamo muižas zemi (податная мѣзная земля).

Pēc vecā 1804. g. Vidzemes zemneeku likuma (§ 58) katra zemneeka saimneeciba ar 80 daldereem zemes uztureja 8 strādneekus, pa leelakai daļai preekš darbeem muižās. Katram šādam strādneekam vajadzēja saņemt no sava saimneeka 1½ pūrveetas aramzemes saimneecibas trijos laukos (pēņemot par toreiz valdošo trīslauku zistemu) ar atteecigu vairumu pļavu un ganību. Pārejot 40-tos gados uz naudas nomu (kļaušu veetā), strādneeki ar laiku pazaudeja šo 1804. g. likumā noteikto zemi un muižneeks zaudeja daļu strādneeku, ko līdz šim viņam deva saimneeku saimneecibas kļaušu veidā. Tagad viņam pašam vajadzēja līgt strādneekus. Un ar šo pēņemto strādneeku uzturēšanas nepececešamību muižas saimneecibās muižneeki galvenām kārtam pamatoja savas teeksmes pēveenot zemneeku zemi. Ne līdz 1849. g. plašos apmēros pēveenoto zemneeku zemi, ne pēc 1849. g. pēveenoto kvoti muižneeki tomēr nedomaja pilnos apmēros izleetot teešai vaj neteešai muižas gājeju stāvokļa nodrošinašanai, kā tas redzams no sekošās tabeles.

No visām (1911. g.) 331,587 pūrveetam Vidzemes bruņineeku un

Nepārdotas Vidzemes kvotes zemes izleetošana. (1911. gadā.)

Apriņķi	Nepārdotas kvotes zemes kopplatība	No pilnīgi nepārdotas kvotes					Pavisam neteešā muižas rīcībā
		Teešā muižas rīcībā	Neteešā muižas rīcībā			Kopā	
			Atalgojuma veidā	Iznomatas			
				uz 6 g. un ilgāki	līdz 6 g.		
pūrveetas							
1	2	3	4	5	6	7	8
Rīgas . . .	87,947,72	11,164,60	7,805,19	41,595,83	26,445,83	68,041,66	75,846,85
Valmeēras .	101,373,57	14,570,79	13,352,88	48,773,27	23,265,35	72,038,62	85,391,50
Cēsu . . .	54,252,71	4,185,74	699,24	19,018,72	28,690,87	47,709,59	48,408,83
Valkas . .	88,013,36	11,751,17	7,915,33	47,336,54	20,441,76	67,778,30	75,693,63
Vidzemē .	331,587,36*	41,672,30	29,772,64	156,724,36	98,843,81	255,569,17	285,340,81
							85,88 0/0

*) To starpā 4574,25 pūr. pārdotas kvotes zemes, kuņa vēl nav hipotekari atdalīta.

mācītajū muižu kvotes zemes muižu strādneeku un gājeju-pusgraudneeku uzturešanai izleetotas tikai 29,773 pūrveetas jeb nepilna desmitā daļa. No tām 12,012 pūrveetas izdotas pusgraudneekem, 8927 pūrveetas nodotas lauksaimniecībā nodarbināteem strādneekem jeb kalpeem (*Landknechte*); 8332 pūr. izleetoja mežsaimniecībā nodarbināti strādneeki (mežsargi, sargi un tā sauktee meža kalpi), bet pārejā kvotes zeme (ap 500 pūr.) izdota loctošanā ķeeģeļu un kaļķu cepļu turetajeem. Kvotes leelakā daļa (255,568 pūr.) iznomata uz ilgaku vaj īsaku laiku; bez tam teešā muižas rīcībā atrodas 41,673 pūr., no kuŗām leelakā daļa peeveenota galvenās muižas saimniecībai, ap 13,000 pūrveetam nolemts meža eerīkošanai, un pārejā kvote apveenota īpašās saimnieciskās veenībās.

Pēc 1849. g. muižneeki kvoti izleetoja galvenām kārtam tāpat kā savu muižas zemi. Centralās un veetejās administrācijas norādījumi, ka kvotes zeme izleetojama laukstrādneeku stāvokļa uzlabošanai un apgādašanai ar zemi, izsauca tikai gaŗus un veltīgus strīdus bez kādeem praktiskeem rezultateem.*)

No visām augšā minētām Vidzemes zemes juridiskām kategorijām visvairak zemes (52,41 %) 1918. gadā peedereja pee muižas zemes:

	P ū r v e e t a s			
	Muižas zeme	Kvotes zeme	Zemn. zeme	K o p ā
Privatas muižas . . .	2,830,549,50	460,007,32	2,039,672,07	5,330,228,89
Valsts muižas . . .	161,896,26	—	206,834,85	368,731,11
Mācītajū muižas . .	38,826,01	5,075,25	40,518,52	84,419,78
	3,031,271,77	465,082,57	2,287,025,44	5,783,379,78**)
	52,41 %	8,04 %	39,55 %	100,00 %

Zemneeku zemei peedereja tikai 39,55 % no visas Vidzemes zemes, un tas pēc visa augšā teiktā kļūst arī saprotams. Zemneeku zeme caur peeveenošanu muižam un kvotei arveen vairak zaudeja no savas plātības. Raksturīgi, ka uz valsts jeb kroņa zemem kvotes zemes nemaz nav.

Kurzemē īpašās kvotes zemes, vaj līdzīgas kvotei zemes nav. Tur, tāpat kā Latgalē, pastāveja tikai vispārejais eedalījums muižās un zemneeku saimniecībās. Ja arī tagad vēl Vidzemē muižam peeder relatīvi vairak zemes, nekā Kurzemē, tad tas leecina tikai to, ka kvotes zemes instituts Vidzemē savā laikā nebūt nav nodrošinājis zemneeku zemes pāreešanu zemneeku rokās.

Tagad visam šim eedalījumam, zemneeku, muižas un kvotes zemēs, vairak vēsturiska un arī juridiska nozīme, cik tāļu paleek spēkā vecee

*) В. Земцевъ. О квотной землѣ въ Лифляндіи, Рига 1913 г.

***) Bez patrimonaleem apgabaleem

zemneku likumu noteikumi. Bet ignoret šo eedalījumu arī tagad nevar. Jau 1849. g. likums Vidzemē un atteicīgs zemneku likums Kurzemē (1843. g.) atzīst, ka zemneku saimniecības dibināmas uz individuāla privāta īpašuma pamateem, un ka klausas jāpārvērš naudas nomā. Šai pārgrozībai joprojām jānotiek brīvi, līgstot savā starpā, bez jebkādas eejaukšanās no valsts vai no vetejo administratīvo eestāžu puses. Toreiz zemnekeem nebija ne saheedriskā, ne saimnieciskā spēka (līdzekļu), tapēc šīs teesības eegūt izdevās ļoti nedaudzeem. Līdz 1850. g. visā Vidzemē pārdotas tikai 42 zemneku mājas (pirmās Rujenes apvidū) un līdz 1861. g. tikai 209 mājas jeb nepilns 0,5 proc. Līdz 1864. g. arī Kurzemē pārdotas tikai 359 mājas ar 45,191 pūrveetam platības, vai uz katru māju 125 pūrveetas. Par katru pūrveetu maksati 31 r., un par katru māju 3950 rub. Arī uz naudas nomu Vidzemē līdz 1852. gadam pārgājušas tikai 14% saimniecību, bet klausas pilnīgi un oficiāli noleedza tikai 1865. g. noteikumi.

*) Tāpat arī Kurzemē leelakā daļa māju pārdota 70-tos un 80-tos gados.

Vidzemes privāto muižu zemes pirmpārdošanas cenas no 1897.—1912. g.

Pārdošanas gads	Muižas zeme			Kvotes zeme			Zemneeku zeme		
	C a u r m ē r a c e n a								
	Par dalderi	Par des. zemes kop- platib.	Par des. derigas zemes	Par dalderi	Par des. zemes kop- platib.	Par des. derigas zemes	Par dalderi	Par des. zemes kop- platib.	Par des. derigas zemes
	R u b l o s								
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1897	177	28	57	225	71	78	173	82	91
1898	278	74	96	225	94	106	178	86	94
1899	334	131	155	228	89	90	181	75	83
1900	652	176	224	332	148	163	173	75	83
1901	442	76	100	226	92	95	193	84	91
1902	192	90	97	225	104	114	207	88	96
1903	330	88	97	246	80	84	207	98	110
1904	339	105	110	284	78	85	193	90	100
1905	1.407	286	308	234	65	67	192	87	94
1906	532	245	264	199	96	101	205	102	109
1907	205	70	98	185	84	87	210	97	108
1908	220	76	89	229	95	98	191	94	101
1909	317	48	55	233	84	92	214	97	107
1910	230	99	111	211	87	90	209	102	111
1911 (neeskait. Pern. ap. un daļu no Vi- landes apr.)	388	97	108	230	93	98	210	104	111
1912 (6 apr.)	231	97	106	210	103	109	208	99	107
Kopā . . .	272	82	97	227	91	97	196	90	99

Vēlākie (1860. g. Vidzemē un 1863. g. Kurzemē) zemneeku likumi Latvijā, kas izdoti jau pēc zemneeku brīvvaldības visā Kreevijā, arī Vidzemē un Kurzemē zemneekiem deva iespēju plašākos apmēros, īpaši 80-tos gados, eegūt savas saimniecības caur muižneeku kredit-beedribam, kaut gan par samērā augstu maksu.

Par desetinu derigas zemneeku zemes Vidzemē tai laikā maksats ap 72 rub., bet no 1897.—1912. g. caurmērā 99 rub. (par desetinu kopplatības — 90 rub. un par 1 dalderi 196 rub.); par desetiņu kvotes derigas zemes maksats 97 rub. (desetina kopplatības 91 rub. un 1 dalderis — 227 rub.) un par 1 desetinu derigas muižas zemes — 97 rub. (desetina kopplatības — 82 rub. un 1 dalders 272 rub.). Visaugstāk maksats par zemneeku derīgu zemi. Muižam turpretim parasti peedereja vislabākā zeme, tapēc par muižas zemes dalderi maksats 272 rubļi, par kvotes zemi — 227 rub., bet par zemneeku zemes, dalderi vairs tikai —

196 rubļi. Jo zemneeku zemes dabīgās īpašības parasti bija sliktakas un arī zeme sliktāki eekopta.

Videjas Kurzemes muižu pārdošanas cenas no 1905.—1915. gadam gandrīz tādas pašas, kā Vidzemē. Par 1 hektaru kopplatības šai laikā maksats (rubļos):

	Caurmērā	Minimalā cena	Maksimalā cena
Aizputes apriņķī . . .	78	16	169
Bauskas " . . .	111	11	204
Jelgavas " . . .	227	85	574
Leepajas " . . .	90	70	121
Ilukstes " . . .	108	54	575
Jaunjelgavas " . . .	87	59	251
Kuldīgas " . . .	77	35	212
Talsu " . . .	103	60	175
Tukuma " . . .	107	72	187
Ventspils " . . .	59	29	164
Kurzemē	98	11	575

Starpība starp atsevišķu apriņķu videjām zemes cenām ļoti leela. Peemēram, Ventspils apriņķa muižu zemes pārdošanas cenas četras reizes zemākas, nekā Jelgavas apriņķa cenas. Šo starpību noteic ne tikai zemes labums un īpašības, bet arī vispārējais saimnieciski-kultūrelais stāvoklis, eedzīvotāju beezums (Ilukstes apr.), satiksmes ceļi un pilsētu tuvums.

Augsto cenu un īpašas zemes eepirkšanas kārtības dēļ (caur muižneeku kreditbeedribām), uz eepirkām zemneeku mājām līdz pat pēdejam laikam guleja prāvas parādu zumas, un eepirkšanas parādi kā smags slogs daudzām mazgruntneeku saimniecībām velkas vēl tagad līdz. Kurzemē uz 1. janvārī 1918. g. muižneeku kreditbeedribā eekšilatām 6215 zemneeku mājām ar 295,231 des. kopplatības un 27,607,700 rub. vērtības, skaitījās parāda atlikuma 11,2 miljoni rubļu (deldešanas fondā 21¹/₂ miljoni rub). Vidzemes gub. 1914. gadā uz 17,641 mājām guleja 31 miljons zelta rubļu parādu. Tagad šos eepirkšanas parādus par ²/₃ nominalās vērtības var dzēst valsts zemes kredita eestādes.

Ar 60-to gadu likumeem izbeidzās plašaku zemneeku likumu izdošana, kuŗus līdz tam laikam galvenām kārtām eerosināja un sastādīja Vidzemes un Kurzemes muižneecības savos landtagos, vaj specialās komisijās un ko bez eevērojamām pārgrozībām sankcionēja centralās eestādes, sastādītas ar Baltijas muižneeku preekštāvju aktīvu peedališanos, (peem., Baltijas leetu komiteja Peterpilī līdz 1883. gadam.*) Aston-desmitos gados eesākās spēja centralās varas eemaisīšanās veetejās leetās. Vispirms, valsts jeb kroņa zemneekus atsvabināja un nodrošināja ar zemi

*) „Baltische Monatsschrift“, 1906. g. Das Ostseekomitee.

nevis uz veetejo zemneeku likumu (jo pat jau 1849. g. likums pilnā mērā neatteecās uz kroņa zemneekem), bet uz vispāreju noteikumu pamata, kas atzina valsts regulēšanas principu un kas darbojās visā Kreevijā un līdz ar to arī Latgalē (skat. 1869. gada likuma krājumu № 46,883). Pēc šiem noteikumeem visas kroņa zemneeku zemes jāpārdod 44 gadu laikā par likumā noteiktām cenām (12. jūlija 1886. g. likums). Pēdejās tapēc arī kreetni zemakas: par desetinu kultivetas zemes privatām muižām vajadzēja maksāt 72—100 rub., bet kronim tikai 28 rub. 97 kap. (par katru nomas rubli 1 rub. 37 kap. izpirkšanas naudas). Ar šiem kroņa zemneeku likumeem no veenas puses, nostiprinājās paralela likumdošana uz privatu muižu un uz kroņa zemem (agrārās likumdošanas dualisms); no otras puses, 60-tos gados eesāktās agrar-reformas privatās muižās netika vairs tāļaku virzītas. Kreevijas valsts radikāli neeejaucās Baltijas muižneeku eesāktā privatā zemes pārdošanas darbā uz brīva līguma pamata, bet neveicināja arī agrarapstākļu nokārtošanu. Muižneeki (landtagi) paši ar saveem spēkeem veen negribeja vaj nevareja nobeigt zemneeku zemes pārdošanu un uzsākt jaunu nepeeceešamu agrarprojektu izstrādašanu, līdz ar to atzīdami pastāvošos agrarapstākļus par normaleem un pat par labeem.

Tapēc arī tāi pašā laikā, kad Latvijas kroņa zemneekem (izņemot kroņa mežsargus), sen jau pārdota visa zemneeku zeme (un daļa muižu sāкта sadalit bezzemneekem) un kad arī Kreevijas (un Latgales) zemneeki galīgi bija jau eeguvuši savu pārdalīto zemi (надѣльная земля) (beidzamee eepirkšanas parādi atlaisti 1905. gadā), Vidzemes un Kurzemes eevērojama daļa zemneekem peenākošās zemes stāv nepārdota līdz pat pēdejam laikam.

No privato muižu zemneeku zemes visā Vidzemē 1912. gadā, kad izbeidzās vecā zemes novērtešana pēc zveedru daldereem, palikušas nepārdotas 9,45% jeb $\frac{1}{10}$ no visām zemneeku mājām, vaj 8,28% no visas zemneeku zemes vērtības (dalderos), 8,33% no zemneeku zemes platības, vaj beidzot 8,28% no kulturas zemes platības. 1917./18. gados, pēc jaunās taksācijas ziņām nepārdotas visā Vidzemes guberņā 7,30% no zemneeku zemes māju skaita, 5,04% no zemes vērtības (taksācijas rubļos), 5,95% no zemes kopplatības un 6,85% no kulturas zemes platības. No privato muižu zemneeku zemes tagad Vidzemes 4 apriņķos nepārdotas 130,000 pūrveetas vaj 6,36%, un 7,82% no visu māju skaita.*)

Bez tam nepārdota stāv arī visa mācītajū muižu zemneeku zeme — 40,518 pūrveetas. Visa nepārdotā zemneeku zeme Vidzemē aptver 176,256 pūrveetas (no 2,287,025 pūrē.).

*) Skat. Latvijas zemes īpašumi Vidzemē 1920. g.

Labā daļa zemneeku māju atrodas arī uz kvotes zemes un dažas pat uz muižas zemes. No kvotes turpretim visā Vidzemē pārdotas tikai:

	1912. g.	1917./18. g.	1917./18. g. 4. aprīņķos
No zemes vērtības	26,11 ⁰ / ₀	31,11 ⁰ / ₀	29,22 ⁰ / ₀
„ „ kopplatības	28,61 ⁰ / ₀	31,50 ⁰ / ₀	29,10 ⁰ / ₀
„ kulturzemes platības	28,67 ⁰ / ₀	31,75 ⁰ / ₀	29,48 ⁰ / ₀

Vidzemē tapēc nepārdotas palikušas 331,231 pūrveetas kvotes zemes, no kuņām tikai 5075 pūrveetas peeder mācītāju muižam, bet pārejās bruņneeku muižam. Kopā ar zemneeku zemi nepārdotas tā tad pavisam 461,231 pūrveetas zemes, kuņām pēc savas būtības sen jau vajadzeja atrastees zemneeku rokās.

Tāpat Kurzemē līdz 1887. gadam pārdotas tikai 77,74⁰/₀ (9256) no visām privato muižu zemneeku mājām. 1906. gadā Kurzemes guberņas reformu komisijas agrarleetu apakškomisijas preekšsēdetajs barons Brinkens ziņoja, ka stāv nepārdotas vēl5⁰/₀ muižu zemneeku māju.*) Al. Tobiens šo procentu 1910. g. aprēķina tikai uz 1⁰/₀. Patcesībā rentes māju un gabalu Kurzemē ap 3000. Katrā ziņā arī Kurzemē zemneeku māju pārdošana stāv nepabeigta; tāpat nepārdotas mācītāju rentneeku zemes un kroņa mežsargu mājas (ap 650 ar 31,000 desetinam).

No muižu zemes (Vidzemē) pārdotas tikai ap 7⁰/₀ kopplatības. Tapēc Latvijas zemneeki beeži speesti uz neizdevigeem īsa laika nomas noteikumeem un par augstu maksu (pirms kaņa ap 4—5 rubļi par pūrveetu aramzemes vaj 1¹/₂ rub. par pūrveetu kopplatībā) nomat savu zemi no muižas. Šādu dažādu māju rentneeku veen Latvijā skaitījās ap 14—15,000, no kuņeem gandrīz puse atradās Vidzemē.

Zemi parasti nomā vaj nu lai sagādatu savai ģimenei darbu un līdz ar to uzturu (tā sauktā darba noma), vaj ar nolūku no nomatās zemes eegūt labu peļņu (kapitalistiskā noma). Ja pirmā gadījumā nomas atteecības rodas aiz trūkuma un nabadzības, tad, turpretim otrā gadījumā, tās ir kapitāla un darba spēka pārpilnības rezultats. Tapēc nomata zeme visbeežāki sastopama mazākās un no atras puses pašās visleelākās saimneecībās. Vācijā, peemēram, no katreem 100 hektareem kopplatības bija (1907. g.):

	Paša zemes	Nomatas zemes
līdz 0,5 hektaru saimneecībās	59,7	25,4
0,5—2 ha „	71,2	22,8
2—5 ha „	81,3	16,6
5—20 ha „	90,1	9,0
20—100 ha „	92,1	7,5
100 ha un leelākās „	79,4	20,5
Caurmēra	86,1	12,8 ^{**})

*) Курляндская губернская подготовительная комиссия.

***) Vācijas valsts statistiskās valdes izdevums „Die Deutsche Landwirtschaft“ Berlin, 1913. 38. l. p.

Videjām un leelakām zemneeku saimniecībam (5—100 ha) samērā maz vajaga nomat svešas zemes: pašu saimniecību ģimenem peeteek gan darba, gan pārtikas. Mazajām saimniecībam (īpaši parcelām) un tāpat saimniecībam, kas leelakas par 100 ha (294 pūrveetam), bieži jameklē vajadzīgā zeme ārpus savas saimniecības. Līdzīgu parādību varam novērot arī citās zemēs.

Pee mums nomas izplatīšanās un nomas apstākļi pārk maz noskaidroti, kaut gan pate noma jau no seneem laikeem spēleja ļoti leelu lomu. Noma Latvijā pa leelakai daļai ir zemes trūkuma sekas: nomā zemi, lai sagādātu uzturu savai ģimenei un nodarbošanos savā parastajā zemkopju darbā. Leelakas saimniecības nomā tee lauksaimneeki, kuŗi no privatām muižām savas zemneeku mājas nav varejuši eegūt par dzimtam vaj kuŗi nomaja privatu un valsts muižu pusmuižas.

Vidzemes un Kurzemes zemneeku likumu mērķis XIX. gadu simteņa vidū bija radīt skaita ziņā neleelu, bet saimnieciski nodrošinātu un sabeedriski konzervatīvu videju zemniecību. Tapēc jau 1849. g. zemneeku likumi (§ 255 un 6) noteica minimālo un maksimālo zemneeku mājas leelumu: zemneeku māja nedrīksteja būt mazāka par $6\frac{2}{3}$ daldereem un leelaka par 80 daldereem. Vēlāk (1860. g.) minimal-apmērs pacelts no $\frac{1}{12}$ arkla (Haken) uz $\frac{1}{8}$ jeb uz 10 daldereem.*) Videjas zemneeku mājas leelums Vidzemē tad nu arī sneedzās līdz 43 desetīnam (ap 125 pūrveetam), Kurzemē — līdz 38 desetīnam un Latgalē — līdz 7—8 desetīnam.

Latvijas zemneeku māju videjais leelums (pēc 1905. g. Viskreevijas īpašumu skaitīšanas materialeem):

Zemes leelums des.	Skaits	Platība des.
Līdz 10	14,668 jeb 18,27 ⁰ / ₀	107,609 jeb 5,42 ⁰ / ₀
11 „ 20	20,001 „ 24,92 ⁰ / ₀	248,649 „ 12,53 ⁰ / ₀
21 „ 30	14,837 „ 18,48 ⁰ / ₀	326,552 „ 16,45 ⁰ / ₀
31 „ 40	14,694 „ 18,30 ⁰ / ₀	493,095 „ 24,85 ⁰ / ₀
41 „ 50	8,798 „ 10,96 ⁰ / ₀	375,289 „ 18,91 ⁰ / ₀
51 „ 100	7,210 „ 9,98 ⁰ / ₀	424,058 „ 21,37 ⁰ / ₀
Vairāk par 100	72 „ 0,09 ⁰ / ₀	9,394 „ 0,47 ⁰ / ₀
	80,270 jeb 100,00	1,984,624 jeb 100,00

Pateesībā videjo un mazo saimniecību caurmēra platība kreetni mazāka, jo īpaši pēc 1905. g. nodibinājušees vairāki mazi īpašumi (peemēram, ar zemneeku agrarbankas palīdzību) un deezgan prāvāis siksaimniecību un mazo māju skaits no oficialās statistikas nav peevenots zemneeku mājām. Pēc augšā minētās Viskreevijas īpašumu statistikas („Статистика Землевладѣнія“. 1905 г.) Vidzemes zemneeku māju (izpirktu) skaits uzdots uz 12,041, kamēr pateesībā (eeskaitot arī

*) Al. Tobien. Die Minimal- und Maximal-Bestimmungen über den bäuerlichen Grundbesitz in Livland. 1915.

rentes mājas), viņš gandrīz uz pusi leelaks. 1916. gada lauksaimniecības skaitīšana Vidzemē uzrādīja 25,781 zemneeku tipa saimniecības (7119 Valkas, 8960 Cēsu, 4557 Valmeeras un 5145 Rīgas apriņķos) un arī 1920. g. tautas skaitīšanā atteicīgais apdzīvoto veetu skaits sneedzas līdz 31,000. Tapēc pēc šādem skaitļem zemneeku tipa jeb mazo un videjo zemniecību caurmēra platība Vidzemē nesneedzas pat līdz 100 pūrveetam.

Teešus norādījumus par dažādu tipu saimniecību skaitu Latvijā sneedz 1920. gada tautas skaitīšanas rezultāti.

Saimniecību skaits pēc leeluma grupam.*)

Apriņķi	Līdz 6 pūr. leelas saimniec.		No 6—30 pūr. leel. saimniec.		No 30—60 pūr. leel. saimniec.		No 60—300 pūr. leel. saimniec.		300 pūr. un vairāk leelas saimniec.		Pavisam	
	Skaitis	%	Skaitis	%	Skaitis	%	Skaitis	%	Skaitis	%	Skaitis	%
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Rīgas	2.209	23,85	1.521	16,43	651	7,03	4.477	48,34	403	4,35	9.261	100,00
Cēsu	631	6,51	687	7,09	845	8,71	7.207	74,33	326	3,36	9.696	100,00
Valmeeras	548	9,89	347	6,26	358	6,46	3.719	67,12	569	10,27	5.541	100,00
Valkas	569	7,44	468	6,12	615	8,04	5.692	74,39	307	4,01	7.651	100,00
Vidzeme	3.957	12,31	3.023	9,41	2.469	7,68	21.095	65,61	1.605	4,99	32.149	100,00
Leepajas	1.000	19,62	1.763	34,58	602	11,81	1.582	31,03	151	2,96	5.098	100,00
Aizputes	356	10,61	721	21,48	408	12,16	1.692	50,42	179	5,33	3.356	100,00
Kuldīgas	372	8,95	804	19,34	750	18,04	2.047	49,24	184	4,43	4.157	100,00
Ventspils	1.132	31,95	614	17,33	385	10,87	1.273	35,93	139	3,92	3.543	100,00
Talsu	1.013	23,06	744	16,94	528	12,02	1.898	43,22	209	4,76	4.392	100,00
Kurzeme	3.873	18,85	4.646	22,61	2.673	13,01	8.492	41,33	862	4,20	20.546	100,00
Tukuma	342	10,90	583	18,58	249	7,93	1.808	57,62	156	4,97	3.138	100,00
Jelgavas	849	16,12	1.096	20,81	414	7,86	2.727	51,78	181	3,43	5.267	100,00
Bauskas	296	8,74	551	16,27	271	8,00	2.155	63,63	114	3,36	3.387	100,00
Jaunjelgavas	392	7,62	1.041	20,23	676	13,14	2.927	56,89	109	2,12	5.145	100,00
Ilukstes	49	3,18	157	10,20	435	28,25	860	55,84	39	2,53	1.540	100,00
Zemgale	1.928	10,44	3.428	18,55	2.045	11,07	10.477	56,70	599	3,24	18.477	100,00
Kurzeme un Zemgale kopā	5.801	14,87	8.074	20,69	4.718	12,09	18.969	48,61	1.461	3,74	39.023	100,00
Daugavpils	4.208	16,24	15.602	60,23	4.209	16,25	1.767	6,82	119	0,46	25.905	100,00
Rezeknes	4.485	19,97	13.531	60,26	3.186	14,19	1.101	4,90	152	0,68	22.455	100,00
Ludzas	2.814	12,68	12.935	58,29	4.021	18,12	2.319	10,75	102	0,46	22.191	100,00
Latgale	11.507	16,31	42.068	59,63	11.416	16,18	5.187	7,35	373	0,53	70.551	100,00
Visa Latvija	21.265	15,00	53.165	37,51	18.603	13,13	45.251	31,93	3.439	2,43	141.723	100,00

*) Tabele sastādīta no 1920. gada pirmās Latvijas tautas skaitīšanas pamata materialeem un aptver tikai tos apvidus, kuos tai laikā notika skaitīšana. Nav eeskaitīta tā tad puse no Ilukstes apriņķa un vēlāk no Kreevijas peevenotee apgabali. Ja peeskaitītu šos apgabalus, tad kopejais Latvijas saimniecību skaits svārstītos ap 150.000. 1920. gada skaitīšanā par skaitāmo veenību uzskatīta apdzīvota veeta, kuŗa ne katreiz sakrīt ar saimniecību un tapēc augšā peevestee skaitļi atteecīgi koriģejami.

Izrādas, ka dažādu tipu saimniecību skaita ziņā jau pirms agrar-reformas pastāveja diezgan leela dažādība. Mazo lauku saimniecību (līdz 30 pūrveetam) skaits veen sneedzas pāri par pusi (52,5⁰/o); tās sastopamas neveen Latgalē, bet visvairak pat Lejas-Kurzemē (Talsu un Ventspils apriņķos), tāpat gar jūrmalu un leelaku pilsētu tuvumā. Starp atsevišķeem novadeem šai ziņā pastāv eevērojama starpība: no veenas puses, Zemgale un Vidzeme ar prāvu leelaku saimniecību skaitu, no otras puses — Latgale un Kurzeme ar daudzajām mazākām saimniecībām. Salīdzinot Latviju ar citām zemem, redzam, ka mazako saimniecību skaits nav še leels un ka šīs saimniecības aizņem samērā neecigu procentu zemes.

Vācijā, peemēram, saimniecības, pēc sava lauksaimnieciski izmantotas zemes leeluma sadalas sekoši (1907. g. lauku saimniecību skaitīšana):

		Saimniecību skaits		Kopplat. (1000 ha)	
		0/o		0/o	
Līdz	1 hektaram	47,61	jeb 2,731,055	2,86	jeb 1,231
1	" 2	11,29	" 647,454	2,93	" 1,261
2	" 5	17,54	" 1,016,318	9,99	" 4,307
5	" 10	11,38	" 652,798	13,92	" 5,997
10	" 20	7,20	" 412,741	18,02	" 7,770
20	" 50	3,93	" 225,697	21,32	" 9,186
50	" 100	0,64	" 36,494	7,97	" 3,437
100	" 200	0,19	" 10,679	5,20	" 2,241
200	" 500	0,16	" 9,389	9,64	" 4,157
500	" 1000	0,05	" 3,129	6,55	" 2,825
Vairak par 1000		" 0,01	" 369	1,61	" 694*
		300,00 jeb 5,736,082		100,00 jeb 43,106	

Mazo saimniecību skaits tur kreetni leelaks, nekā Latvijā: līdz 30 pūrveetas (10 ha) leelu saimniecību skaits sneedzas līdz 88⁰/o (Latvijā 52,5⁰/o).

Saimniecības, kas leelakas par 100 hektareem, aizņem Vācijā tikai 22,2⁰/o no lauksaimnieciski izmantotas zemes; saimniecības ar 20—100 hekt. aizņem 29,3⁰/o, no 5—20 ha — 32,7⁰/o un līdz 2 — hekt. 5—5,4⁰/o.

Latvijā 1920. gada skaitīšanā reģistreto siko un mazo saimniecību kopplatība samērā mazaka.

Sikās, līdz 6 pūrveetam leelās saimniecības, aizņēma tikai 0,40⁰/o no saskaitīto apdzīvoto veetu kopplatības;*) izņēmums ir Latgale, kur šādām saimniecībām peedereja 1,38⁰/o kopplatības. Tāpat 6—30 pūrveetu jeb tā sauktās veenzirga saimniecības aizņēma tikai 6,63⁰/o kopplatības, un leelakā šīs konstatētās kopplatības daļa (no 309,370 hektareem ← 243—748) atradās atkal Latgalē. 30—60 pūrveetu, jeb div-

*) 1920. gada tautas skaitīšanā skaitamā veenība bija apdzīvota veeta. Ša eemesla dēļ nereti netika reģistreti meži, it īpaši valsts pārziņā pārņemtee meži un muižas. Tāpat nav reģistreti vēlāk Latvijai peeveenotee apgabali.

Sīku, mazu un leļu saimniecību koplatība
(pēc 1920. gada skatīšanas materiāliem)

A p r i ņ ģ i	Līdz 6 pūr.			No 6—30 pūr.			No 30—60 pūr.			No 60—300 pūr.			300 un vairāk pūr.			Koplatība	
	des.	^{0/0} no koplat.	3	des.	^{0/0} no koplat.	5	des.	^{0/0} no koplat.	7	des.	^{0/0} no koplat.	9	des.	^{0/0} no koplat.	11		des.
1																	
Rīgas apriņķī	1 423,07	0,30		8 249,47	1,77		10 196,27	2,19		220 123,67	47,21		226 302,32	48,53		466 294,80	
Oešu	495,68	0,10		4 450,68	0,87		13 877,44	2,73		306 134,85	60,21		183 475,55	36,69		508 434,20	
Vaimeras "	361,75	0,09		1 994,62	0,48		5 586,94	1,35		212 257,49	51,22		194 274,37	46,86		414 425,17	
Valkas "	378,82	0,07		2 871,84	0,58		10 045,88	2,02		250 335,95	50,32		233 900,83	47,01		497 532,82	
Vidzemē:	2 658,82	0,14		17 566,61	0,93		39 706,53	2,11		988 851,96	52,41		837 903,07	44,41		1 886 686,99	
Leepajās apr.	717,47	0,38		11 018,48	5,90		8 861,64	4,75		64 236,99	34,41		101 863,90	54,56		186 698,48	
Aizputes "	311,48	0,14		3 876,90	1,69		6 017,21	2,63		77 376,19	33,77		141 528,93	61,77		229 110,71	
Kuldīgas "	411,16	0,19		5 390,69	2,47		12 254,57	5,61		110 802,44	50,80		89 343,19	40,83		218 292,05	
Ventspils "	561,57	0,25		3 410,30	1,51		5 774,78	2,57		64 071,16	28,47		151 244,39	67,20		225 062,20	
Talsu "	640,89	0,28		4 381,63	1,89		7 999,07	3,44		90 198,79	38,82		129 108,90	55,57		232 329,28	
Kurzemē:	2 642,57	0,24		28 078,00	2,57		40 907,27	3,75		406 775,57	37,27		613 089,31	56,17		1 091 492,72	
Tukuma apriņķī	226,61	0,12		3 203,74	1,76		3 622,83	1,99		90 004,74	49,45		84 951,81	4,88		182 009,73	
Jelgavas "	921,99	0,42		6 732,63	3,08		6 266,60	2,87		128 754,71	58,92		75 865,85	34,71		218 541,78	
Bauskas "	323,54	0,20		3 439,08	2,19		4 053,83	2,55		94 408,27	59,29		56 958,68	35,77		159 241,41	
Jauņielgavas apr.	371,60	0,15		5 449,57	2,27		10 094,18	4,19		137 419,81	57,09		87 393,85	36,30		240 729,01	
Pukstes apriņķī	52,85	0,08		1 096,45	1,61		7 194,01	10,55		28 512,84	41,84		31 298,35	45,22		68 154,60	
Zemgalē:	1 898,69	0,22		19 977,47	2,30		31 231,45	3,60		479 100,37	55,15		336 468,55	38,73		868 676,53	
Daugavpils apr.	4 436,65	1,60		89 908,57	32,40		60 842,41	21,93		61 841,02	22,29		60 418,47	21,78		277 447,12	
Rezeknes "	3 816,35	1,47		77 193,40	29,68		44 902,55	17,27		39 500,60	15,19		94 640,79	36,39		260 055,69	
Ludzas "	2 974,86	1,07		76 644,32	27,52		58 939,84	21,16		78 629,62	28,23		61 334,26	22,02		278 522,90	
Latgalē:	11 227,86	1,38		243 748,29	29,87		164 684,80	20,18		179 971,24	22,05		216 393,52	26,52		816 025,71	
Latvija	18 427,94	0,40		309 370,37	6,63		276 530,05	5,93		2 054 699,14	44,07		2 003 854,45	42,97		4 662 881,95	

zirgu saimniecībam peenācās pat vēl mazāk zemes, nekā veenzirga saimniecībam; arī divzirgu saimniecību vairums atrodams Latgalē. Vispār Latgale tipiska mazsaimniecību zeme. Nākošām leelakām saimniecību grupām (20—100 hektaru un pāri par 100 ha) kopā peeder 87%, tā tad nesalīdzināmi vairāk zemes, nekā pirmajām trijām grupām, jo Latvijā valdošās bija videjas un leelakās saimniecības. Pēdejās vairāk izplatītas Kurzemē un Vidzemē; Latgalē tām turpretim uz pusi mazāk zemes.

Latvijas videjo un mazo saimniecību kopplatība salīdzinot ar citām zemēm samērā prāva. Peemēram, Zveedrijas un Norveģijas videjās zemnieku saimniecības platība tikai ap 4¹/₂ des. Danijā pavisam 289,130 īpašumi, un no tiem 212,520 līdz 1¹/₂ pūrveetu vaj 30 mucu veetu leeli. No šīm 212,520 saimniecībām 120,000 ir 2—20 mucu veetu leelas.

Francijā pagājušā gadu simteņa beigās īpašumi sadalījās sekoši: *)

Leelums (hektaros)	Veenību skaits	Nodokļiem apleekama zeme (hektaros).
līdz 2	10,426,368 jeb 74,09 ⁰ / ₀	5,211,456 jeb 10,53 ⁰ / ₀
2 „ 6	2,174,188 „ 15,47 ⁰ / ₀	7,543,347 „ 15,26 ⁰ / ₀
6 „ 50	1,351,499 „ 9,58 ⁰ / ₀	19,217,902 „ 38,84 ⁰ / ₀
50 „ 200	105,070 „ 0,74 ⁰ / ₀	9,398,057 „ 19,04 ⁰ / ₀
vairāk par 200	17,676 „ 0,12 ⁰ / ₀	8,017,542 „ 16,53 ⁰ / ₀
Kopā 14,074,801 jeb 100,00		49,388,304 jeb 100,00

Uz katru caurmēra saimniecību nākas ap 1/2 ha nodokļiem apliktas zemes, Beļģijā — 9 ha un Holandē — 12 ha.

Tikai Anglijā (salas) un Ziemeļamerikas saveenotās valstīs vaj vispār koloniju zemēs redzam citādu ainu.

Leelbritānijā 90. gados īpašumi sadalījās šādi:

a) Anglijā, **)

Platība akros	Īpašneku skaits.	Platība tūkstošos akros
līdz 1	703,289 jeb 72,3 ⁰ / ₀	155 jeb 0,5 ⁰ / ₀
1 „ 1,000	264,340 „ 27,2 ⁰ / ₀	14,741 „ 44,7 ⁰ / ₀
1000 „ 10,000	4,917 „ 0,5 ⁰ / ₀	13,974 „ 42,3 ⁰ / ₀
pāri par 10,000	290 „ 0,0 ⁰ / ₀	4,141 „ 12,5 ⁰ / ₀
Kopā 972,836 jeb 100,00		33,011 jeb 100,00

b) Skotijā

līdz 1	76,732 jeb 81,1 ⁰ / ₀	22 jeb 0,1 ⁰ / ₀
1 „ 1000	16,158 „ 17,1 ⁰ / ₀	1,452 „ 7,7 ⁰ / ₀
1000 „ 10,000	1,425 „ 1,5 ⁰ / ₀	4,355 „ 23,0 ⁰ / ₀
pāri par 10,000	326 „ 0,3 ⁰ / ₀	13,095 „ 69,2 ⁰ / ₀
Kopā 94,641 jeb 100,00		18,924 jeb 100,00

*) Handwörterbuch der Staatswissenschaften, V.

**) 1 Vidzemes purveeta = 0,92 angļu akra.

c) Irijā

	līdz	1	36,144 jeb	52,6 ⁰ / ₀	9 jeb	0,0 ⁰ / ₀	
	1	"	1000	28,822 "	41,9 ⁰ / ₀	4,345 "	21,6 ⁰ / ₀
	1000	"	10,000	3,453 "	5,1 ⁰ / ₀	9,344 "	46,4 ⁰ / ₀
	pāri par	"	10,000	292 "	0,4 ⁰ / ₀	6,458 "	32,0 ⁰ / ₀
			Kopā 68,711 jeb 100,00			10,156 jeb 100,00	

Leelbritanijā caurmēra īpašuma platība paceļas jau līdz 20—30 akreem, kaut gan saimniecības tur nav leelas. Katrā zemē vaj valstī zemes un dzīves apstākļi dažādi, un dažādi zemes īpašumu veidi un to platība. Salīdzinot Latviju ar leelakām Vakar-Eiropas zemem skaidri redzam, ka Latvijas caurmēra saimniecību platība uz laukeem bija diezgan leela, jo uz katru lauku saimniecību (neeskaitot pilsētas un meestus) nācās pāri par 30 hektareem (ap 100 pūrv.) kopplatības. Un tas samērā daudz pat pastāvot pusekstenzīvai lauksaimniecībai.

Latgales saimniecības vispār daudz mazakas, nekā pārejās Latvijas saimniecības. Pēc sava ārejā izskata, eekārtas un platības tās vairak līdzinājas Kreevijas vidus guberņu saimniecībam, nekā Vidzemes vaj Kurzemes mājām.

Uz katru apdzīvotu veetu 1920. gada skaitīšanā Latgalē iznāk tikai 12 desetinās zemes, kamēr citās Latvijas daļās atsevišķas apdzīvotas veetas platība sneedzas līdz 100 pūrveetam. Leelakais vairums Latgales saimniecību ir pārdalītas sādžu zemes saimniecībās (дворы). No 72,234 Latgalē 1920. gadā reģistretām apdzīvotām veetām 49,495 krīt uz sādžu zemem un šīm saimniecībam peeder 40% no reģistretās kopplatības.

Latgales sādžas tomēr jau pirms kaŗa spilgti atšķīrās no Kreevijas sādžām. Zemes kopīpašums (община) pilnīgā veidā Latgalē tikpat kā nepastāv; palikušas tikai ta atleekas leelakā vaj mazakā mērā — īpaši gar Kreevijas robežu. Ari sādžu apmērs uzkrītoši mazs. 1920. gada skaitīšanas apgabalos (bez vēlak peeveenoteem) reģistretas 3611 sādžas: 1550 Daugavpils apr., 1092 — Rezeknes apr. un 969 — Ludzas apr. Šinis sādžas atradās 49,495 saimniecības (neeskaitot veensētas, fermas, folvarkus vaj citas mazakas saimnieciskas veenības. Uz katru sādžu caurmērā iznāk tikai 13—14 saimniecības (дворъ) ar 90 desetinām kopplatības un ar 44—45 desetinām aramas zemes. Visleelakās sādžas — Ludzas apriņķī.

Ari atsevišķas sādžas saimniecības platība samērā neleela; katras caurmēra saimniecības platība nesneedzas pat līdz 7 desetinām vaj 20 pūrveetam. Tas zīmejas veenlīdz uz viseem Latgales apriņķeem un, kā šķeet, pilnā mērā ari uz vēlak ar Latvijas-Kreevijas meera līgumu peeveenoto daļu.

Latgales sādžu saimniecības

	Sādžu skaits	Kopplatība desētinas	Aramzeme desētinas	Atsevišķu saimniec. skaits	Uz veenu saimniecību	
					Kopplatība des.	Aramzeme des.
Daugavpils apr.	1550	134,431,79	65,601,28	19,196	6,96	3,9 ⁵
Rezeknes „	1092	96,192,31	49,878,93	15,814	6,08	3,15
Ludzas „	960	94,227,51	45,388,61	14,085	6,69	3,22
Latgale *)	3611	324,851,61	160,868,82	49,495	6,56	3,25

Mazās un īpaši sīkās saimniecības sastopamas arī citos Latvijas apvidos, bet nekur mazās saimniecības nav sakopotas veenā veetā tādā vairumā, kā Latgalē (Skat. tabeli 318. l. p.). Tāpēc Latgali ar pilnu teesību var saukt par — mazsaimniecību zemi.

Nelelee sādžu apmēri veen jau norāda uz to, ka Latgalē sen jau pastāvejuse teeksme izdalītees atsevišķās individuēlās, nošķirtās saimniecībās, — visveens vaj tās bija veensētas, fermas, vaj folvarki jeb pusmūižas. Jo plaši šī izešana veensētās eesākas Stolipina zemes eerīcības laikā. Tāpēc arī tagad augšā aprādītos apgabalos veen var saskaitīt gandrīz 15,000 veensētu saimniecības, kas iztaisa apmēram $\frac{1}{4}$ no sādžu saimniecību un veensētu skaita kopā un gandrīz $\frac{1}{3}$ no to zemes kopplatības. Veensētu stāvokli 1920. gadā raksturo sekošā tabele:

	Veensētu skaits	Atsevišķu veensētu saimniecību skaits	Zemes kopplatība desēt.	Aramzeme desētinas	Atsevišķas saimniecības kopplatība des.
Rezeknes apr.	4796	5,528	48,740,09	21,971,03	8,82
Daugavpils apr.	4450	4,841	60,647,98	23,085,28	12,53
Ludzas „	510	4,486	42,852,74	17,097,42	9,55
Latgale *)	9756	14,855	152,240,81	62,153,73	10,25

Veensētās līdz šim pa leelakai daļai vareja izeet tikai saimnieciski spēcīgākās saimniecības. Jo uz šeem saimnieciski spēcīgakeem zemeenekeem dibinajas visa Stolipina agrarpolitika. Tāpēc arī atsevišķās veensētas platība (10,25 des.) leelaka par sādžu saimniecības platību (6,56 des.). Tāpat veensētas var jau pašā sākumā dalītees atsevišķās saimniecībās resp. apdzīvotās veetās. Tai ziņā arī Latgales veensētas tuvojas Vidzemes vaj Kurzemes zemneeku mājām, kas parasti sastāv no vairakām atsevišķām saimniecībām jeb mājām. Veensētās aramzemes procentuali mazak nekā sādžu saimniecībās.

Vispār arī tagad novērojama spēja tendence sādžām sadrupinatees atsevišķās teritoriali atšķirtās saimniecībās. Vaj šī attīstība sādžām

*) Bez okupeteem un vēlāk peeveenteem apvideem.

pamazam izirsot, novedīs pee atsevišķu saimniecību-māju tipa, kādu to redzam pārejā Latvijā, vaj dažas sādžas arī turpmāk paliks un ar laiku pārvērtīsies par Vakar-Eiropas labierikotu lauku komunu-ceemu — to rādīs nākotne. Tikai izešanu veensētās jeb vispār atsevišķās saimniecībās agrarreforma leelā mērā veicinās.

Bez šīm mazām saimniecībām Latgalē sastopamas arī plašakas, videjas zemnieku saimniecības, kuŗas galvenām kārtam nodibinājās uz muižu zemes. Tee ir tā sauktee folvarki, kuŗi apmēram atgādina pusmuižas vaj leelakas zemnieku mājas Vidzemē un Kurzemē un kuŗi aizņem 14—15% no visu saimniecību kopplatības. Daļa no šiem folvarkeem jau saimnieciski sadalījušees atsevišķi apdzīvotās veetās un saimniecībās. Folvarku stāvokli 1920. g. skaitīšana raksturo šādi:

	Nesadalītu folvarku skaits	Zemes kop- platība des.	Aramzemes platība des.	Uz 1 folvarku kopplatība des.	Sadalītu fol- varku skaits	Platība des.	Atsevišķu saimniecību skaits	Uz 1 atsevišķu saimn. kopplat.
Rezeknes apr.	270	14,465,17	5,285,68	57,37	26	2,044,08	74	27,62
Daugavpils apr.	230	13,195,69	5,436,74	53,57	98	8,488,82	350	24,20
Ludzas „	827	26,650,57	9,979,88	32,23	466	53,133,74	2293	23,17
Latgale	1327	54,311,43	20,702,30	40,93	590	63,66,64	2717	23,43

Nesadalītu folvarku platība, salīdzinot ar pārejām zemnieku saimniecībām kreetni leela — Daugavpils apriņķī caurmērā — 41 desetina, bet Rezeknes apriņķī kopplatība sneedzas pat līdz 57 des. Sadalīto folvarku platība pirms to sadalīšanas atsevišķās veenībās (apdzīvotās veetas) pat vēl eevērojami leelaka: Daugavpils apriņķī — 78,62 des., Rezeknes apr. — 86,62 des. un Ludzas apr., — 114,02 des. vaj caurmērā 107,91 des. Daļa no šiem folvarkeem sadalījusēs jau dabīgā kārtā, otra daļa turpretim stāv vēl nesadalīta. Sevisķi daudz folvarku Ludzas apriņķī. Aramzemes procents folvarkos semaks, nekā mazākās zemnieku saimniecībās; tas īpaši sakams par sadalīteem folvarkeem.

Līdzīgas folvarkeem pēc āreja izskata un platības ir fermas (kaut gan jēdzeens deezgan nenoteikts), kuŗu skaits 1920. gada skaitīšanā uzdots pavisam necīgs — 14 (no tām 12 Daugavpils apr.) Uz katru fermu caurmērā nākas 26,32 desetinas platības un 10,96 aramzemes.

Tā sauktee zastenki skaitā 328 (no teem 217 Daugavpils apriņķī) sastāv no 633 atsevišķām saimnieciskām veenībām un katra no šīm atsevišķām saimniecībām 13,17 desetinas leela (5,70 des. aramzemes). Ari leelakais vairums zastenku atrodas Daugavpils apriņķī.

Pārejās Latgales saimnieciskās veenības ir mazakas (2—3 hektaru). Tās ir saimniecības pilsētu un meestu tuvumā (skaitā nepilni 1½ tūkstots) vaj muižu centri ar savām atsevišķām sastāvdaļām.

Saimniecību leeluma ziņā Latgale līdz šim stipri atšķiras no pārējās Latvijas, jo agrarā attīstība un eekārta no sākta gala tur bijuse pavisam cita. Bet ari še blakus mazām saimniecībām pastāveja videjas un leelakas zemneeku saimniecības un leelgruntneecības.

Valsts zemes un meži Latvijā pirms kara aizņēma 10% no visas zemes, vaj apaļos skaitļos 575,000 desetinas (skat. 300. lapp.). Šīs zemes ļoti neveenadi izkaisitas pa atsevišķām Latvijas daļām. Leelakā daļa (vairak kā $\frac{3}{4}$ jeb 78%, no valsts īpašumeem atradās Kurzemē; *) pārējās Latvijas daļās, Vidzemē un Latgalē, to gandrīz veenads daudzums (57,245 des. — 2,81% un Latgalē ap 67,000 des. — 5,81%). Tāpat ari pa apriņķeem valsts īpašumi sadalas visai neveenadi: ir apriņķi, kur tee aizņem vairak kā $\frac{1}{3}$ no visa apriņķa, Jaunjelgavas apr. (ap 35%); no otras puses, bija apriņķi (peemēram, Ilukstes), kuŗos nemaz nav valsts zemes. Visbagatakee šai ziņā bez jau minetā Jaunjelgavas apriņķa, Kuldigas (ap 85,000 des.), Jelgavas, Leepajas un Ludzas apriņķi; visnabadzigakee, Rezeknes ($4\frac{1}{2}$ tūkstoši desetinu), Valkas un Cēsu apriņķi. Vispār, valsts īpašumu daudzuma ziņā Latvija var skaititees par bagatu zemi. Gan visā pirmskara Eiropas Kreevijā valsts īpašumu procents (38%) bija kreetni augstaks, bet tas tapēc, kā gandrīz visa zeemeļaustrumu Eiropas-Kreevija peedereja valstij. Vidus Kreevijas guberņās valsts īpašumu turpretim bija visai maz. Maz valsts īpašumu bija ari Igaunijas gub. (2,4% vaj nepilnas 39,000 des.), ari Leetavā (10%), un pa daļai Polijā. Statistika par zemes īpašumeem dažādās valstīs nepilniga, bet jo nepilniga ta par valsts zemem. Vakar-Eiropā valsts īpašumi jeb domeņi sadaliti neveenadi. Samērā daudz valsts zemes Prusijā (īpaši 7 austrumu provincēs), — 430,069 ha derigas zemes; eenākumi no valsts īpašumeem (1907. g.) — 30 milj. marku un skaidrs atlikums 18 miljoni. Eevērojama domeņu platība bija ari Austrijas monarchijai — teešā valsts īpašumā 1,141,121 ha, bez tam tā sauktā reliģiju fondā ap 400,000 ha. Citās valstīs domeņu samērā maz, peemēram, Beļģijā 1300 ha; tāpat to maz ari Danijā, Francijā un Anglijā.

Leelako teesu (pāri par 80%) no valsts īpašumeem aizņēma valsts meži:

	Vispārejš mežneecību platība (des.)	Derigas meža zemes platība (desetinās)
Kurzemē	364,814,77	267,413,26
Vidzemē	46,662,34	29,280,22
Latgalē apmēram	51,404,00	35,000,00
Latvijā	462,881,11	331,693,48

No teem kādi 60% preežu mežu, 25% egļu un 15% lapu koku mežu. Visos tikko peevestos skaitļos nav eeskaititi Pleskavas

*) 1888. gadā Kurzemē valsts īpašumu bija kreetni vairak, proti 874,416 desetinas vaj $\frac{1}{3}$ (34%) no visas Kurzemes.

gubernā atrodošees Latvijas valsts meži, kur veena pate Višgorodas mežsaimniecība apmēram 10,000 des. leela. Pavisam Ostrovas apr. valsts mežu 16,525 des. Tāpat nav eerēķinata arī Drisas apr. daļa, kādas 3000 des. Tapēc valsts mežniecību kopplatību droši var pacelt uz 500,000 des. Bez tam bij. zemneeku agrarbankai Latvijā peedereja ap 60,000 des. (Latgalē 48,448 des.) vispārejās mežu platības un no tās ap 40,000 mežsaimniecībai noderīgas zemes.

Pa aprīņķeem valsts meži pirms kaŗa sadalijās šādi:

Aprīņķi	Visu mežu platība (des.)	Mežkopībai noderīga meža (zeme des.)
Rīgas	20,764,90	11,416,39
Valmeeras	12,811,96	7,245,71
Cēsu	5,269,38	4,252,32
Valkas	7,817,05	6,365,80
Leepajas	41,424,70	29,991,70
Aizputes	13,154,27	11,347,67
Kuldīgas	69,708,32	53,351,18
Ventspils	26,431,36	20,203,86
Tukuma	14,488,28	9,302,88
Talsu	25,124,00	21,246,31
Jelgavas	48,836,04	34,753,28
Bauskas	30,205,96	23,032,70
Jaunjelgavas	95,441,84	64,183,68

Ar valsts mežeem visbagatakee Jaunjelgavas (ar 95,441 des.), Kuldīgas (69,708 des.), Jelgavas un Leepajas aprīņķi; nabadzīgakee ir Cēsu (5269 des.) un Valkas (7817 des.) aprīņķi Vidzemē.

40 senak pastāvošās mežsaimniecībās, (no kuŗām 32 atradās Kurzemē) mežu produktivitāti profesors M. Orlovs*) 1913. g. aprēķināja:

	Izmantots koksnes no 1 des. meža zemes	Brutto eepēmumi caurmērā no 1 des. derīgas meža zemes.
Kurzemes gubernā	161 kubikpēdas	11 rub. 41 kap.
Vidzemes „	161 „	8 „ 98 „
Vitebskas „	121 „	9 „ 86 „

Pēc šāda pirmskaŗa aprēķina, valsts mežos no 1 des. derīgas meža zemes cirta augoša meža caurmērā 125 kubikpēdas, bet nokaltuša un bojata meža ap 20 kubikpēdas, vaj pavisam apaļos skaitļos 150 kubp. no 1 desetiņas. Valsts mežos līdz šim, nerunājot par okupācijas laiku, vesta deezgan kārtīga saimniecība; tapēc jāpeeņēm, ka gada izmantojums nepārsneedz gada peeaugumu. Tādā gadījumā valsts mežu

*) Проф. М. М. Орловъ. Лѣсная вспомогательная книжка для лѣсничихъ, таксаторовъ и лѣсовладѣльцевъ 1917.

kopejs gada pēaugums snegtos līdz 55,753,950 kubikpēdam = 150 kubikpēdam \times 371,693. No šī pēauguma uz lapu kokeem krīt $\frac{1}{5}$ vaj 11,150,790 kubp. Tagadejo pateeso meža pēaugumu, mežu departaments aprēķina tikai uz 100 kubikpēdam, vaj visos valsts mežos 37,169,200 kubikpēdas. Vācijas mežos pēaugums 1900. gada bija ap 133,8 kubp. bet Eiropas Kreevijas mežos tikai 46,5 kubp. no desetinas. Kurzemes valsts mežu saimniecības veen 1914. gadā deva 1,989,011 rub. brutto eenākumu un pareizi saimneekojot varetu dot vēl vairak.

Bijušee valsts meži jaunās Latvijas robežās pēc mežu departamenta ziņam, atrodās šādā stāvoklī:

a) Skuju meži (hektaros)

	Neatjaunojami meži	1—40 gadīgi	40—80 g.	80—120 g.	Kopā
Vidzeme	4,153	6,868	7,439	10,257	28,717 ha
Kurzeme	32,647	57,156	62,019	88,371	240,193 „
Latgale	4,382	9,583	6,027	6,297	26,289 „
Latvija	41,182	73,607	75,485	104,925	295,199 ha

Leelais vairums mežu pilnīgi noauguši un puslīdz labi kopti.

b) Lapu meži

	Neatjaunojami meži	1—20 gadīgi	20—40 g.	40—60 g.	Kopā
Vidzeme	172	2,259	1,799	2,364	6,594 ha
Kurzeme	2,240	21,449	14,242	18,631	56,562 „
Latgale	2,521	5,454	4,877	5,822	18,674 „
Latvija	4,933	29,162	20,918	26,817	81,830 ha

Ari lapu koku mežu stāvoklis apmeerinošs. — Pēc valsts mežeem, valsts īpašumu starpā redzamākā veetā stāv valsts muižas. Pēdejo Latvijā bija līdz 225 ar 60,000 des. zemes. Videjas kroņa muižas platība sneedzas līdz 270 des. Leelākā daļa muižu — 191 atradās Kurzemē ar 50,577 desetinam kopplatības, no tām 47,928 des. lauksaimniecībai noderīgas zemes un tikai 173 des. mežu. Kreevijas valsts šīs muižas parasti izrenteja uz ilgaku laiku. Par Kurzemes muižam 1914. gadā eeņemts 272,028 rub., vaj caurmērā no katras desetinas 5 rub. 37 kap. Tāpat arī Latvijas Vidzemes daļas 21 kroņa muiža ar 5804 des. kopplatības deva tikai 24,009 rub. nomas.

Pārejās 52,000 des. valsts izdeva uz nomu mazakos lauksaimnieciskos vaj vispārejos nomas gabalos (Kurzemē 702 un Vidzemē — 257 tā sauktee obroka gabali) ņemdama 1914. g. nomu caurmērā 5 rub. 30 kap. no des. Bez tam daži gabali no valsts zemem, tā sauktee fonda gabali, izdoti sīksaimniecību nodibīšanai. Galvenā kārtā šai virzeenā darbojās Viskreevijas zemneeku agrarbanka, uzpirkdama privato muižu zemes, izdalidama tās 10 des. leelos gabalos un uz ilggadeju nomaksu tos pārdodama tai patikameem veetejeem eedzīvotajeem (kreeveem)

vaj pat eēnācejeem. No 1911.—15. g. bij. Vidzemes guberņā veen caur zemneeku banku zemi eeguvuši 1390 lauksaimneeki kopā 48,100 desetinas. Tagad ar agrarreformas likumu ari valsts zemes eeskaititas fondā.

No pārejām zemes īpašumu grupam vēl atzīmejamas tā sauktās **mācītajū muižu zemes** Vidzemē un Kurzemē, jeb vispār *b a z n i c a s*, resp. draudzes zemes ar apmēram 62,000 desetinām: vaj 1,08% (skat. 300. lapp.) Šo zemju kopplatība un procents neecīgi, bet to līdzšinejais stāvoklis tomēr visai īpatnejs.

Vidzemē un Kurzemē šo zemju gandrīz veenads daudzums (29,472 un 28,668 des.) un leelakā daļa no tām peedereja pee nepārdotām zemneeku rentes mājām. Vidzemē uz mācītajū muižu zemneeku zemes atradās 342 saimneeciskas veenības ar 40,518,52 pūrveetam kopplatības, vaj uz katru māju 118 pūrveetas; bez tam uz kvotes zemes pastāveja vēl 50 saimneecības ar 5075 pūrveetam. Ari Kurzemē no 28,668 des. teeši muižām (pastorateem) peedereja tikai ne daudz vairak par 18,000 desetinām. Šis mācītajū muižas rentes mājas nebija pilnā mērā padotas pastāvošeem Vidzemes un Kurzemes zemneeku likumeem; tapēc ari to pārdošana ilggadigeem rentneekeem nevareja notikt uz brīvu līgumu pamata veen, preekš tam vajadzēja speciala likuma (kāds īsi pirms kaļa izdots par muižneecības jeb ritterschaftes zemneeku mājām). Tapēc šis zemneeku mājas, kuļām pēc būtības sen jau vajadzēja būt pārdotām, palika nepārdotas un ar agrarreformas likumu tās kopā ar citām ilggadigām rentes mājām eeskaititas zemes fondā.

Mācītajū muižu Vidzemē 61 (Rigas apriņķī — 19, Valmeeras — 14, Cēsu — 16 un Valkas — 12), bet Kurzemē — 99*) vaj kopā 150. Uz 1 Vidzemes mācītajū muižu (centru) bez 40 draudzes skolām un 40 ķesteru veetām iznāk caurmērā 450 pūrveetas zemes (ar 29,63% aramzemes 21,8% pļāvu, 11,46% ganību, 27,4% mežu un 9,71% nederigas zemes), bet Kurzemē 145 desetinas.

Baznicu un klosteru zemes Latgalē nav daudz — tikai 3869 desetinas.

Atlikušo jeb dažādo zemes īpašumu starpā (ar 1,48% no īpašumu kopejas zumas) atšķiras Vidzemes pilsētu plašee īpašumi. Vidzemes pilsētām peeder 10 pilsētu muižas, vaj pilsētām peederošas bruņneeku muižas ar 104,963,20 pūrveetām nepārdotas zemes (savā laikā pārdotas 34,385,67 pūrveetas). No šis nepārdotas zemes 22,556,68 pūrveetas ir zemneeku zemes un 12,957,45 pūrveetas kvotes zemes, kopā 270 saimneecības. Uz šīm pilsētu muižām mežu veen 27,332,15 pūrveetas, bet aramzemes tikai 21,596 pūrveetas vaj 20,58%. No šīm muižām 9 peeder

*) Pēc J. Ludmera 1906. g. ziņām, mācītajū muižas Kurzemes apriņķos sadalas šādi: Jelgavas — 12, Bauskas — 9, Tukuma — 8, Talsu — 11, Ventspils — 10, Kuldigas — 14, Jaunjelgavas — 11, Aizputes — 8, Leepajas — 9 un Ilukstes — 7.

Rigai un tikai 1 Cēsu pilsētai ar 1957.⁵⁶ pūrveetam kopplatības. Rīga kā bruņinieku muižu īpašnece spilgti atšķiras no visām pārējām Latvijas pilsētām. Un tai peeder ne tikai pilsētas tuvumā atrodošās muižas, bet arī Limbažu muiža Valmeeras apriņķī.

Bez bruņinieku muižām Vidzemes pilsētām peeder zemes pilsētu patrimonialos apgabalos un tā sauktas patrimonialās muižas, kas senos laikos teesu, administratīvā un nodokļu ziņā bija padotas atteicīgām pilsētām. Rīgas patrimonialais apgabals veen sneedzas līdz 161,000 pūrveetam. Patrimonialmuižu Vidzemē 12, no kužām 6 peeder Rīgai (Piņļu, Salas, Dreiliņu, Jumpravas, Beberbeļu un Olaines muižas), 4 — Valkai, (Aleksandra, Fridricha, Engelharda un Vikmaņa muižas) un 2 — Cēsim (Blusiņu un Meiera muižas). Kreetna daļa šo muižu zemes sadalītas sīkos gabaliņos un izdotas uz 99 gadu nomu, bet nomas vispārejee noteikumi nenoreguleti. Agrarreformas likumu pirmās daļas šīs zemes atstāj pilsētu īpašumā.

Pārējām pilsētām nepeeder leelaki zemes gabali ārpus pilsētu robežām. Tapēc arī, peemēram, visām Kurzemes pilsētām un meesteem peedereja 1909. gadā tikai 6442 desetinas zemes. Bez tam šai dažādo īpašumu grupā eeskaitītas dažādu beedribu, biržas komiteju un vispār juridisku personu īpašumi, arī bijušā Rīgas politehniskā instituta ferma.

Līdzšinejo zemes īpašumu sadalīšanos Latvijā nekādi nevar atzīt par labvēlīgu un taisnīgu. Raibā un neveenadā īpašumu grupešanās, muižu valdošā loma, neleelais zemes īpašneeku skaits, nenokārtotais nomas jautajums, samērā leelee īpašumu apmēri un galvenām kārtām leelais bezzemneeku skaits, — tee ir tee galvenee faktori, kas leek domat par pareizaku zemes jautajuma nokārtošanu.

2. Agrarreforma

Jau vairakas reizes pirms leelā pasaules kaŗa dažādā veidā izlauzās uz āru veetejo eedzīvotaju nemeers ar pastāvošeem apstākļeem toreizejās Baltijas guberņās, bet it sevišķi nemeers, ar muižu privileģijām un ar agrareekārtu. Visspilgtaki šis apslēptais nemeers izpaudās 1905. gada notikumos, peeņemdams ļoti asas formas un dodams pateicīgu veelu politiskām kaislibām. Nemeerā bija nesamēriģi leelais lauku bezzemneeku skaits ar savu materialo un teesisko stāvokli un ar to, ka pastāvošos apstākļos viņeem nebija nekādas izredzes kādreiz tikt pee zemes, kuŗu tee vēlejas dabut un kuŗas dēļ viņi nereti bija ar meeru izceļot svešumā. Pirms kaŗa leelais vairums zemes peedereja muižām. Nomās

apstākļi un atkarība no muižas speeda arī privatu muižu un citus rentneekus; pastāvošee zemneeku likumi un viss līdzšinejais agrarvirzeens viņem nedeva drošas cerības tēvutēvu kopto zemi beidzot eegūt par savu. Tos mazgruntneekus, kas savas mājas eeguvuši par dzimtu, speeda izmaksas naudu parādi muižneeku kreditbeedribam, un nespēja aktīvi līdzdarbotes zemes pārvaldes leetās. Galvenās pārvaldes un augstakās pašvaldības eestādes teeši vaj neteeši atradās kreevu eeredņu un muižneeku kārtas rokās. Muižneecība savā vairumā bija aristokrātiski-vāciska un tas visām šim nemeera kustībam peedeva noteiktu politiski-nacionalu raksturu un caur to aizrāva sev līdz arī citus veetejo eedzīvotāju slāņus (īpaši inteliģenci).

Kad Kreevijā 1917. gadā sagruva cariskā eekārta, kuŗa atbalstījas galvenām kārtam uz muižneecību, eeredņeem un kaŗaspēku, tad revolucija jau pašā sākumā par veenu no saveem galvenajeem lozungeem uzstādīja sauceenu: „zemi un brīvību“.

Vēlaku kreevu zemneeki, nenogaididami atteecīgus valdības likumus, paši ķēras pee muižneeku zemes stichijiskas izdališanas, tādā kārtā galīgi izpostidami daudzas zeedošas saimneecības. Līdz Latvijai šis stichijiskais zemes sadališanas vilnis neaizvēlas, kaut gan plašas agrarreformas nepeceeešamību apzinajas visi veetejee eedzīvotāji. —

Latvijas muižas kaŗa laikā, tāpat kā visas lauku saimneecības leelā mērā ceeta no teešeem kaŗa postījumeem, no kaŗaspēka saimneekošanas un vēlāk no leelineeku varas rīcības. Muižas šee postījumi ķēra pat daudz leelakos apmēros, tā ka atjaunot muižu saimneecības līdz pirmskaŗa līmeņam un apmēreem īsakā laikā nemaz nebūtu eespējams. Jo arī pirms kaŗa nedaudzas leelas muižas vareja gadu noslēgt bez iztrūkuma.

Vācu okupācijas laikā, ar okupācijas varas līdzdarbību, no pašu muižneeku puses aizkustinats jautajums par muižu eevērojamas daļas ($\frac{1}{3}$) nodošanu kolonizācijas vajadzībam, lai vācu kaŗaspēkam un vācu eedzīvotājeem dotu eespēju tikt pee zemes Latvijā. Atsevišķas kolonizācijas beedribas sāka jau agrāki darbotees*) Vācijas sakaušana vakaru frontē un revolucija Vācijā galīgi satricināja šos pasākumus un muižneeciskas eekārtas atleekas Latvijā. 1920. gada jūnija kaujās pee Cēsīm un pee Rīgas, tāpat arī visā Bermontu cīņā pret Latvijas valsti šī paša gada rudenī teeši vaj neteeši eemaisiti vairāki veetejee vācu muižneeki, tapēc arī zemes jautajumam pašā sākumā noteikti peeveenojas sabeedriski-politiska cīņa par muižneecības politiskas varas iznīcīšanu un par viņu leelo zemes īpašumu ātru un galīgu likvidešanu.

Jau pirms agrarlikuma spēkā stāšanās gandrīz puse no visām Latvijas privatām muižām faktiski bija pārņemta valsts pārziņā. Pārņēma no īpašneekeem vaj likumigeem pilnvarneekeem atstātus īpa-

*) Skat. E. D. Holtz. Deutsche Siedlung im Baltenland. Berlin. 1920.

Valsts pārziņā pārņemtās muižas

šumus pēc leelineeku varas krišanas, kā arī valsts nodeveju sekvestretus īpašumus pēc Latvijas brīvības cīņām. Šādu valsts pārziņā pārņemtu muižu 1920. gada beigās visā Latvijā bija 629*); no tām 327 muižas atradās Vidzemē, 84 — Kurzemē, 132 — Zemgalē un 86 muižas — Latgalē. Tāpat valsts pārziņā pārņemtas arī 940 pusmuižas (no tām

Valsts pārziņā pārņemto bijušo leelgruntneeku īpašumu iznomašana 1920. gadā

A p r i ņ ģ i	Izrentēto muižu un pusmuižu skaits	Izrentēts sīkrentneekēm		Izrentēts leelrentneekēm		K o p ā	
		Sīkrentneeku skaits	Platība hektaros	Leelrentneeku skaits	Platība hektaros	Rentneeku skaits	Zemes platība hektaros
1	2	3	4	5	6	7	8
Rīgas	180	2.163	77.172	1	356	2.164	77.528
Cēsu	127	2.701	136.058	3	1.273	2.704	137.331
Valmeeras	244	3.275	178.185	4	1.992	3.279	180.177
Valkas	177	1.982	98.377	1	371	1.983	98.748
Vidzemē	728	10.121	489.792	9	3.992	10.130	493.784
Leepajas	4	36	356	—	—	36	356
Aizputes	29	291	17.565	4	2.795	295	20.360
Kuldīgas	29	354	15.883	2	1.491	356	17.374
Ventspils	7	110	3.033	2	874	112	3.907
Talsu	41	483	28.161	5	2.590	488	30.751
Kurzemē	110	1.274	64.998	13	7.750	1.287	72.748
Tukuma	52	655	35.725	5	1.998	660	37.723
Jelgavas	79	885	30.150	4	2.515	889	32.665
Bauskas	46	545	28.868	—	—	545	28.868
Jaunjelgavas	23	463	12.181	1	437	464	12.618
Ilukstes	25	194	5.399	4	2.383	198	7.782
Zemgalē	225	2.742	112.323	14	7.333	2.756	119.656
Kurzemē un Zemgalē	335	4.016	177.321	27	15.083	4.043	192.404
Daugavpils	25	733	16.741	—	—	733	16.741
Rezēknes	19	322	7.947	1	590	323	8.537
Ludzas	96	822	23.125	—	—	822	23.125
Latgalē	140	1.877	47.813	1	590	1.878	48.403
Latvijā	1.203	16.014	714.926	37	19.665	16.051	734.591

*) No tām desmit muižas 1920. gadā atdotas atkal atpakaļ to agrakeem īpašneekēm; tāpat atcelti daži sekvestri.

Valsts

Abgabali	Bijušo privatmūižu zemes				Valsts īpa-		
	Kopplatība	Meži	Nederīga zeme	Lauksaimneciski izmantota zeme	Kopplatība	Meži	Nederīga zeme
	h e k t a r o s						
1	2	3	4	5	6	7	8
Vidzeme	1.144.983,70	466.851,47	194.419,11	483.713,12	62.540,16	31.988,40	22.389,69
Kurzeme	1.124.594,37	467.564,87	123.035,16	533.994,34	491.445,83	292.148,70	40.422,50
Latgale	746.271,45	194.030,18	160.447,83	391.793,44	73.748,12	38.237,50	13.765,50
Latvija	3.015.849,52	1.128.446,52	477.902,10	1.409.500,90	627.734,11	362.374,60	76.577,69

499 pusemuižas atrodas Vidzemē), 16 mācītajū muižas un 66 mācītajū muižu nomas mājas, 15 bruņineecibu muižas (7 — Vidzemē un 8 Kurzemē), kā arī bijušās zemn. agrarbankas muižas ar 20. jūnija likumu pāreēt valsts īpašumā. Šo valsts pārziņā pārņemto īpašumu kopplatība (bez mežeem) sneedzas līdz 2,154,050 pūrveetam. 133 no šīm muižām ar 182,671 hektareem kopplatības 22,213 ha aramzem esvalsts apsaimnekoja pate. Leelākā daļa (88) no šīm valsts saimneecibām atradās Vidzemē. Pārejās, valsts pārziņā atrodošās muižas, valsts iznomāja uz īsu laiku leelakeem vaj mazeem rentneekem. 1919. gada beigās sākās un visu 1920. gadu turpinājās jau eepreekšēji zemes sadališanas darbi, eedalito zemes gabalu iznomašanai un paredzamās agrarreformas preekšdarbu veikšanai.

Šādos apstākļos 1920. gada beigās radās pastāvošā agrarreformas likuma pirmās daļas: I. daļa par valsts zemes fondu (26. paragrafi) peeņemta no satversmes sapulces 16. septembrī 1920. g.; II. daļa par valsts zemes fonda izleetošanu (19. paragrafi) peeņemta satversmes sapulces plenarsēdē 21. decembrī 1920. g. un IV. daļa par zemes eerīcības komitejam (21. paragrafs) peeņemta 17. septembrī 1920. g. Pārejās likuma daļas līdz 1922. gada sākumam no likumdevejas eestādes nav peeņemtās. Blakus augšā minētām agrarlikuma daļām, centralā zemes eerīcības komiteja, kuŗa vada un pārziņ visu valsts zemes fonda izleetošanas, sadališanas un peešķiršanas darbus visā valstī, izdevuse vesalu rindu dažādu instrukciju, noteicot un regulejot administratīvā ceļā agrarreformas darbus praksē. (Skat. tuvaku centralās zemes eerīcības komitejas žurnālu „Zemes Eerīcības Vēstnesis“). Centralā zemes eerīcības komiteja sastādās no satversmes sapulces eevēletem dažādu partiju pārstāvjeem, no tikpat daudz valdības eeceltem eeredņeem, ar zemkopības ministri kā preekšsēdetāju.

fonda zeme *)

š u m i		M ā c i t a j u m u i ž a s				K o p ā			
Lauk-saimniec. izmantota zeme	Kop-platība	Meži	Nederīga zeme	Lauk-saimniec. izmantota zeme	Kop-platība	Meži	Nederīga zeme	Lauk-saimniec. izmantota zeme	
h e k t a r o s									
9	10	11	12	13	14	15	16	17	
8.162,07	31.283,74	4.265,49	2.124,03	24.728,74	1.238.807,60	503.105,36	218.932,83	516.769,41	
158.874,63	31.319,79	600,87	1.252,01	29.466,91	1.647.359,99	760.314,44	164.709,67	722.335,88	
21.745,12	4.226,88	1.092,50	874,00	2.260,38	824.246,45	233.360,18	175.087,33	415.798,94	
188.781,82	66.830,41	5.958,86	4.250,04	56.456,03	3.710.414,04	1.496.779,98	558.729,83	1.654.904,23	

Agraras reformas mērķis: 1) „jaunu saimniecību eerīkošana un pastāvošo siksaimniecību paplašināšana un 2) arī dažādu saimniecisku uzņēmumu, zocīļu labeerīcību un kultureļu vajadzību apmērīnašana, pilsētu un meestu paplašināšana.“ (Agrarreformas I. daļas, 1. nodaļas § 1). Šī likuma panta pirmā daļa teeši zīmejas uz līdzšīnejo leelgruntniecību sadalīšanu un jaunu saimniecību eerīkošanu, kamēr otra daļa agrarreformai bez teešeem uzdevumeem uztīc plašakus zocīļus un pat kultureļus uzdevumus, kuŗi pateesībā uzlūkojami kā plašas agrarreformas sekas.

Augšā mineto mērķu sasneegšanai ar agrarreformas likumu nodībinsats specials valsts zemes fonds. Šīs zemes fonds sastādās: 1) no valsts zemem, muižam un mežeem 2) no privatām muižam, izņemot no muižam atdalīto un pārdoto zemneeku zemi privatās muižās, un 3) no mācītajū muižam un zemem, pilsētu bruņīneeku muižam, un no bruņīneecību muižam. Nepārdotas zemneeku mājas, kā arī kolonīzācīju beedribu (okupācijas laika), ārvalstju banku (peemēram, bījušās Kreevījas zemneeku agrarbankas) un tādu pašu sabeedribu eepīrktās zemneeku zemes eeskaitītas zemes fondā. (Likuma I. d. § 2). Līdz ar agrarīlikumu izdošanu visas šīs zemes „skaitās par atsavīnatām un pāreet valsts īpašumā.“ Neatsavīna bījušeem zemes īpašneekeem atstājamo daļu, kuŗa nav saīstīta ar muižas centru, kuŗa līdzīnajas vīdejām pārdotām zemneeku saīmneecībām un kuŗu eerāda valdība, resp. zemkopības ministrija. Pēdeajā neatsavīnamās daļas platību noteīkuse uz 50—100 hektareem. Tāpat pagaidām neatsavīnatas paleek zemes un muižas, kuŗas peeder pilsētam, meesteem, aprīņķeem, pagasteem un sādžam. „Līdz ar zemi un pee-

*) Valsts fonda zemes tabele sastādīta uz pīrmskaŗa zemes īpašumu statistīkas materiālu pamata (skat. 300. l. p. tabelī); šaī tabelē nav eeskaitītas zemes, par kuŗu īpašneekeem zīņas nav uzdotas un tāpat vēlaku peeveenotee apgabali.

derumeem“ var arī atsavināt pret atlīdzību valstij vajadzīgo un derīgo inventāru, kuŗš pāriet valsts īpašumā (§ 3. punkts a un d).

Tādā kārtā ar šo agrarlikumu valsts zemes fondā eeskaitītas divas trešdaļas no visas Latvijas zemes vaj vismaz 3,710,414 hektari, vaj līdz 11 miljoni pūrveetu, neeskaitot ar vēlakeem robežu un meera līgumeem pēveenotos apgabalus. Atrēķinot bijušeem muižu īpašnekeem un mācītajmuižam atstājamās daļas, fonds noslīd apmēram uz 3,573,000 ha. Leelako teesu (ap 81%) no šī zemes fonda sastāda bijušās privatās muižu zemes; otrā vēetā nāk valsts zemes un meži un, beidzot, ļoti neleelu veetu valsts zemes fondā eeņem mācītajū un baznīcas zemes.

Valsts zemes fondu valsts var izleeto tot sekošām vajadzībām :

1) Meži, ūdeņi, lauksaimneeciski nederīgas zemes, vēsturiskas veetas, zemes gabali ar svarīgu archeoloģisku nozīmi, eevērojami dabas jaukumi un zemes gabali ar apakšzemes bagatībām, paleek valsts īpašumā un pārziņā (tādos apmēros, kādus noteic atsevišķs likums, kuŗš nav vēl izdots). Ar to valsts tagadejo īpašumu platība izplešas pāri par 2 miljoneem hektareem (skat. fonda tabelē mežu un nederīgas zemes kopplatību).

Jaundibinajām saimneecībām katrāi var peeskaitīt līdz 5 hektareem nederīgas zemes un mežu (tanī skaitā mežu līdz 3 hektareem, § 28); tāpat līdzšīnejeem īpašnekeem atstājamās gabalos eetilpst mežs un nederīga zeme. Tomēr pat tādā gadījumā valsts zemes īpašumu platība caur agrarreformu pavairojusēs apmēram trīskārtīgi. Pirms kaŗa valsts īpašumu bija 627,734 hekt. (jeb 10% no kopplatības); tagad pēc agrarreformas šis skaitlis paleelinajees 3 reizes; kaut gan pašā agrarreformas darbu vidū to nav eespējams visos sīkumos konstatēt.

2) Zemes fonda lauksaimneeciski izmantojamās zemes izleetojamas galvenām kārtām jaunu saimneecību dibināšanai. Šīm jaundibināmām saimneecībām agrarlikums noteic maksimālos apmērus 27 hektarus, no kuŗeem 22 hektari lauksaimneecībā leetojamas zemes (aramzemes, pļavu un ganību), bet pārejee 5 ha var būt mežs un nederīga zeme.

Kur izdevīgi dabās, saimneeciski vaj satīksmes apstākļi, var nodibinatees mazaku apmēru (līdz 10 ha) dārzu saimneecības, jeb kā likums to formulē, — dārzu kolonijas.

3) Valsts zemes fondā eeskaitītas pagaidām arī visas ilggadīgās zemneeku rentes mājas, kuŗas nav sadalāmas, bet tagadejos apmēros, veenīgi nolīdzinot robežas, galīgi peešķīramas to pašreizejeem ilggadīgeem turetajeem, kuŗi tās turejuši vairak par 25 gadeem. Šīs zemneeku mājas saimneeciski maz atšķīras no eepīrtām zemneeku mājam, tapēc tām kā vispār zemneeku saimneecībām deezgan prāvs procents mežu un nederīgas zemes (apmēram 12%).

ratī. *) 55% no zemes gribetajiem bija līdzšinejie zemes rentneeki vaj pusgraudneeki. 1921. gadā zemes gribetaju skaits visā Latvijā peeauga līdz 100,000, un atsevišķos apvidos sajūtams relatīvs zemes trūkums.

Vidzemē un Kurzemē leelakā daļa zemes gribetaju līdzšinejee bezzemneeki; turpretim Latgalē zemi galvenām kārtam vēlas pastāvošee sīkzemneeki. Ludzas apriņķī (par kuŗu eesūtītas noteiktas ziņas) no viseem 6684 1920. gadā oficiāli reģistreteem zemes gribetajiem tikai 992 vaj 14,84% ir bezzemneeki. Viseem pārejiem peeder zeme vaj nu īpašumā, vaj renteta. Uz īpašuma teesibam zeme peedereja 4547 personam vaj 68,06% no reģistreto skaita, katram caurmērā 10,89 pūrveetas. Zemes nomneeki nomā zemi galvenām kārtam no muižam vaj no valsts līdz 35 un vairak pūrveetam. Šee Latgales zemes gribetaji grib caurmērā līdz 60 pūrveetam zemes uz katru saimneecību. Tikai veenai ceturtdaļai (28,8%) no Ludzas apriņķa zemes gribetajiem nav sava zirga; 62,68% ir pa veenam zirgam un pārejiem pat vairaki. Tāpat leellopu trūkst tikai 8,4%, arklu — 20,37%, ratu — 23,32%. Latgalē agrarreformas galvenais uzdevums pastāv esošo sīksaimneecību paplašinašanā, to izdališanā veensētās un samērā neleela bezzemneeku skaitu apgādašanā ar zemi, neizslēdzot pat pārcelšanos uz retaki apdzīvotem Latvijas apgabaleem.

Agrarreformas likums gan paredz katram Latvijas pilsonim teesību uz zemi, tomēr tuvākā nākotnē zemi faktiski varēs eedot tikai leelakai daļai zemes gribetaju. Tapēc jau pašā sākumā agrarreformas likums un prakse visus zemes gribetajus sadala vairakās kategorijās, pešķirot zemi pa preekšu pirmajām kategorijām, t. i. apmeerinot vispirms sīksaimneecību vajadzības un dodot priekšrocības Latvijas brīvības cīnitajiem vaj to peederigiem.

Pirmā kategorijā eerindoti veetejo pagastu bezzemneeki Lāčplēša ordeņa kavaleeri un Latvijas armijas kritušo kaŗavīru ģimenes locekļi un kaŗa invalidi.

Otrai kategorijai peeskaitīti pirmās kategorijas reflektanti — ārpagastneeki, kaŗavīri, kuŗi vismaz pusgadu sabijuši Latvijas armijā vaj peedalijušees cīņā par Latvijas brīvību un latveešu strēlneeku bataljonu kritušo peederīgi vaj invalidi. (Skat. Instrukciju par zemes peešķiršanu.)

Trešā kategorijā nāk visi pārejee veetejo pagastu bezzemneeki, ceturtā — ārpagastneeki ar savas saimneecības uzsākšanai vajadzīgo inventaru un peektā — pārejee zemes gribetaji bez inventara.

Pirms apmeerina tikko mineto kategoriju zemes gribetajus, zeme jadod ārpus šīm kategorijām: 1) valdības, pašvaldības, sabeedriskām

*) Skat. tuvaku „Latvijas bezzemneeku reģistrācijas rezultāti“ 1920. g. Valsts Statistiskās Pārvaldes izdevums.

eestādem un „zocialām labeerīcibam un kulturelām vajadzībām“, 2) vee-
tejo sīkzemneeku zemes peegreezumeem vaj jaunu saimniecību pee-
prasījumeem līdzšinejo veetā, 3) ilggadīgām rentes mājām, „kuņām ir
zemneeku māju raksturs un kuņas ilgus gadus leetojuši veetejee zem-
kopji“ un 4) neatsavināmo saimniecību robežu noapaļošanai un starp-
gabalu likvidešanai.

Šīm ārpuskategoriju grupām 1920. gadā peedalīta veena ceturtdaļa
(26%) no viseem šai laikā peeskīrteem zemes gabaleem; I. kategorijai
peesčkirti 1,57% zemes gabalu, II. kateg. — 20,12%, III. kateg. — 44,34%,
IV. kateg. — 7,03% un V. kateg. — 0,44%. Tā tad visvairak zemes
peesčkirts otrai un trešai kategorijai, kamēr pēdejai bezinventara grupai
peesčkirts nedaudz zemes. Līdzīga parādība novērojama arī 1921. gadā.

Līdz 1922. gada 1. janvarim galīgi sadalītas un apstiprināti dāli-
šanas projekti Vidzemē, Kurzemē un Zemgalē 1020 leelsaimniecībām
(muižas, pusmuižas u. t. l.) ar 787,948 hektareem, no kuņeem leelakā
daļa vaj 385,136,5 ha eedalīti jaunsaimniecībām, bet zemes fondā paleek
307,078 ha vaj 1598 gabali. Pavisam eedalītas 29,459 veenības, no
kuņām 1598 veenības paleek fondā.

Zemes sadalīšanas darbi līdz 1. janvarim 1922. g.

	Sadalīto vee- nību skaits	Sadalītas jaun- saimniecības (ha)	Astāts ilggadi- gām saimniecī- bām (ha)	Peegreests sīk- saimniecībām un sabiedrisk. vajadzībām (ha)	No tām sīksaim- niecībām (ha)
Vidzeme	367	157,092,31	35,341,20	19,465,37	839,61
Kurzeme	327	124,735,85	3,430,04	20,270,47	2,747,43
Latgale	326	103,308,35	4,213,33	13,039,23	2,719,71
Kopā	1020	385,136,51	42,957,57	52,775,17	6,306,75

Eedalīto jaunsaimniecību skaits 1919., 20. un 21. gados sasneedz
22,966, no tām Vidzemē atrodas 9362 saimniecības, Kurzemē — 7094
un Zemgalē — 6510. Pastāvošām jeb ilggadīgām saimniecībām no zemes
fonda eerādītas 1120 saimniecības (no tām 878 atrodas Vidzemē). No
šīm pastāvošām saimniecībām 180 līdz 22 hektareem leelas, 714 — no
22 līdz 50 hektareem, bet 226 leelakas par 50 hektareem. 1058 sīk-
saimniecībām peegreests 6306,75 hektari, vaj katrai sīksaimniecībai
caurmērā 5–6 ha.

Tai pašā laikā Latgalē 1920. gadā sadalītas veensētās 39 sādžas
ar 786 saimniecībām un 7913 ha kopplatības (vaj uz katru saimniecību
10 hektari), 1921. gadā sadalītas 42 sādžas ar 938 saimniecībām un ar
10,323 hektareem kopplatības. Faktiski eedalīto saimniecību un veenību
skaits visā Latvijā sneedzās līdz 30,000.

Jaundibinātās saimniecības nav leelas; to caurmēra platība 15—16

hektari vaj 45—50 pūrveetas. Leelakā daļa jaunsaimniecību (61%) tomēr ir 15—22 hektari leelas vaj pat vēl leelakas.

Zemes sadališana Vidzemē, Kurzemē un Zemgalē 1919.—1921. g. g.

Ap- gabali	E d a l i t a s j a u n s a i m n e e c i b a s													
	Līdz 2 ha		No 2—5 ha		No 5—10 ha		No 10—15 ha		No 15—22 ha		Vairāk kā 22 ha		Kopā	
	Skaitis	0/0	Skaitis	0/0	Skaitis	0/0	Skaitis	0/0	Skaitis	0/0	Skaitis	0/0	Skaitis	0/0
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Vidzemē	531	5,67	420	4,49	280	2,99	1.345	14,37	5.406	57,74	1.380	14,74	9.362	100,00
Kurzemē	317	4,47	208	2,93	225	3,17	530	7,47	4.800	67,66	1.014	14,30	7.094	100,00
Zemgalē	176	2,70	251	3,86	352	5,41	1.480	22,73	3.783	58,11	468	7,19	6.510	100,00
Kopā . .	1.024	4,46	879	3,83	857	3,73	3.355	14,61	13.989	60,91	2.862	12,46	22.966	100,00

Valsts zemes fonda sadališanai, izleetošanai un preekškiršanai nodibinātas pagastu, pilsētu vaj meestu zemes eerīcības komisijas, apriņķu un centralā zemes eerīcības komiteja (IV. daļa § 1). Šo dažādo komiteju sastāvs deezgan plašs un raibs. Pagastu zemes eerīcības komitejas sastāv no 5 locekļeem un 2 kandidateem, proporcioneli eevēleteem uz 1 gadu no viseem pagastu balssteesigeem locekļeem. Apriņķu komitejas sastāvs: zemkopības ministrijas preekšstāvis kā preekšsēdetajs, pa veenam preekšstāvim no teesleetu, finansu, un rūpniecības ministrijam, apriņķa mērneeks, 4 apriņķu padomes proporcioneli eevēleti locekļi un veens apriņķa pilsētas domes eevēlets preekšstāvis tā tad kopā no 9 locekļeem. Centralā zemes eerīcības komiteja, kuŗa atrodas pee zemkopības ministrijas sastāv no 6 valdības preekšstāvjeem (nenoteicot eepreekš viņu peederību pee kāda resora vaj specialitates), 6 satversmes sapulces eevēleteem locekļeem un no valdības eecelta preekšsēdetaja, kopā no 12—13 locekļeem.

Centralās komitejas uzdevums: a) vadit un pārzinat zemes fonda izleetošanu, sadališanu un preekškiršanu, b) sastādīt zemes izleetošanas, sadališanas un darbības planus, c) galīgi apstiprinat sadališanas, izleetošanas un preekškiršanas projektus, kā ari zemes peeprasitaju un pabalstu sarakstus, d) vadit un pārzinat apriņķa komiteju darbību, e) apstiprinat jaunajām saimniecībām izsneedzamos zemes līgumus un planus, f) izstrādat instrukcijas (§ 8, IV. daļa).

Tā kā centralās zemes eerīcības komitejas darbības lauks visai plašs un var aizskārt daudzas intereses, tad šīs komitejas lēmumus kasa-cijas kārtībā var pārsūdzet senata administrativam departamentam.

Agrarreformas pirmo 2—3 gadu laikā no jauna nodibinātas, paplašinātas un noapaļotas, eemēritas vecās saimniecības pavisam ap 30,000, kas rāda, ka bijušo leelgruntniecību sadališana noteek ar leelu steigu, un jaunsaimniecību skaits aug.

No visām augšā minētām eedalitām saimniecībam galīgi peešķirtas par dzimts īpašumu vaj uz nomas teesībam 2—3 tūkstoši. — Likumdošanas ceļā nav vēl nokārtots jautajums par peešķirto saimniecību izpiršanas kārtību. Agrarreformas likuma II. daļa (§ 41) gan noteic, ka zeme peešķirama par atlīdzību, bet noteikumi par atlīdzību izdodami atsevišķā likumā, kuŗš nav vēl izdots. Līdz ar to nenoskaidrots jautajums par jaunsaimniecību finansēšanu, iznomašanas kārtību un par korborešanu jeb eerakstīšanu zemes grāmatās īpašumu teesību nodrošinašanai. Šee jautajumi pagaidam neizšķirti vaj pagaidām nokārtoti pārvaldes kārtībā.

Latvijas agrar reforma sākās cīņu laikā un kaŗa troksnī un pee tam galīgi izpostītā zemē. Ārkārtīgi nelabvēlīgi pēckaŗa un leelineeku varas saimneekošanas sekas leelā mērā trauceja steigā izvedamo agrar reformu. Zemes dališanas un peešķiršanas, kā ari jaunsaimniecību nostiprinašanas darbi tagad tikai teek veikti; visā visumā nav vēl eespējams konstatet eesāktā darba sekas. Kādu gaitu nākotnē neņemtu agrar reformas tāļakee darbi un it īpaši jaundibināto saimniecību nostiprinašana, — veens fakts tomēr ir skaidris: līdzsinejās leelgruntniecības izzūd un teek sadrupinātas un to veetā rodas videjās un mazās zemneeku saimniecības. Šai ziņā Latvija nav izņēmums. Muižneeciskās leelgruntniecības veetā rodas, kaut gan ne tik plašos apmēros, mazās un videjās saimniecības āri Igaunijā, Leetavā, Polijā, pa daļai Čeehoslovakijā, Rumanijā, Kreevijā. Šis vēsturiskais process aizrāvis vairakas Austrum-Eiropas zemes un valstis. Daŗadi ir ceļi un līdzekļi ar kādeem atsevišķas valstis grib sasneegt šo kopejo mērķi, ļoti daŗada ari ārejā forma, kādā tās tērpjas, bet pats darba kopīgums un kopeja tendence, leecina, ka to izsaukuse dzīves nepeeceešamība, un ka ta šis valstis ved pretim tādeem pat agrar apstākļeem, kādus redzam Vakar-Eiropas lauksaimneeciskās valstis (Danija, Zveedrija, pa daļai Šveice un Holande), kuŗās augšā aprādītais process norisinajees jau daudz agraki (Francijā, pee mēram, jau leelās revolucijas un Napoleona kaŗu laikā) un citados apstākļos.

3. Zemes izleectošana jeb zemes kulturas

Ceešā sakarā ar zemes īpašumu veideem stāv zemes izmantošanas kategorijas jeb zemes kulturas; pēdeejās beeži veen noteic pirmee.

Atrazdamās mērenas klimatiskas joslas zeemeļos un peejūŗas apgabalā, Latvija peeder pee mežu, pļavu un ganību joslas, kuŗa steepjas no Vidus-

Zemes izleetošana pirms kara

Kreevijas uz Zeemeļ-Eiropu, jo meži, pļavas un ganības aizņem gandrīz $\frac{2}{3}$ no visas Latvijas zemes, bet aramzeme tikai drusku vairāk par $\frac{1}{4}$ (28%).

Zemes izmantošana pirms kara *)

Apriņķi	Aramzeme		Pļavas un ganības		Mežs		Nederīga zeme		Kopplatība	
	Hektari	%	Hektari	%	Hektari	%	Hektari	%	Hektari	%
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Rīgas	131.450	21	186.047	30	182.463	30	113.350	19	613.310	100
Cēsu	160.725	29	212.011	38	137.999	24	53.015	9	563.750	100
Valmieras	143.323	29	159.542	32	118.905	24	71.990	15	493.760	100
Valkas	156.464	26	176.433	29	196.936	33	71.787	12	601.620	100
Vidzeme	591.962	26	734.033	32	636.303	28	310.142	14	2.272.440	100
Leepajas	55.198	27	80.291	39	60.329	29	11.462	5	207.280	100
Aizputes	78.671	31	92.934	37	67.460	27	12.265	5	251.330	100
Kuldīgas	89.280	27	113.020	35	101.022	31	23.888	7	327.210	100
Ventspils	38.779	12	102.647	33	109.660	35	62.594	20	313.680	100
Talsu	85.646	27	107.102	33	110.384	34	18.218	6	321.350	100
Kurzeme	347.574	24	495.994	35	448.855	32	128.427	9	1.420.850	100
Tukuma	88.392	39	65.930	29	60.254	26	13.513	6	228.089	100
Jelgavas	142.597	49	63.877	22	65.298	23	16.448	6	288.220	100
Bauskas	83.844	37	66.837	30	61.968	28	11.881	5	224.530	100
Jaunjelgavas	84.299	24	121.363	35	114.656	33	28.392	8	348.710	100
Ilukstes	95.774	42	63.758	28	57.338	25	11.391	5	228.261	100
Zemgale	494.906	38	381.765	29	359.514	27	81.625	6	1.317.810	100
Daugavpils	145.077	30	169.253	35	91.648	19	75.042	16	481.020	100
Rezeknes	132.121	31	115.052	27	78.887	19	97.170	23	423.230	100
Ludzas	140.834	22	127.359	19	204.103	31	182.484	28	654.780	100
Latgale	418.032	27	411.664	26	374.638	24	354.696	23	1.559.030	100
Latvija	1.852.474	28	2.023.456	31	1.819.310	28	874.890	13	6.570.130	100

Latvijas dabas un saimnieciski-sabeedriskās īpatnības labaki izceļamas salīdzinot Latvijas pirmskara zemes kultūru procentuēlos skaitļus ar atteceigēem skaitļiem citās Eiropas zemēs (pēc Hickmans Universal-Taschenatlas 1912. g.).

*) Tabele sastādīta par visu Latvijas kopplatību kopā ar jaunpēveņotiem apgabaliem, par kuņģiem un arī par nezināmām zemēm izmantošanas grupas aprēķinātas teoretiski.

Zemes	Aramzeme	Pļavas un ganības	Mežs	Nederīga zeme
Latvija	28 proc.	31 proc.	28 proc.	13 proc.
Leetava	38 "	21 "	17 ^{1/2} "	23 ^{1/2} "
Eiropas Kreevija	26 "	16 "	39 "	19 "
Vācija	49 "	16 "	26 "	9 "
Francija	59 "	11 "	16 "	14 "
Anglija (salas)	48 "	20 "	4 "	18 "
Austro-Ungarija	40 "	24 "	30 "	6 "
Somija	6 "	3 "	57 "	34 "
Zveedrija	9 "	4 "	48 "	39 "
Norveģija	2 "	3 "	24 "	71 "
Šveice	17 "	36 "	19 "	28 "
Danija	44 "	31 "	7 "	18 "
Holande	28 "	37 "	8 "	27 "
Beļģija	43 "	27 "	18 "	12 "
Itālija	46 "	25 "	16 "	13 "
Rumānija	42 "	12 "	20 "	26 "
Igaunija (bij. Igaunijas gub.)	19 "	46 "	20 "	15 "
Polija (bij. Kreevijas gub.)	45 "	8 "	19 "	28*) "

Tikko pēvestā salīdzinošā tabele uzrāda visleelako zemes kulturu dažādību atsevišķās zemēs. Dažās valstīs dabas apstākļi visai nelabvēlīgi; auksts klimats, augsti, neauglīgi kalni traucē zemes virskārtu kārtu pārvērst par kultūras zemi. Tādas zemes ir Somija ar 6—8% aramzemes un ar 34% lauksaimniecībai nederīgas zemes. Līdzīgos apstākļos atrodas Šveice, Zveedrija, Norveģija, Kreevijas zeemeļi un dažas Eiropas deenvīdu valstis. Tur pate daba velk grūti pārejamas robežas cilvēku cīņai ar dabu. Nostiprinoties kultūrai, cilvēks arveem vairak zemes cenšas izleot savas saimniecības vajadzībam, pārvaredams necilvecīgas grūtības un šķēršļus. Holandeēši un beļģi, kuŗu zeme vairakās veetās atrodas zemaku par jūŗas spoguli, cēla vaļņus, raka kanalus un grāvņus un soli pa soļam savu zemi atkaŗoja uz mācīgeem jūŗas viļņeem un pārvēŗta to par zeedošeem laukeem. Tagad lauksaimniecībai izleetojamas zemes procents tur nav nemaz zemaks, nekā citās valstīs. Tāpat Danija savus virsajus un purvus pamazām pārvēŗta par auglīgām druŗvam vaj ganībam un aramzemes procents tur tagad veens no visaugstakeem. Vispār, ar laiku Vakar-Eiropā 19. gadu simtenī kultivetās zemes platība eevēŗojami peeaug. Jo spēŗi šī peeaugšana norisinajas

*) Danijas statistiskā gada grāmata par 1921. gadu aramzemes procentu Danijā uzdod 66, pļavu un ganību 8, meŗa 9, augļu dārzu 1, un nederīgas zemes 16. Romas starptautiskā instituta statistikas gada grāmata 1917. un 1918. g. aramzemes procentu Francijā 1917. gadā aprēķina uz 40 un Leelbritanijā ar Iriju 1916. gadā uz 24 procenteem.

augligakos apgabalos. Eiropas Kreevijā mazkultūrelās melnzemes guberņās aramzemes pirms kaŗa bija 48⁰/₀, pļavu un ganību 26⁰/₀, meŗa — 16⁰/₀ un nederīgas zemes 10⁰/₀, kamēr pārejās guberņās — aramzemes tikai 13⁰/₀, pļavu un ganību arī tikai 9⁰/₀, bet meŗa 53⁰/₀ un nederīgas zemes 25⁰/₀, atsevišķās melnzemes guberņās aramzemes procents eevērojami augstaks: Hersonas gub. — 78⁰/₀, Poltavas 75,3⁰/₀ u. t. t.

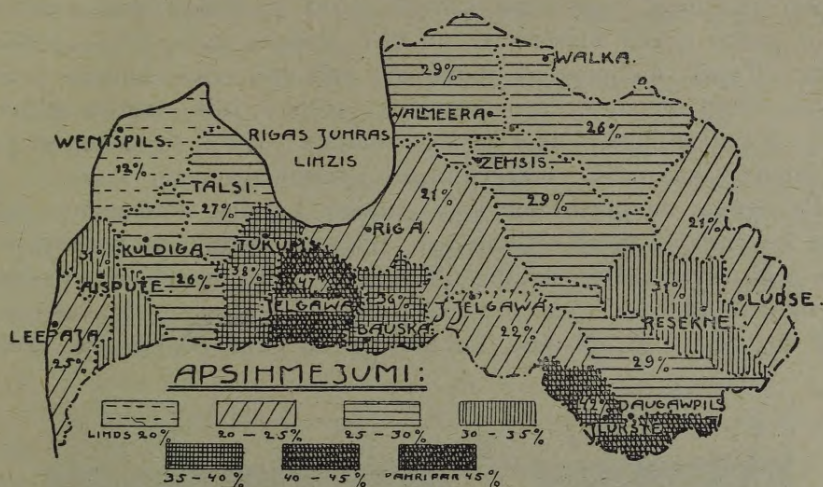

Zemes izleetoŗana pirms kaŗa.

Latvijas zeemeŗaine e dabas apstākļi nav sevišķi labvēlīgi lauksaimniecības attīstībai un uzplaukŗšanai. Tomēr nepastāv arī īpaŗi nepārvarami kavekļi, kas neļautu zemi kultivēt plaŗakos apmēros nekā līdz ņim. Latveeŗu zemkopŗja darba preekss un peeķerŗanāŗ savai zemei ar sekmem pārvar arī ņos ņķērŗŗus.

Aramzemes daudzums ar laiku, kaut gan lēnam arī Latvijā peeaaug.

	Visā Vidzemē	Rīgas apr.	Valm. apr.	Cēŗu apr.	Valkas apr.
1866. g.	15,51 ⁰ / ₀	12,26 ⁰ / ₀	17,71 ⁰ / ₀	14,42 ⁰ / ₀	13,72 ⁰ / ₀
1881. g.	18,31 ⁰ / ₀	16,18 ⁰ / ₀	17,51 ⁰ / ₀	17,19 ⁰ / ₀	15,29 ⁰ / ₀
1911. g.	27,54 ⁰ / ₀	22,97 ⁰ / ₀	29,16 ⁰ / ₀	28,49 ⁰ / ₀	26,11 ⁰ / ₀

Aramzemes procents pa apriņķiem.

Četrdesmit peecu gadu laikā aramzemes daudzums tā tad peeaudzis par kādeem 12⁰/₀ un peeaudzis galvenām kārtam uz ganību, mežu un nederīgas zemes rēķina. To pašu parādību, tikai daudz mazākā mērā, novērojam arī Kurzemē:

	Aramzeme	Plāvas un ganības	Mežs	Nederīga zeme
1881. g.	25 ⁰ / ₀	30 ⁰ / ₀	33 ⁰ / ₀	12 ⁰ / ₀
1888. g.	26 ⁰ / ₀	30 ¹ / ₂ ⁰ / ₀	32 ¹ / ₂ ⁰ / ₀	11 ⁰ / ₀
1910. g.	30 ⁰ / ₀	30 ¹ / ₂ ⁰ / ₀	30 ⁰ / ₀	8 ¹ / ₂ ⁰ / ₀

1849. gadā Kurzemē aramzemes bija apmēram 20⁰/₀. Pēdejos 60 gados aramzemes peeaugums tur tikai 10⁰/₀, tā tad ne tik leels kā Vidzemē.

Aramzemes absolūtais un relatīvais daudzums Latvijā pirms kara atzīstams tomēr par zemu. Kulturelakās Vakar-Eiropas zemēs aramzemes procents kretni augstaks: Danijā peemēram, tas pat 2 reizes tik augsts, kā Latvijā.

Nav mums nekādu sevišķi nelabvēlīgu nepārvaramu dabas apstākļu, kas neļautu aramzemei plestees plašumā; tādi apstākļi, peemēram, ir Somijai, Norveģijai un daudzām deenvidus valstim, klinšainu neauglīgu kalnu veidā, vaj ir Holandai (28⁰/₀ aramz.) un Belģijai (43⁰/₀), kuŗu teritorija daudzās veetās guļ zemaku par jūras līmeni, un kuŗu eedzīvotajeem javed mūžīga cīņa ar uzmācīgeem jūras viļņeem, rokot daudzos kanalus un būvejoj spēcīgus vaļņus. Samērā daudzee purvi Latvijā veegli nosusinami un neauglīgee virsaji pārvēršami auglīgās druvās. To savā laikā ātri un ar eevērojāmām sekmem izdarija Danija, un tapēc tur tagad aramzemes ļoti daudz, vairak kā puse no kopplatības.

Ari līdzšīnejā aramzeme Latvijā prasa pamatīgu meliorešanu, jo pēdejos gados grāvji aizsērejuši un visi plašaki meliorācijas pasākumi izjaukti. Tapēc meliorācijas jautajums nākotnē visā Latvijā eeņems redzamu veetu un aramzemes procents pacēlees līdz tam augstumam, kāds tas ir kulturelakās Vakar-Eiropas zemēs un kādu to sastopam pirms kaŗa intenzīvakās mūsu mazgruntneeku saimneecībās.

Pa ilgeem un postošeem kaŗa gadeem Latvijas aramzemes neleelā platība eevērojāmā mērā sarāvusēs. Jelgavas apriņķī pirms kaŗa aramzemes reģistretas apaļos skaitļos 130,466 des.; 1920. gadā no tās atlikušas vairs tikai 62,149 des., vaj nepilna puse. Tāpat Jaunjelgavas apriņķī 72,579 des. veetā 33,209 des., Tukuma apr. nepilnu 80,000 des. veetā —

Atmatas uzplēšana ar traktoru.

45,752 des., Bauskas apr. 71,000 des. veetā — 50,537 des. u. t. t. Vispār no Latvijas aramzemes pēc 1920. gada skaitīšanas iznākumeem atstāta atmatā apmēram 27% vaj līdz 475,000 des. Pirms kaŗa Latvijas (vecās robežās) aramzemes kopplatība sneedzas līdz 1,86 miljoneem hektaru; 1920. gadā saskaitīti vairs tikai 1,200,000 des. apstrādātas zemes. Līdz ar to jau tā zemais aramzemes procents kļuvis vēl zemaks: no 28 procenteeem pirms kaŗa, tas 1920. gadā noslīdejis uz 20% un 1921. g. — uz 21—22%. Atmatas kopplatība visā Latvijā 1921. gadā sneedzās pāri par 400,000 hektareem. Pļavu un ganību procents ar atmatu pacēlees, varbūt, pat uz 36%. Ari mežu procents caur mežu izcīršanu samazinajees līdz 26%, bet nederīgas zemes — uz apmēram 16%. Kaŗa

teeši un neteeši postījumi Latviju aramzemes daudzuma ziņā atbīdījuši par kādeem 30 gadeem atpakaļ.

Atmata sastopama leelakā vaj mazakā mērā viscaur — katrā pagastā, pat tādos, kuņeem kaņa breesmas teeši pāri nav gājušas. Ir apriņķi, kur atmatas samērā maz: tādi ir nomaļais, mežainais Ventspils apr. (ar 12⁰/₀ atmatas) un Leepajas apg. (ar 14⁰/₀). No otras puses, redzam apriņķus, kur vairak kā puse no pirmskaņa laukeem guļ neapstrādāti. Jaunjelgavas apr. ar 55⁰/₀ atmatas 1920. gadā un Jelgavas apriņķis ar 53⁰/₀. Visvairak atmatas (procentos) augligā Zemgalē un vismazak Lejas-Kurzemē.

Septiņdesmit divos pagastos 1920. gadā atmatā guleja vairak kā puse no pirmskaņa tūrumeeem. Atsevišķos pagastos atmatas procenti vēl eevērojami augstaks: Peterneeku pagastā Jelgavas apriņķī atmatā guleja 82⁰/₀, un Mores pag. (Rigas apr.) 82,5⁰/₀, Kalnceema pag. — 79⁰/₀, Skrīveru 77,5⁰/₀, Aizkraukles un Doles pag. arī vairak kā 76⁰/₀ no pirmskaņa laukeem. Šee un citi kādreiz ražigee pagasti pārvērsti par postažu un par zāļu laukeem, kuņi izvagoti tranšejam un savīti dzeloņdrātīm (skat. tuvaku atmatas kartogramu nākošā nodaļā) un kuņi tikai ar leelām pūlem pārvēršami par augligām druvam.

Pirms kaņa Vidzemes un Kurzemes mazās un videjās saimneecibās aramzemes procenti tikpat augsti, kā kulturelakās Vakar-Eiropas zemēs; muižu saimneecibās tas turpretim uzkrītoši zems un uz pusi zemaks, kā mazgruntneecibās.

Vidzemes zemneeku saimneecibās un muižās:

	Aramzeme	Pļavas	Ganibas	Mežs	Nederiga zeme
zemneeku saimn.	37,62 proc.	23,23 proc.	21,62 proc.	11,83 proc.	6,21 proc.
muižas	18,99 „	14,21 „	9,05 „	40,77 „	16,98 „

To pašu ainu redzam arī Kurzemē.

Kurzemes privato muižu un zemneeku zemes
izleetošana

	Zemneeku saimneecibās	Muižās
Aramzeme.	47,19 proc.	23,95 proc.
Pļavas	26,99 proc.	16,03 proc.
Ganibas	20,17 proc.	8,20 proc.
Mežs	1,85 proc.	41,58 proc.
Nederiga zeme	3,80 proc.	10,94 proc.

Preekš zemneeku saimniecībam raksturīgs augstais aramzemes procents un eevērojama pļavu un ganību platība. Muižās turpretim daudz meža un nederīgas zemes.

Līdzīgu parādību redzam ne tikai pē mums, bet visā pirmskaŗa Eiropas Kreevijā :

	Aramzeme	Pļavas un ganības	Meŗs	Nederīga zeme
Zemneeku saimn.	53 proc.	23 proc.	10 proc.	9 proc.
Muiŗās	27 „	22 „	38 „	12 „

Ari tur zemneeku saimniecībās vairak aramzemes un mazak nederīgas zemes, muiŗās turpretim vairak meŗu un nederīgas zemes. Latvijai tuvākā nākotnē jāsasneedz pirmskaŗa neleela aramzemes kopplatība, un ta vēl daudzkārt jāpavairo, seviŗķi līdzšinejās leelgruntniecībās, jo starp citu no aramzemes daudzuma atkarajas arī eedzīvotāju beezums un pārtikas jātajums.

Jo mazakas saimniecības, jo samērā leelaku lomū spēlē aramzeme un līdz ar to pēeaug aramzemes procents. Latvijā 1920. gadā (pēc skaitīšanas materialeem) aramzeme aizņēma no visas saimniecību kopplatības, bez meŗsaimniecībam, atseviŗķās saimniecību grupās sekoŗus procentus.

	līdz 6 pūrv. saimneec.	6—30 pūrv. saimneec.	30—60 pūrv. saimneec.	60—300 pūrv. saimneec.	leelakas par 300 pūrv. saimn.
Vidzemē	64,70 ⁰ / ₀	44,64 ⁰ / ₀	42,76 ⁰ / ₀	38,20 ⁰ / ₀	15,23 ⁰ / ₀
Kurzemē	73,78 ⁰ / ₀	44,77 ⁰ / ₀	42,11 ⁰ / ₀	42,48 ⁰ / ₀	17,11 ⁰ / ₀
Zemgalē	81,20 ⁰ / ₀	64,54 ⁰ / ₀	56,25 ⁰ / ₀	56,16 ⁰ / ₀	23,39 ⁰ / ₀
Latgalē	74,53 ⁰ / ₀	57,92 ⁰ / ₀	46,21 ⁰ / ₀	37,47 ⁰ / ₀	18,88 ⁰ / ₀
Latvijā	73,69 ⁰ / ₀	56,40 ⁰ / ₀	46,24 ⁰ / ₀	43,17 ⁰ / ₀	17,45 ⁰ / ₀

Sikās saimniecībās aramzeme aizņem gandrīz $\frac{3}{4}$ no visas platības, īpaši tanīs apvidos, kuŗos labaka, auglīgaka zeme vaj kuŗi beezaki apdzīvoti. Mazās un videjās zemneeku saimniecībās šis procents svārstas starp 56—43, bet leelajās noslīd pat līdz 17,45.

Vācijā turpretim šī starpība starp leelām un sikām saimniecībam nav tik spilgta; tur uz katreem 100 hektareem kopplatības (1907. g.) aramzemes bija: līdz 0,5 ha leelās saimniecībās 39,9 ha, 0,5—2 ha saimniecībās 52,1, 2—5 ha saimniecībās — 54,6, 5—20 ha saimniecībās — 56,1, 20—100 ha saimn. — 57,2 un saimniecībās, kuŗas leelakas par 100 ha — 59,6 vaj visā Vācijā caurmērā — 56,7 hektari. Še sikās un mazās saimniecībās daudz augļu dāŗzu un vīna dāŗzu; tāpat tanīs īpaŗu skaitīšanas apstākļu dēļ (skaitīta veenīgi lauksaimnieciski izleetota zeme) samērā vairak meŗu (pat vairak nekā leelajās saimniecībās). Tapēc augšā aprādītā parādība Vācijas lauksaimniecības statistikā nav tik skaidri saredzama.

Seviŗķi bagata Latvija ar pļavām. Pēdejo Vidzemē veen 350,000 desetinas. Visvairak pļavu Vidzemē ir Cēsu (281,593 pūrv.), Valkas

apr. (255,236 pūrv.), tad Valmeeras (256,291 pūrv.) un beidzot Rīgas (243,584 pūrv.) aprīņķos. Ražots no katras desetinās caurmērā: Vidzemē 62¹/₂, Kurzemē 68—85 pudi seena un Latgalē 71 pd. Ja plašo Latvijas pļavu platību peenācīgi melioretu un kultivētu, tad seena raža līdz ar to eevērojami paceltos. Vācijā, peemēram, 1893. gadā no 1 hektara ražots 2,2 tonnas (1 tonna pāri par 61 pudu) seena, 1900. g. — 3,5 tonnas 1905. gadā — 4,4 tonnas un 1912. gadā — 4,7 tonnas vaj 4 reizes vairak nekā no mūsu pļavam. Šāda ražas pacelšana, eevērojot lopkopības leelo nozīmi Latvijā, no sevišķi leela svāra. Peenācīgi melioretas un kultivetas pļavas sastopamas reti. Tagad šīs pa leelakai daļai nekultivētās un nolaistās pļavas dod samērā maz, tikai 50—100 miljoni pudu seena gadā. Kamēr no šīm pašām pļavam vāretu ražot gandrīz 150 miljoni pudu. Pēdejos gadu desmitos pļavu platība maz mainijusēs, tāpat arī raža.

Pļavu platība un seena raža 1911. g.*)

Aprīņķi	Pļavu platība desetinās	Seenā raža pudos	
		no 1 des.	pavisam
Jelgavas	16,428	90,6	1,487,803
Bauskas	22,999	66,6	1,532,824
Jaunjelgavas	36,675	53,9	1,976,467
Ilukstes	23,387	95,9	2,242,627
Tukuma	16,855	80,1	1,350,402
Talsu	33,119	59,6	1,973,122
Ventspils	33,003	55,7	1,816,210
Kuldīgas	31,316	75,5	1,363,373
Aizputes	34,077	71,1	2,422,815
Leepājas	30,708	64,5	1,990,936
Kurzeme	278,567	68,8	18,156,579
Daugavpils	44,389	67,2	2,983,986
Ludzas	47,358	76,7	3,634,152
Rezeknes	49,951	69,9	3,493,045
Latgale	14,1698	71,4	10,111,183

No visām apmēram 770,000—800,000 desetinām pļavu eegūti 1921. g. 80 miljoni pudi seena. Jo tagadejās pļavas pa leelakai daļai sliktas. Pēc Kurzemes muižneeku kreditbeedribas kadastra bija tikai 0,62⁰/₀ pirmās klases pļavu, otrās 2,40⁰/₀, trešās — 14,89⁰/₀, bet ceturtās — 82,59⁰/₀.

Ganības Latvijā parasti ļoti mazvērtīgi un lauksaimneciski maz izmantoti, nolaisti zemes gabali — krūmajī, smiltajī un viršu klajumi —

*) Pēc „Урожай 1911 года“, Centralās Statistiskās Komitejas izdevums; pēc citeem avoteem (peem. Stepanovs) pļavu platība uzdota kreetni augsti.

Pļavu seena raža no 1 pūrveetas (pudos) 1921. gadā
(No lauksaimniecības brīvprātīgo korespondentu ziņojumiem)

Apriņķu nosaukumi	U p j u			P u r v u			K u l t i v e t u			V i d e j ā
	Svārsti- šanās		V i d e j ā	Svārsti- šanās		V i d e j ā	Svārsti- šanās		V i d e j ā	
	Aug- stākā	Ze- makā		Aug- stākā	Ze- makā		Aug- stākā	Ze- makā		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Rīgas	80	15	40,46	40	10	20,49	100	20	48,28	34,18
Cēsu	75	15	40,67	40	10	18,11	100	25	50,69	31,64
Valmieras	80	15	35,75	35	10	16,65	60	20	41,31	28,49
Valkas	75	20	35,18	40	10	18,89	65	20	36,11	28,37
Vidzeme	80	15	38,34	40	10	18,37	100	20	44,92	30,65
Leepajas	65	15	34,60	40	10	19,94	60	20	39,11	28,33
Aizputes	65	10	27,19	40	10	18,27	80	25	42,50	24,99
Kuldīgas	90	15	40,43	40	10	21,06	75	20	41,89	33,84
Ventspils	90	20	37,82	50	10	20,90	90	20	46,20	31,26
Talsu	60	15	31,51	35	10	15,91	60	20	39,19	25,03
Kurzeme	90	10	33,94	50	10	18,77	90	20	41,55	28,41
Tukuma	90	15	39,26	50	14	21,70	90	20	43,16	32,28
Jelgavas	90	18	45,86	50	10	27,28	100	20	48,00	39,94
Bauskas	90	20	45,43	50	10	28,45	90	20	52,10	38,29
Jaunjelgavas	80	20	41,12	45	10	23,81	80	20	48,33	33,65
Ilukstes	70	30	47,22	45	10	23,65	60	25	40,00	33,13
Zemgale	90	15	43,72	50	10	24,54	100	20	47,43	36,28
Kurz. un Zemgale	90	10	38,99	50	10	21,73	100	20	44,88	32,51
Daugavpils	70	15	37,94	50	10	22,55	40	18	27,60	29,58
Rezeknes	70	30	52,50	60	10	25,51	75	20	45,00	39,03
Ludzas	60	20	35,28	30	10	18,00	50	15	25,00	25,84
Latgale	70	15	40,91	60	10	22,37	75	15	33,07	31,33
Visa Latvija	90	10	38,79	60	10	20,19	100	15	44,35	31,63

kas drīzak peeskaitami neizmantotas vaj nederīgas zemes grupai. Gani-
bas turpretim aizņem diezgan lelu platību, īpaši zemnieku saimniec-
cībās. Vidzemē veen tās aizņem 10% no visas zemes platības vaj
veselas 284,634 desetinas (visvairak Cēsu — 95,849 des., un Valkas —
66,939 des. — apriņķos), bet Latgalē pat vēl vairak. Tikai Kurzemē
ganību samērā nedaudz. Kultivetas ganības sastopamas visai reti. Pļā-
vas un ganības kopā aizņem 1,743,000 des. Latvijas tagadējās robežās
1,904,204 hektarus, vaj apaļos skaitļos 2 miljoni ha, eērēķinot daļu atma-

tas lauku. Ta ir eevērojama platība, kuŗai nākotnē peegreežama visleelākā vēriba.

Nederīgas zemes procents Latvijā (13), salīdzinot ar citām Eiropas zemem, neizleekas augsts. Augšā peevestā salīdzinošā tabelē (341. l. p.), tikai 3 valstis (Vācija, Austro-Ungarija un Belģija), kuŗās minētais procents zemaks par Latvijas procentu. Tas galvenām kārtam tapēc, kā leela daļa tādu zemju, ko ārzemju statistika peeskaita neizmantotai zemei, mums peeskaita ganibam vaj pat pļavam. No otras puses, nav nekādu ārkārtīgu dabas apstākļu (leeli kalni, klintis vaj pārak mitrs

Seena pļauja.

klimats), kas neļautu leelako daļu šīs, — tā sauktās nederīgas zemes, pārvērst lauksaimnieciski izmantojamā zemē. Tapēc Latvijā vecās robežās neizmantotas zemes kopeja platība — 787,652 hektari, no kuŗeem 300,638 hektaru atrodas Vidzemē, 281,756 hektari — Latgalē un 205,259 hektari — Kurzemē, atzīstama par pārak augstu. Tagad pa kuŗa gadeem šī nederīgas zemes platība paleelinajusēs caur drāšu aizžogojumeem un tranšejam. Visvairak nederīgas zemes atrodas Ludzas, Rīgas un Rezeknes apriņķos, vismazak — Bauskas un Leepajas apriņķos.

Galveno nederīgās zemes daļu sastāda purvi, kuŗu kreetni daudz: Vidzemē 674,000 pūrveetas (līdz 10% no visas Vidzemes platības), Kurzemē — 686,000 pūrveetas (8,5%) un Latgalē — apmēram 593,000 pūrveetas, jeb kopā gandrīz 2 miljoni pūrveetu. Šis skaitlis pārsneedz tiklab Danijas, kā ari Holandes purvu platību.

Leelakā daļa Latvijas purvu ir dažādi sadalījušies sūnu purvi, kuŗi ļoti noderīgi tehniskai izmantošanai kā sava labuma ziņā, tā arī sava izdevīgā ģeografiskā stāvokļa pēc. Tee atrodas netālu no pludināmām upem un dzelzsceļiem un grupejas leelakā vairumā veenā veetā. Pee-mēram, Rīgas-Jelgavas purvu apgabals veen aizņem 300 kv. verstes un var dot 10—15 miljardu pudu sausas kūdras, kas Rīgu var nodrošināt ar kurinamo materiālu vismaz uz 100 gadeem. Purvu dziļums parasti 1—3 asis. Kūdras izmantošana apkurinašanas nolūkiem arveem vairak attīstas.

Meži Latvijā apsedz gandrīz 1,696,751 (vaj 28%) hektarus, peerēķi-not arī mežnecību pārejas zemes (bez vēlāk peevenotem apgabaleem);

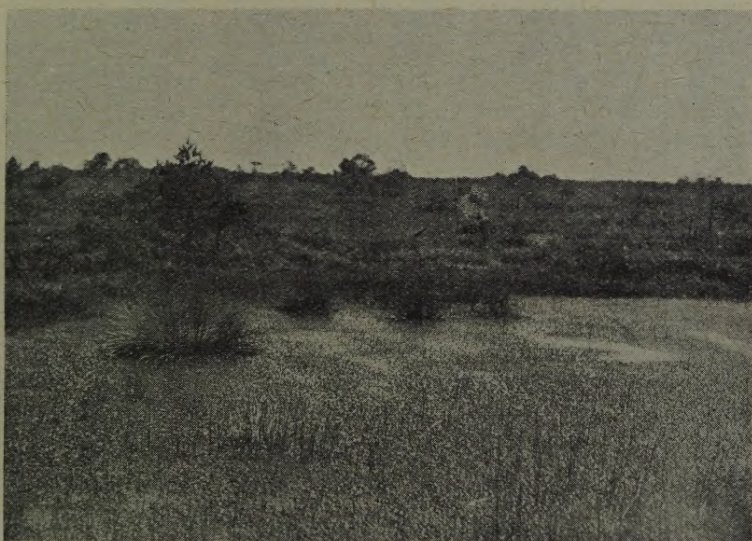
Smilšaina nederīga zeme.

no šeem mežeem Kurzemē atrodas 781,189 hektari, Vidzemē vismaz 618,402 hektari (nav eeskaititi sīkaki mežu gabali, kuŗu platība nezinama).

Pa kaŗa gadeem un arī pirmos pēckaŗa gados Latvijas meži izcirsti plašakos apmēros un izretināti. Tas īpaši jateic par peefrontes apgabaleem un par Kurzemi okupācijas laikā. Līdz 30. septembrim 1917. gadam veen (līdz kuŗam laikam peeejamas noteiktas ziņas), astoņās okupācijas pārvaldes Kurzemes meža inspekcijās nocirsts 314,512 ceeti nokrauti kubikmetri (Festmeter) bijušo valsts un sabeedrisku mežu. Daļa no šeem nocirsteem mežeem pārdota vaj izleetota militarām vajadzībam par 3,071,185 vācu markam (vērtejoj katru kubikmetru tikai ar 12 markam). Neizleetotu, bet sacirstu koku bez tam bijis 111,719 kubikmetru vaj par 1,340,628 markam. Tā tad šai neilga laika sprīdi veen nocirsti valsts meži par gandrīz 4¹/₂ miljoneem marku, neeskaitot tos mežus, ko kaŗa-spēks cirtis frontes joslās savām teešām kaŗa vajadzībam (līdz 15. mar-

tam 1916. g. veen izcirsti kādi 100,000 kubikmetri). Vēlāk kaņaspēka vajadzībam cirta arī privatus mežus. Bez tam no okupācijas varas apķīlati agrāki sacirsti koki par 12,686,145 markām, kas arī izleetoti galvenām kārtām militārām vajadzībam, vaj vēlāk eksportēti uz Vāciju.

Oktobrī 1916. gadā darbojās: 9 zāģu gateri Rucavā, 4 — Ventspilī (vēlāk 8), peē Grobiņas un vairākās citās veētās. Leepajā pastāveja speciala kastu un mucu fabrika, peē Grobiņas — zāģētava un dzirnavas, Jelgavā koku skaidu (vilnas) fabrika u. t. t.*)

Aizaugošs ezers.

Šee ir tikai nedaudzi atsevišķi skaitļi par mežu izcirstānu pā kaņa laiku. Mežus plašos apmēros cirta un retināja neveen okupācijas vara, bet vēl vairāk kreevu kaņaspēks kaņa un kaņa saimneecības vajadzībam (slimnicām, tranšejām, ceļeem, malkai). Tāpat arī vēlākos gados eevērojams daudzums mežu izcirsts kurinammateriālos un eksportam. Līdz ar to mežu platība samazinājusēs un galvenām kārtām mazinājusēs pastavošo mežu īpašības. Tomēr arī tagadejais mežu stāvoklis, neraugoties uz vīseem teešeem un neteešeem mežu postījumeem, atzīstams par pilnīgi apmeerinošu. Ceetis galvenām kārtām mežu beezums, caur izretināšanu.

Pēc meža departamenta ziņām, bijušo valsts mežu un mežu departamenta rīcībā pārgājušo privatmežu stāvoklis sekošs:

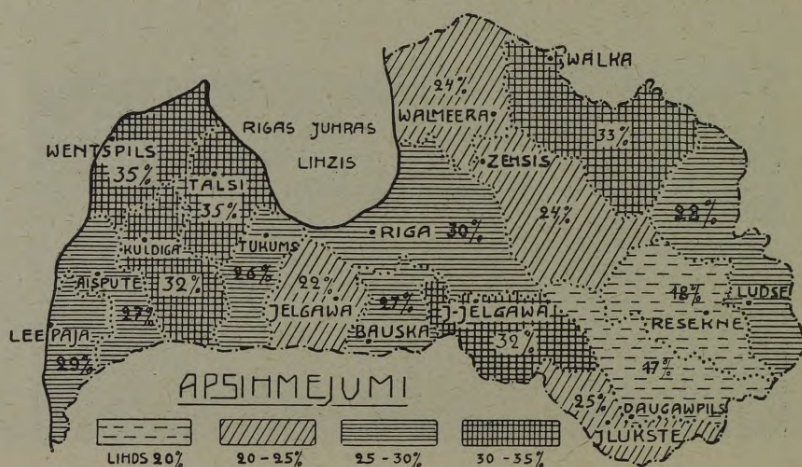
*) Skat. „V. Verwaltungsbericht der deutschen Verwaltung in Kurland. Oktober 1916.

A) Skuju meži (hektaros)

	Neatjaunojami meži	1—40 gadīgi	41—80 gad.	81—120 g.	Kopā
Vidzeme . . .	48,618	104,585	113,743	100,478	367,424
Kurzeme . . .	103,666	182,282	171,299	168,293	625,540
Latgale . . .	39,255	61,575	68,553	48,835	213,218
Latvija . . .	191,539	348,442	353,595	321,606	1,206,182

B) Lapu meži (hektaros)

	Neatjaun. meži	1—20 gadīgi	21—40 gad.	41—60 g.	Kopā
Vidzeme . . .	3,390	23,725	24,376	28,443	79,934 ha
Kurzeme . . .	6,780	51,259	35,124	44,877	138,040 "
Latgale . . .	13,020	31,464	30,409	27,893	102,786 "
Latvija . . .	23,190	106,448	89,909	101,213	320,760 ha

Meži pa apriņķeem procentos.

Valsts pārziņā un rīcībā ar jauno agrarlikumu tagad pārgājuse leelakā daļa mežu. Tapēc tikko peevestee skaitļi raksturo ari vispārejo mežu stāvokli. Neraugotees uz viseem mežu postijumeem, leelakā daļa mežu vēl tagad sastāv no noaugušeem un pat ciršanai derigeem kokeem. Meži steeļjas trijos galvenos virzeenos: 1) no Kolkasraga pāri Kuldigai uz leišu robežam, 2) gar Daugavas krasteem un 3) gar Latvijas zee-meļu robežam Valkas un Ludzas apriņķos.

Mežu ziņā Latvija peeskaitama pee samērā bagateem apgabaleem, lai gan Kreevijas kaimiņu guberņas ar mežeem vēl bagatakas: Pleskasvas gub. mežu 31,7%, Vitebskas — 31,8%, Peterpils — 45,7%. Turpre-tim Austrumu Prusija jau eevērojami nabagaka mežeem — 17,5%. Ari Latvijā, tāpat kā citās kulturas zemēs, mežu platība ar laiku samazina-jas, pārvēršot mežus lidumos un druvās, bet šis samazinašanas process Latvijā līdz šim norisinajas samērā gausi. (Vidzemē peemēram, 45 gadu

laikā mežu procents samazinājies tikai par nepilnām 5%) un līdz šim nopeetni neapdraudeja šīs milzu bagātības.

Leelakā daļa Latvijas mežu ir skuju koku meži. Vidzemē $\frac{3}{4}$ skuju mežu un tikai $\frac{1}{4}$ lapu mežu. Visizplatītākie preežu meži, kuri labā smiltzēmē un maigā peejūras klimatā nereti sasniedz īstu mastu koku noaugumu (līdz 45 metreem). Vidzemē 46% no visiem mežiem ir preežu, 31% egļu un 20,5% lapu koku. Ari Kurzemē 52% preežu mežu, 29% egļu un ap 19% lapu mežu. Skuju koku augšanas laiks Latvijā parasti sneedzas līdz 100—120 gadeem, lapu koku līdz 40—60 g. un alkšņu pat tikai līdz 20 gadeem, un tapēc meži labi bija uzglabājušies. Pirms kaŗa vareja sastapt pat 250 gadus vecas preezes. Peeturotees šādos apstākļos pee kārtīgas mežu apsaimneekošanas, kuŗas par nozēlošanu līdz šim nereti trūka, īpaši privatmežos, un, eekārtojot zistematiskus mežu izmantošanas un atjaunošanas darbus, katru gadu eespējams eegūt gadskārtīgu mežu peeaugumu līdz 100 miljoneem kubikpēdu, nemaz eevērojami nesamazinot mežu platību.

4. Izpostītee lauku apgabali

Visa Latvija pa kaŗa gadeem postīta un putīnata; nav neveena pagasta un stūriša, kas nebūtu ceetis vaj nu teeši no kaŗa breesmam un uguns, vaj no kaŗaspēka saimneekošanas un pēckaŗa sekam. Vairakās veetās pār Latviju steepušās verstem gaŗas ugunslīnijas, kur zeme izrakņata tranšejam, zemnicam, blindāžam un granatam. Vairaki kaŗapulki pārstaigājuši Latviju visdaŗadados virzeenos rekvīzedami, postīdami un nereti laupīdami. Kaŗā galīgi iznīcināta, evakuejot mašīnas un eetaises uz svešumu, kādreiz zeedošā Latvijas rūpneecība; tāpat pamīruse āreajā tīrdzneecība.

Pagastu, kuŗos ilgaku vaj īsaku laiku notīkuse teeša kaŗa darbība, ir vairak kā puse; šee pagastī (īzņemot 14. jūnijā 1920. g. okupetos) pa atsevišķeem apriņķeem sadalas šādi:

	Apriņķī Pagastu Vaj pagasta robežās			Apriņķī Pagastu Vaj pagasta robežās			
	skaitis	notīka kaŗa darbība:		skaitis	notīka kaŗa darbība:		
		ja	ne		ja	ne	
Rīgas . . .	54	47	7	Tukuma . .	30	19	11
Cēsu . . .	65	3	62	Jelgavas .	32	19	13
Valmeeras .	54	23	31	Bauskas . .	21	16	5
Valkas . .	42	22	20	Jaunjelgavas	22	15	7
Vidzemē .	215	95	120	Ilukstes . .	9	7	2
Leepajas .	23	9	14	Zemgalē .	114	76	38
Aizputes .	27	10	17	Daugavpīls	16	14	2
Kuldīgas .	23	12	11	Rezeknes .	20	12	8
Ventspīls .	13	1	12	Ludzas . .	18	14	4
Talsu . . .	30	8	22	Latgalē .	54	40	14
Kurzemē .	116	40	76	Latvijā . .	499	251	248

Ari visi pārejie pagasti neteeši ceetuši no kara darbības, uzturedami leelo kara vīru daudzumu, dodami viņiem pajumti, nezdami šķūtis un beeži veen ceezdami no viņu patvarībam.

Pagastu, caur kuŗu robežam steepjas tranšejas, vismaz 55%, vaj no 499 pagasteem, kuŗos 1920. gadā notika tautas skaitīšana, —274; pa atsevišķeem apriņķeem tee sadalas sekoši:

Apriņķi	Pagastu skaits	Cik pag. tranšejas:		Apriņķi	Pagastu skaits	Cik pag. tranšejas:	
		ir	nav			ir	nav
Rīgas . . .	54	51	3	Tukuma . .	30	12	18
Cēsu . . .	65	24	41	Jelgavas .	32	22	10
Valmeeras .	54	32	22	Bauskas . .	21	15	6
Valkas . .	42	23	19	Jaunjelgavas	22	14	8
Vidzemē .	215	130	85	Ilukstes . .	9	5	4
Leepajas .	23	10	13	Zemgalē .	114	68	46
Aizputes .	27	7	20	Daugavpils	16	11	5
Kuldīgas .	23	10	13	Rezeknes .	20	12	8
Ventspils .	13	2	11	Ludzas . .	18	11	7
Talsu . . .	30	13	17	Latgalē .	54	34	20
Kurzemē .	116	42	74	Latvijā . .	499	274	225

Bijis kaujas lauks.

Ir vairaki pagasti, kas pilnīgi izraknati ar tranšejam un savīti ar dzeloņdrāšu aizžogojumeem. Tādi ir Ikšķiles, Līves, Smārdes, Olaines, Kalnceema un vairaki citi. Tapēc ari visa Latvija pateesībā līdzinas organismam, kuŗa plašas un svarīgas sastāvdaļas nāvīgi eevainotas. Ja ceetuse eevērojama organisma daļa, tad līdz ar to viss organisms cees un vārguļo. Ar pilnu teesību visu Latviju tā tad var uzlūkot par

veenu leelu nopostitu apgabalu, salīdzinot ar normaleem meera laika apstākļiem, un Latvija ar pilnu teesibu peeskaitama tām valstīm un apgabaleem, kuŗus pasaules kaŗš visbreemigaki dragajis un postijis.

Runajot par kaŗā izpostiteem apgabaleem, zem teem jasaprot galvenām kārtām visvairak ceetuŗee rajoni — jeb izpostitee apgabali ū vārda ūaurakā nozīmē.

Kā vispareizaki atŗķirt ūos visvairak kaŗā ceetuŗos apvidus no mazak ceetuŗeem?

Lauku saimneecibas pa ilgeem kaŗa gadeem zaudejuŗas cilvekus, mājlopus, ēkas, dzīvo un nedzīvo inventaru, savus eepreekŗejo gadu krājumus un mājas eekārtu. Daŗas saimneecibas zaudejuŗas dzīvo inventaru nemitigās rekvizicijās un nodevās; tāpat leelakā vaj mazakā mērā zaudets cilveku skaits, aizdzenot tos bēgļu gaitās, eesaucot kaŗa deenestā un beidzot slimībās. Nedzīvais inventars, ēkas un mājas eekārta zaudeta tikai tur, kur plosijuŗas kaŗa ugunis vaj gājuŗas kaŗaspēku daŗas pāri laupidamas. Tapēc pareizai kaŗā visvairak izpostito apgabalu noteikŗanai jaŗem objektivakās pazīmes, pilnigi nopostito ēku samēra skaitļi.

Nopostito ēku daudzums jaleek pamatā visvairak izpostito apgabalu konstateŗanai ne tikai tapēc, ka tas vislabak raksturo nodarītā posta daudzumu, bet ari tapēc ka, atjaunojot dragato dzīvi, visgrūtāk atjaunot drupās sagrautās ēkas. Tās prasa visilgaku laiku, visvairak pūļu un izdevumu. Ari citi zaudejumi — peemēram, inventara postiŗana ļoti sajūtama izpostitām saimneecibām, bet ūeem zaudejumeem ir vairak nejauŗības raksturs un to atjaunoŗana veeglaki sasneedzama. Tapēc turpmākā kaŗā izpostito apgabalu noteikŗanā par veenigo objektīvu pazīmi peeŗemts nopostito ēku procentualais daudzums (relativee skaitļi).

No visām Latvijas lauku ēkam pilnigi izpostītas vaj noslaucītas no zemes virsus veena desmitā daļa. No pirmā tautas skaitīŗanā 1920. g. 743,732 reģistretām ēkam 560,878 jeb 75,41% palikuŗas neaizskārtas, 104,576 jeb 14,06% pa daļai izpostītas un 78,278 jeb 10,53% galīgi iznīcinatas. ūee 10,53% tā tad paŗreizejos apstākļos atzīstami par caurmēru jeb par normalu parādību preekŗ visas Latvijas. Tikai tee apgabali, kuŗos pilnigi nopostītu ēku vēl vairak nekā veena desmitdaļa, uzlūkojami par izpostiteem ūi vārda ūaurakā nozīmē.

Visvairak izpostitee apgabali steepjas gar abeem stāvaŗeem Daugavas krasteem, gar Leelupes līdzenumaino malu, aizsneedz Tukumu un daŗās veetās eespeeŗas ezerainā Latgales daļā. Kur kādreiz ligojās visraŗigakee lauki, kur saimneeciski-sabeedriskā dzīve visrosīgaki ritejuse gar Latvijas galvenajām upem, tur tagad visbeeŗaki rēgojas dzīvojamu ēku pussagruvuŗi skursteņi, nolaīsti, ar nezālem

aizauguši atmatu lauki un krustam-šķērsam velkas pusaizkritušas tranšejas. Visauglīgākos apvidos — Jelgavas, Bauskas un Tukuma apriņķī — kas ar pilnu teesību pirms kaŗa vareja sauktees par Latvijas labības klēti, — tagad visvairāk sastopami aizauguši atmatas lauki. Rosīgajā Rīgas apriņķī un beeŗi apdzīvotos Jaunjelgavas, Ilukstes vaj Daugavpils apriņķos visvairāk var redzet drupu kaudzes, caur ko kaŗa postījumi Latvijai vēl vairāk sajūtami.

Āetri Latvijas apriņķi pilnīgi izpostīti (Rīgas, Jaunjelgavas, Jelgavas un Bauskas) un trīs pa leelakai daļai (Ilukstes, Tukuma un Daugavpils). No viseem vairāk nekā 500 Latvijas pagasteem pilnīgi izpostīti 124,* tee ir pagasti, kuŗos galīgi nopostīto ēku vairāk nekā veena desmitā daļa no lauku ēku kopskaita. Œee pagasti ir sekoŗi:

10—20 procentu no ēkam zaudejuŗi 44 pagasti: Aderkaŗu (18,57), Ādaŗu (15,15), Bebru (12,52), Bolderajas (15,77), Ķempu (11,40), ĶēĀu (18,29), Laubera-Ozolu (18,21), Lēdurgas (16,23), Pabaŗu (18,56), Paltmales (19,92), Salas (14,70), Vidriŗu (16,03), Līvu (10,53), Veetalvas-Odzeenas (12,04), Leelstraupes (10,56), Laŗas (12,31), Seeksātes (14,95), Engures-Rīdeļu (15,21), Popes (11,89), Bauskas (12,68), Bruknas (10,54), Kroŗa-Missas (18,54), Stelpes (14,82), Vecsaules (18,66), Codes (16,61), Auru (13,94), Dŗukstes (13,02), Elejas (16,64), Jaunsvīrlaukas (14,66), Jēkabneeku (13,88), Leelvīrcavas (17,53), Penkules (13,03), Platones (19,31), Vecsvīrlaukas (10,90), Ērbēŗģes (10,28), Eķengraves (13,92), Ilzu (12,05), Kurmenes (16,10), Neretas (12,02), Saukas (14,24), Asares (12,82), Bebreenes (16,91), Leelauces (14,23), Vecauces (12,71).

20—30 procentu ēku zaudejuŗi 18 pagasti: Bīriņu (27,06), Katlakalna (21,66), Lēdmanes (29,43), Piņķu (29,84), Plāteres (27,82), Ropaŗu (29,10), Siguldas (23,33), Ulbrokas-Stopiņu (25,33), Baldones pag. ar meestu (28,93), Jaunsaules (20,73), Leeleecavas pag. ar meestu (28,43), Meŗotnes (20,05), Emburgas (26,93), Kroŗa-Vīrcavas (29,09), Svētes (24,15), Krustpils (27,23), Liksnas (21,22), Līvanu (26,85).

30—40 procentu nopostītu ēku 15 pagastos: Jaunpils (30,44), Kastranes (35,72), Ķeipenes (31,32), Leelais (34,61), Nītaures (39,76), Nurmīŗu (36,57), Turaidas (30,26), Greenvaldes (34,85), Vecmūiŗas (34,40), Bramberģes (33,53), Līvberzes (30,50), Volguntes (39,92), Valles (30,40), Rubēņu (36,90), Slampes (32,65).

40—50 procentu pilnīgi nopostītu ēku 12 pagastos: InĀukalna (44,66), Kokneses (49,23), Krapes (44,23), Mores (42,68), Sējas (44,79), Stukmaņu (43,25), Tetelmīndes (42,82), Daudzevas (45,09), Sunakstes (44,12), Varenbrokas (41,78), Cērkstes (41,74), Œlokenbeķu (45,29).

*) Nopostīto apgabalu kongresa padome nopostīto pagastu skaitu rēķina uz 146.

50—60 procentus nopostītu ēku zaudejuši 14 pagasti: Krimuldas (50,77), Mālpils (57,46), Rikteres (52,11), Viskaļu (51,88), Mercendorfas (50,16), Garozas (53,96), Kalnceema (58,82), Dignajas (57,90), Seces (58,52), Biržu (59,50), Dveetes (56,69), Pilskalnes (59,54), Ozolneeku (55,18), Tukuma-Mežkunga (56,94).

60—80 procentus ēku zaudejuši 14 pagasti: Allažu (63,33), Slokas (66,39), Salaspils (69,41), Ikšķīles (70,36), Jumpravas (71,04), Suntažu (75,38), Aizkraukles (76,76), Rembates (79,74), Ozolneeku (70,58), Peterneeku (73,08), Lindes (60,72), Sasu (62,53), Sērenes (72,57), Salas (77,41).

80 un vairak procentus galīgi nopostītu ēku 7 pagastos: Doles (80,91), Olaines-Beerīņu (87,56), Skrīveru (88,54), Leelvārdes (92,98), Tomes (98,36), Līves-Bramberģes (95,03), Sērpils (80,81).

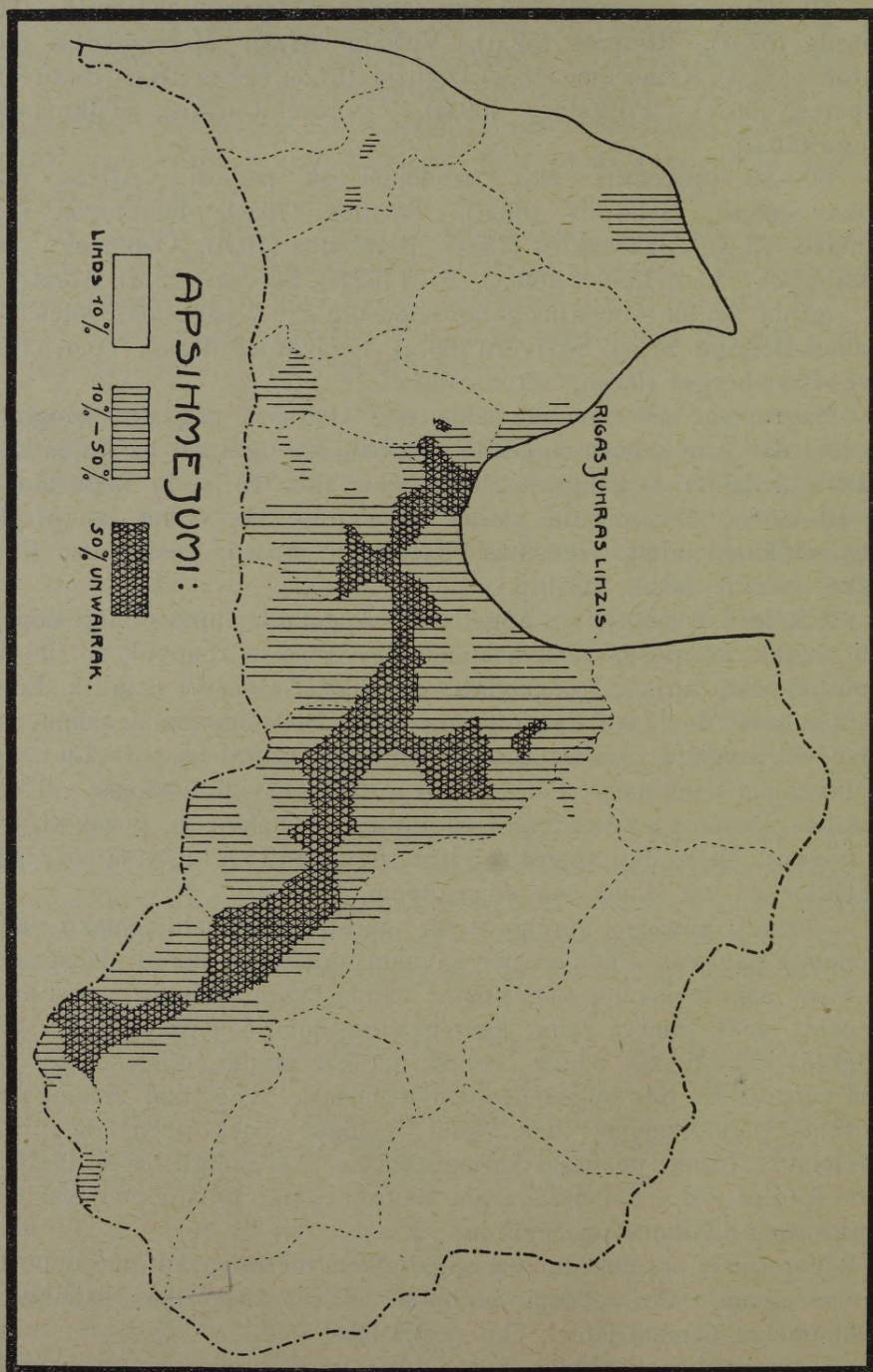
Sagrupejot šos visvairak ēku ziņā ceetušos pagastus ģeografiskā kārtībā, dabujam sekošu nopostīto apgabalu kartogramu, uz kuŗas Latvija sadalīta 3 daļās: 1) galīgi nopostīto ēku līdz 10%, 2) nopostīto ēku no 10—50%, 3) nopostīta vairak nekā puse no visām lauku ēkam. Nav eerēķināti pilnīgi izpostītas pilsētas un meesti, peemēram, Ilukste, Grīva un citi. (skat. 358. lpp.)

Cik leeli ir nopostītee apgabali? Apgabali, kuŗos pilnīgi nopostītu ēku vairak kā puse, aizņem apmēram 7,5%, bet apvidi ar 10—50% nopostīto ēku ap 17,1%, pavīsam kopā 24,6% vaj 1/4 daļa no Latvijas un apmēram 16—17,000 kvadratkilometrus. Šīnīs apgabalos saimnieciskā dzīve vēl arveenu paralizeta, ēkas sagrautas, ūrumi neaparti un neapsēti un inventars izputinats. Pateesībā izpostītee apvidi steepjas vēl daudz plašakos apmēros un peevestee skaitļi ir vizzemakee, jo, pirmkārt, ir vēl 71 pagasts, kuŗos ēku nopostīts 5 līdz 10 procenti un kuŗus tā tad zinamos apstākļos arī var skaitīt par nopostīteem.

Otrkārt, augšejos aprēķīnos par nopostīto apgabalu zemako veenību peņemts pagasts. Pēdejee pēc saveem apmēreem nereti deezgan leeli un tapēc šaīs leelakajos pagastos ar daudz ēkam, pilnīgi nopostīto ēku procenti iznāk samērā zems, kaut gan postījumi ļoti prāvi. Tādi vairaki Latgales pagasti, kas daudz ceetuši, bet kas pilnīgi nopostīto ēku skaita ziņā nesneedzas līdz augšā peņemtai normai. Tee tikai zinami nepeeceešami papildinājumi, kas nebūt neapgāž paša peņemtmā pīncīpa pareizību. Tāļak peevestā kartograma ne tikai spilgti izceļ leelā kuŗa ilgās frontes joslu, bet uzrāda pat šīs frontes pārrāvumu pee Ikšķīles un virzišanos uz Nitauri un Siguldu.

Var runat par nopostīteem apgabaleem un var prasīt pēc nopostītām saimniecībām. Ari pēdejā gadījumā katras atsevišķas saimniecības postījumeem pamatā jāleek ēku postījumi.

Tajos lauku apgabalos, kuŗos 1920. gadā notika tautas skaitīšana, reģīstretas:

Nopostīte lauku apgabali.

Nopostītās ēkas

	Pilnīgi nopostītas	Pa daļai nopostītas
Dzīvojamās ēkas . . .	11,568	24,144
Kūtis un stāļi . . .	16,680	26,421
Rijas	7,519	12,200
Klētis	8,907	13,740
Šķūņi	23,187	19,135
Pārejās	10,417	8,936
Kopā . 78,278 (10,53 ⁰ /o)		104,576 (14,06 ⁰ /o no visām ēkam).

Japeņem, ka bez dzīvojamās ēkas un kūtim vaj kādas citas vajadzīgākās ēkas neveena saimniecība nevar pastāvēt un attīstīties; ja saimniecībā pilnīgi neleetojamas vismaz šādas 2 svarīgākās ēkas, tad saimniecība uzskatāma par izpostītu. Tādā gadījumā pilnīgi izpostīto saimniecību skaits jarēķina uz 20,000, jo pilnīgi nopostītas ir 11,568 dzīvojamās ēkas un 24,144 — nopostītas pa daļai; pilnīgi nopostīti ir 16,680 stāļi un kūtis un pa daļai nopostīti 26,421. Peeskaitot 1920. gadā neskaitītos 11 Ilukstes apriņķa pagastus un pēc Latvijas-Kreevijas meera liguma peevenotās Ostrovas un Drisas apriņķa daļas, augšā peevestais nopostīto saimniecību kopskaits (20—25,000) nebūs augsts. To apstiprina tautas skaitīšanas reģistreto apdzīvoto veetu skaits pilnīgi izpostītos apgabalos, kas sneedzas līdz 25,737 (bez Ilukstes pusapriņķa un bez vēlāk peevnoteem apvideem).

Pareizaki tomēr runat nevis par atsevišķām izpostītām saimniecībām, bet par veseleem izpostītiem apgabaleem, resp. pagasteem. Atsevišķas izpostītas saimniecības, ja tās atrodas citu mazāk izpostītu vaj veselu saimniecību vidū, var veeglaki atjaunoties nekā tās saimniecības, kas atrodas pilnīgi izpostītās joslās, kur postījumi steepjas desmitām verstem un apkārtejas saimniecības nevar sneegt nekādu atbalstu. Atsevišķas saimniecības katrreiz var veeglak atjaunot nekā veselus plašus rajonus.

a) Ēku postījumi nopostītos apgabalos. Visizpostītākos Latvijas apvidos pilnīgi nopostīta vairāk kā veena trešdaļa (37,75⁰/o) no visām šī apgabala ēkam. Pa atsevišķām nopostītām joslām šīs ēkas sadalas sekoši:

Pilnīg. nopost. ēku %/o	Dzīvoj. ēkas %/o	Kūtis un stāļi %/o	Rijas un kaltetav. %/o	Klētis %/o	Šķūņi %/o	Pārejās %/o	Kopā %/o
10—20	594 9,39	1214 19,18	534 8,44	651 10,29	2309 36,48	1027 16,22	6329 100
20—30	1403 14,48	2032 20,97	882 9,10	1044 10,77	2934 30,27	1397 14,41	9692 100
30—40	685 11,68	1325 22,59	432 7,36	798 13,60	1861 31,73	765 13,04	5866 100
40—50	651 13,20	878 17,81	370 7,51	581 11,78	1656 33,58	795 16,12	4931 100
50—60	1416 12,10	2228 19,05	927 7,92	1471 12,58	4081 34,89	1575 13,46	11698 100
60—80	2351 17,52	2687 20,02	1130 8,42	1613 12,02	3719 27,71	1921 14,31	13421 100
80	1406 19,06	1701 23,06	674 9,14	935 12,67	1829 24,79	832 11,28	7377 100
Kopā nopost. apg.	8506 14,34	12065 20,34	4949 8,35	7093 11,96	18389 31,00	8312 14,01	59314 100

Samērā vairak nopostītu ēku atrodas tajos pagastos, kušos nopostīta vairak nekā puse no visām ēkam (no 50—80%). Vairums (relatīvais) šķūņu, kas celts pa leelakai daļai no veegla koka materiala, izpostīti mazak ceetušos pagastos, peemēram tādos, kušos pilnīgi izpostīti 10—20% no visām ēkam. Dzīvojamās ēkas un kūtis, kas parasti ir zolidas būves, samērā vairak ceetušas visizpostītākos pagastos, resp. joslās (ar 60 un vairak procentem nopostītu ēku).

Visos 124 pilnīgi izpostītos pagastos galīgi iznīcinātas 59,314 lauku ēkas jeb 37,75% no visām 157,120 šo apgabalu ēkam, pa daļai nopostītas

Kaŗa nopostītās ēkas.

38,982 ēkas jeb 24,81% un palikušas neaizskārtas 58,824 ēkas jeb 37,44%. Tā tad pilnīgi sagrautu ēku izpostītos apgabalos vairak nekā veselo. Uz katru apdzīvotu veetu, eerēķinot arī muižas, izpostītos apvidos iznāk caurmērā 6 ēkas (visā Latvijā — 5,3 ēkas). No šīm 6 ēkam (apaļos skaitļos) pilnīgi nopostītas 2,3 ēkas, pa daļai — 1,51 ēkas vaj pavisam kopā no kaŗa laika apstākļem ceetušas gandrīz 4 ēkas ($\frac{2}{3}$), un palikušas neaizskārtas tikai divas ēkas (2,29) katrā videjā saimniecībā. Saimniecības, kuŗām atlikuse tikai veena trešdaļa no nepececešamajām ēkam, nevar būt dzīves un ražošanas spējīgas. Beeži veen iznīcinātas pašas visnepececešamākās saimniecības būves.

Nopostītās ēkas

	No visām Latvijas lauku ēkam		No visām piln. nopost. Latv. ēkam		No izpos. apg. (124 pag.) nop. ēkam	
	Skaitis	0/0	Skaitis	0/0	Skaitis	0/0
Dzīvojamās ēkas	164,912	22,17	11,568	14,78	8,506	14,34
Stalļi un kūtis	173,933	23,39	16,680	21,31	12,065	20,34
Rijas	76,138	10,24	7,519	9,80	4,949	8,35
Klētis	103,960	13,98	8,907	11,38	7,093	11,96
Šķūņi	151,955	20,43	23,187	29,62	18,389	31,00
Pārejās	72,834	9,79	10,417	13,31	8,312	14,01
Kopejais reģistr. ēku skaits	743,732	100,00	78,278	100,00	59,314	100,00

Tā tad visvairāk iznīcinātas veeglakas lauku būves ne tikai no kara uguns, bet arī kaņaspēka postījumiem, turpretim, mazāk cietušas pamatīgi būvētās ēkas.

Leelākais vairums jeb 87,57% pilnīgi nopostītu ēku, protams, ir no koka, jo leelākā daļa Latvijas lauku ēku celta no koka materiāla. Bez tam pilnīgi nopostītas arī 7345 mūra ēkas vai 9,38% no visām nopostītām ēkām un 2383 jaukta materiāla ēkas (3,05%).

Pa daļai nopostītu ēku saimnieciskais raksturs sekošs:

	Visā Latvijā		Izpost. apgab.	
	Skaitis	0/0	Skaitis	0/0
Dzīvojamās ēkas	24,144	23,09	9,384	24,07
Kūtis un stalļi	26,421	25,26	9,552	24,50
Rijas	12,200	11,67	4,316	11,07
Klētis	13,780	13,14	5,877	15,08
Šķūņi	19,135	18,30	6,017	15,44
Pārejās	8,936	8,54	3,836	9,84
Kopā	104,576	100,00	38,982	100,00

Pilnīgi nopostīto ēku vairums atrodas izpostītos apgabalos, turpretim pa daļai izpostītas ēkas izkaisītas pa visu Latviju, t. i. arī pa tām veetām, kur ilgaku laiku fronte nav turejusēs, bet kur kaņaspēki cīnīdamies gājuši visdažādākos virzeenos. Ēkas, kas ilgaku laiku atradās pasaules kara ilgstošā uguns joslā, parasti noslaucīja no zemes virsus, neraugoties uz to saimniecisko raksturu un materiālu; tadēļ arī pa daļai nopostīto ēku izpostītos apvidos tik maz. Pa daļai izpostīto ēku saimnieciskais raksturs arī nopostītos apgabalos tāds pat kā visā Latvijā: eevērojamas izšķirības šai ziņā nav. Šo pa daļai nopostīto ēku pārtaisīšana un remonts prasa eevērojamus līdzekļus un pūles, kas vēl jo vairāk jūtami leelā daudzuma pilnīgi sagrautu ēku dēļ. Palikušas neaizskārtas un saimnieciski leetojamas izpostītos apvidos 15,617 dzīvojamās ēkas, 14,649 stalļi un kūtis, 4507 rijas, 8268 klētis, 9015 šķūņi un 6768 dažādas citas ēkas. Ar citeem vārdeem, šajos no kara cietušos apvidos ir ap 10,000 saimniecību, kuņām jāizteek bez dzīvojamām ēkām un jadzīvo pussagrautās būvēs vai tranšejās, tāpat gandrīz 11,000 saimniecībām trūkst kārtīgas kūtis un stalļi, nerunājot par pārejām saimniecības ēkām, kuņas iznīcinātas samērā leelākā vairumā.

Pilnīgi nopostīto ēku procents	Atmatas procents, salīdzinot ar 1914. g. aramzemi
10—20	37,4
20—30	37,1
30—40	48,9
40—50	56,5
50—60	47,3
60—80	62,4
pāri par 80	71,9
visā nopostītā joslā ap 37	45,3

Ja atmatas procents aug spējaki nekā pilnīgi nopostīto ēku procents, tad tas norāda, ka uz atmatas platības pavairošanos bez teešām kaŗa sekam atstāj eespaidu arī citi blakus eemesli.

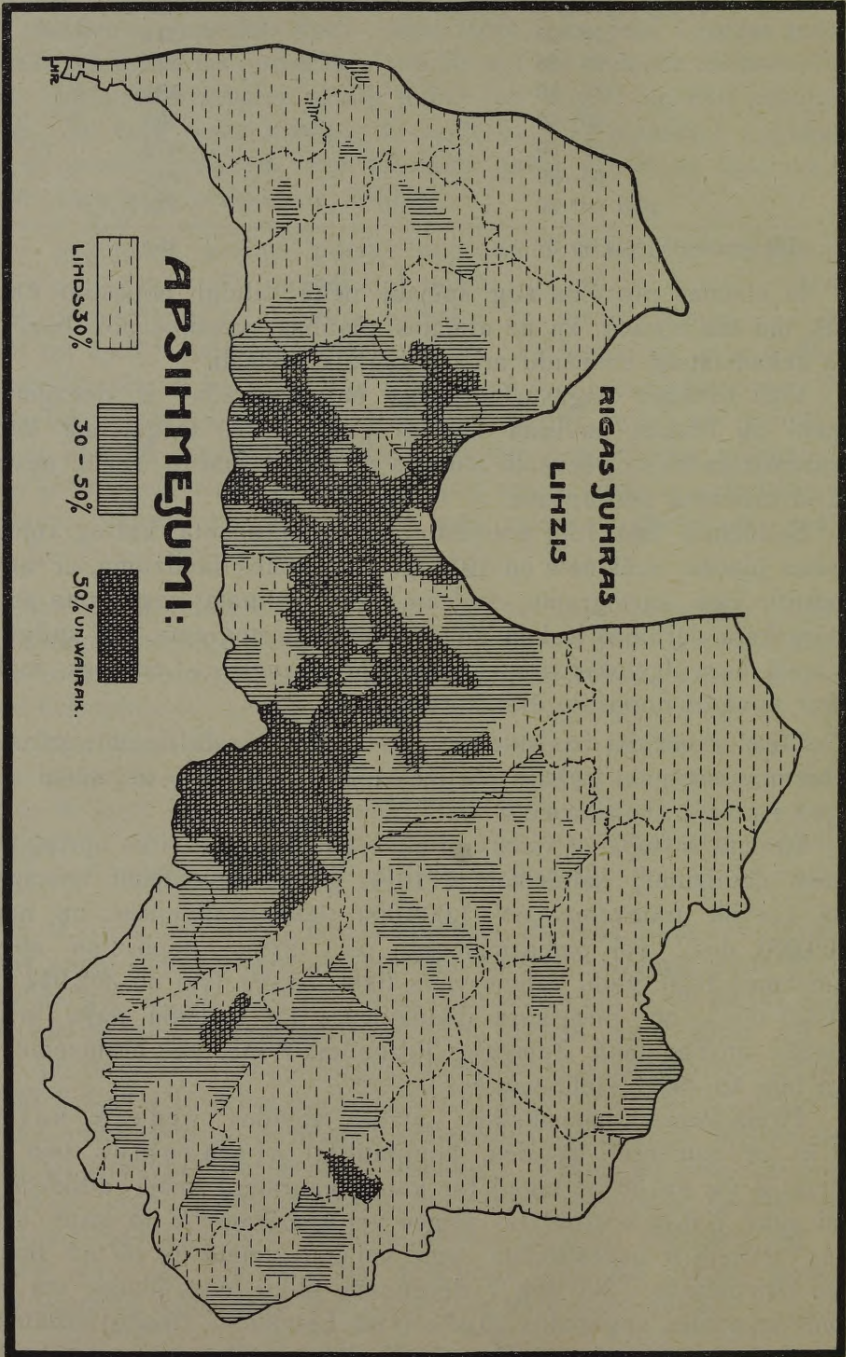
Visu Latvijas pagastu teritorija nav veenada: ir deezgan prāvi pagasti un blakus pavisam neecigi pagasti. Ar to galvenā kārtā arī izskaidrojama tikko peevestā atmatas procentu skaitļu rindā neveenmē-riga šī procenta peeaugšana.

Salīdzinot 364. lpp. peevesto atmatas procenta kartogramu, kuŗā atmatas platība izrēķinata no 1914. g. aramzemes daudzuma, ar atteecigu nopostīto ēku kartogramu, redzam, ka 1) atmata sastopama arī ārpus teešām kaŗa darbības joslām un 2) atmatas kartograma tik spilgti neiz-ceļ leelā kaŗa ilgstošās frontes joslu gar Daugavas-Leelupes malu, kā to var novērot nopostīto ēku kartogramā.

Cīņa ar vecaini izpostīteem apgabaleem nesalīdzinami grūtaka, un uz teem vissāpigaki gulstas pārtikas trūkums, sakarā ar spēju aram-zemes samazināšanos.

Atmata sastopama visos apriņķos un tapēc arī visos apriņķos aram-zemes daudzums, salīdzinot ar 1914. gadu, eevērojami samazinājees. Visā Latvijā aramzeme no 1,600,000 des. noslidejuse uz nepilnām 1,200,000 des., vaj pamazinajusēs par 27%, nopostītos apgabalos aramzemes 1920. gadā palicis vairs tikai 55,5% (vaj no 342,947 des. — 190,325 des.) no pirmskaŗa daudzuma. Pa leelakai daļai ta ir pate ražigakā un bagatakā Zemgales lidzenuma zeme, kur aramzemes pirms kaŗa bija 45—50% (Jelgavas apr.).

Pirms kaŗa visizpostītakos Latvijas apvidos videjā saimnee-cībā (ar apmēram 44 des. kopplatības) aramzemes bija 13—14 desetinas vaj ap 30%; tagad tur katrā caurmēra mājā atlikušas vairs tikai apm. 7 des. apstrādatas zemes vaj apmēram $\frac{1}{6}$ no visas saimnee-cības. Pārejā ir neestrādāta zeme vaj guļ atmatā un tā tad bez zāles neko citu neražo. No šīm 7 desetīnam slikti eestrādātas vaj apartas zemes izpostītos apgabalos 20,53% (visā Latvijā — 19,85%) atstātas papu-veļ vaj uz veenu saimneecību 1,5 desetinas. Bez tam ar ābolīņu un ilggadīgām tīruma zālem aizņemti 17,88% (visā Latvijā — 18,95%) vaj

Atmatas lauki 1920. gadā.

uz katru izpostīto apgabalu caurmēra saimniecību 1,32 des. Tā tad teeši ar sējumu eem aizņemtās gandrīz $\frac{2}{3}$ jeb 61,6% (visā Latvijā — 61,2%), vaj uz katru izpostīto saimniecību 4,5 desetinās vaj 13 $\frac{1}{2}$ pūrveetas.

Protams, izpostītos apgabalos daudz tādu saimniecību, kuŗas 1920. g. gandrīz nemaz nebija apstrādātas, vaj apstrādātas tikai tikdaudz, cik ar lāpstu un rokam vareja aprakt. Tagad šādu nelaimīgu saimniecību jau mazak un eestrādāto zemes gabaliņu platība ari pamazam izplešas. Blakus šim galīgi sagrautām saimniecībām izpostītos apgabalos redzam ari saimniecības, kuŗu lauki apstrādāti daudz plašakos apmēros, un tapēc uz pilnīgi nopostītu apgabalu videju saimniecību iznāk caurmērā 13—14 pūrveetu sējumu un dārzu. Tas gauži maz, it sevišķi tapēc, ka pa kuŗa gadeem saimniecību inventars galīgi izpostīts un zeme nolaista, un no zemes nevar eegūt apmeerinošas ražas.

Nopostīto apgabalu aramzeme 1920. g.
(Bez pilsētām un meesteem)

Nopostīto ēku procents	Atmata		Aramzeme		Papuve	Aboliņš un zāles	Sējumu platība			
	Platība desetinās	Procenti attecībā uz 1914. g.	Pavisam	Uz 1 apdzīvo- tu veetu				desetinās		
								1	2	3
10—20 proc.	49.650,29	37,40	83.868,33	12,10	17.458,34	18.653,97	47.756,02			
20—30 „	21.982,45	37,07	38.848,99	5,11	7.913,99	5.701,22	25.233,78			
30—40 „	19.410,69	48,99	20.196,24	7,66	3.901,26	3.943,25	12.351,73			
40—50 „	13.180,96	56,48	10.194,08	5,98	1.703,68	1.257,40	7.233,00			
50—60 „	16.669,12	47,31	19.179,04	6,51	4.513,72	2.355,71	12.309,61			
60—80 „	22.948,46	62,35	13.570,20	4,83	2.697,71	1.680,96	9.191,53			
80 proc. un vair. . . .	11.444,71	71,94	4.468,31	4,04	877,14	348,58	3.242,59			
124 visvairak nopo- stītos pagastos . . .	155.286,58	45,28	190.325,19	7,40	39.065,84	33.941,09	117.318,26			

Videja izpostītu pagastu saimniecība 1920. gadā ar rudzeem ap sēja apmēram 3 $\frac{1}{3}$ pūrveetas, kveešeem — $\frac{1}{3}$ pūr., meežeem — 2 pūr., mistru — 1,9 pūr., auzam — 3,8 pūr. un kartupeļeem apstādīja 0,98 pūr. Pagājušā gada videjā raža, sliktu dabas apstākļu dēļ, Latvijā bija zema; ļoti zema ta bija Zemgalē, kur atrodas izpostīto apvidu leelakā daļa. Katrā caurmēra saimniecībā tapēc ari ražoti tikai apm. 48 pudi rudzu, 5—6 pudi kveešu, 26—27 pudi meežu, apm. 27 pudi mistra, 48 pudi auzu un 180—200 pudi kartupeļu. Ar šo nee-cigo lauku augu ražu nav eespējams apmeerinat visnepeecešamākās pārtikas vajadzības izpostītos apgabalos. Vēl mazak eespējams ar tik zemām ražošanas spējam izpostītām saimniecībām uzlabot savu satrici-

nato saimniecisko stāvokli. Pārtikas jautājums, kas speeda vēl arveenu visu Latviju, sevišķi nopeetns visvairak izpostītos lauku apgabalos un šo apgabalu pilsētās un meestos.

Izpostītee lauku apgabali atdzīvojas ļoti lēnam. Nesen tee vēl bija postašas veetas, kuņām katrs, kam eespējams, gāja ar likumu apkārt. Nabadzīgi, tuksnešaini un drausmīgi tur jutās katris caurgājejs, ko pee sevis nesaistīja dzimta sēta vaj peederīgi izpostītos apgabalos. Šo apgabalu veetejee eemītneeki nereti vēl klīda bēgļu vaj citās gaitās svešā malā. Tadēļ 1920. gadā izpostītee apgabali bija tikai pa daļai apdzīvoti.

1920. gada vidū uz 1 kv. kilometru Latvijā dzīvoja 26—27 cilveki, izpostītos lauku apgabalos atteecīgais skaitlis ir tikai 12 (uz laukeem

Tranšejas nolīdzinot.

vispār Latvijā dzīvoja 18 cilveki uz 1 kv. kilometru) vaj 7—8 cilveki uz veenu apdzīvotu veetu, 1920. gadu eeskaitot arī muižas. *) Tapēc izpostīto apgabalu karte sakrīt ar eedzīvotāju beežuma karti nodaļā par eedzīvotājeem. Pēc tam daudzi bēgļi un tāļu gaitu gājeji atgreetušeos savā dzimtenē, jo līdz 1. janvarim 1922. g. reģistreto bēgļu skaits sneedzās pee 206,000. Daudzi no teem atgreetas uz nopostīteem apgabaleem, kuņi pirms kaņa bija samērā beeži apdzīvoti.

No viseem pilnīgi nopostīto apgabalu 193,130 eedzīvotājeem 44,86% vīreešu, bet 55,14% seeveešu; visā Latvijā 45,13% vīreešu un 54,87% seeveešu. Šai ziņā starp izpostīteem apgabaleem un pārejo Latvijā eevērojamas starpības neredzam. Citadi stāv ar eedzīvotāju v e c u u.

*) Visā Latvijā eeskaitot arī mazās Latgales sādžu mājas, katrā caurmērā apdzīvotā veetā dzīvoja apm. 10 cilveki.

Eedzīvotāji izpostītos apgabalos

	līdz 10 g.	10—19 g.	20—29 g.	30—39 g.	40—49 g.	50—59 g.	60—69 g.	70—79 g.	80—89 g.	90—99 g.	100—109 g.
Vīreši procentos											
Visā Latvijā	18,11	23,07	10,31	11,42	13,61	10,91	7,63	3,55	1,14	0,21	0,04
Nopostītos apgab.	16,41	23,97	5,91	10,07	15,18	12,47	9,32	4,75	1,44	0,23	0,02
Seeveši procentos											
Visā Latvijā	14,79	20,36	15,67	12,99	12,28	10,24	7,71	4,18	1,44	0,28	0,06
Nopostītos apgab.	13,22	20,34	14,46	12,71	10,57	8,69	5,02	1,79	0,34	0,06	0,01

Izpostītos apgabalos mazāk jaunu cilvēku (līdz 40 gadeem) nekā pārējā Latvijā; sevišķi zems 20—29 gadus vecu vīrešu procents. Turpretī vīrešu vecāku par 60 gadeem nopostītos apgabalos samērā vairāk nekā visā Latvijā (no 60—69 gadeem — 8070, 70—79 gadeem — 4116, 80—89 gadeem — 1247, vecāki par 90 gadeem — 214 vīreši).

Pa kara laiku eedzīvotāju skaits ne tikai nepaleelinājās, bet eevērojami slīdeja uz leju: kaŗš, slimības un trūkums prasīja daudz upuru. Tapēc dabīga eedzīvotāju skaita peeaugšana kara gados apstājās, dodama veetu eedzīvotāju izmiršanai. Nopostīto apgabalu eedzīvotāju sastāvs daudz nelabvēlīgāks nekā citos apvidos; teem arveen vēl peemīt izmirstošu apgabalu pazīmes, runājot īpaši par vīrešeem.

Uzturet saveem spēkeem veen, pat šo neelelo eedzīvotāju skaitu, izpostīteem apvideem nav eespējams. To ražošanas spējas — kā to augšā redzejām — visai vājas. Darba spējīgu cilvēku samērā maz, totees leels bērnu un nespēcīgu skaits. 124 visvairāk izpostītos apgabalos (bez pilsētām un meesteem) ir gandrīz 14½ tūkstoši zēnu līdz 10 gadeem un 25 tūkst. 10—19 gadus vecu jaunekļu. Tāpat pāri par 14,000 meiteņu ir vecumā līdz 10 gadeem un 22,000 meiteņu no 10—19 gadeem. Eevērojams vairums mazgadīgu bērnu mitinas pa daļai izpostītās joslās, tā ka izpostīto saimniecību bērnu skaits līdz 15 gadeem sneedzas līdz 45,000.

Tranšejās, postā un drupu starpā augošai jaunatnei izpostītee apgabali paši vēl nevar dot peenācīgu uzturu un apģērbu, tāpat arī tee nevar apmeerinoši rūpetees par šo pasaules kara pabērņu garīgu barību.

Pagastos, kur pilnīgi nopostīto ēku 10—20%, veenā apdzīvotā veetā (mājā) dzīvo caurmērā 9,66 cilvēku, 20—30% — 6,31 cilv., 30—40% — 8,21 cilv., 40—50% — 7,43 cilv., 50—60% — 6,64 cilv. 60—80% — 6,17 cilv., pāri par 80% — 6,32 cilv.

Visvairāk rūpes izpostītām saimniecībām dara nopostītās ēkas un aizaugušie, izrakņate, negrāvotee (nemelijorettee) lauki. Ne mazāk sāpīgs — vismaz pirmajos gados, — mājlopu trūkums. 1920. gadā Latvija bija zaudejuse gandrīz vairāk kā 15% no sava samērā mazā pirmskara mājlopu skaita. Zirgu skaits samazinājees par nepilneem

70,000 (vaj 1/4), leellopu 165—170,000 (vaj 1/5), cūku — 92,000 (vaj 18%) un aitu — 60,000 (vaj 6%). Šis mājlopu zaudejums galvenā kārtā gulstas uz izpostītiem apgabaliem.

Zirgu, peemēram bija:

	Pirms kaŗa	1920. g.	vaj proc. no pirmskaŗa skaita
Riŗas apr. (bez Riŗas)	21,000	18,000	85,71
Jelŗavas un Bauskas apr.	29,000	20,000	68,97
Tukuma apr.	12,000	7,000	58,33
Jaunjelŗavas apr.	13,000	9,000	69,23
Daugavpils apr.	33,000	27,000	81,52

Zirgu spēkam tik leelā mērā samazinājoties, nav iespējams uzplēst no kaŗa ceetuŗos apvidos aizauguŗo aramzemi un uzplēsto zemi kārtīgi apstrādat. Pārpalikuŗee zirgi nav vairs pirmskaŗa labi pārtikuŗee un rūpīgi koptee zirgi; tee beeŗi izbadojuŗees, nodzīti pēckaŗa brāŗa zirgi, kuŗu darbaspēja nav augstu vērtējama. Tapēc vēl sāpigaki sajūtama zirgu skaita samazinaŗanā.

Zirgi izpostītos apgabalos.

Pilnīgi nopostīto ēku procents pagastos	Zirgi līdz 3 gadeem	Zirgi 3 g. v. un vecaki	Kopā	Uz 1 apdz. veetu caurmērā
10—20 %	2,630	13,725	16,355	2,36
20—30 %	1,235	8,764	9,999	1,32
30—40 %	798	4,526	5,324	2,02
40—50 %	351	2,432	2,783	1,63
50—60 %	715	3,833	4,548	1,54
60—80 %	349	3,249	3,598	1,28
80 % un vairak	119	1,337	1,456	1,32
Kopā 124 visvair. nop. pag. 6,197				37,866 44,063 1,71

Visā Latvijā pēckaŗa gados novērojama spēcīga cenŗanāŗ paŗeem saveem spēkeem eeaudzet kaŗā zaudetos mājlopus. Šī cenŗanāŗ tik dzīva, ka drīz būs sasneeŗts pirmskaŗa stāvoklis lopu skaita ziņā. Nopostītee apgabali tomēr nevar peedalītee lopu eeaudzeŗanas darbā tikpat leelos apmēros kā nenopostītāŗ daŗas.

Vismaz tas jāsaka par zirgeem. Visā Latvijā zirgu, jaunaku par 3 gadeem, caurmērā 17%, nopostītos apgabalos tikai 14%, tā tad par 3% mazak. Œee 3% droŗi veen nav spēcīgi darba zirgi, bet novecojuŗi un nodzīti zirgi.

Izpostītos apgabalos, tāpat kā visā Latvijā (eeskaitot ari Latŗales mazāŗ saimneecības), uz veenu apdzīvotu veetu (eeskaitot muiŗas) iznāŗ gandriŗ divi zirgi (1,71). Tas galvenā kārtā izskaidrojams ar to, ka nopostīto apgabalu saimneecības bija deezŗan plaŗas, jo, peemēram, Jelŗavas-Bauskas apriņŗi uz katru apdzīvotu veetu pirms kaŗa iznāŗa vairak kā 3 zirgi (3,4) un Tukuma apriņŗi pat mazleet vairak. Tagad turpretīm katra no šīm saimneecībām zaudejuse caurmērā vismaz veenu

vaj divus zirgus. Pirms kara uz 1 kv. kilometru kopplatības Tukuma apriņķī atradās 5,80 zirgi, 1920. g. vairs tikai 3,09 zirgi, Jelgavas un Bauskas apr. — 5,87 un 4,05, Jaunjelgavas apr. — 3,78 un 2,58, bet visā Kurzemē — 5,25 un 3,55.

Jo vispār vairak izpostīts kāds pagasts, līdz ar to tas samērā vairak zaudejis arī zirgus: pagastos, kuņos pilnīgi nopostītu ēku 10—20%, uz veenu apdzīvotu veetu nākas 2,96 zirgi, turpretim pagastos, kuņos nopostīta vairak kā puse no visām lauku ēkam, katrā apdzīvotā veetā atrodas 1,28 un 1,32 zirgi.

Leellopu, tāpat kā zirgu zaudejumu arī visvairak jūt nopostītee apvidi. Pārejās Latvijas daļas pamazam atjauno savu dragato dzīvi un domā atkal atjaunot racionalu lopkopību; nopostīteem apgabaleem beeži trūkst pat kūtis, kuņās mitinat savus lopus. Tapēc arī leellopu galvenee zaudejumi krīt taisni uz šeeem nopostītakajeem apvideem.

Pirms kara Rīgas apr. skaitīja 79, tagad tikai 60 tūkstošus raglopu (vaj 59,95% no pirmskara skaita); Tukuma apr. 1913. g. 33, bet 1920. g. 24 tūkstošus leellopu (vaj 72,73%); Jelgavas-Bauskas apr. 81 un 48 tūkstošus (vaj 59,26%); Jaunjelgavas apr. 38 un 24 tūkstošus (vaj 63,16%); Ilukstes apr. 33 un 24 tūkstošus (vaj 72,73%); Daugavpils apr. 58 un 52 tūkstošus (vaj 89,66%) u. t. t. Visā Latvijā turpretim no pirmskara leellopu skaita palicees caurmērā 81,80%.

Leellopi nopostītos apgabalos.

Pilnīgi nopostīto ēku proc. pagastos	Leellopi līdz 2 gadeem	2 g. veci un vecaki		Kopā	Uz 1 apdzīvotu veetu
		govis	bulļi un vērsi		
10—20 %	22,369	21,526	509	44,404	6,40
20—30 %	11,803	13,781		25,584	3,37
30—40 %	7,522	7,039	106	14,667	5,56
40—50 %	4,584	4,138	68	8,790	5,16
50—60 %	6,618	5,911	96	12,625	4,29
60—80 %	5,196	4,944	81	10,221	3,63
80% un vair.	1,948	1,918	19	3,885	3,51
124 visvairak nopost. pag.	60,040	60,136		120,176	4,67

Pirms kara Jelgavas, Bauskas un Tukuma apriņķa saimniecības tureja caurmērā vismaz 10 leellopus. Rīgas apriņķī šis skaitlis svārstījās ap 8—9, Jaunjelgavas 7—8, bet Daugavpils apr. ap 2. Pagājušā gadā turpretim nopostīto apgabalu videjās mājās leellopu skaits nesneedzās pat līdz 5 (4,67), tā tad tur leellopu skaits atsevišķās saimniecībās samazinajees par 1/3 un dāžos apvidos (ap Jelgavu) pat uz pusi. Ari visā Latvijā (eeskaitot neizpostītakos mazzaimniecību apgabalus, peemēram, Latgali) uz katru apdzīvotu veetu iznāk vairak kā 5 leellopi (5,2), tā tad vairak kā nopostītos apgabalos. Pēdejee pirms kara bij eevērojami

neveen ar savu prāvo leellopu skaitu atsevišķās saimniecībās, bet arī ar šo mājlopu augstām īpašībam un ražību.

Puse (50,04%) no visēem nopostīto apgabalu leellopeem vecaki par 2 gadeem, kamēr visā Latvijā šī vecuma lopu procenti paceļas uz 56,99%. Atjaunojot savu saimniecisko dzīvi nopostīteem apgabaleem jāpēleek visas pūles, lai arī kādreiz uzplaukstošu lopkopību atkal pamazam atjaunotu. Spēcīga jaunlopu eeaudzešana rāda, ka šīs pūles drīz dos taustamus rezultatus. Tagad nopostīto apgabalu saimniecības var uzturet labākā gadījumā 2 slaucamas govīs, kamēr meera laikā tās tureja vismaz 6. Ar sabēdribas un valsts aktīvu palīdzību arī nopostīteem lauku apgabaleem ar laiku izdosees eeaudzet tagadejos nelabvēlīgos apstākļos visnepececešamako leellopu skaitu. Daudz veeglaki vēl veiksees sīko mājlopu eeaudzešana.

Pagājušā gadā veena videja nopostīto apgabalu saimniecība vareja turet ceurmērā tikai 4 aitas un 3 (3,15) cūkas. Šīs skaitlis vēl neecigs, tomēr redzams, ka šos lopus savām nepececešamakām saimniecības vajadzībam nopostītās saimniecības eeaudzēs samērā veegli.

Pilnīgi nopostīto ēku procenti	Aitas	Cūkas	Kazas un āzi	Bišu saimes
10—20 %	48,138	32,155	2,853	3,864
20—30 %	21,426	18,631	1,509	2,347
30—40 %	11,063	8,969	948	1,219
40—50 %	6,561	5,158	462	681
50—60 %	9,557	7,764	444	809
60—80 %	4,952	6,217	974	552
80% un vairak	1,411	2,133	279	308
124 un vairak nopost. pagast.	103,108	81,027	7,469	9,780

Dzīvā inventara atjaunošana izpostītos apgabalos daudz veeglaka nekā sagrauto un pa daļai nopostīto ēku būvēšana vaj izlabošana un aramzemes peenācīga apstrādašana meera laika apmēros. Tāpat arī visnepececešamakā nedzīvā inventara atjaunošana pašreiz nepārvāramas grūtības nerada. Zaudetas, aizvestās vaj iznīcinatas pa leelakai daļai sarežģītakās un vērtīgakās lauksaimniecības mašīnas. To jauneegādašana vaj pamatīga remontešana izpostītām saimniecībam, sakarā ar mainīgo valūtas jautājumu, pašreiz nav pa spēkam. Sīkaku rīku vaj mašīnu eegādašana un remontešana norisinājas jo dzīvi.

Salīdzinot nedzīvā inventara stāvokli nopostītos apgabalos un visā Latvijā, nekādu sevišķi krasu nošķirtību pašreiz neredz. Nav tikai jāaizmirst, ka vairaki aprīņki, kas tagad skaitas izpostīto rindās, pirms kara zemkopības tehnikas un kultūras ziņā skaitījās peē pirmajēem (peemēram Jelgavas, Bauskas un Tukuma apr.). Ja to skaitļi pašreiz arī spēji neatšķiras no visas Latvijas caurmēra skaitļēem, tad jau šīs fakts veen norāda uz to, ka tee ļoti daudz no kara ceetuši.

Nedzīvā inventara un mājas eekārta zaudējumus ļoti grūti statistiski konstatēt. Daudzas sīkas leetas, kam leela nozīme un vērtība, nemaz neskaita un neaprēķina. Zaudētas tās pa kaŗa laiku leelā mērā, it sevišķi tanis saimnecībās, kuŗu vāditaji un saimneeki neatradās mājās, bet kur saimneekoja un rikojās sveši ļaudis. No tās turības un pārticības, kādu pirms pasaules kaŗa beeži vareja sastapt Jelgavas līdzenuma un Daugavas krasta māju eekārtā un darbā, nekas nav vairs palicis pāri. Tikai tee, kas savām acīm to redzejuši un salīdzinājuši ar to, kas palicis tagad starp drupam un nezāļu laukeem, jūt, cik leels šo zaudējumu slogs. Skaitliski eespējams aptvert tikai veenu daļu un pašas viseevērojama-kās lauku dzīves parādības. Tomēr šīs nedaudzās skaitļu rindas pārlee-cinoši un spilgti runā par tām bree-smam un teem neizmērojameem zau-dejumeem, ko visnopostitakam Lat-vijas stūrim vajadzēia nest leelā kaŗa gados. Daudzu valstu un zemju strīdus un cīņas šēem apgabaleem vajadzēia sajust visai sāpīgi. Brūces, kas šajās starptautiskās cīņās sistas Latvijai, ir visai dziļas. Paees vēl ilgi gadi, kamēr izpostitee apgabali un Latvija pašī saveem spēkeem varēs galīgi dzeedet sistās brūces.

Mazak ceetušee apvidi ar laiku atjaunos dzīvi pirmskaŗa apmēros. Drupu veetā pacelsees jaunu ēku baltee dēļu jumti, atmatas laukus uzars un pļāvās ganisees leelaki māj-lopū pūļi. Visvairak nopostitee (124) pagasti vēl ilgi būs īpašs saimnee-cisks apgabals ar savām īpatnejam

Nopostīto apgabalu nedzīvais inventars

Piliņei nopostīto ēku procenti	Rati	Eeēšas	A r k l i												
			spļūn	veen-lemēšu	div-lemēšu	pārejee	kopā	1 nē apdzīv. veete	Labības mašīnas	Zaies mašīnas	Sēi- mašīnas	Kul- mašīnas	Lokomo- biles	Zāģ- gateri	Apdzīvo- tas veetas
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
10—20 procenti . . .	15.522	16.955	8.220	9.076	1.312	1.228	19.836	2.86	1.320	1.358	485	459	201	42	6.934
20—30 " . . .	9.877	10.075	5.437	6.741	1.006	799	13.983	1.84	461	500	196	506	75	19	7.596
30—40 " . . .	4.897	5.671	2.853	3.112	321	375	6.661	2.58	343	413	47	124	66	18	2.638
40—50 " . . .	2.890	3.233	1.669	1.713	182	143	3.707	2.17	157	199	24	48	21	9	1.705
50—60 " . . .	4.086	4.744	2.154	2.841	327	401	5.723	1.84	195	233	33	136	34	10	2.946
60—80 " . . .	3.546	3.935	2.129	2.122	283	222	4.756	1.69	191	210	28	61	34	10	2.812
80 un vairāk . . .	1.391	1.486	907	800	78	70	1.935	1.76	43	70	10	24	18	6	1.106
Kopā 124 visvairak no- postītos pagastos . . .	42.209	46.099	23.369	26.405	3.509	3.238	56.621	2.20	2.710	2.983	823	1.358	449	114	25.737

vajadzībam un interesēm. Katru valsts vaj saimniecisku jautājumu aplūkojot, neizbēgami jāprasa, kā to attecināt uz visvairāk ceetūšajiem novadeem. Tuvākā vaj tālākā nākotnē to vajadzēs tāpat darīt. Tapēc jautājums par nopostītiem apgabaliem nav tikai baigas pagātnes vaj mainīgās tagadnes jautājums; tam nopeetna vēriba peegreežama arī nākotnē.

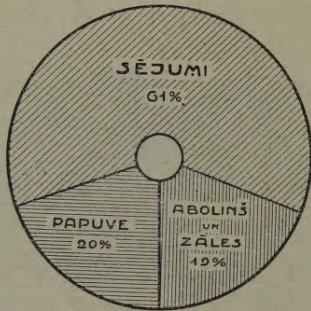
Dzīve atjaunojas.

5. Laukkopība un sējumi

Latvijas vecās robežas aramzeme pirms kaŗa aizņēma vismaz 1,600,000 desetinas (jaunās robežas 1,83 milj. hektaru), vaj apaļos skaitļos 28% no visas zemes kopplatības. No šīs aramzemes kopplatības 1 miljons desetinu teeši aizņemti ar sējumeem, bet pārejās 600,000 desetinas bija veengadīgas un ilggadīgas zāles (āboliņš), papuve, dārzi un citi mazaki zemes gabali.

Bez samērā plašas ganību un pļavu platības, kas aizņēma vairāk zemes nekā aramzeme, eevērojamu Latvijas aramas zemes daļu katru gadu vajadzēja atstāt zem āboliņa un zālem. Tas galvenām kārtam bija jādara tapēc, ka līdzsinejās ganības un pļavas nekultivetas, un izdod samērā maz mazvērtīgas lopu barības. Attīstoties intenzīvai lopkopībai, arī uz laukeem neizbēgami jāaudzē spēcīga zāļbarība.

Kopejā tīrumā sētu zāļu un āboliņa lauku platība sneedzas līdz 225—235,000 desetīnam, kas iztaisa apmēram 15% no visas aramzemes (vaj 20—23% bez papuves). Kurzemē veen apsēja līdz 110,000 desetīnas ar āboliņu un zālem un eeguva vismaz 14 miljoni pudu āboliņa. No 1 desetīnas muižās ražoja ap 135 pudu āboliņa, bet mazgruntneecibā 125—30 pudu.

Aramzemes izlietošana 1920. g.

1920. gadā no visas lauksaimneecibas skaitīšanā reģistretās aramzemes teeši zem sējumeem atradās nepilnas $\frac{2}{3}$ (61,20%) vaj 676,663 desetīnas. Pārejā aramzeme aizņemta ar āboliņu un zālem vaj ar papuvi. Samērā augsts pēckaņa apstākļos, salīdzinot ar pirmskaņa stāvokli, ir āboliņa un zāļu procents: 18,95% vaj gandrīz $\frac{1}{5}$ no visas aramzemes, kamēr pirms kaņa atteecigs procents bija tikai 15. Sevišķi augsts šis pēckaņa procents Kurzemē.

Pirms kaņa ar zālem un āboliņu apsēja 225—235,000 des.; 1920. gadā tanis pašos apgabalos lauku kultivetās zāles un āboliņš aizņēma tikai 209,472 des. 1921. gadā āboliņa lauku kopplatība visā Latvijā sasneedza jau gandrīz pirmskaņa 235,000 des. Jo relatīvi āboliņa lauku platība paleelinajusēs par kādeem 3 procentem. Šī procentuala paleelināšanās nerunā par labu stipri attīstītai, intenzīvai lauksaimneecībai un ar to saveenotai lopkopībai. Šai parādībā atspoguļojas tikai kaņa laika sekas, kad lauksaimneeki zirgu un darba spēka trūkuma dēļ speesti paturet ilggadīgu āboliņu. Jo vairak kā pusi no reģistreteem āboliņa un zāļu laukeem aizņem 3—5 gadīgs āboliņš. Jau pirms kaņa āboliņa raža nebija augsta — ap 120 pudī no 1 desetīnas. Tagad pēc kaņa daži 3—5 gadīgi āboliņa lauki izdod visai maz — 21—27 pudu no pūrveetas; sliktakos gadījumos tee maz atšķiras no atmatas

Pēc 1920. gada lauksaimneecibas skaitīšanas rezultateem aramzeme izleetota šādi:*)

Apgabali	Aramzemes		Sējumi		Āboliņš u. zāles		Papuve	
	desetīnās	0/0	desetīnās	0/0	desetīnās	0/0	desetīnās	0/0
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Vidzemē	393.158,86	100,00	248.690,14	63,26	80.332,79	20,43	64.135,93	16,31
Kurzemē	252.827,80	100,00	136.284,73	53,90	68.340,11	27,03	48.202,96	19,07
Zemgalē	209.144,56	100,00	118.360,50	56,59	46.229,99	22,11	44.554,07	21,30
Latgalē	250.472,67	100,00	173.328,21	69,20	14.568,70	5,82	62.575,76	24,98
Latvijā	1.105.603,89	100,00	676.663,58	61,20	209.471,59	18,95	219.468,72	19,85

*) Tabelē eeskaitīti veenīgi tee apvidi, kuņos notika skaitīšana.

klajumeem vaj no dabīgām ganibam. Tapēc ari izpostitos apgabalos, peemēram, Zemgalē un Rīgas apriņķī 3—5 gadīga āboliņa vismaz 2 reizes vairak, nekā 1 un 2 gadiga.

Visā Latvijā āboliņa un zāļu lauki aizņem gandrīz 19 procentus no aramzemes; turpretim Latgalē ar tās uzlabotu 3—4 lauku zistemu un sādžu saimniecību, to procenti ļoti zems — 5,82, tā tad 3 reizes zemaks kā visā Latvijā. Šai ziņā Latgale visvairak līdzinājas tuvākām Kreevijas guberņam, nekā Vidzemes vaj Kurzemes laukkopībai.

Āboliņa raža no 1 pūrveetas (pudos) 1921. gadā
(Lauksaimniecības brīvprātīgo korespondentu ziņojumi)

Apgabali	1-gadīgs			2-gadīgs			3 un vairak-gadīgs			Videjā raža
	augstākā raža	zemākā raža	videjā raža	augstākā raža	zemākā raža	videjā raža	augstākā raža	zemākā raža	videjā raža	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Vidzeme	120	15	50,75	90	12	35,17	55	10	24,67	39,39
Kurzeme	100	15	39,25	90	10	29,82	50	10	21,04	32,03
Zemgale	100	20	50,23	90	15	32,63	60	10	22,34	36,36
Latgale	90	15	41,53	70	15	33,30	60	10	27,29	34,57
Latvija	120	15	47,52	90	10	33,19	60	10	23,34	36,69

Ārzemēs āboliņu un zāli parasti sēj vairak un āboliņa raža eevērojami augstaka: Vācijā 1910. g. — 382 pudi no 1 desetas un 1911. g. — 234, Francijā 235 un 273 pudi, Beļģijā 367 un 338. Tapēc kopejā āboliņa raža 1921. gadā sneedzas tikai līdz 20—25 milj. pud. Zem papuves pirms kaŗa katru gadu Latvijas vecās robežās atradās 350,000 deset. vaj gandrīz 1/6. Pagājušā gadu simteņa sākumā Latvijā izplatita trīslauku zistema un tapēc gandrīz 1/3 aramzemes atradās zem papuves. Vēl 1862. gadā Kurzemē trīslauku zistemas zemes apstrādašana atrodama 1/6 muižās un 65% zemneeku saimniecībās.*) Tagad turpretim trīslauku zistema sastopama visai reti, pa lielakai daļai Latgalē un Ilukstes apriņķī. Valdošais lauku eedalījums daudzlauku zistema: zemneeku saimniecībās 6—7, ari 8—9 lauki, bet muižās — 10—11 un pat vairaki lauki.

Laukus parasti eedala šādā kārtībā:

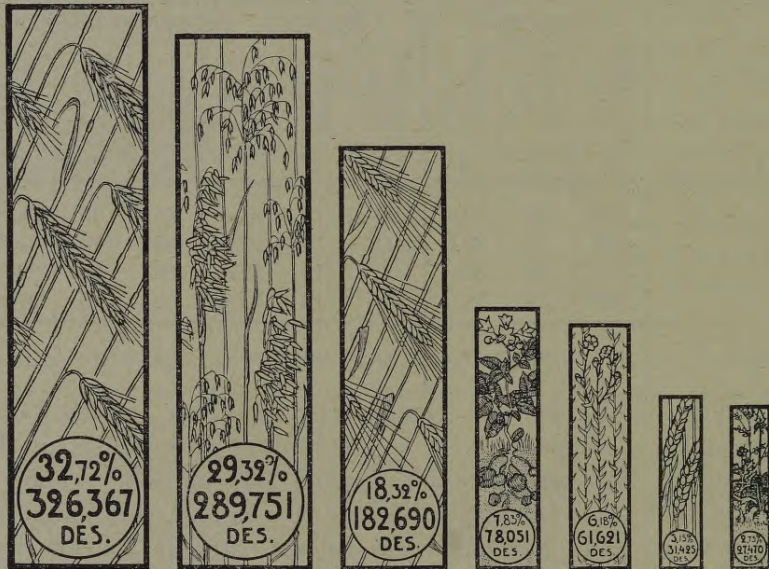
1) Papuve (pirms kaŗa nereti neleelu daļu no šīs papuves aizņēma ar viķeem vaj citeem augeem), 2) zeemaji (rudzi un kveeši), 3) āboliņš un zāles, 4) otrā gada āboliņš (nereti āboliņu atstāj ari trešo gadu lopu ganišanai, īpaši pēc kaŗa), 5) vasarajs (meeži), 6) vasarajs (auzas) un 7) vasarajs lini kartupeļi vaj sakņaugi. Trešā gada vasarajs dažreiz atkrīt. Tādā kārtā no tikko peevestā lauku eedalījuma var izveidotees 7, 8 vaj 10 lauku zistemas.

*) A. v. Heyking „Statistische Studien über die landlichen Zustände Kurlands“.

10 vaj 11 laukos aramzemi sadala šādi:

1) Papuve, 2) zeemaji, 3) āboliņš, 4) āboliņš (ganibai), 5) vasarajs (auzas), 6) vasarajs (auzas, vīķi vaj mistris), 7) papuve, 8) zeemaji, 9) vasarajs (auzas vaj meeži), 10) āboliņš un 11) vasarajs (auzas).

Ari šajā valdošā lauku eedalījumā zinama daļa aramzemes katru gadu jaatstāj papuvei (pūdejumam). Samērā leela saimniecību platība, nepeeteekošs darba spēks un dažreiz arī neleelais inventars speež un speedis tuvākā nākotnē vēl arveen eevērojamu aramzemes daļu atstāt zem papuves.

Rudzi. Auzas. Meeži. Kartupeļi. Lini. Kveeši. Dažadi.

Galveno lauku augu sējumi 1913. gadā.

Pēc kara papuves procentualais apmērs palicis tāds pats, kā pirms kara, kaut gan papuves kopplatība līdz ar aramzemes samazinašanos noslīdejuse no 350,000 des. uz apmēram 220,000 des. 1920. gadā un uz 250,000 des. 1921. gadā. Daudz vairak papuves sastopam Latgalē, sevišķi Ludzas apriņķī un no kara ceetušos apvidos.

(Cēsu apr. 1904. gadā no visām zemneeku saimniecībām 3-lauku eedalījums pastāveja 1,4% (101) saimniecības, 4-lauku — 6,9%, 5-lauku — 33,8%, 6-lauku — 31,1%, 7-lauku — 18,5%, 8-lauku — 7,4%, 9-lauku — 0,4%, 10-lauku — 0,3% un 11-lauku — 0,2%. Līdzīgs stāvoklis arī citos Vidzemes apriņķos (Материалы по статистикѣ Лифляндской губ., XXXIV., губерņas statistiskās komisijas izdevums). Pēc 1904. gada lauku eedalījumā novērojams ātrs progress.)

Teeši ar sējumeem un dārziem aizņemti 61,20% *) no aramzemes (līdz 1,2 milj. hektareem pirms kaŗa). Latgalē, kur vēl daudzās veetās sastopama uzlabota 3 vaj 4 lauku zistema, ar maz āboliņa, un kur zeme beeži apdzīvota, sējumu platība kreetni augstaka — 69,20% vaj vairak nekā divas trešdaļas no visas aramzemes. Nomaļā un stipri ekstenzivā Ludzas apriņķī šis procents vēl pat augstaks. Turpretim izpostitos Zemgales apriņķos un ari Kurzemē no visas aramzemes ar sējumeem aizņemtas tikai 55% vaj par kādeem 6% mazak, nekā pārejā Latvijā.

Ar sējumeem (bez āboliņa, zālem un papuveš), pirms kaŗa (1909.—1913. g.) aizņemtas Latvijas vecās robežās 969,218 desetas vaj peeskaitot ari vēlak peeveenotos apgabalus apmēram 1 miljons desetinu. 1920. gadā tanis apgabalos, kur notika lauksaimneciska skaitišana, reģistretas tikai 676,664 des. sējumu. Peeskaitot neskaititās Latvijas daļas, sējumu platība paceļas līdz 726,000 des. 1921. gadā sējumu kopplatība sneedzās jau līdz 765,000 des. vaj kopā ar dārziem līdz 900.000 hektaru. Iztrūkst vēl gandrīz 23 proc. no pirmskaŗa sējumu platības. Eestājotees normaaleem apstākļeem un atjaunojotees izpostito apgabalu lauksaimnecibai sējumu platība ari uz preekšu spēji peeaugš.

Pirms kaŗa 1913. gadā pirmo veetu sējumu starpā platības ziņā eeņēma rudzi (1/3), otro auzas (29%) un trešo meeži (18%). Visas šis

Galveno lauku augu sējumu platības samazinašanās

Apgabali	Gadi	Rudzi		Meeži		Auzas		Lini		Kartupeļi	
		platība hektaros	o/o	platība hektaros	o/o	platība hektaros	o/o	platība hektaros	o/o	platība hektaros	o/o
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Vidzemē . .	1909—13	79,551	100,00	65,521	100,00	97,084	100,00	37,523	100,00	21,247	100,00
	1920	59,544	74,85	47,234	72,09	91,167	93,91	16,222	43,23	16,835	79,24
	1921	61,868	77,77	48,868	74,58	98,467	101,42	15,427	41,11	18,026	84,84
Kurzemē un Zemgalē	1909—13	139,868	100,00	73,957	100,00	156,136	100,00	13,064	100,00	32,808	100,00
	1920	69,743	49,86	39,764	53,77	89,133	57,09	7,247	55,47	17,197	52,42
	1921	75,929	54,29	49,162	66,47	104,989	67,24	8,106	62,05	21,850	66,60
Latgalē . .	1909—13	131,313	100,00	51,496	100,00	52,718	100,00	19,032	100,00	25,510	100,00
	1920	67,408	51,33	36,779	71,42	35,263	66,89	7,030	36,94	15,175	59,49
	1921	89,039	67,81	48,070	93,35	48,125	91,29	10,597	55,68	19,010	74,52
Latvijā . .	1909—13	350,732	100,00	190,974	100,00	305,938	100,00	69,619	100,00	79,565	100,00
	1920	196,695	56,08	123,777	64,81	215,563	70,46	30,499	43,81	49,207	61,85
	1921	226,836	64,67	146,100	76,50	251,581	82,23	34,130	49,02	58,886	74,01

*) Zāļu un āboliņa laukus pēckaŗa apstākļos nekādi nav eespējams peeskaitit ar sējumeem aizņemtai platībai tapēc ka leelakā daļa no šeem augeem tūrumos stāv vairak nekā 3 gadus, tā tad pateesībā līdzinajas ganībai.

Apgabali	Gadi	Rudzi				Kveeši				Meeži	
		zeemas		vasaras		zeemas		vasaras		desē- tinās	0/0
		desē- tinās	0/0	desē- tinās	0/0	desē- tinās	0/0	desē- tinās	0/0		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Vidzeme . . .	1920. g.	52.809	21,23	1 694	0,68	1.661	0,67	3.208	1,29	43.235	17,38
	1909.—1913. g.	72.398	25,44	417	0,15	1.747	0,61	1.793	0,63	59.974	21,07
Kurzeme un Zemgale . . . }	1920. g.	61.987	24,34	1.851	0,73	6.369	2,50	2.164	0,85	36.397	14,29
	1909.—1913. g.	127.286	30,54	740	0,18	23.282	5,60	1.272	0,30	67.695	16,24
Latgale . . .	1920. g.	60.762	35,06	939	0,54	541	0,31	432	0,25	33.665	19,42
	1909.—1913. g.	119.720	44,69	475	0,18	908	0,34	831	0,31	47.136	17,60
Visa Latvija .	1920. g.	175.558	25,94	4.484	0,66	8.571	1,27	5.804	0,86	113.297	16,74
	1909.—1913. g.	319.404	32,96	1.632	0,17	25.937	2,68	3.896	0,40	174.805	18,03

galvenās labības aizņēma pāri par $\frac{4}{5}$ no viseem sējumeem; tapēc pāre-
jeem lauku augeem atlika samērā neecīga platība. 1921. gadā galveno
lauku augu platība vēl arveen uzrāda deezgan eevērojamu sama-
zinašanos.

Rudzu lauki pamazinājušees visā Latvijā par veenu trešdaļu, bet
Kurzemē un Zemgalē kopā gandrīz uz pusi. No visām labībām pa kaŗa
gadeem vizvairak tomēr samazinajusēs zeemas kveešu platība. Pirms
kaŗa (1909.—13. g.), ar zeemas kveešeem apsēja 25,937 desetas, 1920.
gadā apsētas vairs tikai 8571 des., vaj veenu trešdaļu no pirmskaŗa
platības. Šī kveešu lauku samazinašanās galvenām kārtam krīt uz
Zemgales lidzenuma kveešu apvideem. Pirms kaŗa visā Kurzemes guberņā
ar zeemas kveešeem apsēja 23,282 des., bet 1920. gadā vairs tikai 6339
des. vaj 27,38⁰/0.

Zeemas rudzu un zeemas kveešu sējumi pēckaŗa gados stipri sama-
zinājušees, turpretim vasaras rudzu un vasaras kveešu sēšana pēdejos
gados ļoti peeauguse. Pirms kaŗa Latvijā ar vasaras rudzeem apsēja tikai
1632 des., bet 1920. gadā — 4484, vaj peelīdzinot pirmskaŗa skaitli
simtam, 274,75⁰/0. Visvairak vasaras rudzu sēšana attīstijusēs Vidzemē,
kur ta peeauguse četrkārtīgi. Tāpat eevērojami peeauguse vasaras kveešu
sēšana no 3896 des. pirms kaŗā uz 5804 des. 1920. gadā (149%). Ari
vasaras kveeši visvairak sēti Vidzemē. Pastiprinata vasaras rudzu un
kveešu sēšana izskaidrojama ar spaidigeem pēckaŗa apstākļeem: ar zirgu
un cilveka darba spēka trūkumu, kadēļ rudeņos visus zeemas sējai
nodomatos laukus nevareja laikā un kārtīgi apstrādat, un pa daļai ar
sēklas trūkumu.

Auzas		Pākšu augi				Griķi		Lini		Kartupeļi		Pārejee sējumi		K o p ā	
desētinas	%	zirņi		pupas		desētinas	%	desētinas	%	desētinas	%	desētinas	%	desētinas	%
		desētinas	%	desētinas	%										
13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28
83.448	33,56	3.882	1,56	212	0,09	2 006	0,81	14 849	5,97	15.410	6,20	26.276	10,56	248.690	100,00
88.864	31,23	4.289	1,51	210	0,07	778	0,27	34.346	12,07	19.448	6,83	337	0,12	284.601	100,00
81.586	32,04	6.265	2,46	625	0,25	124	0,05	6.633	2,61	15.741	6,18	34.904	13,70	254.646	100,00
142.916	34,29	9.178	2,20	553	0,13	165	0,04	11.958	2,87	30.030	7,21	1.666	0,40	416.741	100,00
32.278	18,62	8.222	4,75	2.658	1,53	189	0,11	6.435	3,71	13.890	8,02	13.317	7,68	173.328	100,00
48.255	18,01	7.849	2,93	1.549	0,58	178	0,07	17.421	6,50	23.350	8,71	204	0,08	267.876	100,00
197.312	29,16	18.369	2,71	3.495	0,52	2.319	0,34	27.917	4,13	45.041	6,66	74.497	11,01	676.664	100,00
280.035	28,89	21.316	2,20	2.312	0,24	1.121	0,12	63.725	6,57	72.828	7,51	2.207	0,23	969.218	100,00

No pārejiem lauku augeem ļoti samazinājušies linu lauki (sevišķi Vidzemē, — par 59%): no pirmskaŗa linu platības 1921. gadā atlikuši tikai puse un 1920. g. pat 43,8%. Linu šējumu samazinašanās izsaukta no linu monopola, no sastrēguma starptautiskā linu tirgū,*) un no nesamērīgi zemām linu cenām.

Auzu, meežu un kartupeļu platības, ņemot vērā smagus kaŗa postījumus, atjaunojušās visai sekmīgi; no pirmskaŗa platības iztrūkst vairs tikai 1/4 vaj 1/5. Zirņu sējumu platība pat peeauguse, salīdzinot ar pirms kaŗa skaitļiem; šis peeaugums zīmejas gandrīz veenīgi uz Latgali un zināmā mērā izskaidrojams ar jaunu apvidu peeveenošanu Latgalei un ar pilnīgaku un pareizaku lauku augu sējumu reģistrešanu pēdejos gados.

No visiem Latvijas apgabaleem sējumu samazinašanas ziņā vismazak ceetuse Vidzeme (bez Rigas apr.). No visas pirmskaŗa sējumu platības (284,601 des.) 1920. gadā atlikušas 87,88% (248,690 des.), kamēr Kurzemē un Zemgalē atlikušas tikai 61,10% (416,741 des. veetā 254,646 des.) un arī Latgalē 64,70%.

Atsevišķu lauku augu veeta sējumu kopplatībā pa kaŗa laiku maz mainījies. (Skat. augšejo tabeli).

*) Neraugoties uz spēju linu sējumu samazinašanos, Latvija 1921. gadā linu sējumu platības ziņā veena no pirmām valstīm visā Eiropā (izslēdzot Kreeviju un Poliju). Pēc Romas starptautiskā lauksaimniecības instituta ziņām (Bulletin de statistique agricole et commerciale XIII année Numero 1. Rome, Janvier 1922) Beļģijas linu lauku platība — 15 tūkstoši hektari, Francijas 18,1, Leelbritanijas (kopā ar Iriju) — 19,5, Igaunijas 20,4, Itālijas 20,0, Ķekoslovaķijas 23,9, Holandes 9,6, bet Latvijas 34,4 tūkstoši hektari (Polija 1920. gadā ar lineem apsēja 41,000 hektarus). Kopraŗas tomēr daŗās no šīm valstīm leelakas, nekā Latvijā.

Vizleelakā pārmaiņa notikuse ar zeemas rudzu sējumeem: pirms kaŗa zeemas rudzi aizņēma gandrīz $\frac{1}{3}$ no visas sējumu platības; 1920. gadā, neraugoties uz samērā augstām pārtikas labību cenām, rudzu procents noslīdejis uz 25,94. Visvairāk kritis rudzu sējumu procents Latgalē. Pirms kaŗa galvenā Latvijas labība bija rudzi; tagad pirmā veetā platības ziņā noteikti nostājas auzas, kuŗu procents 1920. gadā gandrīz tāds pats, ka pēdejos 5 gados pirms kaŗa. Ari zeemas kveešu atteicigs procents 1920. gadā pamazinajees uz pusi. Pārejo augu veeta sējumu platībā ļoti maz nosvērusēs no normalās; kaŗš un pēckaŗa āpstakļi ļoti mazu eespaidu paspējuši atstāt uz atsevišķu augu nozīmi laukkopībā. Ja augšā peevestā tabelē dažreiz nomanama eevērojamaka procentuala novirzišanās no pirmskaŗa skaitļeem, tad ta galvenām kārtam izskaidrojama ar mistra sējumu atsevišķu reģistrešanu un eerindošanu pārejo sējumu nodalījumā, caur ko pēdejaiss peeaug. 1909.—13. gadu skaitļos mistris nav speciali reģistrēts un izdalīts, bet peedalīts vaj nu meežeem, auzam vaj citeem sējumeem.

Salīdzinot Latvijas sējumus ar citu valstju sējumeem novērojam: 1) leelaku dažādību laukaugu starpā un 2) blakus šai dažādībai uz vaka-reem seko intenzīvaka lauksaimniecība.

Danijas lauku augu veeta sējumu kopplatībā šāda: no kopejas sējumu platības ar rudzeem 1920. gadā*) apsētas tikai 13,53%, tā tad daudz mazāk nekā pee mums. Danijā tāpat kā Latvijā galvenā labība — auzas, kuŗas aizņem gandrīz tikpat leelu procentu, kā pee mums, — 26,85%. Tur turpretim nesalīdzinami leelaka vēriba peegreesta sakņ-augeem: kartupeļi aizņem 5,51%, runkuļi — 6,62%, kāļi — 7,66%, burkani — 0,34%, cukurbeetes — 2,30% un bez tam vēl citi lopbarībai noderīgi sakņaugi 3,21%, vaj kopā ar kartupeļeem vismaz veenu ceturdaļu no viseem sējumeem. Meežu lauku atteecīgais procents 2—2 $\frac{1}{2}$ reizes zemaks. Ar meežeem apsēti Danijā 15,18%, ar mistru 11,98%, ar pākšaugeem — 1,05%, ar griķeem — 0,24%, ar cigoriņeem — 0,06%, ar dārzaugeem — 0,15% un ar dažadeem citeem sējumeem 1,53%. Lauku eekārti un augu izvēli še pilnīgi noteic augsti attīstīta lopkopība. Bez tam no 2,576,674 hektareem aramzemes, ar melno papuvi aizņemti 56,125 ha, ar puspapuvi jeb ar kādu augu aizņemtas papuves 76,788 ha, vaj tikai 5—6 proc. no aramzemes. Turpretim ar āboliņu un zālem apsēti 749,195 ha, ar lucernu 10,586 ha, un ar citu zaļbarību 28,334 ha, vaj apmēram 30%, tā tad arī kreetni vairāk nekā pee mums.

Vācija pirms kaŗa (1913. gadā) savu aramzemi procentos izlcetoja šādi,**) Zeemas rudzi — 24,57, vasaras rudzi — 0,45, zeemas kveeši — 6,88,

*) Dānmarks statistik Årbok 1920. Danijas statistiska departamenta gada grāmata.

***) Die landwirtschaftliche Bodenbenutzung im Jahre 1913. Berlin 1915 Vācijas statistiskās valdes izdevums.

vasaras kveeši — 0,88, meeži — 6,57, mistris — 1,43, auzas — 17,06, zirņi — 0,49, pupas — 0,39, citi pākšaugi — 2,39, citas labības — 1,14, griķi — 0,16, lini — 0,06, kartupeļi — 13,33, sakņaugi — 5,84, dažādi citi sīkaki dārzu augi — 0,49, pārējie sējumi 10,56, papuve tikai 2,58, lauku ganības (Ackerveide) — 2,72 un dārzi — 2,06⁰/₁₀₀.

Vācijā tāpat kā Danijā lauku augi ļoti dažādi un to starpā sakņaugi eeņem redzamu veetu. Sevišķi augsts kartupeļu procents — 13,33⁰/₁₀₀ aramzemes.

Somijā*) pirms kara gandrīz 40 procentes visas aramzemes eeņēma āboliņš un zāles, bet galvenā labība tāpat kā pee mums auzas kas aizņem 21,4⁰/₁₀₀ visas aramzemes, kamēr rudzu procents tikai 13, bet meežu — nepilni 6. Papuve Somijā, 12,5⁰/₁₀₀ aramzemes, tāpat, kā Vācijā aizņem daudz mazaku veetu.

Igaunija 1920. gadā ar zeemas rudzeem apsēja 140,242 hektarus (1921. g. 142,700 ha), ar vasaras rudzeem — 1585 ha ar zeemas kveešiem — 6551 ha ar vasaras kveešiem — 5878 ha ar meežiem 110,429 ha (1920. g. — 111,100 ha), ar auzām — 141,985 ha (142,900 ha), ar mistru — 42,809 ha, ar kartupeļiem — 63 613 ha, tā tad pat vairak, nekā pee mums, un beidzot, ar līneem — 20,400 ha 1921. g.

Cukurbeešu izmēģinājumu lauks
Ramas muižā.

Igaunijā tāpat kā Latvijā par galveno labību galvenām kārtām klimatisku apstākļu dēļ, kļūst auzas, kuņas aizņem gandrīz tādu pat platību, kā rudzi. Ļoti plaša kartupeļu lauku platība (ap 12⁰/₁₀₀, un Igaunija kreetnu vairumu savu kartupeļu eksportē uz ārzemēm (Kreevija).

Latvijas galveno tīrumu augu skaits vēl arveen visai mazs un tikai pēckaņa pārejas laiks izsaucis deezgan dzīvu interesi par jauneem līdz šim maz pazīstameem lauku augeem (cukurbeetēm, tabaku un citeem).

Tomēr Latvijas augu starpā vēl arveen leelakā vairumā neredz cukurbeešu, kuņas Vācijā un Danijā eeņem eevērojamu veetu. Jau 1883.—86. gados Rigas politehnikas profesors M. Glazenaps 3 gadu

*) Statistik Årsbok för Finland 1920.

laikā 52 mēģinājumu laukos izdrija ļoti vērtigus mēģinājumus cukurbeešu audzešanas jautājuma izpētišanai.*) Profesors Glazenaps atrada, ka cukurbeešu nogatavošanai vajadzīgas vismaz 130 deenas, un tās dod eeguvumu no 1 pūrveetas 604—722 pudī beešu. Cukura sastāvs: minimalais 10% bet, maksimalais 17—18%. Visi šee un ari vēlakee mēģinājumi pārleecinoši peerādīja, ka Latvijas, īpaši Kurzemes klimats, pilnīgi peemērots cukurbeešu audzešanai plašos apmēros. Cukurbeešu audzešana vēl līdz šai deenai nav varejuse plašaki eesakņotees, kaut gan zeemeļu Vācijā un Danijā — kā tas redzams no eepreekš peevesteeem skaitļeeem — tās jau sen audzē plašos apmēros. 1921. gadā visā Latvijā

Cukurbeešu lauks Lubanā.

apsēti tikai 100 hektari ar cukurbeeteeem, kuņas izleee-totas veenīgi pašu saimneecibu vajadzībam. Jo cukurbeešu fabrikas vēl nepastāv.

Tāpat pomidorus, tabaku, cigoriņus, sīpolus, un citus līdzīgu augu parasti Latvijā dēsta tikai dārzos neleelā vairumā, līdzīgi tam, ka vēl pagājušā gadu simteņa vidū kartupeļus dēstīja tikai dārzos neleelā daudzumā. Tikai atsevišķos gadījumos sastopami

leelaki šo augu lauki. Ari vērtīgas zāles (lucerna, lupiņa un pat tīmotiņš) sastopamas nedaudzās saimneecībās un neleelā daudzumā. Latvijā maz redzēti un neparasti augi — peemēram sinepes, mais's, kukuruza un daudzi citi, — var varbūt ar laiku eeveestees leelakos vaj mazakos apmēros Latvijas tīrumos. Tīrumu augu dažādība kļūs caur to leelaka un bagataka, kas vispārejam lauksaimneecības progresam var nākt tikai par labu.

Latvijas samērā neleelā platība un samērā veenlīdzīgi dabas apstākļi dod tomēr eespēju lauku augu ģeografijā attīstītees visai raksturīgām dažādībām. Galveenee rudzu sēšanas rajoni ir Latgale ar savām mazajām saimneecībām, kā ari Ilukstes un Jaunjelgavas apriņķi un Lejas Kurzemes Leepajas-Ventspils jūŗmalas smilšainais apgabals. Kveešu zemes atrodamas gandriž veenīgi Kurzemē: galvenām kārtam Jelgavas, Bauskas un Kuldīgas apriņķos; neleelā vairumā kveešus sēj ari Tukuma,

*) Skat. „Land- und Forstwirtschaftliche Zeitung“ 1893, № 7, un „Baltische Wochenschrift“ 1885—86.

Talsu un Leepajas apriņķu pagastos. Kartupeļus stāda smiltainās zemēs gar Kurzemes un Rīgas jūrmalam, bet it sevišķi ap Leepaju un Ventspili tāpat arī ap Rīgu un vispār ap leelakajām pilsētām, jo kartupeļi tipisks sīko saimniecību augs. Auzas tāpat kā āboliņu un zāles, sēj visvairāk Leepajas-Aizputes-Kuldīgas rajonā un arī starp Leelupi un Cēsim un Jaunjelgavu. Bez saimnieciskiem un zemes virskārtas apstākļiem ļoti leelu eespaidu uz auzu sēšanu atstāj klimatiski apstākļi resp. nokrišņu daudzums. Linus visvairāk sēj Zeemeļ-Vidzemē (īpaši Valmeeras apriņķī) un Latgales zeemeļos. No visiem 34,130 hektāriem lina 1921. gadā, gandrīz puse, 15,427 ha atrodās Vidzemē, veena trešdaļa vaj 10,597 ha Latgalē, un pārējie Kurzemē (Bauskas apr.). Meežu galvenie rajoni atrodami smagākās zemēs starp Jelgavu un

Tabakas lauks.

Tāseem, Latgales zeemeļdaļā un vairāki pagasti Vidzemē, kur tie aizņem 15 procentus no visas sējumu platības.

Sējumu platības pieaugšana Latvijā eēt gausi uz preekšu. Kurzemē, 1848. gadā izsēti 135,087 četveriki zeemas labību (eevākts 842,402 četveriki), 1863. gadā izsēts 136,472 četveriki (eevākts 889,500 četveriki), 1872. gadā izsēts 152,009 četveriki (eevākts 777,808 četveriki). Arī meežu un lina sējumi stāv gandrīz uz veetas, vaj eēt pat atpakaļ; 1893. gadā apsēts ar meežiem 80,721 desetinas, ar lineem 15,450 desetinas, bet 1913. gadā 74,584 desetinas un ar lineem 13,187 desetinas. Auzu sējumi Kurzemē pieaug spējaki: 1893. gadā apsētas 111,606 desetinas, bet 1913. gadā — 150,395 desetinas. Pieplēsto aramzemi tā tad galvenām kārtām izleeto zālem, āboliņam, sakņaugeem un citeem sikeem sējumeem. Līdzīgu parādību novērojam arī Vidzemē. Pēc krievu

avoteem sējumu platība Baltijas guberņās no 1887.—1904. gada pavairojusēs par 11%.

Zemneeku vaj mazgruntneeku saimniecībā pirms kara atradās leelākā daļa Latvijas sējumu platības. No 306,000 desetinām reģistretu zeemas rudzu, apaļos skaitļos 248,000 des. atradās zemneeku saimniecībā; tāpat no 189,000 desetinām meežu 159,000 des. mazgruntniecībā. No linu platības (1916. gadā) Vidzemē 21,000 desetinām 19,000 bija mazgruntniecībā. Latgalē no 26,000 — 25¹/₂ tūkstoši zemneeku saimniecībā. No 115,324 desetinām auzu Vidzemē 94,669 desetinas un Latgalē no 51,552 desetinām 44,520 atradās zemneeku tipa saimniecībā. Un tā tas ir arī ar visiem pārējiem tūruma augeem. Muižu līdzdalība sējumu kopplatībā visai nēcīga. Zemneeku saimniecības ražoja patērešanai, bet muižas galvenām kārtam ražoja tirgum. Mazgruntneeku saimniecību loma arī šai ziņā tagad no sevišķi leela svāra.

Dažus augus, peemēram, linus, griķus, kaņepes un zirņus kultivē vaj gandrīz veenīgi zemneeku saimniecības. Muižas turpretim sevišķu vēribu peegreeza sakņaugeem, zālem un āboliņam.

1916. gadā Vidzemes mазsaimniecībā bija 3825 desetinas veengadīgu un 61,673 desetinas ilggadīgu zāļu kopā 64,498 desetinas; muižās turpretim 2013 desetinas veengadīgu un 18,828 desetinas ilggadīgu zāļu un āboliņa, vaj kopā 20,841 desetina. Ari Latgalē mазsaimniecībā atradās 21,671 desetinas, bet muižās 6172 desetinas zāļu un āboliņa.

Videjā (tipiskā) zemneeku mājā Vidzemē (pēc 1912./13.g. anketas) ar 128 pūrveetam jeb 47¹/₂ hektareem kopplatības 51 pūrveeta aramzemes izmantota sekošā kārtā:

Rudzi un kveeši	7 ¹ / ₂ pūr.	Papuve	7 pūr.
Meeži	6 ¹ / ₂ „	Kartupeļi	1 ¹ / ₂ „
Auzas	10 „	Sakņu augi un dārzs	1 ¹ / ₂ „
Āboliņš	11 „	Pārejee	1 ¹ / ₂ „
Lini un kaņepes	4 ¹ / ₂ „		

Zemneeku saimniecībā svarigakee augi — āboliņš, auzas un arī rudzi, sakņaugi turpretim aizņem visai neleelu platību. Muižās sakņaugi spēlē daudz leelaku lomu, tāpat arī āboliņš; arī papuve aizņem mazaku procentu.

Muižu aramzemes izleetošana (procentos):

	Vidzeme*) Kurzeme**)	
	1913./14.	1912./13.
Zeemas labība	16,1 %	27,5 %
Vasaras labība	25,5 %	24,4 %
Pākšaugi un jaukti	5,5 %	7,5 %

*) Pēc Vidzemes ķeizariskās ekonomiskās societes „Statistik der Buchsteller“.

***) Pēc Kurzemes ekonomiskās sabiedrības „Statistik der Sektion für landwirtschaftliche Buchführung“.

GALVENO LABĪBU RAJONI 1920. G.

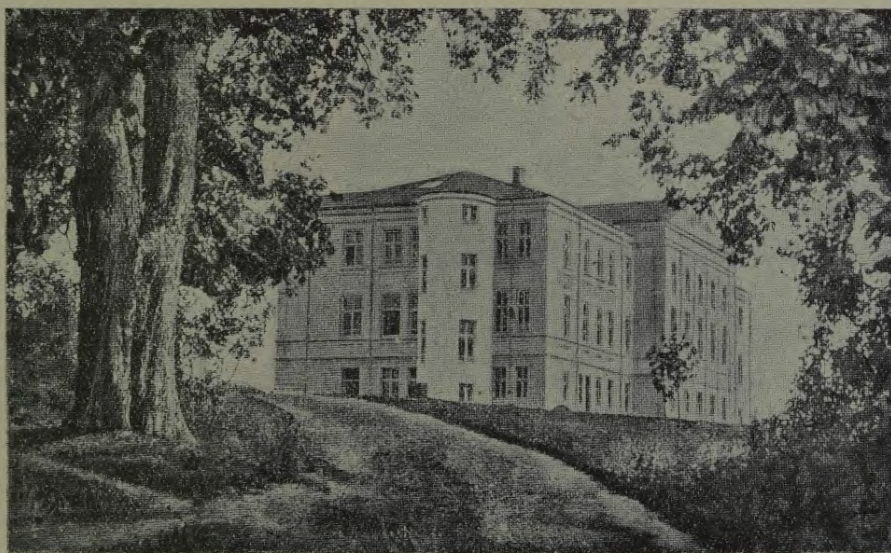
VALSTS STATISTISKĀ PĀRVALDE.

Sakņaugi, muižas	7,4 0/0	4,5 0/0
" " strādneeku	7,2 0/0	1,4 0/0
Āboliņš, timotiņš	25,6 0/0	27,4 0/0
Pārejās zāles	4,7 0/0	3,1 0/0
Papuve	12,8 0/0	12,5 0/0
Dažadi	0,4 0/0	1,7 0/0
Strādneeku zeme	0,8 0/0	1,7 0/0

Eiropas Kreevijas apgabalos, kuŗos 1916. gadā notika lauksaimniecības skaitīšana, uz katrām 100 desetinam bija:

	Rudzu	Zemās kveču	Vasaras kveču	Mecžu	Auzu	Prosas	Griķu	Linu	Čukur- becšu	Kartupeļu	Āboliņa un zāļu
Zemneeku saimn.	30	5	17	12	18	3,1	2,7	2	0,1	3,4	1,9
Muižās	19	16	10	11	20	2,5	1,2	0,5	5,1	2,4	9

Preeku lauksaimniecības instituts.

b) Raža

Bez klimatiskeem apstākļiem, zemes virskārtas īpašībam un citeem dabas apstākļiem uz ražas augstumu leelā mērā atstāj eespaidu zemes apstrādašanas veidi un vispārīgais saimnieciskais un kulturas līmenis (pēc kaŗa, peemēram, slikta sēkla). Pēdejos gadu desmitos pirms kaŗa, īpaši pēc 1906./7. gada, zemes apstrādašanas tehnika, mēslošana, kooperacija un vispār lauksaimnieciskais progress milzu soļeem gāja uz preekšu. Latvijas lauksaimniecība čakli steidzās panākt nokaveto, uzrā-

didama eevērojamus panākumus un dažā labā ziņā kļūdama par paraugu Kreevijai. Tomēr pilnīgi attīstītes un izveidotees vispārejo nelabvēlīgo apstākļu dēļ tas tai neizdevās.

Pirms kaŗa Latvijā bija 200 lauksaimniecības beedribas ar pāri par 5 milj. rbļ. apgrozījumu un kādeem 20—22,000 beedreem, 150 lauksaimniecības mašīnu beedribas ar 1 milj. rbļ. apgrozījumu un 13,000 beedreem, 250 krediteestādes ar 100 milj. rbļ. apgrozījumu, 100 kopmoderneecības, 225 lopu pārraudzības beedribas u. t. t. Daudzas no šīm beedribām apveenojās leelakās vaj mazākās saveenībās, kuŗu skaits sneedzās līdz 15*) un kuŗas nodarbināja un uztureja dažadas eestādes un pasākumus, peemēram, lauksaimniecības skolu Preekuļos. Tagad kaŗš

Mēslu ārdišana.

leelako daļu šo beedribu iznīcinājis, vaj uz laiku pārtraucis to rosīgo darbību, rosīgu īpaši lauksaimniecības pacelšanas ziņā.

No visām lauksaimniecības beedribām 1922. gada sākumā reģistrētas 90, no kredītkooperatīveem tikai 15 (faktiski darbojas kādi 70—80), no kopmoderneecībam arī tikai apmēram 20. — Turpretim lauksaimniecības mašīnu leetošanas

beedribu skaits peeaudzis gandrīz līdz 300. Kopejais dažādu kooperatīvu skaits Latvijā arī tagad sneedzas līdz 1400, kuŗos apveenoti kādi 100,000 beedri. Darbojas 7 leelakas kooperatīvu apveenības.

Tāpat lauku mēslošana pirms kaŗa izplatījās plašos apmēros. Lopu skaits, samērā ar platību, Latvijā nav leels. Peeņemot, ka peeaudzis leellops (30 pudi dzīvsvāra) dod gadā 610 pudu (10,000 kg.) mēslu, preekš katras pūrveetas aramzemes 3-gadīgi mēslojot vajaga 0,26—0,30 leellopu. Ja saimniecībam jāizteek tikai ar saveem kūts mēsleem veen, kā tas bija pa kaŗa gadeem, tad uz katrām 1000 pūrveetām aramzemes vajadzētu vismaz 250 leellopu. Mums turpretim uz 1000 pūrveetām aramzemes neiznāk pat 200 leellopu. Tapēc dabīgās mēslošanas trūkumu vajadzēja segt ar māksligeem mēsleem. Pēdejos pirms kaŗa jo plašos apmēros leetoja gan muižās, gan mazgruntneeku saimniecībās. 1913. gadā veenā pašā Rīgas ostā eevests 8,4 milj. pudu mēslošanas veelu, no tām pa dzelzsceļu un upem no Latvijas izvests

*) Skat. tuvāku „Кооперация въ Латышскомъ краѣ до Великой Европейской войны, 1917 г., Рига.

4,5 milj. pudu, tā tad preekš Latvijas palikuši Rigā veen kādi 4 milj. pudu mākslīgu mēslu. Bez tam eevesti mākslīge mēslu ari pa citām ostam un ražoti veetejās fabrikās. Gandrīz katrā saimniecībā mākslīgu mēslu leetošana palika par parastu parādību, īpaši pēc 1906./7. g., kad plašos apmēros sāka darbotees lauksaimniecības beedribas un koope-rativi. 1899. gadā Kreevijā eeveda tikai 5,8 milj. pudu mākslīgu mēslu, 1906. g. — 7,8 milj. pudu, 1907. — 9,4 milj., 1908. g. — 10,2 milj. 1909. g. — 15,4 milj., 1910. g. — 22,8 milj., 1911. g. — 26,4 milj. un 1912. g. — 35,3 milj. pudu. Tā tad neilgā laikā (6—7 gados) mākslīgo mēslu eevedumi pacēlās gandrīz peeckārtīgi. Un Latvija peedereja pee teem Kreevijā apgabaleem, kur mākslīgos mēslus leetoja visplašakos apmēros, kuŗus noteikti konstatet nav eespējams. 1921. gada pirmos astoņos mēnešos eevesti tikai 4—500,000 pudu mākslīgu mēslu, tā tad ļoti neecīga daļa no pirmskaŗa vairuma.

Ar lauksaimniecības mašīnam un rīkeem Latvijas lauku saimniecības bija bagātīgi apgādatas. Vidzemē 1916. g. pēc specialās lauksaimniecības mašīnu un

Aršana ar spīļu arklu.

rīku anketas pirmmaterialeem uz katru zemneeku tīpa saimniecību iznāca 12, bet uz veenu muižu 43 dažādu mašīnu un rīku:

	Arkli	Ecešas	Ruļļi un blūķi	Sējmašīnas	Mēslu sējeji	Zāļu plāv.	Labības plāveji.	Zirgu grāb.	Kuļmašīn.	Vētij. maš.	Graud. zort.
Semn. saimn.	3,7	4,3	1,04	0,05	0,0	0,26	0,21	0,16	0,20	0,62	0,02
Muižā . . .	15,8	15,9	2,97	0,82	0,17	0,69	0,69	0,61	0,39	0,96	0,24
				Sepa-ratori	Raušu drupinataji	Ekseļmašīnas	Sakņu mašīnas	Linu mašīnas			Maļ. gaņģi
Zemneeku saimniecībā . .			0,8	0,0	0,24	0,01	0,0				0,12
Muižā			1,57	0,13	0,8	0,09	0,19				0,23

Īpaši pēdejos pirmskaŗa gados strauji peeauga lauksaimniecības mašīnu skaits, neizslēdzot pat vissarežģitākās.

No sevišķa svara preekš intenzīvas lauksaimniecības zemes ir apstrādašanas un irdinašanas mašīnas, jo tās uzlabo zemes virskārtas īpašības un līdz ar to pavairo ražības spējas. No tām tapēc leelā mērā atkarīga ari raža.

Arklu un ecešu skaits Latvijā, pēc 1910. gada Viskreevijas lauksaimniecības mašīnu skaitišanas:*)

	Arklu kop-skaits	No teem			Ecešu kop-skaits	No tām		
		Spīļu arkli	Koka lemeš-arkli	Dzelzs lemeš-arkli		Koka	Koka ar dzelzs tapam	Dzelzs ec.
Vidzeme								
Muižās	19,250	8,350	2,983	6,865	18,297	5,027	9,258	3,414
Zemneeku saimn. . .	72,747	32,278	15,123	21,913	81,460	25,205	42,505	10,464
Kopā	91,997	40,628	18,106	28,778	99,757	30,232	51,763	13,878
Kurzeme								
Muižās	20,532	7,268	1,748	10,097	19,220	2,010	11,123	4,395
Zemneeku saimn. . .	90,124	36,957	16,167	29,332	93,250	15,141	59,643	9,726
Kopā	110,656	44,225	17,915	39,429	112,470	17,151	70,766	14,121
Latgale								
Muižās	14,152	5,203	4,269	4,080	15,085	3,051	9,530	1,974
Zemneeku saimn. . .	92,421	48,440	32,263	11,588	73,533	23,789	46,883	2,755
Kopā	106,573	53,643	36,532	15,668	88,618	26,840	56,413	4,729
Latvija								
Muižās	53,934	20,821	9,000	21,042	52,602	10,088	29,911	9,783
Zemneeku saimn. . .	255,292	117,675	63,553	62,833	248,243	64,135	149,031	22,945
Kopā	309,226	138,496	72,553	83,875	300,845	74,223	178,942	32,728

Zemi uzarot agrā pavasarī.

Kā redzams no tikko pēvestās tabeles, arklu un ecešu skaits Latvijas saimniecībās pirms kara peeteekoši leels: uz katru caurmēra saimniecību iznāk 3—4 arkli un tikpat daudz ecešu.

Ši pate tabele rāda arī, ka arklu un ecešu starpā daudz primitīvu un maz noderīgu arklu aramzemes īpašai uzlabošanai. No

vīseem arkleem vairak kā veena trešdaļa (no 309,226 arkleem 138,496) spīļu

*) Статистика Россійской Имперіи LXXIX. Сельско-хозяйственные машины и орудія въ Европейской и Азиатской Россіи въ 1910. г. Изд. Центрального статистическаго комитета. С. 1913 г.

arkli. Sevišķi daudz to zemneeku saimniecībās, un visvairāk Latgalē. Ari no lemešu arkleem gandrīz puse koka arkli. Modernako arklu ir tikai ap 4000 (no teem 3881 zemneeku saimniecībās), no kuņeem leelakā daļa (3329) atrodas Kurzemē. Vispār Kurzeme lauksaimniecības rīku un mašīnu ziņā nostādīta daudz labaki, kā pārejās Latvijas daļas. Tāpat ari no ecešam nesamēriģi daudz koka ecešu (74,223) un koka ecešu ar dzelzs tapam (178,942). Ari no šīm primitīvām ecešam leelakā daļa atrodas zemneeku saimniecībās.

Atsperecešas darbā.

Pašos pēdejos pirmskaņa gados tikko minetee lauksaimniecības rīki daudzā ziņā mainījušeēs uz labo pusi, bet ari vēlākās ziņas apstiprina to pašu parādību, ka īpaši zemes apstrādašanas rīku starpā vēl arveen pārak daudz novecojušu, kuģi slikti izpilda savu uzdevumu.

1920. g a d ā no viseem lauksaimniecības skaitīšanā reģistreteem arkleem:

	Spīļu arkli		Veenlemešu		Divlemešu		Pārejo		Kopā
	Skaitis	0/0	Skaitis	0/0	Skaitis	0/0	Skaitis	0/0	
Vidzemē . . .	43,595	45,82	42,880	45,06	4,441	4,67	4,233	4,45	95,149
Kurzemē . . .	24,315	45,46	24,882	46,53	1,752	3,28	2,531	4,73	53,480
Zemgalē . . .	19,005	38,13	23,784	47,71	3,518	7,06	3,538	7,10	49,845
Latgalē . . .	46,442	44,71	51,550	49,63	2,658	2,56	3,218	3,10	103,868
	133,357	44,11	143,096	47,33	12,369	4,09	13,520	4,47	302,342

Peelaižot, ka no Kreevijas statistiskām eestādem 1910. gadā uzdo-
tais arklu skaits pārak mazs (uz ko norāda 1916. gada atteecīgi skaitļi
par Vidzemi) un ka pēdejos pirmskaņa gados arklu skaits pavairojees,

redzam, ka pa kaŗa gadeem arklu zaudets samērā maz. Tāpat maz samazinajees ecešu skaits, — uz 226—230,000 — 1920. gadā. Ecešas un arklī pa kaŗa gadeem leelā mērā nodiluši un nostrādati, strādajot visu laiku bez peenācigeem uzlabojumeem. Spiļu arklu procentis palicis tāds pats, kā pirms kaŗa.

Nesalīdzinami vairak ceetušas sarežģitākās lauksaimniecības mašinas un rīki.

Lauksaimniecības mašinas lauksaimneeki pirms kaŗa eegādāja darba roku trūkuma vaj dārdzības dēļ. Attīstoteles rūpniecībai, daudzi lauku eedzīvotāji aizplūda uz pilsētām, daudzi aizgāja uz Kreeviju vaj citām

Labības pļaujmašina darbā.

attālakām zemem. Tapēc darbu eetaupošās mašinas arveen vairak izplatījās. Kuļamo mašīnu skaits sneedzās 1910. gadā līdz 13,000, no kuļām gan leelakā daļa bija zirgu (ģēpeļi) un pat roku mašīnas. Pļaujamo mašīnu bija arī pāri par 10,000 un vētījamo mašīnu pat gandrīz 32,000. Un tomēr 1 pļaujamā mašīna bija tikai uz 12 saimniecībām, kuļamā uz 9—10 saimniecībām. Uz veenu pūrveetu aramzemes zemneeku saimniecībās nedzīvā inventara pirms kaŗa bija 14 rbļ. Kurzemes muižās 22 rbļ. mašīnu un rīku un Vidzemē 39 rbļ. uz veenu desetīnu. Labības pļaujamo mašīnu 1920. gadā saskaitītas nedaudz vairak par 11,000, no kuļām gandrīz puse — 5155 atradās Vidzemē (Kurzemē — 1958, Zemgalē 3452 un Latgalē tikai 467). Tāpat zāles pļāveju arī reģistrēti tikai 11,671, (6182 — Vidzemē, 2068 — Kurzemē, 3026 — Zemgalē un Latgalē — 1395), sējmašīnu 3522 (no tām 1463 Zemgalē, 853 — Vidzemē, 985 — Kurzemē un 221 — Latgalē)

un 2042 lokomobiles (906 Vidzemē, 496 — Kurzemē, 533 — Zemgalē un 107 Latgalē).*)

Pirms kara moderno lauksaimniecības mašīnu Latvijā bija samērā daudz. Veenā pašā Vidzemē 1916. gadā saskaitītas apmēram 5900 labības plūjamās mašīnas, kādi 7000 zāļu plāvēji, nepilni 2000 sējmašīnu, $4\frac{1}{2}$ tūkstoši zirgu grābekļu, ap 5300 dažādu kuļmašīnu, 16,400 vētijamo mašīnu, $21\frac{1}{2}$ tūkstoši separatoru, 6000 eksekmašīnu un ap 2670 linu mašīnu.

Bez tam izcilus veetu lauksaimniecības mašīnu ziņā peekrita nevis Vidzemei, bet gan Zemgalei; tur mašīnu skaits samērā ar zemes platību daudz augstaks. Tapēc arī vēl tagad, pēc viseem kara postījumeem, Zemgales apriņķos dažu lauksaimniecības mašīnu skaits pat leclaks nekā Vidzemē, kuŗa samērā mazak ceetuse no kara un okupācijas saimniecības. Uzkrītoši mazs mašīnu skaits Latgalē, kaut gan aramzemes un saimniecību tur daudz.

Uz pēdejo gadu ražu samazinašanos, bez viseem citeem nelabvēligeem pēckara apstākļeem jūtamu eespaīdu atstāja arī zemes sliktaka apstrādašana, augšā aprādītās nedzīvā lauksaimniecības inventara un īpaši lauksaimniecības mašīnu zaudešanas dēļ. Tam peevecojas sliktā, neizkoptā sēkla un selekcijas jautajums.

Pirms kara Latvijas saimniecībās arveen vairak un spēji eevesās ābolīna, zāļu un sakņaugu audzešana, tomēr labības audzešana vēl arveen atrodas nospeedošā pārsvarā par citeem lauku augeem. Tādu saimniecību sējas kārtībā 3—4 gadus no veetas seko tikai nedaudzas labību zortes. Bez peenācīgas mēslošanas un pamatīgas apstrādašanas, tās var zemi ātri noplicinat un tādā kārtā mazinat zemes audzēlibu. Šādi un šeem līdzīgi eemesli Latvijas zemes ražīgumu visu laiku speeduši uz leju.

Raža (no veena hektara, desetinas vaj no veenas pūrveetas) vispareizakais teesnesis un bezpartejiskakais kritiķis zemes lauksaimniecības eekārtai, teknikai un lauksaimnieciskam progresam vispār. Augstas ražas seko attīstītai teknikai, un racionalai lauku apstrādašanai. Zemas ražas turpretim nepārprotami rāda, ka lauku apstrādašana nav saprātīgi un pareizi nostādīta un ka saimnieciskā kultura līdz ar to atrodas uz zemas pakāpes.

Salīdzinot Latvijas videjās ražas, kuŗas ņemtas pēc oficialās Kreevijas statistikas un tadēļ samērā zemas, ar Kreevijas ražam redzam, ka tās Latvijā eevērojami augstakas par Eekš-Kreevijas ražam, neraugoties uz to, ka zeme Kreevijas deenvīdu-vakaros nesalīdzinami labaka (melnzeme) un klimats visai labvēlīgs.

*) Skat. tuvaki mašīnas atsevišķos apriņķos „Latvijas pirmās tautas skaitīšanas rezultāti 1920. g.“, tabele № 4.

No veenas desetinas Latvijā caurmērā no 1909. g. līdz 1913. g. ražots (pudos):

1	Rudzi		Kveeši		Auzas	Meži	Zirņi	Kartu-peļi	Lini		Pā-rejee
	zeem.	vas.	zeem.	vas.					sēkl.	šķeed.	
Vidzemē	76	55	75	57	61	67	54	605	25	30	59
Kurzemē	72	49	84	61	66	67	61	612	31	32	68
Latgalē	42	36	48	39	44	42	38	377	18	24	46
Caurmērā	62	47	82	55	61	60	51	535	25	27	58

1901. līdz 1910. gada	Rudzu raža (no deseti- nas pudos)		Auzas		Vasaras kveeši	
	Muižas	Zemn. saimn.	Muižas	Zemn. saimn.	Muižas	Zemn. saimn.
Centralās melnzemes guberņās	52	67	49	64	49	58
Vidus Volgas rajonā	52	62	43	51	39	45
Mazkreivijā	55	69	54	66	53	60
Deenvidus-vakaru guberņās	70	79	65	77	51	60
Visā melnzemes apgabalā	51	63	50	60	43	51
Pārejās guberņās, kur nav melnzemes	50	58	50	57	47	52
Polijas guberņās	59	65	53	60	64	53
Zeemeļ-Kaukazā	55	59	61	64	56	61

Ar reteem izņēmumeem raža Latvijā kretni augstaka nekā augšā peeminetos Kreevijas apgabalos. Ražas jautajumos noteicošo lomu spēlē nevis zemes virskārtas īpašības un klimats veen, bet arī lauksaimniecības tehnika, agraratteecības un spēja cīnītees ar nelabvēlīgeem dabas apstākļeem. Tapēc melnzemes guberņās raža nav nebūt daudz augstaka par pārejo guberņu ražam. Šo pašu eemeslu dēļ Latgales raža arī 40—45% zemaka par pārejās Latvijas ražam.

Zemas lauksaimniecības kulturas un tehnikas sekas ir spēja raža s svārstišanās no gada uz gadu. Peelīdzinot zemako kveešu ražu 100, Vakar-Eiropas ražas maksimāla nosvēršanās no šī minimāla, tikai līdz 131 (Anglija), 137 (Vācija) un 168 (Francija). Kreevijā, kur lauksaimniecība atrodas uz visai zema attīstības līmeņa, sliktos gados raža 3—4 reizes zemaka par normalo. Latvijā turpretim sliktākos gados raža nosveras no videjās tikai par 10—12%. Šai ziņā Latvijas lauksaimniecība daudz tuvaku stāv Vakar-Eiropai, nekā Kreevijai.

Salīdzinot Latviju ar Vakar-Eiropu ražas ziņā, redzam, ka Latvijas lauksaimniecības attīstība aiztureta uz vairakeem gadeem, kaut gan jau pirms kara atsevišķās labākās saimniecības ražas nestāveja zemaku, kā Vakar-Eiropas augsti attīstītās lauksaimniecības zemēs.

No 1 desetinas 1911. gadā eevākts pudu:*)

		Zeemas rudzi	Kveeši	Meeži	Auzas	Kartupeļi
Kreevijā	zemneeku saimneec.	48	60	51	50	453
	muižās	57	64	56	60	507
Francijā		68	91	94	85	368
Ungarijā		77	93	94	78	524
Austrijā		87	88	98	81	615
Vācijā		118	137	133	94	657
Anglijā		—	154	123	113	1082
Holandē		119	173	181	139	1002
Danijā		128	195	169	198	—
Belģijā		154	173	193	163	1172

Tikai Kurzemes ražas daudz maz tuvojas tikko pēvestām ražam Vakar-Eiropas zemēs; Latgales ražas turpretim 3 reizes mazakas nekā visaugstaki attīstīto zemju ražas.

Nepeeteekoša zemes apstrādašana, nepilnīga zemes mēslošana, vāja zemes meliorešana un līdz ar to slapjums un salnas (majjā vaj augustā), vēsais klimats un īsais augu veģetācijas laiks, — tee ir galvenee eemesli, kas mūsu ražam vēl neļauj paceltees līdz vēlamam augstumam. Tomēr jau pirms kara atsevišķās muižās un arī labakās mazgruntneeku saimneecībās ražas nebija nemaz daudz zemakas, kā augšā mineto valstu ražas (Danijā vaj Vācijā). Tas leecina, ka dabas apstākļi nebūt nav tādi, kas ražas neizbēgami turetu uz zema līmeņa.

Attīstotees saimneeciskai dzīvei, peeņemotees lauksaimneecibas teknikai, pastāvīgi aug arī ražas; tām jaaug arī nākotnē, it sevišķi Latvijā.

Francijā 1840. gadā no 1 hektara ražoja 10,8 hektolitrus rudzu, bet 1892. gadā jau 15. Kurzemē 1888. gadā ražoja 5,7 graudu rudzu, 6,8 graudu kveešu, 5,5 graudu auzu un 6,4 graudu meežu.***) Tagad nereti sastopamas 9, 10, 12 un ģpat vairak graudu ražas. 1861.—70. gados no 1 desetinas dažadu labibu Baltijas guberņās ražoja 52 pudus, 1871.—80. g. — 51 pudus, 1881.—90. g. — 51 pudus, 1891.—900. g. — 56 pudus un 1901.—1910. g. — 58 pudus; pēdejos pirmskara gados šī raža pārsneedza jau 60 pudus. Lauksaimneecibas attīstiba, ko pēkšņi pārtrauca karš, atjaunojotees saimneeciskai dzīvei, paātrinātā tempā virzisees atkal uz preekšu, jo visi apstākļi tai runā par labu, un Latvija arveen vairak tuvosees pilnīgam lauksaimneecibas uzplaukšanas laikmetam, kādu jau tagad redz citās mazakās Vakarū zemēs, Danijā, Belģijā vaj Somijā.

*) Сборникъ статистико-экономическихъ свѣдѣній по сельскому хозяйству Россіи и нѣкоторыхъ иностранныхъ государствъ. С. П. 1913. Изданіе Отдѣла Сельской Экономіи и Сельскохозяйственной статистики.

**) Я. Лудмеръ. Справочная книга Курляндской губ. 1896 г.

Pasaules kaŗš satricinājis visu saimniecisko dzīvi, un šis satricinājums ķēris neveen atsaucīgākās rūpniecību un tirdzniecību, bet arī lauksaimniecību. Gan teeši kaŗa postījumi, gan inventara iznīcināšana un nodeldešana, gan sliktaka lauku apstrādašana un mēslošana, gan nenokārtotas pēckaŗa saimnieciskas un tirdznieciskas valstu savstarpejas atteecības un valutas starpības, — viss tas uz lauksaimniecības produkciju atstājis ļaunu eespaaidu, kā pee mums, tā arī citās zemēs.

Latvijas lauki pa kaŗa gadeem ļoti noplicināti; zirgu un cilveku darba spēku, kā arī lauksaimniecības mašinu un rīku trūkuma dēļ tos nevarēja peenācīgi apstrādat. Mājlopu samazinašanās un mākslīgu mēslu eevēšanas pārtraukšana neļāva vairakus gadus no veetas laukus kārtīgi apmēsnot. Zemes ražības spējas caur to leelā mērā zaudetas. Ja šādeem nelabvēligeem vispārejeem apstākļeem vēl peeveenojas slikti laika apstākļi, — pavasara sausums, rudens slapjums vaj salnas, — tad ražas noslīd ļoti zemu, kā tas notika 1920. gadā. Ražots no veenas desetinas pudos:

	Zeemas rudzu	Zeemas kveešu	Meežu	Auzu	Zirņu	Kartupeļu
Caurmērā par 1909.—13. g.	62	82	60	61	51	535
1920. gadu	43	50	38	38	49	559

Galveno labību raža tā tad pamazinājusēs par veenu trešdaļu, salīdzinot ar visas Latvijas caurmēra ražam pirms kaŗa. Vidzemes un Kurzemes ražas arī pirms kaŗa eevērojami augstakas par visas valsts videjām ražam. Tagad šīs caurmēra ražas no desetinas (kuŗas 1920. gadā galvenām kārtam zīmejas tikai uz Vidzemi un Kurzemi) stipri samazinājušās, un samazinašanās tendences vareja novērot arī eepreekšējos gados. 1919. gadā, peemēram, Vidzemē, pēc apgādības ministrijas ziņam, no 1 desetinas ražoti nepilni 66 pudi rudzu, 76 pudu veetā un 55 pudi meežu, 67 pudu veetā.

1921. gadā sevišķi labvēlīgu klimatisku apstākļu dēļ ražas sasneedz atkal uz laiku pirmskaŗa līmeni. Pēc lauksaimniecības statistiskas

Raža 1921. gadā no 1 ha kvintalos.*)

Apgabali	Rudzi	Meeži	Auzas	Lini (sēkl.)	Lini (šķeedras)	Kartupeļi
1	2	3	4	5	6	7
Vidzemē	12,3	11,5	11,3	4,5	4,2	136,7
Kurzemē	11,8	8,8	8,0	5,4	3,4	115,0
Zemgalē	10,1	9,4	9,7	5,4	4,5	100,9
Latgalē	10,1	8,2	8,2	4,1	3,7	99,8
Latvijā	10,9	9,6	9,7	4,6	4,0	114,4

*) Visaugstākās ražas pēc kaŗa uzrāda Vidzemē (īpaši auglīgais Valmeeras apriņķis), kuŗa (izņemot Rigas apriņķi) mazak eetuse no kaŗa.

brīvprātīgu korespondentu ziņojumeem (kuņi šķeet — pilnigaki un, augstaku novērtē ražas apstākļus, nekā pirmskaņa oficialā Kreevijas statistika) no 1 hektara ražots kvintalos jeb metercentneros (100 kilogrami, vaj mazleet vairak par 6 pudeem) atsevišķos apgabalos sekošs daudzums galveno labību. (Skat. eepreekšejo lapas pusi.)

Caur kaņa un pēckaņa saimneecibas apstākļeem ražas, ar nedaudzeem laimigeem izņēmumeem, kritušās leelakā vaj mazakā mērā gandrīz visās Eiropas valstīs. Šī ražu samazinašanās vissāpīgaki sajūtama Vācijā, kur no 1 hektara ražots metercentneros:*)

	Rudzu	Kveešu	Meežu	Auzu	Kartupeļu	Cukurbeešu
1909.—14. g.	18,2	21,4	20,7	19,7	137,0	232,5
1914.—18. g.	14,5	18,1	16,3	15,6	124,2	256,2
1920. g.	11,5	17,0	15,0	15,0	114,8	243,6

Ražas samazinašanās visai jūtama, gandrīz tādos pašos apmēros kritušās Itālijas ražas.

Zemes ražība kritusēs pirmām kārtam tanīs valstīs, kuņas teeši bija eerautas kaņā un kuņām, kā Vācijai — vajadzeja visu savu tautas saimneecibu peemērot kaņa vajadzībam un blokadei. Tōmēr ražu samazinašanās tāpat kā vispāreji kaņa satricinājumi, aizķer leelakos vaj mazakos apmēros ari neitralās valstīs, kuņas kaņa šausmas teeši nepārdzivoja.

No 1 hektara eevākts (metercentneros):

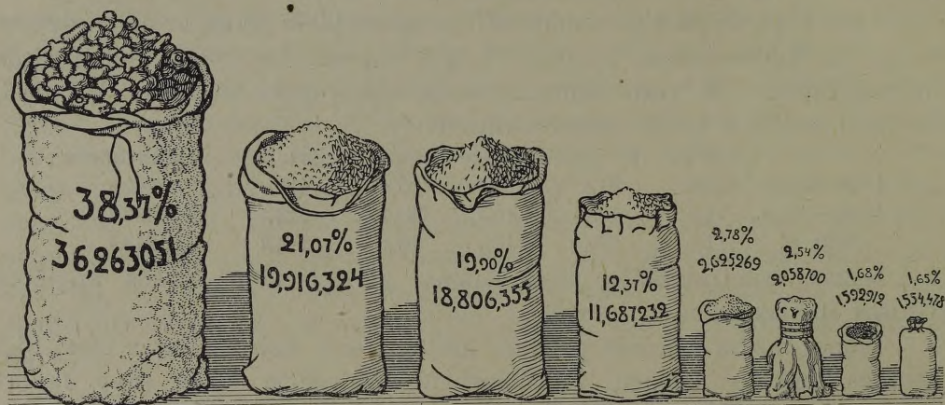
	Rudzi	Kveeši	Meeži	Auzas	Kartupeļi	Cukurbeetes
Danijā						
1909.—14. g.	17,1	31,9	22,9	18,8	146,1	297,5
1914.—18. g.	13,8	28,2	20,4	16,4	143,8	270,4
1920. g.	14,8	27,6	21,2	16,7	133,8	220,1
Holandē						
1909.—14. g.	18,2	23,8	25,7	20,9	142,9	306,9
1914.—18. g.	16,4	24,8	24,2	20,8	157,0	305,5
1920. g.	18,1	25,5	26,2	20,1	161,0	286,1

Šveicē tāpat kā Holandē ražas stāv gandrīz uz ta paša līmeņa kā pirms kaņa. Ari Anglijā un Francijā pa kaņa laiku novērojama ražu samazinašanās. Francijā, peemēram, pirms kaņa kveešu eeguva 13,2 metercentnerus no hektara, pa kaņa laiku tikai 11,0 un 1920. gadā 12,8 metercentnerus; meežu pirms kaņa ražots 13,9 metercentneri, bet 1920. g. — 13,1, ari kartupeļu raža tai pašā laikā nokrituse no 85 uz 72,6 metercentnereem (kvintaleem). Anglijā kveešu raža 1909.—14. g. līdzinajas 21,3 kvintaleem, 1920. gadā turpretim — 19,3 kv.; līdzīgā mērā noslīdejušas ari meežu, auzu un kartupeļu ražas. Zeemeļ-Amerikas saveenotās valstīs un pa daļai ari Kanadā ražas stāv uz pirmskaņa līmeņa vaj pat uzrāda noteiktu celšanās tendenci.

*) Annuaire international de Statistique agricole 1917 et 1918. Rome. 1920. starptautiskā lauksaimneecibas instituta izdevums, no kuņa smeltas ari nākošās ziņas par ražu.

c) Ražoto lauku produktu daudzums

Pirms kara un arī tagad no visiem lauku augeem visvairāk ražots kartupeļu. Pēdējie no visu lauku produktu kopražas peecos pirmskara gados (1909.—13.) aizņēma 41,65%, — bet 1913. gadā — 38,37%.

Kartupeļi. Ruzi. Auzas. Meeži. Kveeši. Lini. Lini sēkl. Dažadi.
1913. gadā ražotu produkts (pudos un procentos no kopražas).

Otrā veetā kopražas daudzuma ziņā stāvēja rudzi (21,22%, 1909.—13. g. un 21,07% 1913. gadā), trešā — auzas (18,20% un 19,90%) un ceturrtā meeži (11,27% un 12,37%). Šie četri galvenie augi aizņēma vairāk kā 92% no visas pirmskara kopražas; pārējie augi (kveeši, zirņi, lini un citi) deva visai nelielu kvantumu kopražas.

Pirmskara kopražā

(Caurmērā gadā no 1909. gada līdz 1913. gadam)

1	Rudzi			Kveeši			Auzas	Meeži	Zirņi	Kartupeļi	Lini		Pārējā	Kopā (gr. 4+7 līdz 14)
	Zeemas	Vasaras	Kopā	Zeemas	Vasaras	Kopā					Sēklas	Šķēdras		
Raža 1000 pudos														
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
Vidzemē	5,532	23	5,555	132	103	235	5,462	4,043	234	11,774	868	1,042	63	29,276
Kurzemē	9,161	36	9,197	1,959	78	2,037	9,416	4,507	560	18,382	366	381	167	45,013
Latgalē	5,082	17	5,099	44	33	77	2,143	1,993	300	8,794	318	421	94	19,239
Kopā . .	19,775	76	19,851	2,135	224	2,349	17,021	10,543	1,094	38,950	1,552	1,844	324	93,528
			21,22%			2,51%	18,20%	11,27%	1,17%	41,65%	1,66%	1,97%	0,35%	100,00

Galvenā labības ražotāja, jeb Latvijas labības klēts bija Kurzeme (kopā ar Zemgali). Uz to jau norādīja sējumu platības skaitļi un to

vēl spilgtaki rāda arī augšējā tabele. Rudzu sējumu Kurzemē un Latgalē bija pirms kaŗa gandrīz veenads daudzums. Ar savām labām raŗam Kurzeme turpretim spēja izdot gandrīz divreiz tik daudz kopražas, cik spēja dot mazak uzkopte lauki. Vispār Kurzeme deva gandrīz pusi (48,13%) no visas Latvijas kopražas; Vidzeme deva apmēram $\frac{1}{3}$ (31,33%) un Latgale tikai $\frac{1}{5}$ (20,57%) no raŗoto lauku augu daudzuma. Latgales līdzdalība kopejā lauku augu raŗošanā ļoti necīga nesamērīgi zemo raŗu dēļ, kaut gan sējumu plātība ir eevērojama un jo leels ir arī eedzīvotāju skaits. No visēem zee-

Labibas plāveji.

mas rudzeem Kurzeme deva 46,32%, Vidzeme 27,98%, bet Latgale 25,70%. Zeemas kveeŗus raŗoja gandrīz veenīgi Kurzemē: no kveeŗu kopražas ta deva 91,76%, Vidzeme tikai 6,18% un Latgale pat tikai 2,06%. Vispār Kurzeme raŗoja pusi (50,70%) no zeemaju labibam; tāpat auzu ta raŗoja 55,32% (32,09% Vidzeme un tikai 12,59% Latgale), bet meeŗus 42,75% (Vidzeme 38,35%). Linu šķeedru raŗošanā turpretim Kurzeme eēņēma pēdejo veetu.

Vēl leelaku daŗadību redzam lauku augu raŗošanā pirms kaŗa atsevišķos apriņķos to daŗada leeluma un daŗadas lauksaimnecības attīstības

pakāpes dēļ. No veenas puses apriņķi ar leelu raŗoto augu daudzumu, tādī ir visi Vidzemes apriņķi un Jelgavas vaj Aizputes apriņķi; no otras puses ir apriņķi ar ļoti mazu kopraŗu (Bauskas un Ventspils).

Pēc kaŗa, līdz ar sējumu samazinaŗanos gandrīz par $\frac{1}{5}$ ($23\frac{0}{100}$) 1921. gadā un līdz ar raŗu vispāreju kriŗanos, eevērojami noslīdejis uz leju arī eevākho labību daudzums. Neizdevīgā 1920. gadā galveno labību raŗota tikai puse no pirmskaŗa kopraŗas, bet raŗīgā 1921. gadā gandrīz jau $\frac{4}{5}$.

Ļoti leelā mērā samazinaŗusēs rudzu un linu raŗošana. Visvairak caur kaŗu ceetuse tomēr kveeŗu raŗa. Peelīdzinot pirmskaŗa kveeŗu raŗu simtam, 1920. gadā raŗots vairs tikai $27\frac{25}{100}$ no pirmskaŗa daudzuma. Galvenee kveeŗu apgabali — Jelgavas un Bauskas apriņķi — tad leelā mērā guleja atmatā. Veens pats Jelgavas apr, 1913. gadā deva gandrīz pusi (922,999 pudus no 2,280,000 pudeem) no Kurzemes kveeŗu raŗas;

Labības plāuja Latgalē.

ari Bauskas apriņķis raŗoja 416,000 pudus kveeŗu. 1920. gadā Jelgavas apriņķī raŗots vairs tikai 90,000 pudi (87,822 pudi zeemas un 1888 pudi vasaras kveeŗu), vaj $\frac{1}{10}$ no pirmskaŗa kvantuma. Ari Bauskas apriņķī raŗoti nepilni 35,000 pudi. Kveeŗu raŗošana Vidzemē turpretim tanī pašā laikā peeauguse.

Rudzu 1921. gadā raŗots tikai $76\frac{54}{100}$ no pirmskaŗa

raŗas, eerēķinot šā gada raŗā arī no Kreevijas peeveenotās Drisas un Ostrovas apriņķu daŗas. Linu raŗošana krituse vēl arveen uz pusi: šķeedras $46\frac{0}{100}$ un sēklu $62\frac{47}{100}$ no pirmskaŗa raŗas. Daudz mazak samazinaŗusēs meeŗu un auzu raŗošana. Kartupeļi sevišķi izdevīgu dabas apstākļu un dēstījuma peeauguma dēļ pārsneedz pat meera laika kopraŗas.

Pirms kaŗa no viseem trijeem Latvijas apgabaleem Kurzeme (kopā ar Zemgali) raŗoja visvairak lauku produktu. Tagad, caur kaŗa postījumeem un sekam, Kurzeme šo savu valdošo stāvokli zaudejuse. 1921. gadā rudzu raŗošana pirmo veetu eeņēma tīpiskā rudzu zeme — Latgale (kopā ar jaunpeeveenoteem novadeem), raŗojot $36\frac{37}{100}$ no kopraŗas (Kurzeme $33\frac{48}{100}$ un Vidzeme — $30\frac{16}{100}$). Meeŗu, auzu, kartupeļu un linu raŗošana, pirmā veetā noteikti nostājas Vidzeme. Meeŗu Vidzemē raŗoti $39\frac{99}{100}$, Kurzemē $31\frac{99}{100}$ un Latgalē tikai $16\frac{3}{100}$. Otrā veeta parasti peeder Kurzemei, bet Latgale, neraugotees uz samērā plaši apstrādateem

Kopražas pēc kara

Galveno lauku augu kopražā pirms un pēc kara

Apgabali	Gadi	Rudzi		Meeži		Auzas		Kartupeļi		Lini (sēkla)		Lini (šķēdras)	
		pudos	%	pudos	%	pudos	%	pudos	%	pudos	%	pudos	%
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Vidzeme	1909.—1913. g.	5,555,364	100,00	4,043,258	100,00	5,461,708	100,00	11,774,140	100,00	867,924	100,00	1,042,380	100,00
	1920. g.	2,593,706	46,67	1,580,006	39,08	3,204,218	58,67	9,175,952	77,98	335,903	38,70	318,134	30,52
	1921. g.	4,581,559	82,47	3,450,227	85,33	6,814,692	124,77	15,039,351	127,73	428,011	49,31	—	—
		30,15 ⁰ / ₀		39,99 ⁰ / ₀		45,70 ⁰ / ₀		36,59 ⁰ / _c		44,17 ⁰ / ₀			
Kurzeme un Zemgale	1909.—1913. g.	9,197,140	100,00	4,507,100	100,00	9,416,180	100,00	18,382,080	100,00	365,860	100,00	381,120	100,00
	1920. g.	2,482,990	27,00	1,382,994	30,68	2,639,265	28,03	8,332,284	45,33	191,983	52,48	150,522	39,46
	1921. g.	5,087,200	55,31	2,759,775	61,33	5,666,943	60,18	14,486,115	78,81	270,286	73,88	—	—
		33,48 ⁰ / ₀		31,99 ⁰ / ₀		38,00 ⁰ / ₀		35,24 ⁰ / ₀		27,89 ⁰ / ₀			
Latgale	1909.—1913. g.	5,099,440	100,00	1,992,712	100,00	2,143,220	100,00	8,793,600	100,00	317,578	100,00	421,104	100,00
	1920. g.	2,182,544	42,80	1,094,027	54,90	1,050,181	49,00	5,352,064	60,86	114,042	35,91	114,042	27,08
	1921. g.	5,526,000	108,36	2,417,970	121,34	2,431,327	113,44	11,577,369	131,66	270,813	85,37	—	—
		36,37 ⁰ / ₀		28,02 ⁰ / ₀		16,30 ⁰ / ₀		28,17 ⁰ / ₀		27,94 ⁰ / ₀			
Latvija	1909.—1913. g.	19,851,944	100,00	10,543,070	100,00	17,021,108	100,00	38,949,820	100,00	1,551,362	100,00	1,844,604	100,00
	1920. g.	7,259,240	36,57	4,057,027	38,48	6,893,664	40,50	22,860,300	58,69	641,928	41,38	582,698	31,59
	1921. g.	15,194,759	76,54	8,627,972	81,84	14,912,962	87,61	41,102,835	105,53	969,110	62,47	848,759	46,01
		100,00 ⁰ / ₀		100,00 ⁰ / ₀		100,00 ⁰ / ₀		100,00 ⁰ / ₀		100,00 ⁰ / ₀			

tirumeem un uz eevērojamu sējumu platību, lauku augu kopražā eņņem pēdejo veetu.

Vēl leelakā mērā mainijušās atsevišķu apriņķu ražošanas spējas. Jelgavas apriņķis, peemēram, 1913. gadā spēja ražot 212 tūkstošu kvin-talus rudzu, bet 1921. gadā vairs tikai 74,6 tūkstošus. Tas pats zīmejas arī uz pārejeem Zemgales apriņķeem. Latgales apriņķu ražas turpretim peeaugušas ar teritorijas peeaugšanu.

Kuļmašina darbā.

Cik leelā mērā atsevišķu apriņķu ražošanas spējas pa kaŗa gadeem izmainijušās, rāda rudzu ražošanas skaitļi pirms kaŗa un augligajā 1921. gadā, kad ražots tūkstošos pudos:

		Pirms kaŗa	1921. g.		Pirms kaŗa	1921. g.	
Rīgas	apr.	1349	853	Ilukstes	apr.	998	576
Cēsu	„	1160	1008	Tukuma	„	1076	462
Valmeeras	„	1695	1539	Talsu	„	817	653
Valkas	„	1032	1182	Ventspils	„	493	360
Jelgavas	„	1291	455	Kuldīgas	„	607	663
Bauskas	„	1121	499	Aizputes	„	998	507
Jaunjelgavas	„	1142	497	Leepajas	„	582	465

Līdzīgu ainu redzam salīdzinot arī citu augu skaitļus. Kaŗš vispār samazinājis ražošanas spējas, jo sāpīgi šo samazinašanos sajūt izpo-stitakee apvidi.

Citu valstu starpā Latvija ar dažu savu ražoto produktu daudzumu eņņēma deezgan redzamu veetu, īpaši rudzu un meežu ražošanā. Kveešus turpretim Latvijā ražo vēl samērā maz, arī citās zemēs, peemēram,

Francijā senāk ražoja daudz mazāk kveešu; kad eedzīvotāji arveem vairak sāka leetot kveešu maizi, tad līdz ar to stipri pacēlās ražoto kveešu daudzums. Danijā un Belģijā, kur ļoti attīstīta lopkopība, ražoto auzu daudzums kreetni leelaks, nekā Latvijā.

Labibu un kartupeļu ražots galvenās valstīs 1913. gadā *)

Rudzi	Kveeši	Meeži	Auzas	Kartupeļi
Miljonos metercentneros jeb kvintalos.				
1	2	3	4	5
Kreevija 260	Sav.-V. 199	Kreevija 99	Sav.-V. 206	Vācija 502
Vācija 116	Kreevija 170	Sav.-V. 49	Kreevija 145	Kreevija 373
Austr.-Ung.43	Francija 88	Vācija 35	Vācija 85	Astr.-Ung.186
Austrija 30	Br. Indija 84	Austr.-Ung.38	Francija 51	Francija 128
Ungarija 13	Austr.-Ung.70	Austrija 17	Austr.-Ung.37	Austrija 125
Francija 12	Argentīna 64	Ungarija 15	L.-Britan. 29	Sav.-V. 114
Japana 9,7	Ungarija 50	L.-Britan. 13,2	Austrija 24	Ungarija 59
Sav.-Valst. 9	Itālija 45	Spanija 13	Argentīna 17	L.-Britan. 58
Belģija 6,2	Vācija 44	Japana 11	Ungarija 12	Spanija 36
Zveedrija 6,1	Spanija 30	Francija 10,9	Zveedrija 11	Holande 32
Danija 4,8	Rumanija 24	Danija 5,4	Danija 7,5	Belģija 27
Spanija 4,7	Austrija 19	Rumanija 4,6	Belģija 6,3	Itālija 17
Holande 4,2	L.-Britan. 16	Zveedrija 3	Itālija 4,1	Zveedrija 14
Latvija 3,3	Bulgarija 13	Bulgarija 2,7	Spanija 3,3	Norveģija 7,6
Bulgarija 2,3	Japana 6,09	Latvija 1,9	Rumanija 3,1	Danija 7,3
Itālija 1,3	Belģija 4,03	Itālija 1,3	Holande 3	Japana 6,7
Šveice 1,00	Serbija 3,05	Portugale 1,5	Latvija 2,95	Latvija 6,4
Rumanija 0,9	Portugale 2,5	Belģija 1	Norveģija 2	Rumanija 1,5
Portugale 0,9	Zveedrija 2,2	Serbija 0,9	Bulgarija 1,5	Serbija 0,4
Serbija 0,3	Greeķija 1,8	Holande 0,8	Portugale 1,1	
Norveģija 0,2	Holande 1,5	Greeķija 0,7	Šveice 0,8	
Greeķija 0,05	Danija 1,00	Norveģija 0,6	Serbija 0,7	
	Šveice 0,9	Argentīna 0,5	Greeķija 0,1	
	Latvija 0,43	Šveice 0,1		
	Norveģija 0,07			
Visā pasaulē	1118 milj. m.-cet.	430	740	1550

Pēc kaŗa tāpat kā Latvijā, samazinājees ražoto lauksaimneecību produktu daudzums vairakās valstīs, kuŗas teeši vaj neteeši eerautas leelajā pasaules kaŗā.

Kveešu kopraŗa Vācijā 1909.—14. gados līdzinājās 41,4 miljoneem kvintalu, pa kaŗa laiku (1914.—18. g.) ražots vairs tikai 31,0 miljoni,

*) Hickmanns Universal Taschenatlas 1918. g. 1 metercentners = 100 kilogr. vaj 6,4 pudi.

1920. gadā 22,6 un 1921. gadā 26,6 miljoni kvintalu. Tāpat Francijā atteecīgi skaitļi pirms kaŗa — 86,4, pa kaŗa laiku 58,3, 1920. gadā 62,7 un 1921. gadā 85,9 miljoni kvintalu. Kopražas samazinājušās galvenām kārtam kaŗu vedējās valstīs (Vācijā, Francijā, Kreevijā un Anglijā); tomēr arī dažas neitralās valstis neteesi ceetušas no kveešu ražošanas samazinašanās (Belģija, Norveģija). Pārejās ražošana stāv uz veetas, vaj tikai ļoti neleelā mērā peeaug (Anglija, Zveedrija). Vispār, visa Eiropa pirms kaŗa deva 43,6% no pasaules kveešu ražas, pēc kaŗa vairs tikai 35,5%. Jo apsetu lauku platība samazinājusēs (peem., Kreevijā) un ražošana kritusēs. Turpretim Zeemeļ-Amerikā (pa daļai arī Azijā) ražošana pacēlusēs no 19,9% pirms kaŗa uz 24,7% kaŗa laikā (1914.—18. g.). Zeemeļ-Amerikas Saveenotās Valstis — pirmā kveešu zeme visā pasaulē — ražoja 186,9 miljonus kvintalu kveešu, 1914.—18. g. — jau 223,5, 1920. g. — 214,2 un 1921. g. — 201,6 miljonus kvintalu kveešu, tāļu pārspēdamas pārejās kveešu ražotajās zemes. Kopeja kveešu pasaules raža no 1225 miljonu kvintaleem pirms kaŗa noslīdejuse uz 1197 milj. kv. 1914.—18. gadā.*)

Tāpat pamazinājusēs arī rudzu kopraŗa. Vācija (otrā valsts pēc Kreevijas) pirms kaŗa ražoja 113,1, pa kaŗa laiku 86,9, 1920. gadā — 49,7 un 1921. gadā 66,1 miljonus kvintalus rudzu. Francijas raŗa bija: 1909.—14. g. 12,5, 1914.—18. g. — 8,4, 1920. gadā 8,4 un 1921. gadā 10,6 miljoni kvintalu. Rudzu raŗa pamazinājusēs arī citās valstīs. Eiropa pirms kaŗa deva 95,3% no pasaules rudzu raŗas, kaŗu beidzot 92,1. Pasaules raŗa no 449,8 milj. kvintalu pa kaŗa laiku noslīdejuse uz 381,1 milj. kvintalu 1914.—18. gados.

Auzas Vācija pirms kaŗa ražoja 85,9 miljonus kvintalu, 1914.—18. gados — 60,5, 1920. g. — 48,7 un 1921. g. — 47,2 milj. kv. Tāpat Francijas raŗa no 51,6 milj. pirms kaŗa nokrituse uz 35,6 milj. kaŗu beidzot un uz 42,5 milj. 1920. g. Pamazinājusēs auzu kopraŗa arī Anglijā, Zveedrijā, Belģijā un dažās citās Eiropas valstīs. Tapēc arī Eiropas līdzdalība pasaules auzu ražošanā no 60,9% pirms kaŗa noslīdejuse uz 50,2% 1918. gadā; Amerikas loma tai pašā laikā peeauguse no 33,4% uz 42,9%. Gandrīz tādā pat mērā izmainijusēs meežu ražošana. Eiropa pirms kaŗa deva 57,8% meežu, bet kaŗu izbeidzot vairs tikai 51,3%; turpretim Zeemeļ-Amerika pirms kaŗa ražoja 12,5%, bet pēc kaŗa 16,3%. Ari Eiropas kartupeļu raŗa no 89,3% noslīdejuse uz 85,6%.

Kaŗš satricinājis visu saimniecisko dzīvi un atstājis ļaunu eespaidu arī uz lauksaimniecības produktu ražošanu. Teeša kaŗa darbība, zirgu un cilveku darba spēka, kā arī inventara un kapitāla trūkums kaŗa

*) Annuaire international de statistique agricole. 1917 et 1918. Rome 1920.

gados neļāva apstrādat visus laukus; uzarteem laukeem nevareja dot parasto vairumu mēslu un nevareja tos kārtīgi apstrādat. Tapēc nomanama gandrīz vispāreja ražas samazinašanās kaŗa laikā. Šo lauksaimniecības ražošanas spēju traucēšanu visvairāk izjuta tās valstis, kurām, kā Latvijai, vajadzēja ceest no teešām kaŗa breesmam un postījumeem.

Pārtikai pirms kaŗa Latvija raŗoja eevērojamu daudzumu daŗadu labibu, tomēr leelako rūpniecisko pilsētu un neaugligako kā ari beeŗi apdzīvotu apvidu (Latgales) eedzīvotāju uzturešanai pirms kaŗa vajadzēja eevest eevērojamu daudzumu pārtikas labibu. Uz katru Latvijas eedzīvotāju no veetejās raŗas nācās caurmērā ap 10 pudu pārtikas labibu (rudzu, meeŗu, zirņu u. c.). Bez tam Latvijā raŗoja 36 miljoni pudu kartupeļu. Peeņemot, ka 4 pudi kartupeļu pārtikas ziņā lidzinas 1 pudam rudzu, uz katru Latvijas eedzīvotāju iznāca nepilni 14 pudi pārtikas labibu. Eedzīvotāju kaŗa laika pārtikas normu Kreevijas pārtikas ministrija 1917. gadā aprēķināja uz 16 pudeem. Peeturoteles pee šeem aprēķineem, Latvijas pārtikas labibu un kartupeļu gada iztrūkums sneedzas pee 5—6 miljoneem pudu. Pateesibā šis iztrūkums bija mazaks un sedzas pa daļai ar lopkopības un sakņkopības produkteem. Istenibā šis peevedums no āreenes tapēc tik leels, kā Latvija leelā mērā vareja leetot lēto Kreevijas labibu un kā Latvijā galvenām kārtam attistijās lopkopība uz graudkopības rēķina. Eestājoteles citadeem apstākļeem, Latvijas pārtikas veelu ražošanas spējas var būt stipri augstas. Tapēc jau otrā pēckaŗa gadā Latvija 1921. gadā raŗoja tik daudz lauku produktus, ka vareja apmeerinat visas savas pārtikas vajadzības.

No seneem laikeem Latvijā blakus lopkopībai jo redzamu veetu arveen eeņēmuse dārzkopība, sevišķi Kurzemē Jelgavas, Bauskas, Ilukstes un pa daļai Talsu apriņķos. Plaši un preekšzīmīgi augļu dārzi sastopami ne tikai leelās un videjās saimniecībās, bet ari mazajās (Kroņvirca). Nereti augļu dārzi aizņem vairak desmit pūrveetas no veetas (Lestenes muiŗa Tukuma apriņķī ar 150 pūrveetam un J. Čakstes saimniecība pee Jelgavas). Mērenais un peeteekoŗi siltais klimats ļauj attistitees vislabakām āboļu, bumbeeru un ari ķirŗu zortem, kuŗas sava labuma un augsto īpaŗību dēļ nereti nestāv zemaku par daŗeem Deenvidkreevijas augļeem. Visizplatitakās un labakās augļu zortes sekoŗās: dzeltenais Riŗarda, Niŗnera zemeņu ābols, sīpoliņi, serinkas, pepiņi un daudz citas. Vairakās veetās augļu kokus audzē ari preekš dēsta, kuŗu pa daļai izveda uz Kreevijū.

Tomēr vispārigais augļu koku daudzums, salidzinot Latviju ar citām zemem, nav leels. Latvijā nav izvesta vispāreja augļu koku reģistracija, tapēc grūti noteikt kopeju augļu koku daudzumu.

Vācijā 1900. gada skaitīšanā saskaitīti 52 miljoni ābeļu, 25 miljoni bumbeerkoku, 69 miljoni plūmkoku un 22 miljoni ķiršu, vaj kopā 168 miljoni koku, t. i. 3 reizes vairak kā eedzīvotaju. Uz 1 kvadratkilometru visā Vācijā iznāca 311 augļu koku (pee mums šis skaitlis nesneedzās līdz pussimtam), visā Prusijā 259 (1913. gadā — 302), bet Austrum-Prusijā — 99.*) Attīstoteles dārzkopībai un it sevišķi dārzu augļu pārstrādašanai un eksportešanai, tagadejais augļu koku daudzums var leelā mērā peeaugt.

Bez augļu kokeem katrā saimneecībā deezgan plašos apmēros attīstijusēs ogu-krūmu kopšana un audzešana. Izplatoteles augļu žāvēšanai, konzervešanai un citadai eetaisišanai, dārzkopība arveen peeņem plašakus apmērus un nākotnē ta attīstisees vēl daudz vairak.

Pirms kaņa dārzkopību un augļkopību apmeerinaja galvenām kārtam pašu ražotaju saimneecību vajadzības, pilsētas un tuvakos tirgus. Tikai neleelos vairumos pēdejās gados izvesti augļi ari uz attāļakeem tirgeem, uz Somiju un Skandināvijas valstim.

6. Lopkopība

Jau no seneem laikeem lopkopība blakus laukkopībai bija galvenakais Latvijas zemkopju nodarbošanās veids, un mājlopu skaits 19. gadu simteņa sākumā jau sasneedza eevērojamu augstumu. Tad lopkopība, pa leelakai daļai, bija laukkopības palīga nozare, bez plašakeem patstāvi-geem mērķeem un uzdevumeem. Spējaki lopkopība attīstijās pagājušā gadusimteņa četrdesmitos gados, sakarā ar āboliņa un kartupeļu audzešanu, tad atkal pēc zemneeku brīvlaišanas (80-os gados) un it sevišķi šī gadu simteņa sākumā, nostiprinajoteles racionelai lopkopībai. Pirms kaņa lopkopība lauksaimneecībā jau eeņēma noteicošu stāvokli kā patstāvīga nozare; daudzi lauksaimneeki savus eenākumus guva galvenām kārtam no lopeem.

Dabiski apstākļi lopkopības attīstībai Latvijā sevišķi labvēligi. Mērens peejūras klimats, pļavu un ganību daudzums (gandrīz $\frac{1}{3}$ no visas platības) un eevērojami attīstīta āboliņa un lauku zāļu audzešana (pa daļai ari sakņaugu un kartupeļu audzešana), — viss tas ļotiveicina un uz preekšu veicinās lopkopības uzplaukšanu. Tomēr līdzšinejais māj-

*) Vierteljahrhefte zur Statistik des Deutschen Reiches. Mācitajs C. A. Welcers augļu koku skaitu Kurzemē 1889. gadā rēķina tikai uz 300—400,000, t. i. tikai 13 kokus uz 1 kvadratkilometru. Augšā mineto skaitli leetprateji uzlūko par pārak augstu uzdotu. (Dr. F. Mager. Kurland. Eine allgemeine Siedlungs-Verkehrs- und Wirtschaftsgeographie. 1920. Hamburg). Velcera raksts atrodams „Kurländische Landwirtschaftliche Mitteilungen“, Mitau 1889.

lopu skaits nav peeteekoši leels. Latvijas lopkopība eevērojama ne tik daudz ar savu lopu skaitu, cik ar lopu īpašībam un lopkopības racionelo raksturu.

Kopejais galveno mājlopu skaits 1913. gadā Latvijā sneedzās tikai līdz 2,8 miljoneem galvu, kuŗš skaitlis uzlūkojams par samērā zemu.

Ganams pulks Cēsīvainē.

Salīdzinot Latviju ar citām tai līdzīgām zemēm (platības ziņā) 1912. gadā, dabujam sekošus skaitļus:

Šveice . .	41,298 kkm	—	2,762 tūkst. mājlopu		
Latvija .	65,791	"	2,800	"	"
Norveģiju .	322,909	"	3,277	"	"
Holande . .	34,186	"	3,682	"	"
Belģija . .	29,455	"	3,714	"	"
Danija . . .	38,969	"	5,016	"	"
Portugale .	92,575	"	5,917	"	"
Greeķija . .	64,657	"	6,196	"	"
Serbija . . .	48,303	"	6,720	"	"
Rumanija .	131,353	"	11,060	"	"
Bulgarija .	96,345	"	13,498	"	"

Holandeī un Belģijai daudz vairak lopu, bet Serbijā un Danijā, gandrīz uz pusi vairak mājlopu, kā Latvijā, kaut gan Danija kreetni mazaka par Latviju.

Leellopu un cūku skaita ziņā Latvijas veeta dažado valstu starpā nav tik redzama, kā aitu un zirgu skaita ziņā.

Pa kaŗa laiku neleelais mājlopu skaits Latvijā stipri samazinajees caur tiešām vaj neteešām kaŗa sekam. 1919. gadā zaudeta apmēram $\frac{1}{3}$ no pirmskaŗa mājlopu skaita, 1920. gadā nepilna $\frac{1}{5}$, bet 1921. gadā apaŗos skaitļos 100,000 galvas (4⁰o.). Zaudets pa leelakai

daļai paši visvērtīgākie lopi (zirgi un leellopi), kadēļ mājlopu zaudejumu vēl arveem sāpīgi sajūt Latvijas pēckaŗa lauksaimniecība.

Mājlopu daudzums cevērojamākās valstīs pirms kaŗa

Zirgi		Leellopi		Aitas		Cūkas	
t ū k s t o š o s							
1	2	3	4	5	6	7	8
Amer. S. V.	25,259	Amer. S. V.	69,080	Arģentina	71,157	Amer. S. V.	47,782
Eirop. Kreev.	24,095	Eirop. Kreev.	37,921	Amer. S. V.	59,088	Vācija	22,147
Arģentina	8,288	Arģentina	29,117	Eirop. Kreev.	46,462	Austro-Ung.	14,28
Austro-Ung.	4,438	Vācija	20,631	Leelbritanija	31,326	Eirop. Kreev.	11,81
Vācija	4,356	Austro-Ung.	17,208	Francija	18,776	Francija	7,30
Francija	3,792	Francija	14,298	Spanija	18,334	Leelbritanija	3,555
Leelbritanija	2,431	Leelbritanija	11,727	Austro-Ung.	16,006	Italija	2,500
Spanija	2,274	Italija	6,219	Italija	13,878	Spanija	2,428
Italija	2,194	Bulgarija	2,847	Vācija	11,238	Rumanija	1,713
Rumanija	873	Zveedrija	2,730	Eirop. Turcija	10,434	Danija	1,467
Bulgarija	675	Rumanija	2,589	Bulgarija	9,510	Arģentina	1,402
Zveedrija	582	Spanija	2,369	Rumanija	5,888	Belģija	1,112
Eirop. Turcija	546	Danija	2,244	Greeķija	5,411	Portugale	1,054
Danija	535	Belģija	1,857	Serbija	4,737	Zveedrija	922
Holande	326	Holande	1,691	Portugale	3,950	Serbija	869
Latvija	298	Eirop. Turcija	1,629	Norveģija	1,690	Holande	869
Portugale	290	Šveice	1,499	Latvija	1,101	Šveice	546
Belģija	263	Norveģija	1,095	Zveedrija	1,090	Latvija	539
Greeķija	250	Serbija	966	Holande	773	Bulgarija	464
Norveģija	173	Latvija	940	Danija	769	Norveģija	315
Serbija	153	Portugale	625	Šveice	573	Eirop. Turcija	209
Šveice	141	Greeķija	360	Belģija	477	Greeķija	17

No atsevišķeem mājlopeem, samērā vairak pamazinajees cūku skaits (86,53% no pirmskaŗa skaita); ari leellopu 1921. gadā zaudets vēl 12,34% un zirgu 11,72% no pirmskaŗa daudzuma. Aitu skaits turpretim kaŗa gados peeaudzis un pārsneedz 1913. gada skaitļus.

Vismazak mājlopu zaudejuse Latgale; tur veenigi aitu skaits vēl nesasneedz pirmskaŗa apmērus: pārejo lopu tikpat kā pirms kaŗa un pat vēl vairak. Tāpat samērā maz mājlopu skaits samazinajees 1921. gadā Vidzemē (zirgu 95,55%, bet leellopu 90,42%, aitu 96,12% un cūku 92,97% no 1913. gada daudzuma). Uzkrītošs ir stīpris aitu un cūku peeaugums visos Lejas Kurzemes apriņķos. Kamēr gandriņ visās pārejās Latvijas daļās aitu skaits mazaks nekā pirms kaŗa, Kurzemē turpretim tas ļoti peeaudzis, un Talsu apriņķī pat dubultojees. Šī parādība atkārtojas visus pēckaŗa gadus un peenem ilgstošu raksturu; blakus tai novērojam leellopu skaita samazinašanos no 139 tūkst. 1920. gadā uz 136,5 tūkstošeem 1921. gadā (īpaši Talsu, Leepajas, Aizputes un Ventspils² apriņķos). Visvairak mājlopu vēl arveem zaudejuši Zemgales izpostitee apriņķi. No 66,000

*) Hickmanns. Universal Taschenatlas. 1912.

Mājlopu skaita samazināšanās

Mājlopi 1913., 1920. un 1921. g. (tūkstošos)

A p r i ņ ķ i	Gadi	Zirgi		Leellopi		Aitas		Cūkas	
		skaits	%	skaits	%	skaits	%	skaits	%
Rīgas	1913	21	100,00	79	100,00	81	100,00	40	100,00
	1920	18	85,71	60	75,95	41	50,62	31	77,50
	1921	21	100,00	71	89,87	62,5	77,16	35	87,50
Cēsu	1913	26	100,00	106	100,00	116	100,00	43	100,00
	1920	24	92,31	97	91,51	112	96,55	42	97,67
	1921	25	96,15	96	90,57	115	99,14	43	100,00
Valmieras	1913	21	100,00	83	100,00	120	100,00	50	100,00
	1920	19	90,48	72	86,75	110	91,67	52	104,00
	1921	19	90,48	73	87,83	122	101,67	50	100,00
Valkas	1913	22	100,00	87	100,00	108	100,00	52	100,00
	1920	21	95,45	84	96,55	105	97,22	47	90,38
	1921	21	95,45	81	93,10	109	100,92	44	84,61
Vidzeme	1913	90	100,00	355	100,00	425	100,00	185	100,00
	1920	82	91,11	313	88,17	368	86,59	172	92,97
	1921	86	95,55	321	90,42	408,5	96,12	172	92,97
Leepajas un Aizputes	1913	31	100,00	64	100,00	53	100,00	36	100,00
	1920	20	64,52	51	79,69	83	156,60	36	100,00
	1921	20	64,52	49	76,56	89,5	168,87	33	91,67
Ventspils	1913	11	100,00	28	100,00	20	100,00	14	100,00
	1920	8	72,73	24	85,70	38	190,00	15	107,14
	1921	8,5	77,27	22,5	80,36	39	195,00	13	92,86
Kuldīgas	1913	18	100,00	38	100,00	36	100,00	18	100,00
	1920	11	61,11	35	92,11	54	150,00	22	122,22
	1921	11,5	63,89	34	89,48	57	158,33	20	111,11
Talsu	1913	16	100,00	35	100,00	29	100,00	20	100,00
	1920	10	62,50	29	82,86	53	182,76	23	115,00
	1921	11	68,75	31	88,57	60	206,90	20	100,00
Kurzeme	1913	76	100,00	165	100,00	138	100,00	88	100,00
	1920	49	64,47	139	84,24	228	165,21	96	109,09
	1921	51	67,10	136,5	82,73	245,5	177,90	86	97,73
Tukuma	1913	12	100,00	33	100,00	26	100,00	16	100,00
	1920	7	58,33	24	72,73	36	138,46	14	87,50
	1921	9	75,00	27	81,82	44	169,23	15	93,75
Jelgavas un Bauskas	1913	29	100,00	81	100,00	75	100,00	57	100,00
	1920	20	68,97	48	59,26	47	62,67	43	75,46
	1921	23	79,31	56	69,13	71	94,67	45,5	79,82
Jaunjelgavas	1913	13	100,00	38	100,00	40	100,00	26	100,00
	1920	9	69,23	24	63,16	16	40,00	17	65,38
	1921	11,5	88,46	31	81,58	29	72,50	19,5	75,00
Ilukstes	1913	12	100,00	33	100,00	27	100,00	18	100,00
	1920	11	91,67	24	72,73	21	77,78	15	83,33
	1921	11	91,67	21	63,64	24	88,89	16	88,89
Zemgale	1913	66	100,00	185	100,00	168	100,00	117	100,00
	1920	47	71,21	120	64,86	120	71,43	89	76,07
	1921	54,5	82,57	135	72,97	168	100,00	96	82,05
Kurzeme un Zemgale	1913	142	100,00	350	100,00	306	100,00	205	100,00
	1920	96	67,61	259	74,00	348	113,72	185	90,24
	1921	105,5	74,29	271,5	77,57	413,5	135,43	182	88,78

Mājlopu skaita samazināšanās

A p r i ņ ģ i	Gadi	Zirgi		Leellopi		Aitas		Cūkas	
		skaitis	0/0	skaitis	0/0	skaitis	0/0	skaitis	0/0
Daugavpils	1913	33	100,00	58	100,00	89	100,00	53	100,00
	1920	27	81,82	52	89,66	70	78,65	37	69,81
	1921	33	100,00	60	103,45	93	104,49	43	81,13
Rezeknes	1913	27	100,00	68	100,00	86	100,00	50	100,00
	1920	22	81,48	52	76,47	74	86,05	32	64,00
	1921	24,5	90,74	57	83,82	92	106,98	35	70,00
Ludzas	1913	28	100,00	81	100,00	90	100,00	64	100,00
	1920	24	85,71	70	86,42	87	96,67	39	60,94
	1921	33,5	119,64	90	111,11	125	135,55	50	78,12
Latgale	1913	88	100,00	207	100,00	265	100,00	167	100,00
	1920	73	82,95	174	84,06	231	87,17	108	64,67
	1921	91	103,41	207	100,00	310	116,98	128	76,65
Latvija	1913	320	100,00	912	100,00	996	100,00	557	100,00 [*]
	1920	251	78,44	746	81,80	947	95,08	465	83,48
	1921	282,5	88,28	799,5	87,66	1,132	113,65	482	86,53

zirgu atlikuši 54,5 tūkst., vaj 82,57^{0/0} (1920. gadā 62,12^{0/0}). Tāpat leellopu skaits par 50,000 mazaks par pirmskaņa skaitu. No Zemgales aprīņķeem lopu visvairak zaudets Bauskas un Jelgavas aprīņķos. Līdz ar kaņā ceetušo apvidu atjaunošanos, spēji un noteikti peeaug lopu skaits arī šinis visvairak no kaņa ceetušos apvidos.

Salīdzinot lopu skaitu 1920. gadā (arī 1919. gadā) un 1921. gadā, novērojama spēcīga vispārīga mājlopu eeaudzešana. Zirgu, peemēram, 1920. gadā 78,44^{0/0}, bet 1921. gadā jau 88,28^{0/0} no 1913. gada daudzuma (peeaugums par 10 punkteem); tāpat leellopu 1920. gadā 81,8^{0/0}, bet 1921. gadā — 87,66^{0/0} (peeaugums par kādeem 6 punkteem).

Vispār lopu skaits samērā ātri atjaunojas un nedaudzos gados tas sasneegs pirmskaņa augstumu. Tapēc pēckaņa lauksaimneeciba Latvijā un arī citās zemēs mazak sajūt lopu skaita samazināšanos, nekā sējuma platības vaj lauku augu kopražu sašaurināšanos. Valstīs, kuņas teeši vaj neteeši eerautas kaņā, lopu skaits maz samazinajees, vaj atrodas uz pirmskaņa līmeņa; dažas uzrāda pat eevērojamaku skaita peeaugumu. Francijā, leellopu 1914. gadā 12,7, 1918. — 12,8, bet 1920. gadā 12,8 miljoni galvu; arī zirgu skaits mazleet peeaudzis (no 2,2 uz 2,5 milj. 1920. gadā). Turpretim aitu skaits no 14 miljoneem 1914. gadā nokritis uz 9,4 milj. 1920. gadā; arī cūku skaits no 5,9 milj. nokritis uz 4,6 miljoneem. Vācijā zirgu skaits samazinajees no 4,5 miljoneem uz 3,8 milj., bet leellopu no 21,2 uz 16,8 milj. un cūku no 21,9 uz 14,2 milj. Danijā lopu skaits sekošs:

^{*}) Šis grāmatas pirmajā izdevumā par Kurzemi uzdoti 1912. gada skaitļi, bet tikko peevestā tabelē 1913. gada un par Latgali 1916. gada skaitļi.

Mājlopu skaita maiņas

	Zirgi	Leellopi	Cūkas	Aitas
1914. g. (15./VII.)	567,240	2,462,862	2,496,706	514,908
1918. g. (15./VII.)	544,999	2,123,722	—	470,651
1920. g. (15./VII.)	563,467	2,286,408	1,007,861	504,241
1921. g. (15./VII.)	598,000	2,591,000	1,430,000	522,000

Zeemeļ-Amerikas Saveenotās Valstīs mājlopu skaits tūkstošos.

1913. g. (1./I. 14.)	20,962	56,592	59,933	49,719
1917. g. (1./I. 18.)	21,555	67,422	70,978	48,603
1918. g. (1./I. 19.)	21,482	68,560	74,584	48,866
1919. g. (1./I. 20.)	20,785	68,369	71,727	47,114*)

Lidzšinejā Latvijas mājlopu skaita peeaugšanas vēsture neuzrāda noteiktas, nemitīgas peeaugšanas tendences.

Mājlopu skaits te peeaug, te atkal deezgan ātri un spēji krit, sakarā ar dažadeem mainigeem saimneeciskeem un vēsturiskeem apstākļeem. Ši parādība raksturīga pēckaņa laikmetam un ari visā pagājušā gada simtenī. To visspilgtaki raksturo lopu skaita maiņas Kurzemē no 1838. gada līdz mūsu deenam.

Gadi	Zirgi	Leellopi	Aitas	Cūkas
1838.	115,380	343,500	448,000	140,000
1861.	124,000	298,000	265,000	130,000
1867.	154,000	447,000	506,000	154,000
1876.	147,124	288,000	309,000	142,400
1883.	115,100	176,000	166,000	85,000
1888.	151,200	180,000	166,000	90,000
1895.	160,000	311,419	303,340	150,400
1900.	143,540	339,334	418,140	176,177
1905.	135,482	406,134	488,833	265,637
1910.	149,982	307,298	315,370	202,078
1913.	141,466	349,829	306,144	204,869
1920.	96,000	259,000	348,000	185,000
1921.	105,500	271,500	413,500	182,000**)

Caur pēckaņa satricinajumeem Kurzemes lopkopība skaitliski atgriezusēs tai pašā stāvoklī, kādā ta atradās pagājušā gadu simteņa vidū. Galveno mājlopu skaita peeaugšanā par visu peevesto laika sprīdi nevar novērot nemitīgu pakāpenisku, planveidīgu peeaugumu. Ar mazakām svārstīšanam, lopu skaits spēji samazinajas 80-tos gados, pēc 1905. gada un pa kaņa gadeem.

Veenīgi cūkkopībā pēdejos 15—20 gados nomanama noteiktaka skaita peeaugšana. Valstīs, kas noteikti un zistematiski nodevušās racionelai lopkopībai, lopu skaita peeaugšana peepēmās noteikti un pa-

*) Augšā peevestās ziņas ņemtas no Romas starptautiskā lauksaimneecības instituta izdevumeem: „Annuaire international de statistique agricole“ un par Daniju pēc gada grāmatas.

***) Tabeles skaitļi ņemti no visdažadakeem, pa leelakai daļai oficialeem un beeži trūcigeem avoteem. Ja sīkumos šais skaitļos, varbūt, slēpjas dažas nepilnības, vispārejo tendenci, tee raksturo peeteekoši skaidri.

kāpeniski (Danija vaj Vācija); tas galvenām kārtam jateic par leellopeem un cūkam. Vācijā, sākot ar 1873. g. līdz 1912. g. leellopu skaits peeaudzis pakāpeniski par 28 procentiem, bet cūku skaits pat trīskārtīgi peeaudzis. Veenīgi aitu skaits ar katru gadu slid uz leju. Danijā 1903. g. bija tikai 1,840,466 leellopi, 1909. g. — 2,253,982, bet 1914. g. — 2,462,862 (pa kaŗa laiku šis skaits samazinajees). Ari cūku 1903. g. — 1,456,699, 1909. g. — 1,467,822 un 1914. g. jau 2,496,706; 1920. gadā tas ari noslidejis uz 1,007,861.

a) **Zirgi** Latvijā parasti kalpo galvenām kārtam vaj pat veenīgi zemkopības vajadzībām; izšķiribu starp darba, jājameem un izbraucameem

Vērši zirgu veetā.

zirgeem taisija tikai muižas un dažas bagatakās mazgruntneecības. Zirgs gandrīz veenīgais darba kustonis Latvijā; ragu lopus, ēzeļus, vaj pat suņus kā vilceju spēku neleetoja. Tikai tagad pēc kaŗa, sakarā ar zirgu trūkumu sāk leetot dažos apvidos vērsus un govīs lauku darbeem vaj pat braukšanai. Bagatigo pļavu un ganību dēļ zirgu skaits arveen bijis samērā augsts. Pēc kaŗa zirgu skaits atkal ātri peeaug. Latgalē ir gan daudz saimneecību, bet dažām no tām nav savu zirgu. Kurzemē un Vidzemē turpretim bezzirgu saimneecības retums, vaj tās sastopamas gar jūrmalu zvejneeku ceemos un pilsētu tuvumā.

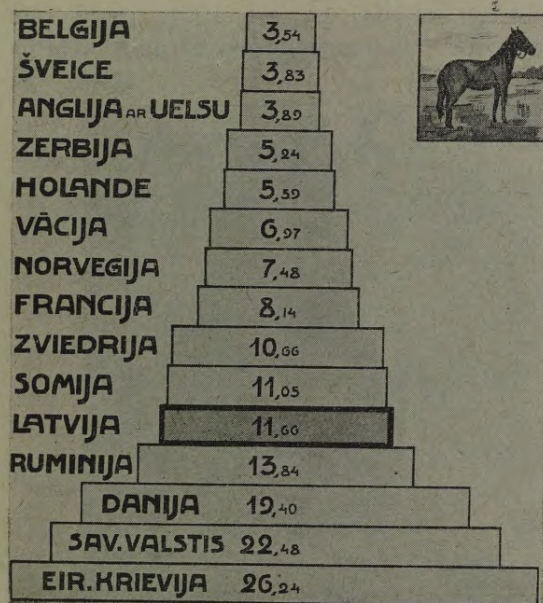
Pirms kaŗa Latvijas zirgu skaits leelaks kā Beļģijai, Šveicei, Norveģijai vaj Serbijai, un uz 1 zirgu Latvijā iznāca tikai līdz 6 hektareem aramzemes. Kā zirgu skaits Latvijā pilnīgi peeteekošs, salīdzinotees ar

citām valstīm, to jo spilgti rāda zirgu daudzums, samērā ar eedzīvotāju daudzumu, jeb uz 100 eedzīvotajiem.

Tikko peevesto valstu starpā tikai nedaudzas (četras no peec-padsmītām) var uzrādīt tik labvēlīgus relatīvus skaitļus kā Latvija. Tagad pēc kara šee skaitļi Latvijai, ar eedzīvotāju skaita samazinašanos, kļuvuši vēl daudz labvēlīgaki: 1920. gadā uz 100 eedzīvotajiem saskaitīti 15,8 zirgi un 1921. gadā pat 16,35. (Igaunijā 1920. gadā — 10,84, Leetavā — 9). Gandrīz visās Eiropas valstīs augšeeje skaitļi caur karu

samazinajušees: Danijā no 19,40 uz 18,42, Somijā uz 9,4, Francijā uz 6,5, Vācijā uz 6,01, Šveicē uz 3,34, Belģijā uz 2,68 un Anglijā uz 2,92.

Uz 1 kvadratkilometru Latvijā ari iznāca peeteekoši daudz zirgu — nepilni 5 (1921. g. — 4,30). Šis skaitlis tik mazs tapēc, kā Latvijā daudz zemes vēl neapstrādātas, un eedzīvotāju uz laukeem visai maz. Apdzīvotakās un saimneeciski attīstītakās zemēs šis relatīvais skaitlis uz pusi (Vācijā) vaj pat 3 reizes leelaks (Danijā) kā Latvijā. Danijā pirms kara (1913. g.) uz 1 kv. km. bija 13,78 zirgi (1920. g. — 13,99), Holandē — 9,58, Belģijā — 8,92 (6,75), Vācijā — 8,96

Zirgi uz 100 eedzīvotajiem pirms kara.

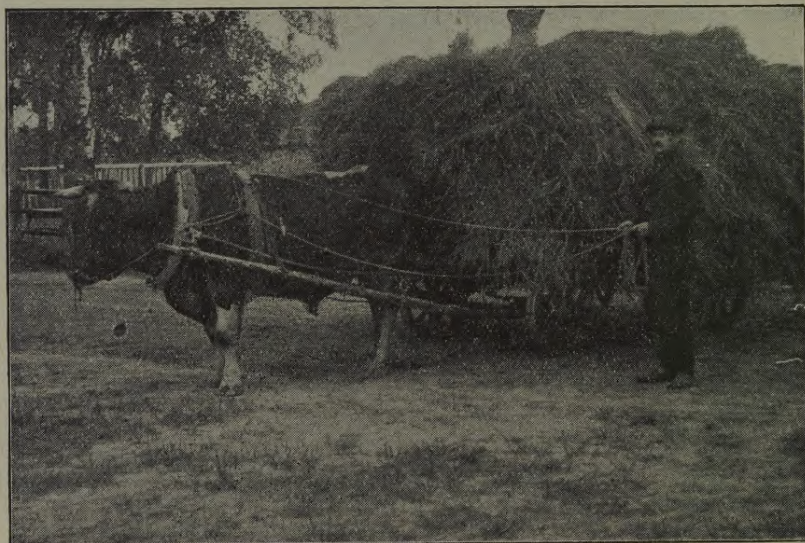
— (7,60), Francijā 6,01 (4,61), Zveedrijā — 1,49, Somijā — 1,08, Igaunijā (1919. g.) 3,73 zirgi.

Skaita ziņā Latvija peeteekoši apgādāta ar zirgeem; to īpašības tomēr nestāveja augstu. Zirgu vairums veetejee kleperi, kas gan ļoti izturīgi un peeticīgi, bet mazi un par nespēcigeem zemes virskārtas dziļai un pamatigai izstrādāšanai, sevišķi atmatas uzplēšanai. Uzlaboti vaj sugas zirgi reti sastopami, jo zirgu sugas jautajums vēl arveen atrodas nenoskaidrotā stāvoklī. Visbeežaki sastopami dažādas jauktas sugas. Tāpat kopšanas, ēdinašanas un stalli turešanas paņēmeeni nereti veci un neracioneli; tāpat sajūtams veterinarārstu trūkums. Pastāvošās privatas un nedaudzās kroņa zirgu audzetavas pa leelakai daļai apmeerināja leelgruntneecibu vajadzības pēc braucameem zirgeem (peem., Elejas

audzetava;*) zemneeku saimniecībās parasti audzē zirgus tikai pašu vajadzībam. Kurzemes muižās 1912./13. g. 1 zirgam gadā deva 66,5 pudu spēka barības, 107,3 pudu āboliņa un 43,3 pudu seena.

Pēc 1912. gada kaŗa zirgu reģistrācijas materialeem no visiem 199,019 Latvijas zemneeku saimniecībās kaŗa spēka vajadzībam reģistretiem zirgiem no 1 aršina 16 veršokeem līdz 2 aršinam bija 64,848 zirgi un leelaki par 2 aršinam 54,042 zirgi.**)

Zirgu skaits atsevišķās Latvijas daļās. No visa zirgu skaita leelakā daļa atrodas Kurzemē (kopā ar Zemgali); pirms kaŗa tur bija 44 procenti no visa zirgu skaita un arī 1921. gadā pēc visiem kaŗa postījumiem 37,85 proc. Atteecīgs procentuāls skaitlis

Vērši smagā vezumā.

Latgalē no 27,50 proc. pirms kaŗa pacēlees uz 32,21 un Vidzemē no 28,12 proc. uz 30,44 proc.

Ar zirgiem visbagātāki apgādāta Latgale (uz 1 kv. kilometru 6 zirgi); neraugoties uz samērā leelo eedzīvotāju skaitu, arī uz 100 eedzīvotājiem pirms kaŗa nācās 13,6 un 1921. g. 17,8 zirgi. Šī parādība izskaidrojama ar saimniecību neeleem apmēriem. Otrā veetā zirgu skaita ziņā stāv Zemgale, kur pat pēc kaŗa zirgu skaits relatīvi deezgan augsts. Zemgalē tāpat kā Latgalē vairak aramzemes (Bauskas un Jel-

*) 1913. gadā privatās muižās Kurzemē 25 audzetavas ar kādeem 40 ērzeļiem un vairakī vaislas punkti.

**) Военно-конская перепись 1912 года. Centralās Statistiskās komitejas izdevums 1914. g.

gavas apr.) vaj atrodamas neelelas saimniecības (Ilukstes apr.). Salīdzinot zirgu skaitu ar aprīņķu platību, visnabagāka ar zirgeem Vidzeme.

Aprīņķi un apgabali	Gadi	Zirgi		Aprīņķi un apgabali	Gadi	Zirgi	
		uz 100 eedziv.	uz 1 □ klim.			uz 100 eedziv.	uz 1 □ klim.
Rīgas	1913	3,04	3,43	Tukuma	1913	19,97	5,30
	1921	6,89	3,37		1921	21,43	3,96
Cēsu	1913	11,65	4,68	Jelgavas un Bauskas	1913	16,25	5,87
	1921	22,48	4,43		1921	20,32	4,65
Valmieras	1913	15,93	4,30	Jaunjelgavas	1913	17,31	3,73
	1921	18,25	3,85		1921	28,25	3,28
Valkas	1913	15,01	3,66	Ilukstes	1913	16,13	5,40
	1921	20,00	3,49		1921	22,22	4,89
Vidzeme	1913	8,12	3,98	Zemgale	1913	17,01	5,11
	1921	13,25	3,77		1921	21,65	4,20
Leepajas un Aizputes	1913	14,93	6,73	Daugavpils	1913	10,56	7,51
	1921	13,18	4,27		1921	16,72	6,86
Kuldīgas	1913	24,49	5,58	Rezeknes	1913	15,55	6,62
	1921	20,68	3,51		1921	17,36	5,79
Ventpils	1913	17,71	3,52	Ludzas	1913	17,51	5,35
	1921	18,68	2,71		1921	18,35	5,12
Talsu	1913	23,92	5,08	Latgale	1913	13,62	6,42
	1921	20,75	3,42		1921	17,47	5,84
Kurzeme	1913	18,53	5,39				
	1921	16,68	3,56				

Zirgu vecums. No visiem 1920. gadā reģistretiem zirgeem kumeļu līdz 1 gadam bija 6,95 proc. no kopeja zirgu skaita vaj apaļos skaitļos pāri par 17,000. Zirgu no 1—3 gadeem, gandrīz 1/10 daļa (9,76 proc.) vaj 24—25,000. 3—4 gadīgu zirgu 5,43 proc., bet vislelakais vairums 77,88 proc. vaj gandrīz 200,000 zirgu vecāki par 4 gadeem.

Pa kara laiku caur rekvizīcijām un citādā ceļā zaudēti pa lelakai daļai darba zirgi. No visiem Vidzemes zirgeem 1913. gadā 14,4 proc. jaunāki par 3 gadeem. 1916. g., jaunāki par 3 gadeem, jau 18,96 proc., bet 1919. g. 21,88 proc. un 1920. g. 17,51 proc. Kumeļu skaita paleelināšanās norāda arī uz spēju jaunu zirgu audzēšanu pēc kara.

Zemneeku saimniecībās Vidzemē 1913. g. atradās 57,015, bet muižu eecirkņos 32,934, vaj no katrēem 100 zirgeem 33,78. 1916. g. muižās skaitījās 14,259 zirgi, bet mazgruntniecībās — 70,044. Tāpat

Latgalē 1916. g. muižās 5080 zirgi, bet zemneeku saimniecībās — 70,690. Kurzemē 1900. g. muižās skaitījās 49,873, zemneeku saimniecībās 93,668, bet pilsētās — 3950 zirgi, kopā 147,491. Tā tad arī leelakā daļa zirgu atrodas mazās un videjās saimniecībās.

Uz 1 saimniecību 1916. g. Vidzemes guberņā iznāca 2,4 zirgi pagastos, bet muižās — 15,5. Vitebskas guberņā atteecigee skaitļi 1,3 un 6,3, bet visā Eiropas Kreevijā — 1,4 un 13,1. Latvija, izņemot Latgali, arveen peedereja pee teem Kreevijas apgabaleem, kuŗu atsevišķās saimniecībās atradās prāvs mājlopu, īpaši leellopu skaits. Mazgruntneeku videjās saimniecībās (Vidzemē) tureto zirgu vērtība sneedzas līdz 350 rbļ. zelta, vaj par katru zirgu 110—120 rbļ. zeltā.

b) **Leellopeem** peešķirama vissvarīgākā saimnieciskā nozīme arī Latvijā, tāpat kā to dara citās valstīs. Leellopi ir visas racionelās lopkopības un ar to saveenotās peensaimniecības pamats. Pirms kaŗa leellopu skaits Latvijā sneedzās gandrīz līdz miljonam. Pa postošeem kaŗa gadeem leellopu skaits leelā mērā ceetis un īsi pēc kaŗa (1919. gadā) Latvija bija zaudejuse gandrīz $\frac{1}{3}$ no sava normalā pirmskaŗa leellopu skaita. 1920. g. jau sasneegti 81,80 procenti, bet 1921. g. — 87,66 proc. no pirmskaŗa daudzuma (skat. tuvaku 408 lpp. tabeli). Visvairak leellopu zaudeti Zemgalē un Kurzemē, kamēr Latgale jau noteikti tuvojas pirmskaŗa skaitļeem.

Leellopu skaits atsevišķos apgabalos sadalījās šādi (procentos):

	1913. g.	1920. g.	1921. g.
Vidzeme	38,93	42,88	40,15
Kurzeme	18,09	19,04	17,07
Zemgale	20,29	14,25	16,89
Zemgale un Kurzeme kopā . . .	38,38	33,29	33,96
Latgale	22,69	23,83	25,89
Latvija	100	100	100

Salīdzinot Latvijas leellopu kopskaitli pirms kaŗa (abzolutos skaitļus) ar citu valstu atteecigeeem skaitļeem, redzam, ka Latvijas leellopu skaits nav leels (skat. tabeli 406. lpp.). Šveicei, kuŗa kreetni mazaka par Latviju, bija 1,499,000 govslōpu, Holandei — 1,691,000, Belģijai — 1,857,000 un Danijai pat — 2,244,000, tā tad vismaz 2 reizes tik daudz, cik Latvijai.

Latvija samērā reti apdzīvota zeme ar daudz mezeem, ganibam un pļavam. Dabas un saimnieciski apstākļi sevišķi izdevīgi plašai un preekšzīmīgai lopkopībai un peensaimniecībai, un leellopu skaits nākotnē spēji peeaug.

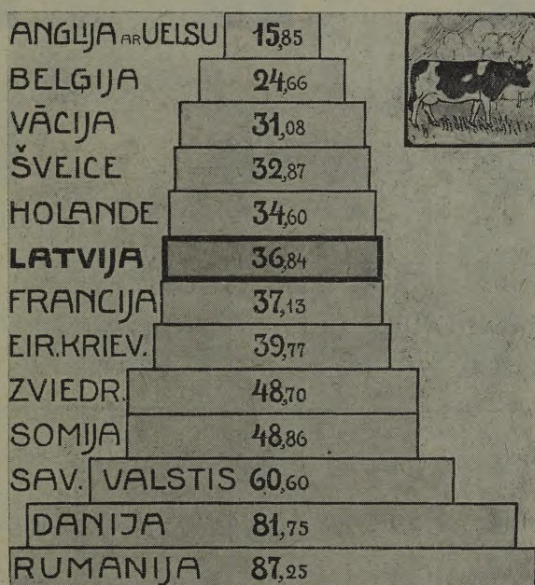
Uz 100 eedzīvotajeem leellopu skaitlis Latvijā jau tagad samērā augsts.

Pirms kaŗa uz 100 eedzīvotajiem Latvijā bija 36—37 leellopi, vaj, peepemot par pateeso eedzīvotaju skaitli 2,250,000 (pusotra miljona veetā). Uz katreem 100 eedzīvotajiem iznāca pat 42 leellopi. Tādā gadījumā tikai nedaudzās valstīs (Danija, Zveedrija, Somija) bija vairak leellopu kā Latvijai. Tagad, caur eedzīvotaju skaita pavairošanas, 1921. g. uz katreem 100 eedzīvotajiem iznāca 46,3 leellopi, un Latvija jau tuvojas tikko mineto valstu skaitļeem, vaj pat pārspēj tos. Vairakās Eiropas valstīs ar lopu skaita samazinašanos pa kaŗa laiku un pēc kaŗa ar eedzīvotaju skaita peeaugšanu, šee relativee leellopu skaitļi kļuvuši nelabvēligaki; Danijā, peemēram, 1920. gadā uz 100 eedzīvotajiem tureja tikai kādus 77 leellopus 82 veetā. Tāpat Vācijā 31 leellopa veetā tura vairs tikai 28,17, Francijā 37 veetā 33, Anglijā 16 veetā — 12. Igaunijā 1920. gadā uz 100 eedzīvotajiem ari tureti tikai 29,3 leellopi.

Uz 1 kvadratkilometru leellopu skaits Latvijā jau pirms kaŗa nebija augsts (14^{1/2}); pēc kaŗa tas kļuvis vēl nelabvēligaks — 12,17. Citās valstīs šis skaitlis pirms kaŗa daudz augstaks. Francijā pirms kaŗa uz 1 kv. km iznāca 27,41 leellopi (1920. gadā — 23,20), Šveicē — 35, (33,5), Vācijā —

37,31, (35,62), Danijā — 57,84, (58,2), Holandē — 59,29 un Belģijā pat 62,15 (49). Francijā uz 1 kv. km. iztureja 2 reizes vairak, Danijā 4 reizes un Belģijā pat 5 reizes vairak leellopu nekā pee mums. Turpretim tanīs zemēs, kur visai nelabvēligi dabas apstākļi, atteecigi lopu skaitļi kreetni zemaki; Somijā — 4,57 (1900. g. nepilni 4) un Zveedrijā — 6,55, bet Zeemeļ-Amerikas Saveenotās Valstīs — 7,3. Igaunijā 1920. gadā uz 1 kv. km. tureja 10,37 leellopus, vaj uz 100 deset. kulturzemes 9,4 govslopus.

Jau pirms kaŗa, tāpat ari tagad, atsevišķi apgabali un apriņķi Latvijā neveenadi apgādāti ar leellopeem. Dabiski apstākļi (bagatigas ganibas un āboliņa lauki) un augstaki attīstīta lopkopība sekmē leelaku lopu skaita eeaudzešanu šādos apriņķos. Šai ziņā samērā labvēligi nostādīta Vidzeme un daži Latgales apvidi, kuŗos augsts leellopu skaits ne tikai

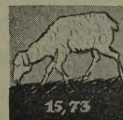

Govslopi uz 100 eedzīvotajiem.

uz 100 eedzīvotajiem, bet arī uz 1 kv. kilometru. Samērā augsti 1921. gada Zemgales skaitļi uz 100 eedzīvotajiem, spējas eedzīvotāju samazinašanas dēļ; leelpilsētas tuvums turpretim samazina šos skaitļus Rīgas apriņķī.

Veetejē eedzīvotāji un it sevišķi lauku eedzīvotāji pirms kara tāpat tagad peeteekoši nodrošināti ar gaļu un peena produktiem un senāk

1913 g.

1920 g.

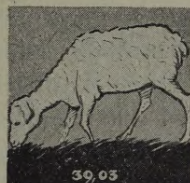
Mājlopi uz 1 kvadratkilometra.

Apriņķi un apgabali	Gadi	Leellopi		Apriņķi un apgabali	Gadi	Leellopi	
		uz 100 eedzīv.	uz 1 km.			uz 100 eedzīv.	uz 1 km.
Rīgas	1913	11,42	12,92	Tukuma	1913	54,91	14,58
	1921	21,60	11,41		1921	64,28	11,87
Cēsu	1913	77,20	19,06	Jelgavas un Bauskss	1913	45,38	16,38
	1921	86,33	17,03		1921	49,47	11,33
Valmieras	1913	62,97	16,96	Jaunjelgavas . . .	1913	50,59	10,89
	1921	70,12	14,78		1921	65,96	8,85
Valkas	1913	59,34	14,49	Ilukstes	1913	44,35	14,85
	1921	77,14	13,46		1921	42,42	9,33
Vidzeme	1913	32,05	15,73	Zemgale	1913	47,66	14,33
	1921	49,46	14,07		1921	53,63	10,41
Leepajas un Aizputes	1913	30,81	13,91	Daugavpils	1913	18,63	13,26
	1921	32,30	10,46		1921	30,40	12,47
Kuldīgas	1913	51,70	11,77	Rezeknes	1913	39,17	16,68
	1921	61,15	10,39		1921	40,40	13,47
Ventspils	1913	45,09	8,96	Ludzas	1913	50,66	15,47
	1921	49,45	7,17		1921	49,31	13,74
Talsu	1913	52,32	11,11	Latgale	1913	32,04	15,10
	1921	58,49	9,65		1921	39,73	13,28

atlikās pat eevērojams vairums sveesta izvešanai.*) Jo Latvijā audze-
jamo leellopu īpašības bija samērā augstas.

Jau pagājušā gadu simteņa 30-tos un 40-tos gados veetejās⁷ saim-
necībās, — pa preekšu preekšzīmīgākās muižās, — radās interese uz
sugas lopu audzešanu. Tad eeeda un audzeja visdažadākās sugas,
gan gaļas, gan peena lopus, bet ar laiku lauksaimneeki peegreezās vis-

1913 g.

1920 g.

Mājlopi uz 100 eedzīvotajiem.

vairaki peena lopu (ostfrižu un angelnas) audzešanai. Jau 90-tos gados
549 Kurzemes muižās reģistretas 54,530 govīs, no kuŗām :

- ap 30% tīrasiņu vaj jauktas angelnas sugas
- „ 20% „ „ „ ostfrižu „
- „ 46% veetejee lopi un maisījumi.
- „ 4% pārejee sugas lopi**).

Nodibinoteles un nostiprinoteles lauksaimnecības un lopu pār-
raudzības beedribam, sugas peena lopu audzešana jo plaši eeevešas arī
mazgruntneeku saimnecībās (īpaši pēc 1906./7. gadeem). Līdz 1915. g.
sugas lopu cilts grāmatās veen uzņemti:

			Kopā
Rīgas Lauksaimnecības Centralbeedribā	352 buļļi	8793 govīs	9145
Latveešu Ekonomiskā sabeedribā	160 „	3883 „	4043
Kopā	512 buļļi	11,676 govīs	13,188

Bez tam vairaki leellopi nav uzņemti neveenā no augšā minētām
saveenībām ; tee nav tīrasiņu, bet ir maisīti resp. krustojumi, vaj ir veetejo
sugu lopi.

Leelgruntneeku saveenībās (zocietatēs) līdz 1909. gadam uzņemti

*) Uz 100 lauku eedzīvotajiem Vidzemē 1915. g. bija 122 leellopi un 1916. g. 87,s.

***) M. v. Blaese. Die Landwirtschaft in Kurland — sākot ar 136. lapp.

angelnas-fiņu lopi 7743 un ostfrižu — Holandes 23,308. *) Katrā ziņā sugas lopu skaits Latvijā pirms kara eevērojami augsts. 1914. gadā darbojās 160 buļļu stacijas sugas lopu izplatīšanai.

Lopkopības pacelšanā kvalitatīvi jo leelu lomu spēja loppārraudzības beedribas. Pirmās mazgruntneeku pārraudzības beedribas nodibinājās 1903./4. gadā Smiltēnē, Siguldā, Vesteenā un Nitaurē. Spējaki tās sāka vairotees tikai pēc 1908. gada (vairums nodibinājās 1911. — 14. g.) un 1913. gada beigās jau pastāveja 281 loppārraudzības beedriba ar gandrīz 4600 saimniecībam un pāri par 85,000 kontrolejamo lopu. No tām Rīgas Lauksaimniecības Centralbeedribā veen apveenotas 130 beedribas (100 beedribas Vidzemē, 27 Kurzemē un 3 Latgalē) ar 2632 saimniecībam un 29,154 govīm **) 1918. gadā no tām atlikušas vairs tikai 12, bet 1921. gada sākumā darbojas šaurakos vaj plašakos apmēros atkal apmēram 100 pārraudzības beedribu.

Veetejā govs ar baltu galvu.

Kontrolejamās saimniecībās vispirms eevadita sakņu audzešana, paplašināta āboliņa sēšana, uzlabotas pļavas un ganības, pavairota spēka barības, it īpaši raušu izēdinašana govīm un vispār lopkopība nodrošināta ar peemērotu barību. Rīgas Lauksaimniecības Centralbeedriba 1911. g. eeveduse eļļas raušu 103,452 pudī, bet Ekonom. - Sabeedriba ap 300,000 pudu. Līdz ar to leelā mērā paceļas peena

un sveesta raža. 1912. g. mazgruntneeku loppārraudzības beedribu govs ražoja 224 mārciņas sveesta un 1913./14. g. — 236 mārciņas (leelgruntneeku beedribas tāi pašā laikā 213 mārciņas). Ari peena tauku procentis eevērojami augsts; pēc trešās Baltijas mazgruntneeku sugas lopu ciltsgrāmatas angelnas lopeem tas bija 3,80%, pūsasiņu — 3,76% un veetejeem lopeem 3,99%. Atsevišķos gadījumos tauku procentis paceļas līdz 5. (Leelgruntneeku saimniecībās tauku procentis 3,3 un 3,45.)

Pēdejos pirmskara gados spēji sāka attīstītees sveesta eksports

*) Skat tuvāk „Stammbuch des Baltischen Anglerindvieh's“; specials Vidzemes ķeizariskās ekonomiskās Societates Baltijas angelnas lopu saveenības izdevums, sākot ar 1903. gadu.

**) Baltijas mazgruntneeku pārraudzības beedribu pārskats 1913. g.

uz ārzemem, sevišķi uz Daniju un caur pēdejo uz Angliju. 57 peena pārstrādašanas kooperatīvi 1913. gadā caur Rīgas Lauksaimniecības Centralbeedribu veen eksporteja 553,817 mārciņas sveesta, bet 1914. gadā pat 1,218,639 mārciņas. Gandrīz tikpat daudz eksporteja arī pārējās saveenības. Tāpat eevērojamu daudzumu sugas lopu Latvija izveda uz Eekškreevijās guberņam (zemstem). Tikai visus šos racionelos pasākumus, kuņ nesen eeveesušeēs, pilnīgi iznīcinājis kaņš. 1921. gadā Latvijā darbojas 18 kopmoderneecības, pa leelakai daļai veetejām vajadzībam.

Par leellopu vecumu noteiktas ziņas dod speciala Vidzemes 1913. gada lopkopības anketa. No viseem 354,957 leellopeem teļu līdz

Vērsis arklā.

1 gadam bija 53,228, no 1—2 gadeem vecu 56,862 (no teem bullenu 17,085) un 244,867 leellopi vecaki par 2 gadeem (to starpā buļļu un vēršu 7401). 1920. gadā, kad lopu skaits vispār eevērojami pamazinājeēs, un šī pamazinašanās visvairak ķēeruse peena lopus, novērojama jaunlopu skaita pavairošanās. Pirms kaņa teļu līdz 1 gadam Vidzemē bijis tikai 15% no govslomu kopskaita; 1920. g. procentis peeaudzis līdz 25%, vaj par veseleem 10 punkteem. Vispār, teļu Vidzemē par 20,000 vairak nekā pirms kaņa. Peelīdzinot pirmskaņa telu skaitu simtam, atteecīgais skaitlis 1920. g. pacelees līdz 142,5. Tāpat, kaut gan ne tik spēji peeaudzis arī jaunlopu skaits (no 1 līdz 2 gadeem) no 100 uz 105. Divi gadi vecu un vecaku leellopu Vidzeme veen zaudejuse 1920. g. līdz 75,000 no pirmskaņa skaita.

No viseem 1920. gadā Latvijā saskaitītiem govslupeem (izņemot vēlāk pēveņotos apgabalus) teļi līdz 1 gadam bija $\frac{1}{4}$ (24,87%), vaj apaļos skaitļos 182,000. Visvairāk teļu izpostītos Zemgales apriņķos (29,65%). Teles no 1—2 gadeem 105—110,000 vaj 14,83% (ari visvairāk Zemgalē). Buļļu no 1—2 gadeem samērā maz 3,81% vaj nepilni 30,000. Divi gadi vecu un vecaku ragulopu nedaudz vairāk par pusi (56,99%), no visa leellopu skaita vaj apmēram 420,000. Samērā augsts šo vecaku lopu procents pilsētās un meestos: 80,5% no kopejā leellopu skaita. Buļļu un vēršu skaits šo 2 gadi un vecaku leellopu starpā sneedzas gandrīz līdz 10,000 un Vidzemē tas aizņem 1,38%, Kurzemē 1,54%, bet Zemgalē 1,88% no visa leellopu daudzuma.*)

Leellopu skaits pēdejos gadu desmitos pirms kara deezgan lēni kāpa uz augšu. Kurzemē 1863. gadā atradās 449,000 leellopi, 1876. gadā skaitīja 311,419 leellopus, bet 1897. gadā — 310,600 un 1913. gadā, pēc teem pašem gubernas statistiskās komisijas dateem, leellopu skaits bija 349,829. Tāpat ari Vidzemē (4 apriņķos) 1897. gadā, jau reģistreti 338,037 leellopi, bet 1913. gadā 354,957. Tā tad ari šai gadījumā lopkopības progress parādījās galvenām kārtam leellopu īpašību un ražīguma pacelšanā. Citās zemēs leellopu skaita pēaugums skaidraki redzams: Danijā 1881. gadā bija tikai 1,470,000 leellopu, bet 1909. gadā — 2,254,000; to pašu redzam Vācijā un Somijā.

Uz 1 leellopu visā Latvijā pirms kara iznāca 1,6 desetinās aramzemes, vaj 3,5 desetinās lauksaimnieciski izmantotas zemes (aramzeme, pļavas un ganības). Pēc speciēlas lopkopības anketas Vidzemē (1913. g.), uz veenu leellopu iznāca 1,48 des. aramzemes, 3,27 des. lauksaimnieciski izmantotas zemes un 5,46 des. visas zemes. Uz 1 leellopu 2 gadus vecu un vecaku bija: 2,16 des. aramzemes, 4,74 des. lauksaimnieciski izmantotas zemes un 7,89 des. zemes kopplatības.

Iztaisot šo aprēķinu atzģarņā kārtībā, redzam, ka Vidzemē uz 100 desetinām aramzemes tureja 63,33 leellopus, vaj — 43,25 leellopus vecakus par 2 gadeem. Uz 100 desetinām aramzemes, pļavu un ganību 28,98 leellopus, vaj 19,79 leellopus vecakus par 2 gadeem, un uz 100 des. visas zemes kopplatības 18,25 leellopus, vaj 12,46 leellopus 2 gadus vecus un vecakus.

Ar citeem vārdeem, Vidzemē 1913. g. uz 100 pūrveetam visas zemes platības vareja izturet tikai 7 leellopus, kamēr Danijā uz šo pašu platību vareja izturet uz pusi vairāk — 16,3 leellopus, Vācijā — 13,0, Anglijā — 13,5, Francijā — 9,6 u. t. t. Ņemot visu Latviju, dabusim vēl mazakus skaitļus, un tagad caur mājlopu skaita vispāreju spēju samazinašanos šee skaitļi mums kļuvuši vēl nelabvēlīgaki. No otras puses, tee paši

*) Skat. tuvaku „Latvijas pirmās tautas skaitišanas rezultati 1920. g.; eevads 18. l. p. un tabele № 3.

skaitļi rāda, ka Latvijas lopkopības attīstībai stāv vēl preekšā plašas izredzes gan kvalitatīvā ziņā, gan arī mājlopu skaita pavairošanās ziņā.

Leelakā daļa leellopu atrodama videjās un mazajās saimniecībās, bet muižās samērā ļoti maz. Vidzemē 1913. gadā no katreem 100 leellopeem 34,29 atradās muižu eecirkņos, bet 1916. gadā no 261,087 Vidzemes leellopeem tikai 38,879 ir muižās. Ari Latgalē 1916. gadā 155,032 leellopi atrodami zemneeku saimniecībās, un tikai 13,997 — muižās. Tāpat Kurzemē (ap 1901. g.) muižam peedereja 106¹/₂ tūkstoši leellopu, bet zemneekem — 232¹/₂ tūkstoši. Tā tad vairums Latvijas leellopu mitinajas mazās un videjās saimniecībās; muižās, turpretim, beežaki sastopama racionela lopkopība, dažadi jauninājumi un specialisti.

Videjā Vidzemes zemneeku mājā (ar 128 pūrv. kopplatības) pirms kaŗa vareja sastapt šādu lopu skaitu: 8,8 slaucamas govīs, 3,7 teļus un jaunlopus, 2,9 zirgus, 4,9 cūkas, un 10,08 aitas. Slaucamo lopu kopvērtība — 600 rbļ. zeltā, vaj katrs govīs 75 — 78 rbļ.

Neleelas Cesvaines saimniecības vērsis.

Kurzemes muižās uz 100 desetinam lauksaimnieciski izmantotas zemes 1912./13. g. bija 35,1 leellopu, to starpā 17,2 peena lopī un 15,4 muižas ļaužu lopī. *) Vidzemes muižās uz to pašu platību vareja izturet 1913./14. g. jau 52,3 leellopus, no teem 30,6 peena lopus un 6,1 strādneeku lopus.

Dažada leeluma saimniecībās lopu skaits visai dažads: mazgruntneeku saimniecībās tas samērā leelaks, nekā muižās. Visvairak lopu, samērā ar eedzīvotāju skaitu, tura ne mazākās un arī ne visleelakās saimniecības, bet gan videjās un leelakās zemneeku saimniecības.

1920. gadā uz 100 eedzīvotajeem govīslomu:

Saimniecības	Riġas apr.	Cēsu apr.	Valkas apr.
līdz 6 pūrv.	22,48	22,65	26,60
6—30 "	51,71	53,52	61,01
30—60 "	63,81	86,12	78,36
60—300 "	82,03	108,56	100,45
pāri par 300 "	67,38	85,06	77,31
Visās saimniecībās	68,04	97,73	89,91

*) Statistik der Sektion für landwirtschaftliche Buchführung.

Samērā ar zemes un aramzemes daudzumu, vairak leellopu mazākās saimniecībās.

Uz 1 leellopu:

Saimniecības	A r a m z e m e s			K o p p l a t i b a s		
	Rīgas apr.	Cēsu apr.	Valkas apr.	Rīgas apr.	Cēsu apr.	Valkas apr.
līdz 6 pūrv.	1,12	1,13	6,83	2,05	1,55	1,04
6—30 „	2,35	2,59	2,99	5,97	5,89	4,45
30—60 „	3,80	3,42	3,62	10,44	8,03	7,86
60—300 „	6,98	4,38	4,76	19,35	11,89	11,99
pāri par 300 pūrv.	9,29	6,03	6,22	74,23	42,02	45,66
Visās saimn. caurm.	6,60	4,47	4,87	26,68	15,44	17,59*)

Veetejē oksfordšīri Rīgas izstādē.

c) **Aitas** vēl arveen visizplatītākais Latvijas mājlōps. Leelais aitu skaits parasti norāda uz ekstenzīvu lauksaimniecību. Bet Latvijā tas galvenām kārtam izskaidrojams ar samērā leelo ganību un pļavu platību. Nereti veen nekultivētās un mazvērtīgās ganības un arī pļavas vislabaki izleetojamas aitu gani-

šanai. No svāra arī neleelais eedzīvotāju skaits uz laukeem un laukstrādneeku trūkums.

Ar gadeem kopejais aitu skaits Latvijā nebūt neuzrāda tendenci eevērojami mazinātees, peemēr., Kurzemē 1838. g. bija 448,000 aitas, 1867. g. 506,000 aitas, bet 1879. g. skaitīja 303,340 aitas (no tām 272,449 zemneeku saimniecībās) 1897. g. — 304,100 aitas (269,600 zemneeku saimniecībās) un 1913. g. — 306,140, aitas. Cēsu apriņķī, peemēram, 1876. gadā pēc guberņas statistiskās komisijas ziņam, saskaitītas 22,025 aitas, 1897. gadā 55,980, 1905. g. — 66,940, 1911. g. — 56,421 un 1916. gadā 57,765 aitas. Līdzīgu parādību novērojam arī citos Vidzemes apriņķos. Valmeeras apriņķī 1897. gadā 55,980 aitas un 1913. gadā — 119,594, bet 1916. gadā — 74,392 aitas.

Pēckaņa gados novērojama spēja aitu skaita peeaugšana Lejas-Kurzemē, kur dažos apriņķos aitu skaits pat dubultojees, samērā ar pirmskaņa vairumu. Ja var būt runa par aitu skaita spēju pamazinašanos, tad tas veenīgi varetu zīmetees uz muižam. Pagājušā gadu simteņa 20. un 30. gados sāka Baltijā attīstītees smalkās vilnas merinosu aitu

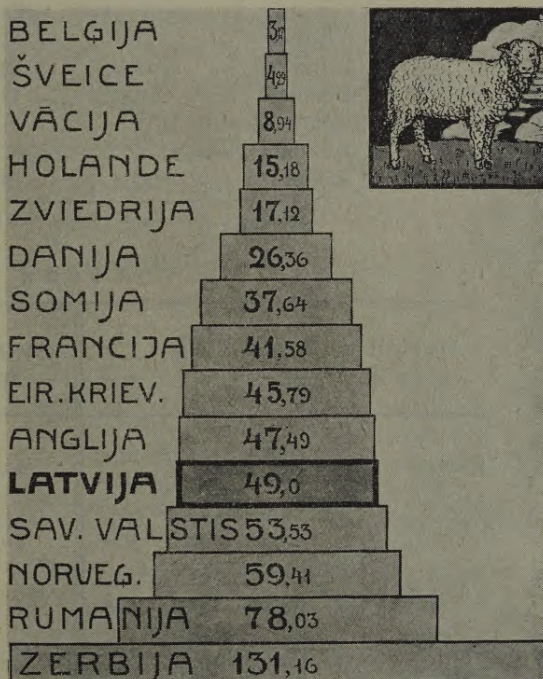
*) Valmeeras apr. uz 1 leellopu aramzemes I. grupā 1,01 pūrv., II. gr. — 2,88 pūrv., III. gr. — 4,05 pūrv., IV. gr. — 5,32 pūrv., V. gr. — 6,14 pūrv., vaj visā apr.—5,42 pūrv.

audzešana muižās. Pirmā merinosu audzetava Kurzemē eerikota Vecauces muižā, kur jau 1832. g. skaitīja līdz 1000 merinosu, 1846. g. — 2261, bet 1864. g. — 3500 aitas. Uz valdības eerosinājumu (grafs Kankrins) dibināja speciēlas aitu audzetaju beedribas ar valdības pabalsteem (peem., Piltenē). Cik spēji šī aitu plašā audzešana attīstījās, tikpat spēji ta atkal noslīdeja uz leju, jo klimatiskie un citi apstākļi nebija labvēlīgi. 1848. g. merinosu aitu Kurzemē skaitīja 18,000, visvairak Tukuma un Talsu apriņķos, 60. gados vairs tikai 10¹/₂ tūkstošus un 1881. gadā veetejais gubernators jau ziņoja, ka merinosu audzešana vairumā izbeigusēs. Un ja 1913. g. Kurzemes oficiālā gubernas statistika uzdod smalkvilnaino aitu skaitu uz 62,610, tad tās pa leelakai daļai ir jauktas vaj merinosu pasugas. Tīrās sugas aitas reti sastopamas.

Aitu skaits pirms kaŗa un tagad Latvijā atzīstams par augstu. Latvijā pat vairak aitu, kā augsti attīstītās lopkopības zemēs: Danijā, Holandē un Belģijā.

Uz 100 eedzīvotajiem tikai nedaudzās valstīs pirms kaŗa bija vairak aitu kā Latvijā. Tagad caur eedzīvotaju skaita spēju samazinašanos, Latvijā uz 100 eedzīvotajiem 1921. gadā 65,5 aitas; tas ir tāds skaitlis, kuŗu tagadejos apstākļos var uzrādīt retas zemes, tapēc, ka kaŗa laikā aitu skaits vairakās valstīs samazinajees.

Danijā, peemēram, no 26,36 aitam uz 100 eedzīvotajiem pirms kaŗa tas noslīdejis uz 17 aitam, tāpat Francijā no 41,58 aitam noslīdejis uz 24,2 aitam, Somijā no 37,6 uz 34,1 aitam 1920. gadā. Nedaudzās valstīs atteecigs skaitlis neleelā mērā cēlees (Vācijā no 9 un 10, Šveicē no 4,3 uz 6, tāpat ari Spanijā). Igaunijā 1920. gadā uz 100 eedzīvotajiem skaitīja 35,3 aitas, jo ari tur aitkopība stipri attīstīta. Uz 1 kvadratkilometru, Danijā, Holandē aitu pirms kaŗa vairak, nekā Latvijā, bet visvairak to Anglijā, kuŗa jau ar 18. gadu simteni pārvērtusēs par tipisku lopkopības zemi, un kur kādreiz aitas no zemes „nodzina“ tureenes fermerus.

Aitas uz 100 eedzīvotajiem.

Danijā uz 1 kv. kilo m. iznāca 18,65 aitas, Holandē 16,01, Francijā, 30,70, Rumānijā 43,06, Serbijā 79,06 un Anglijā 113,99 aitas. Pārejās Eiropas valstīs attecegiee skaitļi pirms kaŗa zemaki nekā Latvijā. Igaunijā 1920. gadā uz 1 kv. km iztureja 12,33 aitas. Pa kaŗa laiku aitu relativee skaitļi vairakās Vakar-Eiropas valstīs pamazinājušees, Latvijā tee, tāpat ka Šveicē vaj Vācijā, mazleet peeauģuģi.

Atseviģķos Latvijas apģabalos aitas audzē deezģan neveenadi.

No visa aitu kopskaita atradās (procentos).

	1913. gads	1920. gads	1921. gads
Vidzemē . . .	42,67	39,36	36,09
Kurzemē . . .	13,85	24,38	21,69
Zemgalē . . .	16,87	11,55	14,84
Zemgalē un Kurzemē kopā } . . .	30,72	35,93	36,53
Latgalē . . .	26,61	24,71	27,38
Latvijā . . .	100	100	100

A i t a s

Aģģabali un apriņķi	Gadi	Uz 100 eedģiv.		Aģģabali un apriņķi	Gadi	Uz 100 eedģiv.	
		Uz 1 km.	Uz 1 km.			Uz 1 km.	Uz 1 km.
Riģas	1913	11,71	13,25	Tukuma . . .	1913	43,26	11,49
	1921	19,01	10,04		1921	104,76	19,34
Cēģu	1913	84,41	20,86	Jelģavas un Bauskas . .	1913	42,02	15,19
	1921	103,42	20,40		1921	62,72	14,36
Valmeeras . .	1913	91,05	24,52	Jaunjelģavas	1913	53,26	11,47
	1921	117,19	24,91		1921	61,70	8,28
Valkas	1913	73,67	17,99	Ilukstes . . .	1913	36,29	12,15
	1921	103,81	18,12		1921	48,48	10,67
Vidzeme . . .	1913	38,37	18,83	Zemģale . . .	1913	43,29	13,01
	1921	62,94	17,91		1921	66,75	12,95
Leepajas un Aizģutes . . .	1913	25,51	11,51	Daugavģpils .	1913	28,47	20,26
	1921	59,00	19,11		1921	47,11	19,33
Kuldiģas . . .	1913	48,98	11,15	Rezeknes . . .	1913	49,54	21,10
	1921	102,52	17,42		1921	65,20	21,74
Ventģpils . . .	1913	32,57	6,28	Ludģas	1913	56,28	17,19
	1921	85,71	12,43		1921	68,49	19,09
Talsu	1913	43,35	9,20				
	1921	113,21	18,67				
Kurzeme . . .	1913	33,64	9,78	Latģale	1913	41,01	19,33
	1921	80,28	17,16		1921	59,50	19,88

Galvenā aitu turetāja līdz pat pēdejam laikam bijuse Vidzeme. Pēckāra gados spēji peeaug aitu skaits Kurzemē un pa daļai Latgalē. Vidzemes un Latgales apriņķos iznāk visvairak aitu uz 1 kv. kilometru, kamēr Lejas-Kurzemē ļoti augsts aitu skaits samērā ar eedzīvotāju daudzumu. Kā abzolutee, tā relativee skaitļi gadu no gada svārstas.

Aitu vecums. No visām 1920. gadā reģistretām aitam vairak kā puse (51,11⁰/o) jēri līdz 1 gadam. Jēru procentis samērā augsts Zemgalē (53,81⁰/o) un Latgalē. Pilsētās un meestos jērus tura mazak, vaj 43,12⁰/o no kopejā aitu skaita.

Aitas tura visvairak mazās un videjās saimneecibas, bet muižās ļoti maz. 1913. gadā Vidzemes pagastos atradās 278,639 aitas, bet muižu eecirkņos — 145,836 un 1916. g. muižās 32,790 (14,11⁰/o), bet zemneeku tīpa saimneecibās 199,542. Tāpat Latgales muižās (1916. g.) bija tikai 6623 aitas, bet zemneeku saimneecibās — 211,867. Ari Kurzemes muižās 111,500 aitu, bet zemneeku mājās 306,600.

Aitu 1920. gadā uz 100 eedzīvotajeem:

	Rīgas apr.	Cēsu apr.	Valkas apr.
līdz 6 pūrv.	6,90	25,66	38,94
6—30 pūrv.	21,36	55,18	89,08
30—60 pūrv.	35,92	93,64	93,28
60—300 pūrv.	66,89	124,71	120,86
Pāri par 300 pūrv.	64,59	109,48	111,53
	52,69	113,52	112,75

Aitas tāpat kā leellopus vairak tura saimneecibas, kas leelakas par 60 pūrv., vaj 20 hektareem.

Aitu skaits Latvijā samērā leels. Lauksaimneecibas un īpaši lopkopības izveidošanai tām mazaka nozīme, kā pārejeem mājlopeem.

Aitas Latvijā parasti audzē pašu saimneecibu vajadzībam (pārtikai un apģērbam), vaj veetejeem tirgeem. Veetejās neuzlabotās aitas dzīvsvars (pēc 1912. g. anketas) — 80—90 mārciņas, auna 115—120 mārc. un vilnas gadā 3—5 mārc. Uzlabotas aitas dzīvsvars 90—100 mārc., auna 120—140 mārc. un vilnas 5—8 mārc. gadā.

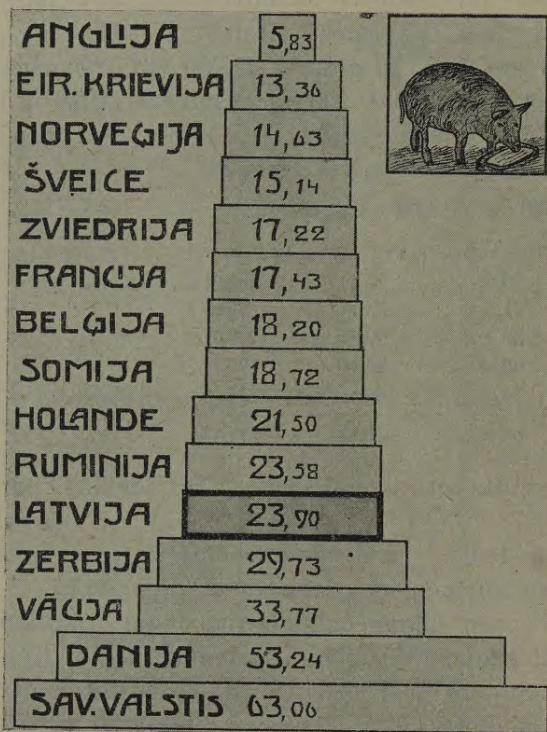
Nostādot labaki aitu audzešanas jautajumu un pārstrādājot veetejās eetaisēs aitkopības produktus, aitkopība pašreizejos apstākļos saimneecībam var dot peenācīgus eenākumus, sevišķi, ja vilnu un vilnas pārstrādajumus izdevīgi varēs izvest uz āreeni.*)

d) **Cūkkopība**, kā īpaša lopkopības nozare, Latvijā sāka izveidotees tikai pašos pēdejos gadu desmitos pirms kaŗa, kad nostiprinājās racionela lopkopība. Līdz tam cūkas neleelā skaitā tureja tikai pašu vajadzībam vaj veetejeem tirgeem. Caur to galvenām kārtam izskaidrojams samērā

*) Skat. J. Vītolīņš. Eenesiga aitkopība.

mazais cūku skaits Latvijā. Pirms kara cūku kopskaits sneedzās pāri pusmiljonam — 557,000, kas iztaisa apmēram $\frac{1}{5}$ no visa mājlopu skaita. Danijā, kuņas teritorija eevērojami mazaka, cūku kopskaits gandrīz 3 reizes leelaks (1,468,000), tāpat Belģijā ari uz pusi vairak cūku nekā Latvijā (1,117,000, skat. tabeli nodaļas sākumā). Mazak cūku audzē tikai Bulgarijā (466,000), Norveģijā (319,000) un Greeķijā (175,000). Tapēc cūku kopskaits Latvijā atzīstams par zemu.

Salīdzinot turpretim cūku skaitu ar eedzīvotaju daudzumu vaj ar teritoriju, dabujam daudz labvēligakus skaitļus.

Cūkas uz 100 eedzīvotajem.

Uz 1 kvadratkilometru pirms kara Latvijā iznāk tikai 8,59 cūkas, vaj apmēram 4 reizes mazak, nekā Danijā vaj Vācijā. Pat maz attīstītā Serbijā cūku uz pusi vairak. Ari šai gadījumā tas izskaidrojams ar daudzo mežu bagatību un neizmantotas zemes platību Latvijā. Tikai zeemeļvalstīs: Norveģijā, Somijā un Zveedrijā, kuņas daudz mežu un nederīgas zemes atteecīgi skaitļi vēl mazaki kā Latvijā. Gandrīz visās pārejās valstīs tee eevērojami augstaki. Francija pirms kara uz 1 kv. kilometru iztureja 12,87 cūkas (1920. gadā — 8,4), Šveice — 13,81 (13,22), Anglija ar Uelsu 13,91 (1920. g. eevērojami mazak), Bel-

Uz 100 eedzīvotajem Latvijā jau pirms kara iznāca kādas 23 cūkas,—skaitlis, kuņš, salīdzinot ar citu valstu atteecigeem skaitļem, peeteekoši augsts.

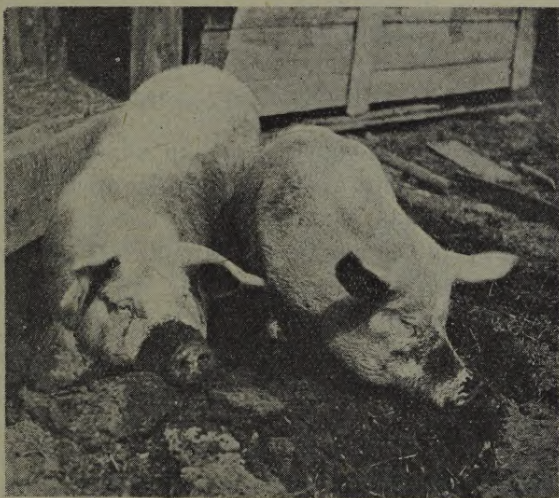
Tikai četrās valstīs: Serbijā, Vācijā, Danijā un Zeemeļ-Amerikas Saveenotās Valstīs bija vairak cūku uz 100 eedzīvotajem nekā Latvijā. Pēc kara šis relatīvais skaitlis Latvijā peeaudzis pat uz 28. Tanī pašā laikā tas eevērojami pacēlees ari Zeemeļ-Amerikas Saveenotās Valstīs no 63 un 67,78. Turpretim Danijā, Vācijā, Francijā, Somijā un vairakās citās valstīs šee skaitļi stipri kritušees. Igaunijā 1920. gadā uz 100 eedzīvotajem rēķināja daudz mazak cūku nekā Latvijā — 17,4.

ģija — 28,⁸⁹ (32), Holande — 36,⁸⁵, Danija — 37,⁶⁷ (26) un Vācija 40,⁵ (30) cūkas. Pa kaŗa gadeem augŗejee cūku skaitŗi pa leelakai daŗai pazeminajuŗees, ar cūku skaita pazeminaŗanos vaj neecigu peeaugŗanu. Tāpat arī Latvijā pēc kaŗa uz 1 kv. km. kopplatības tureja 7,4 cūkas un Igaunijā 1920. g. — 6,¹ cūkas.

Tikko peevestee relativee skaitŗi skaidri norāda, ka cūkkopība skaitliskā ziņā, neraugotees uz viseem līdzŗinejiem nelabvēligeem apstākŗeem, sasneeguse eevērojāmu augŗtumu.

Cūku skaits, salīdzinot to ar eedzīvotāju daudzumu, Latvijai visai labvēlīgs; viņŗ ir tāds pat kā vecā lauksaimniecības un kulturas zemē — Holandē vaj Rumanijā, un tikai nedaudzās zemēs tas vēl labvēlīgāks, kā Latvijā: Serbijā kur izdevīgāki dabas apstākŗi — ozolu meŗi, un Vacijā, bet īpaŗi Danijā, kur cūkkopība seko racionalai lopkopībai un ar to saveenotai peensaimniecībai.

Leellopu skaits pirms kaŗa ar gadeem Latvijā ļoti lēni kāpa uz augŗu un zirgu skaits stāveja uz veetas vaj uzrādīja pat pamazināŗanās tendences: cūku skaits turpretim ar laiku eevērojāmi peeaug, neraugotees uz samērā zemām gaŗas cenām.

Sugas cūkas Engelhartmuiŗā.

Kurzemē 1838. gadā skaitījās ap 140,000 cūku, 1863. g. — 154,000, 1900. g. — ap 177,000 un 1913. g., pēc tām pašām guberņas statistiskās komisijas ziņām, gandrīz 205,000 cūkas. Tā tad cūku skaita peeaugums skaidri manāms. Vēl skaidrāki tas nomanāms Vidzemē. 1881./83. gados Vidzemē bija 95,000 cūkas, 1910. g. — 120,000 un 1913. g. — 185,000 cūkas; neilgā laikā — 40 gados, cūku skaits pat dubultoŗees. Nākotnē droŗi veen ŗi cūku skaita peeaugŗana spēji turpinasees, jo cūku skaits, tāpat kā visu mājlopu skaits Latvijā, var būt 2—3 reizes leelāks, kāds tas bija pirms kaŗa.

Pa kaŗa laiku gan cūku skaits samazināŗees. 1919. gadā zaudeta gandrīz $\frac{1}{4}$ cūku un pat 1921. gadā 557,000 pirmskaŗa cūku veetā tureja tikai 482,000 (86,⁵⁸%). Tomēr jau ŗai pašā 1921. gadā atseviŗķu apvidu cūku skaits sasneedza un pat pārsneedza pirmskaŗa skaitu (skat. tabeli

407. lpp.). Uzlabojoties tirgus un eksporta apstākļiem, cūkas audzēs arī ārējam tirgum.

Atsevišķu apgabalu loma cūkkopībā dažāda. Ari cūkkopībā, tāpat ka dažās citās lopkopības nozarēs, pēc kaŗa pirmā veetā noteikti nostājas Vidzeme.

No kopejā cūku skaita katrā apgabalā atradās šāds procents:

Apgabali	1913. gads	1920. gads	1921. gads
Vidzeme	33,22	37,72	36,63
Kurzeme	15,80	21,05	19,25
Zemgale	21,00	17,55	16,82
Kurzeme un Zemgale }	36,80	38,60	36,07
Latgale	29,98	23,68	27,30
Latvija	100	100	100

Atsevišķos apriņķos cūku skaita ziņā valda visleelākā dažādība. Ir apriņķi (kā mežainais Ventspils apr.), kur uz 1 kvadratkilometru tura tikai 4 cūkas, kamēr visā Latvijā turā 2 reizes vairak; tāpat uz 100 eedzīvotajiem tura sākot no 5,78 cūkam (1913. gadā beeži apdzīvotā Rigas apriņķī) un beidzot ar 48 cūkam lauksaimnieciski attīstītā un bagatā Valmeeras apriņķī 1921. gadā.

Cūkkopība ir ta lopkopības nozare, kuŗa visdrīzak atjaunojas skaitliski un nākotnē sola vislabakos panākumus. Citadi tas ir ar cūku īpašību uzlabošanu.

Leelākais vairums cūku ir veetejās, vaj dažādu cūku maisijums, un tikai pēdejā laikā izplatījās sugas cūkas (Jorkširas un daņu), kuŗu audzēšana neprasija daudz laika un deva labus rezultatus (skat. Engelhardta muižas cūkas). Cūku turešana, barošana un kopšana vēl maz izveidots un specialu beedribu un atteecigu kooperativu visai maz.

Veena zemneeku tīpa saimniecībā pēc 1916. gada lauksaimniecības skaitīšanas dateem, Vidzemē tureja 4,8 cūkas, Vitebskas gub. — 2,3 un visā Eiropas Kreevijā 1 cūkas. Videjas zemneeku saimniecības cūku vērtība Vidzemē pirms kaŗa 120 rubļi zeltā, vaj par katru cūku 25 r. zeltā.

Muižās Vidzemē tureja 21,6 cūkas, Vitebskas guberņā — 6,2, bet visā Eiropas Kreevijā — 7,6.

No visām Latvijas cūkam, tāpat kā no citām mājlopu sugām, leelākā daļa atrodama mazās un videjās jeb zemneeku tīpa saimniecībās. Šai gadījumā starpība starp muižām un zemneeku saimniecībām nav tik spilgta, kā, peemēram, aitu ziņā.

Vidzemē 1913. g. muižu eecirkņos atradās 64,501 cūka, zemneeku saimniecībās — 120,615, bet 1916. g. muižās 21,932 cūkas, videjās

C ū k a s

Apgabali un aprīņķi	Gadi	Uz 100 eedziv.	Uz 1 klm.	Apgabali un aprīņķi	Gadi	Uz 100 eedziv.	Uz 1 klm.
Rīgas	1913	5,78	6,54	Tukuma . .	1913	26,62	7,07
	1921	10,65	5,62		1921	35,71	6,59
Cēsu	1913	31,32	7,73	Jelgavas un Bauskas . .	1913	31,93	11,53
	1921	38,67	7,63		1921	40,19	9,20
Valmeeras . .	1913	37,94	10,22	Jaunjelgavas	1913	34,62	7,46
	1921	48,03	10,13		1921	41,49	5,56
Valkas	1913	35,47	8,66	Ilukstes . .	1913	24,19	8,10
	1921	41,90	7,31		1921	32,32	7,11
Vidzeme . .	1913	16,70	8,19	Zemgale . .	1913	30,15	9,06
	1921	26,50	7,54		1921	38,14	7,40
Leepajas un Aizputes . .	1913	17,33	7,82	Daugavpils .	1913	16,95	12,06
	1921	21,75	7,04		1921	21,78	8,94
Kuldīgas	1913	24,49	5,58	Rezeknes . .	1913	28,80	12,27
	1921	35,97	6,11		1921	24,81	8,27
Ventspils	1913	22,54	4,48	Ludzas	1913	40,03	12,21
	1921	28,57	4,14		1921	27,40	7,64
Talsu	1913	29,89	6,35				
	1921	37,73	6,22				
Kurzeme . .	1913	21,45	6,24	Latgale . .	1913	25,85	12,19
	1921	28,09	6,01		1921	24,57	8,21

un mazās saimniecībās 134,831. Latgalē no 153,791 cūkas muižās atrodas tikai 5327. Tāpat Kurzemē 1902. g. muižam peedereja 47,780, bet zemneekem 128,555*) cūkas.

Cūku skaits uz 100 eedzīvotājiem dažādās saimniecībās 1920. gadā:

Saimniecības	Rīgas apr.	Cēsu apr.	Valkas apr.	Valm. apr.
līdz 6 pūrveetam	15,16	19,11	25,00	26,83
6—30 pūr.	23,68	27,90	37,83	38,73
30—60 pūr.	30,61	39,90	40,04	45,58
60—300 pūr.	43,40	44,45	52,73	60,57
pāri par 300 pūr.	40,05	37,72	44,38	56,09
	36,60	41,36	48,62	58,23

Visvairāk cūku, kā arī pārejo mājlopu ceturtnās grupas saimniecībās.

Pirms kaņa lopkopības uzplaukums visvairāk atbalstījās uz videjām un leelakām lauku saimniecībām un viņu beedribām vaj kooperatīveem.

*) J. Ludmers. Материалы по статистикѣ Курляндской губ. 1905.

Pa kara laiku tās devušas apm. $\frac{4}{5}$ no visa mājlopu zaudejuma, un līdz ar to visa lopkopība stipri satricināta. Atjaunojoties lauksaimniecībai, atdzīvošies arī lopkopība, galvenām kārtām šīs saimniecībās. Pirmskara attīstība šai virzienā nepārprotami liecina, ka Latvija labvēlīgos apstākļos veegli var izvērsties par racionēlu lopkopības zemi, līdzīgu Danijai, Somijai vai Vācijai.

Dzīvais inventārs zemnieku mājās Vidzemē ar 128 pūrv. kopplatības, pēc specialās anketas 1912. g., aizņēma tikai 14⁰/₁₀₀ no visa mājas kapitāla (bez krājumiem):*

a) Pamata kapitāls	}	Zemes vērtība 4215 rub. jeb 44,8 ⁰ / ₁₀₀	}	78,2 %
		Ēku „ 3150 „ „ 33,4 „		
b) Rīcības kapitāls	}	Dzīvais invent. 1325 „ „ 14,1 „	}	21,8 %
		Nedzīvais inv. 725 „ „ 7,7 „		
		Kopā 9415 rub. 100,0 ⁰ / ₁₀₀		

Uz katru pūrveetu aramzemes iznāca 25 rub. zeltā dzīvā inventāra, kas atzīstams par pilnīgi apmierinošu. Uz visas zemes kopplatības veenību dzīvā inventāra vērtība zema, un nākotnē droši veen eevērojami varēs paaugstināties. Kurzemes muižās 1912./13. g. uz 1 desētīnus lauksaimnieciski izmantotas zemes rēķināja 41,6 rbļ. dzīvā inventāra, bet Vidzemes muižās 1913./14. gadā pat 62 rbļ.

7. Lauksaimniecības blakus nozares

Leelajās lauku saimniecībās sevišķi muižās attīstītas lauksaimniecības rūpniecība; mazās un vidējās turpretim sastopamas dažādas lauksaimniecības blakus nozares.

Lauksaimnieciskā rūpniecība Latvijā nostiprinājās jau 19. g. s. vidū, sasniegdama jo augstu pakāpi 60-tos un 70-tos gados. Pēc tam dažas no šīs rūpniecības nozārem sāk uz laiku sarautes. Ta 1869./70. g. Kurzēmē darbojās 139 spirta dedzinatavas, kuņas izdedzināja 77,402,577,89 gradus spirta. 1897. g. palikušas vairs tikai 39 dedzinatavas, kuņas ražoja 24,921,878 gradus spirta. Alus brūžu skaits 1872. g. bija 147 un tee ražoja 653,078 vedrus alus, bet 1895. g. 56 brūži ražoja 826,200 vedrus. Totees spējaki uzplaukst labību apstrādājošā rūpniecība (dzirnavas) un citu pārtikas veelu pārstrādāšanas rūpniecība uz laukēm (skat. tuvāku nodaļu par rūpniecību).

Lauksaimniecības rūpniecība attīstīdamās uz laukēm pārstrādā lauku ražojumus un dod daudz vērtīgu atkritumu (klijas un brūžu atkritumi), kuři visai noderīgi lopu ēdīšanai un barošanai. Ja muižās

*) Baltijas lauksaimnieks 1915. g.

samērā ātri eevēšas racionela lopkopība, tad ļoti beeži šī parādība teeši vaj neteeši stāv sakarā ar lauksaimnieciskas rūpniecības stāvokli un attīstību.

Mazās un videjās saimniecībās lauksaimnieciska rūpniecība vareja attīstīties tikai izņēmuma gadījumos. Nerunājot nemaz par vispārejiem nelabvēligeem apstākļiem, bruņineku muižu privileģijas līdz pat beidzamam laikam noleedza eerīkot rūpn.-tirdznieciskus uzņēmumus zemneeku saimniecībās.

Bez sakņkopības un dārzkopības (skat. tuvaku eepreekšejo nodaļu) zemneeku saimniecības enerģiski peekopa arī dažas citas lauksaimniecības blakus nozares.

Kā veena no vecakām un eeceenitakām Latvijas lauksaimniecības blakus nozarem minama biškopība, kuŗa sastopama visadu veidu saimniecībās, bet jo sevišķi zemneeku mājās. Kurzemē 1910. gadā skaitījās*) 4173 bišsaimniecības, no tām tikai 165 ar 1349 bišu saimem atradās muižās, bet viss pārejais vairums — 4008 bišsaimniecības ar 19,926 saimem (no tām 14,576 saimes eevētotas rāmju stropos) atradās zemneeku saimniecībās. Tā tad visā Kurzemē atradās 4173 bišsaimniecības ar 21,275 saimem. Vidzemes gub. pavisam saskaitītas tā pašā laikā 7406 bišsaimniecības ar 29,797 saimem, no kuŗām vismaz puse atradās Latvijas daļā. No šīm bišu saimem 22,157 atradās zemneeku saimniecībās. Medus cenas Kurzemē — 12 r. 75 kap., bet Vidzemē 12 r. 45 kap. par pudu, jo medus bija augsta labuma. Vasku cenas Kurzemē — 23,45 rbļ. un Vidzemē 21,80 rbļ. puds.

Pa kuŗa gadeem biškopība leelā mērā ceetuse. Tomēr pēc 1920. gada tautas skaitīšanas reģistrēts deezgan prāvs bišu saimju skaits.

	Bišu saimes	Dravu skaits	Uz katru dravu bišu saimes
Rīgas apriņķis . .	4361	1037	4,20
Cēsu " . .	5523	1789	3,08
Valmieras " . .	4227	1204	3,51
Valkas " . .	4762	1389	3,42
Vidzeme	18873	5419	3,48
Leepajas apriņķis .	1916	754	2,54
Aizputes " . .	1871	652	2,86
Kuldīgas " . .	2119	845	2,50
Ventspils " . .	1963	589	3,33
Talsu "	2464	771	3,19
Kurzeme	10333	3611	2,86

*) „Ежегодникъ Россiи“. Tikko minētais avots, no kuŗa ņemtas šīs ziņas uzdod, ka Kurzemē katra saime devuse 13 mārciņas medus un 1,2 mārciņas vasku un Vidzemē katra saime devuse 12 mārciņas medus un 1,1 mārciņu vasku.

Tukuma apriņķis	1824	673	2,71
Jelgavas "	2775	930	2,98
Bauskas "	2457	701	3,50
J.-Jelgavas "	1828	588	3,10
Ilukstes "	800	318	2,51
Zemgale	9684	3210	3,01
Daugavpils apr.	1871	786	2,98
Rezeknes "	1303	563	2,31
Ludzas "	1546	688	2,24
Latgale	4720	2037	2,31
Latvija'	43610	14277	3,05

1920. gadā nenotika lauksaimn. skaitīšana Ilukstes apriņķī un vēlāk no Kreevijas preeveentos apvidos; tāpat eedzivotaji īpaša bišu saimju nodokļa dēļ dažās veetās izvairijas no pareizu ziņu uzdošanas. Augšā peevestee skaitļi uzlūkojami tapēc par minimaleem un bišu saimju skaits droši veen pacelsees līdz 50,000. Pēc kaŗa breesmam un postijumeem bišu stropu un saimju skaits vēl nav peeteekoši leels un tapēc biškopiba nākotnē attistisees tāļaku. Tagad Latvijā uz 1 kvadratkilometru iznāk 0,8 bišu saimes, kamēr visā Vācijā uz to pašu platību iztura gandrīz 5 saimes.

Kā pirms kaŗa, tā ari tagad leelakais vairums bišu dravu atrodas Vidzemē. Caurmērā uz katru saimneecibu tura 3 bišu saimes, lai gan neretās saimneecibās saimju skaits sneedzas līdz 10 un dažās paceļas līdz 20 un pat vēl vairak. No visām saimneecibam, kuŗas kopa bites, 59,74⁰/o tureja tikai 1 vaj 2 saimes, 21,66⁰/o — kopa 3 vaj 4 saimes, 9,42⁰/o — 5 vaj 6 saimes, 3,80⁰/o — 7 vaj 8 saimes, 2,64⁰/o — 9 vaj 10 saimes, 1,80⁰/o 11 līdz 15 saimes un pārejas 0,94⁰/o iztureja vairak par 15 saimem bišu.

Specialas biškopibas beedribas darbojas jau no pagājušā gadu simteŗa vidus. 1905. g. Kurzemē veen pastāveja 14 biškopju beedribas. Tagad daudzās no pastāvošām beedribam apveenojušās Latvijas Biškopibas Centralbeedribā, un bišu rūpīga kopšana, kā ari biškopibas produktu racionela izmantošana arveen vairak izplatas un līdz ar to peeaug bišu saimju skaits. Līdz šim biškopiba pa leelakai daļai apkalpoja tikai mājas saimneecibas vajadzibas.

Ari putnkopiba jau no seneem laikeem leelakos vaj mazakos apmēros pastāv gandrīz katrā saimneecibā. Tikai ari ta parasti kalpo mājas vajadzibam; tikai neleelā vairumā putnus pārdod tuvakos tirgos. Rūpneeciska putnkopiba sastopama visai reti un pa leelakai daļai leel-saimneecibās. Putnu kopšana un audzešana primitiva, kaut gan pastāv ari īpašas beedribas; noteiktu sugu un virzeenu vēl arveen trūkst. Tomēr mājputnu skaits jau tagad peeteekoši leels.

Pēc 1920. gada lauksaimn. skaitīšanas materialeem mājputnu skaits uzdots sekošs:

Vidzemē 342,793 mājputni, Kurzemē — 181,488, Zemgalē — 208,450, Latgalē — 98,546, vaj visos apvidos, kuŗos 1920. gadā notika lauksaimniecības skaitīšana — 831,277 mājputni. Pateesībā mājputnu skaits eevērojami leelaks.

Mājputnu kopskaits tagad grozas ap miljonu; pirms kaŗa tas bija eevērojami leelaks. Tas rāda, ka arī putnkopībai Latvijā drošs pamats, īpaši leelu tirdznieciski-rūpniecisku centru tuvumā un mazakās saimniecībās.

Pa kaŗa gadeem spēji uzplaukušas vēl pāris lauksaimniecības blakus nozares, kuŗas pirms kaŗa pastāveja tikai mazos apmēros, leelakās pilsētās, meestos un to tuvumā, vaj atsevišķos apvidos, peemēram, Vecpeealgā. Tās ir truškopība un kazkopība. Kaŗa laikā, kad spēji samazinājās slaucamo govju skaits un vispār pārtikas jautajums bija visai speedošs, trušu un kazu audzešana izplatījās pa visu zemi, īpaši mazakās saimniecībās. Ari šīs nozares apmeerina parasti tikai saimniecības vajadzības un vēl nav peenācīgi izkoptas.

1913. g. kazu skaits Kurzemē nesasneedzā pat līdz 1000 (965). Okupācijas laikā uz 14. decembri 1917. g. skaitīja 279 āzus un 2326 kazas — kopā 2605. Pēc kaŗa, 1920. gadā, kazu un āzu skaits Kurzemē (kopā ar Latgali) peeaudzis vismaz līdz 15¹/₂ tūkstošiem.

	Kazas un āzi (1920. g.)	Truši (1921. g.)
Rīgas apriņķī	2845	12436
Cēsu "	3502	5649
Valmeeras "	341	4218
Valkas "	450	4706
Vidzemē a) uz laukeem	7138	27009
b) pilsētās un meestos	5856	
Leepajas apriņķī	725	1586
Aizputes "	698	677
Kuldīgas "	679	2170
Ventspils "	508	777
Talsu "	874	1655
Kurzemē a) uz laukeem	3484	6865
b) pilsētās un meestos	2244	
Tukuma apriņķī	797	2587
Jelgavas "	3794	5078
Bauskas "	1672	2640
J.-Jelgavas "	850	2686
Ilukstes "	110	754
Zemgalē a) uz laukeem	7223	13745
b) pilsētās un meestos	1553	

Daugavpils apriņķī	312	
Rezeknes „	191	?
Ludzas „	83	
Latgalē a) uz laukeem	586	—
b) pilsētās un meestos	602	
Latvijā	28686	47619

Kopejais kazu un āžu skaits grozas ap 30,000, bet trušu ap 50,000. Izkopjot šīs nozares, tās saimniecībam sneedz tagadejos apstākļos svarīgu atbalstu, tapēc kazu, un it sevišķi trušu skaits nākotnē leelā mērā pēeaugs.

Tikko minētās un vēl daudz citas lauksaimniecības blakus nozares, (ari zveja) lauksaimniecībai atjaunojotees un tāļak attīstotees spēlēš jo redzamu lomu lauku saimniecībās. Īpaša nozīme tām būs jaunajās un mazakās saimniecībās. Latveešu lauksaimneeka darba mīlestība, enerģija un lauksaimniecības apstākļu pareiza saprašana, kā ari izdevīgi tirgi, nodrošina šo nozaru, tāpat kā visas lauksaimniecības spēju uzplaukšanu, jo Latvijas intenzīva lauksaimniecība atrodas pašā savas izveidošanās sakumā, bet nākotne tai atver jo plašas perspektīves.

B. Rūpniecība

1. Latvijas leelrūpniecības attīstība

Latvijā leelrūpniecība nostiprinājās samērā vēlu. Kamēr ta Vakar-Eiropā eekavoja sev pilsoņu teesības līdz ar tvaika spēku un dzelzsceļeem jau XIX. g. s. vidū, tikmēr Latvijā vēl ilgi valdīja amatneecība un māj-rūpniecība. Tikai pagājušā gadu simteņa 70-tos gados, pēc dažu šķēršļu novēršanas, ari Latvijā leelrūpniecībai radās labvēlīgi apstākļi.

Par rūpniecības stāvokli XIX. g. s. sākumā ir pēejamas veenīgi nepilnīgas ziņas. Pirmā fabrika Latvijā bija Rīgas leelās ģildes eltermaņa Raaves 1784. g. dibinatā cukura fabrika. 1789. g. Rīgā bija 6 fabrikas un manufakturas, 1808. g. — 31,*) 1820. g. — 63,**) 1824. g. — 30.***)

Straujā rūpniecisko eestāžu skaita mazīnašanās laikmetā no 1820.—1824. gadam izskaidrojama ar vispārīgo saimnieciskās dzīves satricīnajumu tā laika leelās agrarās krīzes laikā un pa daļai ari ar nepilnīgu rūpniecisko uzņēmumu reģīstrešanu.

*) Der Rigasche Börsen-Comité in den Jahren 1816.—66. Beilage 8. (Als Manuskript gedruckt).

***) Beiträge zur Geschichte der Industrie Rigas. 1910. Herausgegeben vom Technischen Verein zu Riga. Heft I.

***) Bienenstamm, Geographischer Abriss.

Divdesmit gadus pēc zemneeku atsvabinašanas fabriku rūpniecībai peekrita Latvijas saimnieciskajā dzīvē ta pate neleelā loma. 1840. g., no visām 20 Latvijas pilsētām bija tikai 5 tādas, kurās atradās fabrikas.*)

Rīgā bija	46 fabrikas ar	1945 strādneekem
Daugavpilī bija	8 " "	200 "
Jelgavā "	7 " "	115 "
Jēkabmeestā "	4 " "	32 "
Leepajā "	1 " "	25 "
<hr/>		
Pavisam bija	66 fabrikas ar	2317 strādneekem

Fabriku, kā arī strādneeku skaits bija vēl ļoti mazs. Caurmērā katrā fabrikā strādāja tikai 35 strādneeki. Rīgas fabrikas bija leelakas; tur caurmērā katrā fabrikā darbojās 42 strādneeki. Pārejās pilsētās strādāja caurmērā katrā fabrikā tikai 18 strādneeki.

Visa rūpniecība atradās vēl amatneeku rokās. Veenā pašā Jelgavā bija 1839. gadā 1147 amatneeki, kuri bija nodarbināti 42 dažādos arodos.***) Visvairāk bija drēbneeku (267) un kurpneeku (258), kuri veen sastādīja 45,7% no visiem pilsētas amatneekiem.

Ka amatniecībai vēl bija saimnieciskajā dzīvē daudz leelaka nozīme nekā fabriku industrijai, redzams no tā, ka Jelgavā — ta laika Kurzemes leelakajā pilsētā***) — bija 1147 amatneeki un tikai 115 fabriku strādneeki. Uz katru fabrikas strādneeku iznāca 10 amatneeku. Parasti, cunftu reglamentācijai pastāvot, pirmee leelrūpnieciskee uzņēmumi nodibinājās uz laukeem. Latvijā tas nebija novērojams. Pārrunajamā laikmetā uz laukeem radās tikai pirmee sīkee fabriku rūpniecības pasākumi. Pēc finansu ministra Kankrina ziņojuma, 1839. gadā Kurzemē uz laukeem bija 14 manufakturas. Ari lauku fabrikas tanī laikā leeluma ziņā maz atšķīrās no amatneeku darbnīcām.

Kā pilsētās, tā arī uz laukeem amatniecība vēl bija valdošā rūpniecības forma. Bez cunftigeem amatneekiem pilsētās un miestos arī katrā leelakā muižā vareja atrast mācītus amatneekus. Vēl vairāk, gandrīz katra zemneeku ģimene no'arbojās ar kādu amatu. Pēdejaais apstākļis izskaidrojams ar to, ka pee zemneekiem vēl leelā mērā pastāveja naturalā saimniecība.†) Katrā saimniecībā izgatavoja visu vajadzīgo, sākot ar apģērbu un ēdeenu, un beidzot ar lauksaimniecības darba rīkiem.††) Šee darba rīki bija vēl ļoti primitīvi. Peemēram, arklis

*) Статистич. таблицы о состоянии городовъ Россійской Имперіи. Спб. 1842.

**) Possart, Das Gouv. Kurland.

***) Jelgavā bija 20,331 eedzīvotājs, t. i. 39,5% no visiem Kurzemes pilsētneekiem.

†) Vēl tagad Roņu salā (98 verstes no Rīgas) katrs saimneeks ir zemkopis, zvejneeks, medneeks, kalejs, namdaris, galdneeks, podneeks, drēbneeks, kurpneeks u. t. t.

††) Possart. S. 383.

sastāveja no lika egles zara (pat bez dzelzs apkāruma) un ecešas no vairākām kopā saseetām zarainām eglem.*) Šādus darba rīkus vēl šo baltu deenu izgatavo dažās Latgales nomalēs. Tomēr veetām zemneeki bija sasneeguši leelu pilnību veenā vaj otrā amatā. Tādā gadījumā tee neražoja veenigi pašu patērešanai, bet gan, kā sikrūpneeki un mājrūpneeki, veetejam tirgum.

Tā XIX. gadusimteņa pirmajā pusē aušana bija svarīga mājrūpniecības nozare. Vislabakee audeji, kuŗi ražoja apbrinojami labus audumus (*musterhaft-trefliches Tafelzeug, ganz auf flämische Art*) atradās Cēsu, Trikates, Smiltenes, Raunas un Aluksnes draudzēs.**). Šo audeju ražojumus patēreja apkārteeje muižneeki un pa daļai arī pilsētneeki. Ari Vec-Peebalga un Jaun-Peebalga bija īsti rūpniecības centri. Tur vēl pirms kaŗa bija atlikuŗi kādi 500 audeji, apm. 80 mājās.***) Vec-Peebalgas audumus iznēsāja un izvadāja, vaj nu paŗi audeji, vaj arī vidutajī†) pa dažadeem tirgeem, neveen Vidzemē, bet jo leelā mērā arī Kurzemē, Leiŗos un pat Kreevijas deenvidus guberņās un pilsētās.††) Pirms kaŗa Peebalgā kādi 150 cilveki nodarbojās ar vērpjamo ratiņu pagatavošanu. Ši mājrūpniecības nozare agrak bija daudz eevērojamaka. Bez tam vēl sekoŗās mājrūpniecības nozares bija Latvijā plaŗi izplatitas: koķa trauku pagatavošana (seviŗķi leelos apmēros ap Smiltēni), kurvju pīšana rūpnieciskeem nolūkeem no skaleem un no lazdu vaj kārķļu rikstem (seviŗķi ap Jumpravmuižu), loku, sleeču un riteņu leekŗana, izkapŗu striķu pagatavošana (Papes ceemā, Rucavas pagastā), darvas tecinaŗana un ādinība. Bez tam jau no seneem laikeem Breežu un Striķu pagasti Vidzemē plaŗi pazīstami, kā steebru krēŗu dreijaŗanas un pīšanas veetas. Pirms kaŗa tur gada laikā pagatavoja kādus 12,000 krēŗus, kuŗus uzpirka Rigas tirgotaji par ļoti zemu cenu un pārdeva savukārt ar 60—100% leelu peŗņu.†††) Pirms kaŗa galvenos Latvijas mājrūpniecības centros: Peebalgā, Smiltēnē un Breežu un Striķu pagastos mājrūpniecībā bija nodarbināti līdz 2000 cilveku. Pirms 60 vaj 70 gadeem mājrūpneeki, līdz ar amatneekeem, bija galvenee, gandrīz veenigee, rūpniecības preekŗstāvjī.

Ar leelrūpniecības nostiprinaŗanos mājrūpneeku skaits pastāvīgi gāja mazumā. Agrak kā kreetni audeji plaŗi pazīstamee Vidzemes

*) Possart. S. 67.

**) Bienenstamm. S. 40 und 382.

***) Latveeŗu Konverzācijas Vārdnīca. Latveeŗi, 2303. lpp.

†) Vidutaji mājrūpniecībā spēleja leelu lomu. Pirms kaŗa mums daudzkārt vairs nebija dariŗanas ar neatkarigeeem mājrūpneekeem, bet pa leelakai daļai ar vidutaju (starpmeistaru) strādneekeem.

††) Latv. Konverzācijas Vārdnīca. Audumi, 230. lpp.

†††) Материалы для статистики Лифляндской губернии. Дополнительный выпускъ, 1899. Стр. 14.

latvešu mājrupneeki izputeja neveenadajā cīņā ar pilsētu leelrūpniecību, kuŗa gan raŗoja pa leelakai daŗai mazvērtīgākus audumus, bet totees ari lētākus. Ari tur, kur mājrupniecība vēl uzglabājusēs, ta pirms kaŗa atradās ļoti nelabvēlīgos apstākļos. Galveno peŗņu peesavinājās vidutāji, kuŗi nereti pelnīja 2000—3000 rubļus gadā, kurpretim paŗi mājrupneeki visu zeemu strādādami nopelnīja 50—200 rubļus. Tomēr vēl nav tāļu tee laiki, kad amatniecība un mājrupniecība vareja labi pastāvet, un ari tagad kaŗa notikumi, izpostīdami leelrūpniecību un pārvērdāmi pilsētas par neproduktīvu cilveku saplūšanas veetam, peespeeŗ lauku eedzīvotājus atjaunot puspeemirstos mājrupnieciskos darbus, lai tādā kārtā paŗi sevi un savu tuvāko apkārtņi varetu apgādat ar visnepeeceŗamāko.*)

Leelrūpniecība XIX. gadusimteŗa pirmajā pusē raŗoja veenīgi tanī laikā vēl šauram veetejam tirgum. Galvenais leelrūpniecības attīstības kaveklis bija patēretāju trūkums. Lauku eedzīvotāji, kā jau redzeŗam, paŗi pagatavoja sev visu vajadzīgo un pilsētneeki, savukārt, bija peespeesti pasūtīt un pīrkt pee pilsētu cunftīgājeem amatneekem. Leelrūpniecības raŗojumus nevareja ari uz Kreevijas eekŗeeni un, vispāŗīgi, uz ārzemem pārveetot, jo trūkā derīgu satīksmes līdzekļu. Dzelzsceļu vēl pavisam nebija un dīzenākais Latvijas ūdens ceļš — Daugava ir kuŗojams gandrīz veenīgi pa straumi. Upes lejgalā raŗotās preces nevareja pa šo upi pārveetot. Pāŗejee ūdens ceļi bija ari, vaj nu ļoti neecīgi, vaj ari preču pāŗvadaŗanāi nenoderīgi. Pa sliktājeem zemes ceļeem nevareja leelaku preču daudzumu transportēt uz attāļakeem apgabaleem. Ari uz ārzemju tirgeem jaunā, tikko radusēs Latvijas leelrūpniecība, pats par sevi saprotāms, nevareja konkuret ar vecām rūpniecības valstīm. Pee tam vēl jāeevēro, ka leelrūpniecības raŗojumus vareja gandrīz veenīgi caur Rīgas ostu izvest, kur leelrūpniecības attīstību kaveja ceetokŗņa vaļņi.**)

Plašā riņķī ap veco pilsētu ta laika būvnoteikumi atļāva celt tikai neecīgas koka būves, kuŗas bija ceļamas pēc stingri noteikta plana (ēkam vajadzēja būt no koka, tikai veenu stāvu augstām, bez pagrāba, ar veenu pēdu augstu mūretu pamatu u. t. t.). Šis apstāklis neatļāva paŗas pilsētas tuvumā celt leelakas fabrikas. Ar to, un pa daŗai ar cunftu spaideem izskaidrojāms, ka pirmās Rīgas fabrikas nedibinājās paŗā Rīgā vaj tās preekŗpilsētās, bet gan kŗeetni atstāti no pilsētas. Pirmās fabrikas bija Zaslaukā, Strazdumuizā, Jumpravmuizā un citur pilsētas tāļākā apkārtņē.

*) Par tagadejo mājrupniecības stāvokli skat. zemāk šinī nodaļā.

***) Eekŗpilsētā nevareja fabrikas celt, jo tur trūkā pat veetas dzīvojamām ēkam. Pirms ceetokŗņa vaļņa noplēŗanas Eekŗ-Rīgā dzīvoja 15,000 cilveki, bet āŗpus vaļņeem 60,000.

Sevišķi grūta cīņa modernai leelrūpniecībai bija jāved ar Baltijas pilsētu viduslaiku eekārtu. Gildes un cunftes ar savu siko reglamentāciju un dažādeem spaideem kaveja leelrūpniecības attīstību. Nodarbošanās ar rūpniecību (resp. amatniecību) bija gan atļauta personām, kuņas nepeeder pee cunftem (1817. un 1818. gadu likumi Vidzemē), bet tomēr tikai ar leeleem eerobežojumeem. Necunftigee amatneeki galvenā kārtā nedriksteja turet ne zeļus, nedz mācekļus, nedz vispārīgi strādneekus.

Vidus laiku korporāciju teesību leelako daļu iznīcināja 1866. g. 4. jūnija patents, kuŗš nodibināja tā saucamo rūpniecisko brīvību. Ar XIX. gadusimteņa 60. gadeem Latvijas rūpniecības attīstībā sākās jauns posms.

Bez viseem jau mineteem Latvijas rūpniecības attīstību kavejošiem apstākļeem, jāpegreež vēl vēriba svabadu kapitālu trūkumam. 50. gadu sākumā kāds Vidzemes apstākļu labs pazinejs raksta: „Manufakturu un fabriku attīstību kavē kapitālu trūkums jaunu rūpniecisku uzņēmumu dibināšanai.“*) Veenigee, kuŗu rīcībā atradās leelaki kapitāli, bija pilsētu leeltirgotāji. Bet ar viņu kapitāleem nevareja apmeerinat spēcīgās, augošās leelrūpniecības prasības. Tirgotāju kapitālu leelakā daļa bija eeguldita tirdznieciskos uzņēmumos, un bez tam nedaudzās, jau pastāvošās leelrūpnieciskās eestādes vajadzeja pastāvīgi paplašināt, un to vareja veenīgi eeguldot tanīs jaunus un atkal jaunus kapitālus. Jaundibinājamām rūpnieciskām eestādem bija kapitāls jāmeklē ārpus pilsētam.

Leelrūpniecībai vajadzīgie kapitāli arī teešam atradās. Tee bija gadu desmitos sakrājušees latveešu saimneeku — rentneeku rokās. Katra atsevišķā saimneeka eetaupījumi bija, protams, ļoti neecīgi, bet visus šos sīkos eekrājumus kopā saņemot, vareja radīt milzīgus kapitālus. Štarp ta laika zemneekeem jau atradās dažs labs deezgan turīgs cilveks.

Lai šo saimneeku — rentneeku, uzpirceju, krodzneeku u. t. t. eekrājumus pārveetotu uz pilsētam, tos eepreekš vajadzeja apveenot veenās rokās. Pee izkaisīto kapitālu apveenošanas spēleja leelu lomu muižu īpašneeki, kuŗi 70. un 80. gados pārdeva zemneekeem milzīgus zemes gabalus**) un pee tam savāca eemaksu un eepirkšanas naudu veidā zemneeku eekrājumus. Katru reizi, kad labības cenas pacēlās visaugstāki un sāka jau uz leju slidēt, muižneekos radās bažas, ka līdz ar cenu krišanu arī zemes rente nesamazinas. Lai tas nenotiktu, tee centās izdevegā brīdī renti kapitalizēt.

*) Минквицъ, Лифляндская губернія. 1855 Спб. стр. 452.

**) 9 gados (no 1873.—81. g.) Kurzemē un Vidzemē pārdotas 11,159 mājas.

Minētā eemesla dēļ zemes pārdošana notika, pa leelakai daļai, krītošu labības cenu laikā un talab arī muižneekem nebija izdevīgi eeguldit naudu, kuŗu tee no zemneekem eeguva, zemkopībā, kur ta atnestu tikai neecīgus labumus. Daudz eenesigaki bija naudu eeguldit pilsētu bankās, vaj arī pirkt kādas rūpnieciskas eestādes akcijas vaj obligācijas, vaj beidzot pašam uz laukeem vaj tuvākā pilsētā teeši peedallitees pee fabriku dibinašanas un uzturešanas. Tādā veidā dividendes un procenti nodrošināja bez kādām pūlem kārtīgus eenākumus. Ļoti raksturīgi, ka zemneeku zemes pārdošanai tūlit sekoja leelako Baltijas krediteestāžu dibinašana. Tanī laikā dibinata biržas banka, hipoteku beedriba, diskonto banka (agrak diskonto kase) un komercbanka.

Veegli pārskatamā veidā redzamā Latvijas rūpniecības sakarība ar labības cenam, kad saņem veenkopus gadus ar zemām, tad gadus ar videjām un beidzot gadus ar augstām labības cenam. Peevestee skaitļi aprēķināti par 42 gadeem (no 1866.—1907. g.)*) Gados, kuŗos videjā rudzu cena bija:

Zemaka par 75 kap. pudā, dibināja caurmērā par gadu 19,3 fabrikas						
no 76 līdz 100	”	”	”	”	”	13,3
augst. par 100	”	”	”	”	”	9,8

Zemkopībai atņemtee un rūpniecībā eegulditee kapitali radija fabrikās un manufakturās jaunu rosību. Taisni laikmetā no 1864. g. līdz 1874. g. Rīgas rūpniecībā pirmo reizi novērojami strauji uzplūdi.***) Tas skaidri novērojams, salīdzinot fabriku un strādneeku skaitu un ražojumu vērtību abos minētos gados.

	1864 g.	1874 g.
Fabriku skaits . . .	90	141
Strādneeku skaits .	5,670	11,575
Meistaru skaits . .	102	180
Ražojumu vērtība .	5,390,576 rbļ.	16,295,654 rbļ.

Šee skaitļi peerāda eeplūdušā kapitāla leelo eespaidu. Fabriku skaits pavairojās tikai pusotras reizes un strādneeku skaits nepilnas divas reizes. Ražojumu vērtība turpretim peeauga vairak nekā trīskārtīgi. Redzams, ka fabrikās uzlaboti ražošanas tehniskee papēmeeni, ka leeli kapitali eegulditi mašinās un citās ražošanu veicinošās eetaisēs. Un teešam, rūpniecībā vareja milzīgi kapitali saplūst. Uz laukeem nedaudzu cilveku rokās saveenojās milzīgas zumas. 40 gadu laikā

*) Rudzu cenas no 1861.—1900. gadam Rīgas biržā, bet no 1901. gada Kreevijās zeemeļu ostam pēc Сводъ товарныхъ цѣнъ за 1910 г., изд. М-ва Финансовъ. Dati par katru gadu dibinatām fabrikām ir ļoti nepilnīgi. Tā kā ziņas par katru gadu dibinatām fabrikām man nebija peeejamas, es biju peespeests savākt ziņas par visu pirms kaŗa pastāvošo fabriku dibinašanas gadeem.

**) „Beiträge zur Geschichte der Industrie Rigas“ eevadā autors aizrāda (43. lpp.) uz šo parādību, bet atstāj viņas cēloņus neizskaidrotus.

(no 1862.—1901. g.) Vidzemē zemneeki pirka no muižneekem zemi par 70,452,444 rubļem un Kurzemes zemneeki 20 gados (1864.—84. g.) 10,188 mājas par 38,527,960 rubļem.

Neparasti dzīvā fabriku dibināšana 90. gadu otrā pusē izskaidrojama leelā mērā ar ārzemju kapitāla eeplūšanu. Šo procesu veicināja Kreevijas muitu politika. Muitas tika pastāvīgi paaugstinātas (11 gados 6 reizes). 1891. gadā tās jau sasneedza caurmērā 33% no Kreevijā eevesto fabrikatu vērtības.**) Ārzemju fabrikanti, negribdami un nevardami maksat tik augstus nodokļus, pārcēla tās rūpniecības eestādes, kuņas ražoja preces Kreevijas tirgum, pāri par robežu uz pašu Kreeviju. Latvija, kā robežu apgabals ar ērteem satiksmes līdzekļiem ar Vakar-Eiropu un Eekš-Kreeviju, un kā apgabals ar labvēligeem apstākļiem ražošanai, saprotams, izrādījās ļoti peevilcigs ārzemju kapitālu eksploatacijai.

Visi šee apstākļi kopā ņemti radīja nosacījumus, kuņos Latvijas rūpniecības vajadzību pēc kapitāleem vareja bagatīgi apmeerinat.

XIX. gadu simteņa otrā pusē Latvijas rūpniecība vēl pārvareja dažus šķēršļus. Veens no svarīgakeem eeguvumeem bija tirgus paplašinašana, kuņa sekoja ērto satiksmes līdzekļu organizēšanai. Sevišķi rosigā dzelzsceļu būvniecība atvēra plašus tirgus rūpniecības ražojumeem. Veena pēc otras tika eksploatacijai nodotas dzelzsceļa linijas, kuņas saista visattālakos Kreevijas apgabalus ar Latvijas rūpniecības un tirdzniecības centreem.

Dzelzsceļu būvniecībai paraleli gāja citu satiksmes līdzekļu uzlabošana. 1852. gadā atklāja elektro-magnetisku telegrafu starp Rīgu un Bolderaju (pirmais Kreevijā). 1875. gadā nodeva leetošanai dzelzs tiltu pee Rīgas. Uzsāka arī darbus ūdensceļu uzlabošanai. Padziļināja ostas un upes, būveja kanālus,**) atklāja tvaikoņu satiksmi uz Daugavas, Leelupes, Ventas un citur.

Līdz ar modernajiem satiksmes līdzekļiem, rūpniecības ražojumi eespeedās visattālakās Latvijas nomalēs. Naturalā saimniecība ātri izzuda. Pat zemneeku saimniecības peeņēma kapitaliskās saimniecības raksturīgās ipašības. Lauksaimneeki, muižneeki kā zemneeki, pirka pilsētās gatavotos darba rīkus un mašīnas; tāpat pilsētās dabuja apģērbu, pat dažas pārtikas veelas un visus citus saimniecības peederumus. Uz laukeem šo pārgrozību radīja ar naudas saimniecību saistītā intenzīvā zemkopība. Latvijas rūpniecībai atvērās bez veetejā tirgus arī plašs tirgus Eekš-Kreevijā. Grūti tomēr noteikt Latvijas rūpniecības ražojumu

*) Желѣзновѣ, Очерки по политической экономіи, стр. 360—366 un Beiträge zur Geschichte der Industrie Rīgas. S. S. 32—41.

**) Tuvak skat. „Статистическій сборникъ М-ва путей сообщения“, вып. 89 за 1907 г.

patēretāju galveno kontingentu. Vēl 1884. gadā 78,94% no visām Rīgas rūpniecības eestādem ražoja tikai Rīgas un tās apkārtnes tirgum; tikai Eekš-Kreevijai ražoja 0,19% no visām eestādem un tikai ārzemem tikpat daudzas. Rīgai un ārzemem ražoja 0,47% no visām eestādem un pārējās ražoja Rīgai, Eekš-Kreevijai un ārzemem.*). Tā tad Rīgas industrijas ražojumu leelakā daļa atrada patēretājus uz Rīgas tirgus. Tik leela Latvijas eedzīvotāju patēretāju spēja izskaidrojama ar samērā augsto eedzīvotāju labklājības līmeni.

Latvijas industrijas centrs ir Rīga. Pēc ikgadus ražoto preču vērtības un daudzuma ta eepņēma trešo veetu starp Kreevijas (bez Polijas) pilsētām. Labvēlīgais stāvoklis pee jūras ļāva Rīgas tirdzniecībai ar ārzemem eepņemt pirmo veetu Kreevijas ostu starpā.**). Tāpat ari leelais eedzīvotāju skaits padarīja šo pilsētu par eevērojamu eekšeju tirgu. Leela nozīme ir ari tam, ka 6 dzelzsceļu līnijas radiusu veidā saveeno Rīgu ar citām Latvijas un Kreevijas pilsētām. Pa jūru, Daugavu, Leelupi, Gauju un dzelzsceļiem peegādāja Rīgai vajadzīgos neapstrādātos materialus un transporteja fabrikatus. Bez tam vēl Rīgai veca, gadu simteņos nodibinajusēs slava, ka ta eevērojama maiņas veeta austrumu un reetumu precēm. Šeit veen peevestee apstākļi jau ļauj saprast, kalab Rīgas rūpniecība varejuse tik augsti attīstītees un kapēc tās ražojumu vērtība tuvinajās Kreevijas leelako rūpniecības centru — galvas pilsētu — ražojumu vērtībai.

Sekodami Rīgas rūpniecības attīstībai, mēs veegli varesim sev preekšā stādītees rūpniecības attīstības gaitu pārējā Latvijā.

Rīgā bija:

Gads	Fabriku un manufakturu skaits	Strādneeku skaits	Ražojumu vērtība
1789	6	?	? ¹⁾
1808	31	?	? ¹⁾
1820	63	?	? ²⁾
1824	30	?	? ³⁾
1834	33	1,593	? ⁴⁾
1840	46	1,945	? ⁵⁾
1851	76	?	2,958,574 ⁶⁾
1854	84	4,763	? ⁷⁾
1864	90	5,670	5,390,576 ⁷⁾
1874	141	11,798	16,295,654 ⁷⁾
1884	2158	27,227	? ⁸⁾

*) A. Carlberg, Ergebnisse der Rigaer Gewerbezahlng. Riga, 1880.

**) B. von Schrenck, Beiträge zur Statistik der Stadt Riga. Riga, 1909.

1) Das Rigasche Börsen Comité in den Jahren 1816—66. Beilage 8. Als Manuskript gedruckt.

2) Beiträge zur Geschichte der Industrie Rigas. S. 42.

3)—8) Skat. nākošā lapas pusē.

Par Rīgas rūpniecības stāvokli 1900. g. peejamas atkal pilnīgākas ziņas. Rīgas pilsētas statistiskā komisija apstrādāja materialus, kuņus tirdzniecības un rūpniecības komisija (Handels und Gewerbeamt) bija eepreekšējā gadā savākuse, un papildināja šos materialus ar ziņam no tirdzniecības deputācijas (Handelsdeputation). Statistiskās komisijas darba rezultāti rāda,*) ka 15 gadu laikā fabriku un strādneeku skaits pavairojees divkārtīgi. Uzņēmumu ar 2 un vairak strādneekem bija:

	Uzņēmumu skaits	Strādneeku skaits
1884. g.	1265	23,854
1900. g.	2136	56,253

Caurmērā katrā rūpniecības uzņēmumā 1884. g. bija 19 strādneeku un 1900. gadā 26 strādneeki.

Visās rūpniecības nozarēs bija novērojama uzņēmumu videjā leeluma peeaugšana. Visleelākā mērā tas noticis ādas un gumijas rūpniecībā. Tur šo parādību izsauca milzīgas gumijas fabrikas dibinašana (Provodņiks) un vairaku tamlīdzīgu sīku darbnīču izputešana. Otru veetu rūpniecisko uzņēmumu videjā samēra peeaugšanā eeņēma satiksmes līdzekļu pagatavošana. Rosīgā dzelzsceļu būvniecība veicināja vagonu fabriku dibinašanu un paplašinašanu (Feniks ap 1900. gadu pagatavoja pāri par 500 vagonem mēnesī) un jūras tirdzniecība veicināja leelaku kuģu būvetavu dibinašanu. Strādneeku caurmēra skaits paleelinājās visās tanīs rūpniecības nozarēs, kuņās eespējami plaši izvesta darba dališana un tehniski jaunevedumi. Ceeša peecturešanās pee agrakā uzņēmuma leeluma novērojama būvrūpniecībā un smalku mehanismu un instrumentu pagatavošanā; uzņēmumu caurmēra leeluma pamazinašanās bija novērojama veenīgi drēbneeku darbnīcās. Minētās 3 rūpniecības nozarēs vēl peekrita leela loma atsevišķo strādneeku individuēlām īpašībām, pasūtītajū garšai un vajadzībam; ari tehniskais progress šīs rūpniecības nozares mazā mērā aizķēra. Peemēram, drēbneeku arodā vēl tagad mājūpniecība ļoti izplatīta un starpmeistareem vēl leela nozīme.

³⁾ Bienenstamm, Geographischer Abriss.

⁴⁾ Das Rigasche Börsen Comité in den Jahren 1816—66. Beilage 8. Als Manuskript gedruckt.

⁵⁾ Статистическія таблицы о состояніи городовъ Р. И. Спб. 1842.

⁶⁾ Военно-статистическое обозрѣніе Р. И. Т. VII, часть 2. Спб. 1855.

⁷⁾ Das Rigasche Börsen Comité.

⁸⁾ N. Carlberg, Ergebnisse der Rigaer Gewerbezahlng, veranstaltet im April 1884. Riga, 1889. Leelais rūpniecisko uzņēmumu skaits izskaidrojams ar to, ka skaitītas visas rūpnieciskās eestādes, ari amatneeku darbnīcas.

^{*)} N. Carlberg, Der Stadt Riga Haushalt und Verwaltung 1901. S. XXIX.—XXXII. und Anhang. Tab. XII.—XIV.

Tee paši apstākļi, kuŗi veicināja vaj arī kaveja Rīgas rūpniecības attīstību, atstāja leelakā vaj mazakā mērā eespaidu uz rūpniecības evolūciju pārejā Latvijā. Tādā pat ātrumā, vēlākā laikā pat mazleēt ātrak, peeauga fabriku un strādneeku skaits ārpus Rīgas. No viseem fabriku un manufakturu strādneekem ap 1865. gadu bija Rīgā 66,8%, 1900. gadā 69,3% un 1910. g. 65,5%. Tā kā Rīgas rūpniecībā strādneeku skaits jau ļoti ātri peeaudzis, tad laikmetā no 1900.—1910. gadam pārejā Latvijā industrija gājuse vēl ātrakeem soļeem uz preekšu. Sevišķi Leepajas un Jelgavas leelrūpniecība pēdejos desmit gados pirms kaŗa gājuse milzu soļeem uz preekšu.

Jau 1900. gadā daudzās Latvijas pilsētās un veetām arī uz laukeem, leelrūpniecība bija galvenais eedzīvotāju eenākumu avots. Sevišķi tas sakams par leelpilsētām un par apgabaleem ar labeem satiksmes ceļeem. Uz laukeem leelrūpniecība bija nostiprinājusēs visātrak tur, kur dabas bagatības (minerāli, koki, zemkopības un zvejniecības ražojumi u. t. t.) saveenojās ar lēteem transporta līdzekļeem. Daudzas rūpniecības nozares pat atradās pilnīgā atkarībā no satiksmes līdzekļeem. Peemēram, eestādes, kuŗas ražoja smagas, bet mazvērtīgas preces, vareja veenīgi kuģojamu upju tuvumā pastāvet.

Pēc 1900. gada, bet it sevišķi pēc 1901. gada, Latvijas rūpniecību satricināja smagā rūpniecības krīze un fabriku un strādneeku skaits sāka eevērojami sašļukt. Strādneeku skaits bija vismazākais 1903. g. un no tā laika sāka atkal lēnam peeaugt, kamēr 1907. gadā tas atkal sasneedza 1901. gada leelumu. Sākot ar 1908. gadu, Latvijas rūpniecība sāka atkal milzu soļeem eet uz preekšu. Fabriku un strādneeku skaits ātri peeauga, bet it sevišķi paleelinājās rūpniecības produktivitāte, kas redzams no leelās ražojumu vērtības.

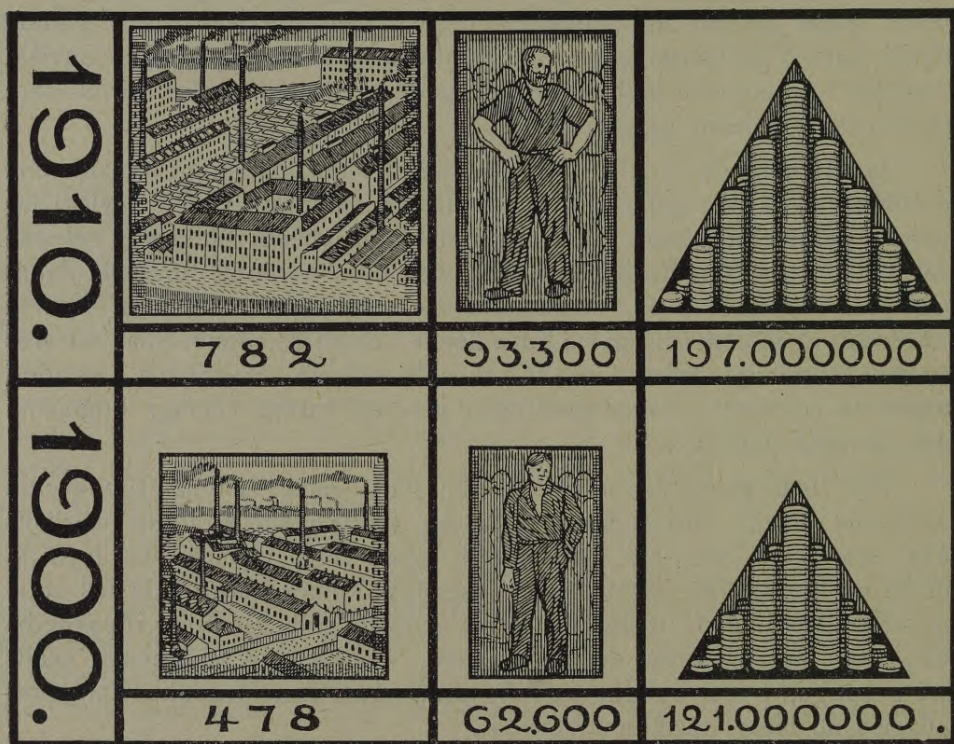
Latvijā 1910. gadā bija:*)

A p g a b a l i	Fabriku skaits	Strādneeku skaits	Ražojumu vērtība
Vidzemē	466	68,641	151,075,452
Kurzemē	251	18,801	37,701,711
Latgalē	65	5,901	7,949,160
Visā Latvijā 1910. gadā	782	93,343	196,726,323
Visā Latvijā 1900. gadā	478	62,603	120,994,495

*) „Списокъ фабрикъ и заводовъ Р. И.“, изд. Министерства финансовъ и М-ва торговли и промышленности. По официальнымъ даннымъ фабричнаго, податного и горнаго надзора. Спб. 1910.

Pēdejos desmit pirmskaņa gados radušās pārgrozības Latvijas rūpniecībā redzamas no sekoša salīdzinājuma:

Uz 100 fabrikām	1900. gadā	—	bija	1910. gadā	137
" " strādneekiem	" "	"	"	"	149
" " r. ražojumu vērtība	" "	"	"	"	161

Fabriku un strādneeku skaits un ražojumu vērtība Latvijā.

Salīdzinot fabriku un strādneeka skaita pieaugšanu, veegli novērojams, ka pēdejo skaits daudz ātrāki paleelinājees. Tas izskaidrojās ar atsevišķo fabriku vidējā leeluma pieaugšanu. Ari ražojumu vērtība pieauguse ātrāk nekā fabriku un strādneeku skaits. 1900. g. gadā katrs strādneeks ražoja preces par 1932 rubļem, bet 1910. gadā par 2107 rbļ. Darba spēka paaugstinātais ražīgums izskaidrojams ar krīzes laikā eevsteem tehniskeem uzlabojumeem un, galvenā kārtā, ar rūpniecisko uzņēmumu vidējā leeluma pieaugšanu, kas deva eespēju racionelaki nostādīt pašu ražošanu.

2. Rūpniecības stāvoklis pirms kara

Īsi pirms pasaules kara izcelšanās (1910. g.), Latvijas fabrikas un strādneeki sadalījās pēc rūpniecības nozarem sekoši:

Rūpniecības nozare	Fabriku skaits	Strādneeku skaits	Veenā fabrikā strādāja	No 100 strād. nodarbināti
Tekstilrūpniecība	52	12,143	233	13,0
Papīra rūpniecība un poligrafija	79	5,208	66	5,6
Mechaniska koku apstrādašana	99	11,306	113	12,3
Metalrūpniecība	115	25,385	221	27,2
Mineralu apstrādašana	150	12,029	80	12,8
Organisku veelu apstrādašana	46	3,405	74	3,6
Ēdamu preekšmetu pagatavošana	175	8,063	46	8,6
Ķīmiskā rūpniecība	39	12,659	325	13,6
Kalnraktuves	13	1,223	94	1,3
Dažādas eestādes	14	1,924	137	2,1
Kopā . .	782	93,345	119	100,0

Kaut gan pee mums nav izmantošanai derīgu rūdas un akmeņogļu slāņu, tad tomēr **metallrūpniecība** bija svarīgākā rūpniecības nozare. Tani bija nodarbinats visleelākais strādneeku skaits (27,3%). Sevišķi attīstīta bija mašīnu būvniecība un vispārīgi tās metalu apstrādašanas nozares, kuņas prasa kvalificetu darba spēku. Latvijas leelako pilsētu strādneeki apmeerinaja šīs prasības, un tamdēļ gandrīz visa metallrūpniecība koncentrējās Rīgā un Leepajā. Šinis pilsētās leelākā daļa metallrūpniecības strādneeku bija latveeši un vāceeši, kuņu starpā tiklab kā nemaz nav analfabetu. Pee šo strādneeku samērā augstā attīstības līmeņa tika apmeerinata metallrūpniecības vajadzība pēc intenzīvi strādājoša kvalificeta darba spēka.

Darba spēka labās īpašības no veenas puses un rūpniecisko eestāžu samērā preekšzīmīgā veikalnieciskā un tehniskā organizacija no otras puses, radija Latvijas metallrūpniecībai labvēligus apstākļus. Eekš-Kreevijas strādneeku zemais kulturelais līmenis padarija viņu darba spēku mazak ražīgu un bija arī kaveklis tehnisku uzlabojumu eevešanai. Latvijas rūpniecības preekšrocības bija redzamas, salīdzinot veena strādneeka ražoto produktu vērtību dažādos bijušās Kreevijas apgabalos. Veens metallrūpniecībā nodarbinats strādneeks ražoja:

Vidzemē par	1940 rubļeem
Petrogradas guberņā par	1840 „
Maskavas guberņā „	1470 „

Permas gubernā	par	1000	rubļem
Novgorodas "	"	890	"
Astrachaņas "	"	690	"

Šee skaitļi peerāda Vidzemes (sevišķi Rigas) pārakumu darba spēka labuma un fabriku tehniskās eekārtas ziņā.

Latvijas metalrūpniecības teritoriālā grupēšanās bija ļoti neveenmēriga:

Rigā	bija	81	fabrika ar	19,384	strādneekem
Leepajā	"	13	" "	3,440	"
Daugavpilī	"	5	" "	956	"
Jelgavā	"	7	" "	792	"
Pārejā Latvijā	"	9	" "	813	"

Pavisam bija 115 fabrikas ar 25,385 strādneekem

Četrās Latvijas leelakās pilsētās: Rigā, Leepajā, Daugavpilī un Jelgavā bija 98,7% no viseem metalstrādneekem un veenā pašā Rigas apriņķī atradās 76,9% no šīs rūpniecības nozares strādneekem.

Strādneeku skaita ziņā otro veetu eeņēma **ķimiskā rūpniecība**. Šai rūpniecības nozarei peeskaitamas 39 fabrikas ar 12,629 strādneekem:

Rigā	bija	26	fabrikas ar	9658	strādneekem
Leepajā	"	4	" "	1353	"
Daugavpilī	"	2	" "	920	"
Kuldigā	"	1	" "	569	"

Pārejās pilsētās un uz laukeem bija vēl 6 fabrikas ar 159 strādneekem. Pirmā veetā stāveja ostas pilsētas Riga un Leepaja. Šo pilsētu ķimiskām fabrikām pa jūras ceļu veegli bija peegādajams neapstrādātais materials, kuŗu galvenā kārtā veda no ārzemem.

Kuldigā un Daugavpilī atradās sērkociņu fabrikas, kuŗās svarigākais materials ir koki. Šīs fabrikas tamdēļ atradās pee plostojamām upem, mežem bagatos apgabalos. Ķimiskā rūpniecība Latvijā samērā augstu bija attīstijusēs, jo Vidzeme eeņēma šini rūpniecības nozarē strādneeku daudzuma ziņā otro veetu Kreevijā (pēc Peterpils gubernas).

Tekstilindustrijā nodarbinato strādneeku skaits nebija daudz mazaks. 52 fabrikās strādaja 12,143 strādneeki. Pateesībā šīs rūpniecības nozares strādneeku skaits leelaks, jo pee ļoti daudzām ūdens un tvaika dzirnavam atradās vērpjuves un kārstuves. Tā 1895. gadā Kurzemē bija pee 17 ūdens un 12 tvaika dzirnavam, vilnas kārstuves,*) kuŗas augšminetos skaitļos nav eerēķinatas. Visā Latvijā šīs rūpniecības nozares fabrikas sadalijās sekoši:

Rigā	29	fabrikas ar	8999	strādneekem
Jelgavā	4	" "	1276	"
Bolderajā	2	" "	1106	"
Limbažos	1	" "	280	"
Leepajā	2	" "	214	"
Citur vēl	24	" "	268	"

*) Справочная книга Курляндской губ. за 1896 годъ, изд. Курляндской губ. статистич. комисси.

Fabriku un strādneeku skaits 1910. gadā, sadalīts pēc aprīņķem un rūpniecības nozarem

Aprīņķi	Tekstilrūpniecība		Papīra rūpn. un poligraf.		Mechan. koku apstrādes.		Metalrūpniecība		Mineraļu apstrāde		Dzīv. produktu apstrāde.		Ēdamo un baudas veelu ražošana		Ķīmiskā rūpniecība		Pārejās rūpniec. nozares	
	Fa-bri-ka-s	Strād.-skaits	Fa-bri-ka-s	Strād.-skaits	Fa-bri-ka-s	Strād.-skaits	Fa-bri-ka-s	Strād.-skaits	Fa-bri-ka-s	Strād.-skaits	Fa-bri-ka-s	Strād.-skaits	Fa-bri-ka-s	Strād.-skaits	Fa-bri-ka-s	Strād.-skaits	Fa-bri-ka-s	Strād.-skaits
Rīgas	31	10,105	47	3,906	55	8,647	82	19,494	44	6,453	24	1,200	63	5,427	28	9,742	20	2,345
Valkas	2	66	4	196	6	261	1	70	6	18	—	—	11	56	—	—	—	—
Valmeeras	3	313	3	120	2	33	1	130	—	—	—	—	7	163	—	—	—	—
Cēsu	3	40	3	57	—	—	—	—	6	42	—	—	13	53	—	—	1	4
Jelgavas	4	1,276	3	140	6	247	7	812	43	3,357	3	56	17	1,091	1	30	—	—
Bauskas	1	38	—	—	1	20	1	60	4	163	—	—	4	111	—	—	—	—
Jaunjelgavas	1	15	—	—	1	15	—	—	—	—	1	126	4	32	—	—	1	112
Ilukstes	—	—	—	—	—	—	—	—	4	119	—	—	3	146	1	15	—	—
Tukuma	—	—	—	—	—	—	—	—	7	78	2	49	4	47	—	—	—	—
Talsu	—	—	—	—	—	—	—	—	6	92	—	—	2	32	—	—	—	—
Kuldīgas	2	30	1	12	2	50	3	96	8	109	—	—	7	29	1	509	—	—
Ventspils	1	16	1	18	7	361	—	—	4	472	—	—	6	56	—	—	—	—
Aizputes	—	—	2	175	3	115	—	—	3	164	—	—	6	34	—	—	—	—
Leepajas	2	214	9	490	8	971	14	3,467	8	361	2	164	11	770	4	1,353	3	426
Daugavpils	2	30	6	94	6	563	6	1,256	3	553	12	797	10	279	2	920	2	260
Rezeknes	—	—	—	—	—	—	—	—	2	20	2	1,013	2	21	1	30	—	—
Ludzas	—	—	—	—	2	21	—	—	2	28	—	—	5	16	—	—	—	—
Kopā	52	12,143	79	5,208	99	11,304	115	25,385	150	12,029	46	3,405	175	8,063	39	12,659	27	3,147

93.343
= 781

Pilsētās tekstilindustrija bija reprezentēta gandrīz veenīgi leelām fabrikām. Ja pee Rīgas šķeedras apstrādājošām fabrikām nepeeskaita dažādas krāsotavas, ķīmiskās tīrītavas, adītavas u. d. c. sīkakas eestādes, tad 10 fabrikās, kuŗās apstrādāja vilnu, kokvilnu un linus, bija nodarbināti 6735 strādneeki, kas caurmērā iztaisīja 673 strādneekus uz katru eestādi. Četrās Rīgas tekstilfabrikās ar 1200 līdz 1500 strādneekem katrā, strādāja pavisam kopā 5185 strādneeki, kuŗi raŗoja preces par vairak nekā 10,000,000 rubļem. Tekstilrūpniecībā nodarbināto strādneeku ziŗā pirmo veetu eeŗēma, protams, Rīga un otrā veetā nāca Jelgava, kuŗā tekstilrūpniecība bija visplaŗak izplatītā rūpniecības nozare un talab Jelgavu vareja uzskatīt par tekstilrūpniecības pilsētu. Leepajā šī rūpniecības nozare bija ļoti maz attīstīta. Neskatotees uz daudzajām leelajām fabrikām, kuŗas šīnī rūpniecības nozarē bija sastopamas Latvijā, tomēr daudzi Eekš-Kreevijas apgabali eeŗēma redzamaku veetu. Starp Kreevijas guberņam Vidzeme eeŗēma kokvilnas apstrādaŗanā tikai 11. veetu, vilnas apstrādaŗanā 6. un linu apstrādaŗanā 5. veetu.

Mechaniskā koku apstrādaŗana bija sastopama gandrīz pee visām daudz maz plostojamām upem. Šo eestāzu leelakā daļa atradās Rīgā un gar Daugavas straumi. Seviŗķi daudz to bija uz Daugavas labā krasta Rīgas un Daugavpils apriņķos un pašā Daugavpilī. Ari pa Leepajas ezera peetekam peeveda Leepajai leelu koku daudzumu, no kuŗa daļu apstrādāja pašā Leepajā un pēc tam eksporteja uz ārzemem. Koku apstrādaŗanā Leepaja eeŗēma otro veetu Latvijā. Gar Ventas peekrāstem Ventspils, Kuldīgas un Aizputes apriņķos bija arī leelaks skaits koku zāŗetavu; seviŗķi Ventspilī apstrādāto koku izvedums pēdejos gados pirms kaŗa paleelinājās. Eevērojamu veetu eeŗēma arī Leelupe ar savām peetekām. Gar Leelupes krāsteem atradās Bauskā, Jelgavā, Slokā un Bolderajā koku zāŗetavas.

Leelakas kokrūpnieciskas eestādes atradās sekoŗos apriņķos:

Rīgas	apriņķī	55	eestādes ar	8,647	strādneekem
Leepajas	"	8	" "	971	"
Daugavpils	"	6	" "	563	"
Ventspils	"	7	" "	361	"
Valkas	"	6	" "	261	"
Jelgavas	"	6	" "	247	"
Pārejos	"	11	" "	256	"

Kopā . . . 99 eestādes ar 11,306 strādneekem

Pirms kaŗa Rīga eeŗēma koku eksporta ziŗā pirmo veetu Kreevijas ostu starpā. Raŗojumu vērtības un skaita ziŗā pirmo veetu gan eeŗēma Archangeļskas guberņa, un Vidzeme nāca tikai otrā veetā, bet raŗoŗanas procesa racionelā nostādīŗanā Vidzeme eeŗēma pirmo veetu. Veens kokrūpniecībā nodarbināts strādneeks raŗoja Archangeļskas guberņā par

914 rubļem, bet Vidzemē par 1500 rubļem. Kokrūpniecība peeder pee tām rūpniecības nozarem, kuŗām Latvijā paredzama nākotne. Līdz pašam pēdejam laikam pirms kaŗa vēl izveda uz ārzemem leelu daudzumu neapstrādātu koku, kuŗus, pēc ļoti dārga transporta, apstrādāja ārzemēs (sevišķi Anglijā). Atteecībā uz tehniskeem jaunevedumeem veetejā rūpniecība bija spējīga izturet konkurenci ar ārzemju fabrikam. Tas, kaut ari mazos samēros, pēdejā laikā pirms kaŗa bija novērojams, kad līdz ar tehniskeem uzlabojumeem paleelinajās fabriku caurmēra leelums. Tā kokuzāģetavu bija Rigā:

1894. gadā	28 ar	2483	strādneekem (88 strādneeki uz 1 fabrikas)
1909. „	37 „	3356	„ (90 „ „ 1 „)
1910 „	29 „	5124	„ (176 „ „ 1 „)

Jaeevēro, ka pēdejos gados pirms kaŗa kokrūpniecība vēl eevērojami paplašinājās ar jauna tīpa uzņēmumeem, kuŗi ļoti reti eekļūst fabriku inspektoru sarakstos. Līdz ar to pēdejos gados pirms kaŗa uz daudzu sīku upju krasteem bija uzceltas pagaidu fabrikas. Pavasarī tika saplūdināti koki, uzbūvēts šķūnis un uzstādīti gateri un lokomobiles un tad līdz rudenim tur apstrādāja koku materialus. Kurzemē un Latgalē šāda tīpa eestādes bija deezgan izplatītas, un beeži tanīs strādāja prāvs strādneeku skaits.

Leela nozīme bija ari **mineralu apstrādašanai**. Sevišķi svarīga ta bija lauku eedzīvotajeem, jo šīs rūpniecības nozares fabriku leelakā daļa atradās uz laukeem. Ar mineralu apstrādašanu bija ceeši saistīta kalnrūpniecība un tās produktu apstrādašana. Beeži pat ļoti grūti bija atdalīt šīs rūpniecības nozares veenu no otras. Tā, peemēram, kaļķu cepļi bija gandrīz veenmēr saistīti ar akmeņu laustuvem. Pa daļai tas pats bija ari ar cementa un ģipsa fabrikam. Abās minētās rūpniecības nozarēs strādāja 150 eestādēs 12,029 strādneeki. Leelakā daļa no teem atradās Rigā; tā divās eestādēs, kuŗas apstrādāja porcelanu, fajansu un terrakotu, strādāja 3394 cilveki, kas iztaisīja veselu ceturto daļu no viseem šīs rūpniecības nozares strādneekem.

Latvija visizplatītais mineralu apstrādašanas veids bija ķeeģeļu un dakstiņu pagatavošana. Šo rūpniecisko eestāžu leelakā daļa atradās pilsētu tuvumā, vaj ari veetās, no kuŗām leelas pilsētas veegli sasneedzamas pa ūdens ceļu. Ķeeģeļu pagatavošanas centrs atradās Jelgavas līdzenumā gar Leelupes un tās peeteku krasteem. Sevišķi Jelgavas apriņķī, kur atradās leelā daudzumā ķeeģeļu dedzinašanai noderīgs materials, t. i. labi, miksti un tīri māli, bija attīstījusēs šī rūpniecība. Agrakās lauku mājas bija pārvērtušās par leeleem ceemeem, un pee Bērzes eetekas pirms kaŗa bija apm. 8 kilom. gaŗa ķeeģeļniču un strādneeku baraku pilsēta. Kuģojamas upes, sevišķi Leelupe, atļāva lēti transportēt ražotos ķeeģeļus, dakstiņus un podus. Jelgavas apriņķa

ķeeģeļnicas ražoja galvenā kārtā Rigai. Tas ļoti labi bija novērojams sekojot namu būvei Rigā un ķeeģeļniču darbībai Jelgavas apkārtnē. Gados, kuŗos Rigā cēla daudz namu, Jelgavas apriņķī atvēra jaunus ceļus un veco ceļu darbību paplašināja.*) Sevišķi spilgti tas novērojams pēdejos gados pirms kara, kuŗos Rigā atkal bija izcēlees būvdruzdīs. Jelgavas apriņķa ķeeģeļus sūtīja arī uz Jelgavu, Leepaju, Reveli un Peterpili. Šo ķeeģeļniču labais stāvoklis bija redzams no tā, ka tās pratušas izspest līdzīgas rūpniecības eestādes visā pārējā Latvijā. Tā 1851. gadā Vidzemes latveešu daļā bija 264 ķeeģeļnicas, bet 1910. gadā tikai 8.

Ķeeģeļniču skaits Latvijas atsevišķos apriņķos bija sekošs:

Jelgavas apriņķī	39	fabrikas ar	3219	strādneekem
Rigas "	6	" "	356	"
Leepajas "	3	" "	212	"
Ventspils "	2	" "	207	"
Aizputes "	2	" "	152	"
Bauskas "	2	" "	135	"
Ilukstes "	4	" "	119	"
pārejos apriņķos	13	" "	179	"

Kaļķu ceļu skaits bija diezgan prāvs, bet arī tee bija ļoti neveenmērīgi izkaisīti pa visu Latviju. Par eemeslu tam bija tas, ka gandrīz veenīgi uz ziluriskas zemes atrodams derīgs materials. Rīga saņēma vajadzīgos kaļķus no Daugavas krasteem un pa daļai arī no igauņu salam. Ģipsa laustuves bija sastopamas gar Daugavas, Gaujas un Ventas krasteem. Labākās atradās pee Slokas, Doles salas un Ikšķiles. Arī Talsu apriņķī pee Abavas un Valkas apriņķī bija ģipsa laustuvem noderīgs materials, bet labu satiksmes līdzekļu trūkums tur neatļāva leelakām rūpniecības eestādem nodibinatees. Neskatotees uz mineteem teritorialeem eerobežojumeem, Latvijā ražotais ģipss apmeerināja veetejās vajadzības un to pat izveda uz citeem apgabaleem.

Visas eestādes, kuŗas izstrādāja un apstrādāja ģipsu, kaļķus, cementu un krītu, sadalījās pa visu Latviju sekoši:

Rigas apriņķī	12	eestādes ar	1409	strādneekem
Jelgavas "	3	" "	68	"
Leepajas "	3	" "	64	"
Kuldīgas "	6	" "	44	"
Ventspils "	6	" "	46	"
Bauskas "	2	" "	28	"
pārejos apriņķos	10	" "	43	"

*) Gads.	1891	1892	1893	1894	1895	1896	1897	1898	1899	1900
Jelgavas apr. dib. ķeeģeļnicas . .	2	—	2	1	3	2	6	7	4	2
Būvju skaits Rigā	573	710	597	787	843	1182	1353	1587	1313	1214

Bez materiala, kuŗu izleetoja kaļķu dedzinašanai, Vidzemes akmeņu laustuvēs vēl eeguva pleņus un citus būvmaterialus (smilšakmeni, kaļķakmeni u. t. t.). Šīs akmeņu laustuves kopā ar Rigas un Leepajas naftu apstrādājošām eestādem sastādīja Latvijas kalnrūpniecību.

Leelakās stikla fabrikas atradās Rigā un Ventspils un Daugavpils apriņķos. Leelakā fabrika ar pāri par 500 strādneekem, atradās Livanos (Daugavpils apriņķī). Pa apriņķeem šīs fabrikas sadalījās sekoši:

Rigas	apriņķī	7	fabrikas ar 868	strādneekem	
Daugavpils	"	2	" "	800	"
Ventspils	"	2	" "	265	"
Kuldīgas	"	1	" "	62	"
pārejos apriņķos	2	" "	50	"

Mineralu apstrādašanas eestādem peeskaitamas vēl tās rūpnieciskās eestādes, kuŗas izgatavoja dažādus preekšmetus no dzintara. Šī rūpniecības nozare vēl atradās leelā mērā māj rūpneeku rokās, bet veetām jau bija leelakas rūpniecības eestādes dzintara izstrādašanai. Palangā bija pat nodibinājees dzintara apstrādašanas centrs. Tur divās fabrikās strādāja 119 strādneeki. Ari Rigā bija dažas fabrikas, kuŗas starp citu apstrādāja ari dzintaru.

Pārejās rūpniecības nozares eeņēma samērā mazak svarīgu veetu. Pavisam 214 fabrikās strādāja 18,600 strādneeki. Eevērojamako veetu eeņēma vēl **ēdamu un baudu veelu pagatavošana**, pee kam šai grupai bija peeskaitita ari tabakas rūpniecība. Rūpnieciskas eestādes, kuŗas pagatavoja dažādus pārtikas preekšmetus, bija sastopamas visā Latvijā. Visleelakās no tām bija tabakas fabrikas un alus brūži. Tabakas fabriku vairums atradās Rigā. Tur šinīs fabrikās strādāja 1827 strādneeki. Mazakas tabakas fabrikas bija atrodamas vēl Jelgavā, Leepajā un Daugavpilī. Leelakee brūži, kuŗi savus ražojumus pārdeva visā Kreevijā un pat Azijas valstīs, atradās Rigā, Bauskā un Leepajā. Sīkaki brūži ar tīri veeteju nozīmi bija sastopami gandrīz vaj pee katras muižas. Tas pats sakams ari par brandvīna dedzinatavam. To skaits bija gan ļoti leels, bet visas tās nesa leelakā vaj mazakā mērā lauksaimneecisku fabriku raksturu. Muižneeki tās dibināja, lai varetu racioneli izmantot šo eestāžu dažados atkritumus zemkopības un lopkopības vajadzībam. Tomēr daļu no spirta dedzinatavu ražojumeem izveda uz ārzemem. Ļoti daudz spirta dedzinatavu bija Talsu apriņķī un ar to ari izskaidrojams, ka spirta izvedums Ventspilī un Rojā bija deezgan eevērojams.

Kaut gan papīra fabrikās un **poligrafiskās eestādēs** nebija visai daudz strādneeku nodarbināti, tomēr šai rūpniecības nozarei bija leela kulturela nozīme. Sevišķi daudz bija tipografiju un litografiju. Izņemot divas mazakās Latvijas pilsētas (Piltēni un Grobiņu), visās pārejās bija sastopamas vismaz pa veenai tipografijai. Pat leelakos meestos (Rujenē,

Talsos, Smiltēnē, Krāslavā, Saldū u. c.), bija sastopamas poligrafiskas eestādes. Šo eestāžu leelakā daļa radās avižu vajadzībam, jo gandrīz katrā pilsētīnā iznāca kāda vācu vaj latveešu avize. Tā, piemēram, Vidzemē visās pilsētās drukāja avizes. Pat dažos meestos drukāja avizes vaj žurnālus. Sīkās mazpilsētu tipografijas apkalpoja arī lauku pagastus un beedribas. Leelakās tipografijas atradās Jelgavā un Rīgā (Müllera tipografija dibināta 1789. gadā un Steffenhagena tipografija Jelgavā, dibināta 1669. gadā).

Pee šīs rūpniecības grupas peedereja arī **papira fabrikas**. Leelakās no tām atradās Rīgas un Valmeeras apriņķos.

Dažādu **organisku veelu apstrādašana** eeņēma pēdejo veetu starp Latvijā sastopamām rūpniecības nozarem. Tikai Latgalē un Augš-Kurzemē bija sastopamas leelakas šai rūpniecības grupai peederošas fabrikas. Ari citos apgabalos bija sastopamas līdzīgas fabrikas, bet tās reti pārsneedza videjus apmērus. Visvairak strādneeku bija nodarbināti šīnī rūpniecības nozarē Rezeknes apriņķī (1013 strādneeki) un Rīgā (815 strādneeki). Šī bija veenīgā rūpniecības nozare, kuŗā Rīga neeeņēma pirmo veetu.

Dažādo rūpniecības nozaru ģeografija vēl nedeva pilnīgu pārskatu par industrijas nozīmi dažādos Latvijas apgabalos. Leelrūpniecības loma katrā atsevišķā veetā noskaidrojās tikai pēc tam, kad zināms katra atsevišķā apgabala rūpniecībā nodarbināto strādneeku skaits un pa daļai arī rūpniecības ražojumu vērtība. Salīdzinot vēl strādneeku skaitu 1900. un 1910. gadā, būs redzamas katrā apgabalā notikušās pārmaiņas. Vairak nekā 200 leelrūpniecības strādneeku bija nodarbināti sekošās pilsētās:

Pilsētas	Strādneeku skaits	
	1900. gadā	1910. gadā
Rīgā	43.393	61220
Leepajā	4624	7810
Jelgavā	1939	3633
Daugavpilī	1738	1832
Bolderajā	1162	1832
Kuldīgā	751	714
Slokā	258	674
Ventspilī	286	569
Limbažos	99	299
Bauskā	131	204

Ļoti raksturīgi, ka mazākās pilsētās, kuŗās pirms kādeem 30—40 gadeem vēl nevarēja sastapt neveenās leelrūpnieciskas eestādes, pēdeajā gadu desmitā pirms kaŗa leelrūpniecībā nodarbināto strādneeku skaits eevērejami ātraki peeaudzis, nekā leelpilsētās. Tā uz 100 strādneekeem 1900. gadā, 1910. g. bija Rīgā 141, Leepajā 168, Jelgavā 187 un Daugavpilī 197, bet Slokā 261, Limbažos 302 un Ventspilī 192 strādneeki. Veenīgi Kuldīgā strādneeku skaits pamazinājies.

Vairak nekā 300 leelrūpniecības strādneeku bija nodarbināti 1910. g. sekošos apriņķos uz laukeem:

Apriņķi (bez pilsētām)	Strādneeku skaits	
	1900. gadā	1910. gadā
Jelgavas	2,732	3,376
Rīgas	1,694	3,293
Daugavpils	1,088	1,382
Rezeknes	69	1,036
Valkas	325	531
Valmieras	101	419
Ventspils	190	354

Uz laukeem rūpniecības strādneeku skaita pēaaugšana bija daudz veenmērigāka. Rezeknes apriņķī strādneeku skaits pavairojees tik ātri tapēc, ka tur pirms kara nodibinata veena leela fabrika. Rūpniecības uzplaukšana Rīgas apriņķī būtu pareizaki atteecinama uz Rīgu, jo pēdejā pēaaugdama pārsneedza beeži pilsētas teritoriju, un daudzas fabrikas, kuņas atradās Rīgas preekšpilsētās, administratīvā ziņā bija peeskaititas Rīgas apriņķim.

Starp Latvijas pilsētām rūpniecības nozīmes ziņā spilgti atdalijās Rīga. Viņā atradās 65,5% no viseem Latvijas leelrūpniecības strādneekem. Otrō veetu eeņēma Leepaja, bet tur atradās tikai 8,4% no visas Latvijas strādneekem.

Pateesībā rūpniecības strādneeku skaits Rīgā bija leelaks, nekā „Fabriku sarakstā“ uzdots. Ja atteecina ari uz 1910. gadu to starpību, kuņa pastāveja 1900. gadā starp centralās valdības un veetejās statistiskās komisijas ziņām, tad strādneeku skaits paleelinams par 23%, t. i. Rīgas rūpniecības strādneeku skaits lidzinas 75,300. Pārlabojot tādā pašā veidā visus pārejos skaitļus izrādas, ka visā Latvijā 1910. g. bija mazleet mazak nekā 115,000 leelrūpniecības strādneeku. *) Salidzinot Latvijas rūpniecību ar rūpniecības stāvokli tādās zemēs, kuņas saimneeciskā un kultūrelā ziņā atrodas apmēram lidzigos apstākļos, izrādas, ka Latvijas rūpniecība bija sasneeguse samērā augstu attīstības pakāpi. Peemēram, Somijā **) 1905. g. bija 9054 rūpneeciskas eestādes ar 107,828 strādneekem, kuři ražoja par 392,544,700 somu markam (147,020,487 rub.) Latvijā netikveen strādneeku skaits bija leelaks, bet ari ražojuma vērtība bija daudz leelaka nekā Somijā. Šeit 93,343 strādneeki ražoja preces par 196,726,323 rubļeem, t. i. Latvijā katrs strād-

*) Ar rūpniecību ir ceeši saistīta tirdzneecība un transports. 1900. g. Rīgā bija tirdzneecībā nodarbināti vairak nekā 5979 strādneeki un ostā apm. 3200. Ja peeņem, ka šo strādneeku skaits pēdejos desmit gados pirms kara nav eevērojami grozījees, tad 1910. gadā bija Rīgas leelrūpniecībā, tirdzneecībā un ostā bija nodarbināti vairak nekā 85,500 strādneeki.

**) Statistik Aorsbok för Finland. Femte Aorgaongen 1907. Helsingfors.

neeks ražoja vērtības par 2107 rubļiem, bet Somijā tikai par 1,363 rubļiem. Ari Norveģijā 1910. gadā bija tikai 75,000 leelrūpniecībā nodarbināti strādneeki. *)

Ražojumu vērtība ne veenmēr atkarajas no strādneeku skaita. Tā veetām bija samērā daudz strādneeku, bet ražojumu vērtība maza, un ari otradi. Pilsētās, kur dažadas rūpniecības nozares reprezentetas, tas mazak novērojams, bet uz laukeem, kur zinamā veetā koncentretas tikai veenas rūpniecības nozares fabrikas, tas skaidri redzams. Tā, peemēram, Jelgavas apriņķis (bez Jelgavas) eeņēma strādneeku skaita ziņā pirmo veetu starp lauku apgabaleem, bet ražojumu vērtības ziņā tikai ceturto. Tas cēlās no ta, ka šini apriņķi atradās ķeeģeļnicas, kuņās bija nodarbinati visnekvalificetakee strādneeki.

Preces par vairak nekā 1,000,000 rubļiem ražoja sekošās pilsētās:

Rigā	par	137,256,344 rubļiem
Leepajā	"	22,290,226 "
Jelgavā	"	5,862,668 "
Daugavpilī	"	5,275,150 "
Bolderajā	"	1,640,003 "
Slokā	"	1,528,755 "
Bauskā	"	1,277,663 "
Kuldigā	"	1,101,537 "
Ventspilī	"	1,079,330 "

Sekošos apriņķos ražoja par vairak nekā 500,000 rubļiem:

	Ražojumu vērtība
Apriņķi bez pilsētām	rubļos
Rigas	8,402,029
Ilukstes	2,045,596
Daugavpils	1,776,911
Jelgavas	1,458,335
Valmeeras	756,703
Valkas	731,142

Ja katrā apriņķi ražoto preču vērtību sadala veenlīdzīgi uz viseem eedzīvotajeem, tad ir redzams, cik uz katru apriņķa eemītneeku leelrūpniecībā caurmērā ražoja preces. Visvairak iznāca uz katru Rigas apriņķa eedzīvotaju — 373,0 rubļi un vismazak uz katru Ludzas apriņķa eedzīvotaju — 1,3 rubļi. Caurmēra ražojumu vērtība uz katru eedzīvotaju ļauj Latviju sadalit rūpniecības un lauksaimniecības rajonos. Visa Latvijas austrumu daļa un Lejas-Kurzeme, izņemot Leepajas apriņķi, bija tiri lauksaimnieciski apgabali. Pašā Latvijas vidū, gar Daugavas un Leelupes krasteem, un Latvijas reetumu daļā bija koncentreta leelrūp-

*) 1895. gadā Norveģijā bija 1910 fabrikas ar 59,800 strādneekeem, bet Latvijā 1900. gadā bija 478 fabrikas ar 62,600 strādneekeem. Ari Danijā bija tikai mazleet vairak leelrūpniecības strādneeku nekā Latvijā.

niecība. Ari Ventspils un Kuldīgas apriņķi sāka pamazām pieņemt rūpniecisku apgabalu raksturu.

Austrumu zemkopības apgabals aptvēra sekošus piecus apriņķus:

Ludzas apriņķi	ar 1,3 rbļ.	ražojumu vērtības	uz veenu eedzīvotāju
Cēsu	" "	2,9	" " " "
Rezeknes	" "	5,3	" " " "
Valkas	" "	7,5	" " " "
Valmeeras	" "	9,1	" " " "

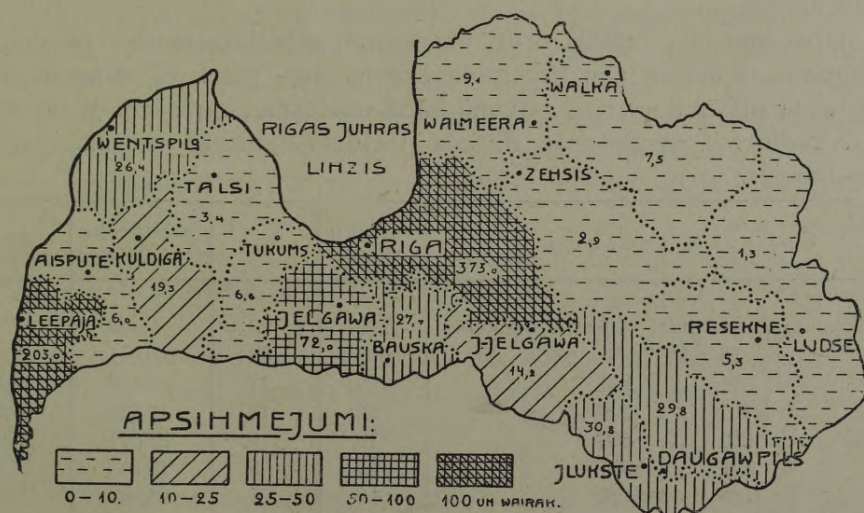
Rūpniecības rajonam bija pieskaitīti sekoši apriņķi:

Rīgas apriņķis	ar 373,0 rbļ.	ražojumu vērtības	uz veenu eedzīvotāju
Jelgavas	" "	72,0	" " " "
Daugavpils	" "	29,8	" " " "
Bauskas	" "	27,7	" " " "

Latvijas reetumos pirms kaŗa vēl atradās sekoši apriņķi ar attīstītu leelrūpniecību:

Leepajas apriņķis	ar 203,0 rbļ.	ražojumu vērtības	uz veenu eedzīvotāju
Ventspils	" "	26,4	" " " "

Pārejos Kurzemes apriņķos leelrūpniecība bija visai neeevērjama.

Ražoju vērtība rubļos uz veenu eedzīvotāju (1910. g.).

Latvijas rūpniecības attīstības gaita peerāda, ka ari Latvijā bija stājušees spēkā kapitaliskās ražošanas kārtības likumi. Ar pārsteidzošu ātrumu leelrūpniecība eekārvoja sev veenu jaunu tirgu pēc otra. Jauni sleežu ceļi tuvinaja rūpniecības centrus preču patērešanas veetam. To pašu darija jaunatvērtās vaj uzlabotās jūras ostas un padziļinatās upes. Pēc daudzu gadu simteņu ilgās pastāvešanas sabruka viduslaiku pilsētu

rūpniecība ar visām savām kārtu organizācijām. Brīvā viduslaiku pilsoņa veetā stājās leelrūpniecībā nodarbinātais algotais strādnieks. Amatnieku skaita paaugššana, salīdzinot ar leelrūpniecībā nodarbināto cilvēku pavairošanos, bija ļoti necīga. Nepārtrauktā gaitā paauga leelrūpniecisko uzņēmumu skaits un līdz ar to, protams, arī tanis nodarbināto cilvēku skaits. Rīgā leelrūpniecisko eestāžu (ar pāri par 50 strādniekiem) skaits pirms kara bija pavairojees pēdejo 30 gadu laikā trīskārtīgi, bet visleelako eestāžu (ar pāri par 200 strādniekiem) skaits bija pavairojees tanī pašā laikā bezmaz divdesmitkārtīgi.

Rīgas rūpniecisko uzņēmumu skaits:

	Ar 51—200 strādniekiem	Ar pāri par 200 strādniekiem,
1884. gadā	47	4
1900. „	106	45
1910. „	151	77

Visizplatitākais fabriku strādnieku tips bija leelrūpniecībā nodarbinātais strādnieks. Fabrikās ar 201 un vairak strādniekiem strādāja 64¹/₂% no viseem Latvijas fabriku strādniekiem, bet fabrikās ar pāri par 1000 strādniekiem bija nodarbināti 22,8% no viseem Latvijas strādniekiem.

Japeezīmē, ka Latvijā droši veen atradās leelaks skaits rūpniecisku uzņēmumu ar mazak par 15 strādniekiem, bet pārskatā minetas tikai eestādes ar plašaku nozīmi, galvenā kārtā tikai tādas, kuņās leetoja motorus.

Strādnieku grupēšanās dažada leeluma fabrikās redzama no sekošās tabeles:

Fabriku leelums	Fabriku skaits	%	Strādnieku skaits	%
Fabrikas ar mazak par 16 strādniekiem	205	26	1,598	1,3
„ „ 16 līdz 50 „	248	32	8,011	8,6
„ „ 51 „ 100 „	129	17	9,442	10,1
„ „ 101 „ 200 „	96	12	14,059	15,0
„ „ 201 „ 500 „	70	9	22,371	24,0
„ „ 501 „ 1000 „	24	3	16,572	17,7
„ „ 1001 un vairak „	10	1	21,290	22,3
K o p ā	782	100	93,343	100,0

3. Rūpniecība pēc kara

Kara notikumi Latvijas leelrūpniecību ir gandrīz galīgi izputinājuši. Pee tam teeši kara notikumi, kā apšaudišana, ugunsgrēki un postišana ir izdarijuši samērā mazaku ļaunumu. Vācu kara spēkam Latvijā eebrū-

kot, 1915. g. vasarā, kreevu valdība pavēleja visas rūpniecības eestādes evakuet uz Kreeviju. Ārkārtīgā steigā fabrikas tika izjauktas un mašīnas ar apmācītiem strādneekem aizvestas uz Kreeviju. 1915. g. augustā Rigas un Vidzemes rūpniecība bija iznīcināta, jo Rigā atlika tikai tukšās fabriku ēkas, kuņas pamazam sagraust. Neaizskārti palika veenīgi Leepajas, Aizputes un Kuldigas aprīņu rūpnieciskie uzņēmumi, jo šos apgabalus kreevu kaņaspēks evakuācijas laikā jau bija atstājis. Bet arī Leepajas rūpniecība daudz ceetuse kaņa laikā, jo arī vāci izveda daļu mašīnu un atrāva leelakās fabrikas to teešajeem uzdevumeem un lika tās strādat kaņa vajadzībam. Latvijas valsti nodibinot, visā Latvijā nebija neveenas leelrūpnieciskās eestādes, kuņa strādātu. Viss bija jarada no jauna, pee kam leelrūpniecības atjaunošanu leelā mērā traucē vairaki apstākļi.

Latvijas leelrūpniecības atjaunošanu galvenā kārtā aizkavē kapitalu trūkums, jo Latvijā gan ir ļoti daudz kreevu naudas, bet tā kā šai naudai starptautiskā naudas tīrgū nav nekādas vērtības, tad arī ir saprotams, ka ar mūsu veetejeem kapitaleem rūpniecības atjaunošana nav eespējama, it sevišķi talab, ka mašīnas, pusfabrikati un daudzas jēlveelas ir jaeepērk ārzemēs, kas neeespējams valutas un peeņemama kredita trūkuma dēļ. Leelrūpniecības attīstību arī aizkavē nenokārtotā likumdošana, jo muitas tarifi un citi likumi, kuņi atteecas uz tirdzniecību un rūpniecību, beeži ir grozīti un nedod uzņemejam pārleecību, ka tas var rēķīnat ar noteikteeem nosacijumeem. Galvenais šķērslis mūsu leelrūpniecības attīstībai tomēr ir pirkšanas spējas pamazinašanās pašā Latvijā.

Šee apstākļi galvenā kārtā aizkavē ārzemju kapitāla eeplūšanu Latvijā, bet bez ārzemju kapitāla peedališanās nav eedomajama Latvijas leelrūpniecības atjaunošana plašos apmēros. Arī pirms kaņa Latvijas leelrūpniecībā ārzemju kapitalam peekrita vadošā loma. Neskatotees uz šeeem nelabvēligeem apstākļeeem, jau tūlit pēc neatkaramības kaņu izbeigšanās ir sperti pirmee soļi rūpniecības atjaunošanā. 1920. g. rudenī Latvijā 824 leelakās rūpnieciskās eestādēs strādaja 16,764 strādneeki, bet 1921. g. 28,477 strādneeki.

Rūpniecisku uzņēmumu ar vairak nekā 5 strādneekeeem, vaj arī uzņēmumi ar tvaika vaj citu dzineja spēku, Latvijā bija:

Apgabali	1920. gadā		1921. gadā	
	Fabriku skaits	Strādneeku skaits	Fabriku skaits	Strādneeku skaits
Vidzemē	456	10,205	966	19,640
Kurzemē	329	6,191	337	4,958
Zemgalē			219	2,948
Latgalē	39	368	162	931
Visā Latvijā	824	16,764	1,684	28,477

Skaitļi attiecas uz 1920. g. oktobri un 1921. g. novembri. Tādā kārtā Latvijas rūpniecība gada laikā var uzrādīt eevērojamus panākumus. Fabriku skaits ir dubultojees un strādneeku skaits paleelinajees par 70 %. Rūpniecības atjaunošanas darbi vispirms uzsākti vecajos rūpniecības centros. Tagad Rigā atrodas vairak nekā puse visu rūpniecības strādneeku, bet Rigā, Leepajā un Jelgavā kopā — 70 %.

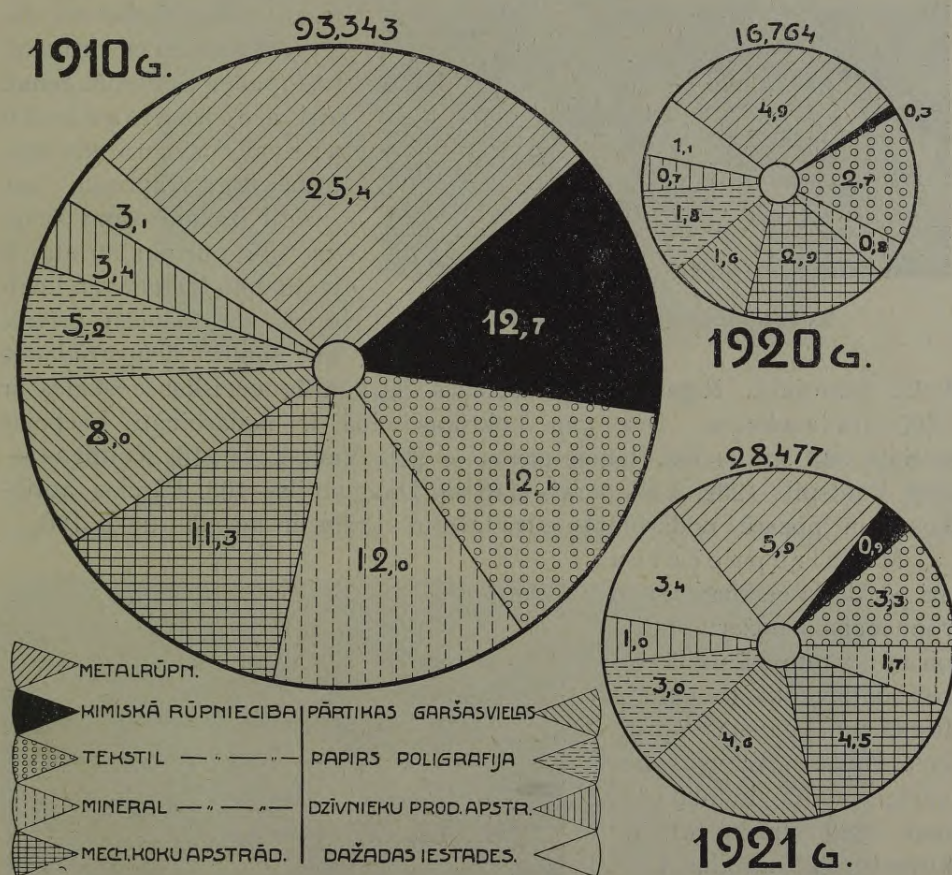
Rūpniecībā nodarbinato strādneeku skaits atsevišķos Latvijas apriņķos bija:

Apgabali un apriņķi	1920. g. Strād. skaits	1921. g.		Apgabali un apriņķi	1920. g. Strād. skaits	1921. g.	
		Fabr. skaits	Strād. skaits			Fabr. skaits	Strād. skaits
Rīga	7,625	494	14,444	Tukuma apriņķis	203	44	352
Rīgas apriņķis	1,237	101	3,090	Jelgavas "	1,594	78	1,977
Cēsu "	374	144	492	Bauskas "	165	41	196
Valmeeras "	454	104	620	Jaunjelg. "	116	37	383
Valkas "	517	123	994	Ilukstes "	13	19	40
Vidzeme . . .	10,207	966	19,640	Zemgale . . .	2,091	219	2,948
Leepaja	3,183	100	3,418	Daugavpils apr.	272	58	604
Leepajas apriņķis		26	110	Rezeknes "	72	41	151
Aizputes "	149	54	273	Ludzas "	24	63	176
Kuldīgas "	234	60	630	Latgale . . .	368	162	931
Ventspils "	467	40	327	Latvija . . .	16,764	1684	28,477
Talsu "	65	57	200				
Kurzeme . . .	4,098	337	4,958				

Salīdzinot ar eepreekšejo gadu, visos apriņķos, izņemot Ventspils apr., strādneeku skaits ir peeaudzis. Pēc atsevišķām rūpniecības nozarem strādneeku skaits sadalījās sekošā kārtā:

Rūpniecības nozares	1921. g a d ā										1920. g. Latvija
	Vidzeme		Kurzeme		Zemgale		Latgale		Latvija		
	Fabr. skaits	Strād. skaits	Fabr. skaits	Strād. skaits	Fabr. skaits	Strād. skaits	Fabr. skaits	Strād. skaits	Fabr. skaits	Strād. skaits	
Tekstīlrūpniecība . .	69	1,940	27	198	14	1,193	5	33	115	3,364	2,693
Papirs un poligrāfija	81	2,786	13	164	3	28	1	14	98	2,992	1,790
Mechan. koku apstr.	144	3,020	67	875	47	537	6	105	264	4,537	2,932
Metalrūpniecība . .	119	3,283	28	2,295	11	265	3	37	161	5,880	4,891
Mineralu apstrād. . .	28	1,319	8	97	7	61	2	222	45	1,699	761
Dzīvn. prod. apstrād.	47	844	8	129	2	44	5	54	62	1,071	661
Pārt. u. garšas veelas	368	3,070	160	519	123	659	134	379	785	4,27	1,619
Ķīmiskā rūpniecība	40	438	10	438	—	—	1	2	51	878	292
Dažādi rūpn. uzņēm.	70	2,940	16	243	12	161	5	11	103	3,429	1,125
Kopā . . .	966	19,640	337	4,958	219	2,948	162	931	1684	28,477	16,764

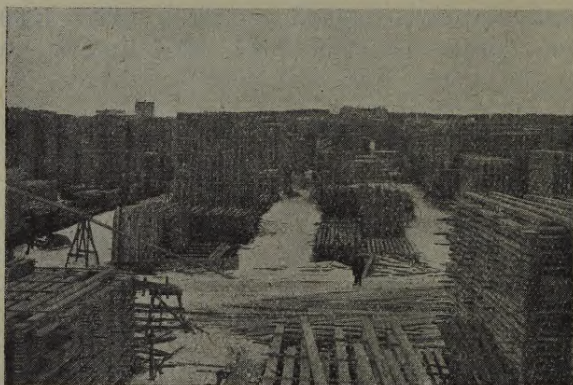
Izrādas, ka pēc kara rūpniecisko uzņēmumu milzīgais vairakums atjaunojies Vidzemē. Rūpniecisko uzņēmumu ģeografija rāda sekošu ainu. Tekstilrūpniecība ir redzamā veidā reprezentēta Rigā (34 fabrikas ar 1596 strādņ.) un Jelgavā (5 fabrikas ar 1143 strādņ.). Galvenās eestādes ir Hoffa līnu vērptuve Jelgavā ar vairāk nekā 1000 strādneekem un Tekstila un Lentas fabrikas Rigā. Ari Valkas un

Latvijas leelrūpniecībā nodarbināto strādneeku skaits 1910., 1920. un 1921. gadā (tūkstošos).

Valmeeras aprīņķī ir leelakas līnu un vīlnas austuves un vērptuves, bet pārejā Latvijā pastāv tikai sīki uzņēmumi, kuŗi darbojas ar pārtraukmeem pee tvaika un ūdensdzirnavam. Papīra un polīgrafiskā rūpniecība sastopama leelakos apmēros Vidzemē, kur darbojas mūsu 3 leelās papīra fabrikas (Litene, Staicele un Ligate), kuŗas kopā no-

darbina vairāk nekā 1000 strādniekus. Bez tam Vidzemē darbojas vēl vesela rinda sīkaku papes, kartonu u. t. l. eestāžu. Ari tipografiju, litografiju un citu poligrafisku eestāžu leelākā daļa atrodas Rigā, kamēr

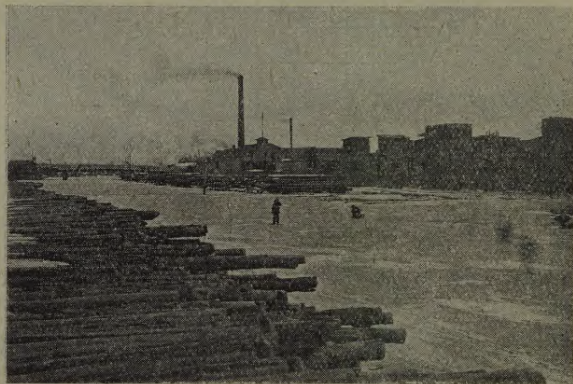

Kokrūpnieciska eestāde Rigā.

Leepajā visā papira un pōligrāfiskā rūpniecībā ir nodarbināti tikai 152 cilvēki un Jelgavā tikai 28, jo tur ir mitejušās darbotees dažas eevērojamas drukatavas (peem. Steffenhagena). Ari mehaniskā koku apstrādašana koncentrēta Rigas apriņķī, kas veegli izskaidrojams ar to, ka šinī apriņķī atrodas 3 leelu upju (Daugavas, Leelupes un Gaujas) grīvas, kur saplūst neapstrādātais

koku materials. Rigas apriņķī darbojas 80 kokrūpnieciskas eestādes ar 2605 strādniekiem. Bez tam kokrūpniecībā ir nodarbināti Leepajas apriņķī 343 strādnieki, Jaunjelgavas — 288, Valkas — 216, Kuldīgas — 202, Ventspils—202, Valmeeras—116 un Daugavpils—103. Pārejos apriņķos šinī nozarē nodarbināto strādnieku skaits ir mazāks nekā 100.

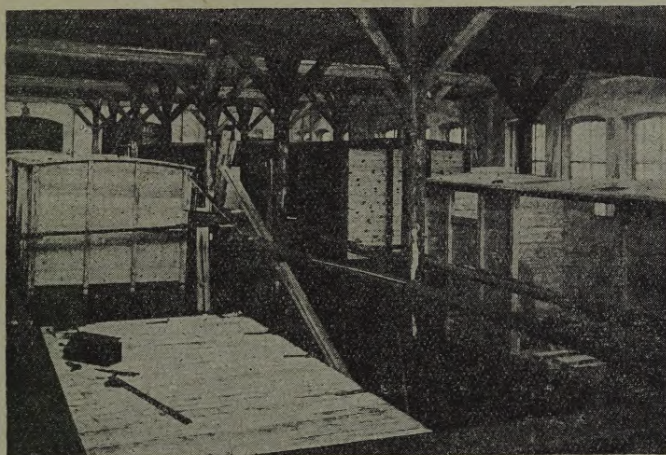
Metalrūpniecība arī pēc kara eeņem dažādo rūpniecisko nozaru starpā pirmo veetu Latvijā un redzamu veetu tā eeņem Rigas un Leepajas apriņķos. Pavisam Latvijas metalrūpniecībā ir nodarbināti 5880 strādnieki, no kuņeem 2225 atrodas Leepajā, 2032 Rigā un 1024 Rigas apriņķos. Tādā kārtā Leepaja Latvijas metalrūpniecībā tagad eeņem pirmo veetu, kas

Kokrūpnieciska eestāde Rigā.

izskaidrojams ar to, ka Leepajas fabrikas kara laikā nebija evakuētas. Ari Jelgavā darbojas dažas sīkas metalrūpniecības eestādes, bet pārejā Latvijā sastopami tikai sīki uzņēmumi, kuņeem daudzkārt vēl peemīt amatniecības raksturs. Galvenās metalrūpnee-

ciskās eestādes ir satiksmes ministrijas darbnīcas un kuģu būvetavas. Leelākais metalrūpnieciskais uzņēmums ir Leepājas kara ostas darbnīcas. Mineralrūpniecība kara laikā ir ļoti cēetuse un no Zem-

Feniksa vagonu būvetava.

gales ķeeģelrūpniecības gandrīz nekas nav pāri palicis. Eevērojamākā mineralu apstrādājošā eestāde Latvijā ir Kuzņecova trauku fabrika Rīgā un vairakas stikla fabrikas (Rīgā, Livanos, Ventspils apr.). Tāļak

Akmeņu laustuve Vidzemē.

redzama veeta Latvijas rūpniecībā peekrīt ēdamu un garšas veelu izgatavošanai, kuŗu galvenā kārtā reprezentē brūži, tabakas, liķeeru un šokolades fabrikas, kuŗu leelā puse atrodas Rīgā, bet otra puse sīkrūp-

necisku uzņēmumu veidā izkaisīti pa visu valsti. Ķīmiskā rūpniecība ir reprezentēta Rīgā, Leepajā un Kuldīgā un tās galvenās nozares ir sērskābes fabrikācija, kuŗa apmierina ne tikai eekszemes tirgu, bet ražo arī eksportam.

Diagrama 459. lpp. rāda, ka Latvijas rūpniecība ātreem soļiem atjaunojas. 1910. gadā Latvijas leelrūpniecībā bija nodarbināti 93,343 strādnieki. 1915. gada rudenī Latvijas leelrūpniecība mitejās pastāvēt un 1919. gadā tā sāka atjaunoties, pēē kam minētā gadā rūpniecībā nodarbināto strādnieku skaits tikko pārsniedza 10,000. Turpretim 1920. gadā jau bija 16,764 strādnieki un 1921. gadā 28,477, tas ir vairāk nekā 30%

Grotuss — Auskula stikla fabrika.

no pirmskaŗa strādnieku skaita, kas uzskatams par eevērojamu panākumu rūpniecības atjaunošanā. Tomēr prāva daļa agrako leelrūpniecības strādnieku vēl neatrod nodarbošanos rūpniecībā, kaut gan ir jāeevēro, ka mūsu leelrūpniecībā pirms kaŗa bija nodarbināti vairāki desmitūkstoši kreevi un leiši, kuŗi tagad Latviju atstājuši. Peevestee skaitļi leecina, ka Latvijas rūpniecība ātrā gaitā atjaunojas.*)

Kaŗa izpostītā leelrūpniecība Latvijā tikko sāk atjaunoties. Beežj izteic baŗas, ka neatkarīgā Latvijā rūpniecība nevarēs atjaunoties.

*) 1921. gada beigās un 1922. g. sākumā bija sajūtama zināma depresija Latvijas rūpniecībā, kuŗu galvenā kārtā bija izsaukuse Vācijas konkurence tirgos, kuŗus Latvija apgādāja ar ražojumeem. Tomēr cenu celšanās Vācijā pamazina tās konkurences spēju, tā kā Latvijas ražojumi atkal var uzsākt konkurences cīņu.

Šādas bāzas ir nepamatotas, jo Latvijā arī turpmāk pastāvēs vairāki rūpniecības attīstību sekmejoši apstākļi. Vispirms nedrīkst aizmirst pašas Latvijas eekšejo tirgu. Latvijas lauku eedzīvotāji pirms kaŗa bija maksat spējīgi leelrūpniecības raŗojumu patēretāji. Eevērojams skaits visdaŗadako leelrūpniecisko eestāŗu var strādat veenīgi Latvijas tirgum. To apleecina Danijas peemērs. Danijā nav tādu dabas bagatību, kādas Latvijā nebūtu. Pat otrādi — Danija ir daŗā ziņā pat nabagāka par Latviju. Tā, peemēram, Danijā ir daudz mazāks meŗu. Bet neskatoties uz to, Danijas leelrūpniecība kā nodarbināto strāadneeku skaita ziņā, tā arī raŗoto preŗu vērtības ziņā pārsneedza Latviju. Tanī pašā laikā Danijas leelrūpniecība galvenā kārtā raŗoja pašas Danijas eedzīvotāju vajadzībām. Tas leecina, ka pašas Latvijas vajadzībām var pastāvet

Fabriku raŗons Riŗas preekŗpilsētā no putnu perspektīvas.

leelrūpniecība ar apmēram tikpat leelu strāadneeku skaitu, kāds Latvijā bija pirms kaŗa. — Protāms, ka nākotnē paredzamas eevērojamas pārgrozības atseviŗķās rūpniecības nozarēs, jo pirms kaŗa daŗu Latvijas rūpniecības nozaru raŗojumu galvenais patēretājs bija Kreevija. Bet ņo rūpniecības nozaru veetā var paplaŗinatees citas. Tā pašas Latvijas vajadzībām var pastāvet vismaz tik leela tekstilrūpniecība, kāda mums bija pirms kaŗa. Tāpat mehaniskāi koku apstrādaŗanāi ir ne tikai jaatjaunojas agrākos apmēros, bet tā ir spējīga eevērojāmi paplaŗinatees. Tas pats sakāms par papīra rūpniecību. Vispāriģi nākotnē būs attīstības spējīģas tās rūpniecības nozares, kuŗas apstrādā vaj nu veetejās lauksāimniecības un meŗkopības raŗojumus, vaj arī Kreevijas izvedumus (koki, lini, ādas). Eemesli saŗaurinatees ir veenīgi metalrūpniecībai un ķimiskāi rūpniecībai, kaut ģan atkarībā no Kreevijas muiģu politikas arī

šīs rūpniecības nozares var atjaunoties agrākos apmēros. Protams, gadu desmitiem ilgā darbā radīto un tagad izpostīto Latvijas leelrūpniecību nav iespējams atjaunot dažos mēnešos vai gados. Pēc ilgāka laika sprīdis, kamēr Latvijas leelrūpniecība būs tiktāl atjaunota, ka tā mūsu saimnieciskajā dzīvē varēs ņemt to redzamo veidu, kuŗa tai peemita pirms kaŗa.

Uz plana ar tumšo krāsu ir apzīmēti īpašumi, kuŗi peeder rūpnieciskām eestādēm.

Galvenais šķērslis Latvijas leelrūpniecības attīstībai pašlaik ir pašu Latvijas eedzīvotāju plašo masu pirkšanas spējas samazinašanās. Kaŗa notikumi ir izputinājuši daudzas vērtības, to starpā pilsētneeku leelakās daļas ražošanas līdzekļus — fabrikas. Sakarā ar to var būt runa par bezdarbu. Bet arī nodarbināto pilsētneeku pirkšanas spējas ir samazinājušās, jo daudzu inteliģento profesiju peederīgo eenākumi tagad ir daudz mazāki nekā pirms kaŗa.*) Sakarā ar to pilsētneeku pirkšanas spējas ir eevēro-

*) Kā kuriozums ir atzīmejams, ka veenu laiku Latvijas ministru algas bija mazākas nekā anģļu matrožu algas. Cik daudz zemākas tad bija eeerēdņu leelakās daļas algas?

jamā mērā pamazinājušās un talab daudzas ģimenes vēl veenmēr pārteek no vecu eekrājumu patērešanas, nespēdamas izdarīt jauneegādajumus. Ari uz laukeem milzigs daudzums enerģijas ir jaitērē kaŗa posta nolidzinašanai un talab ari tur raŗo mazak vērtibu nekā pirms kaŗa un līdz ar to pamazinas eenākumi un pirkšanas spēja. Šis apstāklis saŗaurinajis Latvijas eekŗejo tirgu un neatļauj leelrūpniecībai attīstītees peenācīgos apmēros. Kreevijas tirgus nevar būt Latvijas leelrūpniecības attīstībai par stipru pamatu, jo to nevar uzskatīt par droŗu noņēmeju. Talab Latvijas leelrūpniecības turpmakā attīstība galvenā kārtā atkarajas no paŗas Latvijas eedzīvotaju pirkšanas spējas peeaugŗanas.

Leelrūpniecībai trūkstot ir itin dabīgi, ka mājrūpniecība no jauna mēģina atdzīvotees. Pilsētas pēdejos kaŗa gados no laukeem gan ņēma ļoti daudz, bet lauksaimniecības raŗojumu veetā spēja dot tikai visai nedaudz. Talab lauksaimneeki bija peespeesti atjaunot pa pusei peemirstos vectēvu darbus. Vērpŗana, auŗana, ādminība, koka un mālu trauku pagatavoŗana u. t. t. pamazam eeveeŗas no jauna. Zemneeki paŗi strādadami savām vajadzībam, nereti neatteicas ari kaimiņeem izgatavot nepeeceeŗamo, vaj ari pārdot to, kas pārseedz paŗu vajadzības. Tādā kārtā rodas mājrūpneeki un saprotams, ka pēc kaŗa mājrūpniecība vispirms atjaunojās tur, kur ta jau agrak bija plaŗaki pazīstama un kur kaŗŗ to vismazak ir postījis, tas ir Vidzemē un Latgalē.

Mājrūpniecības stāvokli raksturo sekoŗas, 1920. gada tautas skaitīŗanā eegūtās ziņas:

Apriņķi	Pagasti	Ko raŗo?
Rīgas	Aderkaŗu	Ratiņus vērpŗanai.
"	Doles	Murdus nēģu zvejai un citus zvejas peederumus.
"	Ikŗķiles	Raŗavas, ratus, koka traukus.
"	Mālpīls	Koka izstrādajumus.
"	Mores	Māla traukus.
"	Siguldas	Māla traukus un ratiņus vērpŗanai.
Valmeeras	Skulberģu	Krēslus.
"	Kauguru	Krēslus (kaŗā pārtraukta).
"	Steenes	Lauksaimniecības darba rīkus.
Cēsu	Brantu	Māla traukus (kaŗa laikā izpostīta).
"	Gatartas	Māla traukus.
"	Jaun-Peebalgas	Audumus, podus, ādminība.
"	Vec-Peebalgas	Audumu un dreimaņu izstrādajumus, (kaŗŗ eero-beŗojis raŗoŗanu).
"	Karļu	Pītus kurvjus un mebeles.
"	Kosas	Ādminības un dreimaņu darbus.
"	Lenŗu	Krēslus.
"	Prauleenes	Ādminības preekŗmetus.
"	Ramkas	Ādminība un podniecība.
Vālkas	Aumeīsteru	Koka un māla traukus.
"	Bīlskas	Koka un māla traukus.
"	Eveles	Audumus.

Apriņķi	Pagasti	K o r a ž o ?
Valkas	Trikates	Audumus.
"	Zeemera	Koka izstrādājumus.
Daugavpils	Dagdas	Audumus, koka traukus, linsēklu eļļu, tabaku tirgum, tiklus, ratiņus vērpšanai, zirgļeetas.
"	Izabelinas	Kaleju darbus, linsēklu eļļu, koka izstrādājumus.
"	Jasmuižas	Māla traukus.
"	Krāslavas	Koka traukus, riteņus, lokus, ratus.
"	Osunas	Kaleju darbus, riteņus, koka krēslus un galdus.
"	Ungurmuižas	Ratiņus vērpšanai.
"	Izvoltas	Kaleju darbus.
Rezeknes	Andrupinas	Koka un māla traukus un ratus.
"	Kaunatu	Māla un koku traukus, kurvjus, riteņus, tecina darvu.
"	Silojaņu	Māla traukus, riteņus, ādminibas produktus.
"	Varklaņu	Audumus.
Ludzas	Bolvu	Koka traukus.
"	Istras	Koka traukus.
Bauskas	Vecmuižas	Māla traukus.
Jaunjēlgavas	Elkšņu	Māla podus.
"	Valles	Ratiņus vērpšanai, aužamos šķeetus, riteņus.
Talsu	Kandavas	Zemkopības rīkus.
Ventspils	Ugāles	Ratiņus vērpšanai.
"	Skrundas	Māla traukus.

Tādā kārtā mājrūpniecībā dominē koka un māla trauku izgatavošana, aušana, ratiņu, ratu, zemkopības darba rīku un ragavu izgatavošana. Bez tam visā jūrmaalā pagatavo tiklus. Protams, arī daudzos citos Latvijas pagastos, kuņi šeit nav minēti, eedzīvotāji leelakā vaj mazakā mērā nodarbojas ar dažadeem rūpnieciskeem darbeem. Bet augstak minētos pagastos mājrūpneeki, kaut arī šauros apmēros, ražo tirgum preces.

C. Tirdzniecība

1. Tirdzniecības attīstība

Latvijas ģeografiskais stāvoklis ļoti labvēlīgs tirdzniecības attīstībai. Latvija atrodas uz veena no eevērojamakeem vecās pasaules tirdzniecības ceļeem un Latvijas ostas ir punkti, kuņos sastopas Eiropas reetumi un austrumi. Latvijas ostās sākas tirdzniecības ceļi, kuņi sneedzas pat pāri visai Eiropas Kreevijai un beidzas dziļi Azijas videenā. Var pat teikt, ka pirms pasaules kaņa Eiropas zeemeļu tautas, pilsētas un ostas bija noteicošās pasaules tirdzniecībā un pat pārvaldija jūņas un pee-krastes, kuņas senatnē valdija feniķeeši, kartageeši, greeķi un romeēši.

Senatnē, kad Eiropas deenvidos valdija augsti kulturelas tautas, Baltijas jūņas pee-kraste bija visai maz pazīstama. Tomēr ir ziņas, kuņas

leecina, ka jau pirmajā gadutūkstotī pēc Kristus pastāvejis tirdzniecības ceļš, kuŗš sācees pee Ņevas un Daugavas grīvam un izbeidzees Kaspijas jūras deenvidos. Ari no Donas un Dņepras upju grīvam pee Melnās jūras jau sirmā senatnē veda ūdensceļš uz Daugavu un Vislu. Samērā īsee sauszemes ceļa gabali, kuŗi šķir Daugavas izteku no Volgas un Dņepras iztekam, neradija skandinaveešem sevišķas grūtības, jo tee pārvilka (volok) savas veeglās laivas no veenas upes uz otru. Tomēr mūsu dzimtenes tirdzniecības ceļi kļūst plašaki pazīstami tikai pēc tam, kad Vizbijas tirgotaji no Gotlandes salas nodibināja ceešakus sakarus ar Novgorodas republiku. Gotlandeešem sekoja Bremenē un Libekas brīvpilsētu vācu tirgotaji, kuŗi ari Latvijas un Igaunijas peekrastē nodibināja savas kolonijas.

Jau kopš 13. gadusimteņa Rīga bija Latvijas galvenais tirdzniecības centrs. Livonija, vaj ari Rīgas pilsēta noslēdza līgumus ar Polocku, Vitebsku, Smoļensku, Pleskavu un Leetavu un ar šīm zemem uztureja rosīgus tirdznieciskus sakarus. Šī tirdzniecība bija visai eenesīga, kā tas veenmēr ir, kad kultureli augstaki stāvošas tautas tirgotaji nodibina tirdznieciskus sakarus ar mazak kulturelu tautu, — šinī gadījumā vāceeši ar kreeveem. Vidus laikos Rīgas izveduma preces galvenā kārtā bija kažoku ādas, kuŗas toreiz visā Eiropā leetoja katrs turīgs cilveks un vaski, kuŗi bija nepeeceešami katoļu baznicās. Vēlak, kuģniecībai uzlabojotees, izveda ari linus, kaņepajus, ādas, darvu, labību un citus lauksaimniecības ražojumus. Tirdzniecībai toreiz leelā mērā peemita maiņas tirdzniecības raksturs un Rīgas tirgotaji savukārt deva pret augstak minētām precēm Eiropas amatneeku ražojumus, it sevišķi vilnas audumus, vīnu un ari sāli.

Latvijas ostu tirdzniecība paplašinājās vidus laikeem izbeidzotees. Līdz 13. gadusimtenim nepastāveja teeša kuģu satiksme starp Baltijas jūras ostam un Zeemeļu jūru. Līdz 16. gadu simteņa beigam Baltijas jūras ostu kuģi nebrauca vēl uz Vidus jūras ostam, bet totees uztureja dzīvus sakarus ar Eiropas zeemeļu peekrastem. No sākuma Latvijas ostas apmekleja gandrīz veenīgi Bremenē un Libekas kuģi, bet jau vidus laikos Baltijas jūras tirdzniecībā noteicošu veetu sev eekaroja holandeeši. Tā 1497. gadā, kad pirmo reizi reģistreti kuģi, kuŗi eebrauca caur Zundu Baltijas jūrā, no Zeemeļu jūras Baltijas jūrā eebraukuši pavisam 795 kuģi, kuŗu starpā bija 492 holandeešu kuģi.*) Baltijas jūras tirdzniecības nozīme ātri peeauga un 16. gadu simteņa pēdejā gadesmitā (1591.—1600.) caurmērā pa gadu caur Zundu izbrauca 5554 kuģi, pee kam ta laika kuģi jau bija eevērojami leelaki nekā vidus laiku kuģi. Noteicošais vārds Baltijas jūras tirdzniecībā vēl veenmēr

*) D. Schaefer, *Kurland und das Baltikum in Weltgeschichte und Weltwirtschaft*. Berlin, 1910. S. 10.

peedereja holandeeseem, jo vēl 1666. gadā $\frac{3}{4}$ no Amsterdamas biržas kapitāleem bija ieguldītas Baltijas jūras tirdzniecībā. Pēc tam Baltijas jūras zemes deva kā holandeeseem, tā arī daudzām citām valstīm (Spānijai) galvenos kuģu būvniecībā nepieciešamos materiālus, kā kokus, zēģeldrēbi, tauvas un citu. Līdz 18. gadu simteņa vidum holandeēši uzglabāja savu vadošo lomu, bet tad tos sāka izspēst angļu tirgotāji un kuģi, kuņģiem līdz pasaules kara sākumam piekrita Baltijas jūrā redzamākā veeta. Arī angļi no Baltijas jūras piekrastes ieguva leelako daļu no kuģu būvniecībai nepieciešamajiem materiāliem un arī labību.

Baltijas jūras tirdzniecība nemitīgi attīstījās. Tas sakāms it sevišķi par 18. un 19. gadu simteņiem un to apliecina caur Zundu izbraukušo kuģu skaits:

1711. g.	līdz	1720. g.	izbraukuši . . .	1.746	kuģi
1721.	" "	1730.	" " . . .	3,700	"
1731.	" "	1740.	" " . . .	4,198	"
1741.	" "	1750.	" " . . .	4,128	"
1751.	" "	1760.	" " . . .	5,214	"
1761.	" "	1770.	" " . . .	6,463	"
1771.	" "	1780.	" " . . .	7,996	"
1781.	" "	1790.	" " . . .	9,596	"
1791.	" "	1800.	" " . . .	9,921	"
1831.	" "	1840.	" " . . .	12,799	"
1841.	" "	1848.	" " . . .	18,286	"
1861.	" "	1870.	" " . . .	28,954	"

Bez tam, kopš 1895. gada ceļu uz Baltijas jūras piekrasti atveglināja ķeizara Vilhelma kanāls, caur kuģu 1913. gadā izbrauca 54,628 kuģi ar vairāk nekā 10 miljonu leelu tonnažu.

Latvijas ostu tirdzniecības uzplaukšanu raksturo Rīgas jūras tirdzniecības apgrozījumi (rubļos):*

Caurmērā pa gadu	Eeveda	Izveda	K o p ā
1866—1870	14,419,305	31,034,129	45,443,434
1871—1875	22,537,505	37,540,182	60,077,687
1876—1880	32,609,535	55,072,441	87,681,976
1881—1885	27,442,544	56,692,925	84,135,469
1886—1890	21,139,758	53,213,961	74,353,719
1891—1895	25,945,677	51,233,451	77,179,128
1896—1900	53,219,369	70,148,655	123,368,024
1901—1905	85,089,264	110,716,583	195,805,847
1906—1910	113,954,545	157,534,863	271,489,408
1911	147,288,013	186,818,268	334,106,281
1912	145,871,469	224,837,169	370,708,638
1913	178,643,667	226,250,088	404,893,755
1914**)	112,474,687	120,596,759	233,071,446

*) „Rigaer Handels-Archiv“. 1914. 394. lpp.

***) Livländ.-Estländ. Ausstellung. 1918. 353. lpp.

Šee skaitļi leecina, ka Rīgas ostas tirdznieciskā darbība, atskaitot neeevērojamu svārstīšanos pagājušā gadusimteņa 80-tos gados, ir nemitīgi peeauguse līdz 1914. gadam, kad kara notikumi spēji pārtrauca Rīgas ostas darbību.

2. Eksports un imports

Sevišķu eevēribu pelna tas, ka Latvijas ostās imports peeauga daudz ātrākā gaitā nekā eksports, kaut gan līdz kara sākumam Latvijas ostas bija eksportejošas ostas. Eevedumu straujā peeaugšana galvenā kārtā izskaidrojas ar peeaugošās rūpniecības eespaidu uz tirdzniecību, jo Latvijā rūpniecība un tirdzniecība bija ceeši saistītas, veena nodrošinādama otrai pastāvēšanu un uzplaukšanu. No sendeenam Latvijas ostam ir galvenā kārtā eksporta ostu raksturs, un talab kuģeem, kuņi nāca uz Latvijas ostam pēc lādiņa, bija šurp jabrauc tukšā. Protams, ka tādos apstākļos ir izdevīgaki vest kaut mazvērtīgu precī, nekā nekādu. Talab Latvijas leelrūpniecība vareja zem izdevīgeem noteikumeem eegūt Anglijas ogles, jēlveelas un pusfabrikatus. Tādā kārtā mūsu ostu eksport-tirdznieciskais raksturs sekmeja rūpniecisko darbību un, otrādi, rūpniecība eedvesa dzīvību Latvijas ostu importa tirdzniecībai.

Pārejo Latvijas ostu un kaimiņostu darbību raksturo šādi skaitļi:

Izvedumi miljonos rubļos

Gadi.	Leepaja.	Ventspils.	Revele ar Baltiņsportu.	Peterpils ar Kronstati.
1901—1905	44,9	16,1	25,6	70,0
1906	34,0	19,2	14,6	74,7
1907	31,9	33,5	13,4	68,6
1908	23,6	32,1	15,6	73,2
1909	49,1	50,7	22,1	105,8
1910	52,5	69,9	23,0	112,9
1911	61,4	82,2	22,3	87,0
1912	72,0	94,6	19,4	102,9
1913	48,6	74,6	23,4	?

Spilgti ir redzama Ventspils nozīmes peeaugšana. No neecīgas ostas ar tīri veetejo nozīmi, Ventspils pēc sleežu ceļa atklāšanas uz Maskavu un tāļak uz Sibīriju, ātri pārauga Leepaju un Reveli un kopš 1911. gada sacensās ar Peterpili. Tanī pašā laikā Revele nevareja uzrādīt sevišķu peeaugumu, tāpat kā Leepaja, kuņas jūras tirdzniecībā bija novērojama nedrošība.

Latvijas ostu eksports 1913. g.

Preču nosaukums	Izvests preču no			
	Rīgas	Leepajas	Ventspils	Kopā
	r u b ļ o s			
1. Ēdamveelas				
Rudzi	928,257	26,549	21,039	975,845
Kveši	14,281,546	7,034	994,267	15,282,847
Meeži	377,323	229,030	—	606,353
Auzas	67,909	9,497,093	4,262,557	13,826,559
Pārejā labība	32,136	1,259,850	312,360	1,603,346
Sveests	4,099,805	211,798	48,193,665	52,502,268
Seers	100,681	17,268	43,080	160,029
Olas	35,300,173	800,415	628,140	36,729,728
Gaļa (dažāda)	8,320,396	3,222,477	872,629	12,415,502
Tabakas izstrādājumi	1,193,082	61,945	16,096	1,270,123
Dzēreeni (dažādi)	424,269	3,525	1,520	427,314
Pārejās ēdamveelas	490,723	385,973	24,268	899,964
Kopā	65,611,300	15,717,957	55,366,621	136,694,878
2. Neapstrādātas un pa daļai apstrādātas veelas				
Eļas rauši	2,718,168	2,820,308	317,194	5,855,670
Līni	41,667,110	60,245	12,145,948	53,873,303
Pakulas	4,340,081	39,204	901,011	5,280,296
Kaņepaji	6,473,558	64,336	120,704	6,658,598
Ādas	40,929,079	12,835,121	100,911	53,865,111
Kustoņu spalva un sari	1,496,628	670,520	4,144	2,171,292
Vilna	511,264	1,446,930	334,670	2,292,864
Āboliņa sēklas	2,102,051	375,088	22,885	2,500,024
Līnsēklas	1,629,280	1,180,372	376,416	3,186,068
Pārejās sēklas	183,550	156,766	712,024	1,052,340
Eļas (dažādas)	2,228,064	1,678,158	1,170	3,907,392
Pārejās	1,378,503	1,865,760	23,005	3,267,268
Kopā	105,657,336	23,192,808	15,060,082	143,910,226
3. Fabrikāti				
Gumijas izstrādājumi	10,540,928	25,290	—	10,566,218
Pārejā fabrikāti	1,572,555	1,201,562	626,641	3,400,758
Kopā	12,113,483	1,226,852	626,641	13,966,976
4. Koku materiāls	40,453,995	8,093,231	3,572,068	52,119,294
5. Kustoņi	1,034,450	416,260	6,290	1,457,000
Kopā	224,870,564	48,646,108	74,630,702	348,147,374

Šo ostu **eevedumu tirdzniecība** bija sekoša (miljonos rubļos):

Gadi.	Leepaja.	Ventspils.	Revele ar Baltišportu.	Peterpils ar Kronstati.
1901—1905	17,4	5,4	55,5	105,5
1906	20,1	6,3	57,0	118,2
1907	21,8	9,0	59,6	119,6
1908	26,0	15,7	75,3	114,4
1909	22,1	26,1	57,2	124,5
1910	24,4	14,1	58,5	149,2
1911	31,9	24,4	87,2	149,9
1912	32,2	28,1	85,9	159,2
1913	33,6	18,8	90,6	?

Visu mineto ostu eevēdumu tirdzniecība uzrādīja peeaugošu tendenci, kas galvenā kārtā izskaidrojams ar leelrūpniecības patēriņa paleelinašanos.

Latvijas triju *) galveno ostu ārejās tirdzniecības apgrozījumi 1913. gadā (rubļos) bija sekoši: **)

	Rīgā.	Ventspils.	Leepaja.	Kopā.
Eksports	224,870,564	74,630,402	48,646,108	348,147,074
Imports	184,499,309	18,780,874	33,560,284	236,840,467
K o p ā	409,369,873	93,411,276	82,206,392	584,987,542

Kamēr Rīgā imports sastādīja gandrīz pusi (45,1⁰%) no visēem tirdzniecības apgrozījumeem, tikmēr Leepajā tikai veena trešdaļa (36⁰%) no visēem tirdznieciskeem apgrozījumeem nāca uz importu un Ventspilī pat tikai veena peektā daļa (20,2⁰%). Tādā kārtā Ventspils ir gandrīz veenīgi eksportejoša osta, kamēr Leepajā un it sevišķi Rīgā eksports un imports vairak saskaņoti. Rīgas un Leepajas imports galvenā kārtā izskaidrojams ar to, ka šinīs ostās leelā daudzumā eevestas jēlveelas rūpniecības vajadzībam, kamēr Ventspilī rūpniecības trūkums atsaucas nelabvēlīgi uz ostas tirdzniecību.

Eksports Latvijas ostās iztaisija 60⁰% no visēem tirdznieciskeem apgrozījumeem. Latvijas ostas galvenā kārtā izveda lauksaimniecības ražojumus un koku materialus. Tas redzams no tabeles 470. lpp. No Latvijas ostam izveda:

*) Latvijā ir pavisam 7 ostas, bet šeit nemineto Paviļostas, Ainažu, Salacgrīvas un Rojas ārejās tirdzniecības apgrozījumi ir visai neleeli, jo šīs ostas galvenā kārtā peekopa kabotažkuģniecību.

**) Beitrāge zur Statistik des Rigaschen Handels. Jahrgang 1913. Rīgas biržas komitejas izdevums B. v. Gerneta redakcijā, 1915. g. — Торговая статистика гор. Виндавы за 1913 г. Ventspils biržas komitejas izdevums. — Торговый обзор города Либавы за 1913 г., Leepajas biržas komitejas izdevums.

Linus	par	53,873,303 rub.
Ādas	"	53,865,111 "
Sveestu	"	52,502,268 "
Kokus	"	52,119,294 "
Olas	"	36,728,728 "
Labibu	"	32,291,950 "
Kopā		
Visas pārejās preces	par	281,380,654 rub.
	"	66,766,720 "
Pavisam eksports		
	par	348,147,374 rub.

Tādā kārtā lini, ādas, sveests, koki, olas un labiba bija galvenās izve-
damās preces. Šo sešu izvesto preču kopvērtība iztaisa 81,1⁰/₀ no visa
Latvijas ostu eksporta. Linu un koku tirdzniecībā Rīga bija lelakais
centrs pasaulē.

Pateicotees tam apstāklim, ka uz **linu** ražu klimatiskie apstākļi
atstāj daudz leelaku eespaudu nekā zemes īpašības, lini padodas tikai
nedaudz apgabalos. Vislabākie lini aug jūras klimatā un talab visla-
bakā linu raža ir Baltijas jūras piekrastē Holandē, Beļģijā un Irijā. Pirms
kaŗa visā Eiropā raŗoja 700,000 tonnas linu, peē kam apm. 500,000 tonnas
raŗoja Kreevijā. Tikai kaŗa laikā, aiz Kreevijas linu iztrūkuma, arī citās
veētās paleelinajusēs linu raŗošana, kaut gan arī tagad Vidzemes, Pleskavas,
Vitebskas un apkārtejās guberņas uzskata kā galvenos linu raŗošanas
apgabalus Eiropā. Kreevijā linus raŗoja eevērojami vairak nekā pašu
patēriņam. 1913. gadā Kreevija izveda 18,7 miljonus pudus linu, peē kam
šeē lini izvesti caur sekošām ostam:

Kreevijas linu eksports:

Ostas	Caurmērā 1906.—1910. g. pudos.	Caurmērā no 1906.-1910. g. procentos	1913. gadā procentos*)
Rīga	6,688,691	48,5	50,5
Leepaja	27,642	0,2	0,1
Ventspils	1,676,435	12,1	12,3
Revele un Baltiŗporta	1,189,265	8,6	5,1
Pernava	583,973	4,2	3,0
Peterpils	87,579	0,6	0,1
Archangeļska	34,006	} 25,8	28,9
Pārejās ostas un sauszemes robeŗa	—		

Caur Rīgas ostu izveda pusi eksporteŗanai nolemtu Kreevijas linu
un otro veētu linu eksportā Kreevijas ostu starpā eeņēma Ventspils. Tas
arī saprotams, jo eksporteŗjamo linu leelakā daŗa nāca vaj nu teeŗi no
paŗas Latvijas, vaj arī no teēm Kreevijas apgabaleēm, kuŗi ģeografiski

*) Jahresbericht über den Handel Rigas im Jahre 1914.

Latvijas ostu eksports 1913. g.

Miljonos rubļos

Lini 53,9	Ādas 53,9	Sveests 52,5	Koki 52,1	Olas 36,7	Labība 32,3	Visas pārējās preces 66,7
-----------	-----------	--------------	-----------	-----------	-------------	---------------------------

teeši peeslejas Latvijai. 1913. gadā pa dzelzsceļiem Rigā eevesti pavisam 8,682,641 puds linu. Šee lini nāca no sekošiem dzelzsceļiem:*) no Maskavas-Ventspils — 3,075,273 pudi, Nikolaja — 912,417, Peterpils-Varšavas (no Latgales) — 892,523, Rigas-Pleskavas (no Vidzemes) — 820,897, Rigas-Daugavpils — 654,566, Daugavpils-Orlas — 487,257, Vidzemes peevedu dzelzsceļa — 204,493 u. t. t.

Ādu eksports Latvijā eeņēma otro veetu izvedamo preču starpā. Ādu leelako daļu Latvijas ostās eeveda pa dzelzsceļiem no Kreevijas. Visvairak bija leellopu un zirgu ādas, kā ari aitu un teļu ādas. Ādu eksportā Rigai un Leepajai peekrita galvenās lomas Kreevijas ostu starpā, jo caur šim ostam izveda gandrīz 40% no visām ādam, kuņas Kreevija izveda uz ārzemem.

Sveests eeņēma Latvijas ostu eksportejamo preču starpā trešo veetu un sastādija gandrīz 2/3 no visa Ventspils eksporta. Ar ļoti neeleleem izņēmumeem viss eksportejamais sveests nāca no Sibirijas. Pavisam Kreevija eksportēja caurmērā pa gadu sekošu sveesta daudzumu:

1896.—1900. g.	559,945 pudi
1901.—1905. „	2,273,201 „
1906.—1910. „	3,286,143 „
1913. „	4,737,000 „

Galvenee kreevu sveesta noņēmeji bija Anglija (2,1 miljoni pudu 1912. g.), Vācija un Danija. Talab ir ari saprotams, ka 94,7% no visa Kreevijas eksportsveesta izveda caur Baltijas jūras ostam, pee kam sveesta izvedums starp atsevišķām ostam sadalijās sekoši:

	1906. g.—% ⁰	1913. g.—% ⁰
Ventspils	27,4	67,8
Riga	59,5	4,7
Leepaja	0,1	0,3
Revele	0,5	0,1
Peterpils	8,9	21,8
Pārejās ostas un sauszemes robeža	3,6	5,3
Viss Kreevijas sveesta izvedums	100,0	100,0

*) Rigas Handel und Schiffahrt, 1913. II. Rigas Handels verkehr auf den Eisenbahnen.

Tādā kārtā Ventspils bija izvērtusēs par galveno Kreevijas sveesta izvešanas ostu. Pirmo reizi caur šo ostu izveda sveestu 1902. g. (96,768 pudī), bet pēc leelo saldetavu eerikošanas, Ventspils pēc Kopenhagenas kļuva par vispeemērotako Eiropas ostu sveesta eksportam.

Koku tirdzniecība eepņēma gandrīz tikpat redzamu veetu Latvijas tirdzniecībā kā lini, ādas un sveests. Rīga bija galvenais koku eksportēšanas centrs ne tikai Latvijā, bet visā Eiropā. Tomēr koku tirdzniecībā ari Rigā atsevišķos gados bija novērojama svārstīšanās, jo koku tirdzniecība leelā mērā atrodas atkarībā no klimatiskeem apstākļeem. Latvijas ostās sapludinato koku daudzumu nosaka zeemas gaņums (zeemas ceļu labums) mūsu upju augšgalos un ūdens stāvoklis upēs pludināšanas laikā. 1913. g. kokus izveda caur Rīgu par 40,5 milj. rubļeem, caur Leepaju par 8,1 milj. rubļeem un caur Ventspili par 3,6 milj. rubļeem. Koku materiala leelakā daļa Rigai peenāca plostu veidā pa Daugavu.

Gadi	Rīgā peenāca		
	Pa Daugavu	Pa Daugavas-Gaujas kanālu	Pa Leelupi
1910	21,400 plosti	1790 plosti	750 plosti
1911	22,100 „	2500 „	600 „
1912	15,100 „	2000 „	600 „
1913	16,900 „	1730 „	610 „
1914	12,900 „	?	?

Bez tam pa dzelzsceļu Rigai peeveda eevērojamu daudzumu koku materiala, kuņš minetos peeci gados svārstījās starp 18 un 41 miljoneem pudeem. Bez tam koku materialus izveda ari no mūsu jūrmales mazajām ostām (Salacgrīvas, Pavilostas) un daudzās veetās jūrmaļā kabotažkuņus lādeja ar koka materialu teeši atklātajā jūrmaļā.

Tāpat izvedumu daudzuma ziņā svārstīga eksportprece ir labība, kuņa mūsu ostu tirdzniecībā eepņēma mazak nozīmīgu veetu nekā eepreekš minētās preces. **Labības izvedumu** apmērs leelā mērā atkarajās no visai svārstīgām ražam Kreevijā un no kreevu valdības nodokļu politikas. Vispārīgi Kreevijas eksportlabības leelakā daļa virzijās caur Melnās jūņas ostām un Latvijas ostas izveda tikai Kreevijas neauglīgās reetumu un zeemeļu austrumu daļas labību.

Labības eksportā pirmo veetu eepņēma Rīga, kuņa izveda pēdeajā gadu desmitā pirms kuņa caurmērā pa gadu vairak nekā 10 miljonu pudu labības, no kuņeem 85—95% bija kveeši, kuņus Rigā eeveda pa dzelzsceļu no Urala un Samaras apgabaleem un Sibīrijas un tikai mazakā mērā no Leetavas.

No visas Kreevijas labības eksporta 1913. g. izveda caur:

	Rīgu	Ventspili	Leepaju	Kopā
Kveešus	6,1	0,4	0,0	6,5
Rudzus	2,6	0,1	0,1	2,8
Auzas	0,2	30,2	11,5	41,9
Meežus	0,2	0,1	0,0	0,3

Tā tad veenīgi tirdzniecībai ar auzam Latvijas ostās peekrita visai redzama veeta, jo caur Leepaju un Ventspili 1913. g. izveda 41,7⁰/o no visām eksportejamām auzam un 1912. g. pat 52,6⁰/o. Tādā kārtā Leepaja bija Kreevijas auzu eksporttirdzniecības svarīgākais centrs. Tomēr galvenās Kreevijas labības tirdzniecības ostas bija un arī turpmāk paliks pee Melnās jūras. Tā 1913. g. caur visām Baltijas jūras ostām izveda tikai 61,2 milj. pudu labības, bet caur Melnās jūras ostām 426,9 milj. pudu un pa sauszemes robežām 21,7 milj. pudu. Kreevijas labību ārzemēs galvenā kārtā patēreja Vācija, Anglija, Francija un Itālija. 46⁰/o no visas labības, kuņu Kreevija 1913. g. izveda, aizgāja uz Vāciju un no 412 milj. pudeem labības, kuņus Vācija eveda, 239 milj. pudu, t. i. vairāk nekā puse, nāca no Kreevijas.

Latvijas ostās **eevestās preces** var sadalīt trijās leelās grupās. Redzamako veetu eeņēma dažadas jēlveelas un pusfabrikāti leelrūpniecības vajadzībam. Leelrūpniecības tāļakapstrādašanai Latvijas ostās 1913. gadā eveda preces par vairāk nekā 126 milj. rbļ. Otro veetu eeņēma ārzemju leelrūpniecisko eestāžu fabrikāti ar 79 milj. rbļ. un beidzot kolonialpreces un dažadas ēdamveelas par 34 milj. rbļ.

Ēdamo veelu importā pirmo un svarīgako veetu eeņēma siļķes. Kreevijas siļķu tirdzniecībā pirmo veetu eeņēma Leepaja, bet Latvijas ostās eveda ²/₃ no visām siļķem, kuņas Kreevijā eveda caur Baltijas jūras ostām. Pavisam Kreevijas-Baltijas jūras ostās eveda 1,220,276 mucas siļķu, no kuņām 845,609 eveda caur Rīgu, Leepaju un Ventspili. Latvijas ostas ar savām siļķem apgādāja plašus apgabalus Kreevijas reetumos. Turpretim pārejās ēdamveelas leelā mērā patēreja pašā Latvijā, un tikai samērā mazos apmēros tās tika izsūtītas uz Polijas un Kreevijas reetumu guberņu leelakām pilsētām. Bez tam kafijas, tējas un vīnu importā Peterpils eevērojamā mērā pārsneedza Latvijas ostas.

Galvenā veeta mūsu importtirdzniecībā peekrita ārzemju rūpniecības ražojumeem un jēlveelām mūsu rūpniecībai. Pirmo veetu eeņēma eevestās mašīnas. Pavisam Latvijas ostās 1913. gadā eevestas mašīnas par 56,7 miljoneem rubļū. To starpā par 29,5 miljoneem rubļeem mašīnas rūpniecības vajadzībam un par 27,3 miljoneem rubļeem lauksaimniecības mašīnas. Latvijas ostu mašīnu imports nemitīgi peeauga, kā tas pats par sevi saprotams, līdz ar leelrūpniecības attīstību un racionelas lauksaimniecības nodibīnašanos. Mašīnu leelakā daļa Latvijā bija tranzīta prece, jo Kreevijas mašīnu rūpniecība arī pirms kara nespēja

Latvijas ostu imports 1913. g.

Preču nosaukums	Rīga	Leepaja	Ventspils	Kopā
	miljonos rubļos			
1. Neapstrādātas veelas un pusfabrikāti	109,9	15,4	1,4	126,7
to starpā:				
akmeņogles	14,3	3,1	0,7	18,1
dažādi metāli	14,5	0,7	0,1	15,3
gumija	21,2	0,0	0,0	21,2
kokvilna	12,2	0,6	0,0	12,8
deegi	4,5	0,3	0,4	5,2
vilna	2,9	0,0	0,0	2,9
džuta	2,0	—	—	2,0
ādas (neapstrādātas)	5,0	2,5	—	7,5
ģērveelas	2,7	1,4	0,0	4,1
mākslīgi mēsli	4,3	2,3	—	6,6
kopra	3,8	0,7	—	4,5
krāsas	2,6	0,3	0,0	2,9
korķu koks	1,9	0,4	0,0	2,3
ķimikālijas	3,6	0,8	0,0	4,4
2. Fabrikāti	50,8	10,8	17,1	78,7
to starpā:				
rūpniecības mašīnas un to daļas	24,5	4,0	1,1	29,6
lauksaimniecības mašīnas	8,1	4,2	14,9	27,2
metāla izstrādājumi	3,4	1,1	0,4	4,9
elektriski aparāti un peederumi	3,3	0,0	0,0	3,3
automobiļi un velosipedi	1,3	0,4	0,0	1,7
dažādi instrumenti	1,7	0,1	0,0	1,8
dzensiksnas	0,8	0,2	0,0	1,0
vilnas fabrikāti	0,7	0,1	0,0	0,8
grāmatas	0,6	0,0	0,3	0,9
3. Ēdamveelas	23,7	7,3	0,3	31,3
to starpā:				
silķes	7,1	4,9	0,2	12,2
tēja	4,8	0,0	—	4,8
augļi	3,1	0,5	0,0	3,6
dzēreeni	1,9	0,7	0,0	2,6
riši	1,5	0,1	0,0	1,6
kafijas pupiņas	1,3	0,1	0,0	1,4
kakao un šokolāde	1,3	0,3	0,0	1,6
4. Kustoņi	0,1	0,0	—	0,1
Kopā	184,5	33,5	18,8	236,8

izgatavot komplicetakas un smalkaki izstrādātas mašīnas, un talab tās leelā daudzumā eveda no ārzemem. Pa jūras ceļu evestās mašīnas pa leelakai daļai nāca no Anglijas. Tā 1913. gadā Rīgā eveda no Anglijas mašīnas par 16,5 milj. rbļ., no Vācijas par 4,8 milj. rbļ. un no

Zveedrijas par 2,2 milj. rbļ. *) Kreevijas Baltijas jūras ostu starpā mašīnu importa ziņā pirmo veetu eeņēma Ventspils. Tā laikā no 1906. g. līdz 1910. g. caurmērā pa gadu eveda mašīnas:

Ventspilī	1,592,404	podus
Peterpilī	740,251	„
Rigā	660,085	„
Leepajā	538,378	„
Revelē	359,839	„

Bez mašīnam Latvijas ostās vēl evesti par 5 miljoneem rbļ. dažadi metala izstrādājumi, kuŗu leelakā daļa ari izleetota rūpniecības vajadzībam, tāpat kā dažadi instrumenti par 1,7 miljoneem rubļu, dzensiksnašas par 1 miljonu rubļu un elektriski aparati un peederumi par 3,4 milj.

Leelā puse evesto preču tomēr bija jēlveelas rūpniecības vajadzībam. Tā veenmēr peeaugošās gumijas rūpniecības vajadzībam (Provodņiks) eveda gumiju par 21,3 milj. rubļeem. Otro veetu neapstrādato materialu starpā eeņēma dažadi metali (15,3 milj. rbļ.). Rigas metalrūpniecība galvenā kārtā patēreja dzelzi, čugunu un tēraudu. Lai paceltu Kreevijas metalurģisko rūpniecību, kreevu valdība bija metalus, kuŗus eveda no ārzemem, aplikuse ar visai augstu muitu (100% no vērtības) un talab metalu evedums no ārzemem bija samērā neecigs un Latvijas leelrūpniecība galvenā kārtā patēreja Kreevijas metalus. Tā, Rigā, laikā no 1906. g. līdz 1910. g., caurmērā pa gadu eveda pa dzelzsceļeem 2,541,865 pudus dzelzs un tērauda, bet pa jūras ceļu tikai 393,590 pudus dzelzs un 439,457 pudus tērauda. Turpretim otrs svarīgais leelrūpnieciskās ražošanas palīga līdzeklis — akmeņogles, Latvijā eveda veenīgi no ārzemem, pee kam Latvijas leelrūpniecība galvenā kārtā patēreja Anglijas ogles un mazākā mērā Vācijas ogles. Redzamu veetu importā eeņēma ari tekstilrūpniecībai vajadzīgie pusfabrikāti, kā kokvilna (12,8 milj. rbļ.), deegi (5,2), vilna (3,0) un džuta (2,0).

Pārskatu par Latvijas ostu importu 1913. gadā sneedz tabele 476. lap. pusē.

3. Ārējās tirdzniecības starptautiskā nozīme

Latvijas ostas uztureja tirdznieciskus sakarus ar visām eevērojāmākām ostām Eiropā un Amerikā. Tomēr galveno lomu Latvijas ostu ārējā tirdzniecībā spēleja Anglija, Vācija, Beļģija, Francija, Amerikas Sav. Valstis, Holande un Danija. Starp minētām valstīm Latvijas ostu eksports un imports 1913. gadā sadalījās sekošā kārtā (procentos):

*) Kreevijā tomēr 40 līdz 50% no visām mašīnam eveda pa sauszemes robežu, kas leecina, ka Kreevijas rūpniecībā leetoto mašīnu leelakā daļa nāca no Vācijas.

Valstis:	Imports	Eksports	Kopā
Anglija	40,74	35,48	37,60
Vācija	30,69	21,38	15,16
Amerikas Saveenotās Valstis	7,20	10,72	9,30
Belģija	2,53	11,55	7,89
Danija	6,82	5,61	6,10
Holande	5,05	6,56	5,95
Francija	0,50	6,28	3,94
Zveedrija	4,72	1,79	1,98
Pārejās	1,75	0,63	1,08
Kopā:	100,00	100,00	100,00

Līdz pašam pēdejam laikam Anglija pratuse uzturet savu vadošo lomu mūsu ostu tirdzniecībā, kaut gan pirms kaŗa bija skaidri saredzama nemitīga Vācijas eespaيدا pēaaugšana. To apleecina, peemēram, Rigas ostas eksporttirdznieciba. No visām precem, kuŗas no Rigas izveda, nosūtija uz sekošā tabelē minētām valstim.

Caurmērā pa gadu:	Angliju	Vāciju	Belģiju	Franciju	Holandi	Daniju	Zveedr.	Ameriku
1866.—70.	49,9	6,0	15,2	14,3	6,7	1,6	1,5	0,2
1871.—75.	46,0	10,8	12,3	11,7	8,7	1,7	2,7	0,1
1876.—80.	43,7	14,5	11,3	11,5	10,4	1,0	4,0	0,0
1881.—85.	46,7	13,0	11,6	12,1	8,2	2,6	3,3	0,0
1886.—90.	46,6	11,8	12,3	10,7	7,6	5,1	4,1	0,0
1891.—95.	45,2	15,2	15,0	11,4	6,5	3,4	2,6	0,0
1896.—00.	40,2	17,4	15,0	12,2	8,6	2,8	2,3	0,0
1901.—05.	43,4	25,1	11,9	9,6	3,8	3,8	1,7	0,3
1906.—10.	40,6	20,1	13,8	9,3	5,7	1,8	1,9	6,2
1911.	38,7	20,6	13,7	6,7	7,1	1,0	1,6	8,9
1912.	36,4	19,1	14,7	7,5	5,6	1,0	1,9	12,1

Vēl pirms 50 gadeem pusi no mūsu ostu izveduma sūtija uz Anglijas ostam, bet īsi pirms kaŗa tikai mazleet vairak kā veenu trešo daļu. Angliju no mūsu ostam sāka izspeest Amerikas Sav. Valstis, bet it sevišķi Vācija, kuŗa pirms 50 gadeem eevēda tikai veenu divdesmito daļu no mūsu ostu eksportejamām precem, bet pirms kaŗa jau veenu peekto daļu. Pee tam vēl jaeevēro, ka prāva daļa preču, kuŗas bija adresetas uz Belģijas un Holandes ostam, īstenībā tur bija tikai tranzita preces, jo tās no tureenē transportēja tāļak uz Vāciju. Ja izvedums uz Vāciju mūsu ostās nemitīgi pēeauga, tad vēl leelakā mērā pēeauga eevēdums no Vācijas, kuŗš pirms 50 gadeem bija trīs reizes mazaks kā

Latvijas ostu tirdzniecība 1913. gadā

Valstis	E k s p o r t s				I m p o r t s				Jūras tirdzn. kopa
	Rīga	Ventspils	Leepaja	Kopā	Rīga	Ventspils	Leepaja	Kopā	
	V ē r t i b a r u b ļ o s								
Anglija . .	87,165,521,25	21,877,849	14,460,267	123,503,637,25	79,726,468,25	3,087,460	13,663,681	96,477,609,25	219,981,246,50
Vācija . . .	43,172,045,50	24,542,148	6,737,132	74,451,325,50	61,959,990,25	2,099,370	8,641,282	72,700,642,25	147,151,967,75
Beļģija . .	30,921,628,50	7,596,926	1,682,561	40,201,115,50	5,200,127,25	40	782,480	5,982,647,25	46,183,762,75
Francija . .	14,150,255—	4,433,794	3,276,774	21,860,823—	7,660,25	565,545	612,417	1,185,622,25	24,046,445,25
Holande . .	14,894,571,75	4,071,448	3,865,232	22,831,251,75	10,432,133—	38,700	1,482,063	11,952,896—	34,784,147,75
Danija . .	5,777,538,75	11,012,880	2,732,129	19,522,547,75	11,383,385—	4,434,004	329,986	16,147,375—	35,669,922,75
Zveedrija .	5,179,563—	573,211	493,073	6,245,847—	8,845,326,25	2,052,300	293,555	11,191,181,25	17,437,028,25
Amer. S. V.	21,825,688,50	350,264	15,167,181	37,343,133,50	3,842,735,50	6,486,200	6,725,008	17,053,943,50	54,397,077—
Pārejās . .	1,783,752,50	171,882	231,759	2,187,393,50	3,101,483,50	17,255	1,029,812	4,148,550,50	6,335,944—
Kopā . .	224,870,564,50	74,630,402	48,646,108	348,147,074,75	184,499,309,25	18,780,874	33,560,284	236,840,467,25	584,987,542—

imports no Anglijas, bet īsi pirms kara jau gandrīz līdzinājās evedumam no Anglijas un dažus gadus (1908.) bija pat leelaks kā evedums no turenēs. Tā tad arī mūsu ostās bija skaidri saredzama tā pate parādība, kuŗa bija novērojama visā pasaules tirgū: Vācijas saimnieciskais svārs nemitīgi peeauga.

Latvijas ostas eeņēma visai redzamu veetu Baltijas jūras peekrastes tirdzniecības centru starpā. Tā Baltijas jūrā bija tikai astoņas ostas, kuŗās 1912. g. eeņāca kuģi ar vairāk nekā veenu miljonu leelu tonnažu. Šīs ostas bija:

Kopenhāgena 3,942,000 tonnas		Rīga 2,033,000 tonnas*)
Stokholma 2,986,000 "		Stetina 1,828,000 "
Malmö 2,578,000 "		Rostoka 1,458,000 "
Peterpils 2,538,000 "		Sasnica 1,027,000 "

Pārejās Baltijas jūras austrumu peekrastes ostās eeņākušo kuģu tonnaža bija eevērojami mazāka. Tā 1912. g. atteecigee skaitļi tūkstošu tonnās bija sekoši: Klaipēdā — 211, Karalaučos — 535, Dancigā — 783, Svinemindē — 238, Narvā — 95, Revelē — 381, Pernavā — 134, Ventspilī 604 un Leepajā — 796.**)

Neskatotees uz to, ka Peterpilī eeņākušo kuģu tonnaža bija mazleet leelaka nekā Rīgā, pēdejā tomēr eeņēma pirmo veetu Baltijas jūras austrumu peekrastes tirdzniecības pilsētu starpā, jo Rīgas ārejās tirdzniecības bilance bija visleelakā. Tas redzams no sekošo ostas pilsētu tirdzniecisko apgrozījumu salīdzinājuma:

Ostas	Eevedums rubļos	Izvedums rubļos	Tirdznieciskais apgrozījums rubļ.
Rīga	184,499,310	224,870,564	409,369,875
Ventspils	18,780,874	74,630,402	93,411,276
Leepaja	33,560,284	48,646,108	82,206,392
Latvijā	236,840,468	348,147,074	584,987,843
Peterpils un Kronstate	213,480,950	118,651,397	332,132,347
Revele un Baltiņporta .	90,865,394	23,360,975	114,226,369
Pernava	2,273,140	4,584,852	6,857,992

Eevesto preču daudzuma ziņā pirmo veetu eeņēma Peterpils, bet izvesto preču un ārejās tirdzniecības apgrozījuma leeluma ziņā Baltijas jūras austrumu peekrastē pirmo veetu eeņēma Rīga. Pavisam caur Kreevijas ostam Baltijas jūras peekrastē izveda un eeveda preces par

*) Pēc Statistisches Jahrbuch für das deutsche Reich 1914. g. izdevuma. Pēc Jahresbericht über den Handel Rigas 1912. g. — 1,948,923, bet 1913. g. — 2,070,441.

**) Latvijas un Igaunijas ostam dati pēc „Статистич. Ежегодникъ 1914 г.“, kur skaitļi ir mazleet mazāki, nekā tee pateesībā bija.

1028 milj. rubļem, bet caur trijām Latvijas ostām par 585 miljoniem. Tā tad Krievijas tirdzniecība Baltijas jūrā galvenā kārtā virzījās caur Latvijas ostām. Ja tas sakāms par visu tirdzniecību, tad vēl daudz lielākā mērā tas ir pareizi attiecībā uz eksporttirdzniecību, jo caur visām Krievijas Baltijas jūras ostām 1913. g. pavisam izvestas preces par 495 milj. rubļem, bet caur Latvijas ostām par 348 miljoniem rubļu, tas ir vairāk nekā 70% no visas šo ostu eksporttirdzniecības.

Latvijas ostu svaru it sevišķi pastiprina tas apstāklis, ka no visas agrākās Krievijas valsts izvedumiem 1913. g. 28,2 proc. un 1912. g. 30,9 proc. gāja caur mūsu trim ostām. No importtirdzniecības caur šīm ostām 1913. gadā gāja 20,6 proc. no visām precēm. Tādā kārtā veena ceturtdaļa no visas agrākās Krievijas ārējās tirdzniecības virzījās caur Latvijas ostām. Bet bez minēto triju ostu tirdzniecības Latvijā eveda lielā daudzumā preces pa sauszemi. Šeit galvenā kārtā ir no svara seši sliedžu ceļu izejas un krustojuma punkti. Visspirmās Krievijas, Leetavas un Polijas ražojumi Latvijā eepļūda caur Daugavpili, kur saveenojās Orlas, Varšavas un Ponevežas dzelzceļi; tad pa Maskavas dzelzceļu (Zilupes stacija), Peterpils dzelzceļu (Valka un Jaunlatgale) un Možeiku staciju. Pa dzelzceļiem Latvijā eevesto un izvesto preču vērtība 1911. g. pārsniedza 500 milj. rubļu, un ja peeskaitam vēl preču izvedumu un eevedumu pa zemes ceļiem (Palanga), tad jānāk pee slēdzeena, ka Latvijas ārējās tirdzniecības apgrozījums pirms kara pārsniedza veenu miljardu zelta rubļu un vaj 2160 miljonus vācu markas. Latvijas ārējo tirdzniecību starptautiskā samērā raksturo sekoši skaitļi.

Ārējās tirdzniecības eevedumu un izvedumu zuma 1911. g. vācu markās:

Anglija . . .	22,984,7 miljoni	Spanija . . .	1,584,0 miljoni
Vācija . . .	17,807,5 "	Zveedrija . . .	1,531,5 "
Holande . . .	10,211,0 "	Danija . . .	1,304,8 "
Francija . . .	10,080,4 "	Norveģija . . .	851,1 "
Belģija . . .	6,368,9 "	Somija . . .	618,9 "
Austro-Ung.	4,756,6 "	Portugale . . .	380,0 "
Itālija . . .	4,477,2 "	Bulgārija . . .	311,0 "
Šveice . . .	2,475,4 "	Greeķija . . .	247,1 "
Latvija . . .	2,160,0 "	Serbija . . .	188,2 "

Latvija mazo valstu starpā eepņema tirdzniecisko apgrozījumu lieluma ziņā sevišķu izcilus stāvokli, jo Latvijas ārējās tirdzniecības bilance eevērojamā mērā pārsniedza attiecīgos skaitļus ne tikai mazajās Balkanu valstīs, bet arī Spanijā, Zveedrijā, Danijā, Portugālē u. t. t. Šis apstāklis izskaidrojams ar Latvijas ārkārtīgi labvēlīgo ģeogrāfisko stāvokli, kuŗš lielā mērā atgādina Holandes stāvokli attiecībā pret Vāciju. Holande un Belģija eepņem Zeemeļu jūras deenvidus peekrastes lielako daļu, kaut gan uz deenvideem no šīm valstīm atrodas plaši

Vācijas apgabali, kuŗu leelās upes (Reinas upe) un dzelzsceļi sasneedz jūras peekrasti tikai uz Holandes un Belģijas teritorijas. Talab ari šo abu valstu tirdzniecībā eevērojama loma peemīt tranzitam, jo šo valstu izvedumu un eevedumu leelakā daļa ir preces, kuŗas no Antverpenes Roterdamas, Amsterdamas vaj citas kādas ostas šinis divās mazajās valstīs sūta uz Vācijas vaj nāk no Vācijas. Tādu pat stāvokli, kādu Belģija un Holande eeņem atteecībā pret Vāciju, ari Latvija eeņem pret Kreeviju.

Vēl leelakā mērā Latvijas, Holandes un Belģijas tautsaimnieciskā stāvokļa veenadību raksturo sekoši skaitļi. Pirms kaŗa uz veenu eedzīvotāju bija ārējās tirdzniecības apgrozījumu (markās):

Holande 1674	Vācija 274
Belģija 858	Francija 255
Latvija 847	Italija 128
Šveice 658	Greeķija 94
Danija 533	Spanija 81
Anglija 502	Bulgarija 66
Norveģija 356	Portugale 64
Zveedrija 277	Serbija 64

Šee skaitļi spilgti leecina, ka ārējās tirdzniecības apgrozījumu daudzuma ziņā Latvija eeņem gandrīz tikpat privileģetu stāvokli kā Holande un Belģija, caur kuŗām plūst milzigs preču daudzums, dodams darbu un peļņu prāvai eedzīvotāju daļai un atmezdams valstij eenākumus.

Vēsture ir peerādijuse, ka Vācijas reetumu daļas tirdzniecība vareja netrauceti virzitees caur Holandes un Belģijas ostam. Tāpat ari daudzās runas par Kreevijas atgreēšanu no jūras ir nepamatotas. *Dominium maris Baltici* ir kļuvis par beeži neveetā leetotu izteiceenu. Tam ir daudz leelaka politiska, nekā saimnieciska nozīme. Kreevija ir gadusimteņus pastāvejuse bez izejas uz Baltijas jūru, un 18. un leelā mērā ari 19. gadusimtenī ta šo zemju ostas visai maz izleetojuse, jo vēl nesen Latvijas un Igaunijas ostu izvedumu milzīgais vairums nāca no pašas Baltijas, Leetavas un tuvakām kaimiņu guberņam, nebūt neatstājot eespaidu uz Kreevijas plašā centra tirdzniecību. Latvijas un Igaunijas tirdznieciskai politikai jaet visleelakā mērā pretim Kreevijas, Polijas un Leetavas vajadzibam. Un bez tam tirdznieciskajā politikā nevar būt ne mazakās interešu pretešķības starp Latviju un tās aizmugures zemem. Latvijas interesēs ir tirdznieciskā ziņā pee sevis saistīt pēc eespējas plašus apgabalus un darit itin visu, lai preces, kā no tureenēs, tā ari uz tureenē, virzitos caur Latviju. Katrs šķērslis tirdzniecības netraucetai gaitai varetu preces novirzīt uz kaimiņu kreevu Peterpili un vācu Kaŗalauču ostam, jo Kreevijai taču paleek Peterpils ar Kronstati un bez tam kaŗa laikā uzbūvetā Aleksandrovska nekad neaizsalstošās Murmanas

peekrastē. Līdz ar Latvijas un Igaunijas neatkaramības nodibinašanu Kreevija savās atteicībās pret jūras peekrasti nokļūst tādā pat stāvoklī, kādā Vācija atrodas tagad un atradās pirms kara. Nevar būt divu domu par to, ka Vācijas ārejā tirdzniecība vareja uzplaukt, un talab nav ne mazākā eemesla domat, ka Kreevijas ārejā tirdzniecība varetu ceest no Latvijas un Igaunijas politiskās atdalīšanās no Kreevijas.

Nepamatotas ir arī bažas, ka Latvijas ostu tirdzniecība nākotnē vairs nevarēs attīstīties. Preces, pēc neapstrīdama saimnieciska likuma, virzīšies pa teem ceļiem, kur tas tām ir visizdevīgāki. Plašiem Kreevijas, Leetavas un Polijas apgabaleem Latvijas ostas visērtāki peejamas, un talab arī turpmāk kreevu u. t. t. preces virzīšies caur šīm ostām, tāpat kā vācu preces caur Holandi un Beļģiju.

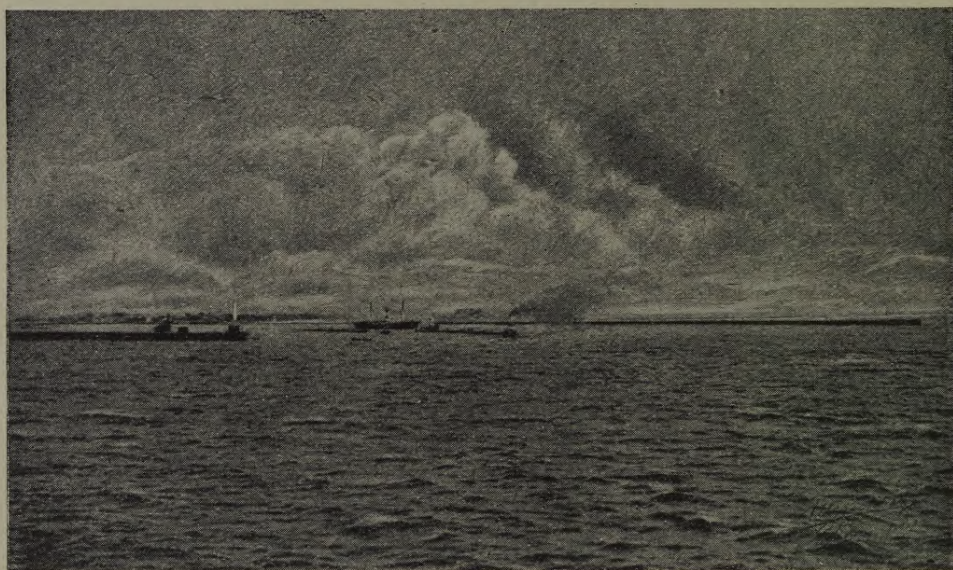
Jau pirms kara tirdzniecība un transports Latvijā nodarbināja 8,0% no viseem eedzīvotājiem. Tomēr šis skaits bija vēl samērā neelels, jo Beļģijā ar tirdzniecību nodarbojās 11,7%, Holandē — 17,2% un Anglijā pat 23,0%. Ari Latvijā tirdzniecībai peekritis visai redzama veeta saimnieciskajā dzīvē, un leela tautas daļa šinī nodarbošanās nozarē eegūs sev pārtiku.

4. Latvijas tirdzniecība pēc kara

Ari uz Latvijas tirdzniecību, tāpat kā uz visu saimniecisko dzīvi, kaŗš atstājis savu postošo eespaudu. 1914. gada 1. augustā sākās Latvijas ostu blokade. Kuģniecība un tirdzniecība pamira. 1915. gada vasarā, pēc Leepajas un Ventspils eeņemšanas no vācu puses, šinīs ostās gan eenāca daži vācu kuģi, bet tee peeveda vāceem kara materialus vaj aizveda mantus, kuŗas vāceeši uzskatīja par kara laupījumu, bet par daudz maz nozīmīgu tirdzniecību nevareja būt runa. Ari Rigas osta 1917. gada zeptembrī atvērās, bet Baltijas jūras slēgšanas pēc arī Rīga vareja uzturet sakarus veenīgi ar Vāciju un Skandināviju. Tikai 1918. gada novembrī, pēc pameera noslēgšanas reetumu frontē, atvērās Baltijas jūras vārti un Latvijas ostas. Tomēr leelineeku uzbrukums 1919. gadā atkal pārrāva sakarus ar Eiropas reetumu valstīm un vēlāk Bermonta uzbrukums pārtrauca kuģu satiksmi. Talab netrauceta jūras tirdzniecība vareja atjaunoties veenīgi 1920. gadā, tas ir pēc 5¹/₂ gadus ilga pārtraukuma, kuŗā pašā Latvijā un visā Latvijas saimnieciskā eespauda sferā bija notikušas dziļas pārgrozības, kuŗas atstājušas leelu eespaudu uz mūsu ārejo tirdzniecību.

Šo pārgrozību starpā svarīgāko veetu eeņem divas. Vispirms politisko pārgrozību sekas Kreevijā pilnīgi satricinājušas tureenes saimniecisko dzīvi un komunistiskee eksperimenti, kuŗi nepeeļauj privatu inici-

atīvi pilnīgi pārtraukuši šīs valsts ārejo tirdzniecību un talab caur Latviju vairs neplūst Kreevijas tranzitpreces. Otrkārt kaņa notikumi izpostījuši Latvijas leelrūpniecību un talab importa preces galvenā kārtā aprobežoņās ar pārtikas līdzekļeem, bet iztrūka jēlveelu un pusfabrikatu leelrūpniecības vajadzībam, kuņi pirms kaņa sastādīja pusi no viseem eevedumeem Latvijā, jo Latvijas importtirdzniecība balstījās uz Latvijas leelrūpniecību. Beidzot, vispāriņģā eedzīvotāju skaita samazinašanās, lauku neapstrādašana, transporta līdzekļu bojašanās, eedzīvotāju pirkšanas spējas samazinašanās u. t. t. atsaucās visai nelabvēliņģi uz mūsu ārejo tirdzniecību.

Rīgas ostas vārti.

Kad eevēro visus šos nelabvēliņģos apstākļus, tad Latvijas ārejā tirdzniecība pirmajos pēckaņa gados ir uzskatāma par deezģan eevērojāmu.

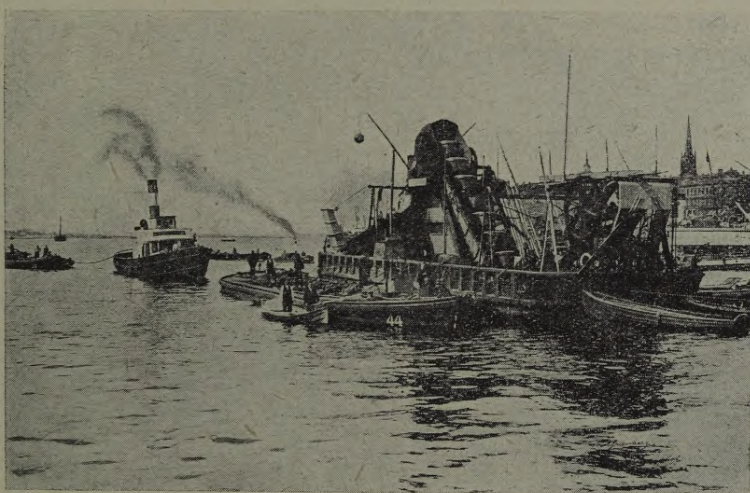
1920. un 1921. gados Latvijā

	1920. gadā	1921. gadā
eeveda preces par	2,061,131,266 L. r.	4,696,792,906 L. r.
izveda " " "	1,075,480,548 "	1,959,198,622 "
Kopā	3,136,611,814 L. r.	6,655,991,528 L. r.

Šo skaitļu realā vērtība nav veenāda, jo dažādos laikos Latvijas rublim ir bijuse dažāda vērtība. Nenoleedzams tomēr ir eevērojāms progress 1921. gada skaitļos, kuņi leecina, ka Latvijas ārejā tirdzniecība pamazam atdzīvojas. 1920. g. Latvijas ārejās tirdzniecības apģozība,

rēķinot zelta naudā, svārstījās ap 60 miljoneem zelta rubļem, tas ir — bija noslīdejuse līdz tam līmenim, uz kuŗa ta atradās pirms 50 gadeem, tas ir pagājušā gadasimteņa 60-to gadu beigās. Bet tirdzniecība šini ziņā nestāv veena, jo visas mūsu saimnieciskās dzīves nozares kaŗš ir atstūmis par apmēram 50 gadeem atpakaļ. Tā tas ir zemkopībā un rūpniecībā un tā tas ir arī tirdzniecībā. Veenigi garīgā kultura nav ceetuse tik smagi, un talab tautas inteliģence pratis sistās brūces ātrak nekā 50 gados sadzeedet.

To jau peerāda 1921. gada skaitļi, kuŗi leecina par tirdzniecības atjaunošanos. Ir jaeevēro, ka 1920. gadā Latvija vēl kaŗoja ar Kreeviju un ka talab Kreevijas tranzita tirdzniecības vēl nebija nemaz. 1921. gada

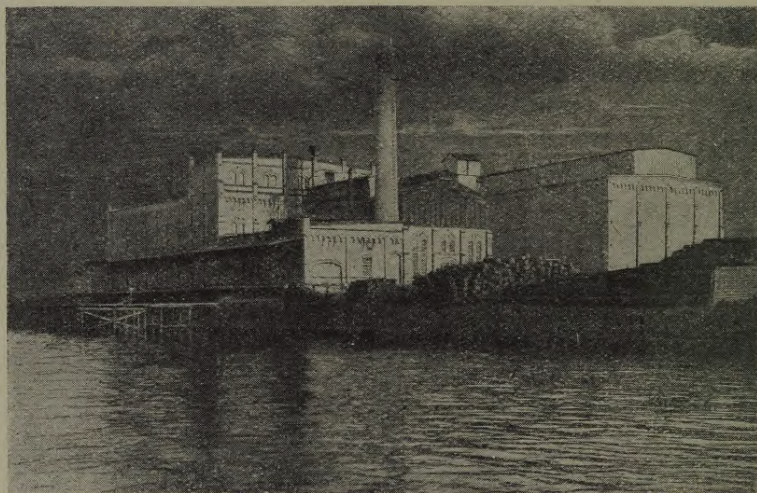

Rigas ostas padziļinašanas darbi.

pirmā pusē visa Kreevijas ārejā tirdzniecība virzijās caur Reveli, jo Kreevijas ārejās tirdzniecības apmēri bija tik necīgi, ka ta pilnā mērā vareja eetilpt neleelajā Reveles ostā. Bet līdz ar saimnieciskās politikas kursa maiņu Kreevijā un pārtikas līdzekļu importu, sakarā ar badu Kreevijā, Reveles osta nevareja apmeerinat uzstādītās prasības, jo ceļš uz centralo Kreeviju no Reveles ir tāļaks nekā no Rigas un arī no Vakar-Eiropas uz Rigu ir tuvaki nekā uz Reveli. Talab Kreevijas tranzittirdzniecība pamazam pārveetojas no Reveles uz Rigu un Ventspili, kuŗa zeemas mēnešos, Rigas ostai aizsalstot, izpilda Rigas preekšostas veetu.

Oficielā statistika atstāj eespaidu, itkā Latvijas ārejās tirdzniecības bilance būtu pasiva. Īstenībā tā tomēr nav, jo līdz šim mūsu tirdzniecības statistikā nav veetas tirdzniecībai ar Kreeviju, kuŗas no Kreevijas

redzes stāvokļa nemaz nav, jo Kreevijā legali var tirgotees veenigi pate valsts, bet īstenībā arī šīnī leetā ir milzīga starpība starp Kreevijā rakstiteem dekretiem un īstenību. Tūlit pēc meera liguma noslēgšanas uz Kreevijas robežas sākās rosīga maiņas tirdzniecība. Leela daļa no precem, kuņas no Vakar-Eiropas eveda Latvijā, nebūt netika Latvijā konzumetas, bet gan gāja uz Kreeviju. Uz robežas attīstījās rosīga maiņas tirdzniecība: pret sāli, sacharinu, degvīnu, cukuru, petroleju, tabaku u. t. t. kreevi uz robežas izmainija linus, ādas un citas vērtības. Katris vilceens, kuš eet uz Maskavu ved sev līdz preces un to veetā uz Latviju nāk gan dārgmetali un dārgakmeņi, gan citas vērtīgas preces. Šī primitīvā tirdzniecība strādā ar eevērojamu plusu Latvijas pusē, bet statistikai līdz šim nav izdevees tās apmērus skaitļos atzīmet. Ir skaidrs,

Saldetava Rigas ostā.

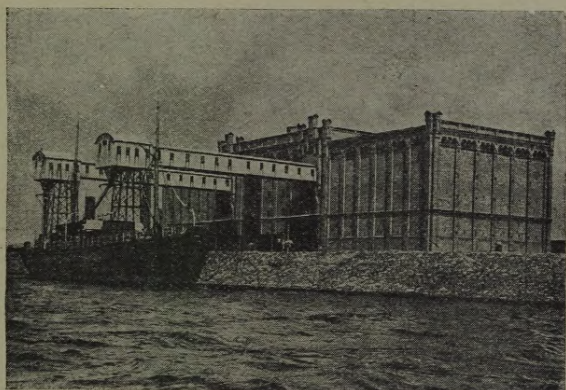
ka šī tirdzniecība pārvērs veenu daļu no Latvijas importa par tranzitu, kuš padara Latvijas tirdzniecības bilanci nesalīdzinami labvēlīgaku un kompetenti novērotaji ir tanis domās, ka Latvijas ārejās tirdzniecības bilance īstenībā ir aktīva, ar ko arī izskaidrojama Latvijas rubļa stabilitate.

Latvijas **eksporttirdzniecībā** pirmo un galveno veetu eeņem lauksaimniecības un mežkopības produkti.

1921. gadā Latvija izveda:

Linus, vilnu un tekstilrūpn. ražojumus par	722,037,268 rbļ.
Kokus un kokrūpniecības „ „	769,445,956 „
Pārtikas veelas un zemkop. „ „	278,203,712 „
Kopā . . .	1,769,686,936 rbļ.

Šīs trīs izvedumu preču kategorijas sastāda vairāk nekā 90% no visa Latvijas eksporta, jo rūpniecības ražojumu eksports vēl veenmēr ir samērā neleels. Tā 1921. gadā ir izvesti metalrūpniecības ražojumi par 40,3 milj. rubļiem, mineralrūpniecības ražojumi (stikls, porcelans etc.) par 26,6 miljoneem rubļiem, papirs un poligrafiski ražojumi par 18,8 milj. rubļiem, ķīmiskās rūpniecības ražojumi par 9,1 milj. rubļiem u. t. t. Izvedumu starpā vēl veenmēr ir pārsvars jēlveelam un pusfabrikateem,

Elevators Rīgā.

kas leecina, ka mūsu rūpniecībai ir vēl atvērtas neizmantotas eespējamības. Atskaitot izvestās pārtikas veelas, Latvija 1921. gadā eksportēja par 1761,4 milj. rubļiem jēlveelas un pusfabrikatus, bet par 121,6 miljoneem gatavus fabrikatus. Jēlveelu eksports vēl veenmēr ir pārsvarā, bet tomēr fabrikatu izvedumu vērtība ir ļoti eevērojama un dod labu leecību par mūsu rūpniecības konkurences spēju.

Importtirdzniecībā totees ir pārsvars gataveem fabrikateem un pārtikas līdzekļeem. 1921. gadā Latvijā eeveda:

Pārtikas veelas . . .	par 1,747,019,416 L. rbļ.
Dažadus fabrikatus . . .	„ 1,649,057,829 „ „
Pusfabrikatus un jēlveelas „	1,255,991,675 „ „
Dzīvneekus	„ 44,723,986 „ „
Kopā	4,696,792,906 L. rbļ.

Tas, ka pārtikas produktu imports 1921. gadā eeņēma pirmo veetu ir izskaidrojams ar 1920. gada neražu, kalab 1921. gada pirmajā pusē Latvijas pilsētas un daudzi lauku apgabali pārtika no eevestas labības. Turpretim 1921. gadā otrā pusē jau atzīmejams eevērojams Latvijas lauksaimniecības ražojumu eksports, kuŗu atļāva pēdeajā spīdošā raža. Eevesto rūpniecības ražojumu starpā pirmo veetu eeņem metalrūpniecības ražojumi (613,3 milj. rbļ.), kuŗu starpā savukārt dominejošā loma peekrīt lauksaimniecības un rūpniecības mašinam. Otrā veeta eevesto preču starpā peekrīt tekstilrūpniecības ražojumeem (585,5 milj. rbļ.) un tāļak nāk poligrafiskās un papiru rūpniecības ražojumi (94,6 milj. rbļ.). Eevesto jēlveelu starpā pirmā veeta peekrīt dzīvneeku produkteeem (366,8

milj. rbļ), ķimikalijām (244,1 milj. rbļ.), šķeedram (163,2 milj. rbļ.), mineraleem (154,9 milj. rbļ.) un metaleem (73,3 milj. rbļ.).

Mūsu ārejā tirdzniecībā Vācijas svars ātri ir pēaudzis. Kamēr 1920. gadā Anglija Latvijas ārejā tirdzniecībā eņēma pirmo veetu ar 36,7% no viseem apgrozījumeem, bet uz Vāciju nāca tikai 12,6%, tikmēr 1921. gadā pirmajos trijos ceturkšņos uz Vāciju krita vairāk nekā puse (50,8%) no visas Latvijas ārejās tirdzniecības apgrozījumeem, bet uz Angliju tikai 22,7%. Šis apstāklis ir izskaidrojams ar to, ka 1920. gada pirmā pusē Latvija vēl atradās kara stāvoklī ar Vāciju un, otrkārt, ar to, ka Vācijas valutas zemais stāvoklis atļauj mums Vācijā izdarīt eepirkumus lētaki nekā citās rūpnieciskās valstīs.

1921. gadā pirmajos deviņos mēnešos Latvijas ārejās tirdzniecības apgrozījumi miljonos L. rubļos bija sekoši:

Valstis	Imports.	Eksports.	Kopā.
Vācija	1,902,1	208,1	2,110,2
Anglija	519,4	423,5	942,9
Dānija	313,6	280,1	593,7
Amerika	367,0	7,7	374,7
Holande	193,6	47,5	241,1
Beļģija	22,9	180,1	202,9
Kreevija	7,3	157,7	165,0
Zveedrija	134,2	12,3	147,0
Francija	98,6	40,9	139,5
Leetava	56,2	46,3	102,5
Danciga un Klaipēda	55,3	22,4	77,7
Igaunija	59,8	17,3	77,1
Somija	42,0	4,4	46,4
Norveģija	42,9	0,3	43,9

No pārejām valstīm, ar kuņām Latvijai 1921. gadā bijuši tirdznieciski sakari, vēl ir minama Polija, Čecho-Slovākija, Austrija un Ķīna, ar samērā neleeleem apgrozījumeem. Pavisam 1921. gadā deviņos mēnešos Latvijā ir eevestas preces par 3,873,596,367 rbļ. un izvestas par 1,277,724,288 rbļ.

Upes ledlauzis.

Latvijas ārejā tirdzniecībā svarīgākā veeta tā tad peekrīt Vācijai un Anglijai, bet pēdejai blakus nostājas Amerika, jo leelākā daļa no precem, kuņas Latvijā ir eevestas no Dānijas, Zveedrijas un Dancigas, istenībā nāk no Amerikas un ir tikai Dānijas un Zveedrijas ostās eelādetas Latvijai.

Tāpat eevērojama daļa no Belģijas, Holandes un Dancigas tirdzniecības ar Latviju faktiski ir peeskaitama Vācijai.

Ar gataveem fabrikateem mums galvenā kārtā apgādajuse Vācija. Tā no tureenes ir eevesti fabrikati par 881,6 milj. rbļ., no Anglijas par 122,4 milj. rbļ., no Zveedrijas — 57,4, no Danijas — 49,4, Amerikas — 47,7, no Somijas — 41,5, no Igaunijas 41,5, no Francijas — 16,0, no Čecho-Slovakijas — 10,4 milj. rubļ. No pārejām valstīm eevesti gatavi fabrikati par mazak nekā 10 milj. rubļeem. Turpretim Latvija ar gataveem rūpniecības ražoju-meem galvenā kārtā ir apgādajuse Leetavu un Igauniju, jo uz šīm valstīm ir izvesti Latvijas rūpniecības ražojumi par 23,6 un 14,2 milj. rbļ., kas iztaisa 56,0% no visa Latvijas rūpniecības ražojumu eksporta.

Latvijas izvedumu galvenee preekšmeti ir koki, lini un linsēklas. Kokus Latvija izveda 1920. gadā par 330,0 miljoneem rubļeem, bet 1921. gadā*) par 689,3 milj. rubļeem. Latvijas kokus izveda uz sekošām valstīm (milj. rubļos):

Miķeļbāka, kuŗu vāceesi kaŗā apšaudija.

	1920. gadā		1921. gadā
Angliju	par 192,6	Angliju	par 479 ¹ / ₂
Holandi	„ 94,6	Holandi	„ 91 ³ / ₄
Daniju	„ 19,8	Vāciju	„ 46
Zveedriju	„ 12,5	Belģiju	„ 35 ³ / ₄
Belģiju	„ 1,5	Franciju	„ 20 ³ / ₄
Pārejām valstīm	„ 9,0	Pārejām valstīm	„ 15 ⁷ / ₁₂
Kopā 330,0		Kopā 689 ¹ / ₃	

*) Dati atteecas uz laiku līdz 10. decembrim 1921. g. un tā tad par visu gadu tee var vēl mazleet peeaugt.

Tādā kārtā mūsu koku galvenie noņēmēji ir Anglija un Holande. Linus Latvija 1920. gadā izveda par 662,2 miljoneem rubļiem un 1921. gadā par 685,2 miljoneem rubļiem. Latvijas linu noņēmēji bija:

	1920. gadā		1921. gadā	
Anglija	par	527,0 milj. rbļ.	Belģija	par 252,8 milj. rbļ.
Belģija	"	71,7 " "	Vācija	" 249,6 " "
Francija	"	65,5 " "	Anglija	" 123,5 " "
Holande	"	8,7 " "	Francija	" 50,0 " "
Pārejās valstis	"	0,4 " "	Zveedrija	" 6,3 " "
			Danija	" 2,0 " "
			Amerika	" 0,5 " "
			Leetava	" 0,4 " "
	Kopā	673,3	Kopā	685,1

Jaunā bāka Daugavgrīvā.

Tādā kārtā mūsu linu tirgū pēdējā gadā ir notikušas eevērojamas pārgrozības un mūsu linu galvenie patēretāji tagad ir Vācija un Belģija. Latvijas linsēklas galvenā kārtā ir izvestas uz Kreeviju. 1921. gadā līdz 1. novembrim ir izvestas linsēklas par 156,8 miljoneem rubļiem (1920. gadā par 3,5 milj. rbļ.), peē kam uz Kreeviju izvesti 3,110,600 kilogrami sēklu par 151,7 miljoneem rubļiem, uz Vāciju par 2,25 milj. rbļ., Belģiju par 1,6 milj. rbļ. Neleēlais atlikums ir eksportēts uz Franciju un Belģiju.

1921. gadā nemitīgi peēauga tranzita preēu sūti-ju mi. Minetā gadā caur Latviju ir sūtiēti 84,3 miljoni kilogramu preēu. Tranzita leēlakā daēla nāk uz Kreeviju, Leetavu un Poliju. 75% no visām tranzita preēem, kuēas pārveetojuēši Latvijas dzelzsceēļi, ir nākuēši no Kreevijās, vaj gājuēši uz tureēni. Kreevijās tranzitu caur Latviju raksturo sekoēši skaitēļi:

	Preēu daudzums kilogramos, kuēš sūtiēti	
	no Kreevijās	uz Kreeviju
Jēlveēlas un pufabrikati	8,258,974	7,606,590
Fabrikati	491	3,128,001
Pārtikas veēlas	32,949	44,327,228
Kopa	8,292,414	55,062,519

Tādā kārtā Latvijas tranzīta tirdzniecība ar Krieviju 1921. gadā pastāveja galvenā kārtā eekš ta, ka caur Latviju uz Krieviju sūtija pārtikas līdzekļus bada ceetejeem Krievijā un neleelā daudzumā Krievijas jēlveelu (koki, ādas, lini) pārveetošanā. Tomēr jau 1921. gadā tranzīta tirdzniecībai Latvijā peekrita deezgan eevērojama veeta Latvijas tirdzniecības apgrozījumos, jo Latvija ir izveduse 212,7 miljonus kilogramus preču, eeveduse 168,8 miljonus kilogramus preču un tranzīta veidā pārveetojuse 84,8 miljonus kilogramus, kas iztaisa 18,6% no visām pārveetotām precem.

Ir paredzams, ka Latvijas ārejā tirdzniecība samērā ātri atdzīvosees, ko sekmēs mūsu leelās ostas ar savām labeerīcībām, kā ari tas, ka caur Latvijas ostām eet visizdevigakee ceļi no centralās un reetumu Eiropas uz plašēem Krievijas, Leetavas un Polijas apgabaleem.

Riģas osta 1921. gada vasarā.

D. Kuģniecība

Latvešu senči jau sirmā senatnē bija pazīstami kā droši jūras brauceji un, tāpat kā zveedri, daņi un norveģi, ari kā pārdroši jūras laupītāji. Savās neleelās laivās viņi izdarījuši uzbrukumus toreiz tāļajām Danijas un Zveedrijas peekrastem. Pēc tam, kad vāceeši vidus laikos bija eekarojuši Baltiju, ari Latvijas peekrastē eedzīvotāji bija peespeesti atturetees no tāļakeem brauceneem jūrā. Baltijā eenākušēem vāceešēem jūŗa bija sveša, un talab Latvijas ostām nebija savas tirdzniecības

flotes. Veenīgi hercoga Jēkaba laikā Kurzemei bija uz īsu laiku sava flote. 18. gadu simtenī Rigai nav bijuši savi kuģi un arī 19. gadu simteņa vidū Latvijas ostās peerakstīto kuģu skaits bija pavisam nēcīgs. Tā 1867. g. Rigā bija peerakstīti 58 zēģeļneeki un 5 neeleli jūras tvaikoņi.

Kuģnecība Latvijas peekrastē atdzīvojās tikai pagājušā gadu simteņa 60. gados, pēc Kr. Valdemara plana eevesto jūrskolu darbības uzsākšanas. Gan Leepajā un Rigā jau pastāveja jūrskolas, bet šo skolu apmekletāju skaits bija pavisam nēcīgs (Rigā 18^{59/60}. g. — 11 audzekņi), jo latveešem eestāšanās jūrskolās bija apgrūtinata. Citadi tas bija jaunajās jūrskolās. Tās nodibināja jūras peekrastes zvejneeku ceemos, kur ar jūru apraduše zvejneeku dēli veegli vareja skolās eestātees. Jūrskolas atvēra Ainažos, Mangaļos, Rigā, Engurē, Rojā, Dundagā (Ģipkā),

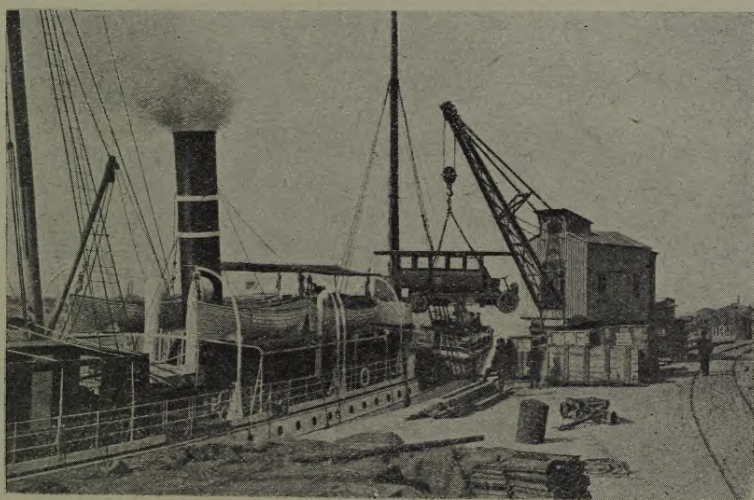
Latvijas tvaikonis „Daugava“ Rigas ostā.

Ventspilī, Leepajā, Feliksbērgā, Ušavā un Palangā. Jūrskolas ātri izplatīja peekrastes eedzīvotāju starpā jaunas un derīgas zinašanas un līdz ar to pamudināja tos uz rosīgu pašdarbību. Par leelo skaitu izglītoto jūrneeku leecina A. Bāndreviča 1897. un 1901. gados izdotee Baltijas jūrskolu beīgušo sarakstī, kuŗos mineti ap 1000 kapteiņu vārdi. Latvijas jūrskolu apmekletāju leelakā daļa bija latveeši. Tā visās Latvijas jūrskolās laikā no 1895.—1898. gadam, t. i. trijos mācības gados, bija 1075 audzekņi, no kuŗeem 863 (79,9^{0/0}) bija latveeši un lībeeši,*) 113 (10,5^{0/0}) — īgauņi, 86 (8,0^{0/0}) — vāceeši un tikai 13 (1,2^{0/0}) bija kreevi.

Vispirms kuģus sāka būvet kroņa muižu peekrastē, jo tur zemneekem-zvejneekem netika likti ceļā tee šķēršļi (muižneeku teesības uz

*) Mazajai lībeešu tautīņai bija 74 jūrskolu apmekletāju.

peekrasti), kuģi bija tik ļoti traucejoši muižneekēm peederošās peekrastēs. Pirmee kuģu būvetaji bija ainažneeki, kuģi 1860. gadā sāka būvet divmastu zēģeļkuģus. Protams, ka atsevišķeem zvejneekēm nebija peeteekošā daudzumā līdzekļu kuģu būvei, un talab pee kopdarbibas peeradušee zvejneeki neecigeem līdzekļeem būveja kuģus, un talab šeem kuģeem bija vairaki īpašneeki. 1870. gadā ainažneeki sāka būvet trīsmastu kuģus. Ari Kurzemes peekrastē ap to pašu laiku sāka būvet kuģus. Nedaudzos gadu desmitos Latvijas peekrastes eedzīvotaji tika pee eevērojamas un glīti būvetas zēģeļkuģu flotes, jo Latvijas peekrastē uzbūveti vairak nekā 700 leelaki kuģi. 1905. gadā Baltijas jūrmas kuģu īpašneekēm peedereja 717 kuģi ar 82,507 reģ. t. 6,351,700 zelta rubļu vērtībā, uz

Elektriskais ceļamais krāns Rigas ostā.

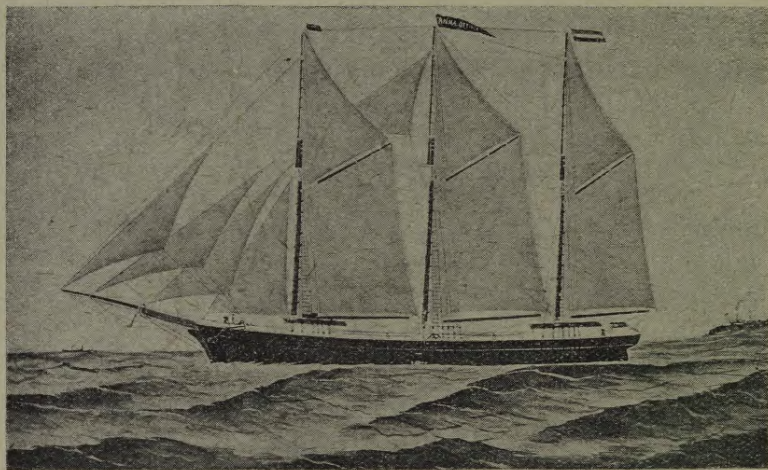
kuģeem bija 3819 vīru leela komanda.*) Latveešu zēģeļkuģu darbiba bija sekmīga un konkurencē ar Latvijas vācu firmam tee ātri uzvareja un drīz veen veenigee zēģeļkuģu īpašneeki Latvijā bija latveeši.

Sāķumā latveešu kuģi bija tikai peekrastu brauceji, bet drīz tee dēvās ceļojumos uz Angliju, Holandi, Franciju un Vidus jūras ostam. Tikai 1883. g. latveešu kuģi sāka braukt pāri Atlantijas okeanam. Pirmais brauceens uz Ameriku izdēvās labi un atnesa prāvu peļņu un latveešu jūrneeki sāka leelu vēribu peegreest brauceeneem uz Vakar-Indijas ostam. Latveešu kuģi bija tik stipri būveti, ka ari mazais, tikai 98 tonnu leelais kuģis „Minors“ (kapt. Rikarts), dēvās pāri okeanam uz Ameriku. Pēdeķā laikā pirms ķaķa latveešu kuģu eenesigakee un parastakee brauceeni bija uz Central-Ameriku, jo šinis brauceenos zēģeļkuģi vareja sekmīgi

*) A. Bandrevičs, Latveešu kuģneecibas stāvoklis bēģļu laikmetā 1918. g.

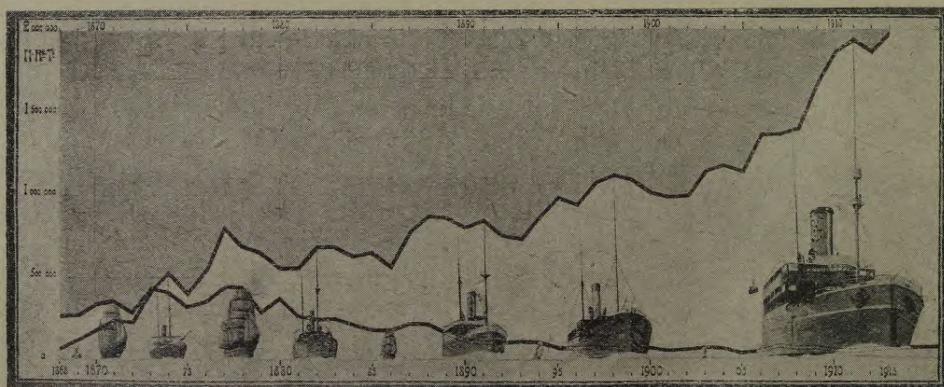
konkuret ar tvaikoņem, kuņķem tāļajam ceļojumam jaņem lidzi leels daudzums ogļu, un bez tam daudzas Central-Amerikas ostas, sava sekluma pēc, peejamas veenigi samērā neleeleem zēģeļkuģeem.

Pēdejos 15 gados zēģeļkuģu būve Latvijas peekrastē bija apgrūtinata aiz peemērota koku materiala dārguma un trūkuma, kā ari aiz

Latveešu buru kuģis.

kreevu valdības pavisam aplamās mūitas politikas. Ārzemēs būveteē metala kuģi iznāca lētaki nekā koka kuģu būve Latvijā, un talab zēģeļkuģu būve mūsu peekrastē pamazinajās. Tam par eemeslu bija ari darba spēka sadārdzinašanās pēc 1905. gada. Laikā no 1901.—1904. gadam Baltijas peekrastē uzbūveti 103 kuģi ar 20,164 reģ. tonnu leelu tilpumu, tā tad ikgadus caurmērā 25,7 kuģi ar 5081 tonnu leelu tilpumu. Turpretim

Rigas ostā eebraukušo tvaikoņu un buru kuģu tonnaža (1895.—1914.).

sākot ar 1905. gadu līdz 1913. gadam, t. i. astoņu gadu laikā, uzbūvēti tikai 13 kuģi ar 2761 tonnu leelu tilpumu. Ari Latvijas zēģelkuģu veetā stājās tvaikoņi. Diagrama 494. lp. pusē rāda ka tvaikoņu tonnaža pastāvīgi peeaug, kamēr zēģelkuģu nozīme samazinājas. Tomēr tonnažas ziņā Rigā peerakstīto kuģu starpā zēģelneekem vēl 1911. gadā bija pārsvars un ari pirms pasaules kara izcelšanās zēģelkuģi, blakus tvaikoņem, eeņēma visai redzamu veetu. Citu ainu rāda diagrama 498. lp. p., kuŗa attēlo Rigas ostā eenākušo zēģelkuģu un tvaikoņu tonnažu. Vēl pagājušā gadu simteņa 60. gadu beigās Rigas ostā pārsvars bija zēģelkuģeem, bet eebraukušo tvaikoņu skaits un tonnaža nemitīgi peeaug un jau 90. gados zēģelneeku nozīme Rigas ostā bija pavisam neecīga. Totees Rigā peerakstīto kuģu starpā tee vēl veenmēr eeņeni redzamu veetu, bet galvenā kārtā braukdami starp Anglijas un Central- un Deenvid-Amerikas ostam, tee Rigas kuģneecībā nebija redzami.

Latvijas tirdzniecības flotes stāvokli pirms kara (1. janv. 1914. gadā) raksturo sekoši skaitļi:*)

Peerakstīšanas osta	Tvaikoņi		Zēģelneeki		Kopā	
	Skaits	Reģ. ton.	Skaits	Reģ. ton.	Skaits	Reģ. ton.
Rīga	75	67,925	206	40,038	281	107,963
Leepaja	25	60,672	28	4,511	53	65,183
Ventspils	14	5,900	36	4,245	50	10,145
Kopā	114	134,497	270	48,794	384	183,291

Latvijas ostam peekrita viseevērojamākā veeta agrakās Kreevijas Baltijas jūras kuģneecībā. Agrakās Kreevijas sastāvdaļu dalība Baltijas jūras kuģneecībā bija sekoša:

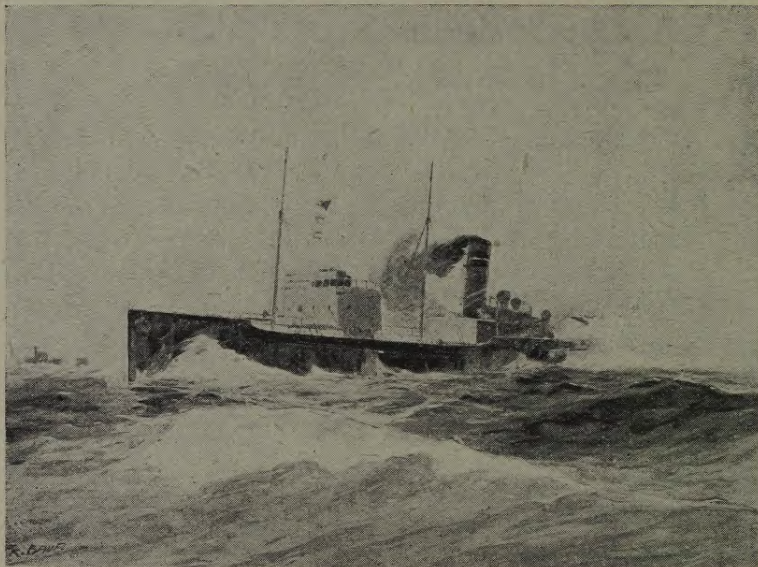
Valstis	Tvaikoņi		Zēģelneeki		Kopā	
	Skaits	Reģ. ton.	Skaits	Reģ. ton.	Skaits	Reģ. ton.
Latvija	114	134,497	270	48,794	384	183,291
Igaunija	44	22,319	333	26,476	377	48,795
Kreevija**)	107	61,742	116	6,684	223	68,426
Kopā	265	218,558	719	81,954	984	300,512

Latvijas ostās bija peerakstīts leelaks kuģu skaits kā Igaunijā un Kreevijā un bez tam Latvijas kuģi bija leelaki kā pēdejo zemju kuģi. Caurmērā katrs kuģis Igaunijā bija 130 reģ. t. leels, Kreevijā — 307,

*) Русский торговый флотъ. Списокъ 1 января 1914 г. Изд. М-ва торговли и промышленности. Спб. 1914.

**) Kreevijas ostam peeskaitītas Peterpils un Kronstate, kamēr Narva peeskaitīta Igaunijai.

bet Latvijā — 477. Latvijā bija bez leeleem tvaikoņeem arī prāvakee zēģeļkuģi, jo katrs Latvijas zēģeļkuģis caurmērā bija 181 reģ. t. leels, kamēr Igaunijā tee bija 80 un Kreevijā pat tikai 56 reģ. t. leeli.

Latvijas tvaikonis „Veesturs“.

No visas agrakās Kreevijas tonnažas Baltijas jūrā, Latvijas ostam peedereja 60,9%. Ari salīdzinajumu ar dažām ārvalstīm, kuņas atrodas Latvijai līdzigos apstākļos, Latvijas tirdzniecības flote vareja izturet.

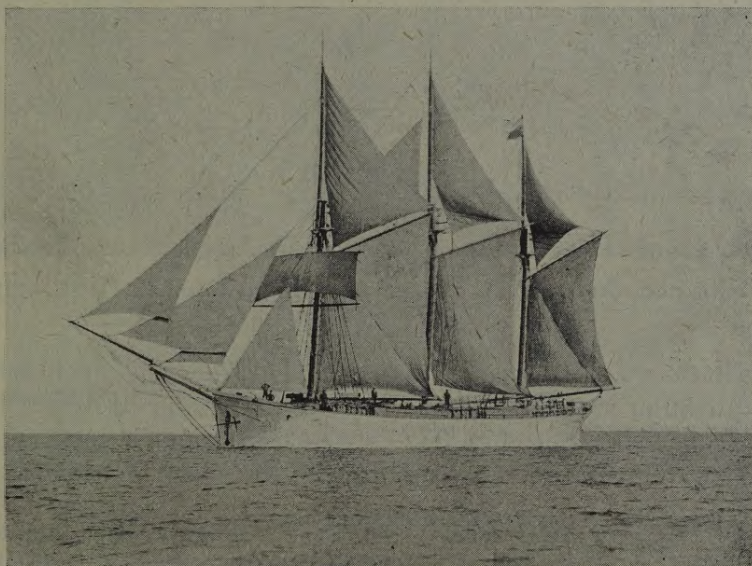
790	LATVIEŠI
342	IGAUNI
101	VĀCIEŠI
74	LĪBIEŠI
48	KRIEVI

Jūrskolneeku skaits Baltijas jūrskolās 1895.—97. gados.

Kamēr Latvijas ostās ppeerakstīto kuņu tonnaža pārsneedza 183,000, (tikmēr Belģijas flotei bija 166,420 tonnas, Bulgarijas — 5350, Portugales — 114,037, Brazīlijas — 191,310 u. t. t. Tomēr ir arī mazas valstis, kuņu flotes tāļu pārsneedza Latvijas floti. Tā Danijai pirms kara bija 3648 kuģi ar 521,451 reģ. tonnu leelu tilpumu (to starpā 643 tvaikoņi ar 412,057 reģ. tonnam), Grieķijai 1108 kuģi ar 484,905 reģ. tonnam un Norveģijai, kuņai mazaks eedzīvotāju skaits nekā Latvijai, bija 3109 kuģi ar 1,646,030 reģ. tonnu leelu tilpumu un mazā norveģu tauta pēc Anglijas un Vācijas eeņēma trešo veetu jūras brauceju tautu starpā.

Kreevijā latveeši bija pirmee jūras brauceji, jo Kreevijas tirdzniecības flotē latveešu jūrneeku skaits bija samērā ļoti leels. Ari izglitoto latveešu jūrneeku ir daudz. To, peemēram, raksturo tas, ka starp visas Kreevijas jūrskolu audzekņeem 20,3% bija latveeši (1911./12.), kamēr pašu latveešu Kreevijā bija tikai 1,1%. Tādā kārtā latveešeem bija divdesmit reizes vairak jūrneeku, nekā kreeveem un citām Kreevijas tautam.

Kaŗa notikumi eevērojamā mērā samazinājuši Latvijas tirdzniecības floti. Daudzi Latvijas kuŗi ir vācu zemūdenslaivu uzspridzinati, ir uzskrējuši uz minam un ir evakuejot Peterpils ostā bojā gājuši.

Latvijas buru kuŗis „Riga“.

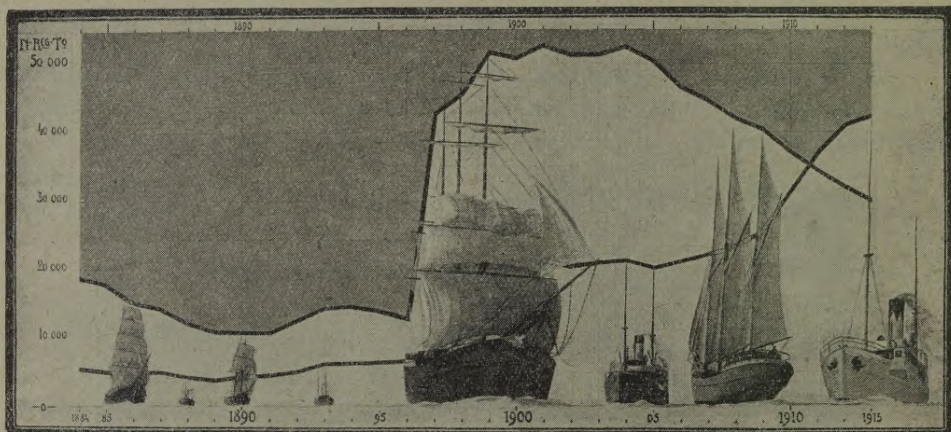
Latvijas tirdzniecības flotes stāvokli pēc kaŗa raksturo sekoši skaitļi:

1. janvarī	Tvaikoņi		Buru kuŗi		Kopā	
	Skaitis	Net. ton.	Skaitis	Net. ton.	Skaitis	Net. ton.
1921. gadā	19	13,357	50	9,084	69	22,441
1922. „	20	13,468	62	9,262	82	22,730

Bez tam 1922. gadā Latvijas ostās bija peerakstiti 86 bukseer tvaikoņi, 32 upju tvaikoņi, 8 bageri, 1 ledlauzis, leels skaits motorkuŗu u. c. Bez tam pēc kaŗa atkal ir eesākusēs rosiga kuŗu būve. 1921. gadā Latvijas peekrastēs būvē atradās 14 buru kuŗi (1405 reģ. br. ton.), no kuŗeem nolaisti 8 (850 reģ. br. ton.).

Kuŗniecība Latvijas peekrastēs pēc kaŗa atkal atdzivojas. Latvijas 3 leelajās ostās eenākušo un izgājušo kuŗu skaits pēc kaŗa bija sekošs:

	Eenākušee kuģi		Izgājušee kuģi	
	Kuģu skaits	Net. ton.	Kuģu skaits	Net. ton.
1918. g.	275	123,050	236	93,110
1919. g.	793	342,763	734	336,661
1920. g.	1679	479,801	1597	455,994
1921. g.	2104	784,850	2037	774,257

Rīgas ostā peerakstīto tvaikoņu un buru kuģu tonnaža (1884.—1915. g.).

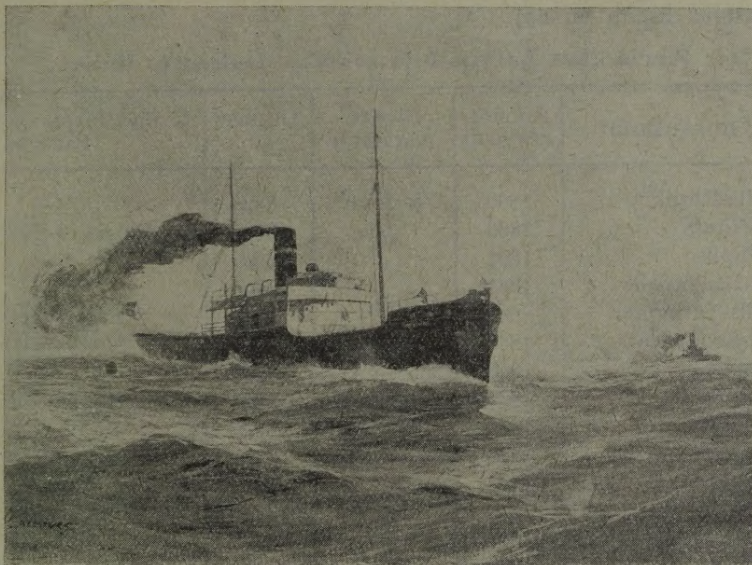
Ar katru gadu straujā gaitā peeaug Latvijas ostās eebraukušo un izbraukušo kuģu skaits, eenezdami rosību ostās un tirdzniecībā. Ari mūsu neleelajai tirdzniecības flotei peekrist redzama veeta mūsu ostu kuģniecībā. Pēc flagam Latvijas ostās eenākušee kuģi sadalījās sekoši:

Flaga	1920. gadā		1921. gadā	
	Kuģu skaits	Net. ton.	Kuģu skaits	Net. ton.
Latvijas	643	108,879	859	106,496
Danijas	244	74,555	170	197,927
Vācijas	171	59,793	587	194,242
Anglijas	95	75,121	145	117,332
Norveģijas	73	41,261	61	45,675
Zveedrijas	152	32,060	87	26,868
Amerikas S. V.	?	?	10	23,294
Holandes	?	?	31	16,564
Somijas	62	11,551	43	12,683
Igaunijas	86	7,318	58	12,045

Bez tam ar mazaku tonnažu Latvijas ostās 1921. gadā vēl bija kuģi ar Francijas, Belģijas, Dancigas, Klaipēdas, Grieķijas, Polijas un Kreevijas flagam.

Jūrniecībai turpmak var peekrist ārkārtīgi leels svars Latvijas saimnieciskajā dzīvē, jo Latvijas kuģniecība katrā ziņā atradisees labvēlīgākos apstākļos nekā, peemēram, Norveģijas kuģniecība, jo pašas

Latvijas peekrastes tirdzniecība ir eevērojamāka nekā Norvēģijai. Ar savu kuģu peļņu daudzas valstis sedz savas nelabvēlīgās tirdznieciskās bilances iztrūkumus. Ari Latvijā kuģniecība varetu būt par svarīgāko faktoru tautas saimniecībā. Latvijas kuģniecības attīstību traucēja kreevu valdības centralo eestāžu nemākulība. Ja tagad jūrniecības atjaunošanas darbus vadīs ar vajadzīgo leetpratību, tad nav eemesla domāt, ka Krišjāņa Valdemara darbs paliks bez panākumeem.

Latvijas tvaikonis „Gauja“.

E. Satiksmes ceļi

No satiksmes ceļu daudzuma un ērtības leelā mērā atkarajas saimnieciskās dzīves rosigums. Mūsu dzimtenes saimnieciskajā dzīvē peekrīt loma sekošeem satiksmes ceļeem: 1) jūrai, 2) upem un ezereem, 3) dzelzsceļeem un 4) zemes ceļeem.

Mūsu peekrastes ostās atveras ceļi uz visām pasaules daļam un talab apstākļis, ka Latvija atrodas jūras malā, saimnieciskā ziņā peešķir tai ārkārtīgas preekšrocības, salīdzinot ar zemem, kuņām nav jūras peekrastes (Šveice, Čehija, Ungarija, Polija). Tomēr jūras leelo nozīmi pamazina tas, ka mūsu jūrmala nav ličoteem krasteem un ka talab ostu skaits visai neleels. Pavisam Latvijā septiņas ostas, no kuņām tikai Riga, Ventspils un Leepaja peeejamas leelajeem jūras tvaikoņeem, turpretim

Rojai, Pavilstai, Salacai un Ainažiem ir mazāka nozīme, jo šīs ostas pēejamas tikai neleeleem peekrastes braucejiem (kabotāzkuģiem).

Latvijas daudzajām upēm ir milzīga nozīme koku pludinašanā, bet kuģošanai un preču pārveetošanai noderīgas tikai Leelupe, Daugavas un Ventas lejgali, Bārta, Aiveekste un dažas Leelupes peetekas, kopā — 535 km gaŗumā, kamēr koku pludinašanai noderīgs gandrīz 3000 km gaŗš ūdensceļš Latvijas robežās un 4000 km gaŗš ūdensceļš, peeskaitot Latvijas upju peetekas ārpus Latvijas robežām (tuvāk skat. 51 un eepreekšējās lapas puses).

Pirms kara Latvijā bija sekošas dzelzsceļu linijas:

Liniju nosaukumi	Atklāšanas gadi	Sleežu platums ¹⁾	Gaŗums km.	Linijas turpinājums ārpus Latvijas
Daugavpils-Rezekne . . .	1860	kreevu	85,0	—
Rezekne-Rītupe	1860	"	93,7	Pleskava-Peterpils
Rīga-Krustpils	1861	"	129,2	—
Krustpils-Daugavpils . . .	1861	"	90,0	—
Daugavpils-Turmonta . . .	1862	"	30,0	Viļņa-Varšava
Daugavp.-Kreevijas rol . .	1866	"	7,7 ²	Vitebska-Orla
Rīga-Jelgava	1868	norm. un kreevu	43,0	—
Leepaja-Možeiki	1871	normal	93,4	Kauņa-Romni
Rīga-Milgrāvis	1872	kreevu	11,3	—
Jelgava-Možeiki	1873	normal	93,6	Kauņa-Romni
Rīga-Ostasdambis	1873	"	19,1	—
Daugavpils-Eglaine	1873	"	32,3	Šauji
Zasulauks-Tukums	1877	"	60,4	—
Rīga-Valka	1889	kreevu	168,0	Pleskava-Revele-Peterpils
Valka-Ķirbeļi	1897	šaursl.	60,4	Pernava
Leepaja-Aizpute	1900	"	48,1	—
Krustpils-Rezekne	1901	kreevu	93,9	—
Rezekne-Zilupe	1901	"	59,1	Maskava
Ventspils-Tukums	1901	"	108,9	—
Vec-Gulbene-Jaunlatgale ²⁾	1902	"	89,3	Pleskava
Pļaviņas-Vec-Gulbene . . .	1903	" ³⁾	98,4	—
Vec-Gulbene-Ope	1903	šaursl.	112,4	—
Jelgava-Tukums	1904	kreevu	56,0	—
Jelgava-Krustpils	1904	normal	137,1	—
Smiltene-Valmeera	1912	šaursl.	31,6	—
Valmeera-Ainaži	1912	"	81,6	—

¹⁾ Latvijas dzelzsceļiem tagad peeci dažādi sleežu platumi: 1) kreevu platums — 1,524 m., 2) Eiropas normalais sleežu platums (t. s. vācu) — 1,435 m., 3) Vidzemes šaurleežu dzelzsceļu platums, kādā arī kara laikā Vidzemē būvēti šaurleežu dzelzsceļi — 0,750 m., 4) Leepajas-Aizputes linijas platums — 1,0 m. un 5) Kurzemē būvētie vācu šaurleežu ceļi — 0,6 m. — 1922. gadā sleežu platums uz vairākām līnijām grozīts.

²⁾ 1902. g. atklāta Sitas-Pitalovas līnija, bet 1917. g. Sita saveenota ar Vec-Gulbeni un tālāk ar Eeriķiem.

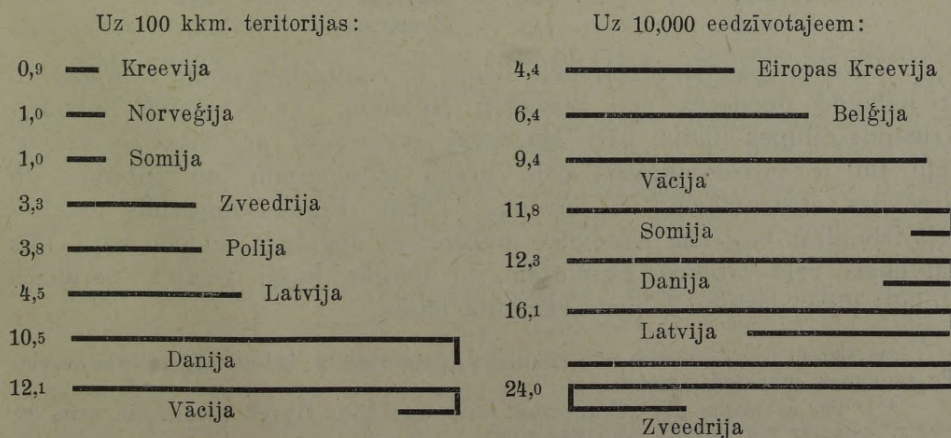
³⁾ Pļaviņu-Gulbenes līnija būvēta kā šaurleežu ceļš, bet kara laikā pārsūta kreevu platumā.

Kaŗa laikā būvetas ņekoņas dzelzsceļu linijas :

Dzelzsceļu linija	Sleežu platums	Sleežu gaŗums kilometr.	1. janvarī 1920. g.
Eeriķi-Vec-Gulbene	kreevu	107,7	tika ekspluateta
Preekule-Bajari	normal.	74,0	" "
Jelgava-Meitene	"	27,8	" "
Jēkabmeests-Suveniņķi	ņaursl.	69,0	" "
Siliņi-Eglaine	"	71,0	" "
Gaidani-Akniņa	"	29,0	" "
Āzi-Daudzeva-ņiriņi	"	46,0	" "
Kaldabruņa-Ābeļi	"	20,0	netika "
Vecmuiža-Mercenmuiža	normal.	24,5	" "
Meitene-Bauska	ņaursl.	32,2	tika "
Dabeni-Darbjani	"	61,0	netika "
Pavilsta-Alņvanga	"	21,8	" "
Leepaja-Zeemupe	"	40,0	" "
Aizpute-Saldus	"	66,5	tika "
Ventspils-Pitrags	"	68,0	" "
Mazirbe-Stende	"	73,0	" "
Ciruļi-Roja	"	27,0	" "
Valdgale-Engure	"	34,0	" "
Ligate-Jaunpils	"	30,7	netika "
Ropaži-Enzeliņ m.	"	20,5	tika "

Kaŗa laikā Latvijā uzbūveta vesela rinda dzelzsceļu. Tee pa leelakai daļai būveti tikai kaŗa laika vajadzibam un talab maz noderīgi veetejo eedzīvotaju vajadzibam. Tomēr kaŗa laikā izdaritas vairakas visai svarigas dzelzsceļu būves, kā peemēram, Eeriķu-Vec-Gulbenes-Sitas,

Dzelzsceļu gaŗums

Jelgavas-Šauļu, Preekules-Bajaru-Klaipēdas u. c. līnijas. Daudzkārt, sevišķi Kurzemē, vāceši eerīkojuši dzelzsceļus mazapdzīvotos apgabalos veenīgi ar nolūku izvest Kurzemes mežu bagatības. Pee tādeem dzelzsceļeem peeder līnijas Ventspils un Jaunjelgavas apriņķos.

Bez minētām līnijām vēl pastāv vairakas īsakas līnijas ar tīri veeteju nozīmi, kā Rīga-Krastastacija-Brasla-Prečustacija, Dreiliņi-Aleksandra vārti u. c. Bez tam Kurzemē atrodas ļoti daudzas, mežos sabūvetas sīkas peevedu līnijas, kuņas pa daļai jau paputejušas un, cik paredzams, tuvākā nākotnē netiks izleetotas. 1922. gada sākumā Latvijā bija 2937,0 km garš eksplotets sleežu ceļš.

Neskatotees uz kaŗa laikā peebūveto dzelzsceļu daudzumu, Latvijas dzelzsceļu tīkls, samērā ar zemes leelumu, tomēr vēl veenmēr uzskatams par maz izbūvetu. Uz 100 kkm teritorijas bija dzelzsceļu. *)

Norveģijā	1,0 km.	Amerikas S. V.	4,2 km.
Eirop.-Kreevijā	1,3 "	Latvijā	4,5 "
Serbijā	1,4 "	Holandē	9,4 "
Bulgarijā	1,8 "	Francijā	9,4 "
Greeķijā	2,4 "	Danijā	10,5 "
Rumenijā	2,7 "	Vācijā	12,1 "
Spanijā	3,0 "	Anglijā	19,9 "
Zveedrijā	3,3 "	Šveicē	12,3 "
Portugalē	3,1 "	Belģijā	28,1 "

Ka dzelzsceļa tīkls Latvijā ir retaks kā daudzās Vakar-Eiropas valstīs, veegli izskaidrojams ar to, ka Latvija ir retaki apdzīvota kā Belģija, Anglija u. t. t. Samērā ar eedzīvotaju daudzumu Latvija ir labi apgādāta ar dzelzsceļeem. Tā uz 10,000 eedzīvotajeem bija kilometru dzelzsceļa. **)

Eirop. Kreevijā	4,4	Danijā	12,3
Belģijā	6,4	Šveicē	13,7
Vācijā	9,4	Latvijā	16,1
Somijā	11,8	Zveedrijā	24,0

Vairakas Latvijas dzelzsceļa līnijas ir visaugstakā mērā svarigas un ari nākotnē peederēs pee visvairak leetotām. Tā Ventspils-Tukuma-Krustpils-Zilupes līnija pāri Maskavai saveenojas ar Sibirijas dzelzsceļu un ir visizdevīgākais ceļš preču transportam no Sibirijas un Kreevijas austrumeem uz Eiropu. Tāpat Rīgas-Daugavpils dzelzsceļš izbeidzas bagatajā Kreevijas melnzemes apgabalā un pēc kaŗa būs galvenais ceļš labības eksportam, jo dārgās kuņu fraktes paralizēs Melnās jūras darbību labības eksporta laukā.

*) Skaitļi par ārvalstīm pēc Hikmaņa atlasa 1918. g. izdevumā, bet par Latviju pēc satiksmes ministrijas ziņām.

**) Par ārvalstīm pēc „Статистич. сборникъ М-ва Путей сообщения вып. 89, 1907 г.“, kamēr par Latviju jaunakas ziņa.

Zemes ceļi Kurzemē un Vidzemē bija daudz labaki izbūveti kā Kreevijā, lai gan salīdzinot ar Vakar-Eiropas zemem arī Latvijas zemes ceļu tīkls bija rets un ceļi slikti. Caur Latviju eet tikai divas šosejas, kuŗām agrāk — pirmstvaika laikmetā, bija ļoti leela nozīme. Pirmā ir Peterpils šoseja, kuŗa sākas Valkas apriņķī zeemeļos no Aluksnes un eet taisnā līnijā uz Rīgu un tad caur Jelgavas un Šauļeem uz Vāciju. Otrā šoseja ir Peterpils-Varšavas-Vīnes šoseja, kuŗa eet caur visu Latgali (caur Rezekni un Daugavpili) un Ilukstes apriņķi.

Visas Latvijas šosejas un bruģetee ceļi ārpus pilsētām ir 746 km garas, bet grantetu pasta ceļu ir 21,476 km (I. klases 5395 km, II. kl. — 9591 km, III. kl. — 6490 km). Visbeežākais ceļu tīkls ir Bauskas-Jelgavas apriņķī, kur uz 1 kkm iznāk 0,50 km ceļu. Tāļak samērā labāk ar ceļeem ir apgādāti Tukuma-Talsu (0,42 km), Leepajas-Aizputes (0,39 km) un Rīgas 0,38 km) apriņķi, bet vissliktaki ar ceļeem apgādāta Latgale, kur uz 1 kkm ir ceļu: Daugavpils apr. — 0,35 km, Rezeknes apr. — 0,26 un Ludzas apr. — 0,19 km.

F. Tautas bagatība

No J. Bokaldera

Nav eespējams pēckara apstākļos galīgi izpostītā zemē pilnā mērā un visos sīkumos aprēķināt tautas mantu jeb tautas bagatību. Starptautiskās saimnieciskās dzīves un starptautisko sakaru lēnā atjaunošanās, naudas kursu maiņas un visu vērtību nenoteiktība neļauj šo uzdevumu pilnīgi atrisināt. Ir eespējams dot tikai vispārejus zīmīgākos skaitļus. Pēdejee rāda, ka par spīti visām ilgu kara gadu breesmam un postījumeem, Latvijas saimnieciskās dzīves pamats nav satricināts un ražošanas spējas nav laustas.

1921. gadā privatā tautas bagatība, neeeskaitot dažādas valsts eetaises un īpašumus, sneedzās pāri par 5 miljardeem zelta franku (lats = 100 Latv. rubļeem), vaj rēķinot uz katru eedzīvotāju caurmērā apaļos skaitļos 2800 franku. Gandrīz $\frac{2}{3}$ (61,2%), vaj vairāk kā 3 miljardus franku no minētās bagatības dod lauksaimniecība, jo Latvija galvenām kārtām ir lauksaimniecības zeme. Pilsētu īpašumos, uzņēmos un ēkā eeguldīti 34,2% no visas šīs bagatības, leelākā daļa no kuŗas atrodas Rīgā (1,4 miljardi franku). Rūpniecība caur kuŗu un evakuācijām galīgi sagrauta; galīgi iznīcināta ta tomēr nav. Tautas bagatības kopzumā ta aizņēma 2,3%, t. i., pat vairāk nekā tirdzniecība, kuŗā eeguldīti 2,1%, bet kuģniecībā 0,2% no nacionalās bagatības kopvērtības. Pēdejā aprēķināta tikai par galvenākajām nozarem un tapēc

uzskatama par minimalu, jo tanī nav eerēķināti ne lauksaimniecības produktu nedz arī citu saimniecisku nozaru produktu krājumi. Pat tādā gadījumā nelabvēlīgos pēckaŗa apstākļos šī bagatības kopzuma pilnīgi apmeerinoša. Ļoti nelabvēlīgos apstākļos Latvijas valdībai 1919. un 1920. gados vajadzēja vest kaŗus, organizēt no jauna plašu armiju, vajadzēja to apģērbt un uzturēt. Tāpat valstij vajadzēja no jauna noorganizēt valsts pārvaldes aparātu, vajadzēja palīdzēt izpostītiem, bēgļiem un trūcīgiem; pirmā laikā vajadzēja rūpetes pat par eedzīvotāju apgādašanu ar pārtiku. Vēl daudz citu ļoti grūtu uzdevumu vajadzēja valstij veikt, piemēram, izlāpīt izpostītos ceļus, ostas un tiltus un savest kārtībā dzelzsceļus. Visi šādi uzdevumi no valsts prasījuši un prasa ļoti pārvus izdevumus. Tomēr kopeja parādu zuma ir samērā necīga; ta sneedzas tikai līdz 51¹/₂ miljoniem zelta franku.

Ārejee parādi 1. apr. 1921. g.:

- 1) Zeemeļamerikas Saveenotām Valstīm 5,132,287,12 dolari (termīns 5% 1922. g.);
- 2) Norveģijas valdībai 6,738,127,50 kronas (nomaksājamas līdz 1. novembrim 1925. g.);
- 3) Anglijas valdībai 20,169¹/₁₀ mārciņas sterliņu (termīns 1. janv. 1925. g. par 6%);
- 4) Francijas valdībai 2,741,516,61 franki (dzēšams 5 gadu laikā).

Bez tam Anglijas *Metal and Chemical* bankai linu pārdošanas leetā skaitījās parāds par 973,000 angļu mārciņām, kas leelā mērā sedzas ar bankai nodotiem lineem. Tādā kārtā 1921. gada beigās Latvijas ārejo parādu kopzuma līdzinājās 51,220,740 zelta frankeem.

Daļa no ārejiem parādeem jau agrāk dzēsta: Leetavas tirdzniecības un rūpniecības bankai 3,000,000 vācu markas un Francijas valdībai 250,000 franku (1. oktobrī 1921. g.); arī 1921./22. gada budžetā uzņemti 554,750,000 rubļi parādu atmaksai un 207,155,000 rubļu renšu nomaksai vaj kopā 761,905,000 rubļi.

Pašreizejo ārejo parādu kopzuma tagadejos spaidīgos apstākļos nav leela. Jo kaŗa laikā ārejee parādi visās valstīs ārkārtīgi auguši.*)

Eekšejo parādu zuma ļoti neleela: no peecprocentīgā neatkarības aizņēmuma realizēti 5 miljoni rubļu, bet no 4-procentīgā premiju aizņēmuma realizēti — apaļos skaitļos 12¹/₂ milj. rub. (atļauti 50 miljoni) — vaj kopā 352,010 zelta franki (50 Latv. rub.).

*) Francijas parādi 1913. gadā 6,3 miljardi dolaru, 1921. g. 51 miljardi dolaru.

Vācijas	"	"	"	1,2	"	"	"	"	71	"	"
Belģijas	"	"	"	0,7	"	"	"	"	4,7	"	"
Leelbritānijas	"	"	"	3,5	"	"	"	"	38,0	"	"

Valsts jeb vispār publiskās bagatības kopzuma sneedzas līdz 2 miljardeem zelta frankeem. Galvenā valsts bagatība: meži, zeme, dažādas ēkas, dzelzsceļi, tilti, telegrafs un telefoni, ostas un dažādas citas eetaises. Bez tam teeši zeltā (11,2 miljoni zelta franku), ārzemju naudās un papiros eeguldits 20,7 miljoni zelta franku. Tāpat valdības ricībā atrodas līdz 10,000 tonnas linu (neeeskaitot linus, kuņi guļ Anglijā), 60,000 standarti dažādu koku un dažas sikakas vērtības.

Tikko peevestee skaitļi skaidri rāda, ka Latvija ari saimneeciski laimigi pārvarejuse leelakās pēckaņa pārejas grūtības un, pareizi rikojo-tees, savu valsts saimneecibu var nostādīt uz pilnīgi drošeem pamateem. Atjaunojotees saimneeciskai dzīvei un ārejām tirdzneeciskām atteecibam, šis pamats kļūs arveen stipraks.

Tādos apstākļos izlaisto valsts kases zīmju daudzums, — uz 1. janvari 1922. gadā 2,464,574,481 rublis, — nav leels. Līdz ar valsts saimneecibas nokārtošanu, Latvijas rublis eeguvis zinamu noteiktibu (stabilitati), tas vairs spēji nesvārstas, bet visu laiku turas gandrīz uz veena un ta paša līmeņa, maksajot par veenu zelta franku jeb latu (0,29032 grami zelta) apmēram 50 Latvijas rubļus, vaj par 1 angļu mārciņu 1000—1100 rubļus.

Valsts budžets vēl sāmērā augsts, bet tas uzrāda noteiktu tendenci pamazinatees. 1921./22. gada budžeta kopzuma — 8,663,695,476 rubļi, 1922./23. gada budžeta projekta kopzuma vairs tikai 7,607,002,036 rubļi.

No 1921./22. gada valsts izdevumu kopzumas (8,7 miljardi) 4,761,686,478 rubļi kārteju izdevumu, 1,456,209,403 rub. ārkārteju un 2,475,799,595 rubļi speciało izdevumu. Leelakās izdevumu zumas aproza apsardzības, satiksmes, zemkopības un finansu ministrijas.

Kārtejo eeņēmumu aprēķinats 4,244,829,278 rubļi, ārkārtejo 2,446,462,198 rub., bet speciało 1,972,404,000 rubļi.

Latvijas nacionalā bagatība gandrīz veselus 7 gadus no veetas putinata un iznīcinata; no kādreiz pārtikušas un zeedošas zemes, ta kaņa laikā izpostīta un padarīta nabaga. Daudzas dzīves nozares jauzbūvē tikpat kā pilnīgi no jauna. Atlikušā bagatība, saimneecības spēja attīstīšanās galvenās nozarēs (lauksaimneecībā), neatlaidīga darba griba un enerģija, kā ari valsts saimneecības nokārtošana, — viss tas noteikti norāda, ka Latvijas dzīve drīz veen var atjaunotees, var sasneegt samērā augsto pirmskaņa nacionalās bagatības līmeni un pat eevērojami to pārspēt.

VII

Vēsture

kā peelikums pee nodaļas par politisko ģeografiju

Jau sirmā senatnē mūsu dzimtene bija apdzīvota. Archeoloģiski pētījumi leecina, ka jau vecakajā akmeņu laikmetā Latvijā dzīvojuši cilveki. Bet daudzus gadu tūkstošus šo cilveku vēsturi aizklāj noslēpumainības sega. Seno greeķu un romeešu rakstos gan sastopamas ziņas par Baltijas jūras peekrasti, bet šinīs senajos rakstos teikas un patesiba vijas neatšķetinamā jucekli. Jau feniķeešiem bija sakari ar Eiropas zeemeļiem, jo tee ceļoja uz tureeni pēc senatnē augsti vērtetā dzintara. Vēlak romeešiem bija tirdznieciski sakari ar zeemeļu zemem, bet noslēpumainības sega tikai pamazam atklājās un Baltijas jūras austrumu peekrastes tautu dzīvi un likteni vēstures gaisma apgaismo tikai pēdejos 1000 gados. Vēsture sastop latveešus viņu tagadejā dzīves veetā.

Aplami ir dažu vācu vēsturneeku apgalvojumi, ka latveešu senči vēl 12. gadu simtenī atradušees uz visai zemas kulturelas attīstības pakāpes un kā teem bijuši pilnīgi sveši Eiropas deenvīdu tautu kulturelee eeguvumi. Izrakumi leecina, ka mūsu dzimtenes peekrastes eedzīvotajeem jau sen bijuši sakari ar citām tautam un ka šee sakari sneegušees tāļu uz deenvīdeem, reetumeem un zeemeļiem. Jau laikmetā pirms Kristus dzimšanas Latvijas seneedzīvotajeem bijuši sakari ar Skandinaviju, ko apleecina bronzas laikmeta atleekas. Tāļak Latvijā atrastas seno romeešu, arabeešu, bicantineešu un franku naudas, kuņas leecina, ka šeeenes eedzīvotajeem jau pirmajā gadu tūkstotī pēc Kr. dzimšanas bijuši, kaut ari neteeši, tirdznieciski sakari ar šim tautam. Tas ari citadi nevareja būt, jo latveešu zemē toreiz atradās veens no viseevērojamakeem ta laika tirdzniecības ceļiem — Daugava, kuņa saveenoja Skandinaviju ar Vidus jūras zemem un Azijas tautam. Pa Daugavu brauca vikingi*) gan kā kareivji-laupitaji, gan kā tirgotaji (skat. Daugavas aprakstu fiziskās ģeografijas nodaļā). Jau šī apstākļa

*) Kronists Rimberts stāsta par skandinaveešiem, kuņi-9. gadu simtenī caur Kurzemi dodas uz Leetavu. Pēc zveedru ziņam zveedru jūras brauceji 10. g. s. bijuši Zemgalē un islandeētis Egils Skalagrimsons tanī pašā laikā bijis Kurzemē.

pēc Daugavas piekrastes eedzīvotajiem bija iespējama eepasītees ar citu tautu dzīvi, to eeročeem, darba rikeem un tikumeem. Bet ari paši latveeši devās tāļos ceļojumos. Tā kuršu jūras brauceji savos kuģos nokļuva līdz Danijas un Zveedrijas piekrastem.*)

Ari starp Kreevijas zemem un Skandināviju pastāveja ceeši sakari un kreevu eespaiids Baltijā bija leels. Tā kreevu kņazs Jaroslavs nodibināja 1030. gadā Terbatas veetā pilsētu (Jurjevu). Ari daņi 1048. g. nodibinājuši Kurzemē pirmo kristigo baznicu. Talab senee latveeši jau sirmā senatnē bija labi pazīstami ar Eiropas zeemeļu tautu kulturu un vācu eekaņotaji nebūt nebija kulturas neseji tādā nozīmē, ka tee to apgalvo.

Seno latveešu dzīves veids neatsķirās no pārejo Eiropas zeemeļu tautu dzīves veida laikmetā pirms šo tautu ceešakas saistišanās ar vecajām kulturas zemem, vaj ari zemem, kuņas jau agrak bija paspējušas uzņemt un peesavinatees antiko kulturas tautu eeguvumus. 12. gadu simtenī latveeši galvenā kārtā nodarbojās ar lopkopību un zemkopību. Amatneeciba bija samērā augsti attīstijusēs. To apleecina senlaiku apģērbi un audumi, rotas leetas un eeroči. Pat savas rakstu zīmes senlatveešeem ir bijušas. Pats par sevi saprotams, ka latveešu ciltim bija savas politiskās organizācijas. To preekšgalā stāveja vecakee un kungi (*primares, nobiles, seniores, rex*), kuņu teesibas jau pārgāja no tēva uz dēlu. Šo valdneeku teesibas eerobežoja tautas sapulces, kuņas vareja peedalitees visi brīvee peeaugušeē vīreeši un kuņas apspreeđa visus cilts dzīves svarigakos jautajumus. Kungi meera laikā bija soģi un kaņa laikā vadoņi ar neaprobežotām teesibam. Zemi senatnē aplāja nostiprinatu piļu tīkls. Pilis dzīvoja virsaiši ar savu pavadonību un pils tuvumā — pilsētā, dzīvoja leelaks ļaužu skaits. Nevar būt šaubu par to, ka ari latveešu ciltis, ja viņu attīstības gaita no āreenes nebūtu trauceta, būtu attīstijusās līdzīgi pārejām Baltijas jūras piekrastes brīvajām tautam. Bet latveešu tautas attīstības gaita 13. gadu simtenī eevirzijās tautai nelabvēligās sleedēs; tas notika tad, kad zemi eekaņoja vācu krustneši.

Ir maldīgi domat, ka pirmee vāceeši mūsu piekrastē eeradušeēs „nejauši un no vētras trenkti“. Pusvāciskā Vizbija Gotlandes salā jau uztureja tirdzneeciskus sakarus ar Baltijas jūras zeemeļu un austrumu piekrastem. Jau 12. gadu simtenī vācu tirgotaji nodibināja Novgorodā savu faktoriju, un ap to pašu laiku eeradās Daugavas grīvā pirmee Bremenē un Libekas tirgotaji. Rīmju kronikas autors nemāksloti

*) Nebūt nav izslēgta iespējama, ka ari Daugavas piekrastes eedzīvotaji latveeši, zemgaleeši un libeeši ir zinamos apstākļos peeveenojušeēs zeemeļneeku ceļojumeem uz deenvideem. Dažos Bicances dokumentos vikingu starpā mineti vīri ar vārdeem, kuņu skaņa leek domat, ka tee ir nākuši no Latvijas, bet ne no Skandināvijas.

attēlo pirmo vācu eecēlotāju nolūkus. Viņš saka: „Bija bagāti tirgotāji ar nemērojamu godu un mantu, teem eenāca prātā, ka tee grib mantu eegūt, kā to vēl tagad dažs labs dara. Deevs pats tos vadīja, tā kā teem izdevās atrast vīru, kuŗš svešas zemes pazina; tas vīrs tos ar kuģeem atveda pāri Baltijas jūrai.“ Ilgus gadus tirgotāji bija veenīgi vāceeši, kuŗi apceemoja mūsu peekrasti. No sākuma viņi eeradās tikai uz dažeem vasaras mēnešeem, bet vēlāk vairaki no teem palika par zeemu. Tikai 1184. gadā Latvijā eeradās pirmais misionars Meinhard s († 1196. g.).*) Viņš nodarbojās ar lībeešu kristišanu, kaut gan 12. gadu simtenī misionaru rīcībai nebija nekādi paleekami panākumi. Tiklīdz jaunā ticība izrādījās eedzimteem mazak patīkama, nekā tēvu tēvu ticība, tad tee no tās atteicās un kristību mēģināja upēs nomazgat. Gluži kā agrak zem kreevu un daņu eespaيدا, Latvijā pa laikam nodibinājās kristīgās draudzes, lai atkal drīz izniktu.

Mazās vācu tirgotāju kolonijas stāvoklis palika ar katru deenu nedrošaks. Kurši, zengaleeši un igauņi redzeja, ka eenāceji apdraud viņu sen nodibinājušos kārtību un talab izturejās naidīgi pret vācu eenācejeem. Lai nodrošinātu savu stāvokli pee Daugavas grīvas, vācu kolonisti ķērās pee visdrošākā lidzekļa — pee zemes eekaŗošanas. Pret Baltijas tautam, kā pret pēdejām, kuŗas Eiropā nebija peeveenotas kristigai baznicai, izsludināja krusta kaŗu un, tāpat kā toreiz uz muhamedaniskeem austrumeem un Prusiju, arī uz Baltiju sāka plūst krustnešu pulki. Baltijas eekaŗošana ļoti atšķirās no pārejo ta laika vācu koloniju dibinašanas veida. Galvenais bija tas, ka uz Baltiju nenāca vācu zemneeki, kā tas bija Prusijā. Baltija tanī laikā bija veena no visnepazīstamakām un attālakām zemem. Pa sauszemi vācu kareivji un kolonisti nevareja Baltiju sasneegt, jo ceļu aizkrustoja Prusija un varenā Leetava. Zemneekeem trūka uzņēmibas un lidzekļu tik tālam jūŗas ceļojumam, un galvenais, teem jau Prusijā, Pomeranijā un vairakās citās slāvu zemēs bija peeteekošā daudzumā brīvas zemes kolonizešanai. Talab arī Baltijas eekarotāju leelakā daļa bija bruņneeki — muižneeki, algoti kareivji un tirgotāji, bet zemneeku nebija nemaz.

Baltijas eekaŗošana ilga gandrīz visu 13. gadu simteni un vēl ilgi pēc šķeetamās padošanās veetejās tautas sacēlās no jauna. Cīņu izcīnīja ar visleelako niknumu un nesaudzību. Plašus apgabalus pilnīgi izpostīja un abās pusēs bija neskaitami upuri. Mezonibas un neželības vēl vairak saprotamas, kad eevēro, ka krustnešu starpā bija prāvs skaits dažādu klaidoņu un panikušu laimes mekletāju un nozeedzneeku, kuŗi solītās grēku peedošanas dēļ cīnijās ar paganeem. Kā kuŗā katrā leelakā

*) Vēlak Meinhardu eecēla par pirmo lībeešu biskapu. Otrs biskaps bija Bertholds, kuŗu 1198. gadā cīņā nonāveja lībeetis I m a n t a.

sabeedriskas kustības laikmetā, tā arī krustu kara laikā sabeedribas padibeņi prata eespraustees eekarotāju vidū un ar to vēl vairak veicināja demoralizaciju, tikumiski jau tā zemi stāvošo vidus laiku kara vīru starpā. Ilgu laiku cīņas laime svarstījās. Tā 1260. gadā leelajā Durbes kaujā kuŗši iznīcināja leelu ordeņa kara pulku. Bet Baltijas tautam cīņa bija jazaudē, jo aiz krustnešeem stāveja bagatee Vācijas spēka avoti; krustneši bija arī labaki apbruņoti un, beidzot, Baltijas tautu spēkus pamazināja arī tas, ka šo tautu starpā valdija nesaskaņas un vācu kareivjus viņu cīņās veenmēr pabalstija veena vaj otra Baltijas tauta.

Pirmais krustnešu pulks eeradās Latvijā 1200. gadā un tā kā trešais Livonijas biskaps Alberts (1199.—1229.) bija sev nodrošinājis Vācijas, Danijas un Romas pāvesta palīdzību, tad vareja ceret, ka Daugavas grīvas apkārtnes eedzīvotāji drīz būs nomākti. Talab 1201. g. dibināja tirgu pee Rigas upes, kara daudzsološā tirdzniecība un privilēģijas (peem., Rigas pilsētai bija solita $\frac{1}{3}$ no visas eekarotās zemes) peevilka daudzus uzņēmigus tirgotājus un amatneekus. Latvešu, igauņu, kuŗšu, bet it sevišķi varonigo zemgaleešu pretošanās beidzot bija lausta. Šo tautu virsaisi ilgajās cīņās bija krituši vaj arī izceļojuši uz Leetavu un, varbūt, daļa no teem arī peeslējās un sakusa ar eekarotājeem. Tā Turaidas vecakais, kuŗu kronists pat dēvē par karali (*quasi rex*), Kaupo pret savas tautas grību visās leetās pabalstija eenācejus un stāveja teem tuvu. Līdz ar Baltijas tautu uzvarešanu zuda arī to patstāvība. Vairs nevareja būt runa par latveešu, igauņu un pārejo Baltijas tautu vēsturi. Mūsu senču vēsture, sākot ar 13. gadu simteni, kļūst par „nevācu“ zemneeku kārtas vēsturi. Tikai pēc 600 gadeem nomāktā zemneeku kārtā atdzimst nacionalā pašapziņa un atkal veenas kārtas veetā stājas latveešu un igauņu tautas, kuŗas tumšo gadu simteņu laikā bija apveenojušas sevī pārejās Baltijas ciltis. Talab arī sākot ar Baltijas tautu patstāvības izzušanu, līdz pat 19. gadu simtenim, Latvijas vēsturē redzamas lomas spēlē tikai valdošo kārtu peederigee, kuŗi galvenā kārtā bija vāceeši, bet latveešu zemneeki bija tikai saimnieciskais pamats, uz kara šīs valdošās kārtas dibinājās. Neskatotees uz to, latveeši turpināja uzturet un izkopt savas nacionalās īpatnības, lai reiz atkal varetu uzstātees kā tauta.

Lai savu varu stiprinātu, biskaps Alberts radija sev pastāvīgu kara spēku, jo krustnešu skaits bija nenoteikts. 1204. gadā pāvests apstiprināja 1202. gadā dibināto Kristus bruņniecības brālības ordeni, kuŗu pēc ta nozīmes sauca par zobeņbrāļu ordeni. Ordenis drīz veen izvērtās par eevērojamako spēku zemē un peeprasija sev dažadas preekšrocības. Biskaps bija peespeests atdot ordenim veenu trešo daļu no visas eekarotās zemes, bet arī tas neapmeerināja ordeni, kuŗš centās

klūt par veenigo noteicošo pasaulīgu valdneeku Livonijā.*) Tomēr arī biskapi (Rīgas, Terbatas, Reveles, Kurzemes, Sāmu salas) negribeja atteikties no pasaulīgās varas un talab visai Livonijas patstāvības laikmeta vēsturei uzspeež raksturīgu zīmogu nemitīgās cīņas starp ordeni un biskapeem, pee kam Rīgu un pārējās pilsētas arī eerāva šinīs cīņās, pee kam tās pabalstīja brīžēem veenu un brīžēem otru pusi. Biskapi savu spēku stiprinašanai atdeva saveem kareivjeem un eeredņeem zemi ar viseem eedzīvotajeem. Šee kareivji un eeredņi zemi neeguva par savu īpašumu, bet teem bija teesības prasīt un saņemt no zemneekeem nodevas un klaūšas, par ko teem kaŗa gadījumā bija ar zinamu kareivju skaitu jasteidzas biskapeem palīgā. Ari ordeņa zemēs eeveesās šāda lēņu kārība. Bet kareivji ar laiku veenmēr vairak izvērtās par zemkopjeem-muižneekeem un veetejo tautu peederigee par zemneekeem-dzimtcilvekeem. Peeņemot kristīgo ticību latveešu cilšu peederigee vajadzeja uzņemtees maksat katoļu baznicai veenu desmito daļu no savu lauku un māju raŗojumeem, bet šo „desmito“ drīz sāka paleelinat. Muižneeku vara ātri peeauga. 13. gadu simtenī zemneekeem vēl bija zinamas politiskas teesības, kaut gan jau toreiz virssoga teesības nāca vasaļu rokās. Zemneekeem uzlika veenmēr jaunas klaūšas. Teem bija jaceļ pilis un baznicas, jataisa ceļi un jaeet kaŗa gaitās. Tanī pašā laikā teem arī vajadzeja apstrādat muižu laukus. Muižu darbos nopūlejušees, zemneeki nevareja savus laukus kārtīgi apstrādat un zemneeku labklājība slīdeja uz leju. Ari savu personīgo brīvību zemneeki zaudeja. Muižas zemi zemneeks nedrīksteja atstāt bez sava kunga atļaujas. Pilsētās tas nedrīksteja apmestees un cunftēs to neuzņēma. 1323. gadā līgumā starp ordeni un Leetavu ir jau runa par izbēgušeem zemneekeem un 15. gadu simtenī muižneeki noslēdza savstarpejus līgumus par izbēgušu zemneeku atdošanas kārtību. Tomēr ordeņa laikā zemneeku stāvoklis vēl nebija ļaunakais. Livonija pārdzīvoja meera un saimneeciskas labklājības laikmetu, un talab arī zemneeki vareja daudz maz apmeerinoši dzīvot. Zemneeku stāvoklis kļuva daudz ļaunaks pēc Livonijas neatkaramības izzušanas.

Livonija īstenībā nekad nav bijuse veenota un no veenas varas pārvaldīta valsts. Ta sastādījās no vairakām sikām valstim, kuŗas apveenojās valstu saveenībā. Ordenis savās zemēs bija neaprobežots kungs, tāpat, kā Rīgas, Terbatas, Kurzemes (Piltenes), Reveles un Sāmu salas biskapi savās zemēs, jo tee no vācu ķeizareem bija eecelti par valsts firsteem un saņēmuši regalijas. Ari leelās pilsētas (Rīga, Revele un Terbata) bija autonomas. Gan saņāca visu brīvo kārtu preekštāvji landtagos, bet landtagu lēmumi bija obligatoriski tikai teem, kas

*) Par Livoniju sauca valsti, kuŗa vidus laikos apveenoja Kurzemi, Vidzemi, Igauniju, Latgali un Klaipēdas apgabalu Prusijā.

šiem lēmumeem landtaga sēdē bija peekrituši. Kā patstāvīgas kurijas landtagos peedalijās 1) augstakā garidzniecība ar Rīgas arķibiskapu un biskapeem preekšgalā, 2) bruņneeku ordenis, kuŗa īpašumi zemē bija visleelakee, 3) biskapu un ordeņa vasaļi (vēlakā muižniecība) un 4) pilsētneeki. Zemneekem kā nebrīveem nebija savu preekštāvju landtagos.

Ķildas starp atsevišķām kārtam, starp biskapeem un ordeni, vaj arķibiskapu un veenu vaj otru biskapu, vaj ari pilsētam, reti izbeidzās un veenmēr draudeja izvērstees par asiņainām cīņam. Ordenis, kā visvarenakā un bagatakā organizācija visā Livonijā, gan eeguva vadošo lomu, bet pret to uzstājās arķibiskaps un biskapi, un talab Livonijas valsts nekad nebija eekšķīgi spēcīga. Eekšķīgo nespēku vēl paleelināja reformācijas kustība, kuŗa Livonijas pilsētās eesākās jau 1521. g. un nākošā gadā peeņēma jo asas formas. Pilsētneeki dauzija katoļu svētbildes un izmeta tās no baznicam. Protams, ka katoļu biskapi tam pretojās. Tomēr reformatoriskā kustība ātri izplatijās un nostiprinājās. No pilsētam ta pārgāja uz laukeem, kur tai peeslējās muižniecība. Tanī pašā laikā ordenis turpināja pastāvet savā agrakā veidā. Ordeņa mestrs Valters Pletenbergs (1494.—1535.) bija tālredzīgākais un spējīgākais Livonijas ordeņa mestrs. Tomēr tas nepārvērtā Livoniju par laicīgu valsti, kā tas toreiz notika Prusijā. Radās pilnīgi nenormals stāvoklis: protestantisku zemi pārvaldīja katoļu ordenis. Talab ari bija neizbēgamās jaunas un niknas cīņas pašā Livonijā. Valstī nebija veenojoša centra. Ilgajos meera gados ordenis un vasaļi bija aizmirsuši kuŗa mākslu un talab ārejām breesmam izceļotees Livonija nebija spējīga pretotees. Ari no āreenes ta nevareja sagaidit pabalstu. Prusijā ordenis bija izbeidzees, vācu valsts bija aizņemta no savām eekšējām darišanam un nevareja interesetees par tālo Livoniju, ar kuŗu to nekad nebija saistījušās ceesākas saites. Bet taisni šīnī laikā, kad Livonija eekšķīgi bija sabrukuse un kad ta bija atstāta no saveem agrakeem sabeedroteem, tai no visām pusem draudeja breesmas. Danija izvērtās par vadošo valsti Eiropas zeemeļos. Norveģija un Zveedrijas deenvīdi bija daņu provinces un ari Baltijas jūŗas deenvīdus peekrastes daļa atradās zem daņu varas. Danija izsteepā savu roku ari pēc Livonijas zemem, starp kuŗām bija tādas (Igaunija), kuŗas agrak bija peederejušās Danijai. Polija bija eeguvuse Prusiju un mēģināja dabut zem savas varas visu Baltijas jūŗas austrumu peekrasti. Ari Maskavas caru teeksmes virzījās uz jūŗas pusi. Pleskavas un Novgorodas republikas bija kritušās, un cars Ivans pee Narvas upes grīvas uzcēla stīpro Ivangorodas pili, kuŗa izvērtās par tirdzniecības centru. 1558. g. cara Jāņa Breesmigā kuŗa pulki eebruka Livonijā. Ārejšais eemesls bija tas, ka ordeņa sūtņi bija solījuši maksat caram meslus, kuŗus pats ordenis tomēr leedzās dot. No jauna eestājās mezonīgu kuŗu laikmets, kuŗš turpinājās gandrīz

25 gadus. Plaši zeedoši Latvijas apgabali pārvērtās par tuksnešiem. Eedzīvotajus apkāva vaj aizveda gūstā. Gan daņu, gan poļu, gan kreevu pulki apsēda, eepņema un postīja pilis un pilsētas. Ordenis mekleja palīdzību Polijā, bet tikai karalim Stefanam Batorijam izdevās kaŗu izbeigt. 1582. g. Sapoljes meerā kreevi atdeva savus eekaŗojumus Polijai. Livonijas valsts bija sabrukuse 7 daļās, pee kam Kurzeme (bez Piltenes apgabala) kļuva 1561. g. par Polijai padotu hercoga valsti, kuŗas preekšgalā nostājās pēdejaiss ordeņa mestrs Gothards Ketlers. Vidzeme, eeskaitot Latgali, kuŗa toreiz vēl nebija dalīta no pārejās Vidzemes, kļuva par poļu provinci, Kurzemes jūrmalas apgabals (Piltene-Aizpute) pārgāja daņu īpašumā u. t. t.

Jaunajos apstākļos arī zemneeku stāvoklis grozījās. Tas sakams it sevišķi par Vidzemes zemneeku stāvokli. Zeme bija galīgi izpostīta un zemneekiem bija divkārt grūtas nastas jānes, lai atjaunotu kaŗā izpostīto. Kurzemē zemneeku stāvoklis bija mazleiet labaks, jo tur plaši zemes gabali peedereja hercogam un šo „kroņa“ zemneeku stāvoklis veenmēr bija eeešamaks. Arī Polijas valdība maz interesejās par zemneeku likteni. Tā, peemēram, poļu karaļa Zigismunda Augusta privileģijas, kuŗas 1572. g. esot dotas Vidzemes muižnecībai, leecina, ka zemneeki bija pārvērtušeess par savu kungu vērgem. Zemneekus pirka un pārdeva, to īpašumu kungs teem vareja atstāt vaj atņemt, dzimtkungs bija visās leetās zemneeku augstakais teesnesis u. t. t. Bez tam Polija savā īsajā valdīšanas laikā darīja visu, lai zemi pārpoļotu. Tika atjaunotas katoļu baznīcas un klosteri. Jeziiteem atļāva brīvi rikotees un par eeredņeem viscaur eecēla poļus. Tomēr poļu virskundzība Vidzemē ilgi nepastāveja. 1621. g. zveedru karaļa Gustava Adolfa kaŗa pulki eekaŗoja Vidzemi un Rīgu un eelauzās arī Kurzemē. Līdz 1621. gadam visas Latvijas liktenis bija kopīgs. Sākot ar 13. gadu simteni gandrīz visi latveešu apdzīvotie apgabali peedereja pee Livonijas valsts un pēc tās sabrukšanas tee nāca teešā vaj neteešā atkarībā no Polijas. Tikai 1621. g. tagadejā Vidzeme un Rīga nāca zem Zveedrijas, bet agrakās Vidzemes deenvīdus daļa, tagadejā Latgale, palika zem Polijas. Tādā kārtā radās Latvijas sadalīšana trijās daļās: Kurzeme bija poļu vasaļu valsts, Vidzeme peedereja Zveedrijai un Latgale — Polijai.

Zveedrijas virskundzības laikmets Vidzemē bija veens no gaisakeem tās vēsturē. Pašā Zveedrijā zemneeki aizveen ir bijuši brīvi cilvēki — tur plašos apgabalos dzimtbūšana nekad nav pastāvejuse un talab zveedreem izlikās pilnīgi nesaprotami un neattaisnojami apstākļi, kuŗos latveešu zemneekiem bija jadzīvo. Vairakkārt zveedru valdība eekustināja jautājumu par zemneeku brīvlaišanu, bet šee preekšlikumi atdūrās pret muižnecības likteem šķēršļeem. Tomēr zveedru

valdība izveda daudzas zemneekem labvēlīgas reformas. Muižneekem atņēma virsteesu par saveem zemneekem, kuŗi arī eeguva teesību celt sūdzības pret saveem kungeem. Klaušas un nodevas muižam tika ceēši noteiktas (vaku grāmatas) un talab zemneeku labklājība ātri peeauga, jo tee teesās atrada patvērumu pret patvaribam, un vaku grāmatu kārtība nepeeļāva tos apkraut ar pārmērigām nastam. Zveedru valdība arī eeveda kārtību ordeņa un poļu laikos pilnīgi pajukušajā zemes pārvaldībā. Daudz darija izglītības leetā. Atvēra skolas, kuŗu starpā sevišķu vēribu pelna Gustava Adolfa 1632. g. dibinatā universitate. Ari bibeles pirmais latviskais tulkojums izdots ar zveedru valdības palīdzību. Tomēr Zveedrijas svētīgo darbību Vidzemē leelā mērā apgrūtināja un trauceja nemitigee kaŗi. Tā 1656. g. kreevi eelauzās Vidzemē un aplenca Rīgu. Ari Vidzemes muižneecība nebija apmeerinata ar Zveedriju. Daudzus zveedru valdības rīkojumus muižneecība uzskatīja par tādeem, kuŗi eerobežo muižneecības teesības. Tomēr visleelako nemeeru sacēla 1681. g. izsludinātā muižu redukciija. Zveedru valdneeki bija saveem augstakeem eeredņeem un kaŗa vīreem dāvājuši muižas. Pa leelakai daļai šīs muižas bija dotas uz lēņu teesību pamateem tikai leetošanai. Lai uzlabotu valsts finansielo stāvokli, zveedru valdība nolēma atņemt muižas viseem teem, kuŗi nevoreja peerādit savas īpašuma teesības. Vidzemē tādā kārtā pārgāja kroņa īpašumā peecas sestdaļas no visas zemes ar 543,000 dalderu leelu gada eenākumu. Vidzemes muižneecība cēla eebildumus pret redukciju, uzsvērdama, ka Vidzemi un Zveedriju saista veenīgi personalā unija (kopīgs karalis) un ka talab Zveedrijas reichstaga lēmumeem nevarot būt likumīgs spēks Vidzemē. Zveedru valdība nepeegreeza vēribu šeem eebildumeem un talab muižneecība mekleja sev aizsardzību ārzemēs. Johans Reinholds Patkuls (1660.—1707.) bija Vidzemes muižneecības delegats Zveedrijās no kureenes tam bija jābēg dēļ karaļa apvainošanas. Patkuls uzsāka rosīgu cīņu dēļ muižneecības preekšrocībam. Viņš sekmeja Danijas, Polijas, Saksijas un Kreevijas apveenību pret Zveedriju, kuŗas pavalstneeks viņš bija. Jaunais zveedru karalis Karlis XII, no sākuma cīnijās sekmīgi pret šo saveenību, bet 1710. g. cara Petera I. kaŗa pulki eeņēma Baltiju. Rīga un Vidzemes, Igaunijas un Sāmu salas muižneecības padevās Kreevijai, pee kam kreevu virspavēlneeks kņaz Šeremetjevs un vēlāk cars Peters apstiprināja muižneecības preekšrocības un solīja eekaŗotām provincēm autonomijas teesības. Ari Zeemeļu kaŗam beidzotees 1721. g. Nistates meera līgumā, muižneecībai un Rīgai apstiprināja to privileģijas, kuŗu starpā bija nodrošināta veetejā pārvalde ar vācu valodu, luterāņu baznīcas brīvība, bet it sevišķi karaļa Zigismunda Augusta privileģijas u. c. 1710. g. kapitulācijas nosacījumi bija pamats Baltijas provinču teesiskajam stāvoklim Kreevijas valstī.

Kurzeme 1561. g. bija kļuvuse par hercogu valsti zem Polijas virskundzības. Toreiz Kurzeme sadalījās trijās daļās. Kurzemes hercogi saucās par „*Herzog in Liefland, zu Curland und Semgallen*“. Zemgale aptvēra tagadejos Tukuma, Jelgavas, Bauskas, Jaunjelgavas un Ilukstes apriņķus, bet Kurzeme tagadejo Lejas-Kurzemi, pee kam Piltenes-Aizputes apgabals tomēr neatradās zem Kurzemes hercogu varas, bet peedereja pee Danijas. Grobiņas novads ar Leepaju, turpretim, bija eekļilats Prusijai. Vidzemes hercoga titulis bija tikai nosaukums, jo Gothards Ketlers tikai 4 gadus bija Vidzemes virskungs poļu uzdevumā.

Polija toreiz bija visuvarenu muižneeku republika un talab saprotams, ka arī Polijas vasaļu valsti — Kurzemē — nodibinājās līdzīgi apstākļi. Hercogu varu eerobežoja landtagi, kuŗos vareja peedalitees veenigi Kurzemes muižneeku deputati. Bez landtagu peekrišanas hercogeem nebija teesības izdot jaunus likumus un uzlikt jaunas nodevas. Hercogu laikmeta pēdejā gadusimtenī hercogi izvērtās par valdneekem bez pateesas varas, jo muižneecības eestāžu lēmumi bija noteicošee. Ta laika muižneeku patstāvību raksturo, peemēram, tas, ka Dobeles komturs This fon der Reke vareja kļūt par Jaunpils (Tukuma apr.) valdneeku, kuŗš atzina veenigi vācu ķeizaru virskundzību. Ši Jaunpils „valsts“ pastāveja līdz 1580. gadam.

Kurzemes hercogu starpā eevērojamakais bija hercogs Jēkabs (1642.—1682.), kuŗš ar ārkārtīgu enerģiju nodevās savas valsts saimneeciskās labklājības pacelšanai. Kā pārleecinats merkantilists, viņš centās Kurzemē nodibinat pēc eespējas daudzas rūpneeciskas eestādes, lai visu nepeceeešamo varetu savā zemē ražot. Tā saukto koloniju preču ražošanai viņš eeguva Kurzemei vairakas kolonijas Amerikā un Afrikā. *) Kurzemei toreiz bija eevērojama tirdzneecības un kuŗa flote. Par Kurzemes tirdzneecisko sakaru plašumu ļauj spreest jau tas, ka hercogs Jēkabs noslēdza tirdzneecības līgumus ar Angliju, Holandi, Franciju, Daniju un Zveedriju. Arī ar Veneciju, Romas pāvestu un turku zultanu viņam bija tirdzneeciski sakari. Ar Spaniju viņš veda sarunas par Trinidades salas eegūšanu. Pašā Kurzemē viņš eerikoja daudzas rūpneecības eestādes, kuŗu ražojumus

*) Kurzemes koloniju starpā bija arī Tobago sala, kuŗa peeder pee Reetumu Indijas salam. Ta atrodas 35 kilometrus uz zeemeļaustrumeem no Trinidades un ir 295 kkm leela ar 18,750 eedzīvotajeem (1901. g.). Izņemot 120, visi pārejee eedzīvotaji ir neģeri un mulati. Faunas un florās ziņā sala peeder pee Deenvidu-Amerikas un zeme tur ir visai ražīga. Talab tur bagatīgi ražo cukuru, kakao, kokvilnu, kokosa reekstus, tabaku, vīģes un vīnu. Bez zemkopības eedzīvotaji nodarbojas vēl ar lopkopību un rūpneecību (cukurs un rums). Sala pārmaiņus peedereja Kurzemei, Holandei, Francijai un Anglijai, kamēr pēdejā to 1803. g. galīgi eeguva par savu īpašumu. Kurzeme Tabago salu eeguva 1649. g., tāpat kā apgabalu pee Gambijas upes grīvas Afrikā.

kuģos izveda uz ārzemem, vaj patēreja pašā Kurzemē. Tā Ventspilī un Kuldīgā atradās kuģu būvetavas. Baldonē, Engurē, Vecmuižā, Biržu muižā u. c. strādāja dzelzs un kapara āmuri, kā arī leelgabalu leetuves. Skrundā pagatavoja šaujamo pulveri, Jelgavā — tēraudu un Kuldīgā — zalpeteri. No Flandrijas viņš eveda sugas aitas, kuŗu vilnu Embotē, Mežotnē un Sātos pārstrādāja vadmalā, ko ar peļņu pārdeva ārzemēs. Tomē izgatavoja papiru u. t. t. Deemžēl, šo rosīgo darbību spēji pārtrauca, jo 1655. g. Zveedrija uzsāka kuŗu pret Kreeviju un Poliju. Karojošās puses neeevēroja hercoga izsludinato neitralitāti, bet pārnesa kuŗa darbību uz Kurzemi. Pašu hercogu, kā Polijas vasalu, sagūstīja un eeslodzīja Ivangorodā, bet zemi izpostīja, fabrikas izputeja, flote iznīka un kolonijas peesavinājās sev Holande un Anglija.

Vēlakee Kurzemes hercogi maz interesejās par zemes pārvaldības leetam, bet izleetoja savām izpreecam prāvos Kurzemes kroņa muižu eenākumus. Tā hercogs Fridrichs Kazimirs mēģināja miniaturā kopet franču kuŗu galmu. Pēc tam, kad Kreevija bija eeguvuse Vidzemi un Polijas vara pamazam sabruka, arī Kurzemē kļuva veenmēr stipraks Kreevijas eespaids. Kurzemes hercogi bija speesti rikotees saskaņā ar Peterpils rikojumeem. Hercogu nozīmi pamazināja arī tas, ka gandrīz veenmēr puse no muižneecības izturejās naidīgi pret valdošo hercogu. Talab nereti gadījās, ka katra partija eevēleja savu hercogu, un tad Kurzemē notika strīdi starp abeem valdneeekeem, kamēr veenu no teem padzina vaj tas aizbrauca. Bija arī brīži (1740.—1758.), kad Kurzemē nemaz nebija hercoga un zemes pārvaldišana atradās veenīgi muižneecības rokās. Kad Polijas patstāvība izbeidzās, tad arī Kurzemes valsts stāvoklim bija jagrozās. 1795. gada 17. martā Kurzemes muižneecība nolēma bez nosacijumeem peeveenotees Kreevijai. Pēdejam hercogam Peterim nolēma izmaksat 50,000 dukatus leelu gada penziju un 500,000 dukatus par domeņu muižam.

Ordeņa valstij sabrūkot (1559.) pēdejam Kurzemes biskaps, kuŗa sēdeklis bija Piltēnē, pārdeva Danijai Piltenes-Aizputes apgabalu līdz ar šim biskapam padotām igauņu zemem (to starpā arī Sāmu salu). Daņu karalis Piltenes zemes atdeva savam jaunakajam brālim Magnusam, kuŗš vēsturē pazīstams ka raibu politisku peedzīvojumu mekletajs. Pēc viņa nāves Piltenes zemēs valdīja nemitīgas nesaskaņas, pee kam zemi centās eegūt gan Polija, gan Zveedrija, gan Brandenburga-Prusija, gan Kreevija. Piltenes strīdos reizem eejaucās arī pārejās ta laika leelvalstīs, kā Anglija, Holande un Danija. Visu šo cīņu iznākums bija tas, ka Piltenes muižneecība kļuva par pateeso un veenīgo zemes valdneeci. 1685. g. Piltenes muižneecība gan atzina Kurzemes hercogu Fridrichu par savu valdneeku, bet uzskatīja savu zemi tikai par personālā unijā saistītu ar pārejo Kurzemi. Bet drīz arī šīs saites pārrāva un Piltenes-

Aizputes zeme kļuva par neatkarīgu muižneeku republiku, kuŗai bija savs landtags, sava likumdošana un savas teesas. Tikai 1795. gadā, kad Kurzeme pēveenojās Kreevijai, arī Piltenes landtags nolēma darīt to pašu.

Ordenim sabrūkot Latgale palika zem Polijas, kuŗa to sauca par „*Ksienstwo Inflantckie*“. Šī poļu Vidzeme bija pastāvīga province ar savu bīskapu, vojevodu un kastelanu preekšgalā. Poļu valdība Latgalē turpināja to pašu pārtautošanas politiku, kuŗu ta bija peekopuse pārejā Vidzemē. No jauna eveda katoļu ticību. Zemneeki to pēeņēma tikpat veenaldzīgi kā agrak Lutera mācību, jo īstenībā tee neko nezināja par veenu vaj otru ticību, jo baznīcas Latgalē sāka būvet tikai 17. gadu simteņa vidū. Latgales muižneecības leelako daļu veegli saistija pēe Polijas, kuŗa tai pēeškīra plašas jo plašas preekšrocības, kuŗu preekšā Zigismunda Augusta privileģijas nobāl. Vācu muižneeku leelakā daļa ātri pārpoļojās. Sevišķi pēevilcīga muižneecībai izlikās poļu kārtība, kad to salīdzināja ar Zveedrijas valdības radīto kārtību leelajā Vidzemē, kur valdība neaprobežojās veenīgi ar zemneeku teesiskā un saimneeciskā stāvokļa uzlabošanu, bet beidzot pat atņēma muižas. Talab arī Latgales muižneecība bija apmēerināta ar savu stāvokli Polijas valstī. Drīz pārpoļotai vācu muižneecībai Latgalē pēebedrojās prāvs skaits sīkas šlachtas. Visa Latgales muižneecība apveenojās veenā korporacijā zem nosaukuma „*Polsko inflancka szlachta*“ (Poļu Vidzemes muižneecība), kuŗa bija veenīgais noteicejs zemes politiskajā dzīvē. Latveešu zemneeku stāvoklis Latgalē bija ļaunaks nekā Baltijā. Visā Polijā zemneeki atradās visai nelabvēlīgos apstākļos, bet no Varšavas tik ļoti tālajā Latgalē zemneeki bija visvairak nomākti. Vidzemes zemneeki bija pārdzīvojuši svētīgos „zveedru laikus“, kuŗi arī Kurzemē nepalika bez eespaīda, bet Latgalē turpinājās gadu simteni pēc gadu simteņa nepārtrauktā gaitā vistumšakee vērdzības laiki. Apstākļi arī negrozījās, kad Latgali 1772. g. pēveenoja Kreevijai.

18. gadu simteņa beigās visa latveešu apdzīvotā zeme bija no jauna saveenota zem veenas valsts pārvaldes. Vidzeme (1710.), Latgale (1772.) un Kurzeme (1795.) pēedereja pēe Kreevijas. Tomēr arī turpmak šo zemju liktenis nebija kopīgs. Latgalē valdīja citas eestādes un citi likumi nekā Baltijas zemēs. It sevišķi šī starpība parādījās zemneeku likumos.

Pēc Zeemeļu kuŗa, kad Vidzeme no Zveedrijas pēederuma pārvērtās par Kreevijas daļu, Vidzemes zemneeku stāvoklis kļuva daudz ļaunaks. Kamēr Zveedrija pazīna arī brīvus zemneekus, tikmēr Kreevijā veenīgā brīvā kārtā bija muižneecība. Arī brīvas pilsonības vārda vakareīropeiskā nozīmē Kreevijā nebija. Turpretim muižneecība bija visuvarena un talab arī Baltijas muižneecība, atbalstīdamās uz Kree-

vijā parasto kārtību, vareja savas teesibas paplašināt. Tā Livonijas neatkaramības laikā muižniecība (resp. bruņniecība) bija tikai veena no četrām landtaga kārtām, bet zem Kreevijas virskundzības muižniecība prata pārvērstes par veenīgo un visu noteicošo landtaga dalībneeci. 18. gadu simtenī atcēla visas muižniecībai nepatikamās zveedru laiku reformas, reducetās muižas atdeva viņu agrakeem leetotajeem, Zigismunda Augusta privileģijas apstiprināja un visas zemes pārvaldes eestādes (teesas, administracija, skolas, baznica u. c.) atradās vācu muižniecisko landtagu eestāžu pārziņā. Baltijas provinces izvērtās par autonomām valstīm, kuņas visas savas eekšējās darišanas vareja patstāvīgi nokārtot. Izcēlās Baltijas autonomee „Landesstaat“i, kuņos muižniecība izdeva zemei likumus.

Zem Kreevijas virskundzības dzimtbūšana pamazam izvērtās vērdzībā. Zemneeks kļuva par sava kunga personīgo īpašumu, kuņu kungs manto, pērk un pārdod pēc savas gribas. Kungam peedereja visa zemneeka rocība, kuņu tas vareja atņemt un izleetot pēc saveem eeskateem. Zemneeka nodokļus un klaušas noteica kungs pēc saveem eeskateem un zveedru eevestās vaku grāmatas zaudeja savu nozīmi. Ari teesu spreest par savu zemneeku vareja vispatvarīgākais dzimtkungs. Veens no pirmajeem Peterpils valdības rīkojumeem latveešu zemneeku leetās bija 1713. gadā izdots rīkojums, kuņš atvēl zemneekus pēc patikas šaust ar kņutu. 1719. gadā kreevu valdība izdeva rīkojumu, kuņā teikts, ka „Viņa Cariskai Majestatei visžēlīgi labpaticis uzlikt zinamu sodu aizbēgušeeem zemneekeem“. Šis sods bija — ausu un deguna nogrešana un zīmes eededzinašana peerē. Pret šo barbarisko rīkojumu arī veetejā muižniecība cēla eebildumus un lūdza atstāt spēkā agrakos nosacijumus, kuņi noķertos zemneekus lika pērt rikstem un smagakos gadījumos noteica spaidu darbus.

Tomēr jau 18. gadu simtenī pacēlās jautajums par agraratteecību reformu. Daži Baltijas muižneeki, kuņi bija izglītotaki par citeem savas kārtas locekļeeem, kuņi bija eepazinušees ar ta laika filozofu-apgaismotaju mācībām un kuņi saprata, ka brīvu cilveku darbs būtu ražīgaks par vērgu darbu, uzstājās par reformu nepececešāmību. To starpā bija arī Aizkraukles landrats Šulcs, kuņš savā muižā atcēla dzimtbūšanu un galvenos vilceenos atjaunoja zveedru kārtību. Uz viņa eerosinajumu valdība 1765. gadā uzdeva landtagam uzlabot Vidzemes zemneeku stāvokli. Tomēr tikai 1804. gadā notika pirmā eevērojamā pārgrozība zemneeku dzīvē. To veicināja franču revolucijas notikumi, kā arī dažu brīvprātīgu un tāļredzīgu vīru (Garliba Merkeļa u. c.) uzstāšanās zemneeku labā un arī pašu zemneeku starpā peeaugošais nemeers. 1804. gada likums atjaunoja zveedru laiku vaku grāmatas, ar kuņu palīdzību, atkarībā no zemneeku zemes leeluma un

labuma, zemneekem tika uzliktas noteiktas Klausas un nodevas. Zemneeki eeguva ari leetošanas teesibas uz zemi, kuŗu teem vareja atņemt tikai nedaudzos likumā noteiktos gadījumos.

Zemneeku stāvoklis nenoleedzami uzlabojās, bet tanī pašā laikā 1804. gada likums radīja šķēršļus leelgruntneecibas racionelai tāļak attīstībai. Muižu saimneecībam bija jāprobežojas ar muižu zemem, kuŗu starpā bija izkaisītas zemneeku saimneecības. 1804. gada likums centās eespeest visas saimneeciskās atteecības reiz preekš visām reizem dotās formās un nepeeļāva zemkopībā jauninājumus. Bet tādas aicināt aicinaja peeaugušās labības cenas. Vakar-Eiropas augligakos apgabalus bija izpostījuši Napoleona karī, kuŗi ari citur nepeeļāva kārtīgu zemes apstrādašanu, un nabadzīgās ražas bija patērejuši milzīgee zaldatu pulki. Talab Londonā veens kvartērs kveešu pacēlās no 56 sh 1790.—95. gados līdz 101 sh 1811.—15. gados. Kreevijā 1774. gadā četverīks kveešu maksāja 3,2 rbļ., bet 1814. gadā jau 28,0 rbļ. Rīgā kveešu cenas peeaug no 105 rbļ. par lastu 1811.—15. gados līdz 125 rbļ. 1816.—20. gados. Šāda labības cenu peeaugšana paleelināja labības eksportešanu un caur Rīgu izveda laikmetā no 1811.—15. gadam caurmērā pa gadu 11,088 lastus kveešu un rudzu, bet 1816. gadā jau 19,709 lastus un 1817. gadā 77,943 lastus. Labības ražošana pasaules tirgum bija visai izdevīga, bet to visai apgrūtināja 1804. gada likums. Tas bija jāatceļ un tas notika zemneekus atlaižot no dzimtbūšanas. Kurzemē dzimtbūšanu atcēla 1817. gadā un Vidzemē 1819. gadā. Kurzemes atsvabīnašanas likuma pirmais paragrafs skan:

„Rohna Walsis un Kurfemmes Muischneekei atfata wijsfahm tahm tee-fahm, kas wineem lihds fchim bija, un kas dibbinajehs us lauschu dsimtu buhschanu, un zaur to wiini ari tee atlaisti no tahm gahdashanahm un dohschanahm preeksh semneekeem, kas ar fchahm teefahm bija faweenotās un abbejas fchahs atfazzišanas noteek tā, ka tee fche pehnahkami likfumi par semneeku buhschanu to isteiz, un to wiini ihpaschi fewim paturr, ka tas grunts un ta semme wineem peederr, ka tas teem muischneekeem zaur wezzeem likfumeem dohts... tā ka tee brihwi atlaistee semneeki, eeksh nahfamu laifu, ne zittadi ar Rohna Walsi un ar teem Rungeem, kam muischas peederr, turrefees un dsihwohs ka tā, ka abbeji (prohti Rungs un laudis) fawā starpā buhs falihgufchi, un fchihš falihgshanas jeb Runtraktus buhs turreht un ismekleht tā, ka fchee likfumi to pawehl.“

Zemneeki vairs nebija savu kungu personīgs īpašums, bet tanī pašā reizē tee ari zaudeja zemi, jo visā Baltijā visa zeme pārvērtās par muižneeku neerobežotu personīgu īpašumu. Tanī pašā laikā zemneekem noleedza izceļot no gubērņas, apmestees pilsētās uz dzīvi, vaj ari peeņemt algotu veetu pilsētneeku deenestā. Veenīgi uz brīva līguma damata tee vareja nomat zemi no muižneekem vaj ari kļūt par muiž-

neeku kalpeem. No brīvības zemneeki nejuta itin neka. Īstenībā tee bija pārvērsti no atsevišķo muižneeku dzimtļaudim par visas provinces muižniecības dzimtcilvekeem. Zemneeki nedrīksteja neko citu darīt, ka strādāt muižas laukos vaj nu kā kalpi, vaj māju rentneeki. Vaku grāmatas bija atceltas un klausu un nodevu leelumu vareja uzlikt pēc patikšanas. Zemneeku brīvlaišana Baltijā notika laikmetā, kad visā Eiropā eeguva pārsvaru tumšākā reakcija, un talab 1817. resp. 1819. gada likumi salīdzinot ar 1804. gada likumu ir solis atpakaļ.

Zemneeku stāvoklis pagājušā gadu simteņa pirmajā pusē nemitīgi kļuva ļaunaks. Labības cenas drīz pēc dzimtbūšanas atcelšanas ātri sāka slīdet uz leju un drīz izcēlās veena no dziļākām XIX. g. s. agrarkrizem. Graudu saimniecības veetā muižas pārgāja uz lopkopību, sevišķi aitkopību. Muižneeki sāka savai zemei peeveenot zemneeku zemi. Sākās tā sauktais zemneeku māju spridzinašanas laikmets. Tā Kurzemē 1817. gadā bija 15,985 zemneeku mājas, bet 1863. gadā vairs tikai 12,916. Hamilkars Felkerzams disputedams 1842. gadā Vidzemes landtagā ar baronu Nolķenu, izteicās, ka viņam ir zinamas muižas, kuņās visa klausu zeme peeveenota muižam. Peeveenojot muižam zemneeku zemi atlikušajam pamazinātam klausu māju skaitam bija janēs daudz leelakas nastas kā agrak. Klausī kaveja zemneekus pee viņu lauku apstrādašanas; izdevīgākā labības eevākšanas laikā tos nodarbināja muižas laukos, bet pee savu lauku apstrādašanas tee tika veenīgi nelaikā un uz īsu brīdi. Protams, ka zemneeki ceeta no „neražam“, kamēr no muižu laukeem eevāca bagatīgas ražas. Zemneeku saimniecības bija galīgi paputejušas un zemneeki kroniski ceeta badu, kuņš 1841. gadā peeņēma šausmīgus apmērus. Vidzemē no ta ceeta visvairak Bērzones, Lazdones, Cēsaines, Leezeres un Smiltenes draudzes, bet Kurzemē Jaunjelgavas un Bauskas apriņķi.

Ir saprotams, ka latveešu zemneeki, neskatotees uz savu bezgala nospeesto stāvokli, nevareja un negribeja meerīgi nomirt bada nāvē, vaj arī līdzīgi mežu kustoņeem nožēlojami pārtikt no sūnu un sakņu barības. Zemneeki mekleja izeju, un talab savā izsamisumā peeķērās pee katras glābšanu sološās vēsts. Tee slepeni sapulcejās, apsoliņās savstarpīgi palīdzetees, ko vācu valdība nosauca par slepenu beedribu dibinašanu. Noslēptā kurnešana veetām izvērsās atklātā pretošanās un dumpjos, kuņus ar kaņa spēka palīdzību apspeeda, pee kam veetām darbojās pat artilerija. Savu kulminācijas punktu nemeeri sasneedza tā sauktajā Bebru dumpī. Neceredami uz sava stāvokļa uzlabošanu Baltijā zemneeki mēģināja izceļot uz „siltām zemem“ (Deenvidus-Kreevijū), bet kad arī šai izceļošanas kustībai lika šķēršļus ceļā, zemneeki savu opozīciju parādīja pāreedami pareizticībā, vaj, kā toreiz teica, „cara ticībā“.

Ja 1841. un 1842. gadu zemneeku kustībai nebija tūlīt redzamu labvēlīgu panākumu — varbūt taisni otrādi, zemneeki vēl ilgi ceeta no nemeeru apslāpešanas sekām, — tad tomēr šī kustība izsauca veselu virkni likumu, kuŗi šādā vaj tādā veidā atveegloja zemneeku dzīvi. Pēc tā laika progresīvakajiem likumiem peeder pārveetošanās brīvības eero-bežojumu atcelšana. It sevišķi bagāti reformam bija 60. gadi. Zemneekiem atļāva eecelot pilsētās, kur atcēla cunftu spaidus. Uz laukeem zemneeki drīksteja eepirkt mājas un zemi; atvēra skolas, to starpā arī jūŗskolas; pagastos eeeda jauno pašvaldības likumu (1866.), kuŗš toreiz bija eevērojams solis uz preekŗu un atvēra zemneekiem plaŗu lauku pašdarbībai.

Šis pārgrozības atradās ceesā sakarībā ar leelajām pārgrozībām zemes saimnieciskā dzīvē. Sevišķi svarīga bija kapitalistiskā leelrūpnecība, kuŗa izauga pilsētās. Arī uz laukeem 60-to gadu reformas tikai apstiprināja jau notikuŗās pārgrozības. Klauŗu veetā bija stājusēs naudas arende un algots darba spēks. Sāka būvet dzelzceļus. Eedzīvotāji stājās ceesākās un dzīvakās savstarpīgās saimnieciskās atteecībās. Sevišķi svarīgs kļuva tautas izglītības jautājums, jo jaunajos apstākļos nepeetika ar nedaudzeem no tēvu tēveem mantoteem praktiskeem paņēmeeneem. Vajadzeja skolas, kuŗās jaunā paaudze varetu eegūt kaut elementarakās zinaŗanas. Bet tautskolas nav izraujamas no visas sabeedribas eekārtas. Plaŗās tautas masas nevar zeedot daudz laika savu bērnu skoloŗanai. Zinaŗanu daudzums, kuŗu tautskola var sneegt, ir eerobežots. Talab tautskola jau pēc savas dabas ir nacionala skola. Tauta negrib un nevar citā valodā peesavinātees zinaŗanas, kā veenīgi savā mātes valodā. Bija nepeeeesāmi skolotāji, kuŗi runā tautas valodā. Talab arī pee mums Latvijā, līdz ar nepeeeesāmību zinaŗanas darit peeeetamas tautas vairumam, radās arī nepeeeesāmība pēc nacionalām tautskolām. Bet bez skolām un skoloŗajiem jaunee dzīves apstākļi prasīja vēl citus darbīneekus. Tautai vajadzīgi advokāti, ārsti, zinātneeeki, žurnalisti u. c., kuŗi runā ar tautu tautas pašas valodā. Talab arī Latvijā, tāpat kā visā Eiropā leelās 19. gadu simteŗa saimnieciskās pārgrozības padarīja nepeeeesāmu kulturas demokratīzeŗanu, kuŗai neizbēgami eet paraleli kulturas nacionalīzeŗana.

Eestājās latveeŗu tautas nacionalās pašapziņas atmoŗšanās laikmets. Arī Latvijā nospeestā pelekā zemneeku kārta sāka izveidotees par tautu. Latvijā šī kustība kā formu tā arī satura ziņā līdzinājās pārejo bezvēstures tautu nacionalās atmoŗšanās laikmeta kustībai. Ir aplāmi teikt, ka šī kustība Latvijā ir „mākslīgas“ aģitācijas auglis. Tā Latvijā bija tikpat neizbēgama un nepeeeesāma kā Ungarījā, Somijā, Čehijā, Balkanos, Leetavā u. t. t.

Latvijā nacionalā kustība jau no paša sākuma ceeši saistījās ar zemniecības saimnieciskās emancipācijas kustību. Pirmie latveešu patrioti bija zemneeku dēli, bet pagājušā gadusimteņa vidū zemniecība bija politiski pilnīgi bezteesiska kārtā, kuŗa atradās vācu muižniecības saimnieciskā atkarībā. Šis saimnieciski-politiskās pretešķības eetērpās taustamā nacionalā formā un saimniecisko kustību izcīnīja zem tautiskās cīņas karoga. 1861. gadā sāka iznākt Jura Alunana (1832.—1864.) un Krišjaņa Barona rediģētās „Peterburgas Avizes“. „Peterburgas Avizes“ bija pirmais laikraksts, kuŗš daudz maz netrauceti vareja uzstātees latveešu zemniecības vārdā un kuŗš mudināja latveešus uz kulturelu pašdarbību un tautisku pašapziņu. Jaunais laikraksts bija pēc savas būtības demokratisks. Ari pašā Baltijā sākās rosīga kustība latveešu starpā. Tas nevarēja būt pa prātam muižniecībai un garīdzniecībai un 1865. gadā, kad „Peterburgas Avizes“, jau eepreekš bija uz 3 mēnešiem slēgtas, avizes cenzuru pārnesa uz Rīgu. Tik neērtos apstākļos avize apstājās. Tomēr „Peterburgas Avizes“ aizstāvetais virzeens ar to neizbeidzās. Avizes virzeens saskaneja ar tautas ilgam un cerībam, šīs avizes un pirmo latveešu patriotu nopelns bija tas, ka tee noteikti formulēja to, ko tauta bija nenoteikti jutuse. Talab jaunās mācības ātri bija pārvērtušās par tautas īpašumu. Šinī saimniecisko atteecību pārveidošanās laikmetā dzima jauns zemes eedzīvotāju tips. No biklā, kautriģā zemneeka, mazā nedrošā bodneeka un veenmēr pakalpiģā un padeviģā amatneeka un strādneeka izauga patriots-tautībneeks, kuŗa pirmais bauslis bija neatteektees no savas neevatās un bezteesiskās tautas un valodas. Šos latveešu patriotus vācu žurnalisti sauca par ja un latveešiem. Latveešu demokratiskās-nacionalās atmošanās kustības garigeē vadoņi un galveene darbīneeki bija Kr. Valdemars (1825.—1891.), Andr. Spāģis (1820.—1871.), Kr. Barons (dz. 1835. g.), A. Kronvalds (1837.—1875.) un citi.

Sākās rosīga sabeedriski-kulturela darbība. 1868. gadā nodibināja Rīgas Latveešu Beedribu, kuŗa ilgu laiku bija visas latveešu dzīves vadošais centrs. Ari uz laukeem un mazpilsētās dibināja latveešu dzeedašanas, labdarības un saveesīgas beedribas, kuŗās ļaudis pulceģās un kuŗas kalpoja nacionalās pašapziņas izkopšanai. Radās jaunas avizes un 1873. gadā notika pirmeeleedzeedašanas svētki.

Trešos dzeedašanas svētkos (1888.) pedalijās 111 kori ar 2618 dzeedatajeem un ar šiem svētkiem latveešu sabeedriskee darbīneeki gribeja dokumentet tautas veenību un kulturu.

Bet tanī pašā laikā izcēlās un nostiprinājās uz laukeem latveešu gruntneecība un pilsētās sīkpilsonība, kuŗai tautiskajā kustībā peekrita vadošā veeta. Vēl pagājušā gadusimteņa vidū latveešu tauta sastādijās gandrīz veenīgi no zemneekiem, kuŗi visi atradās gandrīz veenados

apstākļos. Tautiskās kustības vadoni aizstāveja šo zemneeku intereses un talab teem vajadzeja būt demokrateem. Bet sīkpilsonībai eegūstot vadošo lomū un eevērojot vēl visu nomācošo tumšo politiskās reakcijas laikmetu, kuŗš eestājās visā Kreevijā līdz ar Aleksandra III. valdišanas laikmetu, ari latveešu nacionalā kustiba daudz zaudeja no sava agrakā stipruma un straujuma. 1865. gadā Kaspars Beezbārdis prasa savā brošurā „Valodas un izglitības cīņa Baltijā“, pilnīgi veenlīdzigas teesības visu tautu skolam un valodam un latveešu valodai pilnteesīgu stāvokli valsts eestādēs. Tāpat jau toreiz latveešu patrioti prasija zemneecībai preekštāvneecību landtagos u. t. t. Sākot ar 80. gadeem šīs prasības nozuda. Kulturelās darbības laukā kustiba turpinājās, bet savu agrako politisko nokrāsu tā leelā mērā zaudeja.

Eestājās tumšais, visu nomācošais pārkreevinašanas laikmets. Jau 1869. gadā valdība atvēra tīri kreevisko Aleksandra ģimnaziju. 1884. gadā agrakās apriņķu skolas pārvērtā par kreeviskām pilsētu skolām. 1887. gadā pat tautskolas pārkreevināja un drīz latveešu bērneem vajadzeja sākot ar pirmo skolas deenu mācītees viņeem nesaprotamajā kreevu valodā. Tāpat pārkreevināja teesas, un taisnības spreedēji vareja sarunātees ar apsūdzeteem un leecineekeem veenīgi ar tulku palīdzību. Latgalē pat tulki nebija peelaisti un tur spreedā teesu, kaut gan teesneši nezināja, ko sūdzetājs vaj apsūdzetais teica! Kreevu eespaīda stiprinašanai cēla pareizticīgas baznīcas, un šīm nolūkam centralā valdība ikgadus izdevā 800,000 rub.

Visā Kreevijā politiskajā dzīvē toreiz valdīja kapa klusums, un talab nav ari pārsteīdzoši, ka šīs pārgrozības, kuŗu teešāis mērķis bija latveešu pārkreevinašana, nesastapā daudz maz sajūtamu pretošanos no latveešu puses. Brīžeem dažās no šīm pārgrozībām latveešu prese uzņēma ar gandarijumu, jo tautā tos uzskatīja par soļeem, kuŗi eerobežo agrakā *Landesstaat*'a visuvarenību. Kad senators Manaseīns no 1883.—1885. gadam revīdeja Baltijas eestādes, tad latveešu leelakā daļa no šīs revīzijas sagaidīja labvēlīgas pārgrozības. Bet to veetā eestājās un turpinājās visnesaudzīgākā pārkreevošanas politika. Veetejos eedzīvotājus vēl leelakā mērā nostūma no dalības zemes pārvaldībā un to veetā stājās visu noteīcošāis kreevu eerednis, kuŗam bija sveša veetejā dzīve, veetejās vajadzības un kuŗš lika vadītees veenīgi no centralās valdības visu nivelejošeem un visu uniformejošeem rīkojumeem. — Šīs pārgrozības ātri izgaisināja tās cerības, kuŗās tautiskās kustības sākumā lika uz slavofiļeem, jo nepārprotami peerādījās, ka zem slavofiļu eespaīda kreevu birokratīja centās pārvērst visu Kreeviju par veenu valsti, ar veenu caru, veenu tautu un veenu ticību. Atkal latveešu tautai bija peespreests nāves spreedums — bija nolemts to pārkreevināt.

Kaut gan pagājušā gadu simteņa beigās Latvijā bija izdarītas daudzas pārģrozības valsts un pašvaldības eestāžu uzbūvē un darbības kārtībā, tad tomēr visu šo pārģrozību starpā nebija neveenas, kuŗa būtu turpinājuse 60. gadu reformās eesāktu darbu.

Izņemot vēlāk atkal sašaurinato pagastu pašvaldību, Baltijā nenotika itin nekas, kas varetu saskaņot notikušās saimneeciskās pārģrozības ar zemes politisko eekārtu. 20. gadu simteņa sākumā Latvija saimneeciskā un daudzējādā ziņā ari kulturelā ziņā lidzinajās Eiropas zeemeļu zemem. Latvija pēc sava eedzīvotāju sastāva un saimneeciskās attīstības līmeņa bija vakareiropeiska zeme, bet politiskā pārvalde šeit bija tāda pate kā mazattīstītos Kreevijas austrumos. Ši nesaskaņa starp pastāvošeem saimneeciski-kultureleem apstākļeem un politisko satversmi ārkārtīgā mērā paasināja 1905. gada revolūcijas notikumus Latvijā. Ja plašas un dziļas reformas bija nepececešamas Kreevijā, tad divkārt vairak tās bija nepececešamas Latvijā. Bez tam Latvijā vēl pastāveja visai paasinatas nacionalās atteecības un, beidzot, dziļu eespaidu uz revolucionarās kustības gaitu atstāja nenokārtotās agraratteecības, jo skaita ziņā eevērojamā bezzemneeku masa saprotamā kārtā ar leelu sajūsmu un aizrautību peeslējās revolucionarai kustībai. Vadošā loma 1905. g. revolūcijā peekrita leelpilsētu rūpneecības strādneekeem, kuŗu nelegalās organizācijas Latvijā jau pastāveja kopš pagājušā gadu simteņa 90. gadeem. Jau tūlit pēc Gaponā manifestācijas janvarī, ari Rigā izsludināja ģeneralstreiku, kuŗam sekoja leelas demonstrācijas (26. janvarī), pee kam pee dzelzstīlta demonstrantus bez brīdinašanas apšaudīja. Drīz ari uz laukeem notika leelas sapulces un demonstrācijas. Galvenās veetejā rakstura prasības toreiz bija zemes pārvaldes demokratizešana un agrarreforma. Politisko prasību centrā atradās prasība dēļ satversmes sapulces, kuŗai jaizstrādā demokrātiskas republikas konstitūcija. 1905. gada kustībai leelā mērā bija nacionals raksturs, jo uz laukeem, sevišķi Vidzemē, nebija novērojama leela plaisa starp bezzemneekeem un saimneekeem. Kustības preekšgalā beeži atradās saimneeki un to dēli. Tomēr jau 1905. g., sevišķi Kurzemē, notika leelaki laukstrādneeku streiki, kuŗus vadīja zocialdemokrātiskas laukstrādneeku organizācijas. Vasaras otrā pusē sākās bruņotas sadursmes. Revolucionari izdarīja uzbrukumus teem muižneekeem vaj kroņa amatu personam, kuŗas aktīvi uzstājās pret revolucionaro kustību, vaj ari neizpildīja uzstādītās prasības. Muižneeki dibināja pašaizsargašanās pulciņus (*Zelbstschutz's*), bet no otras puses atkal organizējās bruņotas revolucionaru nodaļas („družinas“). Pavisam 1905. un 1906. gados Latvijā reģistretas apm. 1000 bruņotas sadursmes un

uzbrukumi. Daudzkārt notika arī muižu ēku un citu īpašumu dedzināšanas. Pilnīgi vaj pa daļai nodedzinātas Kurzemē 45 un Vidzemē 85 muižas. 1905. gada rudenī, it sevišķi pēc 17. oktobra manifesta, veetējā administrācija izturejās pasīvi pret revolucionāriem notikumiem. Sociāldemokrātiskā partija legalizējās, kaut gan vadošās eestādes, it sevišķi tā sauktā federatīvā komiteja, kurā apveenojās „Latvešu sociāldemokrātiskās strādneeku partijas“ un ebreju „Bunda“ izpildu organi, turpināja konspiratīvi darboties. Atklāta revolucionāro spēku organizēšana sākās pēc oktobra notikumiem. 13. novembrī Rīgā sanāca skolo-tāju kongress, kurš nolēma atnest pārkreevinašanas laikmeta skolu programmu u. t. t. 19. decembrī sanāca pagastu delegātu kongress, kurš izvēleja viseem Latvijas apgabaleem kopīgu centrālu izpildu komiteju un nolēma visos pagastos vēlet rīcības komitejas, kurām bija jāstājas agrāko pagastu valžu veetā. Daudzos pagastos tādas rīcības komitejas jau bija eevēletas, tomēr eevēletās eestādes nepaguva darboties, jo pēc Maskavas sacelšanās apspešanas uz Baltiju virzījās soda ekspedīcijas. Jau 19. decembrī Rīgā eeradās jauneeceltais ģenerālgubernators Sologubs, kurš sāka rīkotees pēc izsludinātā kaŗa stāvokļa nosacījumiem. 14. decembrī Valkā eeradās ģenerālmajora Orlova soda ekspedīcija, kurā sastāveja no apm. 3000 zaldāteem un kuŗu pabalstīja divas neleelas kaŗa spēka nodaļas Kurzemē. Neleelās nodaļās sadalīees kaŗaspēks ātri aplāja visu zemi, pee kam nošāva par revolucionāriem denuncētās personas un leelā mērā leetoja meesas sodu. Leelakas sadursmes ar kaŗaspēku notika Maleenā, Tukumā un Talsu apriņķī, kur leetoja artileriju. Daudzās veetās nodedzināja zemneeku mājas, pee kam ceeta vainīgi un nevainīgi, jo sodu ekspedīcijas rīkojās pēc eepreekš sastādīteem saraksteem, bez teesas spreeduma un apsūdzības izmeklēšanas. Soda ekspedīcijas arī nodedzināja Leelvardes un Zeemeļblāzmas beedribu namus un Kokneses skolu, kā arī uzspridzināja Vec-Peebalgas skolu. Līdzīgi soda ekspedīcijām rīkojās arī lauku kaŗa teesa, kurās veetā drīz stājās kaŗa teesas, kurās nepārtrauktā gaitā teesaja revolūcijas laikā apceetīnatos. Bija radītas leelas „revolūcijas prāvas“, kā Tukuma, Kokneses, Talsu, Rujenes u. c. revolūciju prāvas. Jau 1906. gada janvarī revolūcija bija apspeesta. Revolucionāro notikumu dalībneeku leelakā daļa bija izbēguse vaj apceetīnata. Tomēr no soda ekspedīcijām vajatee ļaudis, kuŗi nevarēja vaj negribeja meklet patvērumu ārzemēs vaj Eekš-Kreevijā, apveenojās pulciņos un mežos dzīvodami turpināja teroristiskos uzbrukumus. Bet līdz ar 1906. gada zeemu izbeidzās arī šo „meža brāļu“ rīcība. Tomēr sociāldemokrātiskā kustība līdz ar revolūcijas likvidešanu neiznīka. Neskatotees uz nemitīgiem aresteem un teesu spreedumiem sociāldemokrātiskā organizācija Rīgā, un veetām arī uz laukeem, pastāveja līdz kaŗa sākumam.

1905. gada revolūcija sita Latvijai daudzas sāpīgas brūces. Nerunājot nemaz par simteem miljonu leelajeem materieelēm zaudejumeem, revolūcija prasījuse arī daudzu simtu un, varbūt, pat tūkstošu cilvēku dzīvības, bet, galvenais, ka desmitus tūkstošus cilvēku peespeeda atstāt Latviju. Šāda masu emigrācija un masu izsūtīšana uz Sibīriju un cee-tumeem nevarēja neatsauktees uz veetejo saimniecisko dzīvi. Tomēr, neskatoties uz revolūcijas apspeeršanu, ta tomēr daudzjadā ziņā uzlaboja politiskos apstākļus. Pēc 1905. gada prese varēja daudz maz brīvāki uzelpot, beedribu dibināšanai un darbībai vairs nelika ceļā agrākos nepār-varamos šķēršļus. Sākot ar 1908. gadu Latvijā eestājās jauns rosīgas kulturelas un saimnieciskas pašdarbības laikmets, kuŗu it sevišķi rak-sturo latveešu zemniecības spēku apveenošanās saimnieciskos kooperatīvos. Saimniecību ražīgums ātri pacēlās līdz neceretam augstumam. Arī pilsētu leelrūpniecība bija atpūtusēs no kreevu-japaņu kaŗa laika krīzes un revolūcijas laikmeta. Dibināja jaunas fabrikas un strādneeku skaits ātri peeauga. Pilsētas pārņēma būvniecības drudzis un visās saimnieciskās dzīves nozarēs bija noskārstama vēl nepeedzīvota rosība.

Tanī pašā laikā tomēr politiskās satversmes ziņā nekas negrozījās. Gan 1907. gadā pee Baltijas ģenerālgubernatora sanāca tā sauktā pro-vincialpado me pašvaldības eestāžu un agrarleetu reformas izstrāda-šanai, bet šīs padomes darbības rezultāts bija reformas projekts, kuŗš gan pārgrozīja eekārtas ārejo formu, bet pašu saturu atstāja nepārgrozītu. Šis projekts istenībā neapmeerināja neveenu un talab netika pār-vērsts par likumu. Baltiju turpināja pārvaldit eedzīvotāju preekšā neat-bildīgie kreevu eeredņi un muižneeku landtagi.

Latgalē apstākļi bija daudzjadā ziņā vēl ļaunāki nekā Baltijā. Tur zemneekus no dzimtbūšanas atsvabināja 1861. gadā, pee kam katram zemneekam, tāpat kā Eekš-Kreevijā, tika peesšķirts sīks zemes gabaliņš, kuŗš pēc dališanas mantineeku starpā samazinājās tik tāļu, ka tas zem-neeka ģimeni vairs nespēja uzturet. Agrarreformu veetā Latgalē sāka darbotes kroņa agrarbanka, kuŗa Latgalē pirka muižas un tās pārdeva veenīgi kreevu eecelotajeem, kalab latgaleeši bija peespeesti ikgadus daudzēm tūkstošeem izceļot uz Sibīriju, vaj arī nodarbotes ar slikti atalgoto un demoralizejošo peļņā eešanu („burlacību“). Beidzot, 1911. gadā, Latgalē eeveda zemstu eestādes, kuŗās likums tomēr nodro-šināja vairakumu samērā neleelajai kreeviskai eedzīvotāju daļai. Tā sauktās nacionalās zemstes nepeeļāva latviskas skolas. Tauta Latgalē bija saimnieciski un garīgi nospeesta. Lidz 1904. gadam bija pat noleegts latgaleešu izloksnē drukat grāmatas un avizes. Tikai pēc 1905. gada Latgalē sākās rosīgāka pašdarbība, kuŗas galvenais mērķis bija saimnieciskās labklājības pacelšana.

Pasaules karā izceloties Latvija peedereja pee Kreevijas visattīstītakeem apgabaleem. Eedzīvotāju sastāvs un kulturelais līmenis, kā arī saimnieciskās attīstības pakāpe — viss Latvijā bija citāds nekā leļajā Kreevijā. Latvija bij kultureli un saimnieciski augsti attīstīts apgabals, kuŗš šinī ziņā vareja ar pilnām teesibām nostātees blakus kulturelakām Eiropas zemem un kuŗam bija it sevišķi daudz līdzības ar Skandināvijas valstīm. Neskatoties uz to, Peterpils valdība pārvaldīja šo kulturelo zemi ar teem pašeem paņēmeeneem, ar kuŗeem tā pārvaldīja savas valsts visneattīstītakās nomales, jo pašā Kreevijā tomēr pastāveja dažas eestādes (zemstes), kuŗās peedalijās visu kārtu preekštāvji. Bet Latviju pārvaldīja veenīgi eedzīvotāju preekšā neatbildīgā muižneecība kopā ar kreevu birokratiju. Tauta bija izsalkuse pēc demokratiskas satversmes, bet tās veetā ar kreevu zaldatu palīdzību tika uzglabata vidus laiku eekārta. Latvijā pastāveja dziļa pretruņa starp zemes saimniecisko eekārtu un eedzīvotāju kulturelās attīstības pakāpi, no veenas puses, un valsts pārvaldes eekārtu, no otras puses. Šo pretuņu vareja iznīcināt 1) saprātīgi izvestas dziļas un plašas demokratiskas reformas vaj 2) starptautiskos sarežģījumos radīta jauna politiska situācija pašā Latvijā un tās apkārtnē vaj arī 3) revolūcija, kuŗa varmācīgi lauž veco un pamazām izveido apstākļeem peemērotu eekārtu. Latvijas jaunrādīšanu noteica abi pēdejee apstākļi.

Sākot ar 1914. gadu Latvija kļuva par pasaules kara un tā atskaņu notikumu lauku. Jau kara otrajā deenā — 1914. g. 2. augustā vācu flote apšaudīja Leepaju un 1915. gada sākumā Latvijā eelauzās vācu kara pulki. Pēc Palangas eeņemšanas (9. martā) vāci tuvojās Leepajai, kuŗu tee 7. maijā 1915. g. eeņēma. Kaujas līnija 1915. g. vasaras pirmajā pusē steepās gar Ventas upes krasteem. 14. jūlijā vācu pulki pārrāva kreevu fronti un 17. jūlijā kaujas jau notika pee V.-Auces un līdz ar to bija pārrauta Možeiku-Jelgavas dzelzsceļa līnija. 18. jūlijā vāci eeņēma Dobeli un kara darbi tuvojās Jelgavai un Rīgai, pee kam pee Eecavas un Leelupes notika leelakas kaujas, kuŗās vācu kara pulki eeguva uzvaras. 1. augustā vāci eeņēma Jelgavu. Kreevu virspavēlneecība Kurzemi īstenībā neaizstāveja, jo Kurzemē bija tikai nedaudz kreevu kara spēka. Kaujās pee Jelgavas pirmo reizi cīņā devās kara spēka nodaļa, kuŗa galvenā kārtā sastāveja no latveešeem. Šī nodaļa kaujā eeguva leelakus panākumus nekā kreevu nodaļas. 1915. g. rudenī frontes līnija apstājās pee Rīgas vārteem un kaujas norisinājās Tīreļa purvos un uz Daugavas krasteem.

1915. gada kara notikumi uz vairakeem gadeem sadalīja Latviju divās daļās: Vācu okupētā Kurzemē un kreevu pārvaldītā Vidzemē un Latgalē. Vācu kara spēkam tuvojoties latveeši leelā skaitā atstāja Kur-

zemi, kuŗā vācu okupācijas eestādes darija itin visu lai zemi pārvācotu. Skolas, teesas, visas pārvaldes eestādes bija vāciskas, visur tika māksligi radīta vāciska majoritate. Tika sasaukts Kurzemes muižneeku landtags, uz kuŗa sēdēm peeaicināja ari nedaudzus latveešus un šis landtags izteicās par Kurzemes peeveenošanu Vācijai. Latveešu sabeedrisko dzīvi Kurzemē pilnīgi nomāca. Kaut gan latveeši viscaur izturejās atraidoši pret vācu nolūkeem, tad tomēr uz āreeni tautas griba nevarēja parādīties.

Tanī pašā laikā vācu neņemētā Vidzemē latveešu sabeedriskā dzīve vareja attīstīties, kaut gan visa Latvija atradās zem tuvās frontes eespaīda. 1916. gads ir sevišķi svarīgs kā latveešu tautas politisko mērķu noteiktas formulēšanas laikmets. Latveešu sabeedribā noteikti izveidojās un noskaidrojās politisks mērķis: Latvijas politiskā autonomija. *) Šo ideju dzīvi pārrunāja dažās slepenās sapulcēs, kuŗās peedalījās personas, kuŗas grupējās ap Baltijas bēgļu apgādašanas komiteju. Šī ideja nodarbināja visu prātus un pirmajās revolūcijas deenās pirmā sapulce, kuŗa Rigā sanāca bez spaīdeem no ārpuses, veenbalsīgi uzstādīja kā savu mērķi autonomu Latviju. Vēlak šī prasība apveenoja visus Latveešu virzeenus un partijas un 1917. gada jūlijā sanāca Rīgas pili visu eevērojamako latveešu sabeedrisko organizāciju preekstāvju apspreide (Vidzemes zemes padome, Strēlnieku izpildu komiteja, Strādnieku deputātu padome, Rīgas pilsētas dome, Rīgas sabeedrisko organizāciju padome u. c.), kuŗa veenbalsīgi izteicās par Latvijas visplaško politisko autonomiju. Pee tam autonomijas prasības formulējums īstenībā satureja neatkaramības jēdzeenu, jo autonomai Latvijai prasīja savu parlamentu ar likumdošanas teesībam, savu kuŗa spēku, muitas, dzelzsceļus u. t. t. Šādi saprasta autonomija sevī slēpa politisku neatkaramību un daudzi sabeedriski darbīneeki jau toreiz aizstāveja neatkaramības prasību, bet lai uzturētu slēgto fronti uz āreeni, peeveenojās autonomijas prasībai.

Leelu eespaīdu uz latveešu nacionalās pašapziņas pacelšanu atstāja latveešu strēlnieku pulki. 1915. gadā, pēc Kurzemes eņemšanas, valstsdomneeki J. Goldmans un J. Zālīts eeguva atļauju apveenot mobilizejamos latveešus atsevišķās formācijās Rīgas un Daugavas frontes aizstāvešanai. Šo pasākumu veicināja tas apstāklis, ka latveešu tautā valdīja noteikti izteikta griba nepadotes Vācijas eekarošanas mēģinājumeem. Talab bija paredzams, ka latveešu kareivji sekmīgi aizstāvēs savu dzimteni, vēl vairak talab, ka tee labi pazīst veetejos apstākļus. No pirmajēem bataljoneem izauga 9 pulki, kuŗi sadalījās

*) Latvijas politiskās autonomijas un neatkarības ideja radās jau daudz agrak. Ta skaidri izpaudās Raiņa darbos un to daudzkārt cilāja slēgtos pulciņos. Tā šo rindīņu rakstītajam 1909. gadā bija izdevība nolasīt Maskavā studentu beedribā referātu par Latvijas autonomijas vaj patstāvības nepececešāmību.

divās brigādēs. Daudzās cīņās (1916. gada martā, jūlijā un decembrī) latveešu strēlneeki peerādija, ka tee ne tikai var izdarit to pašu ko kreevi, bet ka tee varonibas, izturibas un inteligences ziņā tos tāji pār-sneedz. Ar to leelā mērā veicināja pašapziņas un pašceenas peeaug-šanu latveešu tautā.

Tomēr 1917. gada revolucija pamazam novirzījās no sava pirmā laikā nospraustā demokratiskās izbūves ceļa. Utopiskā socialisma preekš-tāvju eespaids peeauga, un ari latveešu strēlneeku vairakums peevee-nojās leelineeciskam virzeenam. Dzelzs disciplinā apveenoto un spīdoši apbruņota vācu armiju leelineeku vadoņi gribeja salaust ar skai-stos vārdos drukatām lapiņam un tā saukto brāļošanas, kuņas rezultats bija kreevu un latveešu kuņas spēku nodaļu dezorganizacija un demora-lizacija, un līdz ar to vācu stiprinašana, jo vāceesu pusē „brāļošanas“ izdarija specieli šim nolūkam izraudzitas, sevišķi uzticigas nodaļas.

1917. g. 1. zepembrī vāceesi pārgāja uzbrukumā Rigas frontē. Dezorganizētās kreevu armijas pretošanās spējas bija neecigas, un 3. zep-tembrī vāceesi sakāva skaita ziņā nesalīdzinami leelako kreevu kuņas-spēku un eeņēma Rigu. Pēc vācu kareivju izteiceeneem tikai dažas latveešu formacijas Rigas kaujās nopeetni pretojušās vācu uzbrucejeem. Līdz ar Rigu vāceesi eeņēma ari Rigas apriņķi, un apm. puse no visas Latvijas līdz ar savu metropoli bija nokļuvuse zem vācu okupācijas varas. 1918. gada februārī vācu kuņaspēks eeņēma visu Baltiju un Latgali. Visā Latvijā nodibinājās tāda pat kārtība kā Kurzemē. Zemi pārvaldija vācu virsneeki un veetejee vāceesi; latveesi nevarēja eeņemt atbildigus amatus un veenigi dekorācijas nolūkeem dažos gadījumos peeaicinaja nedaudzus vāceem iztapigus latveešus. Latveešu politiskā un sabeedriskā dzīve bija galīgi nomākta. Sapulces bija noleegtas, laikrakstu koncesijas izdeva veenigi ļaudim, kuņi pabalstija vācu nolūkus (Fr. Veinbergs).

Tanī pašā laikā visa latveešu tauta, izņemot pavisam neecigu sau-jiņu reakcionaru, izturejās noteikti atraidoši pret vācu mēģinajumeem peeveenot Latviju Vācijai. Vācu nolūks bija radit no Baltijas Vācijas vasaļu valsti, pārvācot latveešus, eevest kolonistus un tā nodrošināt savu eespaidu līdz Somijas jūņas liča krasteem.

Pret šeem latveešu tautas nonāvešanas centeeneem noteikti uzstājās visas eespaidīgās latveešu sabeedribas organizācijas. Pēc Rigas eeņem-šanas visdažadako latveešu organizaciju preekštāvji notureja slepenībā periodiskas apspreedes. No šim apspreedem izveidojās tā sauktais Rigas demokratiskais bloks,*) kuņš viseem līdzekļeem organi-

*) Īstenībā formels bloks nekad nenodibinājās, bet ilgstošā kopdarbiba izvei-doja eestādi ar noteikteem mērķeem.

zeja pretsparu vācu politikai. Demokratiskā bloka aktivakee locekļi bija R. Benuss, K. Ulmans, M. Valters, Fr. Menders, P. Kalniņš, M. Skujeneeks, M. Bruža, Sp. Paegle un vairaki citi. Pateicotees Rīgas sabeedrisko darbīneeku eespaidam, ari pārejās Latvijas pilsētās (sevišķi Leepajā) nodibīnājās lidzīgas organizācijas, kuŗu galvenais nopelns bija tas, ka tās prata latveešu sabeedribā uzturet noteiktu opozīciju pret vācu okupācijas eestādem un plaši izplatīt eeskatus par neatkarīgas Latvijas valsts nepeeceēšamību. Jau 1917. gada novembrī demokrātiskais bloks, peedalotees visām partijām, izņēmot leelineekus un Fr. Veinberģa tautas partiju, izteicās par neatkarīgas Latvijas nepeeceēšamību.

Tanī pašā laikā Valkā, kuŗa 1917. g. vēl nebija vācu eeņemta, nodibīnājās latveešu nacionalā padome, kuŗas preekšgalā stāveja V. Zamuels un A. Bergs. Nacionalā padomē apveenojās visas latveešu pilsoniskās organizācijas, kuŗas darbojās Kreevijā un vēl neokupētā Latvijas daļā. Ari nacionalā padome izteicās par neatkarīgas Latvijas nepeeceēšamību. Kamēr Rīgas demokrātiskā bloka galvenais darbības lauks bija pate Latvija, tikmēr nacionalās padomes darbīgākā eestāde bija šīs padomes ārzemju nodaļa, kuŗa atradās Peterpilī un kuŗā aktīvi darbojās Z. Meierovics, J. Goldmans, A. Klīve u. c. un kuŗa ļoti daudz darijuse, lai eepazīstinātu sabeedroto leelvalstu diplomatus ar Latviju un latveešu tautas centeneem pēc neatkaramības.

1917. gada 7. novembrī Kreevijā valsts varu sagrāba savās rokās komunistu partija. Šī leelineeciskā valdība 1918. gada pavasarī noslēdza Brestļitovskā meeru ar Vāciju un saskaņā ar šo meera līgumu Latviju sadalīja trijās daļās, pee kam Kurzemi ar Rīgu peeveenoja Vācijai, bet jautajums par Vidzemes turpmako likteni palika atklāts un Latgali, austrumos no Līvanu-Lubanes ezera līnijas, atstāja Kreevijai. Tādos apstākļos Latvijas likteņa galīgā izšķīršana atkarajās no kara notīkumeem reetumu frontē. 1918. gada vasarā un rudenī sabeedroto armijas sakāva Vāciju. Pameera noteikumi atcēla Brestļitovskas meera līgumu. Bija skaidrs, ka lidz ar Vācijas satreekšanu reetumos, ir ari lausta vācu vara Latvijā. Radās apstākļi, kuŗos vareja pārvērst par teešamību neatkarīgās Latvijas valsts ideju.

Eesākās drudžaini Latvijas neatkaramības nodibīnašanas preekšdarbi. Rīgas demokrātiskā bloka un nacionalās padomes aktivakee darbīneeki sākot ar 1918. gada novembra pirmajām deenam ikdeenas sapulceejās, lai panāktu veenošanos galveno saimneecisko un politisko virzeenu starpā. Šīnīs apspreedēs visaktīvaki peedalījās K. Ulmans, M. Valters, R. Benus, M. Skujeneeks, F. Menders, P. Kalniņš, A. Bergs, V. Zamuels u. v. c. 17. novembrī vēlā naktī dažado latveešu politisko grupu preekštāvji bija izstrādājuši Tautas Padomes platformu. Par Tautas Padomes preekšsedetaju eevēleja J. Čaksti un par pirmo

Latvijas republikas ministru prezidentu K. Ulmani. Nākošā deenā, 18. novembrī Tautas Padomes atklātā sēdē, proklameja Latvijas neatkaramību.

Latvijas valsts dzima visnelabvēligākos apstākļos. Zeme bija kara izpostīta, eenaideeku izlaupīta. Eedzīvotāji bija plašus apgabalus atstājuši. Vēl veenmēr Latvijas galvenos centros faktiskee kungi bija vāci un okupācijas varas eestādes ik uz soļa lika šķēršļus ceļā jaunajām Latvijas eestādem. Tanī pašā laikā valsti no austrumeem apdraudeja leelineeciskā Kreevija, kuņas kara spēks, nekur nesastāpams pretošanos, nemitīgi virzījās uz Rīgas pusi. Jaunajai Latvijas valdībai nebija nedz sava kara spēka, nedz naudas, nedz pārvaldes aparāta. 3. janvārī 1919. gadā Rīgā eenāca sarkanās armijas nodaļas un Latvijas pagaidu valdība pārcēla savu sēdekli uz Leepaju un tikai tur no neleelām latveešu brīvprātīgo pulciņš, kuņas bija atkāpušās no Rīgas, dibinājās pirmais pamats Latvijas armijai. Pulkveža Kolpaka vadībā neleelais brīvprātīgo pulciņš ātri peeauga. Leelineeku kara spēks bija nonācis līdz Ventas upes krasteem. Leepajā noteicošā vara vēl atradās vācu eestāžu rokās, kuņu preekšgalā stāveja vācu ģenerālis fon der Golcs. Neleelā latvju kareivju grupa Ventas krastos bija veenīgais realais Tautas Padomes un pagaidu valdības atbalsts. Tanī pašā laikā Ventas frontē un Leepajā atradās vairākās vācu kara spēka nodaļas un t. s. landesvērs, kuš sastādījās no Baltijas vāceeseem. 1919. gada 3. martā eesākās ģeneraluzbrukums visā Ventas frontē. Latveešu kara spēks ar apbrīnojamu drosmi un veiksmi izpildīja savus uzdevumus un pats pārleecinājās par to, ka tas stāv nesalīdzināmi augstāki par kreevu sarkano armiju, kuņa satreekta atkāpās līdz Rīgas vārteem. Pirmajās kaujās krita latvju nodaļu vadonis pulkvedis Kolpaks un kara spēka virspaveeneecību nodeva pulkvedim J. Balodim. Tomēr uzvarām peeveenojās jaunas neveiksmes. Visi latveešu bruņotee spēki atradās pretleelineeciskā frontē un Leepajas garnizonā pārsvars bija vāceeseem, kuši, landesvēra virsneeka Manteufela vadībā, izdarīja 16. aprīlī apvērsumu, apceetinādami vairākus pagaidu valdības un Tautas Padomes locekļus (Leepajas pučs), kalab vairakeem aktivakeem latveešu politiķeem, to starpā ministru prezidentam K. Ulmanim, bija jameklē patvērums uz kuģa („Saratova“) Leepajas ostas reidā pee sabeedroto kara kuģeem. Vācu okupācijas vara sastādīja sev padevīgu valdību ar Andr. Needru kā ministru prezidentu preekšgalā. Tomēr latvju tautas milzīgais vairākums un armija pulkveža Baloža vadībā šo valdību atteicās atzīt, kaut gan vācu bruņoto spēku pārsvars neatļāva latveešu kareivjeem ar erooēem uzstātees par savu valdību. Eesākās jauns uzbrukums Rīgas virzeenā. Demoralizetee leelineeki nevarēja Rīgu aizstāvet un 22. maijā neleela vācu kara spēka nodaļa eelauzās pilsētā pee-

speezdama vairākus desmittūkstošus stipro sarkano armiju paniski bēgt uz visas Latvijas frontes.

Tanī pašā laikā Igaunijā formējās jauni latveešu pulki. Pēc Valkas un dažu Valkas un Valmeeras apriņķu pagastu eņemšanas pulkveža Zemīšana vadībā nodibinājās Valmeeras pulks (komand. pulk, Jansons), kuŗš peedalijās Vidzemē kaujās pret leelineeķeem. Vēlak nodibinājās Cēsu pulks pulkveža Berķa vadībā. No zeemeķeem nākdams Cēsu pulks 1919. g. jūnijā sastapās ar vācu landesvēra nodaļam.

Latveešu kareivji eerakumos pretleelineeķiskā frontē 1920. g.

Pulkveža Baloža nodaļas maijā bija eenākušas Rigā, kur strauji formeja jaunas nodaļas un latveešu kareivju deenvidus (Leepajas) grupa izveidojās par brigadi, kuŗu virspavēlneecība nosūtīja uz pretleelineeķisko fronti. Sākot ar 1919. gada jūniju jaunās Latvijas armijas preekšā stāveja šķeetami neizpildams kolosals uzdevums. Latveešu neleelajai armijai, neapbruņotai, neapgērbtai, nepeeteekoši apgādātai vajadzēja atbrīvot dzimteni gan no leelineeķeem, gan no vāceeķeem. Visu austrumu fronti vajadzēja aizstāvet latveešu kareivķeem. To darija pulkveža Baloža brigade un Vidzemes zeemeķos formetais Valmeeras pulks.

Vācu nodaļas virzījās uz Cēsim pret Cēsu un igauņu pulkeem, jo vāci ar Needras valdību gribēja sev eekarot visu Latviju. 22. jūnijā 1919. gadā pie Cēsim notika izšķirošā kauja, kurā vācieši tika galīgi sakauti. Tie bēga līdz Rīgai un uz pēdām tiem sekoja latviešu-igauņu pulki. 3. jūnijā 1919. gadā Strazdumuižā igauņu divīzijas komandēers ģenerāls Pōders un grafa Golca pilnvarotie noslēdza pārmieru, saskaņā ar kuru vāci apņēmās divu deņu laikā atstāt Rīgu un aiziet uz Kurzemi un arī pēdejo bez kavēšanās evakuēt. 7. jūnijā Cēsu pulks pulkveža Berķa vadībā ienāca Rīgā, kur to tauta saņēma gavilēm.

Latviešu karavīru parāde Rīgā.

Vidzemes zemējos formētais karaspēks saveenojās ar pulkveža Baloža brigādi. Vidzeme ar Rīgu bija pagaidu valdības rokās, bet Kurzemē vēl veermē valdīja vācieši, kuri pat nedomāja no tuienes aiziet, un Latgale smaka zem leļineeku jūga. Pagaidu valdība, ministru prezidenta K. Ulmaņa vadībā un jaunceltais virspavēlneeks ģenerāls Simansons darīja visu viņu spēkos esošo lai paleelinātu, apmācītu, apbruņotu un apgādātu mūsu armiju. 1919. gada oktobra sākumā Latvijas armija jau sastāvēja no 3 divīzijām 10 pulku stiprumā, kurām vēl pievienojās 1600 vīru stiprais Leepajas garnizons un landesvērs, kurš bija padeves pagaidu valdībai un angļu jaunā pulkveža Aleksandera vadībā pārveetots uz pretleļineecisko fronti. Toreiz landesvērs sastādījās no 5000 vīriem (2000 bajoneti, 11 leļgabali, 2 eskadroni un daudzi ložmeteji).

Latvešu virspavēlniecība sagaidīja vācešu uzbrukumu no Jelgavas puses. Tur bija kreevu avanturista Bermonta-Avalova vadībā sastādījusēs jauna valdība, kurā peedalijās daži Kurzemes vāceši un latveeši no Needras valdības. Faktiskā vara tomēr atradās grafa fon der Golca rokās. Pēdeajā nolūks bija organizēt kara gājeenu pret Kreeviju, gāst tur leelineekus, nodibinat monarķistisku Kreeviju, ar kuņas palīdzību tas cereja Vācijā restaurēt monarķiju un anulet Versaļas meera ligumu. Latviju viņš bija izraudzījis kā savu bazi un talab pirms zee-mas eestāšanās viņš mēģināja eekaņot Rigu. 8. oktobrī 1919. gadā Bermonta kara pulki uzsāka uzbrukumu Rigas virzeenā. Pavisam vācu-kreevu pusē bija 48,000 kaņeivji, no kuņeem pret Rigu vērstā uzbru-

Latvešu kareivju parāde Rigā.

kumā peedalijās 12,000 kāņeeki ar 65 leelgabaleem un ļoti leelu skaitu ložmeteju. Rigas aizstāvešanai Rigā atradās tikai 5000 bajoneti ar divām batarejam (6 leelgabali), bruņots vilceens (3 leelgabali), 3 bruņoti automobiļi (1 leelgabals un 4 ložmeteji) un divi aeroplani.*) Vācu pusē bija kā skaitliskais pārsvars, tā ari nesalīdzinami labaks apbruņojums. Vāceem izdevās eeņemt Rigas preekšpilsētas Daugavas kreisā krastā, bet savu mērķi tee nebija sasneeguši: pate Riga atradās latveešu rokās, Latvijas armija nebija iznīcinata, bet pilnā kārtībā atkāpusēs uz Daugavas labo krastu, neatstādama eenaidneekam nekādu trofeju. Par armijas

*) Skaitļi ņemti no ģenerāļa P. Radziņa grāmatas „Latvijas atbrīvošanas karš“ Rigā 1921. g.

virspavēlneeku eecēla ģenerali Balodi (toreiz vēl pulkvedi) un par galvenā staba preekšneeku — ģeneralstaba pulkvedi P. Radziņu. Armijas paleelinašana turpinājās un no Anglijas izdevās saņemt eeročus, apģērbu un municiju. Sabeedrotā flote admiraļa Brisona vadībā atklāja uguni uz vācešeem Pārdaugavā, tā sneegdama latveešu pulkeem kā materieli, tā moralisku pabalstu. 3. novembrī sākās ģeneraluzbrukums. Soli pa solim neatlaidīgās un asiņainās kaujās jaunā Latvijas armija, izeedama no Daugavgrīvas ceetokšņa, apgāja Rīgu no reetumeem un 11. novembrī atbrīvoja Latvijas galvas pilsētu no eenaideeeka. 21. novembrī pee Jelgavas norisinājās ģeneralkauja, kuņas iznākumā Latvijas pulki eeņēma Jelgavu. Ari Leepajai vāci uzbruka, bet šo pilsētu sekmīgi aizstāveja pulkveža Dankera nodalās. Decembra sākumā visa Latvija bija atbrīvota no vācešeem. Tanī pašā laikā bija formeta ceturtā divīzija 3 pulku stiprumā un Latvijas armija ar visu savu spēku un sparū vareja vērstees pret Kreeviju. Uzbrukums austrumu frontē eesākās 3. janvārī 1920. gadā, kad Latvijas kaņaspēks, kopā ar sabeedroto poļu armiju, eeņēma Daugavpili. Niknās cīņās mūsu armija atbrīvoja visu Latgali. Bet kaņa darbība vēl turpinājās vairak nekā pus gadu. 1920. gada 15. jūnijā noslēdza meeru ar Vāciju un 11. augustā meeru ar Kreeviju.

Gandrīz divus gadus ilgstošos pārcilvecīgi grūtos kaņos latveešu tauta savu jauno valsts eestāžu vadībā atbrīvoja savu dzimteni no daudzajeem eenaideeekem un apveenoja veenā nedalamā valstī visas savas zemes. Latvijas neatkaramības kaņi bija prasījuši milzīgus upurus. Ap 4000 Latvijas vīru zeedojuši savas dzīvības un tauta nesuse milzīgus materieli upurus armijas apģādašanai un uzturešanai. Bet Latvija bija atbrīvota, tā vareja ķertees pee meerīgā darba. 1. maijā 1920. gadā sanāca Satversmes Sapulce, kuņa izstrādajuse valstij pateesi demokratisku satversmi. „Latvija ir neatkarīga demokratiska Republika“ — „Latvijas valsts suverenā vara peeder Latvijas tautai.“ Tā skan Latvijas satversmes pirmee divi panti. Latvijas satversme dod Latvijas tautai eespējamību pašai brīvi vadīt savu likteni.

26. janvārī 1921. gadā sabeedrotās leelvalstis, un drīz pēc tam pārejo valstu leelakā daļa, atzina *de jure* Latvijas neatkaramību. Varonīgās cīņās ar neskaitameem upureem latveešu tauta ir peerādijuse savu gribu dzīvot brīvi un neatkarīgi. Šī griba ir kroneta panākumeem un tā ir pamatota. Latvija ir plaša un daudzām dabas bagatībām apveltīta zeme. Neatlaidīgā radošā darbā latveešu tauta savu dzimteni var eerindot kulturelako un bagatako valstu starpā.

Chronol6gisks pārskats

925. gadā vikings Skologrimsons brauc uz Kurzemi.
1048. " daņi ceļ baznicu pee Kolkas raga Kurzemē.
1184. " biskaps Meinhards ceļ baznicu Īkšķilē.
1200. " Livonijā eerodas pirmee krusta kaņotaji.
1201. " dibinata Riga.
1202. " dibinats zobenbrāļu ordenis.
1214. " Tālava padodas vāceem.
1260. " kauja pee Durbes.
1290. " Zemgali pēc simtsgadu cīņam uzvar vāci.
1410. " kauja pee Tannenbergas;
1501. " pēc kreevu sakaušanas ordenis noslēdz meeru uz 50 gadeem.
1522. " reformācijas sākums.
1558. " cars Jānis Breesmigais eebrūk Livonijā.
1559. " ordenis eeķilā Latgali Polijai.
1559. " Piltenes un Aizputes zemes pārdotas Danijai.
1560. " eeķilā Grobiņas apgabalu ar Leepaju Prusijai.
1561. " Kurzeme kļūst par Polijai padotu hercogu valsti.
1562. " likvidejās Livonijas bruņneeku ordenis.
1582. " Riga atzīst Polijas virskundzibu.
1585. " Piltenes zemes zem Prusijas.
1585. " iznāk pirmā drukatā latveešu grāmata.
1621. " Zveedrija eeķaņo Vidzemi.
1629. " Altmarkas meera ligumā Zveedrija atteicas no Latgales.
1642. " Kurzemē sāk valdit hercogs Jēkabs.
1656. " cars Aļeksejs aplenc Rigu.
1710. " Vidzeme ar Rigu padodas Kreevijai.
1721. " Ništates meera ligums.
1772. " Latgali peeveeno Kreevijai.
1795. " Kurzeme un Piltene peeveenojas Kreevijai.
1817. " dzimtbūšanas atcelšana Kurzemē.
1819. " dzimtbūšanas atcelšana Vidzemē.
1841. " zemneeku sacelšanās.
1861. " sāk iznākt „Peterburgas Avizes“.
1866. " likums par pagastu pašvaldibu.
1868. " dibinata Rigas latveešu beedriba.
1873. " pirmee latveešu dzeedašanas svētki.
1887. " tautskolu pārkreevinašana.
1897. " zocialdemokratu aresti Rigā.
1905. " 26. janvarī pirmā leelā demonstrācija Rigā.
1905. " 27. decembrī Valkā eerodas soda ekspedīcija.

1914. gadā 2. augustā vācu flote apšauda Leepaju.
 1915. „ 7. maijā vācu karaspēks eeņem Leepaju.
 1917. „ 12. martā eesākās Kreevijas revolucija.
 1917. „ 3. zeptembri vācu karaspēks eeņem Rigu.
 1918. „ 18. novembrī Tautas Padome proklamē Latvijas neatkarību.
 1919. „ 3. janvarī Kreevijas karaspēks eeņem Rigu.
 1919. „ 22. maijā leelineeki sakauti pee Rigas un Zeemeļ-Vidzemē.
 1919. „ 22. junijā latveeši un igauņi sakauj vāceešus pee Cēsim.
 1919. „ 7. jūlijā Rigā eenāk Cēsu pulks.
 1919. „ 11. novembrī pee Rigas sakauts Bermonts.
 1920. „ janvarī atsvabina Latgali no leelineekeem.
 1920. „ 1. maijā sanāk Satversmes Sapulce. |
 1920. „ 15. jūlijā Berlinē noslēgts meers ar Vāciju.
 1920. „ 11. augustā Rigā noslēgts meers ar Kreeviju.
 1921. „ 26. janvarī leelvalstis atzīst Latviju *de jure*.

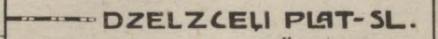
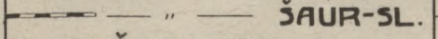
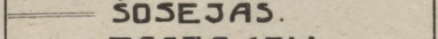
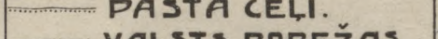
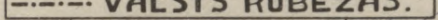
Svarigakee mēri

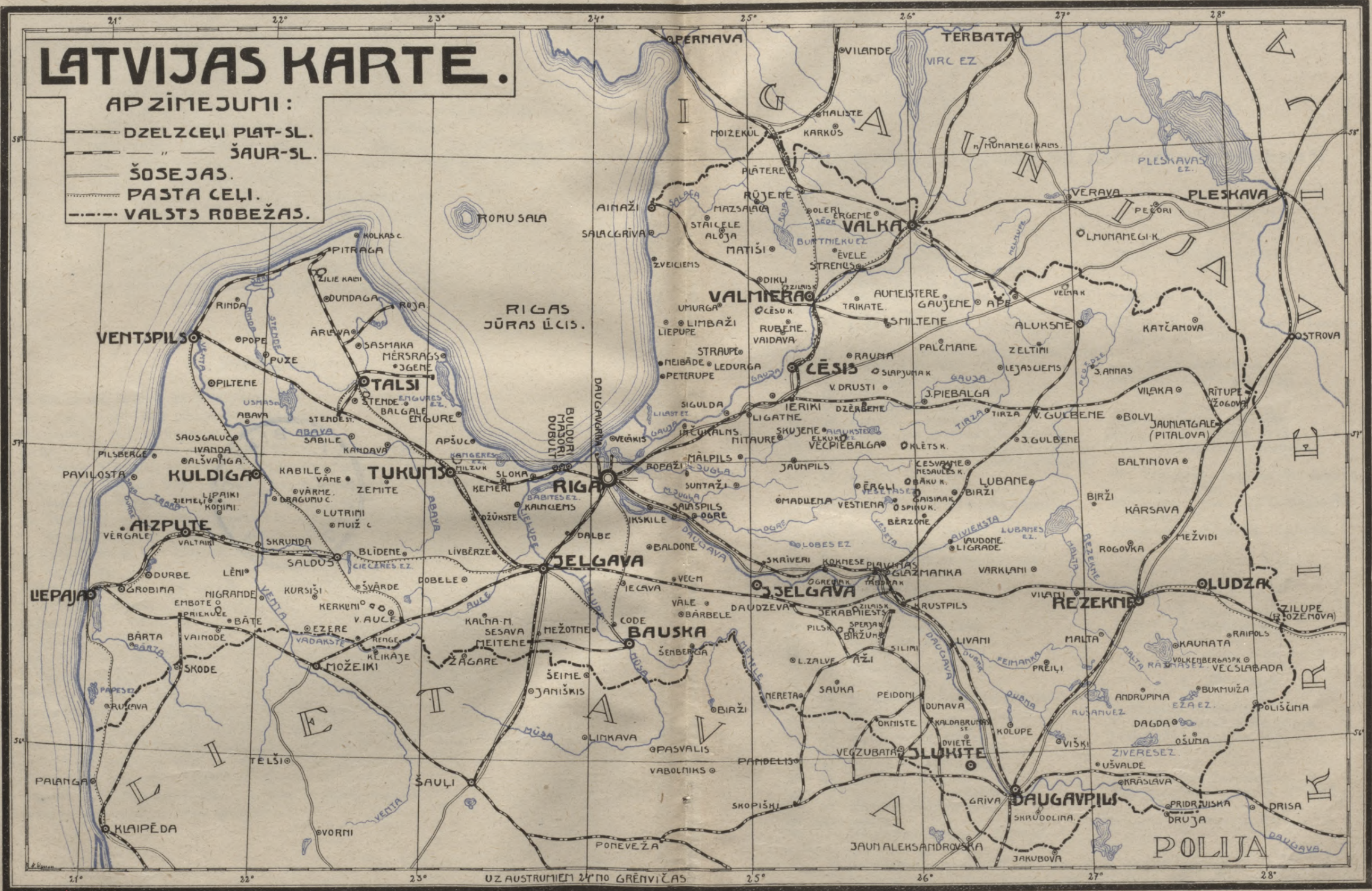
- 1 verste = 500 asim = 1,0668 kilometreem.
 1 ase = 3 aršinam = 7 pēdam = 2,13366 metreem.
 1 kilometrs = 1000 metreem = 0,93738 verstim.
 1 metrs = 100 centimetreem = 3,28084 pēdam = 0,468691 asim.
 1 kv. versts = 250,000 kv. asim = 104,166 desetīnam = 1,13806 kv. kilometreem.
 1 desetīna = 2400 kv. asim = 10925,4 kv. metreem = 1,09254 hektareem = 2,94 Vidzemes pūra veetam.
 1 kv. kilometrs = 1,000.000 kv. metreem = 100 hektareem = 0,878687 kv. verstim = 91,5299 desetīnam = 269,50 Vidz. pūrveetam.
 1 hektars = 10,000 kv. metreem = 2196,72 kv. asim = 2,69 Vidz. pūrveetam = 0,9153 desetīnam.
 1 Vidzemes pūrveeta = 25 kapem = 816 kv. asim = 0,34014 desetīnam = 0,97 hekt.
 1 Kurzemes pūrveeta = 0,33476 desetīnam = 1,019 Vidzemes pūrveetam.
 1 mucas veeta = 35 kapem = 0,4762 desetīnam = 1,4 Vidz. pūrveetam.
 1 kv. metrs = 1,97704 kv. aršinam = 10,7639 kv. pēdam.
 1 mārčiņa = 32 lotim = 96 zolotņikeem = 0,40951 kilogrameem.
 1 kilograms = 1000 grameem = 2,44193 mārčiņam = 0,06105 pudeem.
 1 puds = 40 mārčiņam = 16,38049 kilogrameem.
 1 tonna (metriskā) = 1000 kilogrameem = 61,04821 pudeem.
 1 grams = 10 decigrameem = 1000 miligrameem = 0,23442 zolotņikeem.
 1 četverks = 8 četverikeem = 64 garnīcam = 2,0991 hektolitreeem = 209,91 litreeem.
 1 mērs = 20 garnīcam = 65,596 litreeem = 1,06 vecajam pūram,
 1 vedrs = 10 stopeem = 12,299 litreeem.
 1 litrs = 10 decilitreeem = 0,0813 vedreeem = 0,81305 stopeem.
 1 muca = 2 pūreem = 137,73 litreeem.

LATVIJAS KARTE.

AP ZĪMEJUMI:

- DZELZCEĻI PLAT-SL.
- " ŠAUR-SL.
- ŠOSEJAS.
- PASTA CEĻI.
- VALSTS ROBEŽAS.

Valstspapīru spiestuve.

Ilustrāciju, diagramu un kartogramu saraksts*)

№.№. pēc kartas.	Lapas puse.		
1	2	Baltijas valstu karte *	Valsts statistiskā pārvalde.
2	4	Latvijas robežas garums *	" " "
3	5	Dažu Eiropas valstu platība *	" " "
4	9	Kāpas pee Ventspils	Fotografs Ā. Mednis, Rigā.
5	"	Rīgas jūrmala	" J. Reeksts, "
6	10	Ceļojoša kāpa pee Daugavas	Pēc K. R. Kupffera „Balt. Landeskunde (G. Löfflera izd. 1910. g.).
7	11	Ceļojoša kāpa Vidzemes jūrmalā, kuŗa aizber ezeru	Iz H. Pārna kolekcijas.
8	"	Zema jūrmala	Fotografs A. Mednis, Rigā.
9	12	Stāva jūrmala Kurzemē	" " "
10	13	Akmeņaina jūrmala pee Leepupes	" J. Reeksts, "
11	14	Latvijas orografiskā karte *	Valsts statistiskā pārvalde.
12	15	Pakalnains apvidus Cēsu apriņķi	Fotografs J. Reeksts, Rigā.
13	16	" " pee Raunas (1860. g.)	V. S. Stavenhagena zīmējums.
14	17	" " Smiltenes (1860. g.)	" " "
15	18	Ligates apkārtnē.	Pēc litografijas, kuŗa peēder Ligates papīra fabrikai.
16	20	Volkenbergas pilskalns Latgalē	Pēc N. Ordre zīmējuma G. Manteiffela „Inflanty Polskie“.
17	26	Leezers Valmeeras apriņķi	Fotografs K. Zilgalvis, Limbažos.
18	27	Dzirnu ezers pee Limbažiem	" " "
19	28	Usmas ezers ar Morica salu	" Ā. Mednis, Rigā.
20	29	Aluksnes ezers	" —
21	30	Juglas ezers	Fotografs J. Reeksts, Rigā.
22	31	Araižu ezers	" " "
23	32	Salacgrīva	" K. Rudzīts, Salacgrīvā.
24	33	Gauja pee Siguldas	" J. Reeksts, Rigā.
25	34	Gauja pee Ligates	" —
26	"	Brasla	" A. Cālits, Rigā.
27	35	Klints pee Amatas	" —
28	"	Gutmaņa ala	" A. Cālits, Rigā.
29	36	Daugava pee Aizkraukles pilsdrupam	" " "
30	37	Staburags	E. Prauliņa fotografija.
31	38	Daugava pee Sēlpils	V. S. Stavenhagena zīmējums.
32	40	Daugava pee Milgrāvja	Fotografs J. Reeksts, Rigā.
33	41	Daugava pee Jaunjelgavas	" A. Cālits, "
34	42	Perzes ūdenskritums	" —
35	44	Memeles ūpe	Pēc „Ilustretā Žurnala“.
36	46	Ventas tilts pee Kuldigas	Fotografs M. Zingbergs, Kuldigā.
37	47	Rumbas ūdenskritums	" " "
38	48	Abava	" J. Reeksts, Rigā.
39	"	Māras kambaris pee Abavas	" " " "

) Ar zvaigznīti () ir atzīmētas diagramas un kartogramas.

**) Ar striepiņu (—) ir atzīmētas tādas ilustrācijas, par kuŗām man nav zināms, kas izdarījis fotografiskos uzņēmumus.

№.№. pēc
kārtas
Lapas
pusē.

93	111	Valmeera no Gaujas puses
94	112	Komponista Baumaņa peeminekļis Limbažos
95	113	Limbažu pilsdrupas
96	115	Ainažu osta
97	116	Maz-Salacas meests
98	118	Straupes pils
99	119	Cēsis
100	120	Ordeņa pils drupas Cēsīs
101	121	Cēsu pilsdārzs
102	122	Vasarnīcas pie Cēsim
103	123	Lubanes senā pils
104	126	Aluksne
105	127	Smiltene
106	130	Jelgavas pils 1659. gadā
107	131	Jelgava
108	132	Eēla Jelgavā
109	133	Jelgavas pils pirms nodedzinašanas
110	134	Latvešu beedribas nams Jelgavā
111	135	Gimnazija Jelgavā
112	138	Tukums
113	140	Bauska 1659. gadā
114	141	Bauska
115	147	Ilukste pēc kara
116	149	Rubeņu baznīca un skola
117	150	Leepaja
118	151	Graudu eēla Leepajā
119	152	Jūrmalas peldu eestāde Leepajā
120	"	Gulbju dīķis Leepajā
121	153	Rožu laukums Leepajā
122	155	Leepajas ostas elevators
123	162	Kuldīga 1800. gadā
124	163	Eēla Kuldīgā
125	164	Kurzemes koniņu ceems (1860. g.)
126	166	Ventspils
127	167	Ventspils osta
128	168	Kolkas raga bāka
129	169	Dundagas pils XIX. g. s. vidū
130	170	Talsi
131	172	Sabile
132	176	Daugavpils vidus laikos
133	178	Daugavpils ceetokšņa vārti
134	181	Preiļu pils
135	182	Aglonas klosteris
136	"	Romas pāvesta raksta lasīšana Aglonā
137	183	Svinīga procesija
138	185	Galvenā eēla Rezeknē
139	186	Rezeknes katoļu baznīca
140	187	Vilaņu meests
141	"	Deevkalpošana Andrupīnes baznīcā
142	188	Eēla Ludzā
143	189	Ludza. Ezers un pilsdrupas
144	190	Ludzas katoļu baznīca
145	194	Eedzīvotāju beežums *

A v o t i.

Fotografs M. Lapiņš, Rigā.
Pēc „Ilustretā Žurnala“.
Iz J. Veides (Ainažos) kolekcijas.
—
Fotografs A. Andersons, Cēsīs.
" " "
" " "
Pēc "veca zīmējuma.
Fotografs J. Reeksts, Rigā.
Pēc O. v. Mirbaha „Brieē“ 1846. g. izd.
Fotografs A. Fergis, Jelgavā.
M. Lodding jk. fotografija.
Fotografs A. Fergis, Jelgavā.
" " "
Fotografs A. Cālīts, Rigā.
Pēc O. v. Mirbaha „Brieē“ 1846. g. izdev.
Fotografs J. Reeksts, Rigā.
" M. Lapiņš,
" Ed. Sadinans, „Subatē.
" C. Šulcs, Leepajā.
" " "
" " "
" " "
" " "
Leepajas biržas komitejas fotogr.
Pēc O. v. Mirbaha „Brieē“ 1846. g. izdev.
Fotografs J. Reeksts, Rigā.
V. S. Stavenhagena zīmējums.
Fotografs R. Mateus, Ventspīlī.
" A. Mednis, Rigā.
Pēc fotografijas, kuŗa atrodas jūrniecības departamentā.
V. S. Stavenhagena zīmējums.
Fotografs A. Mednis, Rigā.
" " "
A. Platera zīmējums G. bārona A. Mantuffela „Inflanty Polskie“.
Fotografs M. Lapiņš, Rigā.
Pēc veca zīmējuma (V. Seil jk. kolekc.).
Iz V. Seil jk. kolekcijas.
Pēc „Ilustretā Žurnala“.
Fotografs Glizneeks, Vilaņos.
" Taubkins, Rezeknē.
Iz V. Seil jk. kolekcijas.
Fotografs Glizneeks, Vilaņos.
Iz V. Seil jk. kolekcijas.
Fotografs J. Reeksts, Rigā.
Iz V. Seil jk. kolekcijas.
Valsts statistiskā pārvalde.

№ pēc
 kārtas
 Lapas
 puse.

A v o t i.

146	198	Eedzīvotāju skaita pēaugšana *	V. Krūmiņa zīmējums V. stat. pārvaldei.
147	201	Pilsētneeku procents Latvijā *	Valsts statistiskā pārvalde.
148	209	Eedzīvotāju beežums Latvijā *	" " "
149	"	Dažādo ticību peederige Latvijā *	" " "
150	218	Eedzīvotāju vecums un dzimums *	" " "
151	222	Tautības Latvijā XII. g. s. *	" " "
152	224	Tautības Latvijā 1920. g. *	" " "
153	225	Latvijas eedzīvotāju nac. sastāvs *	R. Kasparsona zīmējums V. stat. pārv.
154	226	Galveno tautību peederigo procents *	Valsts statistiskā pārvalde.
155	232	Pārgrozīb. Rīgas eedzīv. nac. sastāvā *	" " "
156	234	Pilsētu leelums un latveešu procents tanīs *	" " "
157	236	Latveeši XVIII. g. s. vidū	Pēc Hupela „Topographische Nach- richten“, Rīgā, 1777. gadā.
158	"	Latveeši XVIII. g. s. beigās (Viļakā)	Pēc G. barona Manteuffela „ <i>Inflanty Polskie</i> “.
159	237	Seeveetes pee baznīcas (Kurzemē)	Fotogrāfs J. Reeksts, Rīgā.
160	238	Nīceete	" " "
161	"	Rucaveete	" " "
162	239	Latgales latveešu zemneeki	Iz V. Seil jk. kolekcijas.
163	"	Rucaveete	Fotogrāfs J. Reeksts, Rīgā.
164	240	Latveešu zvejneeki	" " "
165	241	Latveešu zemneeki (Kurzemē)	" " "
166	"	Pee pajūga (Vidzemē)	" " "
167	242	Latveešu kareivju grupa (ar franču kaŗa medali apbalvoti par kaujam pret Bermontu)	" " "
168	245	Latveešu skaita pēaugšana *	V. Krūmiņa zīmējums V. stat. pārvaldei.
169	246	Lībeete no Zaurņageema	M. Sama uzņēmums (Ilustr. Źurn.).
170	"	Lībeetis no Zaurņageema	" " " " "
171	247	Lībeešu māja	" " " " "
172	251	Vācu kolonisti	Iz J. Novoselova kolekcijas.
173	252	Vāceesu procents Latvijā *	Valsts statistiskā pārvalde.
174	253	Vectīcīgi leelkreevi Latgalē	Iz J. Novoselova kolekcijas.
175	254	Katoļticīgs baltkreevs Latgalē	" " "
176	255	Kreeveete	" " "
177	258	Polis	" " "
178	"	Ebrejs	" " "
179	259	Ebreju skaits Latvijas pilsētās pirms un pēc kaŗa *	Valsts statistiskā pārvalde.
180	261	Latvijas eedzīvotāju konfesija *	" " "
181	262	Latveeši sadalīti pēc ticībam *	" " "
182	270	Latvijas eedzīvotāju nodarbošanās *	V. Krūmiņa zīmējums V. stat. pārvaldei.
183	271	Rīgas eedzīvotāju nodarbošanās *	Rīgas pilsēt. statist. valdes diagrama.
184	274	Lasīt un rakstīt prateju % atsevišķos apriņķos *	Valsts statistiskā pārvalde.
185	275	Lasīt prateju % Baltijas jūŗas austr. peekraste *	" " "
186	276	Vīreešu un seeveešu lasīt prateju % *	" " "
187	277	Vīreešu un seeveešu rakstīt prat. % *	" " "
188	279	Latveešu valodas prateju % dažādo Latvijā dzīvojošo tautu starpā *	" " "
189	296	Bēgļu nometne 1915. gadā	Fotogrāfs A. Mednis, Rīgā.
190	299	Zemes īpašumi Latvijā pirms kaŗa *	Valsts statistiskā pārvalde.
191	302	Santes muiŗa 1860. gadā	V. S. Stavenhagena zīmējums.
192	306	Vecgulbenes pils	—
193	307	Muiŗu robeŗas	Pēc B. Marquarta „Die landwirtschaft- lichen Verhältnisse Kurlands“, Berlin, 1916.

Ilustrāciju, diagramu un kartogramu saraksts

Nr. pēc
kārtas
Lapas
puse.

A v o t i.

194	312	Vidzemes zemneeku māju pārdošana*	Valsts statistiskā pārvalde.
195	342	Zemes izleetošana pirms kaŗa *	R. Kasparsona zīmējums valsts stat. pārvaldei.
196	343	Aramzemes procents pa apriņķeem *	Valsts statistiskā pārvalde.
197	344	Atmatas uzplēšana ar traktoru	Iz P. Leepiņa kolekcijas.
198	345	Kurzemes privato muižu un zemneeku zemes izleetošana *	Valsts statistiskā pārvalde.
199	349	Seena plauja	
200	350	Smilšaina nederīga zeme	Iz J. Novoselova kolekcijas.
201	351	Aizaugošs ezers	Iz P. Leepiņa kolekcijas.
202	352	Meži pa apriņķeem procentos *	Valsts statistiskā pārvalde.
203	354	Bijis kaujas lauks	Fotografs M. Lapiņš, Rīgā.
204	358	Izpostīto apgabalu karte *	Valsts statistiskā pārvalde.
205	360	Kaŗa nopostītās ēkas *	R. Kasparsona zīmējums valsts stat. pārvaldei.
206	364	Atmatas karte *	Valsts statistiskā pārvalde.
207	366	Tranšeju nolīdzināšana	Fotografs M. Lapiņš, Rīgā.
208	373	Dzīve atjaunojas	
209	374	Aramzemes izleetošana 1920. gadā *	Valsts statistiskā pārvalde.
210	376	Galveno lauku augu sējumi 1913. g. *	Agr. "Laŗes ūzņēmums".
211	381	Cukurbeešu izmēģinājumu lauks	
212	382	Cukurbeešu lauks Lubanā	
213	383	Tabakas lauks	P. "Upiņa" ūzņēm. " (pēc "Ilustr. Źurn.).
214	384	Galveno labību rajoni 1920. g. *	Valsts statistiskā pārvalde.
215	385	Preekuļu lauksaimniecības institūts	Pēc "Ilustretā Źurnala".
216	386	Mēslu ārdišana	Fotografs J. Reeksts, Rīgā.
217	387	Aršana ar spīļu arklū	—
218	388	Zemī uzarot agrā pavasarī	—
219	389	Atsperecešanas darbā	—
220	390	Labības plaujmašina darbā	—
221	396	1913. gada raŗas produkti *	Valsts statistiskā pārvalde.
222	397	Labības plāveji darbā	Iz J. Novoselova kolekcijas.
223	398	Labības plauja Latgalē	Iz V. Seil jk. kolekcijas.
224	400	kuļmašina darbā	I
225	405	Ganams pulks Cesvainē	z L. Lauks. Ekon. Sab. kolekcijas.
226	410	Vērši zirgu veetā	Pēc "Ilustretā Źurnala".
227	411	Zirgi uz 100 eedzīvot. pirms kaŗa *	Valsts statistiskā pārvalde.
228	412	Vērši smagā vezumā	Pēc "Ilustretā Źurnala".
229	415	Govslopi uz 100 eedzīvotajeem *	Valsts statistiskā pārvalde.
230	416	Mājlopi uz 1 kkm *	V. Krūmiņa zim. Valst. stat. pārv.
231	417	Mājlopi uz 100 eedzīvotajeem *	
232	418	Veetejā govš	Iz Latv. Lauks. Ekon. Sab. kolekcijas
233	419	Vērsis arklā	Pēc "Ilustretā Źurnala".
234	421	Neleelas Cesvaines saimniec. govš	Iz Latv. Lauks. Ekon. Sab. kolekcijas.
235	422	Veetejee oksfordširi	J. Vītoļiņa fotografija.
236	423	Aitas uz 100 eedzīvotajeem *	Valsts statistiskā pārvalde.
237	426	Cūkas uz 100 eedzīvotajeem *	
238	427	Sugas cūkas	Iz "J. Novoselova kolekcijas.
239	444	Fabrikū un strādneeku skaits Latvijā *	Valsts statistiskā pārvalde.
240	455	Leelrūpniecības raŗojumu vērtība atsev. apriņķos *	" " "
241	459	Latv. leelrūpn. nodarbinato strādñ. skaits 1910., 1920. un 1921. g.*	" " "
242	460	Kokriūpnieciska eestāde Rīgā	Fotografs J. Reeksts, Rīgā.
243	"	"	
244	461	Feniksa " vagonu būvetava "	Fotografs M. Lapiņš, Rīgā.
245	"	Akmeņu laustuve Vidzemē	Fotografs J. Reeksts, Rīgā.

№.№. pēc kārtas	Lapas puse.		
246	462	Stiklu fabrika	Fotografs M. Lapiņš, Rigā.
247	463	Fabriku rajons Rigas preekspilsētā	Latveešu lidotāju uzņēmums.
248	464	Leelrūpniecisku eestāžu ipašumi Rigā *	Rigas pilsētas statistiskā valde.
249	484	Rigas ostas vārti	Rigas biržas komiteja.
250	485	Rigas ostas padziļināšanas darbi	" " "
251	486	Saldetava Rigas ostā	" " "
252	487	Elevators Rigā	" " "
253	488	Upes ledlauzis	" " "
254	489	Miķelbāka	Iz jūrniecības depart. kolekcijas.
255	490	Jaunā bāka Daugavgrīvā	Fotografs A. Mednis, Rigā.
256	491	Rigas osta 1921. g. vasarā	" " " "
257	492	Latvijas tvaikonis „Daugava“ Rigas ostā	Iz jūrniecības depart. kolekcijas.
258	493	Elektriskais ceļamais krāns Rigas ostā	Rigas biržas komiteja.
259	494	Rigas ostā eebraukušo kuģu tonnaža*	Rigas biržas komitejas diagrama.
260	"	Latveešu buru kuģis	Iz jūrniec. dep. kolekc. Fr. Baura zīm.
261	496	Latvijas tvaikonis „Veesturs“	" " " "
262	496	Jūrskolneeku skaits*	Rigas „Latv. Bēdriba. „ " " "
263	497	Latvijas buru kuģis „Riga“	Iz jūrniec. dep. kolekc. Fr. Baura zīm.
264	498	Rigas ostā peerakstīto kuģu tonnaža*	Rigas biržas komitejas diagrama.
265	499	Latvijas tvaikonis „Gauja“	Iz jūrniec. dep. kolekc. Fr. Baura zīm.
266	501	Dzelzsceļu gaņums uz 100 kkm un 100 eedzīv.*	Valsts statistiskā pārvalde.
267	531	Eerakumos leelineeku frontē	P. Upiša uzņēmums („Ilustr. Žurn.“).
268	532	Kareivju parade	Fotografs J. Reeksts, Rigā.
269	533	" " "	" " " "

Index

1	2	Carte des Etats Baltiques.	16	20	Montagne du château de Volkenbergue en Latgale.
2	4	Frontière de la Lettonie.	17	26	Le „Grand-Lac“ dans le district de Valméra.
3	5	Etendue de divers Etats d'Europe.	18	27	Le lac „Dzirne“ près de Limebage.
4	9	Dune près de Ventspils.	19	28	Le lac „Ūsma“ avec l'île St. Morits.
5	"	La plage de Riga.	20	29	Le lac Alouksne.
6	10	Dune mouvante près de la Daougava.	21	30	Le lac Yougla.
7	11	Dune mouvante en Livonie comblant un lac.	22	31	Le lac Araiče.
8	"	Côte basse.	23	32	Embouchure de la Salatse.
9	12	Côte escarpée en Courlande.	24	33	Fleuve Gaouīa près de Sigoulda.
10	13	Plage pierreuse près de Liepeoupe.	25	34	La Gaouīa près de Ligate.
11	14	Carte orographique de la Lettonie.	26	"	Le fleuve Brasla.
12	15	Contrée montagneuse dans le district de Cēsis.	27	35	Rocher près de la rive de l'Amate.
13	16	Contrée montagneuse á Raoune (1860).	28	"	La grotte de Goutmane.
14	17	Contrée montagneuse á Smiltēne.	29	36	La Daougava près des ruines du château d'Aiskraoucle.
15	18	Les alentours de Ligate.	30	37	Stabourags.
			31	38	La Daougava près de Sēlepils.
			32	40	La Daougava près de Milegrave

33	41	La Daougava près de Yaoune- yelgava.	88	101	Rue au bord du Golfe de Riga.
34	42	Chute d'eau de la Perse.	89	102	Plage de Riga.
35	44	La Mémèle.	90	105	Ruine de la tour du château à Touraïda.
36	46	Pont sur la Venta près de Kouldiga.	91	106	Ruines du château de Koknes- ses.
37	47	Chute d'eau à Roumbe.	92	109	Intérieur de l'église à Ixculle.
38	48	Le Fleuve Abava.	93	111	Valméra du côté du fleuve Gaouïa.
39	"	Grottes nommées „Chambres de Marie“ près du fleuve Abava.	94	112	Monument du compositeur Baouman à Limebage
40	49	La Zileoupe à la frontière russe	95	113	Ruines du château de Limebage
41	50	Les principaux fleuves	96	115	Port d'Aïnache.
42	52	Bord marécageux d'un lac.	97	116	Bourg de Maz-Salatse.
43	53	Marais à tourbe.	98	118	Château de Straoupe.
44	54	Lac marécageux.	99	119	Cécis.
45	55	Exploitation de la tourbe.	100	120	Ruines du château des Che- valiers de l'Ordre à Cécis.
46	58	Carte des isothermes en Lettonie.	101	121	Jardin du château de Cécis.
47	62	Trembles.	102	122	Maisons de campagne près de Cécis.
48	64	Prairie basse.	103	123	Ancien aspect du château de
49	"	Bois à feuilles.	104	126	Alouksne. [Loubane.
50	65	Forêt de sapins.	105	127	Smiltène.
51	66	Bois à feuilles en hiver.	106	130	Château de Yelgava en 1659.
52	67	Forêt de pins.	107	131	Yelgava.
53	"	Pins.	108	132	Rue à Yelgava.
54	68	Forêt de pins.	109	133	Château de Yelgava avant l'incendie.
55	"	Bois de bouleaux en Cour- lande.	110	134	Maison de l'Union Lettone à Yelgava.
56	69	Bouleaux jeunes.	111	135	Gymnase à Yelgava.
57	70	Lynx.	112	138	Toukoume.
58	71	Cerf blessé.	113	140	Baouske en 1659.
59	72	Sanglier.	114	141	Baouske.
60	73	Le pesage du saumon.	115	147	Ilouخته après la guerre.
61	74	Petits poissons.	116	148	Eglise et Ecole à Roubène.
62—64	75	} Maisons de paysans en Lettonie.	117	150	Liépaïa.
65—67	77		118	151	Rue à Liépaïa.
67—70	79		119	152	Etablissement de bains de mer à Liépaïa.
71	80	Vieille maison d'un garde forestier en Courlande.	120	152	Etang des cygnes à Liépaïa.
72	81	Le village d'„Oupmale“ près du fleuve Barta.	121	153	Square des Roses à Liépaïa.
73	"	Village en Latgale.	122	155	Élévateur dans le port de Lié- païa.
74	82	Village en Latgale.	123	162	Kouldiga en 1800.
75	83	Rue dans un village russe en Latgale.	124	163	Rue à Kouldiga.
76	84	Tranchée habitée en Cour- lande.	125	164	Village des „Rois de Cour- lande“ en 1860.
77	84	Tranchée habitée en Cour- lande.	126	166	Ventspils.
78	89	Riga en 1570.	127	167	Port de Ventspils.
79	90	Fête de la Verdure à Riga au XVIII. siècle.	128	168	Phare à Kolkas-Rags.
80	91	Riga.	129	169	Château de Doundague au mi- lieu du XIX. siècle.
81	93	Rue dans l'ancien Riga.	130	170	Talsi.
82	94	Ecole Maritime de Riga.	131	172	Sabile.
83	"	L'Opéra.	132	176	Daougavpils au moyen âge.
84	95	La Bourse de Riga.	133	178	Portes du fort de Daougavpils.
85	96	Salle de réception de la Con- stituante.	134	181	Château de Preili.
86	98	Port de Milegrave.	135	182	Monastère à Aglone.
87	100	Bord de la mer près de Riga pendant la saison des bains.	136	"	Lecture d'un épître du pape — à Aglone.

137	183	Procession solennelle.	171	247	Habitation des Lives.
138	185	Rue principale à Rézékne.	172	251	Colons allemands.
139	186	Eglise catholique à Rézékne.	173	252	Pourcentage des Allemands en Lettonie.
140	187	Bourg de Vilani.	174	253	Grands-Russes — vieux croyants — en Latgale.
141	"	Service à l'église d'Androupine.	175	254	Russe-Blanc catholique en Latgale.
142	188	Rue à Loudze.	176	255	Femme russe.
143	189	Lac et ruines du château de Loudze.	177	258	Polonais.
144	190	Eglise catholique à Loudze.	178	"	Juif.
145	194	Densité de la population en divers Etats.	179	259	Effectif de Juifs dans les villes de la Lettonie avant et après la guerre.
146	198	Accroissement de la population.	180	261	Confessions de la population en Lettonie.
147	201	Pourcentage des citadins en Lettonie.	181	262	Répartition des Lettons par confessions.
148	"	Densité de la population en Lettonie.	182	270	Répartition de la population par professions.
149	"	Répartition de la population en Lettonie d'après les confessions.	183	271	Répartition de la population de Riga par professions.
150	218	La population d'après l'âge et le sexe avant et après la guerre.	184	274	Pourcentage des personnes sachant lire et écrire par districts.
151	222	Nationalités en Lettonie au XII. siècle.	185	275	Pourcentage des personnes sachant lire — parmi la population sur les côtes est de la Mer Baltique.
152	—	Nationalités en Lettonie en 1920.	186	276	Pourcentage des hommes et des femmes sachant lire.
153	225	Répartition de la population en Lettonie d'après la nationalité.	187	277	Pourcentage des hommes et des femmes sachant écrire.
154	226	Pourcentage de la population d'après la nationalité.	188	279	Répartition des personnes sachant la langue lettone — par nationalités.
155	232	Changement dans la répartition de la population de Riga par nationalités.	189	296	Camp de réfugiés en 1915.
156	234	Grandeur de villes et leur pourcentage de Lettons.	190	299	Propriétés foncières avant la guerre.
157	236	Les Lettons au milieu du XVIII. siècle.	191	302	Bien de Santes en 1860.
158	"	Les Lettons à la fin du XVIII. siècle.	192	306	Château de Vetsgoubène.
159	237	Femmes près de l'église (en Courlande).	193	307	Limites des propriétés foncières.
160	238	Femme de la contrée de Nitce.	194	312	Vente des maisons de paysans en Livonie.
161	"	Femme de la contrée de Routsave.	195	342	Répartition de la superficie par cultures avant la guerre.
162	239	Paysans lettons de Latgale.	196	343	Pourcentage des champs par districts.
163	"	Femme de la contrée de Routsave.	197	344	Tracteur défrichant un champ.
164	240	Pêcheurs lettons.	198	345	Répartition des cultures dans les biens et dans les propriétés des paysans en Courlande (Pourcentage).
165	241	Paysans lettons (en Courlande).	199	349	La fenaison.
166	"	Voiture attelée (en Livonie).	200	350	Terre inculte sabloneuse.
167	242	Groupe de soldats lettons (décorés pour les combats contre Bermont de la médaille militaire française).	201	351	Lac envahi d'herbe.
168	245	Accroissement de la population lettone.	202	352	Répartition des forêts par districts (pourcentage).
169	246	Femme live de Jaouneragtsième.	203	354	Champs de bataille d'autrefois.
170	"	Homme live de Jaouneragtsième.	2043	58	Carte des districts dévastés.
			2053	60	Pourcentage des habitations dévastés par la guerre.

206	364	Carte des champs non cultivés en 1920.	238	427	Porcs de race.
207	366	Aplanissement des tranchées	239	444	Effectif des fabriques et des ouvriers en Lettonie.
208	373	Rénovation de la vie.	240	455	Valeur des produits industriels en Lettonie par districts.
209	374	Répartition des champs par cultures en 1920 (Pourcentage).	241	459	Effectif des ouvriers dans les industries de la Lettonie en 1910, 1920 et 1921.
210	376	Emblavures principales en 1913.	242	460	Industrie du bois à Riga.
211	381	Champ d'essai de betteraves à sucre.	243	"	"
212	382	Champ de betteraves à sucre à Loubane.	244	461	Phénix — "fabrique" pour la construction de wagons.
213	283	Cultures de tabac.	145	"	Carrière en Livonie.
214	384	Rayons des céréales principales en 1920.	246	462	Verrerie.
215	385	Institut d'Agriculture à Prékoule.	247	463	Vue à vol d'oiseau des fabriques dans les faubourgs de Riga.
216	386	Engraissement d'un champ.	248	464	Immeubles des établissements industriels à Riga.
217	387	Labour d'un champ avec l'araire.	249	484	Entrée du port de Riga.
218	388	Labour d'un champ au printemps.	250	485	Travaux d'approfondissement dans le port de Riga.
219	389	Herse en activité.	251	486	Etablissement frigorifique dans le port de Riga.
220	390	Faucheuse à ble en activité.	252	487	Elévateur de Riga.
221	396	Quantité des produits agricoles récoltés en 1913.	253	488	Brise — glace du fleuve.
222	397	Moissonneurs.	254	489	Phare de Michelle.
223	398	Moisson en Latgale.	255	490	Phare neuf à Daougavgriva.
224	400	Machine battant le blé.	256	491	Le port de Riga dans l'été 1920.
225	405	Troupeau à Cesvaïne.	257	492	Vapeur letton "Daougava" dans le port de Riga.
226	410	Boeuf attelé.	258	493	Grue électrique dans le port de Riga.
227	411	Chevaux sur 100 habitants dans divers Etats avant la guerre.	259	494	Tonnage des bateaux entrées dans le port de Riga.
228	412	Boeuf traînant une charge de foin.	260	"	Voilier letton.
229	415	Vaches sur 100 habitants dans divers Etats.	261	496	Vapeur lettôn "Viéstouris".
230	416	Bétail de ferme sur 1 klm. carré en 1913 et 1920.	262	496	Effectif des marins à l'Ecole Maritime de Riga répartis par nationalités.
231	417	Bétail de ferme sur 100 habitants en 1913 et 1920.	263	497	Voilier letton "Riga".
232	418	Vache indigène.	264	498	Tonnage des bateaux appartenant au port de Riga.
233	419	Boeuf à la charrue.	265	499	Vapeur letton "Gaouja".
234	421	Boeuf dans une petite exploitation à Cesvaïne.	266	501	Longueur des chemins de fer par 100 klm. carrés et 100 habitants.
235	422	Oxfordshire du pays.	267	531	Dans les trachées sur le front des bolchevites
236	423	Brebis sur 100 habitants dans divers Etats.	268	532	Revue des troupes
237	426	Porcs sur 100 habitants dans divers Etats.	269	533	" " "

Alfabetisks satura rādītājs

- Abava 7, 48, 50, 165, 171
 Abavas buks 48
 Aboliņš 374, 375
 Ādažu pag. 109
 Ādas 473
 Āderkašu pag. 465
 Ādminības darbi 156, 465
 Administratīvais eedali-
 jums 4, 74
 Aģe 51
 Aglona 181
 Agrarbanka 525
 Agrareekārtas vēsture 308
 Agrarreformā 329
 Agrarreformas likums 332
 Ainaži 2, 70, 82, 85, 86,
 88, 114, 246, 262
 Aizkraukle 36, 109, 243
 Aizpute 22, 32, 84, 86, 88
 159, 234, 235, 251, 260
 Aizputes apr. 4, 25, 74, 83
 88, 159, 196, 202, 207,
 208, 214, 228, 240, 253,
 274, 278, 284, 293, 300,
 318, 450, 458
 Aizupes pag. 173
 Aitas 406, 422, 423, 425
 Aiveekste 19, 27, 36, 42,
 51, 124
 Akmeņogles 54, 477
 Akmeņu laustuves 449,
 451, 461
 Akniša 1, 3, 148
 Āķu gals 160
 Ālaži 109
 Alas 8
 Alaukstis 30, 33
 Alberts, biskaps 509
 Aleksandra III (ķeizara)
 osta 154
 Aleksandrovska 482
 Aleksejs Michailovičs 105
 „Alfa“ tvaika modernē-
 ciba 172
 Aloja 70, 88, 117
 Aloksnite 43
 Alšvanga 55, 76, 161
 Altenes muiža 252
 Aluksne 84, 85, 86, 88, 125,
 228, 235
- Aluksnes ezers 26, 29, 125
 Aluksnes upe 43
 Allunans, Juris 521
 Alus brūži 451
 Amata 32, 35, 50
 Amatneeciba 435
 Amula 173
 Analfabeti 273
 Andrupina 187, 466
 Andruva 45
 Anes augstumi 16
 Angelnas sugas 417
 Apdzīvotās veetas 74, 83
 Ape 88, 128
 Apkalpotāji 266
 Aprīņi 4, 74
 Aprīņķu eedzīvotāju
 skaits 195
 Āpsis 71
 Apšupe 49
 Aramzeme 342
 Aramzeme izpostītos ap-
 gabalos 365
 Araži 124
 Archangeļska 472
 Arensburga 30
 Arkļi 388, 389
 Ārlāvas pag. 76
 Ārona 43, 50
 Āžu ceems 82, 145
 Āsari 101
 Ātmata 362
 Auce 45, 50
 Audumi 465
 Augšzemes augsteene 21
 Augšzemneeku izloksne
 240
 Augstroze 117
 Aumeisteru pag. 465
 Auzas 377, 379, 396, 399,
 401, 475
 Austrum-Vidzemes aug-
 steene 18
 Autine 110
 Autonomija 527
 Avīzneeciba 281
Babina 3
 Babits 26, 28, 29
 Bakuža kalns 16
 Bāldone 85, 88, 141, 142, 515
- Balodis, J. (ģenerālis)
 530
 Baltā baznīca 99
 Baltija 6, 203
 Baltijas jūra 4, 23, 465
 Baltinova 190
 Baltinovas pag. 76
 Baltišporta 469, 472, 480
 Baltkreevi 146, 213, 223,
 225, 228, 256, 272, 277,
 278, 295
 Baltu tautas 235
 Bandrevič, A. 492
 Barons, Krišjānis 521
 Bārta 29, 49, 50, 51
 Bārtas līdzenums 22, 55
 Baznīcas kalns 18, 171
 Batorijs, Stefans 92, 512
 Bauska 1, 44, 86, 88, 139,
 235, 248
 Bauskas apr. 4, 25, 58, 74,
 88, 139, 196, 202, 207,
 208, 214, 228, 262, 278,
 284, 293, 300, 318, 450,
 458
 Bavarija 5, 242
 Bebreene 109
 Bebris 71
 Bebru dumpis 519
 Beedribas 282
 Beerīni 109
 Beezbārdis, Kaspars 522
 Bēgli 234, 245
 Beļava 53
 Berezinas kanals 39
 Bermonts-Avalovs 531
 Bērnu iztrūkums 219
 Bērze 45, 46, 50, 51, 52, 449
 Bērzone 16, 121
 Bērstele 45
 Bertholds 508
 Bezstuževs 120
 Beverīņas pilskalns 117
 Bicancē 41
 Bilance (tirdzniecības)
 486
 Bilskas pag. 465
 Bīrons, hercogs 133
 Biržas banka 95
 Biržas ēka 95

- Flora 63
 Folvarki 324
 Fonda zemes izleetošana 334, 335
 Fridrihs Kazimirs, hercogs 143, 515
Gaisīnkalns 16, 59
 Galindi 236
 Ganības 347
 Garīdzneeki 265
 Garoza 45
 Gāzes fabrika 95
 Gatartas pag. 465
 Gauja 7, 8, 13, 17, 30, 32
 Gaujas-Daugavas kanāls 35, 50, 51, 474
 Gaujene 249
 Gercikas pils 184
 Gilde 92, 438
 Ģimenes stāvoklis 219
 Ģipss 449
 Glazmanka 86, 88, 180
 Glubica 3
 Glūcks 126
 Goba 66
 Godpilsoņi 265
 Golcs, grafs fon der 530, 531, 532
 Goldmans J. valsts domn. 527
 Gotlandes sala 507
 Grāmatneecība 281
 Granīta blūki 8
 Grebļa kalns 21
 Grieķija 5, 40, 227, 481
 Grenlandē 56
 Griziņa kalns 10, 13
 Grīva-Zemgale 82, 86, 88, 147
 Grobiņa 87, 88, 157, 228, 235
 Gulbene 60, 61, 70, 84, 85
 Gustavs Adolfs 105, 110, 132, 512
 Gustavs Vaza 120
 Gutmaņa ala 8, 35, 105
Hangö 24
 Hanzas sabiedrība 91
 Hercogi 129
 Hidrografija 23
 Hornhauzens, mestrs 157
Idus m. 60
 Idus pūrvs 55
 Igaunī 223, 225, 228, 231, 239, 249, 264, 278, 295, 508
 Igaunija 1, 2, 4, 6, 7, 194, 203, 250, 381, 488, 495
 Igaunū valoda 250
 Īģe 32, 50
 Ikšķīle 109, 248, 465
 Imāte 173
 Ilzene 249
 Ilziņ ezers 124
 Ilukste 50, 86, 88, 146, 263
 Ilukstes apr. 4, 25, 74, 83, 88, 145, 196, 202, 207, 208, 214, 228, 257, 262, 274, 278, 284, 300, 318, 450, 458
 Imanta 508
 Imports 471, 476, 481, 487
 Imūla 173
 Indrica 42
 Ingermanlandē 249
 Incūkalns 33, 35
 Ipiķu pag. 1, 2
 Irbes jūras šaurums 169
 Īre 22, 49, 50
 Irlava 48
 Iršu kolonija 123, 252
 Izabelīnas pag. 230, 466
 Izborska 3, 6
 Izceļošana 285, 519
 Izglītība 273
 Izlīce 45, 50
 Izotermas 58
 Izpostītee apgabali 353, 356
 Izvoltas pag. 466
 Islandē 59, 65
 Istras pag. 230, 466
 Iča 43, 50
 Ivangoroda 511
 Īve 65
 Jānis Breesmīgais 119, 127, 511
 Janovales muiža 230, 249
 Janovka 148
 Jasmuižas pag. 466
 Jatveģi 236
 Jaunjelgava 41, 86, 88, 143, 235
 Jaunjelgavas apr. 4, 25, 68, 70, 74, 83, 88, 143, 196, 202, 207, 208, 214, 228, 278, 284, 300, 318, 458
 Jaunlatgale 190
 Jaunlatveesi 521
 Jaun-Leepāja 154
 Jaun-Peebalga 436
 Jaun-Peebalgas pag. 76, 465
 Jaunpils 109, 514
 Jaunpilsēta 112, 143
 Jaun-Rozes pag. 1, 2
 Jaunupe 45, 51
 Jēkaba baznīca 96
 Jēkaba kanāls 45
 Jēkabmeests 39, 86, 88, 143, 144, 235, 255, 435
 Jēkabs, hercogs 132, 134, 137, 141, 162, 166, 514
 Jelgava 13, 57, 60, 88, 131, 211, 235, 251, 257, 281, 435, 446
 Jelgavas apr. 4, 25, 58, 74, 88, 130, 196, 202, 207, 208, 214, 228, 269, 278, 284, 293, 300, 318, 448, 449, 450, 458
 Jelgavas līdzenums sk. Zemgales
 Jeruzaleme 147
 Jezuspils 162
 Jugla 52
 Juglas ezers 30, 51
 Jumeras upe 118
 Jūras klimats 56
 Jūras mēsli 25
 Jūras pils 159
 Jūrmalas līdzenums 8, 11
 Jūrneeki 497
 Jūrskola 492, 496
Kalkākmens 7, 8, 37
 Kalķi 449, 450
 Kalkūni 146, 147
 Kalnamuižas pag. 249
 Kalsnava 16
 Kaltene 173
 Kandava 48, 86, 88, 171, 235
 Kandavas pag. 466
 Kangaru kalni 17
 Kāpas 10
 Kapiņu pag. 7, 182, 230
 Kapitāls 305, 438, 440, 457
 Kapitulācijas nosacījumi 513
 Kapsēda 158
 Kara klausība 211, 213
 Karalauči 151
 Karalis Karlis XII. 164
 Kara osta 153
 Kara ostas darbnīcas 155
 Karļu pag. 465
 Kārsava 88, 189, 235
 Kārtas 264
 Kartupeļi 377, 379, 396, 399, 401
 Kazdangas pag. 252
 Kazkopība 433
 Katlakalna pag. 294
 Katolji 261, 277
 Katolju baznīca 142, 147, 161
 Katrīna I. 126, 181
 Katrīna II. 142, 254
 Katrīnas peldu veeta 104
 Kačanovas pag. 1, 256
 Kauguri 101, 465
 Kauguru ezers 15, 26, 30
 Kauņas gub. 194, 244, 291
 Kauņāti 186, 466
 Kaupo 509
 Keēģelnīcas 46, 450

- Ķegums 39
 Ķeizara Vilhelma kanals 468
 Ķekava 43
 Ķemerī, 85, 88, 103, 141, 294
 Ketlers, hercogs Gothards 139, 512, 514
 Ķimiskā rūpniecība 445, 446, 458
 Kira 31
 Ķirmes kalns 21
 Ķīsezers 26, 30, 51, 52
 Ķlāipēda 24, 129, 151
 Klāni 20
 Klauši 288, 519
 Klēts kalns 16
 Klimats 56
 Klostera kalns 171
 Knepkens, Andreas 92
 Koki 465, 489
 Koknese 37, 84, 105, 524
 Kokrūpniecība 460
 Koku pludinašana 41
 Koku tirdzniecība 474
 Kolkas rags 12, 169, 248
 Kolonijas 514
 Kolpaks, pulkvedis 165, 530
 Koniņi 164
 Kooperatīvi 282
 Koplava 88, 148
 Kopražas 396, 399, 401
 Kosas pag. 465
 Kovra 50
 Krāce 33, 38
 Krāslava 86, 88, 148, 179, 235, 466
 Kreevi 212, 226, 229, 231, 254, 263
 Kreevija 3, 4, 266, 278, 482, 483, 488, 490, 495, 513, 515, 516
 Kreeviņi 248
 Kreevu kalns 22
 Kreevu valoda 224
 Krēslī 465
 Krimulda 105, 246
 Krimunu stacija 136
 Krīts 450
 Krona-Vircava 136
 Kronstate 24, 469, 480, 482
 Kronvalds, A. 521
 Krusta kaņi 508
 Krustliķums 39
 Krustpils 85, 86, 88, 174, 180, 209, 228, 235
 Krustpils pag. 177, 263
 Kuchva 3, 31, 50
 Kūdra 8, 54
 Kuģniecība 26, 491
 Kuģu būvniecība 461, 493, 515
 Kuģu tonnaža 498
 Kuja 43, 50
 Kuldīga 46, 47, 57, 60, 84, 86, 88, 162, 235, 241, 251, 281
 Kuldīgas apr. 4, 25, 74, 83, 88, 161, 196, 202, 207, 208, 214, 228, 274, 278, 284, 293, 300, 318, 450, 458
 Kurmales pag. 522
 Kurzeme 1, 4, 6, 74, 83, 88, 129, 193, 196, 197, 199, 201, 203, 207, 208, 209, 210, 212, 214, 221, 224, 226, 228, 237, 243, 244, 250, 260, 261, 273, 276, 284, 293, 296, 298, 300, 318, 338, 399, 458, 514.
 Kurzemes pussala 129
 Kurzemes Šveice 48, 171
 Kuršani 7
 Kurši 223, 236, 508
 Kursiņu pag. 76
 Kuršu joma 3, 244
 Kuršu koniņi 165
 Kveeši 378, 396, 401
 Kvotes zeme 310.
 Labības cenas 439
 Labības izvedumi 474
 Labraže 12
 Laibas 41
 Landesstaat'i 517, 522
 Landesvērs 530
 Landtagi 110, 511
 Lapi 239
 Lapu meži 327, 352
 Lazdone 16
 Lazdones pag. 122
 Laši 25, 42
 Lasitprateji 274
 Latgale 4, 19, 65, 70, 74, 81, 83, 88, 174, 193, 196, 199, 201, 203, 206, 221, 224, 228, 242, 250, 255, 261, 273, 276, 284, 290, 296, 298, 300, 318, 322, 399, 458, 516, 525
 Latgales augsteene 20, 59
 Latveeši 211, 213, 223, 225, 228, 231, 235, 243, 262, 271, 295, 492, 507
 Latveešu apdzīvotā teritorija 237
 Latveešu strēlnieku pulki 527
 Latveešu valoda 224, 240
 Latveešu valodas prateju skaits 278
 Latvijas pilsoņi 225
 Lauce 50
 Ļaudona 123
 Laukkopība 373
 Lauksaimniecība 266, 270, 272
 Lauksaimniecības beedribas 386
 Lauksaimniecības mašīnas 387
 Lauku augu ģeografija 382
 Lauku eedzīvotāji 195
 Lauku mēslošana 386
 Lauku sistemas 375
 Lauru kolonija 3
 Leede 43, 50, 124
 Leelās saimniecības 318, 320
 Leel-Auce 139
 Leelgruntniecība 299, 303
 Leelkreevi 213, 223, 225, 228, 256, 272, 277, 278, 295
 Leellopi 370, 406, 407, 414, 419, 420
 Leellopi 421
 Leel-Lugažu pag. 2
 Leelrūpniecība 520
 Leel-Salaca 241
 Leelupe 13, 29, 44, 49, 51, 52, 474
 Leelvarde 109, 222, 248
 Leepa 66
 Leepaja 5, 12, 25, 57, 60, 86, 88, 150, 209, 211, 233, 235, 251, 257, 260, 281, 294, 435, 446, 458, 460, 469, 471, 480, 495, 531, 532
 Leepajas apr. 4, 74, 83, 88, 149, 196, 202, 207, 214, 228, 240, 274, 278, 284, 293, 300, 318, 448, 450, 458
 Leepajas ezers 26, 28, 29, 49, 51
 Leepajas pučs 530
 Leepare 45
 Leetava 3, 4, 149, 166, 227, 488, 508
 Leiši 146, 212, 223, 225, 228, 231, 257, 277, 278, 295
 Leišmale 257
 Leišu valoda 224, 236
 Leitišu upe 48, 49
 Lejasceems 82, 88, 127
 Lejas-Kurzemes augstee-
 ne 21
 Lenču pag. 465
 Lēņu kārtība 510
 Lībeši 23, 80, 222, 239, 246, 492, 507
 Libeka 467, 507
 Līdakas 25

- Līdece 32
 Ligate 18, 35, 88, 107, 459
 Ligate upe 32, 33
 Ligrade 122
 Likсна 42, 50
 Liksnas pag. 76
 Limbaži 32, 70, 84, 86, 88, 113, 235, 241, 281
 Limbažu augsteene 18
 Limbažu pilsmuiža 113
 Lindes pag. 145
 Lini 377, 379, 396, 399, 472, 490
 Linsēklas 490
 Lipna 31, 50
 Lisaja gora 16
 Lisena 43
 Litene 459
 Litenes papīra fabrika 128
 Livāni 86, 88, 180, 228, 235
 Livonija 510
 Līvu upuru ala 118
 Lonesta 49
 Lopkopība 404
 Loppārraudzības beedribas 418
 Lopu skaits 409
 Ložmeteju kalns 137
 Lubane 70, 123
 Lubanes-Aiveekstes kanāls 43
 Lubanes ezera līdzenums 19, 25
 Lubanes ezers 19, 26, 43
 Lubanes pils 123
 Lubanes purvs 55
 Lube 49
 Ludza 86, 88, 174, 188, 235
 Ludzas apr. 4, 25, 74, 88, 187, 196, 207, 214, 228, 278, 284, 300, 318, 323, 458
 Ludzas upe 3, 50
 Ludvigs XVIII. 133
 Lugažu laukums 125
 Lūsis 70
 Luterāņi 229, 261, 277
 Mācītāju muižas 328
 Madleena 60, 88, 108
 Mājlopi 405, 406, 407, 408
 Majoratmuižas 303
 Majori 29, 101
 Mājrūpniecība 436, 465
 Māli 449
 Maļinovkas pag. 76, 230, 256
 Malmeta 43
 Mālpils 109
 Mālpils pag. 465
 Malta 43, 50, 187
 Manaseins 522
 Mangāļi 109, 492
 Manteufels 253, 530
 Māras kambari 48
 Mārceena 262
 Mazā Jugla 42, 50
 Mazgruntneeki 308, 318, 320
 Mazmājas 78
 Mazpilsoņi 265
 Maz-Salaca 70, 88, 116
 Matiši 88, 117
 Matkules pilskalns 173
 Matrikuletee muižneeki 302
 Mechan. koku apstrādašana 445, 448, 458, 460
 Meeži 377, 396, 399, 401
 Meesti 78, 81, 235, 251
 Meinhards, biskaps 508
 Meklenburga 195
 Melderupe 30, 52
 Melngalvju nams 96
 Melnupe 32, 50
 Meluži 101
 Memele 44, 50
 Mencas 73
 Merinosu aitas 423
 Merķels, Garļibs 517
 Mērsrags 12, 25, 88, 173, 311
 Meža cūka 71
 Meži 32, 67, 350
 Mežotne 84, 142, 515
 Mežragaceems 82
 Metalrūpniecība 445, 458, 460
 Mētra 31
 Michailovas pag. 76, 262
 Miķeļbāka 489
 Miļgrāvis 30, 37, 40, 42, 51, 88, 98
 Milzu kalns 22
 Minerālūpniecība 445, 449, 458, 461, 487
 Mirstība 200, 203
 Misa 45, 50
 Misiņa kalns 22
 Mores pag. 465
 Morica sala 29, 68, 165
 Mozus ticīgie 261
 Muchobrodi 149
 Muižas 78, 288
 Muižnieciskā leelgrūpniecība 301
 Muižneeki 265
 Muižu apsaimniekošana 304
 Muižu redukcija 513
 Muižu robežas 307, 308
 Mujani 117
 Munamegi 16
 Mūsa 44, 50
 Nabe 48
 Nacionālā padome 529
 Nacionālās pašapziņas atmošanās laikmets 520
 Nacionālās zemstes 525
 Naturālā saimniecība 440
 Neatkaramības kari Latvijā 533
 Nederīga zeme 349
 Nedzīvais inventārs 372
 Nēgu zveja 35
 Neibade 85, 88, 104
 Ņemana 166
 Nepārdotās zemes 315
 Neprecejušie 220
 Nereta 42, 50
 Nesaules kalns 16
 Nice, 1, 29, 49, 76
 Nīces jūrmala 10
 Nigrandē 7
 Nīstātes meers 513
 Nītaure 85, 88 108
 Nodarbošanās 266
 Noliņumi 60
 Nopostītās ēkas 359
 Novadi 76
 Ogleja 45
 Ogrē 17, 42, 50, 85, 88, 104
 Oksenšerna 111, 120
 Olaines pag. 294
 Oleru meests 117
 Olģerts 124, 131
 Omuļu pag. 2
 Ope-skat. Ape
 Opočka 3
 Organisku veelu apstrād. 445, 452
 Orogrāfija 7
 Orogrāfiskā karte (Latvijas) 14
 Ozolmuižas pag. 230
 Ozols 66
 Ozolu stacija 117
 Osis 66
 Ostas 152, 467
 Ostas dambis 99
 Ostrovas apr. 1, 230, 238, 274
 Ošunas pag. 230, 466
 Pabaži 12, 88, 104
 Pakules upe 166
 Pagasti 76
 Palanga 1, 3, 129, 257, 260, 451
 Palce 32
 Panikova 6
 Papes ezers 26, 28, 30
 Papīra rūpniecība 445, 452, 458, 459
 Papuve 376
 Parādi (valsts) 504
 Pareizticīgie 96, 229, 261, 263, 277
 Pārkrēvinašanas poli-

- tika 279, 522
Pārtika 403
Pārtikas un garšu veelas rūpn. 451, 458, 461
Patkules grava 124
Patkulis Johans Reinholds 513
Patrimonialās muižas 329
Paurupe 88, 158
Pavilosta 12, 85, 86, 88, 160
Pededze 43, 50
Peebalgas Ergļu augsteene 17
Peimanka 41, 50
Peimaņu ezers 31
Peīpusa ezers 26
Pērles 43
Pernava 1, 105, 472, 480
Perze 42, 50
Petera ala 8, 105
Petera baznīca 13, 96
Peterburgas avīzes 521
Peters I. 513
Peterupe 51, 104
Pečora 6, 18
Pildas pag. 249
Pilsberģe 12
Pilsētas 78, 82, 83, 235, 251, 510
Pilsētneeku skaits 200
Pilsētu īpašumi 328
Pilsoņu unija 133
Pils-Rauna 88
Piltene 84, 87, 88, 168, 228, 510, 514
Piņķu pag. 294
Pinstere 43
Pirkšanas spējas 464
Pitalova 1, 3, 190
Planīcas pag. 252
Platone 45, 50
Plaujmašīnas 390
Pļavas 29, 69, 347
Pļaviņas 88, 108, 235
Pļaviņu ceems 80
Pļavu mēģelis 8
Plekstes 25, 73
Pleskavas gub. 2, 18, 65, 289, 291
Pletenbergs, Valters 121, 138, 511
Plostošana 51
Pogulanka 179
Poligrāfiskā rūpniecība 445, 451, 458, 459
Poļi 146, 213, 223, 225, 228, 229, 231, 257, 258, 277, 278, 295
Polija 3, 4, 201, 215, 512, 515
Poliščina 190
Politehnika 95
Poļu valoda 224
Pope 25, 70, 76
Posinas pag. 230
Precejušees 220
Preedulajs 39
Preekule 85, 88, 158
Preekuļu lauksaimniecības skola 123
Preiļi 76, 86, 181, 235
Pridruiska 1, 3, 87, 88, 177, 181, 256
Privatas muižas 298
Provincial padome 525
Purvi 52, 69, 349
Purvu rūdas 8, 141
Pusmuižas 78, 305
Pustinas pag. 1, 256
Putni 73
Putnkopība 432, 433
Ragņeida 179
Rainis 148, 285
Raiskums 117
Rakstītprateji 277
Rakstu valoda 241
Raža 385, 391, 392
Raznas ezers 21, 29, 29
Ražojumu (rūpniecības) vērtība 454
Rastreli 133
Rāte 92
Rauna 16, 122, 124, 436
Raunas upe 32, 50
Rausa 50
Reežu upe 165
Rectum - Kurzemes augsteene 22
Reformācija 511
Rekruši 278
Reliģija 261
Renda 48, 165
Reņģes 25, 73
Rentneeki 438
Rezekne 86, 88, 174, 184, 235, 257
Rezeknes apr. 4, 25, 74, 88, 184, 196, 207, 214, 228, 278, 284, 300, 318, 323, 458
Rezeknes upe 43, 50
Revele 24, 469, 472, 480, 485, 510
Revolūcija 1905. g. 523
Ribeniški 187
Rīcības komitejas 524
Rīdziņas upe 90
Rīga 10, 12, 24, 57, 59, 60, 84, 86, 88, 90, 113, 204, 211, 231, 235, 251, 257, 261, 278, 281, 284, 296, 435, 441, 446, 453, 458, 460, 471, 474, 480, 491, 492, 495, 509, 510
Rīgas apr. 4, 25, 74, 83, 88, 89, 196, 202, 207, 208, 214, 228, 278, 284, 300, 310, 318, 448, 450, 458
Rīgas - Chersonas kanāls 39
Rīgas fabrikas 437
Rīgas jūras līcis 25
Rīgas Jūrmala 25, 85, 88, 101, 251, 294
Rīgas latveešu beedriba 283, 521
Rīgas lauksaimn. centralbeedriba 283
Rīgas līdzenums 8, 13
Rīgas osta 484
Rīgas pils 96
Rīnda 22, 49, 50
Rīņņu kalns 117
Rītupe 190
Rīve 51
Robeža 1, 237
Roja 12, 22, 49, 50, 85, 88, 172, 173, 492
Roņi 73
Roņu sala 3, 8, 73
Ropaži 35, 109
Rožanova 5, 190
Rozenmuižas pag. 76, 230
Rucava 3, 68, 76
Rudzi 377, 378, 396, 399, 401, 402
Ruja 32, 50
Rujene 85, 86, 88, 114, 235, 524
Ruļļu kalni 13
Rumba 39, 47
Rundale 142
Rūpniecība 266, 272, 434
Rūpniecības atjaunošana 457
Rūpniecības rajons 455
Rušinas pag. 230
Sabīle 48, 88, 172
Sādžas 78, 322
Saka 50, 160
Sakalaura purvs 55
Sakas osta 160
Salaca 11, 27, 32, 70, 247
Salacas līdzenums 18
Salacgrīva 12, 85, 88, 115, 262
Salanta 49
Salas pag. 109
Salas pils 109
Saldus 85, 86, 88, 164, 235
Saldus augsteene 21
Sāmu sala 1, 8, 22, 32, 510
Sarkanmuižas pag. 76, 122
Sasmaka 87, 88, 171
Sasmakas ezers 49
Sāti 515

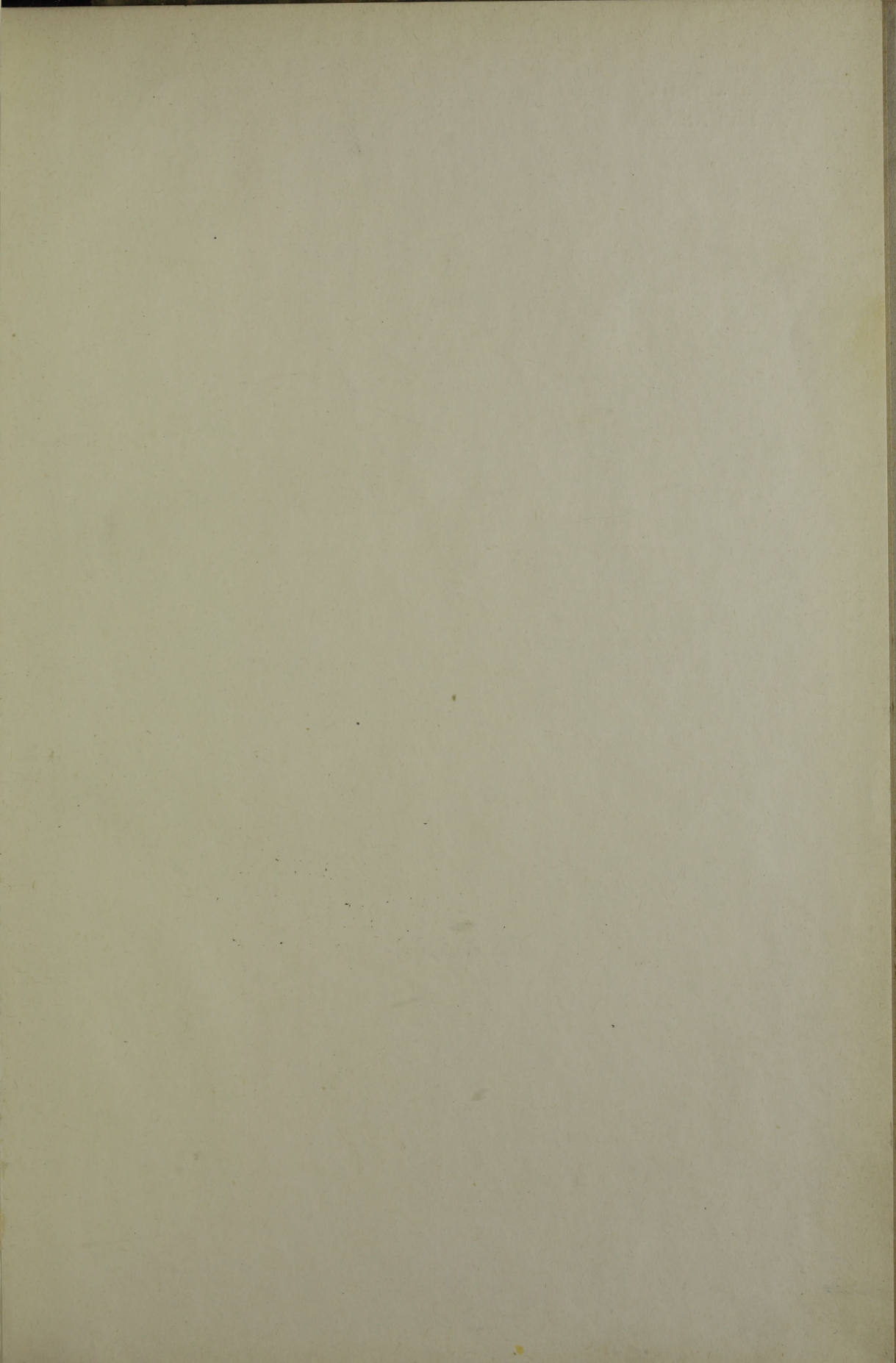
- Satiksmes ceļi 499
 Satversmes Sapulce 523, 533
 Sauka 44
 Saulupe 142
 Sece 43
 Seda 32, 50
 Seena raža 347, 348
 Seeveetes 211, 213, 217, 276
 Sējumi 373, 377, 384
 Sēji 129, 143, 222, 236
 Sēlpils 145
 Senprūšu valoda 236
 Sēravoti 8, 103, 109, 141
 Sesava 45
 Setukezija 6
 Sidrabenes pils 84, 139
 Sigulda 33, 85, 88, 105, 246, 247, 465
 Sīklopi 371
 Simansons, ģenerāls 531
 Sita 43, 50
 Skaņais kalns 117
 Skanste 99, 109
 Skoda 29, 49
 Skriveri 88, 108, 143
 Skrudalina 21, 88, 148
 Skrundas pag. 76, 165, 466, 515
 Skuju meži 327, 352
 Skulberģu pag. 465
 Skulte 241
 Slabodka 6
 Slaktēre 22
 Slapjuma kalns 17
 Slāvi 235
 Sloka 29, 44, 84, 86, 88, 106, 109, 228, 235
 Smelina 88, 148
 Smiltene 17, 84, 88, 127, 235, 436
 Smiltsakmens 7
 Somi 128, 223
 Sotekla 117
 Spāģis Andr. 521
 Sperjānkalns 21
 Spīru kalns 17
 Stabe 37
 Staburags 37, 145
 Staicele 117, 459
 Stampas purvs 55
 Staraja Sloboda 190
 Stende 162
 Stenders 145
 Stendes upe 22, 49, 50
 Stikla fabrikas 451, 462, 487
 Stopiņi 38
 Strādnieku skaits leelrūpniecībā 266, 447, 452
 Strazdu muižas meers 571
 Straupe 84, 117, 118
 Strenči 85, 88, 128, 235
 Strūgas 41
 Stukmaņi 37
 Subate 86, 88, 146, 235
 Sudrabe 45
 Sudrabkalns 21, 22
 Sugas lopi 417
 Sūti 161, 263
 Suseja 43, 44, 50
 Sveesta eksports 418
 Sveests 473
 Sventa 3, 12, 51, 149, 158
 Svēte 45, 46, 50, 51, 52, 132, 137
 Svētupe 8, 51
 Šenbergas 88, 142, 262, 263
 Šeremeļevs 126, 255
 Šlosberga 146
 Šosejas 503
 Šulcs, landrats 517
 Švitene 45
 Zaļā muiža 137
 Zāles 374
 Zālis, J., valsts domneks 527
 Zalve 44, 50
 Zantes pag. 252
 Zapoljes meers 512
 Žargons (ebreju) 224
 Zastenki 324
 Zeemas osta 100
 Zeemeļ-Kurzemes augsteene 22
 Zēģelnieki 495
 Zeltiņu pag. 249
 Zemes cenas 313, 314
 Zemes dališana 287, 337
 Zemes īpašumi 298, 300, 335, 341
 Zemes kultūras 339
 Zemes noma 316, 438
 Zemgale 4, 74, 83, 88, 129, 196, 207, 210, 214, 221, 228, 261, 273, 276, 284, 296, 300, 318, 338, 399, 458
 Zemgaleeši 222, 236, 507
 Zemgales lidzenums 14, 15, 25, 58
 Zemkopji 272
 Zemnieki 265, 510
 Zemnieku likumi 309
 Zemnieku mājas 75, 78, 317
 Zemnieku māju pārdošana 312
 Zemnieku māju spridziņašana 288
 Zemnieku zeme 311
 Zemnieku saimniecības 413
 Zigmunda Augusta privileģijas 512
 Zilais kalns 19, 21
 Zilajee Slīteru kalni 22
 Zilaņi 180
 Zilupe 1, 5, 49
 Zirgi 369, 406, 410, 413
 Zirņi 396
 Ziveras ezers 26
 Zivis 25, 42
 Zobenbrāļu ordenis 509
 Žogova 3, 190
 Zudēni 236
 Zveedru laikmets 513
 Zveja 25, 168
 Zvejas peederumi 465
 Zvejceems 118
 Tabago sala 514
 Tabaka 383, 451
 Tabora kalns 21
 Talsi 86, 88, 170, 235, 241, 524
 Talsu apr. 4, 25, 74, 88, 170, 196, 202, 207, 214, 228, 278, 284, 293, 300, 318, 458
 Tāmneeku izloksne 240
 Tautas bagātība 503
 Tautas izglītība 520
 Tautas Padome 3, 529
 Tautības 222
 Tautskola 279
 Tebra 50, 160
 Teiča 43
 Tekstilrūpniecība 96, 445, 446, 458, 459
 Temperatura 57
 Terbata, 1, 57, 105, 507, 510
 Tervete 45, 84, 137
 Ticība 277
 Tirdzniecība 266, 272, 453, 466
 Tirdzniecības bilance 486
 Tirdzniecības flote 497
 Tīreļa purvs 15, 55
 Tīrgotāji 265
 Tirzas upe 32, 50
 Tolkovas pag. 1, 76, 256
 Toropas upe 39
 Tosele 49
 Traktors 344
 Tranzīta tirdzniecība 481, 485, 490
 Tranzīts
 Tranšejas 354
 Transports 266, 272, 453
 Trikatē 85, 436, 466
 Truškopība 433
 Tukuma apr. 4, 25, 74,

- 88, 137, 196, 202, 207,
214, 228, 278, 284, 293,
300, 318, 458
Tukums 22, 84, 86, 88,
137, 235, 294, 524
Turaida 105, 246
Turmbergs 16
Turmonta 3
Tvaikoni 495, 497
Čakste J. 529
Čeko-Slovākija 4
Čigani 223
Ugāles pag. 466
Ukrainieši 223
Ula 39
Ulani 39
Ulmanis, K. 530, 531
Umurga 117
Ungurmuižas pag. 117,
177, 263, 466
Univerzitate 281, 513
Upes 31, 50
Upesgrīva 173
Usmas ezers 26, 29, 68
Uša 3, 20, 50
Ušava 22, 50, 51, 492
Ušvaldes pag. 76, 255
Utroja 31, 50
Vāceši 212, 213, 223,
225, 226, 228, 231, 239,
250, 272, 277, 278, 295
Vācu kolonijas 252
Vācu okupācija 527
Vadakste 48, 50
Vainode 88, 161
Valdaja augsteene 16, 36
Valdemars, Kr. 492, 521
Valgales pag. 173
Valka 86, 88, 124, 235
Valkas apr. 4, 25, 70, 74,
88, 124, 196, 202, 207,
214, 228, 249, 278, 284,
300, 310, 318, 448, 458
Valkas pag. 2
Valles pag. 466
Valmeera 32, 57, 84, 86,
88, 110, 235
Valmeeras apr. 4, 25, 55,
74, 88, 110, 196, 202,
207, 214, 228, 238, 240,
249, 278, 284, 300, 310,
318, 458
Valsts ipašumi 325
Valsts meži 325
Valsts muižas 327, 331
Valsts zemes 327
Valsts zemes fonds 333
Vardava 48
Varenbrokas pag. 145
Varklaņi 86, 88, 186, 209,
235, 466
Vartaja 49
Vasarniču veetas 87
Vec-Āķis 88, 104
Vec-Auce 85, 88, 138, 235
Vec-Dubulti 101
Vec-Laicenes pag. 2
Vec-Leepaja 154
Vec-Muiža 466, 515
Vec-Peebalga 436, 524
Vec-Peebalgas pag. 76,
465
Vec-Pils 184
Vec-Saules pag. 142
Vecticibneeki 144, 255,
261, 277
Vecuma grupas 214
Vecums 214, 217
Veensēta 323
Veesite 50
Veetalva 123
Vēju virzeens 61
Velna ala 8, 105
Velna pagrabs 117
Velna rags 12
Velna svāri 39
Venta 7, 22, 47, 51
Ventspils 12, 57, 60, 84,
86, 166, 235, 241, 281,
294, 469, 471, 473, 480,
495
Ventspils apr. 4, 10, 25,
74, 88, 165, 196, 202,
207, 214, 228, 240, 248,
278, 284, 293, 300, 448,
450, 458
Ventspils līdzenums 22, 47
Verava 1
Vērsi 410
Vēzīte 44
Veseta 43, 50
Vesteena 16, 262
Vētras plūdi 24
Videjas saimniecības 318,
320
Vidzeme 1, 4, 6, 31, 74,
83, 88, 193, 196, 199,
201, 203, 207, 210, 212,
214, 221, 224, 226, 228,
243, 248, 250, 261, 273,
276, 284, 296, 298, 300,
310, 313, 318, 338, 399,
445, 458
Vidus izloksne 240
Vidus - Kurzemes aug-
steene 21
Vidusskolas 279
Vikings 506
Viļaka 174, 189, 209
Vilandes augsteene 19
Vilaņi 88, 186, 235
Vilce 45
Vilki 71
Vīna 40
Vīna stādi 172
Vircava 45, 50
Vīreeši 211, 213, 217, 276
Virgas pag. 252
Vizbijs 467, 507
Višgorodas pag. 1, 76, 256
Višķi 181
Vitebskas gub. 65, 291
Vītols 66
Vitrupe 51
Vjāda 50
Volkenberga 21, 174
Voti 249

Valsts statistikās pārvaldes izdevumi

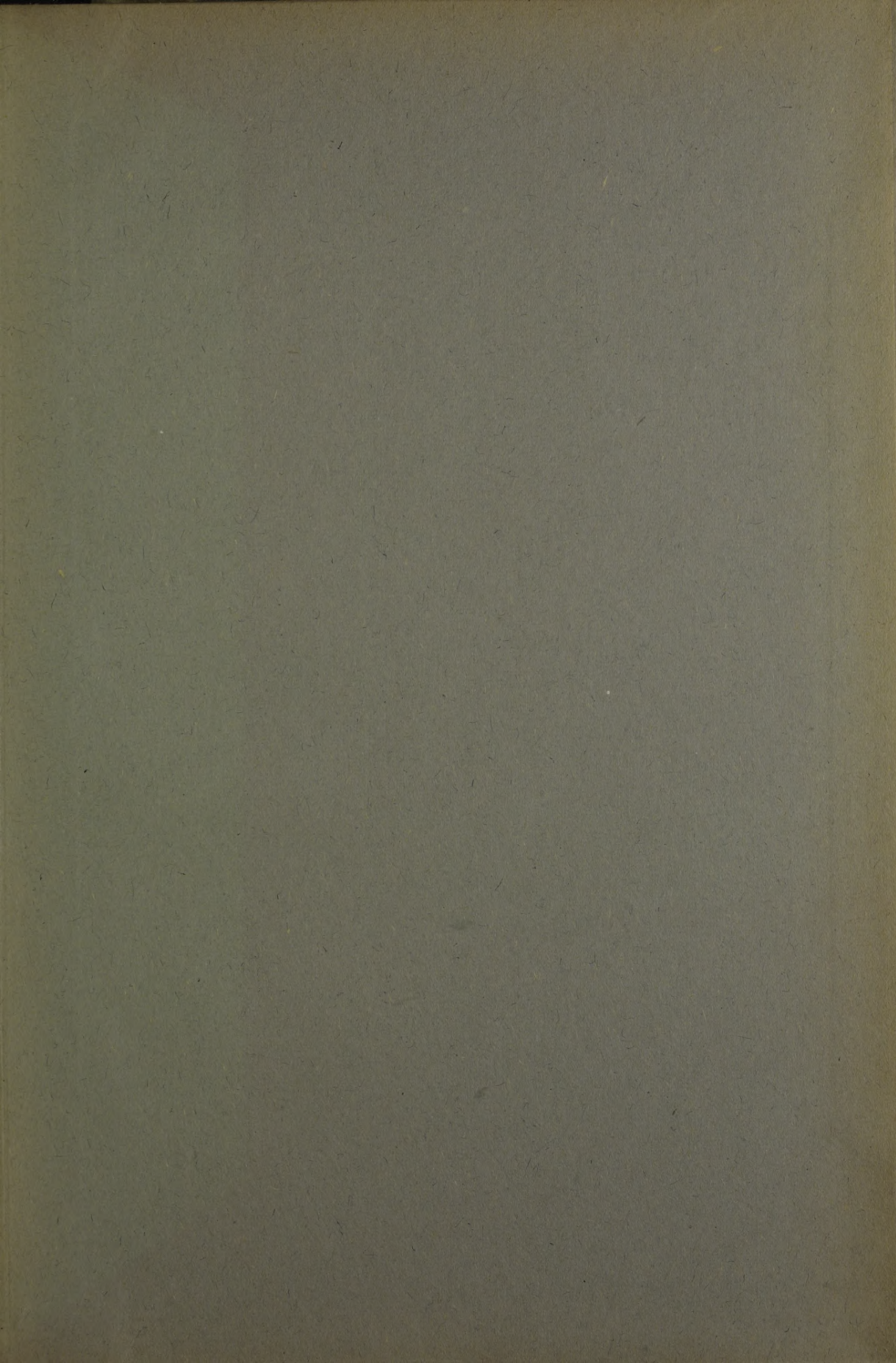
1. Latvijas bezzemneku reģistrācijas rezultāti, 1920. g.
 2. Résultats de la registration des personnes dé sirant de la terre en Latvia. 1920.
 3. Latvijas zemes īpašumi, Vidzeme. 1920. g.
 4. " " " Kurzeme. 1920. g.
 5. Latvijas Satversmes Sapulces vēlēšanu iznākumi.
 6. M. Skujeneeks. Latvija. Zeme un eedzīvotaji. Pirmais izdevums (izpārdots).
 7. Latvijas lauksaimniecības skaitīšanas iznākumi. 1921. g.
 8. Latvijas statistiskā gada grāmata 1920. g. 1921. g.
 9. Rokas grāmata valsts statistiskās pārvaldes brīvprātīgeem korespondenteem. 1921.
 10. Valsts adresu kalendars 1922. gadam.
 11. M. Skujeneeks. Latvija. Zeme un eedzīvotaji. Ar J. Bokaldera nodaļu par lauksaimniecību. (Otrais izdevums).
- Drukai sagatavota:
12. Latvijas statistiskā gada grāmata 1921. gadam.

Vāku zīmejis
V. Krūmiņš

L 7950

L-87

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0306029799

